

SOCIETAT D'ONOMÀSTICA

BUTLLETÍ INTERIOR

XXXVI COL·LOQUI DE
LA SOCIETAT D'ONOMÀSTICA
LES BORGES BLANQUES
(25-26 d'abril de 2009)

 Societat
d'Onomàstica
www.onomastica.cat

Número 119

Desembre 2010

**NOVES APORTACIONS
A L'ONOMÀSTICA
GARRIGUENCA I CATALANA**

Actes del XXXVIè Col·loqui
de la Societat d'Onomàstica
Les Borges Blanques
25-26 d'abril de 2009

Edició a cura de Santi Arbós i Joan Cornudella

Juneda 2010

Taula

7 PONÈNCIES

9 Una visió panoràmica de la toponímia garriguenca

29 El món rural i la toponímia catalana

41 Memòria oral i documental

47 ONOMÀSTICA DE LES GARRIGUES

49 La hidronímia de l'Espluga Calba

59 Antroponímia del forn del vidre de Fullea

67 Noms de lloc esotèrics i divins a les Garrigues

73 Toponímia rural desapareguda.
Antigues partides del terme municipal de Juneda
(segles XVI-XIX)

83 El Cogul (la Roca dels Moros).
Quatre topònims de fa més de dos mil anys

87 Onomàstica del capbreu de Tarrés de 1754

97 Compilació dels cognoms de les Garrigues al segle XVIII.
Ara Arbeka

107 Aproximació a les partides actuals de les Borges Blanques

115 ATROPONÍMIA DE LES TERRES CATALANES

117 Recorregut valencià dels cognoms procedents de Lleida
a partir del llibre del repartiment

127 Els noms de casa de la localitat de la Palma d'Ebre (Ribera d'Ebre)

141 Els sobrenoms de les viles de Barbens i Vilanova de Bellpuig:
intent comparatiu

155 A propòsit d'alguns antropònims en fonts documentals
medievals ribagorçanes

169 “De la glòria en baixa la Munda Culot, la Milagros Merla i el vell de Panxot”.
Intent de sistematització dels renoms de la vila de Tivissa (Ribera d'Ebre)

179 L'antroponímia morisca a l'arxiu parroquial de l'aljama de Crevillent
(el Baix Vinalopó), 1569-1609

193 Els altres immigrants dels Comtats nord-catalans moderns:
una aproximació al llegat antroponímic dels “bascos” i els “genovesos”

203 Antroponímia als pergamins de privilegis de la ciutat de Balaguer
(anys 1211-1459)

207 EL MÓN RURAL I LA TOPONÍMIA CATALANA

209 Els noms de les comarques catalanes i llur adequació amb la realitat

217 El concepte de ruralitat en els treballs d'onomàstica

221 Toponímia rural de les comarques gironines a la *Gazette de Gironne* (1812)

233 Toponímia de Tartareu

247 La toponímia i l'estudi històric del paisatge: el cas de la Serra del Cadí
(Alt Urgell)

259 Alguns noms topogràfics (hidrònims i orònims) propis de Mequinensa

263 Genèrics toponímics agraris de Mallorca

271 El corpus toponímic valencià: una presentació

281 Toponímia de Güel a l'Edat Mitjana i a l'actualitat

291 Les fonts a la muntanya de la Vila de Tivissa

Serveis editorials: Editorial Fonoll, SL
Prat de la Riba, 128 - 25430 Juneda
Tel. 973 150 105
info@editorialfonoll.cat
www.editorialfonoll.cat

1a edició: desembre de 2010

Correcció lingüística: Santi Arbós i Joan Cornudella
Cobertes, disseny gràfic i maquetació: joanteixido.net
Impressió: Ino Reproducciones

ISBN: 978-84-937342-9-9
DL: Z-2282-2010

Editen:
Centre d'Estudis de les Garrigues
Societat d'Onomàstica

Amb el suport de:
Institut d'Estudis Ilerdencs
Universitat de Lleida
Institut d'Estudis Catalans
Consell Comarcal de les Garrigues
Generalitat de Catalunya - Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació
Ajuntament de les Borges Blanques
Ajuntament de Juneda
Ajuntament d'Arbeca

Ponències

Una visió panoràmica de la toponímia garriguenca

ALBERT TURULL RUBINAT
Universitat de Lleida

Introducció

Disculpeu-me la gosadia d'haver acceptat l'encàrrec d'aquesta ponència –encàrrec que tanmateix vull agrair als companys de la comissió organitzadora: Santi Arbós, Joan Cornudella i Jordi Satorra–,¹ no essent jo, a diferència d'ells, fill d'aquesta comarca tan excepcional; i doncs permeteu-me, si més no, de justificar-ne el títol, ja que precisament té la missió, tot explicant-ne l'objecte, d'acotar-lo, de limitar-lo, de relativitzar-ne la presumpta transcendència... Vull dir: com es llegeix no pas per casualitat en aquest encapçalament, el que he preparat no és, en relació amb la toponímia de les Garrigues, sinó *una visió panoràmica*, és a dir, tan sols *una* (naturalment la meua) entre les moltes *visions* possibles, i concebuda en forma *panoràmica*, de manera que hi haurà una mica de tot, amb mirada global, però no pas un aprofundiment detallat en cap cas o cap grup de topònims concret; he suposat que no era això el que se m'encomanava, ja que d'altra banda s'escau de reservar-ho justament per als estudis monogràfics d'arrel local com els que es presentaran en aquest mateix col·loqui o els que hom ha anat elaborant i (no sempre) publicant en anys anteriors, i als quals miraré de fer referència més endavant.

Una altra precisió és necessària, de bon principi: la relativa al marc geogràfic de què ens ocuparem. Com bé sabeu, les Garrigues no s'escapen de la dicotomia que afecta la major part de les nostres comarques (l'Urgell, el Pla d'Urgell, la Segarra...), entre la seva configuració estricta –actualment oficial, a partir de disposicions legals vigents– i una dimensió històrica més tradicional i fins a un cert punt natural (en termes de geografia física, etc.), els límits de les quals mai no solen coincidir. En aquesta ponència remetré, de fet, a totes dues dimensions, ja que saltaré fora de les ratlles reconegudes oficialment i faré referència, quan s'escaigui, a determinades zones adjacents que també es consideren de tradició garriguenca (i que en alguns casos fins i tot ho veuen reconegut des d'instàncies oficials o paraoficials, com ara la denominació d'origen de productes tan característics com l'oli), però en canvi em limitaré a la comarca administrativa a l'hora –per exemple– d'indicar percentatges de determinats tipus de topònims, per tal de conservar sempre un element quantitatiu de referència clar i estable.

¹ He d'agraciar també a Santi Arbós, entre altres coses, que m'hagi proporcionat el detall d'algunes aportacions bibliogràfiques que desconeixia o de les quals tenia tan sols una referència genèrica.

Les Garrigues

L'actual demarcació de les Garrigues, sobre la qual té potestat –per entendre'ns– el seu Consell Comarcal, amb capital a les Borges Blanques, té gairebé 800 quilòmetres quadrats de superfície i agrupa vint-i-quatre municipis (que són vint-i-quatre poblacions, sense que en cap cas no hi hagi nuclis agregats, a diferència del que passa sovint a la Segarra, la Noguera o l'Urgell). Ara bé, és evident que dins seu hom pot distingir amb prou claredat determinades àrees o subcomarques, zones que presenten trets històrics o geogràfics distints, fins al punt que es pot parlar de les Garrigues més pròpiament autèntiques i característiques (zones on tradició i oficialitat coincideixen sense distorsió) i de les Garrigues sobrevingudes (àrees ara adscrites a aquesta comarca, i fins ja perfectament identificades amb ella, però que segles o dècades enrere hom vinculava amb una altra identitat territorial): el primer és el cas de la majoria de municipis (catorze), que es troben entorn de la conca del riu de Set (sectors central i oest de la comarca actual) o bé a tocar de la serra de la Llena (sector sud de la mateixa demarcació), mentre que el segon cas seria el de les àrees extremes pel nord i per l'est (deu municipis en total), que havien estat considerades, respectivament, com a límits de la plana d'Urgell i de la Segarra.²

Doncs concretem el detall de les àrees i subàrees en qüestió, i, posats a fer, comencem pel final. Els termes del sector oriental que tiraven cap a Segarra són sobretot cinc, des dels Omellons i l'Esplugu Calba, al nord-est, fins a Vinaixa i Tarrés, al sud-est, passant doncs per Fullella (als quals hom ha arribat a afegir el Vilosell, que es podria considerar, si més no, com de transició entre els dos àmbits). No era arbitrària la inscripció “Passarell de la Segarra” que s'exhibeix encara avui en una antiga bandera coral a l'entrada de la

casa de cultura de Vinaixa. D'una banda es tracta, és clar, de la zona de contacte amb la part (gran part) de l'actual demarcació de l'Urgell que semblantment es considerava i en certa mesura es considera encara segarrenca (en particular de l'anomenada Baixa Segarra, que és essencialment la vall del Corb fins a Belianes, i, pel sud, fins al radical canvi de comarca que implica la serra del Tallat: el seu nom ho diu prou), i es tracta també, d'altra banda, de la seva continuïtat meridional sempre resseguint els territoris més elevats, de divisòria natural de conques hidrogràfiques (però sense arribar pròpiament a la serra de la Llena, on el contrast deixa de ser amb la Conca de Barberà per passar a ser amb el Priorat), ja que al capdavant això és (era) la Segarra natural en la seva dimensió tradicional, des dels altiplans de l'Alta Segarra (subcomarca de Calaf) fins a la conca de l'Alt Gaià (subcomarca de Santa Coloma de Queralt) i les contrades que hem esmentat en aquest paràgraf (vegeu SANFELIU, 1977).

Per un altre costat, i de fet prenent contacte per l'extrem septentrional (Arbeca) amb la zona mig segarrenca que acabem de descriure, hi ha un altre sector –de cinc municipis també– actualment constitutiu de les Garrigues (i molt important, fins al punt que n'inclou no sols dos o tres municipis dels més poblats i dinàmics, sinó fins i tot la capital administrativa) que, en la tradició comarcal catalana, resseguint al capdavant uns fets geogràfics prou evidents, formava part més aviat del pla o la plana d'Urgell (d'on seria, vista en conjunt, l'extrem meridional). És clar que m'estic referint, doncs, als termes municipals de les Borges mateix, i també als dos que –a distància de la resta– el segueixen en importància demogràfica, Juneda i Arbeca (els únics, fet i fet, que passen dels 2.000 habitants), a més a més d'uns altres dos de dimensions menors que graviten entorn seu: Puiggròs i la Floresta,³ si bé en aquests casos en

resulta més ambigua i discutible l'adscripció a causa de llur configuració orogràfica i de vegetació, com donen a entendre precisament els noms respectius.

De manera que les àrees més autènticament i indiscutiblement garriguenques de les Garrigues són, com hem donat a entendre abans, les del centre (geogràfic) de la comarca, entorn del riu de Set, però també les de la banda occidental (car al capdavant confronten amb el sector del Segrià que també es pot considerar garriguenc) i així mateix les de l'extrem sud (serra de la Llena), on de fet es troba la gran partida o paratge que rep justament el nom de *les Garrigues*, des d'on sembla que s'hauria pogut estendre al conjunt de la comarca... (vegeu TORT, 2003: 45-46; TURULL, 2007: fitxa 778). Es tracta en total de catorze termes municipals: la Poble de Cérvoles, Juncosa i Bellaguarda al sector de la Llena, als quals s'escau d'afegir el Vilosell (que, com hem apuntat, en seria el terme fronterer respecte de l'àrea segarrenca, d'adscripció més incerta);⁴ sota seu l'Albi, Cervià, l'Albagés i el Cogul, a les vores del Set; Castell dans un poc més al nord (marcant de fet el límit natural de les terres altes enfront de les de la plana baixa), i finalment, al quadrant sud-oest, Bovera, Granyena, el Soleràs, els Torms i la Granadella, essent aquesta darre-ra vila la que tradicionalment hom considerava com a cap de la demarcació.⁵

Però a banda d'això, és a dir, a banda dels vint-i-quatre municipis que actualment conformen les Garrigues des d'un punt de vista administratiu, bé sabeu que hi ha també, a ponent seu, una important part de la demarcació oficial del Segrià que, en realitat, ni formà mai part d'aquesta comarca entesa en les seves dimensions històriques, ni hi comparteix

encara avui allò essencial dels respectius trets orogràfics i humans, inclosa l'activitat agrícola característica. Així com hi havia uns sectors de les Garrigues que es poden identificar amb la Segarra o amb el pla d'Urgell, hi ha un sector, o més ben dit també uns sectors (com a mínim dos) del Segrià que sense gaires dificultats hom associa amb les Garrigues: les terres altes i de secà del sud i el sud-est del Segrià oficial, solcat per tot de valls que corren de llevant a ponent (baixant de les Garrigues, tot just). En total, un mínim de nou municipis, que semblen agrupables en dos sectors prou diferenciats: els més clarament garriguenques, al sud, són els de Sarroca, Torrebesses, Llardecans i Maials, als quals s'escauria de sumar Almatret (més despenjat a l'extrem meridional del Baix Segre), mentre que, un poc més al nord, els termes de Sunyer, Alfés, Aspa i Alcanó, en bona mesura també garriguenques, es poden considerar, si més no, com de transició entre les dues comarques. La qual transició quedaria completada, estirant-ne la corda, pels tres petits termes adjacents a aquests darrers per la banda ja del riu Segre (Sudanell, Montoliu de Lleida i Albatàrrec, que a través dels extrems meridionals dels municipis de Lleida i d'Artesa de Lleida tornen a connectar amb Aspa, el lloc de vocació més garriguenca de tots els de la zona). Fins i tot, tornant a l'àmbit sud de l'actual Segrià, podem veure com a garriguenques determinats sectors sud-orientals –sovint força allunyats dels seus respectius nuclis, que estan situats a l'altra banda del riu– d'alguns termes del Baix Segre que s'estenen en aquella direcció (sobretot d'Aitona i Seròs, als quals es pot afegir determinats paratges de Torres de Segre i de la Granja d'Escarp), amb la qual cosa es conforma una mena de corredor natural de terres de secà que, si calia, relliga els diferents territoris en qüestió

² Enteses aquestes comarques, no cal dir-ho, en les seves dimensions tradicionals, ben diferents també de les delimitacions que són vigents actualment amb aquests noms o similars (noti's que, en realitat, les comarques oficials de les Garrigues i de la Segarra no tenen ni tan sols frontera comuna, de manera que resulta com a mínim sorprenent de constatar que, en un passat no tan llunyà, una part de les actuals Garrigues es considerava segarreta...). Val a dir, per la meua part, que és per aquesta raó que ja vaig tractar aquests topònims en una obra dedicada a la toponímia de la Segarra com fou TURULL, 1991.

³ Aquests dos municipis es poden considerar de “dimensions menors” no sols en l'ordre demogràfic (ja que al capdavant el fet de no arribar a 300 habitants en un cas i ni a 200 en l'altre, no és pas extraordinari en el context comarcal de les Garrigues) sinó també en el territorial, atès que són els dos únics termes municipals que no arriben als 10 km² (si bé en el cas de Puiggròs se'n queda a les portes, amb 9,9).

⁴ El Vilosell, d'altra banda, és el nucli de població més elevat de la comarca, a 665 m, tan sols dos metres per damunt de la Poble de Cérvoles però amb més de 400 de diferència respecte de Juneda. Tal volta aquesta ubicació encimbellada reforça el seu caràcter de pivot entre les dues zones en qüestió.

⁵ Es pot dir que al conjunt de la comarca ha quedat bona memòria d'aquesta circumstància. És clar, doncs, que estem parlant de quan l'actual capital, les Borges, era justament anomenada *les Borges d'Urgell*, tal com, per exemple, consignava ara fa cent anys Ramon Arqués i Arrufat a l'encapçalament del seu estudi ja clàssic sobre el parlar de la contrada (ARQUÉS, 1910).

i, a més, confirma la connexió amb el municipi d'Almatret, que abans vèiem com a més despenjat a l'extrem d'aquesta àmplia zona de transició. En definitiva, estem parlant no pas d'una franja territorial menor, ni d'una cua de termes mal adscrits en la demarcació comarcal vigent, sinó d'un sector important del Segrià oficial (ben be una tercera part del seu conjunt) que, en relació amb l'extensió actual de les Garrigues, en vindria a incrementar el marc geogràfic identitari en gairebé un 50%.

Sobre la toponímia de les Garrigues

En la meva intenció d'oferir una visió panoràmica de la toponímia garriguenca és clar que no puc (ni voldria pas) partir de zero, sinó que, per sort, disposem ja d'una certa tradició en els estudis onomàstics referits a aquesta comarca, ja sigui de manera parcial o bé específica, i sense perdre de vista, naturalment, les obres generals o de conjunt del país que, quan pertoca, s'ocupen també dels noms de lloc d'aquesta demarcació. Des de l'històric referent de l'article de Mn. Segura i Valls sobre Castellldans (de 1887, fa més d'un segle!), i sense oblidar naturalment les aportacions esparses que hi va haver, sempre de manera puntual i inconnexa, al llarg d'unes quantes dècades,⁶ val a dir que hi ha un moment clau a partir del qual sembla que es dispara la producció (i la publicació) d'estudis sobre aquesta comarca: em refereixo a l'aparició, el 1990, dins del butlletí interior de la nostra mateixa Societat d'Onomàstica, de l'article de Joan Tort i Donada, "Notes sobre la toponímia de les Garrigues" (TORT, 1990). Es tracta d'un estudi concís i introductori, que tot just ofereix una relació dels principals apel·latius emprats en la toponímia comarcal, però que ho fa mit-

jançant unes encertades llistes de topònims menors, els quals són extrets bàsicament de la geografia física d'una bona colla de municipis garriguencs.

En tot cas, hom pot constatar que, en efecte, és uns anys després d'aqueixa data –hi hagi relació de causa i efecte o no– que s'incrementa notablement la bibliografia que ens afecta:⁷ des de l'article puntual de BALANÀ (1998) sobre l'etimologia aràbiga de *Juneda* fins a la més completa recapitulació del mateix cas que ens ha ofert CORNUDELLA (2007), però passant sobretot per les monografies que hom ha publicat en col·leccions de prestigi com els Treballs de l'Oficina d'Onomàstica de l'IEC o la que fou fruit de la col·laboració entre la Societat d'Onomàstica i l'ICC; es tracta a hores d'ara d'un trio bàsic de llibres format per AMIGÓ & PERE (2001), ARBÓS (2004) i PERE (2006), dedicats respectivament a l'onomàstica de l'Albi, de Fullea i del Vilosell, i aquest darrer encara complementat al cap de poc per un nou estudi de caire local (CORNADÓ, 2008). Esperem que aquesta nòmina es vegi ampliada en un futur proper.

Sóc conscient que, ja sigui per desconeixença o bé per impossibilitat, no arribarem a comentar aquí totes i cadascuna de les contribucions que, des de moltes possibles plataformes i publicacions, hom ha fet a l'onomàstica de les Garrigues, però no voldria pas deixar de fer esment, si més no, de les comunicacions sobre toponímia que des de fa uns anys s'han anat presentant dins de les Trobades d'Estudiosos de les Garrigues⁸ i, així mateix, de les de tema garriguenc que ho foren a l'important Col·loqui de la Societat d'Onomàstica que tingué lloc el

1999 a Lleida.⁹ També al *Butlletí* de la nostra Societat han aparegut com a mínim uns altres cinc articles (de vegades procedents semblantment dels col·loquis anuals), com ara l'esmentat d'ARBÓS (2000), els de LLUESMA (1999) i RIPOLLÉS (1992) sobre topònims continguts en documentació borgeca de mitjan segle XVIII, el d'AMIGÓ (2001) aprofundint en un topònim menor de l'Albi (cosa que el mateix autor tornaria a fer, en una altra publicació i referit naturalment a un topònim diferent, a AMIGÓ 2002) o el de CORNUDELLA (1995) complementant amb noves aportacions l'estudi de la toponímia urbana de Juneda que en el seu moment havien iniciat TORRENT (1965) i ALBAIGÈS (1991). Més difícils de localitzar resulten encara, no cal dir-ho, els articles apareguts en publicacions estrictament locals com el de SOLÉ (1991) o els que l'estudiós garriguenc més prolífic en aquest camp –i membre actiu tant de la junta d'aquesta Societat com de la del Centre d'Estudis de les Garrigues– ha anat oferint, per exemple, a ARBÓS (2003b) i ARBÓS (2004c), sobre el Vilosell i Cervià, respectivament.

A l'altre extrem, és a dir, ja no elaborat per autors locals ni referit monogràficament a temes garriguencs, trobem –i cal tenir molt present– tot allò que al·ludeix a la toponímia d'aquesta comarca dins d'obres generals, començant naturalment per l'*Onomasticon Cataloniae* de Joan Coromines (*OnCat*), que a

hores d'ara és l'obra de referència obligada dins d'aquesta disciplina.¹⁰ Però no solament cal prendre base sobre aquesta obra cabdal, sinó que, saltant per damunt de la seva ombra omnipresent, convé tenir a mà també totes aquelles altres publicacions –algunes d'elles d'extraordinària importància i, insistim-hi, en bona mesura encara vigents– que hom considerava de referència abans de l'*OnCat*: per exemple MOREU-REY (1982), emprat durant dècades com el manual bàsic sobre toponímia catalana, o els ETC (1965-70) del mateix Coromines, a més, és clar, del gran DCVB d'Alcover i Moll, amb tot el que té també de diccionari onomàstic. Així mateix cal tenir presents alguns llibres ja posteriors a l'*OnCat* (i en certa mesura basats en ell, encara que de vegades des d'una postura crítica), com ara TERRADO (1999) i AMIGÓ (2005), o els de Josep Moran i els seus col·laboradors, principalment MORAN *et al.* (2002) i MORAN (2006), que, dins del seu caràcter eminentment de divulgació, ofereixen un resum clar i actualitzat sobre els principals topònims catalans i llur possible origen.

I encara voldria fer referència, abans de cloure aquest apartat, a algunes aportacions dedicades exclusivament a l'antroponímia, des d'ALBAIGÈS (1992), novament sobre Juneda, fins al comentari sobre cognoms en clau de present que ofereix ARBÓS (2008), passant pel repàs històric dels renoms de les Borges Blanques que va elaborar RIPOLLÉS (2006),¹¹ o

⁶ Per exemple TORRENT (1965), i no gran cosa més, com es pot comprovar a l'exhaustiva bibliografia comentada –que arrenca certament dels referents del darrer terç del segle XIX– que ens oferí MOREU-REY (1974) i que, pel que fa a les terres de Ponent i del Pirineu vaig mirar d'actualitzar a TURULL (1994).

⁷ En canvi, poc sobre les Garrigues (els ara esmentats de Mn. Segura, ja molt antic, i aquest de Tort) havia pogut recollir en l'assaig de resum bibliogràfic comentat que vaig presentar en una taula rodona al Congrés d'Onomàstica de Barcelona de 1992, al text del qual (TURULL, 1994) ja he fet referència en la nota anterior.

⁸ Com a mínim cinc: SATORRA (1999) sobre toponímia menor d'Arbeca (continuada de fet per SATORRA 2003), ARBÓS (2000b) sobre determinats aspectes de la toponímia de Fullea i el mateix autor (ARBÓS 2004b) amb algunes mostres en relació amb la toponímia cadastral de la comarca, i finalment dues a propòsit del nom mateix de les poblacions respectives, que són BARÓ (1999) sobre Castellldans i ARBÓS PASCUAL (2000) sobre Tarrés.

⁹ Comunicacions en aquest cas recollides a l'edició de les actes corresponents sota la freqüent fórmula de doble edició: per un costat als números 92 i 93 del *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica* i, per un altre costat, en forma de llibre unitari, a TURULL, ed. (2003). En concret es tracta també de cinc comunicacions, quatre de les quals de contingut obertament toponímic (la cinquena, sobre antroponímia, serà esmentada en un altre punt): un cop més –com ja ha estat apuntat– SATORRA (2003) sobre Arbeca, CAMÍ (2003) sobre l'Albi, SERÓ (2003) sobre l'Albagés i, singularment prolífic, ARBÓS (2003) sobre Fullea –precedent directe de l'esmentat llibre ARBÓS (2004), tal com en són precedents també, prou clarament, el ja al·ludit ARBÓS (2000b) i també, per bé que dedicat a un aspecte molt més específic (la qüestió de l'article), ARBÓS (2000). Val a dir, d'altra banda, que aquestes comunicacions foren fruit directe o indirecte dels respectius treballs elaborats en el seu dia a la Universitat de Lleida, dins de l'assignatura Onomàstica Catalana que he tingut la sort i el plaer d'impartir durant divuit anys, i vull aprofitar per deixar constància, si més no, de l'existència d'almenys uns altres vuit treballs –inèdits– d'inventaris de toponímia local garriguenca: sobre les Borges Blanques (X. Pastó, 1992), la Granadella (J. Flix, 1994), Castellldans (K. Llobera, 1995), els Omellons (S. Ribes, 1997), Bellaguarda (J. Vidal, 1998), Juneda (S. Guini, 1998), els Torms (E. Rius, 1998) i Bovera (A. Pascual, 2001).

¹⁰ De fet en un estudi d'abast regional com TURULL (2007) em baso d'entrada i sistemàticament en l'*OnCat*, fins al punt que en un determinat moment de l'anàlisi faig recompte dels noms de lloc de cadascuna de les comarques ponentines –les Garrigues incloses, no cal dir-ho– que són tractats, o no, dins de l'obra de referència corominaiana. Pel que fa a la comarca que ens ocupa, les dades diuen que apareixen a l'*OnCat* un total de 87 topònims de les Garrigues oficials (ni tan sols, per cert, tots els noms de municipi: estranyament hi manca *el Cogul*).

per les mostres referides respectivament a pre-noms i a cognoms mil-setcentistes de la mateixa població i alguna altra de veïna: RIPOLLÉS (2001) i RIPOLLÉS (2003), essent-ne RIPOLLÉS (1988) i RIPOLLÉS (1993) uns clars precedents. Sense oblidar, en fi, el singular exercici de rel·ligament entre toponímia (noms de nuclis de poblament) i antroponímia (cognoms que en deriven) d'ARBÓS (2006).¹²

Un recorregut toponímic per les Garrigues

Com he exposat al principi de la ponència, el que pretenc en aquest apartat, que es podria considerar el central, és d'oferir una visió panoràmica, un recorregut de caràcter general (complet, doncs, però no pas sistemàtic) entorn dels diferents noms de lloc d'aquesta comarca –entesa en les seves dimensions no estrictes sinó àmplies, tal com he assenyalat anteriorment, és a dir, incloent-hi tota la comarca oficial de les Garrigues, però també aquelles zones del Segrià que hom considera de tradició garriguenca, a més d'algun altre lloc proper. Ara bé, és evident que en el marc –i amb el temps– d'una exposició com aquesta resulta impossible de fer referència a tots els topònims d'aquest territori, de manera que m'he imposat la tasca d'incloure en el següent recorregut, si més no, tots els topònims majors, és a dir, els que corresponen a nuclis de població, als quals s'afegiran tan sols alguns dels considerats topònims menors (noms de partides, paratges, valls, etc.).

Per dur a terme aquest recorregut toponímic comentat és clar que he tingut tothora present allò que sobre els noms en qüestió s'ha escrit fins al moment i, per damunt de tot, allò que va deixar-hi establert, no sense un humà

marge d'error, el gran mestre de l'onomàstica catalana, Joan Coromines. Coromines féu aportacions crucials en aquest àmbit tot al llarg de la seva obra, però molt en especial dins de la seva obra definitiva (i en part pòstuma): el ja esmentat *Onomasticon Cataloniae*. Per la meua banda, puc dir que a la tesi doctoral (posteriorment publicada amb força canvis: TURULL 2007) vaig dedicar-me a analitzar un per un, en sengles fitxes monogràfiques, els topònims de la regió de Ponent –incloent-hi, doncs, tots els noms a què ara faré referència, i molts altres, fins a 289 de garriguencs *stricto sensu* –per tal d'arribar a una visió de síntesi comarcal i regional, i que justament vaig fer-ho, sempre que fos possible, partint d'allò que n'hagués dit Coromines, en particular a l'*OnCat*.¹³

Val a dir, en primer lloc, que allò que més caracteritza la toponímia de les Garrigues, vista en conjunt, és la seva ponderació, el seu marcat equilibri, en el sentit que hi ha una mica de tot i que cap tipus toponímic no destaca excessivament sobre la resta: ni pel que fa a l'origen lingüístic (derivats del llatí, de l'àrab, etc.) ni pel que fa a la seva adscripció semàntica (noms referits a plantes, construccions, persones, etc.). Ja que, tinguem-ho clar de bon inici, aquestes dues –d'altra banda combinables entre si, és a dir, que res no pressuposa que un topònim d'un determinat origen no pugui adscriure's a qualsevol dels grups de significat referencial– són les principals classificacions que podem establir en l'àmbit de la toponímia a l'hora d'analitzar un conjunt de noms, en aquest cas en un nivell comarcal.

Comencem, doncs, el recorregut, que serà a vol d'ocell, i fem-ho recordant d'entrada que el nom mateix de la comarca, *Garrigues*, respon

simplement a la fixació com a topònim d'un nom comú, *garric* o ja en femení, *garriga*, que tant pot fer referència a un tipus d'alzina nana com –en part derivant d'aquesta primera accepció– a un terreny en general no cultivat i ple d'arbustos i bosquina: just el que es troba a una part important de les Garrigues històriques.

Situem-nos a la capital, les Borges Blanques, que com hem esmentat abans rebia també l'apel·latiu de *les Borges d'Urgell* (en al·lusió a la seva situació a l'extrem meridional de la plana urgellenca) i, més antigament encara, vers el segle XIII, de *Salevà* (o *Saleva*: antigament hom no consignava gràficament els accents...). L'origen de l'element toponímic *Borges* és clar que es troba en el mot *borja* (n'és simplement el plural, en efecte), el qual significa 'barraca rural' i deriva directament del substantiu àrab *burj* 'torre', mentre que és clar que el complement adjectiu *Blanques* n'especifica un aspecte cromàtic.¹⁴ Pel que fa a l'antic *Saleva* o, com hem apuntat, més aviat *Salevà*, sembla que podria remetre a l'àrab *salibân* 'dues creus', tal com ho podria fer també (si no es tracta del derivat d'un nom personal del tipus *SILVUS* o *SALVIUS*, llatins) la segona part del topònim *Castellselvà*, corresponent a una antiga població –ja desapareguda– que es trobava ben a prop del límit actual de les Garrigues per la banda d'Arbeca, dins del terme municipal de Belianes.

Entorn de les Borges, segons hem explicat abans, hi ha un important sector de terra encara plana, d'adscripció tradicional urgellenca o com a mínim ambigua, on destaquen –demo-gràficament, si més no, però també per potencialitat econòmica i cultural– les viles de Juneda i Arbeca; doncs resulta que els seus noms, malgrat una estructura sil·làbica fins a un cert punt paral·lela, tenen orígens molt diferents, si bé tots dos força remots. Sobre els dos s'ha escrit molt, això sí (potser són els topònims de la contrada amb més bibliografia al darrere), i

les conclusions apunten que *Juneda* és un nom d'origen àrab, possiblement derivant de l'àrab *junäina* (diminutiu de *jänna* 'jardí') amb el significat de 'casa de sojorn' (és a dir, allò que en dialecte lleidatà se'n diu *torre*) o bé 'hort', mentre que *Arbeca*, més antic encara, seria una de les poques mostres a la zona de topònim prellatí, encara que es manté un important dubte respecte del substrat preromà que el devia haver generat: indoeuropeu (bàsicament cèltic, com alguns pocs noms prellatins de la resta de Catalunya: *Tremp*, *Berga*, *Talarn* o *Besalú*) o bé no indoeuropeu, la qual cosa, en aquesta part del país (a diferència de l'Alt Pirineu, on el panorama és tot un altre, amb un substrat possiblement emparentat amb el basc) vol dir sens dubte ibèric (com donaria a entendre, d'altra banda, l'existència del conegut poblat dels Vilars).¹⁵ Tanmateix, el més probable és que, tal com ja apuntà Coromines el 1965 (ETC, I, 101), siguem davant d'un derivat –o més aviat, compost– a partir del mot cèltic *BECCON* 'punta, bec': així, *ARE-BECC-A voldria dir 'situat prop del cim, de la punta del turó', la qual cosa certament s'adiu força a la posició enlairada d'aquest lloc.

Ben a prop de les Borges i d'Arbeca, hi ha la població de *Puiggròs*, el nom de la qual és dels més clars i transparents de la comarca, ja que òbviament és un compost –format ja en català, sense que calgui remetre a cap llengua anterior en tant que nom propi– entre el substantiu *puig* i l'adjectiu *gros*, amb un valor evident: és descriptiu de la seva ubicació enlairada al capdamunt d'un puig certament destacat dins d'aquella zona. Es tracta d'un topònim, doncs, que s'assembla (però no tant com sembla) al veí *Torregrassa* (municipi avui del Pla d'Urgell, però que havia estat adscrit a la demarcació de les Garrigues abans de la constitució com a tal, el 1988, de la seva nova comarca amb caràcter oficial): aquest és també evidentment un compost amb l'adjectiu

¹¹ Per no esmentar els precedents immediats, RIPOLLÉS (1995), RIPOLLÉS (1996), RIPOLLÉS (1997), RIPOLLÉS (2000) i RIPOLLÉS (2000b), que formen una mena de cadena que desemboca en el llibre en qüestió de l'any 2006.

¹² Anotem, finalment, que la mateixa RIPOLLÉS (2004) presentà –com en el darrer cas, en una Trobada d'Estudiosos de les Garrigues– un no menys singular estudi sobre les denominacions de fruits, que, com el de zoonímia de RIPOLLÉS (1988b), caldria inserir en aquell corrent –o tercera via dins de l'onomàstica, fora de les branques principals que en són toponímia i antroponímia– que MOREU-REY (1974b) batejà com a *onomàstica vària*.

¹³ Dit això, m'estalvio d'anar indicant en cada cas, a propòsit dels topònims que anirem comentant tot seguit, la font bibliogràfica de referència, amb el benentès que aquesta és sempre, en un nivell immediat, la fitxa corresponent de TURULL (2007) i, darrere seu, en la immensa majoria dels casos, l'article en qüestió de l'*OnCat* de Coromines. Només quan la clau o una informació rellevant sigui en una altra font ho indicaré expressament.

¹⁴ No pas insòlit: recordem topònims d'arreu del país com *Montblanc*, *Torreblanca*, *Casablanca*, *Mas Blanc*, *riu Blanc*, etc. ROCA (1956: 38-42) n'inventarià més de setanta arreu del domini lingüístic.

¹⁵ Pel que fa a l'origen d'aquest nom, *Vilars*, és clar que remet al substantiu comú *vilar* (no pas *vilà*, que seria una altra cosa), emprat freqüentment per designar el lloc on hi havia hagut un antic assentament humà, del qual tot just queden vestigis en el moment d'aparició de tal topònim.

gros, en aquest cas en femení atès que s'aplica al substantiu *torre* que té aquest gènere, però noti's que no es tracta ja d'un element natural (un puig) sinó d'un construcció humana (una torre), la qual cosa al capdavant ens duria a classificar-lo dins d'un grup diferent –no pel que fa a l'aspecte lingüístic (tots dos són topònims merament catalans), sinó al semàntic (grups de significat referencial).

I ja que hem parlat abans de Juneda i ho acabem de fer de Torregrossa, aprofitem per esmentar un parell de topònims menors (si més no avui dia) dels seus termes municipals, però ben destacats i significatius tant des del punt de vista geogràfic com de l'onomàstic: *Miravall* i *Margalef*. El primer és un dels pocs casos de topònims compostos amb la participació d'un verb, i en efecte vol dir allò que sembla: 'mira avall' (o 'mira [la] vall'), ja que la seva posició estratègicament enlairada sobre la plana (en paral·lel amb *Miralcamp*, que no és pas gaire lluny, a la part meridional del Pla d'Urgell) converteix el lloc en un mirador privilegiat. Pel que fa a *Margalef* –coincidint naturalment amb la població del Priorat del mateix nom–, se sap que és d'origen àrab, compost per un substantiu *marg* 'prat' i un nom de persona *Halëf* (que és el mateix, per cert, que ha generat el topònim *Calaf*, a l'Alta Segarra). I encara al mateix terme de Torregrossa i tocant a *Margalef*, entre molts altres de també interessants, hi ha un topònim curiós, sobre el qual no hi ha unanimitat ni tan sols a l'hora de fixar-ne la forma: *Pradell* o *Paradell*. Sembla que s'hauria de tractar d'un simple diminutiu de *prat*, i és ben probable que així sigui, però –a l'igual que passa amb el nom del poble de Pradell, a la Ribera del Sió– no podem deixar de pensar si la pronúncia popular *Paradell*, més enllà d'un hàbit fonètic destinat a regularitzar i facilitar la sil·labació (tècnicament se'n diu *anaptixi*), no podria respondre a una evolució diferent, a partir del mot *parada*, el qual té diferents usos relacionats amb l'agricultura, a banda de les accepcions generals, que semblen més difícilment aplicables en l'àmbit de la toponímia; al capdavant, però, sigui una cosa o sigui l'altra, no ens movem pas del camp semàntic de les al·lusions agropecuàries.

Tornem un moment dins dels límits oficials de les Garrigues, i anem a *Castelldans*, nom sobre el qual han circulat diverses teories més o menys estrafolàries, però que, fet i fet, és prou clar que remet al plural del zoònim *ase*, en la seva versió típicament occidental, *àsens*, reduïda fonèticament a *ans* en època recent i, no cal dir-ho, en composició amb *castell* (paral·lel, doncs, d'altres topònims catalans com *Viladecavalls* o *Vilademuls*). Dins del mateix municipi de Castelldans trobem l'antic terme –avui nom de mas i de partida– de *Mandanya* (o *Mendanya*, d'acord amb el seu ètim), el nom del qual probablement prové de l'àrab *Ibn'Daniya*, esdevingut *Avendanya* per pròpia evolució, i que està format seguint un patró típicament àrab: un primer element genèric *ibn* 'fill de', completat obligadament per una referència personal específica; el que més hi sobta, però, és la /m/ inicial no etimològica, que tanmateix es pot explicar per atracció de /b/ cap a la consonant nasal següent /n/, cosa que, per cert, s'esdevé en altres noms d'arrel àrabica i estructura similar, com ara, dins de la mateixa comarca, el conegut *Vinferri* del terme municipal de Juneda, per al qual existeix una pronúncia popular *Minferri*, tan viva que en més d'una ocasió ha estat emprada com a forma estàndard o susceptible d'estandardització.

Més enllà de Castelldans, cap al nord, comença un altre cop la plana (recordem *Miravall*), que podem travessar en direcció a Lleida tot passant per *Puigverd* i *Artesa*, dos topònims segrianencs molt possiblement transportats o duplicats en aquesta zona a partir dels corresponents homònims de les valls del Sió i del Segre, respectivament. Per aquestes darreres poblacions corre la riera de la *Femosa*, nom de ressonàncies expressives (una riera bruta, de *fem*, ja sigui real o aparent a causa de fangs o similars), però podem trencar cap al sud-oest, per la vall de *Matxerri* o de *Melons*: el darrer nom sembla clar, i el primer no gens, però en realitat cap dels dos no és fàcil d'aclarir, ja que si *Matxerri* podria ser tant un nom àrab com una forma mossaràbiga procedent del llatí MACERIES 'murs rocosos', resulta que *Melons* (com ja es podia sospitar a partir del sentit comú, vista la geografia de l'indret) no té res a veure amb els melons (fruits) sinó que

probablement remet al mot dialectal *meló* en el sentit de 'teixó', és a dir, un animal salvatge de vida ben propícia en aquests paratges (i, d'altra banda, prou habitual en la toponímia d'arreu).

Després d'aquesta contrada sí que ens endinsem dins d'una de les dues principals àrees que, malgrat pertànyer oficialment al Segrià, tenen i mantenen una tradició garriguenca prou clara. Es tracta d'*Alfés*, *Aspa*, *Alcanó* i *Sunyer*, noms on hi ha una mica de tot, i gairebé es podria dir que en conjunt constitueixen una mostra representativa d'alguns dels principals tipus toponímics no llatins (i precatalans) de la comarca. El més antic sembla *Aspa*, que segons Coromines és d'origen preromà (hauria de ser ibèric, doncs), i amb una formació lèxica tal volta equivalent a la del basc *atz-pe* 'sota la roca', mentre que *Sunyer*, com ja va apuntar AEBISCHER (1926: 32), és sens dubte d'origen germànic, i correspon a un nom de persona ja sigui del temps dels visigots o bé de l'època d'influència franca (els inicis de la conquesta cristiana), de manera que no és gens casual la seva coincidència amb un antic nom de persona comtal, ni tampoc el fet que avui dia existeixi encara com a cognom pròpiament català. Quant als altres dos, *Alfés* i *Alcanó*, és cert que la sil·laba inicial, com en tantes ocasions, en delata l'origen àrab; en efecte, aquest darrer provindria del substantiu àrab *al-kanûn* 'forn, fogó' (o més difícilment d'*al-qanûn* 'lleï, costum') i, per la seva banda, *Alfés* és un topònim relacionat amb la terra, atès que el seu origen deu ser en el mot també àrab *al-fiss*, que si bé significa d'entrada 'nucli' sembla que es podria haver aplicat amb el significat de 'cruïlla' o fins i tot 'el millor', fent referència a la fertilitat i l'extensió del seu terreny.

Tot seguit, per *Sarroca* (evident aglutinació de l'arcaic *sa roca* 'la roca', en referència a un castell roquer) i *Torrebesses* (lloc al nom del qual ens referirem més endavant), anem a parar a zones més altes del Segrià administratiu, i d'adscripció garriguenca ben diàfana: *Maials*, *Llardecans* i, com dèiem, despenjat en un extrem en contacte amb el Baix Segre i l'Ebre, *Almatret*. Aquí anem a pams, ja que els seus noms no són d'origens gaire evidents,

i si algun ho sembla resulta que apunta vers una pista falsa. Passem de menor a major dificultat: *Almatret*, encara que ara no ens soni a res, és simplement la fixació d'un mot àrab, *al-matrad*, que vol dir 'lloc de cacera', cosa que s'adiu perfectament a la realitat i la tradició de l'indret, que sembla que rebia aquest nom ja abans de ser poblat; *Maials*, en canvi, ja és un cas bastant complicat, atès que l'ètim que n'apunta Coromines (i que té elevades probabilitats de ser l'encertat: derivat del llatí MEDIALES amb el significat 'al mig', referint-se a la posició del poble just a la carena o, el que és el mateix, en plena partió d'aigües entre les valls del Segre i de l'Ebre) necessita tanmateix tot d'explicacions complementàries sobre fonètica històrica (per què es manté /y/ semiconsonant, per què a la primera síl·laba tenim /a/, etc.); ara bé, és en el cas de *Llardecans* que arribem al sùmmum de la complicació etimològica, ja que, havent de descartar l'explicació tradicional de "llar de cans" com a 'casa de gossos' (i no sols pel seu sentit absurd, sinó perquè ho desmenteix la pronúncia popular *Llard[a] cans*, que trobem ja reflectida en les mencions documentals antigues d'aquest topònim), resulta molt atractiva la hipòtesi de Coromines (*OnCat*) de veure-hi una complexa alteració –passant pel mossàrab i l'àrab– d'un mot llatí ILERGETANOS, el significat del qual remetria al fet que aquestes contrades haurien estat el límit de la terra dels ilergets, és a dir, dels ibers de la zona de Lleida.

Tornem a entrar, però, en territori oficial, i fem-ho per un dels indrets clau de la comarca, *el Cogul*, que certament n'és i n'ha estat històricament porta des de ponent, i que és conegut arreu gràcies a les seves extraordinàries pintures rupestres, vestigi d'un poblament molt i molt antic. El seu nom, que estranyament és un dels pocs noms de municipi que no apareixen a l'*OnCat*, sembla tanmateix derivat d'un mot llatí vulgar CUCULU, que seria variant de CUCULLUM 'caputxa', i aquest hauria estat aplicat, és clar, a una forma més o menys punxeguda del cim d'un turó. El Cogul, d'altra banda, és el darrer poble de la demarcació per on passa el seu principal curs d'aigua, el riu de Set, que prové de l'altre extrem, gairebé cinquanta quilòmetres a llevant,

on neix vers els contraforts de la serra de la Llena, entre el Vilosell i la Pobra de Cérvoles. En contra de qualsevol especulació gratuïta en altres sentits (sens dubte afavorida per la seva escassetat d'aigua: brom a fàcil), cal dir clarament que *Set* és un nom d'origen àrab, i concretament antropònim; és a dir, que correspon a un nom de persona àrab, segurament *Zeid*, que podria estar lligat amb la dinastia musulmana de Lleida i els límits del seu territori vers aquestes contrades. Per cert, resulta que el riu de Set té allí no un, sinó dos petits afluents locals que li aporten, a banda d'una micarrona d'aigua de tant en tant, un mateix nom molt típic a la contrada: *l'Aranyó*. En efecte, hi ha una *vall de l'Aranyó* que aflueix al Set per l'esquerra, des del Cogul, i una altra de nom idèntic que ho fa per la dreta, vers l'Albagés –procedent del terme de Castellans, no gaire més amunt–, les quals a més a més se sumen, des del punt de vista toponímic, a una tercera *vall dels Aranyons* del sud de la comarca (nom també, allí, de partida i d'uns extensos plans) i, naturalment, a un encara més conegut lloc de *l'Aranyó* del terme de Juneda, que s'estén també al d'un torrent homònim, en aquest cas afluent no del Set sinó de la Femosa. Tot plegat és clar que, com el nom del poble segarrenc de *l'Aranyó*, situat al municipi dels Plans de Sió (i indret natal de l'escriptor Manuel de Pedrolo), no és res més que la fixació toponímica del fitònim (nom de fruit i de l'arbust que el fa) *aranyó*, sens dubte ben present de forma natural en aquestes terres de secà.

A llevant del Cogul, ja vers el cor de la comarca, hi ha el poble de *l'Albagés*, el nom del qual probablement és el reflex de l'antropònim germànic ALBIGIS (que devia ser pronunciat en efecte amb l'accent a la darrera síl·laba, ja que era compost de dos elements, ALBI i GIS), però no gosaria descartar del tot que pogués ser simplement una variant medieval d'*albigès*, mot que no és sinó el gentilici corresponent a la ciutat occitana d'Albi (que sortirà novament a col·lació quan parlem d'un altre poble garriguenc, l'Albi, com sembla obvi...).

I al sud del Cogul i de l'Albagés, completant aquest sector ponentí de la comarca (un dels que, recordem-ho, no té cap desajustament

entre oficialitat i tradició), hi ha els pobles de Granyena, el Soleràs i els Torms. Comencem doncs per *Granyena*, que etimològicament és un derivat per sufixació a partir del nom de persona llatí GRANIUS (per exemple *VILLA GRANIANA, d'on prové la variant *Granyana*, alterada en *Granyena* per dissimilació o potser per influència fonètica de l'àrab), però que en realitat, en el cas que ens ocupa, és a dir en el de Granyena de les Garrigues, possiblement és un trasllat o duplicació en aquesta comarca d'un més antic homònim, Granyena de Segarra, d'on és plausible que procedissin els conqueridors o els primers repobladors.

Pel que fa als topònims *els Torms* i *el Soleràs*, no presenten gaires dificultats: són el que semblen. El darrer, *Soleràs*, és una sufixació augmentativa de *soler* (essent aquest mot un derivat del llatí SOLARIUS, de manera que està relacionat no amb el *sol* < SOLIS 'astre', sinó amb el *sòl* < SOLUM 'terra, terreny') i, per la seva banda, *Torms* com a nom de lloc és, en efecte, la simple fixació en plural de l'antic substantiu *torm*, que al·ludeix a un determinat tipus de rocam –gran rocam– que precisament abunda en aquesta comarca i les veïnes (vegeu els eloqüents paràgrafs que hi dedica AMIGÓ, 2005: 223). Tampoc no cal anar més enllà de la llengua catalana, encara que sigui en les seves variants pretèrites o les corresponents formes dialectals, per explicar uns altres dos topònims de la contrada com són la *planeta de les Xutes* (al mateix terme municipal dels Torms) i la *Sisquella*. En aquest darrer, nom avui d'una vall i antigament d'una població desapareguda del terme de Juncosa, i que es repeteix en altres indrets del país –per exemple és el nom d'un poble del municipi de Ribera d'Ondara, al sud de la Segarra–, hi veiem el nom de planta *sisca*, encara que el fet que aquesta sigui pròpia de llocs humits sorprèn fins al punt de fer-ne dubtar. Quant a les *xutes* de l'altre topònim menor que he esmentat, resulta ser allò que el primer cop d'ull feia pensar: una plasmació en la toponímia de la forma *xuta*, variant de *xut* i *xot*, amb què en aquestes contrades es designa un ocell nocturn, similar a l'òliba o el mussol.

Seguint el recorregut virtual cap al sud arribem finalment a l'antic cap comarcal, que com ja ha estat dit era la vila de *la Granadella*; el seu nom, tal com qualsevol podria dir a primer cop d'ull, és un diminutiu de *granada*, però compte: no hem de veure en aquesta paraula una insòlita referència andalusa, sinó simplement el participi del verb *granar*; el seu significat, doncs, seria el de 'lloc on creix o abunda el gra' o bé, metafòricament, el de 'lloc gran, crescut' (al capdavant, doncs, un nom derivat d'un judici de valor, a mig camí entre la qualificació objectiva d'un indret pròsper i una valoració afectiva de caràcter inevitablement subjectiu, tal com s'esdevé en topònims com el ja comentat d'*Alfés* –en aquest cas en àrab– o, en català mateix, pràcticament tots els compostos amb *Ben-* o amb *Bell-*). Entre els molts exemples de toponímia menor del seu terme, em permeto de comentar-ne encara un parell: el *mas de Trudes*, en el nom del qual sembla obligat de veure-hi una reducció (antigament típica) de l'antropònim femení *Gertrudis* (el mateix, doncs, que es troba a Vilanova i la Geltrú), i la *vall de les Àlies*, força intrigant, que sembla que remeti a una antiga forma dialectal *àlia* corresponent al nom d'animal *àguila* a través de la seva variant *àliga*.

També al sector sud-occidental de la comarca trobem els llocs de Bellaguarda i Bovera, aquest ja mig decantat (tal com passa amb la meitat meridional del terme de Maials, que abans comentàvem) vers els vessants que s'orienten cap a la ribera d'Ebre. Però pertoca explicar els seus noms, i comencem per *Bovera*, que sembla d'explicació senzilla però que, en realitat, presenta (com tots els seus homònims i parònims, començant pel santuari de la Bovera de damunt Guimerà) un dilema quasi impossible de resoldre, entre dues opcions: que derivi –com sembla a primer cop d'ull– de *bou*, de manera que *bovera* seria el lloc on pasturaven o on es reunien o tancaven els ramats de bovins, o bé que ho faci de *bova*, variant dialectal de *boga*, el nom de planta amb què es feien cadires, entre altres objectes. El fet, però, que la bova creixi especialment en llocs humits, permet decantar-se en aquest cas a favor de la hipòtesi relacionada amb els animals.

Quant a *Bellaguarda*, és, tal com sembla, un compost entre l'adjectiu *bella* (tan freqüent en toponímia: pensem, no gaire lluny d'aquí, en *Bellpuig*, *Bellmunt*, *Bell-lloc*, *Bellcaire*, *Bellvis*, *Bellver*, etc.) i el substantiu *guarda*, no tan evident potser, però que al capdavant és només una variant de *guàrdia*, en el sentit de 'lloc de vigilància'. Val a dir que, com tothom a la comarca sap, aquest és un nom relativament modern (però potser no tant com sembla o com molts creuen, ja que ve a recuperar un antic *Pobla de Bellaguarda* o de *Bellaguàrdia*), que hom escollí com a substitut del que s'emprava abans: *la Pobla de la Granadella*. Aquest és clar que és una simple suma d'aquell antic *Pobla* (al qual em referiré més endavant, quant tractem l'altre topònim garriguenc on encara és en ús: la Pobra de Cérvoles) i d'una referència a la vila veïna que, com ja hem apuntat, tradicionalment hom considerava el cap comarcal, la Granadella.

Després d'aquesta incursió a l'extrem sud de les Garrigues, tornem cap al seu sector central, solcat com hem dit pel riu de Set. Es podria dir que el cor de la comarca, a la vall d'aquest riu, és el trifini format per les poblacions de l'Albagés (ja comentada), Cervià i Juncosa. El nom d'aquesta darrera, que convé remarcar que és *Juncosa*, sense article, però tampoc *Joncosa* (com llegim tanmateix en algun document antic), respon certament a la forma típicament occidental de la planta, *junc*, amb la no menys típica derivació mitjançant el sufix *-osa* (pensem en *la Ginebrosa*, *la Figuerosa*, *la Cardosa*, *la Molsosa*, etc.), la qual hauria estat aplicada originàriament, potser, a una vall o coma (així, una "coma de juncs" seria una *coma Juncosa*); s'hi fa palès, per tant, el contrast amb els derivats, en altres regions, de l'equivalent oriental *jonc* (el més conegut dels quals és, sens dubte, l'empordanès *la Jonquera*, que, dit sigui a propòsit, té un paral·lel encara més evident i directe amb un altre topònim garriguenc: el de la popular ermita de *la Junquera*, a la Pobra de Cérvoles). També al terme de Juncosa hom troba uns altres dos noms que bé mereixen un comentari especial a causa de la seva intrigant aparença i la seva possible explicació; es tracta d'una banda de l'amagat *els Estinglars* (o *Estinclars*), nom de partida que ja tractà Coromines

al DECat i després força altres estudiosos (vegeu BASTARDAS, 1994: 161; VENY, 1996: 101), i que té un estret paral·lelisme amb el no menys intrigant *els Estinglells* (o *Estinclells*) de Verdú: un i altre remeten, via sufixació, a un nom de planta *llentiscle*, derivat del llatí LENTISCLUS, mitjançant una complexa alteració fonètica i morfològica en la qual és bàsica la reinterpretació de la consonant inicial com un fals article (**l'Entiscle*, doncs) que posteriorment dóna peu entre altres fenòmens a una conversió en plural. L'altre topònim sorprenent del terme de Juncosa és *les Dernogues*, corresponent a una vall segons Coromines (DECat; vegeu BASTARDAS, 1994: 223, que ho recull),¹⁶ i que semblantment deu ser un nom de referent vegetal (en concret d'un arbre, l'aladern), també amb una espectacular reducció i la crucial reinterpretació d'una síl·laba com a fals article; la seqüència, doncs, seria més o menys aquesta: *aladern* > (*a*) *ladern* > **ladernosa* > **la Dernosa* > **la Dernoga* > pl. *les Dernogues*.

Pel que fa a *Cervià*, no hi ha dubte que aquest topònim, com ja va explicar en el seu moment AEBISCHER (1926: 78), prové del nom de persona llatí CERVIVS mitjançant la típica derivació sufixal en -ANUM, de forma paral·lela a la tants topònims catalans d'origen antroponímic acabats en -à (com *Cornellà* de CORNELIVS, *Torà* de TAURUS, *Lluçà* de LUCIVS, etc.), havent-se aplicat a algun substantiu masculí o neutre que després acabaria caient de la denominació habitual del lloc; així doncs, un *pagus* -llogaret- de *Cervivus* fóra un PAGUS CERVIVANUS, que, reduït a CERVIVANUS, dóna *Cervià* a través de l'evolució fonètica bàsica. D'altra banda, és dins del terme municipal de *Cervià* que es troba l'antic lloc (ara despoblat i fins reduït a topònim menor) de *les Besses*, encara ben popular (és centre, per exemple, d'un aplec anual de força ressò), el nom del qual s'assembla no pas per casualitat al ja esmentat *Torre-besses*, atès que aquest lexema bàsic i comú a tots dos, *besses*, sembla que té relació amb un antic mot preromà –segurament cèltic– *BIKI-

AS, d'una variant del qual, *BIKIONES, deu provenir també el mot comú *bessons*; el seu significat, comptat i debatut, seria el de 'dues torres iguals d'una fortificació' o algun de similar, entre els quals sembla plausible de pensar en l'al·lusió a un parell dels turons que en aquell indret flanquegen el recorregut del riu de Set i, per tant, dels vells camins que el ressegueixen en tant que via natural.

Tot seguint cap a llevant, ja sense deixar la vall del riu de Set, arribem a l'estratègic lloc de *l'Albi*, de nom ben simple però alhora molt complicat –o incert– quant al seu origen etimològic. Entre altres possibles hipòtesis, especialment nombroses en aquest cas, al capdavant la més plausible és que, com apuntava Coromines a *OnCat* a propòsit d'altres noms similars, derivi del llatí ALVEUS 'conca', és a dir, que faci referència a la forma natural del terreny on es troba el poble. Ara bé, un cop dit això, hem d'afegir que, malgrat tot, no gosàriem descartar que simplement es tractés d'un duplicat de la ciutat llenguadociana d'Albi, com en tantes altres ocasions es devien haver produït trasllats de noms occitans cap als comtats catalans en l'època de la seva expansió medieval; ni tampoc que la relació amb l'Albi de l'altra banda del Pirineu no fos d'original i còpia, sinó de coincidència d'origens, a partir tots dos d'un nom de persona llatí o bé germànic, com el mateix ALBI que, com hem vist, pot ser que participi, junt amb un altre element antroponímic GIS, en l'origen del nom de l'Albagès... Com deia, un cas complicat, amb moltes possibilitats difícils de descartar, i no cap de completament segura on agafar-nos.

Per cert, dins del mateix terme de l'Albi, entre molts altres, trobem dos topònims menors als quals s'escau de fer referència singular, en la mesura que han estat tractats per Ramon Amigó en sengles articles monogràfics (abans esmentats): AMIGÓ (2001) està dedicat a explicar que l'actual partida dels *Reguers* no té cap relació amb el reg (ni amb un rec), sinó que prové

d'una alteració ja antiga de *Raiguers*, terme que designava el vessant o la falda d'una muntanya; mentre que a AMIGÓ (2002) l'autor s'endinsa en el cas del topònim *els Cabraïns*, que, sense res a veure amb les cabres, resulta directament lligat a un antic cognom ja present a l'Albi vers el segle XIII, el qual al seu torn segurament derivava de la població de *Carbasí* o *Carbesí* (antigament *Crebesí*, del llatí *CREPIDINU 'paratge escarpat'). Si això és així, caldria atribuir a un origen idèntic (o similar, passant pel cognom o no) el vell topònim *Cabraí*, que Coromines –bo i recollint-ho de SEGURA (1887)– situava a Juneda, però que en realitat podria fins i tot correspondre a un mateix cas.

Més enllà –més a llevant– de l'Albi, com he explicat a l'inici, entrem ja en aquell discutit territori que fa unes dècades hom solia considerar encara com a extrem sud-occidental d'una molt extensa Segarra: vet aquí *Vinaixa*, un topònim que cap estudiós no dubta a atribuir a l'estrat aràbic, i en concret a una típica formació complementària entre el genèric patronímic *ibn* 'fill de' (sovint fixat en toponímia catalana com a *Vin-*, i més encara, vers el sud, com a *Beni-*) i, naturalment, un nom propi de persona, en aquest cas sens dubte *Aixa*, ben freqüent encara avui al món àrab. Es tracta, doncs, d'un nom d'estructura i referent paral·lels al d'altres topònims de la Catalunya Nova, entre els quals el de la veïna població de *Vimbodí*, ja a l'entrada de la Conca de Barberà.

També al caire de la Conca de Barberà –just a mig camí entre Vinaixa i Vimbodí– hi ha el poble de *Tarrés*, nom que, en canvi, no té res a veure amb l'àrab, sinó que en català mateix s'explica sense gaire dificultat; de fet s'hauria d'escriure *Terrers* (si bé naturalment seguint-se pronunciant tal com es pronuncia de forma autòctona), ja que així ho indica quasi tota la documentació antiga (sobretot del segle XII) i, en definitiva, no hi ha cap dubte que prové de *terra*. Més en concret, es tracta d'un derivat seu per sufixació (doncs *terrers*, en efecte) que designaria unes 'acumulacions de terra', o tal volta uns pendents o 'terrasses ermes' de caire natural, si no uns 'terrenys' en termes generals. Afegim-hi, ja que som a Tarrés, que

en aquest municipi trobem un dels topònims garriguencs del tipus *los Sivalins* (un altre, més simple encara –no sufixat–, seria *les Sivines*, tot just a Vinaixa), on ha quedat fixada la variant dialectal *sivina* del nom d'arbre més comunament conegut com a *savina* (el qual, tanmateix, trobem per exemple en el nom del *collet de la Savina*, prop de Castellans).

Prop de Tarrés i de Vinaixa, vers el sud, ja pràcticament en els contraforts de la serra de la Llena i les muntanyes de Prades, trobem *el Vilosell*. El seu nom, molt interessant, és un altre cas perillós de falsa aparença: resulta que ni és un compost de *vila* ni té res a veure amb els *ocells*... Això darrer ja es podia deduir del fet que *Vilosell* es pronuncii amb [z] (per això s'escriu amb una sola *essa*, és clar), però que no vingui de *vila* no és pas tan deduïble (o no gens, a partir de la forma actual), i tan sols s'infereix de les formes documentades en època medieval i moderna, on sempre el començament és *Vel-* i no pas *Vil-*: la derivació ha de ser, doncs, a partir del llatí VILLOSUS 'pelut, ericàt' (on la -I- és breu, compte, de manera que efectivament dóna /e/ en català) i el significat aplicat a un lloc, tal com apuntà Coromines i recull també CORNADÓ (2008: 62), seria el de 'ple de bosquina, embardissat' (és a dir, més o menys el contrari que el segon component de l'Esplugu *Calba*...). A l'extrem sud del terme del Vilosell, a ben bé 700 m d'altura, en plena serra de la Llena, hi ha el famós santuari de Sant Miquel de la Tosca; el seu nom específic, *Tosca*, que es repeteix en altres indrets del país (per exemple, al Segrià, entre Alcarràs i Torres de Segre, com a nom d'un tossal) remet en efecte a un tipus de roca, *la pedra tosca*, característica per la seva aparença esponjosa.

El santuari de la Tosca, com de fet tot el sector de ponent del terme del Vilosell, fa límit amb un altre dels punts culminants dels serrats meridionals de la comarca: *la Pobla de Cérvoles*. Del seu nom val a dir que el terme *pobla* fa referència, com a tot arreu del país (on es troba amb relativa freqüència), al lloc que ha estat objecte d'un repoblament planificat, és a dir, on hom ha fet establir un poble mitjançant incentius als seus primers habitants, mentre que

¹⁶ Lamento ara no haver inclòs aquest nom de lloc dins dels centenars que vaig tractar a TURULL (2007), i no solament per l'esmentat interès intrínsec del cas, sinó també perquè m'hauria permès d'incrementar qualitativament –amb una pertinent incursió vers aquesta zona de les Garrigues– la breu nòmina de topònims ponentins que presenten la singular evolució -osa > -oa > -oga en aquesta mena de sufixos (vegeu TURULL, 2002).

Cérvoles, molt menys clar i, doncs, més problemàtic per als toponomistes, no sembla que tingui cap relació d'origen amb els cérvols (antigament *cervos*, sense /l/, dada significativa), sinó que podria derivar del llatí *SILVA* 'bosc' a través del seu diminutiu plural *SILVULAS*, o bé fer-ho del nom de planta *SORBUS* 'serva' o del del seu arbre, la servera (en llatí *SORBUM*), tal com semblen indicar determinades mencions documentals del segle XII, on es llegeix *Sorbolis* o variants similars, o fins i tot *Servoles*, però gairebé sempre amb *S*.

I bé, després dels darrers topònims ja és inexcusable no deturar-se un moment en el nom de la important serra que ha anat essent esmentada ben sovint, *la Llena*, que com hem dit tanca la comarca pel sud, confrontant amb el Priorat (i en part amb l'extrem sud-occidental de la Conca de Barberà, per les muntanyes de Prades), i que arriba a un poc més dels mil metres d'altura. El seu nom, tanmateix, no sembla que hagi de presentar gaires dificultats: una *llena* és paraula antiga, equivalent a 'llosa', és a dir, 'roca plana i llisa', la qual cosa s'adiu perfectament, tot emprant paraules de Joan Coromines, a la "interminable penyeta en sobreplom" (DECat, V, 146a32) que caracteritza el relleu superior de la serra. Per cert, al sud del darrer terme municipal el nom del qual hem comentat, la Poble de Cérvoles, és a dir, en plena serra de la Llena, gairebé vers la seva carena, hi ha un parell de topònims, *l'Escala* i *l'Escaleta*, que no sols estan òbviament relacionats entre si (el segon com a diminutiu del primer) sinó que denoten tot just el caràcter muntanyenc d'aquell sector. Pel seu compte, *l'Escala* designa, més que no un element arquitectònic concret, un indret de tan fort pendent que hom ha de remuntar-lo d'aquesta manera, mentre que *l'Escaleta* és simplement el nom d'un petit barranc –de gairebé dos quilòmetres– que afluïx al més important barranc de Sant Joan, també anomenat de *Sant Joan de l'Escala* atenent al fet que precisament baixa del paratge d'aquest nom, adés esmentat.

Després de la Llena, límit natural de les Garrigues pel sud, tornem al sector que ens resta pendent dins del nostre periple comarcal, vers l'angle nord-est, on es concentren uns

altres termes (a sumar als ja tractats) d'aquella àrea que antigament –i molt veladament encara avui– hom considerava d'adscripció segarrenca. Un lloc clau en aquesta zona és *Fulleda*, que té un d'aquells noms que poden resultar enganyosos, ja que encara que sembla evident que deriva de *fulla* (amb un sufix *-eda* col·lectiu i locatiu, com *arbreda* d'*arbre*, *pineda* de *pi*, *roureda* de *roure*, etc.), també podria ser que, en realitat, calgués remuntar fins al corresponent ètim llatí, *FOLIA* (plural de *FOLIUM*), d'on el mot sufixat col·lectiu seria *FOLIETUM* o *FOLIETA*; al capdavant, això sí, amb un significat relacionat clarament amb l'abundor de fullatge, o fins i tot amb el seu caràcter perenne.

Seguint nord enllà després de *Fulleda*, fem cap a *l'Espluga Calba*, topònim que és un mer compost descriptiu entre dos mots perfectament escaients l'un a l'altre, però que avui dia fan estrany per raons diferents: *espluga*, antic mot català d'origen grecollatí, molt emprat en la nostra toponímia (pensem en *l'Espluga de Francolí*, *Esplugues de Llobregat*, etc.), tenia clarament el significat de 'cova, balma', mentre que l'adjectiu *calba* –que en efecte és el que sembla: el femení de *calb*, ni més ni menys– s'ha d'entendre, és clar, no en l'actual ús restringit al pelatge de la testa dels humans, sinó en un d'antic més ampli, aplicat a espais naturals amb escassa o nul·la vegetació, com sens dubte devia ser el cas.

I més enllà de *l'Espluga Calba*, ja no cap al nord (car entrariem dins de la demarcació oficial de l'Urgell) ni tampoc vers llevant (que llavors trauríem el cap a un terme excèntric de la Conca de Barberà, *Senan*, el nom del qual per cert prové d'un antropònim germànic: *SISENAND*), sinó vers ponent, trobem *els Omellons*, que resulta ser un cas singular de diminutiu toponímic de caràcter secundari. M'explico: d'una banda, és clar (claríssim, de manera que s'han de descartar interpretacions xocants que algun cop han circulat) que *els Omellons* és simplement la forma de diminutiu d'un altre nom de lloc també conegut a la zona, *els Omells*; però d'altra banda, compte, s'ha d'afegir que no es tracta pas d'un mer reduplicat en diminutiu (com *Gironella* de *Girona*, *Avi-*

nyonet d'*Avinyó*, *Montblanquet* de *Montblanc*, etc.), sinó que en aquest cas la història és prou més complexa. D'entrada, consta en força documents medievals l'existència de dos llocs diferents anomenats tots dos *els Omells*, de manera que se solien diferenciar mitjançant un complement especificatiu, en general al·ludint a la propietat feudal del lloc: mentre un era *els Omells de Vallbona* (propietat del monestir de Vallbona de les Monges), l'altre era *els Omells de Tàrrega* o, al segle XVI, *els Omells de Poblet* (propietat, doncs, d'aquest altre monestir cistercenc), però més endavant, quan en el complement del primer ja havia quedat fixat el nom d'una abadessa concreta de les de Vallbona (i és clar que això és l'actual *els Omells de na Gaia*, oficialment a la comarca de l'Urgell, però ben a prop del límit amb les Garrigues, dins d'aquella antiga zona de tradició segarrenca), en l'altre, l'antic *els Omells de Tàrrega* o *de Poblet*, la diferenciació s'esdevingué per la via del sufix diminutiu, de manera que ja no calia –ni ha calgut des d'aleshores– un complement d'aquell altre tipus. I tanmateix, roman un dubte: sigui amb diminutiu o sense, aquell originari *Omells*, d'on prové? Doncs cal descartar idees infundades a partir d'*homes* o altres paraules vagament similars, ja que en realitat no es tracta sinó (precisament) d'un altre diminutiu: *omell* com a derivat del nom d'arbre *om* (vegeu també BASTARDAS, 1994: 166), de manera que, sí, l'actual nom dels *Omellons* és fruit, al llarg dels segles, d'un doble diminutiu (un cas semblant al de la subcomarca de l'*Urgellet*, ja que *Urgell*, al seu torn, ja era històricament un diminutiu del nom del poble cerdà d'*Urtx*). En fi, ja que som aquí i que hem esmentat entre altres el topònim *Montblanquet*, aprofito per anotar que aquest –evident diminutiu de *Montblanc*– correspon a una petita població del sector de tradició segarrenca precisament de la demarcació de l'Urgell, dins del terme municipal de Vallbona de les Monges.

I acabem el repàs tornant al principi, o més ben dit, al costat del lloc on l'hem començat, al nord de la comarca, prop de la zona de transició tant amb la plana d'Urgell com amb l'antiga Segarra Baixa; allí trobem el poble de *la Floresta*, que constitueix un cas realment excepcional, ja que d'una banda se sap que és un nom

relativament recent (d'època moderna) i d'altra banda, relacionat amb això mateix, sembla que no és d'arrel pròpiament catalana, sinó que la composició en què es basa es considera fruit d'un encreuament, en castellà (llavors ja única llengua oficial), entre les paraules *flor* i *foresta* (o *forest*), essent aquesta darrera d'origen gal·loromànic. Ara bé, si sabem que *Floresta* és el nom modern d'aquesta població, però en canvi el lloc en si no és pas especialment nou (és a dir, que ja existia segles abans que el nom, i que fou objecte d'un canvi), com es deia abans? Doncs és clar que hi ha resposta a aquesta pregunta: el nom anterior de la Floresta, l'originari, era *Castellots*, que òbviament s'escau d'interpretar com allò que sembla, és a dir, com un derivat augmentatiu de *castells*, paral·lel de tantes i arreu tan típiques derivacions diminutives del tipus *castellet* o *castelló*, i tot plegat ben freqüent en un país de vella frontera i múltiples senyories com fou aquest.

Recapitulació i cloenda

En definitiva, com deia al principi, la de les Garrigues resulta ser una comarca força equilibrada pel que fa a la tipologia dels seus noms de lloc, ja que hi ha una mica de tot, tant des del punt de vista dels estrats historicolingüístics com del de les tipologies semàntiques, que són les dues classificacions principals en què podem ordenar un determinat corpus toponímic. És a dir, que analitzant i recomptant els topònims de la comarca des d'aquestes dues òptiques trobem un mostrari prou representatiu d'allò que en conjunt ens pot oferir la toponímia catalana.

Quant al que hem anomenat els estrats historicolingüístics, en efecte, hi ha –sense ni tan sols sortir de la toponímia major ni del marc comarcal oficial– si més no algun representant de cadascuna de les etapes culturals que han deixat la seva petja en la toponímia del país: un nom segurament preromà (*Arbeca*), fins a cinc de llatins (*el Cogul*, *Granyena*, *Cervià*, *Cérvoles* i *el Vilosell*), un de germànic (*l'Albagés*), tres d'àrabs (*Borges*, *Juneda* i *Vinaixa*) i, naturalment, una gran majoria de directament cata-

lans (tretze: *Garrigues, Puiggròs, Castellldans, el Soleràs, Bovera, la Granadella, Bellaguarda, Juncosa, els Torms, Tarrés, Fullella, l'Espluga Calba i els Omellons*), als quals encara se n'ha de sumar un d'insòlit, castellà (*la Floresta*), i un de possiblement transportat des d'Occitània (*l'Albi*), si és que, com hem explicat en el seu moment, aquest no és també llatí (en el qual cas, però, una mitjana de probabilitats seguiria deixant-ne un de possiblement traslladat: l'esmentat *Granyena*).

Aquestes dades presenten un lògic paral·lisme amb les que vaig obtenir (vegeu TURULL, 2007: taula 10) a partir d'un corpus força més ampli, que incloïa toponímia menor i cursos d'aigua fins a un total de 289 noms de lloc de les Garrigues (demarcació oficial estricta), entre els quals hi havia quatre noms preromans (dos d'indoeuropeus i dos de no indoeuropeus), tretze de llatins, dos de germànics, quinze d'àrabs, tres de potser mossàrabs, i doncs la resta (tret d'un parell de castellans) merament catalans, fins a 250 (per bé que sense detallar en aquest sumand l'ètim últim del corresponent mot català, en tant que nom comú o antropònim previ a la seva utilització toponímica, com crec que metodològicament correspon de fer). Val a dir que, en el conjunt de les comarques de Ponent (demarcacions oficials de les Garrigues, el Segrià, la Noguera, el Pla d'Urgell, l'Urgell i la Segarra), que és el que contemplava en conjunt aquell estudi, les xifres corresponents a un total de 2.294 noms de lloc eren les següents: 52 topònims preromans (2,3%), 169 de llatins (7,4%), 34 de germànics (1,5%), 93 d'àrabs (4,1%), 18 de mossàrabs (0,8%), 10 d'occitans (0,4%), 2 de castellans –els dos garriguencs i no cap més– (0,1%), i la resta, per tant, catalans de diferents subtipus, fins a 1.916 topònims (prop del 84%).

Això pel que fa als estrats lingüístics històrics, però semblantment podem fer un recompte referit als tipus semàntics, és a dir, als grups de significats a què remeten els nostres noms. Comencem igualment pels vint-i-cinc topònims majors de les Garrigues estrictes (que són els noms dels vint-i-quatre municipis, més el corònim *Garrigues* mateix): entre ells –i natu-

ralment barrejant ara els corresponents orígens lingüístics– hi ha almenys set noms referits a l'orografia o el terreny (*Arbeca, Tarrés, Puiggròs, el Cogul, el Soleràs, els Torms i l'Espluga Calba*), set més de vinculats amb la vegetació natural (*Garrigues, el Vilosell, Juncosa, Cérvoles, Fullella, la Floresta i els Omellons*), dos amb l'agricultura (*la Granadella i Juneda*), dos més amb els animals (*Castellldans i Bovera*), quatre són derivats d'antropònims (*l'Albagés, Granyena, Cervià i Vinaixa*), dos es relacionen amb l'arquitectura (*les Borges Blanques i Bellaguarda*, per bé que s'escauria de sumar-hi el primer component de l'esmentat *Castellldans*) i, com hem dit abans, un de sol seria fruit d'un trasllat històric (*l'Albi* o, si no, *Granyena* mateix: potser dos, doncs).

Les xifres corresponents al corpus ampliat amb toponímia menor (no pas tota la toponímia menor existent, cal aclarir-ho, sinó tan sols una mostra representativa), que es troben resumides a TURULL (2007: taula 15), ens diuen que, dels 289 topònims garriguencs contemplats, 48 es refereixen a l'orografia i 12 més a la qualitat del terreny, 26 són hidrotopònims, 59 fitotopònims (el grup majoritari, amb gairebé el 20% del total), 28 zootopònims, 13 antropotopònims, 14 hagiopotopònims, 29 al·ludeixen a l'activitat humana (agrícola o comercial), 12 a situacions geogràfiques, 11 a situacions històriques o jurídiques, 27 a elements arquitectònics (civils o militars), 5 són topònims transportats i uns altres 5 són diminutius toponímics o contenen una valoració afectiva. En gairebé cap cas aquests resultats no presenten una desviació gaire significativa respecte dels percentatges obtinguts sobre el corpus global, que, com he dit, era de 2.294 noms de les terres de Ponent.

Amb això acabo. En aquest repàs sobre la toponímia de les Garrigues he intentat oferir tan sols una introducció als seus elements principals, seguida d'una ullada que, per tal d'aprofundir en la realitat última d'un panorama onomàstic ric i complex, demanaria sens dubte molt més de deteniment, moltes més dades, molts matisos. Ho he fet, això sí, amb el convenciment que la comprensió de la toponímia d'un lloc (sigui de tot un país, d'un

simple terme municipal o, com en aquest cas, d'una comarca) és una forma excel·lent per avançar en la comprensió d'aquest país, de la seva història i la seva naturalesa, de les seves formes de vida i el seu poblament, i sempre

Bibliografia

- AEBISCHER, Paul (1926): *Études de toponymie catalane*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. [Reproduït en facsímil dins AEBISCHER, Paul (2006): *Estudis de toponímia catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, pàg. 13-179.]
- ALBAIGÈS, Josep M. (1991): *Els carrers de Juneda*. Juneda: Associació Cultural Fonoll.
- ALBAIGÈS, Josep M. (1992): *Noms i renoms de l'antroponímia junedenca*. Juneda: Comissió Cassoles de Tros.
- AMIGÓ, Ramon (2001): “De Raiguers a Reguers”. *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 85, pàg. 73-74. [Reproduït, amb canvis i sota el títol “De Raiguers a Reguers, a l'Albi”, a AMIGÓ (2005), pàg. 65-67.]
- AMIGÓ, Ramon (2002): “Els Cabraïns”. *Vent de serè*, 23, pàg. 11-12. [Reproduït a *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 89, pàg. 46-47, i més endavant, amb el títol “Els Cabraïns, a l'Albi”, a AMIGÓ (2005), pàg. 75-77.]
- AMIGÓ, Ramon (2005): *Espigoladures onomàstiques*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- AMIGÓ, Ramon & PERE, Ramon (2001): *L'Albi i els seus noms*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- ARBÓS, Santi (2000): “L'article en la toponímia de Fullella (les Garrigues)”. *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 82, pàg. 76-92.
- ARBÓS, Santi (2000b): “Qüestions de toponímia fulledenca”, dins *II Trobada d'Estudiosos de la Comarca de les Garrigues (Tarrés, 31 d'octubre de 1999)*. Tarrés / Lleida: Ajuntament de Tarrés / Institut d'Estudis Ilerdencs, pàg. 189-197.
- ARBÓS, Santi (2003): “Toponímia de Fullella (les Garrigues)”, a TURULL, ed., pàg. 185-195.
- ARBÓS, Santi (2003b): “Toponímia del Vilosell segons el cadastre de 1716”. *Talaia del Vilosell*, 4, pàg. 2-8.

en relació amb un fet cultural tan bàsic com és la llengua o, en el cas d'un país amb una història tan complexa com la nostra, de les diferents llengües que significativament s'hi han anat succeint.

ARBÓS, Santi (2004): *Onomàstica de Fullella (Garrigues)*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya / Societat d'Onomàstica.

ARBÓS, Santi (2004b): “La toponímia cadastral garriguenca: algunes mostres”, dins *IV Trobada d'Estudiosos de la Comarca de les Garrigues (El Vilosell, 20 de setembre de 2003)*. Les Borges Blanques: Consell Comarcal de les Garrigues, pàg. 213-228.

ARBÓS, Santi (2004c): “Toponímia no urbana del terme de Cervià” [1a part / 2a part]. *El Cérvol*, 234 / 235, pàg. 32-33 / 32-33.

ARBÓS, Santi (2006): “Els noms dels nuclis de població de les Garrigues com a generadors de cognoms”, dins *Solcs de terra. V Trobada d'Estudiosos de les Garrigues (La Granadella, 29 d'octubre de 2005)*. Juneda: Fonoll, pàg. 124-131.

ARBÓS, Santi (2008): “Cent cognoms garriguencs de principis del segle XXI”, dins *Fites en el temps. VI Trobada d'Estudiosos de les Garrigues (El Cogul, 27 d'octubre de 2007)*. Juneda: Fonoll, pàg. 253-261.

ARBÓS PASCUAL, Antoni (2000): “Sobre l'etimologia de Tarrés”, dins *II Trobada d'Estudiosos de la Comarca de les Garrigues (Tarrés, 31 d'octubre de 1999)*. Tarrés / Lleida: Ajuntament de Tarrés / Institut d'Estudis Ilerdencs, pàg. 183-186.

ARQUÉS, Ramon (1910): “Variants de la llengua catalana parlada a les Borges d'Urgell y pobles veïns de la Plana”. *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, VI (3, 4, 5, 6), s/p. [Reproduït (1983) a *Butlletí de dialectologia nord-occidental*, 1, pàg. 38-72.]

BALAÑA, Pere (1998): “La penúltima paraula sobre l'etimologia de Juneda”. *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 75, pàg. 15-21.

BARÓ, Salvador (1999): “Castellldans, la vessant nacionalista: topònim i història”, dins *I Trobada d'Estudiosos de la Comarca de les Gar-*

rigues (*Les Borges Blanques*, 20 de setembre de 1997). Les Borges Blanques: Consell Comarcal de les Garrigues, pàg. 85-110.

BASTARDAS, Maria-Reina (1994): *La formació dels col·lectius botànics en la toponímia catalana*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres.

BASTARDAS, Maria-Reina & GARGALLO, José Enrique, eds. (1994): *Actes del Congrés d'Onomàstica (XVII Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica. Barcelona, 27, 28 i 29 de febrer de 1992)*. Barcelona: Universitat de Barcelona. [Editat també com a núms. 53-54-55 del *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*.]

CAMÍ, Susanna (2003): “Toponímia del terme de l'Albí”, a TURULL, ed., pàg. 197-213.

CASANOVA, Emili & ROSSELLÓ, Vicenç M., eds. (2002): *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes (València, 18-21 d'abril de 2001)*. València: Denes / Universitat de València.

CORNADÓ, Gabriel (2008): *La geografia i la història del Vilosell a través de la seva onomàstica*. El Vilosell: Centre d'Estudis Locals del Vilosell.

CORNUDELLA, Joan (1995): “Noves aportacions a la toponímia urbana de Juneda (les Garrigues)”. *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 62, pàg. 14-27.

CORNUDELLA, Joan (2007): “El topònim Juneda (Baix Urgell): etimologia, documentació i cartografia”. *Urtx. Revista Cultural de l'Urgell*, 20, pàg. 299-326.

DCVB = ALCOVER, Antoni M. & MOLL, Francesc de B. (1926-62): *Diccionari català - valencià - balear*. 10 vols. Palma de Mallorca: Moll.

DECat = COROMINES, Joan (1980-2001): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. 10 vols. Barcelona: Curial / la Caixa.

ETC = COROMINES, Joan (1965-70): *Estudis de toponímia catalana*. 2 vols. Barcelona: Barcino.

LLUESMA, Josep Antoni (1999): “La toponímia de les Borges Blanques en un cadastre de 1749”. *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 78, pàg. 20-43.

MORAN, Josep (2006): *L'etimologia i l'onomàstica*. Barcelona: Santillana.

MORAN, Josep et al. (2002): *Topònims catalans: etimologia i pronúncia*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

MOREU-REY, Enric (1974): *Toponímia catalana. Assaig de bibliografia*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

MOREU-REY, Enric (1974b): *Toponímia urbana i onomàstica vària*. Palma de Mallorca: Moll.

MOREU-REY, Enric (1982): *Els nostres noms de lloc*. Palma de Mallorca: Moll. [N'hi ha una edició augmentada, pòstuma, de 1999.]

OnCat = COROMINES, Joan et al. (1989-97): *Onomasticon Cataloniae*. 8 vols. Barcelona: Curial / la Caixa.

PERE, Ramon (2006): *Els noms del Vilosell i el seu terme municipal*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

RIPOLLÉS, Roser (1988): “Antroponímia del segle XVIII a les Borges Blanques (1752-1762)”, dins *Miscel·lània d'homenatge a Enric Moreu-Rey*, vol. III. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes / Societat d'Onomàstica / Universitat de Barcelona, pàg. 129-150.

RIPOLLÉS, Roser (1988b): “Comparació: zoonímia de les Borges Blanques”. *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 33, pàg. 47-50.

RIPOLLÉS, Roser (1992): “La toponímia al llibre de batejos de les Borges Blanques (1752-1762)”. *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 48, pàg. 159-163.

RIPOLLÉS, Roser (1993): “Articulata dels terratinents de Castellot de l'any 1662. Estudi de l'onomàstica”. *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 52, pàg. 58-59.

RIPOLLÉS, Roser (1995): “Què ens pot aportar l'estudi dels renoms de les Borges Blanques. Una aproximació”. *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 60, pàg. 278-282.

RIPOLLÉS, Roser (1996): “Estudi semàntic dels renoms de les Borges Blanques”. *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 65, pàg. 253-265.

RIPOLLÉS, Roser (1997): “Els renoms de les Borges Blanques: estudi formal”. *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 71, pàg. 927-931.

RIPOLLÉS, Roser (2000): “L'origen d'alguns renoms de les Borges Blanques”. *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 81, pàg. 32-40.

RIPOLLÉS, Roser (2000b): “Renoms de les Borges Blanques anteriors al segle XX”. *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 82, pàg. 247-259.

RIPOLLÉS, Roser (2001): “Estudi i classificació dels prenomes de les Garrigues al segle XVIII. Per començar: les Borges, Castellots i Fullea”. *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 84, pàg. 77-86.

RIPOLLÉS, Roser (2003): “Compilació dels cognoms de les Garrigues al s. XVIII. Com a mostra: les Borges Blanques i Castellots”, a TURULL, ed., pàg. 453-465.

RIPOLLÉS, Roser (2004): “Estudi de l'onomàstica de les varietats de fruits”, dins *IV Trobada d'Estudiosos de la Comarca de les Garrigues (El Vilosell, 20 de setembre de 2003)*. Les Borges Blanques: Consell Comarcal de les Garrigues, pàg. 229-240.

RIPOLLÉS, Roser (2006): *Els renoms de les Borges Blanques, des del segle XVII fins als nostres dies*. Les Borges Blanques: Ajuntament de les Borges Blanques.

ROCA, Pedro (1956): *Los términos de color en la toponimia catalana*. Sant Cugat del Vallès: Abadía de San Cugat del Vallès.

SANFELIU, Guiu (1977): *Els imprecisos límits de la Segarra*. Verdú: Grup d'Intercanvi de Recerques de les Terres Lleidatanes.

SATORRA, Jordi (1999): “Toponímia menor de la vila d'Arbeca”, dins *I Trobada d'Estudiosos de la Comarca de les Garrigues (Les Borges Blanques, 20 de setembre de 1997)*. Les Borges Blanques: Consell Comarcal de les Garrigues, pàg. 77-84.

SATORRA, Jordi (2003): “Toponímia menor de la vila d'Arbeca”, a TURULL, ed., pàg. 169-183.

SEGURA, Joan (1887): “Noms de las partidas dels tèrmens de Santa Coloma de Queralt, Castelladasens y Belianes”. *Miscelánea Folk-lórica de la Asociación d'Excursiones Catalana*, IV, pàg. 147-151.

SERÓ, Gemma (2003): “Inventari toponímic del terme municipal de l'Albagés”, a TURULL, ed., pàg. 215-229.

SOLÉ, Josep M. (1991): *Juneda. El seu terme*. Juneda: Comissió Cassoles de Tros.

TERRADO, Javier (1999): *Metodología de la investigación en toponimia*. Saragossa: edició de l'autor.

TORRENT, Jaume (1965): “Pinzellades de toponímia junedenc”. *Boletín informativo del Centro Comarcal Leridano*, VIII, s/p.

TORT, Joan (1990): “Notes sobre la toponímia de les Garrigues”. *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 51, pàg. 25-32.

TORT, Joan (2003): “Una visió geogràfica de les terres de Ponent a través de la toponímia”, a TURULL, ed., pàg. 31-49.

TURULL, Albert (1991): *Els topònims de la Segarra. Nuclis de poblament. Diccionari geogràfic i etimològic*. Cervera: Centre Municipal de Cultura.

TURULL, Albert (1994): “La situació dels estudis onomàstics a les terres de Ponent”, a BASTARDAS & GARGALLO, eds., pàg. 113-119.

TURULL, Albert (2001): “Toponímia occitana reduplicada a Catalunya”. *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 84, pàg. 97-106.

TURULL, Albert (2002): “Particularitats fonètiques en una sufixació de tipus col·lectiu a la toponímia de la regió de Lleida”, a CASANOVA & ROSSELLÓ, eds., pàg. 879-885.

TURULL, Albert, ed. (2003): *Aportacions a l'onomàstica catalana. Actes del XXVI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica (Lleida, 26-28 de novembre de 1999)*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs / Universitat de Lleida. [Editat també com a núms. 92-93 del *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*.]

TURULL, Albert (2007): *La toponímia de les comarques de Ponent. Un assaig d'interpretació tipològica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

VENY, Joan (1996): *Onomàstica i dialectologia*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

El món rural i la toponímia catalana

JOAN TORT I DONADA

Universitat de Barcelona

“Per explicar el món rural, hem de saber posar en primer lloc la figura del pagès: el seu cabal de coneixements, la seva immensa capacitat d'observació, la seva saviesa ancestral.

Tot això avui s'està perdent, quan, paradoxalment, el món necessitaria l'herència dels pagesos més que mai.”

JOHN BERGER

1. Introducció¹

Ens proposem dur a terme una reflexió, en una perspectiva històrica però també actual, sobre la significació del *món rural*, entès en un sentit ampli, al territori de Catalunya. Correlativament, volem desenvolupar un exercici de valoració dels *noms de lloc* des d'una perspectiva aplicada; i, concretament, emprant-los com uns materials o exemples de primera mà al servei d'un coneixement geogràfic global (i, per tant, al servei del coneixement del món rural). Poden semblar, d'entrada, dos propòsits independents i amb una escassa interrelació potencial. Pensem que ens pertoca, en aquest context, i com a responsables d'una ponència de congrés en la qual es tracta d'establir connexions entre el món rural i la toponímia, argumentar d'una forma sòlida i coherent que un àmbit i l'altre han d'ésser abordats, a dia d'avui, des de la reciprocitat i la implicació mútua. En altres paraules: no s'hi val, en una època d'emergència del coneixement integrat, a adoptar perspectives d'anàlisi separatives i segregades sobre

uns conceptes que, en la seva essència, tenen una base comuna molt gran. I uns conceptes que, en una mesura significativa, resten pendents d'ésser explorats des d'una perspectiva de conjunt en tota la seva profunditat.

Parlarem, en definitiva, de món rural i de toponímia en relació amb l'època present i des de la perspectiva concreta de Catalunya. Una possibilitat especialment atractiva, tenint en compte que parlem d'un país de llarga tradició pagesa i, a la vegada, amb un patrimoni toponímic que podem qualificar com a àmpliament rellevant. En el context de referència, podem avançar que un concepte important dins la nostra anàlisi, i justament situat a la intersecció entre el vessant *rural* i el vessant *toponímic*, serà el de paisatge. Un concepte que es fonamenta, i convé que ho subratllem, en l'arrel PAGUS del llatí clàssic: una manera de referir-se, a l'antiguitat, a la idea genèrica de “la terra” o “el camp”. Aquesta arrel, que ha tingut un rendiment lèxic important en el panorama general de les llengües romàniques, ha estat la base sobre la

¹ Aquesta ponència ha estat escrita sobre la base de materials d'estudi elaborats en el marc del Projecte de Recerca SEJ2006-15331-C02-02, del Ministeri de Ciència i Innovació.

qual el català ha format paraules d'una gran significació als nostres efectes, com ara *paisatge*, *pagès* o *país*.²

Estructurem el text en tres apartats principals, a banda la introducció i la reflexió de cloenda. En primer lloc plantejem, sota l'enunciat “Interrogants sobre el món rural”, algunes de les qüestions que en aquests moments considerem de més transcendència sobre el present i el futur d'això que anomenem la *ruralitat*, entesa tant en el context general d'Europa com en el marc específic de Catalunya. Seguidament passem, tot subratllant la continuïtat temàtica entre tots dos apartats, a una perspectiva més concreta: l'anàlisi dels vincles essencials entre *camp* i *ciutat*, entre el rur i l'urbs, que va formular el fundador de l'urbanisme modern, Ildefons Cerdà, i que considerem que, com a plantejament teòric, segueixen vigents i convé tenir-los presents. I, finalment, en tercer lloc desenvolupem allò que és el cos central i objectiu principal de la ponència: una visió de síntesi de la dimensió rural que presenta, avui, el territori de Catalunya i que pren la toponímia (i els fonaments etimològics d'aquesta toponímia) com a fil conductor. Aquest tercer apartat porta el títol de “Quan la toponímia ens descobreix la ruralitat”, i l'hem estructurat sobre la base de considerar sis grans àmbits o quadres paisatgístics dins el conjunt del territori del Principat: els Pirineus, les terres interiors, la vall de l'Ebre, la franja litoral i prelitoral, l'Empordà i la rodalia de Barcelona. Tot plegat, amb una intenció que vol ser *argumental*, més que merament descriptiva; però que també vol ser *pedagògica*, en el sentit de fer veure que l'estudi dels noms, associat al coneixement del territori, pot ser una clau importantíssima per a una comprensió fecunda de l'entorn que ens envolta: sigui a l'escala local, o més pròxima, sigui a unes escales més generals o globals.

2. Interrogants sobre el món rural

Parlar de paisatge és, en darrera instància,

i en civilitzacions d'arrel agrària com la nostra, parlar d'una *construcció*, material i cultural alhora, que la pagesia ha anat duent a terme a través dels segles. Aquesta construcció es resol, essencialment, en el pla físic, en un territori modelat d'una manera determinada. Per exemple, en uns vessants de muntanya que han estat minuciosament abancalats; en extensions de terra erma, progressivament convertides en mosaic de conreus; en aiguamolls i terres baixes inundables que han rebut els beneficis del drenatge i de la reconversió en regadiu; en uns assentaments de població, inicialment esparsos i concebuts a títol individual —seguint el model del *mansus* llatí—, però que de mica en mica es converteixen en la matriu bàsica del poblament actual; i en una xarxa de camins que posa en relació aquests assentaments, entre si i amb la resta del territori, i que no és altra cosa que l'antecedent immediat de la xarxa de comunicacions de què avui dia gaudim. En definitiva, el reconeixement d'aquest *territori modelat* no és altra cosa que el reconeixement de l'arrel pagesa del paisatge. La descoberta d'una cosa tan simple com la continuïtat entre l'“abans” i l'“ara” en la història de l'entorn que ens envolta. Un entorn del qual, per damunt de les continuïtats i les discontinuïtats en la seva evolució, formem inevitablement part.

No hi ha *paisatge*, doncs, entès en el sentit més ampli de la paraula, sense *pagesos*. I Catalunya, país del qual les seves terres han estat ponderades com a paradigma del paisatge mediterrani de muntanya mitjana i baixa, no es podria entendre de cap manera sense l'herència històrica del col·lectiu pagès; herència que, des del temps de la llatinitat, arriba fins als nostres dies. Prenen tot el seu sentit, en aquest context, les paraules de Josep Pla:

“Parlo dels pagesos del país, de Catalunya, classe que té, com a constitució bàsica, la romanitat, el Dret romà, el contracte feudal, les guerres camperoles ocasionades per la ruptura del contracte feudal i la lliure contractació instaurada per reflex de la Revolució francesa.

Això forma un complex de dos mil anys projectat sobre el cultiu de la terra. És una realitat que no es pot oblidar, perquè l'entrellat dels vicis i de les virtuts dels nostres pagesos arrenca d'uns fets antiquíssims.”³

Des d'un altre punt de vista, però del tot complementari del que acabem de descriure, l'enginyer de camins Arturo Soria al·ludeix també a l'empremta pagesa quan valora el procés de transformació del territori europeu, en sentit ampli, a través del temps. Diu aquest autor:

“A Europa, a excepció de la geologia i de les grans estructures del relleu, tot el territori està fortament condicionat per l'home: no només les ciutats i les construccions, aïllades o lineals, que trobem implantades en allò que anomenem *camp*. També els cultius, els boscos i, en general, la flora i la fauna, la forma i la dimensió de les parcel·les rústiques o de les divisions municipals, els traçats dels camins, els sistemes d'aprofitament de l'aigua o la mateixa distribució a l'espai dels nuclis habitats o dels cultius, tot és el resultat d'un llarg procés històric que ha anat canviant la fesomia del territori.”⁴

Però el cert és que, avui dia, a Catalunya com a la resta d'Occident, el món rural és el gran oblidat. El desenvolupament de les economies de base industrial i de serveis ha anat en detriment, gairebé arreu, de les activitats primàries (i, en el nostre context, del sector agrari). El més greu, en qualsevol cas, pensem que no és tant la marginació econòmica del sector com l'oblit d'una *cultura* que avui ens explica qui som i com som. Els exemples d'aquesta marginació són múltiples, però un dels més punyents es dona en el camp de l'urbanisme i l'ordenació territorial, on es parteix d'una separació estricta, i en bona mesura, fictícia, entre allò que és “urbà” i allò que és “rural”. És des d'aquesta perspectiva que, personalment, plantejem com una necessitat inajornable la recuperació d'una visió integrada del *territori*, més enllà de l'artificiosa i poc creïble segregació entre ciutat i camp.

Si la pagesia, a la major part de les terres

de la Mediterrània habitades des d'antic, ha estat històricament el “subjecte actiu” del paisatge, hauríem de considerar la seva possible desaparició —a la qual al·ludeix Berger a la cita de l'encapçalament— en termes gairebé dramàtics. La pregunta clau, en aquests moments i en relació amb el tema que ens ocupa, creiem que és aquesta: ¿Fins a quin punt una planificació intel·ligent del territori pot evitar a llarg termini, i amb eficàcia real, la degradació de l'essència pagesa —i, per tant, del *paisatge*— d'una bona part de les comarques catalanes? No estem segurs de la resposta. Però sí que estem plenament convençuts d'una cosa: que, més enllà dels plans i de la concreció a cada moment de les polítiques territorials, és importantíssim construir una consciència, individual i col·lectiva, del paisatge. Sense aquesta consciència, que s'ha de fomentar necessàriament en el coneixement —més que en la consigna, o més que en l'imperatiu legal—, qualsevol esperança de futur és una pura entelèquia. O allò que per al cas és el mateix: triomfalisme gratuït.

3. Ildefons Cerdà, o una alternativa per a la disjuntiva camp/ciutat

Ildefons Cerdà i Sunyer (1815-1876) és conceput per alguns autors com un dels fundadors de l'urbanisme modern. Tot i l'envergadura teòrica i pràctica de la seva aportació, una sèrie de circumstàncies lligades amb el personatge i amb la seva època permeten entendre que la dita aportació vagi romandre durant molt temps oblidada —i, en alguns aspectes, deliberadament ignorada.⁵ L'any 1968, la reedició facsímil de la *Teoría General de la Urbanización*, a cura de Fabià Estapé, estableix l'inici d'allò que podríem anomenar la seva recuperació contemporània. La referida obra, que constitueix la clau de volta del pensament territorial i urbanístic de Cerdà, té, tanmateix, des de la perspectiva de la concepció general de l'autor, un caràcter parcial. Com ha assenya-

² Per a una consideració general de la importància de l'arrel PAGUS pel que fa al català, però també en relació amb altres llengües romàniques, vegeu l'entrada *pagès* a COROMINES, J., *DECLC*, VI: 165-169. Vegeu també, sobre la mateixa qüestió, unes consideracions des de l'òptica de la geografia a TORT, J. (2006b). Pel que fa a la significació historicogeogràfica del món pagès a Catalunya, vegeu VILÀ, 1973.

³ PLA, J., 1975: 73.

⁴ SORIA, A., 1989: 31-32.

⁵ Vegeu una síntesi sobre la significació de Cerdà a SORIA, A., 1999: 23-49. També, en un pla més general, a SERRATOSA, 2006: 71-88.

lat l'autor abans al·ludit, Arturo Soria —un dels millors coneixedors de l'insigne urbanista— Cerdà hauria volgut completar-la amb una *teoria general de la rurització*, amb la idea que totes dues constituïssin, globalment, una “teoria general de la colonització del territori”.⁶ Aquest propòsit, no acomplert a la pràctica, dóna tanmateix la mesura de l'ambició intel·lectual del personatge, que va saber conferir a la seva idea de l'urbanisme una dimensió no només tècnica (entesa en sentit ampli: enginyeril, arquitectònica, jurídica i econòmica), sinó, també, profundament moral. Per això, tot al llarg de la seva obra poden destriar-se dos grans principis que la informen: el protagonisme del *ciudadà* (entès com a concepte jurídic de valor universal), i la idea d'*equitat* com a base de tota política territorial (o urbanística).

Pioner, per tant, de l'urbanisme modern, allò que destaca avui dia de Cerdà, tant per l'originalitat com pel fet d'avançar-se llargament a la seva època, és la defensa que fa de la complementarietat i la interrelació permanent entre *ciutat* i *camp*. Àmbits, l'un i l'altre, que convé entendre a partir del concepte d'*urbs*, que ocupa una posició absolutament central en la urbanística cerdaniana. L'*urbs*, tal i com l'entén Cerdà, no és un concepte que es pugui definir a partir de paràmetres merament formals o vinculats a la grandària dels assentaments humans; no és un concepte que es pugui qualificar fàcilment d'“urbà” o de “rural”. Més enllà d'això, segons l'autor que ens ocupa, és el lloc o àmbit on han de poder trobar satisfacció les necessitats humanes:

“Per a nosaltres, *urbs* no és una ciutat, una vila o un poble [...], sinó [...] qualsevol grup, sigui curt o nombrós, petit o extens, d'habitatges [...], en el qual aquests habitatges, a més de trobar-se enllaçats pels vincles d'una vialitat comuna, tenen les relacions pròpies de l'alberg dels éssers racionals.”⁷

Subratlla Arturo Soria que, per a Cerdà,

l'essència d'una *urbs* és aliena a la seva magnitud. Els dos enunciats que transcrivim seguidament ho deixen ben clar:

“Per a nosaltres, tan digna de consideració és una *urbs* de deu hectàrees com una de deu mil. És a dir, totes són *urbs*, totes donen alberg a la humanitat i en totes elles seria desitjable que el ciutadà fos igualment ben atès.”⁸

“[Definim l'*urbs*] com un conjunt d'habitacions en el qual viuen diverses famílies (sense que el nombre hi tingui importància), associades en el sentiment d'un auxili comú i recíproc.”⁹

És, en definitiva, la idea de la *sociabilitat* humana, com hem tingut ocasió de subratllar en un treball recent,¹⁰ allò que hi ha a la base del concepte d'*urbs*, i, en definitiva, allò que justifica la raó de ser de l'urbanisme com a teoria i pràctica encaminada a la millora de les condicions de vida dels grups humans, tant si les entenem en la seva dimensió *urbana* (vinculada, específicament, amb l'acció *urbanitzadora*) com en la seva dimensió *rural* (vinculada, al seu torn, amb l'acció *ruritzadora*¹¹). Hi ha, en definitiva, darrere d'aquests plantejaments, un principi bàsic d'*equilibri*, de complementarietat essencial entre ciutat i camp, d'interrelació permanent i fecunda entre aquests dos plans de la realitat. Una complementarietat i una interrelació que Cerdà estableix com a desideratum, com a ideal, més que com a objectiu assolible a curt termini. Això, si més no, podem deduir-ho del fet que Cerdà estampés la seva coneguda màxima (“*Ruritzeu la ciutat, urbanitzeu el camp*”) a la primera pàgina del primer tom de la seva obra de referència, la repetidament esmentada *Teoría General de la Urbanización*.

Completarem aquest epígraf recordant un tret de la biografia de Cerdà que pensem que és prou significatiu en el tema que ens ocupa. Fem referència a la circumstància que Cerdà, tot i tenir la ciutat de Barcelona com a referent constant de la seva vida, i amb una pro-

jecció contínua en tota la seva obra, era una persona nascuda en el medi rural i amb una llarga genealogia familiar en aquest medi. De fet, les arrels pageses de Cerdà —poc tingudes en compte, moltes vegades— són rellevants a l'hora de valorar la seva concepció integrada de l'urbanisme; sovint, en aquest sentit, s'ha assenyalat que Cerdà es va inspirar en la idea clàssica de *mas* per definir la cèl·lula elemental de la ciutat, l'*illa* (o “mansana”), que va aplicar específicament al seu projecte d'Eixample per a Barcelona. En el pla de la genealogia, el llinatge del nostre personatge es vertebra entorn del Mas Cerdà, al terme de Centelles (Osona), en el qual ell mateix va néixer i on va viure la seva infantesa i part de la primera joventut. I no només això; malgrat no tenir, inicialment, la condició d'hereu, l'atzar de la vida el va portar, amb els anys, a heretar aquesta propietat. Una circumstància que tindria una significació important en el pla personal i familiar seu a partir del moment en què es va produir.¹²

3. Quan la toponímia ens descobreix la ruralitat

En aquest epígraf ens proposem, a través d'una selecció de llocs i de noms, mostrar els múltiples aspectes que ha tingut, a Catalunya, la *colonització* del territori per part de l'home al llarg de la història. De conformitat amb els arguments que hem anat desenvolupant als epígrafs precedents, parlarem de *colonització* en sentit ampli (i, més concretament, en el sentit cerdanià del concepte). Per tant, tindrem ocasió d'observar que, per raó del propi procés històric de Catalunya, el vessant “agrari” o “rural” d'aquella colonització té un caràcter preeminent (la qual cosa no exclou que, d'acord amb la seva mateixa evolució, vagi donant progressivament lloc a unes realitats cada cop més *urbanes* i més *urbanitzades*).

El referent bàsic de les nostres observacions

serà, en qualsevol cas, una tria de topònims (d'ampli arrelament històric, geogràfic i lingüístic) que hem cregut il·lustrativa, a diferents escales, del procés general de colonització de les terres catalanes a què ens estem referint. Partim de la base que els noms de lloc, en un context com el que ens ocupa, esdevenen veritables *fòssils* (en el sentit de “testimonis excepcionals”) que, a través de la història de la llengua, ens expliquen la història del territori. Manllevem, a l'efecte, a Ramon Amigó una frase que li hem sentit pronunciar en aquest mateix col·loqui, i que, a parer nostre, resumeix a la perfecció la idea que ara mateix tractem de significar: “*Els noms són més duradors que les pedres*”.¹³

A fi d'evitar caure en el risc d'una simple enumeració de noms, i amb la voluntat de situar els topònims seleccionats en un context geogràfic concret, els hem agrupat a efectes expositius en sis grans àmbits territorials: els Pirineus, les terres de l'interior, la vall de l'Ebre, la franja litoral i prelitoral, l'Empordà i, finalment, la rodalia de Barcelona. Es tracta, a la pràctica, d'una simple ordenació motivada per les circumstàncies; i no té, per tant, cap voluntat d'establir una hipotètica gradació de la intensitat i la rellevància de l'empremta *rural* en els respectius espais. Tot Catalunya és, a l'efecte, i d'acord amb allò que ja hem assenyalat abans, un immens “camp d'operacions” idoni per a l'observació, l'anàlisi i l'experimentació de les múltiples interaccions entre noms i territori.

a) Els Pirineus

Des del punt de vista geohistòric, els Pirineus poden ser considerats com l'àmbit on es va formar Catalunya com a entitat política sobirana, a partir dels *comtats* medievals.¹⁴ A la pràctica, és significatiu notar que alguns d'aquests noms de comtats al·ludeixen, etimo-

⁶ Vegeu SORIA, A. (1979): en especial, el capítol novè.

⁷ CERDÀ, 1867, I: 481. Citat per SORIA, A. (1999): 84-85.

⁸ CERDÀ, 1867, I: 249. Citat per SORIA, A. (1999): 85.

⁹ CERDÀ, 1867, I: 201. Citat per SORIA, A. (1999): 85.

¹⁰ Vegeu TORT, (2009).

¹¹ Vegeu, en relació amb la terminologia específicament utilitzada per Cerdà (*urbs*, *rur*, *urbanitzar*, *ruritzar*, etc.), GARCÍA BELLIDO (1999). Complementàriament, vegeu GARCÍA BELLIDO (1992).

¹² Sobre els aspectes biogràfics i sobre la genealogia de Cerdà, vegeu ESTAPÉ, 1971.

¹³ Ramon Amigó, exposició oral de la ponència titulada “Riquesa dels arxius locals i la memòria oral per a l'estudi de l'antroponímia catalana”, XXXVI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica, les Borges Blanques, 25 d'abril de 2009.

¹⁴ La millor argumentació geogràfica d'aquesta idea, a parer nostre, ha estat feta per l'historiador Pierre Vilar al capítol sobre el medi natural del primer volum de la seva magna obra *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Vegeu, sobre aquesta qüestió i, en general, sobre la significació històrica i geogràfica dels Pirineus en relació amb Catalunya, el capítol “Els Pirineus”, pàgines 237 a 259 de VILAR, 1964.

lògicament, als noms de tribus o grups humans de genealogia remota que havien habitat les valls pirinenques des d'abans de la colonització romana. *Berga* i *Berguedà*, que cal relacionar amb referències documentals com ara “comitatu Bergitano” (de l'any 952), remetent, d'acord amb Coromines, a *berg*, arrel present en el nom alemany de “muntanya” i testimoniada en diverses llengües indoeuropees.¹⁵ Al seu torn, *Cerdanya* al·ludeix als ceretans, tribu ibèrica ja esmentada per Estrabó i Plini; i és nom, en qualsevol cas, d'una remarcable projecció territorial durant els segles medievals (directament, o a través de derivats), cosa que fa pensar en un grau d'arrelament, a l'època, prou elevat.¹⁶ Altres topònims, alhora d'una gran antiguitat i d'un arrelament remarcable, apunten a la presència d'aigua com a element geogràficament significatiu (i amb previsible transcendència, per tant, en el pla dels primers assentaments humans): dos casos especialment emblemàtics, a l'efecte, són els d'*Urtx* i *Urgell*, als quals Coromines dedica una mateixa entrada a l'*OnoCat*¹⁷ i que, a parer nostre, per damunt dels dubtes que genera la seva interpretació etimològica, cal considerar tenint molt en compte el context geogràfic concret on s'insereixen (i la rellevància particular de les grans surgències d'aigua, en aquest context).

En qualsevol cas sembla evident que, dins el domini geogràfic pirinenc, són les activitats agroramaderes i forestals les que tenen un reflex en la toponímia més continu i més dilatada; no en va, han estat històricament les activitats preponderants —i, sovint, d'una manera exclusiva— en l'ús econòmic del territori. Alguns noms, per la seva transcendència geogràfica, n'esdevenen un exemple eloqüent: la rellevància, per exemple, del *Port del Comte* (“ipso Port”, en document del 989), extens massís que es destaca en la part prepirinenca de la serralada; i nom (*port*) respecte al qual Coromines

subratlla —a criteri nostre, amb tot encert— “el doble sentit de ‘collada pirinenca’ i el de ‘terres d'alta muntanya’ propi de la serra.”¹⁸ O bé, cenyint-nos a les terres ribagorçanes, els tres exemples següents: *Boí*, de VALLIS BOVINUS, “la vall de les vacades”; *Taüll*,¹⁹ “el poble del port”, a partir del basc antic ATAÛRI²⁰ (estem parlant, de fet, del nucli de població tradicional més alt de tota la vall de Boí); i, encara, *Castanesa*, nom previsiblement relacionat amb el grecollatí CASTANUS, “castanyer”,²¹ i aplicat a una extensa vall del nord de la Ribagorça, avui del tot desforestada i esdevinguda extens domini de pasturatges.

Un darrer exemple a destacar, en l'àmbit que ens ocupa, és el d'*Aran*, nom aplicat a una de les valls més importants dels Pirineus centrals. En aquest cas, l'etimologia de la paraula ens remunta al basc ARAN, “vall”; la “vall” per excel·lència, en expressió de Coromines.²² Estaríem, aquí, davant un testimoniatge de la presència d'aquesta llengua, en temps protohistòrics, en ple centre geogràfic dels Pirineus. És a dir, davant un nom que identifica una vall físicament molt ben diferenciada (a causa de la longitud, l'amplària, l'orientació i la importància de l'empremta glaciària), i a tocar dels massissos i cims més alts de la serralada. La centralitat de la vall, doncs, juntament amb l'antiguitat del seu poblament i la pervivència de fòssils lingüístics com el propi topònim Aran fan pensar, en darrera instància, que al·ludim a un territori que va ser percebut com a estratègic (i amb uns estimables recursos forestals i agroramaders), a escala pirinenca, des de temps molt reculats.

b) Les terres de l'interior

Les terres de l'interior del Principat, sovint identificades amb el nom de Depressió Central, constitueixen un extens domini geogràfic que connecta el domini pirinenc, al nord, amb

la franja mediterrània, estesa més aviat cap a l'est i cap al sud. Dins aquest àmbit es destaca especialment, tant per l'originalitat com a domini continental com per la grandària, la dilatada Plana de Lleida, on convergeixen, històricament, els vastos dominis de l'Urgell (pel cantó de Catalunya) i de la Llitera (pel cantó d'Aragó). Cal destacar que aquesta depressió interior, i en especial els seus sectors més primitius, és a la pràctica la regió més àrida de Catalunya; una circumstància que ha motivat, històricament, que les iniciatives de regatge, a través de canals i sèquies, hi hagin tingut importància des d'antic.²³ Així mateix, toponímicament, estem parlant del sector del país que va romandre durant més temps, a l'època medieval (entres els segles VIII i XII), sota domini musulmà, i aquest fet ha tingut com a conseqüència una significativa presència de noms d'origen àrab en la regió.²⁴

No ha d'estranyar ningú, doncs, sobre la base dels antecedents descrits, que la toponímia de les terres de l'interior català, globalment, reflecteixi molt sovint aspectes significatius de la seva colonització agrària —moltes vegades lligats a aprofitaments hidràulics, o a les particulars circumstàncies bioclimàtiques de la contrada. Assenyalem, a continuació, alguns exemples de noms que creiem rellevants en el sentit apuntat: *Alfarràs*, de l'arrel aràbiga *al-frs*, “el lloc de la collita valuosa”;²⁵ *Garriques*, col·lectiu del nom d'una espècie vegetal, el *garric* (*Quercus coccifera*), indicativa d'un grau d'aridesa extrem; i nom que, d'acord amb Coromines, prové de l'arrel preromana KARR-, a la qual pertany també el berber *akarruś*;²⁶ *Agramunt*, que podem interpretar, tenint en compte tant la fesomia del territori com els arguments de toponímia comparada que aporta Coromines, com a “terror estèril, inadequat per al conreu”;²⁷ *Montsec*,²⁷ “mun-

tanyes seques, relativament, i de poca vegetació”;²⁸ Ivars, nom relacionat amb el basc IBARR i que, previsiblement, al·ludeix a la idea de “terres pantanoses”;²⁹ o bé la trilogia de noms, estudiada per Coromines, de Seix, Sas i Sardera, els quals presenten en comú una mateixa arrel, SAXUM, d'origen llatí, i aplicada en tots tres casos a una idea equivalent a “terra alta, pedregosa i àrida”.³⁰ Apuntem també, aquí, un topònim transparent que és altament expressiu de les condicions secaneres del país (sobretot, abans de la introducció de les obres de regatge modernes): els extensos *Plans de Llenguaeixuta*, al nord-est de la ciutat de Lleida.

c) La vall de l'Ebre

L'ampla canal del riu Ebre tanca, pel sud, la Plana de Lleida. I prolonga, cap a migjorn, la regió de Catalunya amb una major densitat de topònims d'origen àrab, a la qual al·ludíem a l'inici de l'epígraf anterior.

La continuïtat geogràfica que presenta aquest territori amb l'àmbit de les terres interiors, que acabem de tractar, explica que també haguem de parlar aquí d'unes condicions de rigor climàtic i d'eixutesa semblants —tot i l'aparent paradoxa que l'Ebre, el riu de major cabal de la Península Ibèrica, sigui l'eix hidrogràfic que estructura físicament aquest domini. En aquest sentit, convé notar que el topònim *Ebre*, d'origen preromà, apunta genealògicament cap a una arrel bascoide, *ibar*, intrínsecament relacionada amb la idea d’“aigua”. Seria per tant, des d'un punt de vista geogràfic, i tenint en compte el caràcter predominantment eixut d'una gran part de les terres del nord de la Península que travessa, un bon exemple de topònim que obeeix al principi d'excepcionalitat.³¹

En qualsevol cas, convé igualment notar

²³ Vegeu, al respecte, el capítol “La depressió central catalana”, pàgines 261 a 278 de VILAR, 1964.

²⁴ Vegeu, sobre el particular, COROMINES, 1965: 273.

²⁵ COROMINES, *OnoCat*, II: 125.

²⁶ Vegeu, al respecte, l'interessant article garric a COROMINES, DECLC, IV: 390-395.

²⁷ COROMINES, *OnoCat*, II: 21-23.

²⁸ COROMINES, *OnoCat*, V: 381.

²⁹ COROMINES, *OnoCat*, IV: 454-456.

³⁰ COROMINES, *OnoCat*, VII: 56-59.

³¹ Vegeu, sobre aquesta qüestió, TORT, 2006, pàg. 78-79.

¹⁵ COROMINES, *OnoCat*, II: 461.

¹⁶ Vegeu, globalment, l'article “Cerdanya” a COROMINES, *OnoCat*, III: 356-360.

¹⁷ COROMINES, *OnoCat*, VIII: 152-157.

¹⁸ COROMINES, *OnoCat*, VI: 265.

¹⁹ COROMINES, *OnoCat*, III: 45.

²⁰ COROMINES, *OnoCat*, VII: 248.

²¹ COROMINES, *OnoCat*, III: 304.

²² COROMINES, *OnoCat*, II: 212.

que els marges de l'Ebre, en una part estimable del domini català, són constituïts per una franja de terrenys d'amplària variable, generalment regats, i d'un gran interès agrícola i d'una elevada productivitat. És una franja connotada per topònims com ara *Vinebre*, nom d'etimologia incerta però del qual es pot aventurar, com a conjectura, una possible tautologia del nom del riu; així mateix, per nombrosos noms d'origen aràbic (*Faió*, *Benifallet*, *Benissanet*, *Xerta*, *Aldover*, entre altres) que probablement foren, en un primer moment, noms de persona;³² una circumstància que aventurem que podria tenir a veure amb la propietat originària o primerenca del lloc, i amb un ús específicament agrari d'aquesta propietat. Més enllà de la franja riberenca, en qualsevol cas, és significativa la preeminència a la vall del patró de conreus de secà (cereal, vinya, olivera, ametller), típicament mediterrani. Noms com ara *Terra Alta*, (al·lusi al caràcter elevat del territori, respecte a la vall fluvial estricta) o com *Priorat* (al seu torn, referit originàriament a la demarcació d'un extens domini senyorial, el *Priorat de Scala Dei*,³³ precedent de la moderna comarca del Priorat), esdevenen, des d'aquesta perspectiva, expressius de la rellevància històrica assolida per determinats territoris rurals de la vall de l'Ebre.

Finalment, farem referència a dos noms d'un abast geogràfic importantíssim dins l'àmbit tractat. D'una banda, *el Port* (o, més exactament, *lo Port*; i també en plural, *los Ports*), nom del massís muntanyenc que s'aixeca al sud de l'Ebre, en el darrer tram de la seva extensa vall, i just a la partió dels dominis històrics de Catalunya, Aragó i València; a semblança d'allò que assenyalàvem per al *Port del Comte*, la paraula *port* apunta aquí, específicament, a la idea de “terres elevades” emprades com a pastura d'es-

tiu,³⁴ les quals històricament havien generat a la regió un significatiu corrent transhumant. D'altra banda, *el Delta*: sens dubte un dels noms de major transcendència en la història del rur català. Un espai intensament aprofitat, avui, des del punt de vista agrari, però del qual no s'inicià la colonització fins fa poc més d'un segle; n'és una prova l'ús recent del nom que l'identifica, *delta* (que, segons Coromines, no comença a usar-se com a cultisme aplicat a la toponímia fins al 1888),³⁵ mentre que els topònims del lloc que poden qualificar-se de tradicionals, com *Alfacs* (arabisme, amb el significat de ‘barra litoral’),³⁶ *Buda* (també arabisme, que previsiblement emmena a ‘boga’)³⁷ o la Gola o les Goles (ja documentat al segle XIV)³⁸ apunten a unes significacions territorials restringides a indrets molt concrets (i no pas al conjunt de l'espai deltaic).

d) La franja litoral i prelitoral

La franja litoral i prelitoral que s'estén des de l'Empordà al riu de la Sénia, paral·lela a la Mediterrània, conforma una unitat estructural que es coneix amb el nom de *sistema mediterrani*. A la pràctica, després dels Pirineus i de les terres de l'interior, és el tercer gran domini paisatgístic del país. Convé subratllar el seu elevat grau d'urbanització, que té molt a veure amb el fet que discorren a través seu, longitudinalment, alguns dels eixos de comunicació fonamentals de Catalunya (i ja des de temps històrics). De tota manera, aquest grau d'urbanització no arriba a esborrar-hi l'empremta del seu dilatat passat agrari i forestal, evidenciat també, sovint, mitjançant la toponímia.³⁹

Nom molt important del sector nord de les terres prelitorals és *la Selva* (llatí *silva*, “bosc”); amb aquesta denominació s'al·ludia a allò que, des de l'antiguitat, havia estat un dels grans do-

minis forestals del territori català, a mig camí entre Barcelona i Girona.⁴⁰ En canvi, en el sector sud de la franja litoral, al voltant de la ciutat de Tarragona, destaca el *Camp*: zona rural per excel·lència, per oposició al que era la *urbs*; és a dir, Tàrraco, l'antiga capital de la *Tarraconense* i, durant una bona part de l'edat antiga, una de les ciutats principals d'Ibèria. Altres topònims relatius a dominis paisatgístics de gran extensió, dins la franja prelitoral, són *Vallès* (llatí *vallensis*, “país de valls”) i *Penedès* (llatí *penitensis*, “país de petites penyes”): noms que, en tots dos casos, assenyalen unes condicions orogràfiques aptes en línies generals, i en una perspectiva històrica, per al cultiu de les terres (tenint en compte l'obstacle i les dificultats que representaven, tant en una comarca com a l'altra, les seves vores muntanyoses: massissos d'envergadura com el Montseny, Sant Llorenç del Munt, Collserola, Montserrat, Garraf o les Muntanyes d'Ordal).

e) L'Empordà

Situat a l'angle nord-oriental de Catalunya, l'Empordà és un territori que, per la seva pròpia individualitat física, queda al marge dels grans quadres paisatgístics presentats fins aquí. D'altra banda, difícilment podríem trobar un altre indret que il·lustri amb tanta claredat com aquí el progressiu procés de colonització del territori. La seqüència de l'ocupació humana té en aquestes terres un valor paradigmàtic: no només és antiquíssima, sinó que, a més, ha tingut menys discontinuïtats i punts de ruptura que a la major part de la Ibèria interior o muntanyenca. Des dels temps medievals, com han provat els historiadors, tant el mas com a institució com la *pagesia* com a classe han estat a l'Empordà decisius per a la configuració del territori tal com avui el veiem. Sobre aquesta base es pot entendre la profunditat i el valor metafòric de les paraules de Josep Pla: “*L'Empordà és, abans que tot, un paisatge*.”⁴¹ D'altra part, el seu caràcter de plana oberta en direcció

a mar i la seva particular ubicació (tant a escala catalana com peninsular), li atorguen unes condicions idònies per a la comunicació entre la Mediterrània i les terres de l'interior. El lloc (originàriament l'assentament d'*Empúries*, que generarà després el domini territorial identificat com a *Empordà*), ja conegut pels grecs, va ser utilitzat pels romans (any 218 aC) com a “cap de pont” i punt d'arrencada de l'ocupació de la Península Ibèrica. De fet, el nom, que deriva de la paraula grega *emporion*, expressa genuïnament la idea de “mercat” o “centre comercial”. Una idea que va motivar que s'apliqués com a topònim a moltes altres localitats de la Mediterrània; amb la particularitat, com assenyalà Coromines, que certes fonts del segle II dC situen l'Empúries empordanesa “al cap i principi de totes”.⁴²

Subsisteixen en el paisatge i en la toponímia de l'Empordà actual nombrosos testimoniatges de l'antiga colonització agrària d'aquestes terres. Un dels més interessants és la presència d'una llarga sèrie de noms de població que inclouen en el topònim l'arrel vila: *Vilabertran*, *Vilamalla*, *Vilamaniscle*, *Viladamat*, *Vilademuls*. Una arrel que, probablement, apunta a les *villae* de l'època romana (encara que transformades durant els segles medievals): les unitats d'explo-tació agrària que podem conjecturar que existien aleshores. En diferents facetes de la seva realitat, sigui urbana o rural, és perceptible en múltiples sentits a l'Empordà d'avui, a pesar de la urbanització i el turisme, la importància de l'empremta agrària en el seu paisatge.

f) La rodalia de Barcelona

La regió metropolitana de Barcelona, amb 4,5 milions d'habitants, concentra les dues tercers parts de la població de Catalunya. És, de fet, una de les grans metròpolis urbanes del sud d'Europa. Però aquesta circumstància no impedeix que en el seu entorn (encara que d'una manera progressivament marginal) subsisteixin alguns paisatges agraris d'un gran interès

⁴⁰ La comarca actual de la Selva vindria a ser tan sols una part del territori identificat amb aquest nom des de l'època tardoromana. Vegeu, al respecte, l'entrada *Selva* (I) a COROMINES, *OnoCat*, VII: 95.

⁴¹ PLA, J, 1988, pàg. 204.

⁴² COROMINES, entrada *Empúries i Empordà*, a *OnoCat*, IV: 53-55.

³² Vegeu en general, respecte d'aquests noms, la respectiva entrada a COROMINES, *OnoCat*.

³³ S'hi refereix amb certa amplitud COROMINES, entrada *Priorat*, *OnoCat*, VI: 281-282.

³⁴ Vegeu, en particular, l'article *port* a COROMINES, *DECLC*, VI: 718-723.

³⁵ COROMINES, article *delta* a *DECLC*, III: 61-62.

³⁶ COROMINES, article *alfacs* a *DECLC*, I, 175-177.

³⁷ COROMINES, article *boga* (II) a *DECLC*, II: 29-30.

³⁸ COROMINES, article *gola* a *DECLC*, IV: 546-549.

³⁹ Vegeu, al respecte, el capítol “El massís català. Obstacles i passos de la regió litoral”, pàgines 281 a 331 de VILAR, 1964. El capítol esmentat inclou també referències d'interès geohistòric sobre la resta d'àmbits tractats al nostre article: la vall de l'Ebre, l'Empordà i la rodalia de Barcelona.

i de la major importància històrica. Convé subratllar, en concret, que el *Pla de Barcelona*, nom de l'àmbit geogràfic on s'assenta la ciutat (i documentat, com a topònim, ja des de l'alta edat mitjana), va ser durant segles un territori de perfil netament rural, íntegrament conreat i poblat per nombroses masies, algunes de les quals es conserven encara dins la trama urbana de la metròpoli actual.

Fora de la ciutat, encara que en el seu veïnatge, una menció particular mereixen les terres baixes de la vall del Llobregat (*la Vall Baixa* és, avui, el seu topònim de referència), i també el sector de la desembocadura del riu (*el Delta*⁴³). Els seus paisatges, tot i que subjectes avui dia a una pressions urbanístiques molt fortes, mantenen encara una empremta força evident del seu passat agrari (convé recordar que històricament, i fins fa només cinquanta anys, aquestes terres van ser la gran horta de Barcelona). El nom del *Prat de Llobregat*, un dels principals nuclis de població d'aquest àmbit geogràfic, al·ludeix a l'antiga condició del lloc (*prat*) com a terra de pasturatge. D'altra banda, al nord de Barcelona, l'estreta franja coneguda com el *Maresme* (nom que apunta a la idea de “terres planes adjacents al mar”) constitueix un altre dels grans redutes històrics de l'agricultura de la zona; una agricultura de tipus intensiu fonamentada, sempre que les condicions del sòl i de disponibilitat d'aigua ho permetien, en el sistema d'horta —que durant segles va coexistir sense problemes amb les trames urbanes consolidades, tant de Barcelona com de les diferents ciutats i nuclis de la regió.

4. Endreça final

Oferim a continuació, a manera de síntesi, les idees bàsiques que hem anat plantejant al llarg de l'article i que hem procurat fonamentar amb arguments geogràfics i històrics, tot il·lustrant-les amb els exemples toponímics que hem cregut més significatius.

a) El món rural, i la idea de *ruralitat* en sentit ampli (tal com va ser sistematitzada pel

fundador de l'urbanisme Ildefons Cerdà), té encara, a dia d'avui, una significativa presència al territori de Catalunya, a desgrat de les importantíssimes transformacions en l'ordre urbanístic que el país ha tingut des dels inicis de la industrialització, i en especial al llarg de les darreres cinc dècades.

b) La pervivència de l'arrel rural i, en general, de l'herència pagesa, és especialment visible en el context dels grans quadres paisatgístics del país, per bé que la seva *lectura* i *comprensió* exigeix una formació suficient per part de l'observador, que li permeti valorar adequadament els fets i les situacions als quals s'enfronta.

c) A Catalunya, país de tradició pagesa, una gran part de la toponímia tradicional, d'una forma directa o indirecta, tendeix a descobrir-nos la profunda empremta de la ruralitat. Hem pogut comprovar, en aquesta tessitura, que la toponímia esdevé potencialment una eina de gran ajuda en l'observació i l'anàlisi del territori —sigui des de la perspectiva del present (o sincrònica), sigui en la perspectiva històrica (o diacrònica). Al llarg de la nostra ponència creiem haver aportat prou exemples com per fer evident aquesta potencialitat.

d) Dins la pluralitat i la diversitat de significats que es detecta en la toponímia catalana aplicada al paisatge, considerem que hi ha dos aspectes a fer una atenció en particular. D'una banda, l'empremta de les diferents colonitzacions agràries que hi han tingut lloc a través del temps (cosa que vol dir, a la pràctica, des de l'antiguitat fins a l'època actual). De l'altra, les dualitats que es detecten en determinats aspectes del medi físic i que sovint han condicionat amb força el seu aprofitament; per exemple: predomini general de l'aridesa, enfront de l'escassetat i repartiment desigual dels indrets amb disponibilitat d'aigua; abundor dels espais orogràficament alterosos enfront de la limitació dels espais planers; idoneïtat de determinats sectors de l'alta muntanya per a l'assentament humà enfront de l'aïllament físic d'aquests espais respecte a la resta del país.

Com a cloenda creiem imprescindible afirmar, cara al futur, que seria fonamental anar

cap a una revaloració, en sentit ampli, de la idea del PAGUS (que equival a dir, senzillament, que cal recuperar els vincles amb la terra). Potser ens ajudaria, en aquest propòsit, tenir en compte allò que Josep Pla havia escrit per

5. Bibliografia

CERDÀ, I. (1867): *Teoría general de la urbanización, y aplicación de sus principios y doctrinas a la reforma y ensanche de Barcelona*. Madrid: Imprenta Española, 2 toms. Abreviatura: TGU. Reedició facsímil a càrrec de Fabià Estapé, 1968, Madrid: Instituto de Estudios Fiscales (3 toms).

COROMINES, J. (1965 i 1970): *Estudis de toponímia catalana*. Barcelona: Barcino. 2 vol. (I: 1965; II: 1970).

COROMINES, J. (1979-1991): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial-Caixa de Pensions. 9 vol. Abreviatura: DECLC.

COROMINES, J. (1989-1999): *Onomasticon Cataloniae*. Barcelona: Curial-Caixa de Pensions. 8 vol. Abreviatura: OnoCat.

ESTAPÉ, F. (1971): *Vida y obra de Ildefonso Cerdà*. Madrid, Instituto de Estudios Fiscales. Reedició a càrrec d'Ediciones Península, Barcelona, 2001.

GARCÍA-BELLIDO, J. (1992): “Inicios del lenguaje de la disciplina urbanística en Europa y difusión internacional de la ‘urbanización’ de Cerdà” in *Libro-homenaje a D. Antonio Bonet Correa* [Còpia del manuscrit original].

GARCÍA-BELLIDO, J. (1999): “Evolución de los conceptos, teorías y neologismos cerdianos en torno a la urbanización”. *Ciudad y territorio. Estudios territoriales*, XXXI, 119-120: 145-187.

MAGRINYÀ, F.; TARRAGÓ, S., dirs. (2002): *Cerdà. Urbs i territori. Una visió de futur (Catàleg de la Mostra Cerdà)*, Barcelona, Electa, 2002 (2ª ed.).

PLA, J. (1988): *El meu país*. Barcelona: Destino (Obra Completa, 7) [2a edició].

PLA, J. (1975): *El pagès i el seu món*. Barcelona: Destino (Obra Completa, 8) [2a edició]

reivindicar, per damunt de qualsevol vel·leïtat intel·lectual, la seves profundes arrels pageses: “*En el fons del fons, jo no sóc més que un pur i simple pagès –un rústic sofisticat per la cultura dels nostres dies.*”⁴⁴

SERRATOSA, A. (2006), *Més enllà de l'urbanisme*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

SORIA, A. (1979), *Hacia una teoría general de la urbanización. Introducción a la obra teórica de Ildefonso Cerdà*. Madrid: Colegio de Ingenieros de Caminos, Canales y Puertos-Turner.

SORIA, A. (1989), “El territorio como artificio”. *Obra Pública*, 11: 30-39. Primavera.

SORIA, A., compilador (1999), *Cerdà. Las cinco bases de la teoría general de la urbanización*. Madrid: Electa.

TORT, J. (2006a), “Els noms de lloc i el territori. La toponímia des de la geografia.” Dins MALLORQUÍ, E., coord. [et al.] *Toponímia, paisatge i cultura. Els noms de lloc des de la lingüística, la geografia i la història*. Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines-Universitat de Girona-Documenta Universitària, pàg. 69-99.

TORT, J. (2006b), “Del pagus al paisaje: cinco apuntes y una reflexión” in MATA, R.; TARROJA, À. (coords.), *El paisaje y la gestión del territorio. Criterios paisajísticos en la ordenación del territorio y el urbanismo*. Barcelona: Diputació de Barcelona, pàg. 699-712.

TORT, J. (2009), “Ildefonso Cerdà o las bases éticas del urbanismo” a *Ingeniería y territorio*, 88 [en premsa].

VILÀ, J. (1973), *El món rural a Catalunya*. Barcelona: Curial.

VILAR, P. (1964): “El medi natural” a *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Barcelona: Edicions 62, 4 vol. Volum I, pàg. 221-434. (Publicat originalment en francès, 1962).

⁴³ Vegeu, respecte d'aquest nom, les consideracions que fèiem en relació amb l'altre *delta*, a l'epígraf sobre la vall de l'Ebre.

⁴⁴ PLA, J., 1975: 10.

Memòria oral i documental

RAMON AMIGÓ ANGLÈS
Institut d'Estudis Catalans

Abans que altra cosa, haig d'agrair als organitzadors d'aquest col·loqui que m'hagin confiat la presentació d'aquesta intervenció sobre la riquesa dels arxius locals i la memòria oral per als reculls d'onomàstica.

Per a fer un recull d'onomàstica, és a dir, un recull de noms de lloc i de noms de persona, d'un cert sector predeterminat de territori, que pot ser un terme municipal, o un terme parroquial —que no sempre són coincidents—, o una baronia, o qualsevol altre que es pugui establir, hi ha dues actuacions essencials a fer: l'enquesta oral i l'exploració documental.

Per parlar de l'enquesta oral, repetiré uns principis que ja s'han explicat moltes vegades i que jo mateix he comentat en altres llocs. Convé triar un informador que hagi nascut en aquell territori i que no hagi fet estades llargues fora d'aquell territori. Que no sigui gaire il·lustrat a través de lectures. Al començament, es recomanava que fos algú que no sabés llegir, una característica, aquesta de l'analfabetisme, avui ja escassa. Actualment, es podria afegir un altre factor gairebé impossible de trobar: que no fos gaire addicte a sentir la televisió. Tot plegat, al capdavant, que sigui una persona que hagi rebut poques influències lingüístiques vingudes de fora del territori que s'hagi escollit. L'home ideal és el pastor autòcton, o el pagès, amb bona memòria, de mitjana edat, posem entre els 50 i els 70 anys. Se l'ha de deixar parlar lliurement, sense mai anticipar-li un nom. Pot passar que l'enquestador ja sàpiga per altres fonts com es diu

un cert accident geogràfic, però ha de fer la pregunta com si l'ignorés, per no interferir la resposta de l'informant. Retrauré com em va costar de fer dir al pagès que m'acompanyava —sense que semblés que me'n burlava— com anomenaven en aquella localitat seva l'edifici destinat al culte religiós. Jo ja sabia que no en deien *iglésia*, com ho diuen quasi pertot arreu, sinó que pronunciaven *església*, però em convenia que ell em confirmés espontàniament aquesta raresa.

Si el territori escollit per al treball és gaire gran, no n'hi ha prou amb un sol informant perquè no hi ha ningú que conegui detalladament els noms de cada bocí de terme. Cadascú coneix a fons els noms del sector on té les terres, o del sector on ha treballat més anys. Algunes parts extremes d'un terme poden correspondre a propietaris d'un terme veí i, en aquest cas, convindrà de servir-se d'algú de l'altre terme. Per a un cert sector meridional de Cornudella de Montsant, vaig haver de recórrer a un propietari de Poboleda.

No cal prescindir de la col·laboració d'alguna dona. Sobretot n'hi ha que tenen un bon coneixement onomàstic del nucli urbà, millor que els homes. Per als noms de les cases i els renoms hi ha dones que són com una enciclopèdia. Caldrà tanmateix escoltar amb paciència xafarderies que també els agrada d'explicar, i saber-les ignorar, com si no s'haguessin sentit. També hi ha homes, val a dir-ho, que, posats a parlar, diuen més coses que les que a l'enquestador li convé de saber.

Però, vet aquí que un recull de noms no s'ha de limitar als noms que sap la gent actual, sinó que s'ha de completar amb una exploració, tan extensa com es pugui, de documents antics. Per dues raons: per tractar de veure de quina època passada procedeixen noms que encara es diuen i per constatar si han experimentat alteracions, com per exemple *Burgar*, que procedeix de *Brugar* del segle XIV, o potser d'abans, i no és un derivat de burg —barri exterior d'una vila emmurallada—, com s'havia pretès, sinó de bruc, un arbust abundant en espais no conreats. Podria aportar altres exemples de noms que s'han deformat o que, sense deformar-se, s'ha perdut el rastre d'allò que els va originar, i que, gràcies als documents antics, s'ha pogut saber d'on procedien. N'oferiré només un.

És l'*Estelada*, que ha quedat per part específica del genèric bosc: el bosc de l'Estelada. La imaginació poètica del meu enyorat amic Josep Iglésies va fer algunes elucubracions líriques a l'entorn d'aquest nom: que “inspira el record de l'altura, el del planell rocallós, la solitud i la gran serena sota la volta infinita”. Són paraules que va escriure al pròleg amb què va honorar el meu primer treball d'onomàstica. Iglésies no havia tingut ocasió de veure un paper, que jo vaig trobar molt més tard, de la casa ducal de Medinaceli, dedicat a establir uns límits territorials. És de l'any 1667 i parla de “la roca estalada [sic]; y de ahí comienza a alindar con el término de Monreal”. Cal aclarir que “roca” és equivalent a 'cingle'. Es devia referir al cingle de l'extrem oriental del terme de la Mussarra, que suporta la serra del Pou, que, per una banda, s'aboca al clot de l'Aixàviga —que és de Mont-ral— i, per l'altra, al terme de l'Albiol. És fàcil d'imaginar que en algun punt d'aquell cingle hi havia algun senyal que marcava allà on s'acabava la jurisdicció del comtat de Prades, a la qual pertanyien la Mussarra i Mont-ral, i on començava la de l'arquebisbe de Tarragona, a la qual pertanyia l'Albiol. El senyal podia ser una creu gravada a la pedra, o en una estela en forma de làpida, i a partir d'això, a partir d'aquesta estela, la roca era “estelada”. Ningú no recorda haver vist aquesta marca del límit de les jurisdiccions, que vol dir el límit de cap on se n'anaven els tributs dels súbdits corresponents. No seria estrany que l'estela s'hagués

erosionat i hagués desaparegut i que l'única part del senyal que hagi resistit el pas del temps sigui l'adjectiu amb què es designava la roca i que *estelada* s'hagués traslladat al bosc de damunt d'aquell cingle, i potser en algun altre punt d'aquell sector. Ha costat d'explicar; però no és res rebuscat. I dóna ocasió per tornar a dir que no és rar que els noms siguin més duradors que les pedres.

L'exploració documental és complexa perquè els papers que anoten noms d'un terme no es troben concentrats en un lloc determinat. Penso ara, inicialment, en els manuscrits. Es pot començar per mirar si hi ha documents d'èpoques passades a la casa de la vila. Val a dir que a la casa de la vila de molts pobles no hi acostuma a haver gaire cura en la conservació de papers, potser perquè els secretaris només dediquen unes quantes hores a la setmana a la secretaria de pobles petits i tenen altra feina més important i urgent a atendre. També es pot donar el cas que la secretaria municipal, en èpoques passades, per escassetat de recursos, hagués estat confiada a qualsevol pagès de bona voluntat però sense prou aptituds. I igualment la falta d'espai pot haver contribuït a l'eliminació de paperassa. En una de les viles explorades vaig trobar la documentació considerada vella en un caixó d'aquells que, al seu temps, contenien pots de llet condensada. El secretari va tenir la bona fe de deixar-me prendre aquell caixonet cap a casa perquè, sense presses, em pogués mirar què contenia. Hi vaig trobar una llista de contribuents de l'any 1716, que devia ser un primer pas cap a la reorganització administrativa borbònica; una llibreta, potser també del XVIII, que semblava un projecte de cadastre; una carpeta de creació i extinció de censos, i paperetes i rebuts intranscendents. Li vaig tornar tot això classificat i amb etiquetes explicatives. Ara, que ja han passat gairebé cinquanta anys, en aquell ajuntament hi ha un magnífic armari metàl·lic per a aquestes coses i, un dia que hi vaig tornar, encara hi vaig veure els meus paquetets intactes. I, naturalment, que aquell secretari generós ja no hi és.

La documentació que es troba als arxius municipals és moderna, del segle XVIII i del XIX. Hi pot haver algun llibre del cadastre,

que són llibres de tipus fiscal, on van anotats tots els caps de casa que són propietaris, amb el detall dels béns que tenen, entre els quals els bocins de terra amb indicació de la partida on es troben, l'extensió i què s'hi produeix. I també hi ha els forasters que tenen propietats en aquell terme. La finalitat bàsica és saber què han d'aportar com a contribució a les arques municipals. També hi pot haver algun *amillaramiento* i algun *apeo*, que són llibres semblants, igualment destinats a revisar l'extensió de les propietats de cada veí. Alguna vegada coneguts com a confessions, o com avaluació del terme. I llibretes de contribució, i plecs d'arrendaments de quan hi havia monopolis per a la venda de sal, d'aiguarent i d'altres productes, i expedients de lleves. Aquests documents aporten antroponímia, tant noms de persona com renoms i, al mateix temps, noms de partides de terra.

També hi ha censos, o padrons, és a dir, relació de veïns, a vegades distribuïts per carrers. Amb no tanta abundància, hi poden aparèixer capbreus, que són uns documents particularment rics, i llibres de les vàlues, i inventaris, i llevadors de rendes, i actes d'amollonaments o d'afitaments, és a dir, de les fites que s'han posat per establir límits. També hi ha notícia de censals, i llibres de comptes a vegades dits del clavari.

Alguna vegada es troben llibres d'actes de les sessions municipals, que es poden dir llibre de la universitat, o dels consells, o de les juntes del comú, o de deliberacions, o llibre capitular. Si surten ordinacions, que no en surten gaires, poden tenir un interès, però no en el camp de l'onomàstica.

Rarament hi ha algun pergami, sovint de mal llegir, que és una simple època, és a dir, el rebut d'una quantitat satisfeta. La categoria del suport ha fet creure al secretari que era alguna cosa important però, generalment, no val la pena d'entretenir-s'hi.

Caldrà dedicar un temps a llegir aquesta mena de papers. La cal·ligrafia acostuma a ser de lectura fàcil, encara que no sempre, malgrat que siguin papers moderns. I començar a prendre notes i classificar-les.

Hi ha poblacions que van ser molt afectades per la guerra del 36-39 i en les quals no va quedar rastre de cap paper.

També hi ha famílies que han recollit documents i els han conservats. No abunden aquestes cases, ni són gaire conegudes. Però, si es té notícia que n'hi hagi una a la localitat que interessa, val la pena d'intentar-hi l'accés. Hi pot haver una calaixera, o un senalló, plens d'escriptures de tota mena.

La visita següent pot ser a la rectoria. L'arxiu parroquial pot aportar els llibres sacramentals de baptismes, compliment pasqual, matrimonis i òbits. Va ser al concili de Trento, del segle XVI, on es va determinar l'obligació d'aquests registres. Novament, s'hi troba molta antroponímia, amb els cognoms, algun cop substituïts per renoms, sobretot al compliment pasqual. Hi acostuma a haver interrupcions cronològiques. I a cal senyor rector també hi ha plecs de testaments perquè als llocs on no hi havia notari era el rector, o el vicari, qui donava fe de les últimes voluntats dels parroquians. Val a dir que els testaments aporten poca toponímia, però alguna vegada hi consta el nom d'una hisenda. Allò que hi torna a abundar és l'antroponímia. A la rectoria, hi pot haver també manuals notariais per la mateixa raó que els eclesiàstics feien de notaris. I aquí sí que hi ha noms de tota mena quan s'inscriuen operacions de compra-venda de terres i de cases. Els protocols notariais són d'una gran importància per als reculls d'onomàstica perquè poden agafar tot el ventall de segles des del XIII, o d'abans, segons el territori, fins al XIX. Serà la feina més entretinguda a causa de la cal·ligrafia que, a vegades, es resisteix a ser llegida. Cal familiaritzar-s'hi, amb paciència i constància. Jo mateix, a Ulldemolins, he tingut per col·laborador en alguna d'aquestes empreses, un pagès il·lustrat, de mitjana edat, que té una gran destresa a llegir amb seguretat aquests documents d'èpoques antigues.

A la diòcesi de Tarragona s'ha tingut la sort que monsenyor Francesc Vidal i Barraquer, com si hagués pressentit que podia arribar un moment funest per a les parròquies, cap als anys vint del segle passat va anar parròquia per parròquia a recollir tota la documentació anterior a una certa data, i la va concentrar al palau episcopal. I amb això va donar lloc després a la creació de l'Arxiu Històric Arxidiocesà. Va ser la manera que no hi arribessin les ires revolu-

cionàries del 36. D'alguna parròquia hi ha una muntanya de protocols a partir del segle XIII, o sigui que hi ha un riu d'informació onomàstica, tant d'antropònims com de topònims.

Per certes zones del país, serà indispensable acudir a l'Arxiu General de la Corona d'Aragó, o a l'Episcopal de Vic, o al de la Seu d'Urgell, o al del bisbat de Solsona, o al de la catedral de Girona, o de Barcelona, o al parroquial de Puigcerdà, o al de Sant Joan de les Abadesses, i als d'altres centres eclesiàstics, tots ells susceptibles de conservar riquesa manuscrita amb abundància d'onomàstica.

També s'ha d'acudir als arxius comarcals, com per exemple el de l'Alt Camp (Valls), del Baix Camp (Reus), del Priorat (Falset), de Lleida, de l'Anoia (Igualada), de la Conca de Barberà (Montblanc), del Pallars Sobirà (Sort), de la Cerdanya (Puigcerdà), i així successivament fins a 34 arxius oberts en 34 caps de comarca. En qualsevol d'aquests arxius es pot trobar matèria primera per a enriquir un recull d'onomàstica, amb documents que arriben tirant enrere fins al segle XVI i, en alguns casos, fins en èpoques anteriors. S'ha de provar. I en tots ells es trobarà l'arxiver disposat a ajudar.

Un altre recurs pot ser l'oficina del registre de la propietat. No és tan fàcil d'accedir-hi com als arxius anomenats abans, però tampoc no és impossible si el funcionari que n'és responsable comprèn que l'interès que mou el sol·licitant és neutre. Però si s'ha trobat documentació en altres llocs, no cal recórrer-hi. La informació que s'hi pot trobar és moderna puix que aquest registre no va ser creat fins a l'últim terç del segle XIX.

S'ha de pensar també en la lletra impresa. Hi ha unes publicacions que abracen tot el Principat, tals com els Fogatges de 1497 i de 1553. Hi ha el nom de tots els caps de casa, poble per poble. Van ser publicats per la Fundació Salvador Vives i Casajuana. D'un abast igualment general no s'ha d'oblidar la consulta a *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, del Dr. Josep Maria Font Rius, que transcriu 381 documents que van des de l'any 801 fins a 1497, amb sengles índexs onomàstics que en faciliten la consulta. Hi ha altres manuscrits antics que han estat publicats per institucions de prestigi, d'un abast més reduït, però que poden ser útils

segons el sector de territori pel qual hom s'interessi. Comprénent només el Camp de Tarragona, es pot trobar el fogatjament de 1414 dels pobles de la Comuna del Camp de Tarragona, transcrit per Jordi Morelló i publicat en una *Miscel·lània de textos medievals* apareguda el 1994. Penso en el *Cartulari de Poblet*, publicat per l'IEC l'any 1938; en *El llibre blanc de Santes Creus*, amb edició a càrrec de Federico Udina Martorell; en el *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, editat l'any 1945-1946. Com que els dominis eclesiàstics d'aquests cenobis eren molt extensos, contenen informació onomàstica de molts territoris escampats pel país.

En moltes poblacions, ja a partir del segle XIX, hi ha hagut algun rector, o algun mestre d'escola, o el farmacèutic, o algun altre lletraferit, que ha publicat la història d'aquella localitat. Acostumen a ser publicacions modestes, i més d'un cop aporten informació de noms recollits de viva veu al moment d'escriure i que la col·lectivitat actual ja ha oblidat, o extrets de documents ara perduts o de mal trobar. Val molt la pena d'entretenir-se a llegir-los. Penso en poblacions pròximes a la meua com Alcover, Constantí, Montbrió, Mont-roig, Porrera, que han tingut la corresponent història escrita al segle XIX. Igualment hi ha històries d'ermites d'aquella època i també poden aportar notícies vàlides. Aquestes publicacions no són a les llibreries; es descobreixen quan un comença a transitar per la població escollida i fa preguntes a la gent gran.

Els treballs d'onomàstica no necessiten il·lustració fotogràfica, puix que els noms no són fotogènics, i una fotografia d'un lloc no diu res amb relació al nom d'aquell lloc. Allò que necessiten és informació cartogràfica. Convé un mapa del terme, amb tots els noms que hi puguin cabre, sobretot els de les partides de terra. I un pla del nucli urbà. Si el treball aporta una quantitat considerable de noms de partides caiguts en desús, es pot fer un segon mapa del terme amb aquests noms oblidats, la situació topogràfica dels quals, si més no aproximada, s'obté a partir de les confrontacions conegudes que ofereixin els documents.

En els primers temps, els treballs s'estructuraven distribuint els noms en dos grans grups: el sector rural i el sector urbà. I dintre

de cada grup, amb subdivisions temàtiques: els barrancs, els camins, les fonts; els carrers, les places, les cases, i així successivament. Algunes vegades es plantejava dubte a l'hora de decidir a quin grup pertanyia un cert nom. Les entrades anaven numerades correlativament i al final del llibre es posava un índex onomàstic alfabètic que conduïa a l'entrada desitjada. La consulta d'aquests treballs resultava laboriosa i complicada. Va ser el Dr. Enric Moreu-Rey qui primer va decidir de canviar de sistema: prescindir de les distribucions temàtiques i passar a l'ordre alfabètic. Va ser amb el seu recull de *La rodalia de Caldes de Montbui*, publicat per l'editorial Teide, l'any 1962. Per un cert escrúpol de no contradir les normes que havia proposat el Dr. Joan Coromines, bastants anys abans, jo no vaig passar-me a l'ordre alfabètic general fins al meu treball de Prades. És còmode, tant a l'hora de preparar-lo com a l'hora de consultar-lo. Quan en un nom intervenen diverses paraules, la que marca l'alfabetització és la que constitueix la part específica del conjunt; la part genèrica, per exemple barranc, camí, font, etc., amb l'article, es posa darrere de la part específica. Fan excepció els noms de les partides de terra que, si són formats per més d'una paraula, només l'article, si en porta, es desplaça al final; la posició de les altres paraules del conjunt es conserva sense alteració perquè no hi ha cap de les paraules del grup que forma el nom que sigui genèrica ni específica, ja que amb el nom no es designa ni un camí, ni un mas, ni un torrent, etc., sinó que es designa una extensió de territori dintre el qual hi ha, o hi ha hagut, aquell camí, o aquell mas, o aquella alzina, etc. Si encara existeixen aquells accidents geogràfics o humans que han donat nom a la partida, es generaran dues entrades: una que serà, per exemple, *Miquel, el mas del*, que es refereix al mas, i una altra que serà *Mas del Miquel*, el, que es refereix a la partida a la qual el mas ha donat nom.

Perquè la consulta del treball sigui al màxim de fàcil, es farà una entrada per a cada part genèrica dels noms, a partir de la qual es conduirà a la part específica corresponent. Però, com que hi ha noms que no tenen part genèrica, com per exemple les partides de terra, els renoms, els cognoms, tots aquest s'agruparan al final en sengles apèndixs.

Falta parlar d'un tema igualment molt important, com és la llengua. Un recull d'onomàstica de les terres catalanes ha d'oferir un model exemplar de la forma correcta de cada nom. No s'ha d'admetre, com s'ha vist en algun recull, que aparegui "Alsina", amb -s- en lloc de *Alzina*, amb -z-, o bé "Clemen", sense -t final, en lloc de *Clement*, amb -t final. Quan això són cognoms, no hi fa res que l'afectat els escrigui adulterats per ajustar-se a la documentació oficial produïda per funcionaris incompetents; cal oferir aquests noms amb l'ortografia regularitzada.

A l'enquesta oral, no és rar de trobar noms adulterats per influència castellana. Si no hi ha altre remei, se'ls ha de recollir però se'ls ha de marcar d'alguna manera, potser posant-los entre cometes. Un recull publicat pocs anys enrere, a l'enunciat d'una entrada exhibeix la paraula "cotarro", sense cap advertiment, com si el castellanisme, estrident, equivalent a 'ves-sant d'un barranc', fos un substantiu normal en aquell terme. Reapareix "cotarro" a l'entrada Figuerà, amb la particularitat que, si no fos perquè en dóna la fonètica, semblaria un nom caigut en desús i el document de 1665 que hi aporta no conté la paraula forastera que, en aquell segle XVII, encara no havia arribat. S'ha d'anar amb molt de compte —tant l'autor com l'editor— a no caure en irregularitats com aquesta, que resulta desorientadora.

Em sembla que va ser al mateix recull que vaig veure "Malecons, els". És cert que la paraula "malecó" té entrada al DCVB, com a terme mariner i aquell diccionari, magnífic, però no normatiu, indica ben clar que és un terme pres del castellà. Calia fer notar, doncs, que "cotarro" i "malecons" són estrangerismes rebutjables.

Acabaré recomanant que es doni la fonètica dels noms vius. Cal donar-la utilitzant l'alfabet fonètic internacional. Quan vam començar, ara fa cinquanta anys, seguíem les normes establertes per Joan Coromines, de la Secció Filològica de l'IEC, i per Enric Ribas, de la Societat Catalana de Geografia, unes normes que van ser publicades novament el 1953, com un apèndix al final del recull de noms de la Riba. Hi ha 14 punts dedicats a un tipus convencional d' anotació fonètica, sense fer ús dels signes de què ara es disposa. Ja se'n disposava llavors,

en l'àmbit universitari. Es donava tanmateix per sobreentès que no s'havia arribat a una divulgació prou àmplia d'aquest tecnicisme. Però avui el progrés del coneixement ha aconseguit un punt prou satisfactori perquè no calguin subterfugis i perquè es pugui recórrer a l'alfabet fonètic internacional (AFI).

Haig d'acabar, per falta de temps, malgrat que podria continuar explicant més coses. Tanmateix, qualsevol que pugui estar interessat a saber el que en aquest moment no puc continuar dient, sàpiga que estic a la seva disposició, més tard, i fora d'ací, si cal.

Onomàstica de les Garrigues

Cérvoles, nom que, malgrat el seu origen etimològic, no sembla que tingui cap relació d'origen amb els cervols (anomenats *cervus*, sense *Al*, dada significativa), sinó que podria derivar del llatí *Silva* 'bosc' a través del seu diminutiu plural *Servulas*, o bé fer-ho del nom de planta *Sorbus* 'verva' o del seu arbre, la servera (en llatí *Sorbus*), tal com semblen indicar determinades mencions documentals del segle XII, en es llegendes *Sorbo* o variants similars, o fins i tot *Servolas*, però guirredes sempre amb *S*.

I bé, després dels darrers topònims ja es inexcusable no deturar-se un moment en el nom de la important terra que ha anat essent coneguda ben sovint, la *Llena*, que com hem dit tant la comarca pel sud, confrontant amb el Priorat (i en part amb l'extrem sud-occidental de la Conca de Barberà, per les muntanyes de Pradets), i que arriba a un poc més dels mil metres d'altura. El seu nom, tanmateix, no sembla que tregi de presentar gaires dificultats: una *llena* és una aigua, equivalent a 'bona', és a dir, 'bona i llena', la qual cosa s'audia perfectament, i emprant paraules de Joan Coromines, determinable.

La hidronímia de l'Espluga Calba

ROSA ANGLÈS NICOLÀS

Societat d'Onomàstica

Localització dels cursos fluvials

La major part de la comarca s'insereix dins la conca del Segre, al qual aboquen, per la riba esquerra, un gran nombre de torrents, eixuts gairebé tot l'any.

Pel que fa a la xarxa de drenatge natural, en la divisió de conques hidrogràfiques de la comarca de les Garrigues, podem emmarcar l'Espluga Calba dins la vall de la Femosa (de 45 km de longitud i 280 km² de superfície), juntament amb Vinaixa, els Omellons, la Pobla de Cérvoles, la Floresta, Castellldans i Juneda. La vall més propera a l'Espluga Calba és la de Vinaixa, una de les principals afluents de la Femosa.

Per aquesta vall s'escorre el riu Rinet, que ve de la serra del Tallat. Es desconeixen dades que es puguin referir a la seva naixença i a la confluència amb algun altre corrent d'aigua, però es pot assegurar que les fonts que encara queden alimentaven aquest petit corrent d'aigua. Les fonts que podien nodrir el Rinet eren la del Mas Blanc, la d'en Pic i les Fontetes. A l'Espluga Calba no hi ha consciència de pertànyer a la vall de Vinaixa i a la de la Femosa. Es consideren totes dues denominacions alienes al terme municipal, per tant, llunyanes.

Els cursos d'aigua de l'Espluga Calba eren tres, segons ens informen els capbreus de 1.574, 1.669, 1.717, 1.741 i un document del 1.796: la coma d'Aigües Vives, la Coma dels Masos i la Coma de Fullea. El de 1.717 apunta que les esmentades aigües eren usades per al molí. El de 1.796 afegeix que l'esmentat molí fariner era

a la partida del Torrent. Aquest capbreu ens assabenta que tant a la coma d'Aigües Vives com a la dels Masos, l'aigua s'utilitzava per a omplir les basses per amaranar cànems i llins.

El capbreu de 1.574 ens indica que la coma d'Aigües Vives s'anomena també partida de la Beurada. De fet, actualment aquesta partida no queda dins el terme de l'Espluga Calba. Es tracta d'una zona contiguous a les Beurades, però als termes de Senan i dels Omells de na Gaia. Començaria on hi ha la carrerada que va de Poblet a Vallbona de les Monges.

L'aigua i la configuració del terreny

Dins d'un sentit general coincident amb l'etimològic ("fondalada"), la *vall* garriguenca té un significat proper al de fondo (la *vall de Vinaixa*, per exemple, també s'anomena *fondo Major*), però també participa del significat de riu, ja que eventualment pot dur aigua.

Pel que fa al terme *coma*, Coromines ens adreça a l'entrada *cóm* (DECat, II, 852a26). Segons aquest autor, un *cóm* és un "obi, petita conca per donar beurrall o per fer beure els animals", "en particular les que hi ha sovint vora les fonts muntanyenques"; també ens indica que és un terme que ve del cèltic que significa "atuell enconcat, concavat" i que "des d'aquest sentit ha passat a designar valletes poc fondes (cat. *coma*)" (DECat,

II, 848a31-37). Per tant, inicialment es tractaria d'un terme relacionat directament amb la hidronímia, tot i que la definició estàndard actual ens portaria a considerar-lo de l'àmbit de l'oronímia: “depressió més o menys pregonia i planera en un terreny de muntanya” (DIEC, 392).

Comellar és un derivat de *coma*, que podem definir com a “terreny planer més o menys ample situat al fons d'una clotada” (DIEC, 394).

L'*aiguavessant* és definit pel DIEC com a “vessant d'una muntanya, d'una serralada” i, al seu torn, *vessant* com a “coster que uneix el tàlveg i la carena o la base amb el cim d'una muntanya”. Aquest és el sentit genèric que han reconegut els nostres informadors. En totes les citacions documentals que hem trobat aquest terme adquireix caràcter de nom propi, fins i tot hi pot aparèixer amb majúscula.

Aigües Vives és un terme que, segons Coromines (*OnomCat*, II, 39b35), apareix ja l'any 1074 “ad Aquas Vivas” en un document de l'Arxiu de Solsona. L'esmentat autor apunta que l'adjectiu *vives* té, afegit al substantiu *aigües*, un sentit totalment oposat a *tortes*, del topònim que també trobem al terme de l'Espluga Calba; *vives* és ací sinònim de *ràpides*, *mogudes*.

Un altre terme relacionat amb la hidronímia, que genera alguns topònims a l'Espluga Calba, és el de conill (Font del Conill, serra de la Font del Conill). Ens informa Coromines que ve de CUNICULUM “galeria subterrània”, mot identificat com ibèric per Plini, amb el significat de galeries de mines” (*OnomCat*, V, 341a10-12). El mateix autor ens forneix un grapat d'exemples de topònims amb aquesta procedència. Destaquem el Mas de la Conilla de Vimbodí (*OnomCat*, I, 112), ja que el terme municipal d'aquest municipi és proper al de l'Espluga Calba. Ramon Amigó localitza la partida els Conills a Barberà de la Conca i afirma que pot estar relacionat amb forats, galeries d'accés a una mina.

L'aprofitament tradicional de l'aigua

El clima de les Garrigues és de tipus mediterrani continental i es caracteritza per unes precipitacions migrades, distribuïdes irregularment al llarg de l'any, i per un règim de temperatures molt contrastat.

La toponímia reflecteix, en relació amb el nom dels cursos fluvials, la indigència general de la xarxa hidrogràfica i la migradesa dels cabals: només uns pocs cursos (entre els quals el Set i el riu de la Cana) són qualificats de rius, mentre que la gran majoria reben localment el nom de valls.

A banda de les basses dels nuclis, eren molt freqüents les que es trobaven repartides pel territori municipal i permetien el proveïment dels pagesos i l'abeurament dels animals. Avui, havent desaparegut físicament, sovint en perdura el record en els topònims, amb què hom anomena les partides de terra on eren situades. Un altre tipus de bassa present a la comarca era la dels molins (sobretot fariners) que hom bastí arran del curs del Set. Fins i tot aquest sistema d'acumulació d'aigua per moldre donà nom a l'activitat, ja que hom parlava de *moldre a bassades*.

Quan s'excavaven les basses a la roca, hom les anomenava *cogulles*. En diversos llocs aquest substantiu té un sentit orogràfic: “Tossal que acaba en punta” (DCVB), “cap, capciró o cim d'un turó” (DECat, II, 808b32-33); un sentit que ha passat per “malla” tant al DIEC com a Carles Domingo (*Els noms de les formes de relleu*). N'hi ha exemples al Camp de Tarragona i al Priorat, com la de Miramar, la del Maió, a la serra de Montclar (conca del riu Gaià) i la Cogulla, una de les dues eminències de la serra Major de Montsant. És una paraula procedent –per analogia– de la caputxa que hi ha al capdamunt dels hàbits dels frares.

A l'Albi una *cogulla* és un mot que forma part dels hidrònims. El DCVB el va recollir: “Cocó, cadolla (Segarra, Urgell)”, però no hem sabut veure que en parli DECat. És, doncs, un cocó: a la part del damunt d'un roca, un clot que s'omple d'aigua de pluja. Els pagesos de zones eixutes tenen cura de protegir aquests clots, perquè el líquid s'hi conservi en bones condicions per a la gent o per al bestiar. A l'Espluga Calba també recollim aquest sentit del mot, dins l'àmbit de la hidronímia. Els pagesos ens l'han definit així: “clot a les pedres on s'entolla l'aigua quan plou”.

Un altre tipus d'aprofitament hidràulic era la captació i canalització de l'aigua superficial per a reg. Atesa la migradesa endèmica de cursos superficials, hom procurava aprofitar

l'aigua de pluja per afavorir-ne l'aportació als bancals. Hom emprà per a aquesta finalitat un procediment propi de països àrids, consistent a desviar la que s'escola per pendants, costers, barrancs i camins. És el sistema anomenat *reg per aigüera* (equivalent al sistema de *boquera* del sud-est peninsular). Pròpiament, consisteix en la construcció de petits canals arran dels camins i vies per on circula, tot dirigint-los devers els bancals. Aquest mateix sistema era emprat per captar la dels eventuais cursos fluvials, a fi de regar els horts adjacents. Es construeix una petita presa al riu i es fa pujar fins al nivell del terreny en qüestió, i aleshores es fa escolar a través d'una obertura que hom anomena *peixera*, *boquera* o *clamor*.

Per portar l'aigua de l'aiguavessant cap al fondo s'utilitzava una mena de canonada de pedra, que el DCVB defineix com una “sèquia subterrània per a regar” i que s'anomenava *abulló*.

Llista de noms

Abeurada, la
V. Beurada.

Abeurador, l'

Si al plànol actual deixem enrere la plaça del Pou, en direcció cap al cementiri, ens trobem l'avinguda de Catalunya. A la dreta d'aquesta, és a dir, cap a l'est, hi havia l'abeurador. Era una pica de pedra d'uns 3m de llargada per a abeurar-hi els animals.

L'Abeurador era una petita partida de terra propera al nucli urbà. Començava on hi havia l'abeurador. Ara hi ha el tros de cal Sastre. Seguint el curs del Rinet amunt, en direcció cap a l'est, i passat el pou del poble, encara continuava la partida. Ara s'anomena les Tortes o bé, més amunt, les Beurades. Aquests tres termes es confonen en moltes ocasions en la documentació antiga.

El *Libro de apeo-amillaramiento* ens indica que es tractava d'una terra campa, és a dir, destinada a la sembra de cereals. Segons el capbreu de 1765 l'Abeurador era també anomenat “vagant de la vila”.

“la beurador” (Capbr. 1510); “los Abeurados de la vila” (Capbr. 1669); “lo Abeurador de la vila” (Capbr. 1717); “Abeurador o vagant de la vila” (Capbr. 1765); “Abeurador” (LLR); “Abeuradó: campa” (LA 1945).

Abeurador, sèquia de l'

És la sèquia que ha perdurat fins als nostres dies, que ve del Rinet, abans de la seva canalització ara fa uns deu o dotze anys.

“sequia qui va a l'abeurador” (Capbr. 1669).

Abeuradors, sort dels

Amb l'accepció de “partida de terra”, a la qual l'abeurador donava nom, també s'hi refereix un capbreu, amb el terme sort.

“sort dels Abeuradors” (Capbr. 1607).

Aiguamoll, l'

És una zona a temporades entollada, a temporades llaurada, situada en el curs del Rinet, passades les Beurades, en direcció cap a l'est del terme i al final d'aquest, quan comença la zona d'Aigües Vives. Alimentava el que s'anomena el Pantano.

“aiguamoll ayguavesant de la serra” (Capbr. 1765); “ayguamoll”, “aigüamoll” (LAEC); “aigua moll” (LA 1945).

Aiguavessant

De tots els pendants on hi ha aigua, tant de l'obac com del solà, se'n diu aiguavessant, fins a dalt al pla. El terme s'usa per a determinar els límits de diferents finques, per tant s'aplica a serres diverses, sense especificar a quina es fa referència en cada cas.

“laygua vessan”, “laygua vessan del cap de la serra”, “laygua vessan del toçal”, “laygua vessan del tossal” (Capbr. 1574); “ayguavessant del pla”, “ayguavessant de la serra den Torres” (Capbr. 1607); “serreta de la aiguavessant”, “serreta aiguavessant”, “l'aiguavessant”, “serra aiguavessant”, “aiguavessant de la serreta”, “aiguavessant del tossal”, “aiguavessant de la devesa”, “la aiguavessant de la solana” (Capbr. 1669); “partida davall l'aiguavessant” (Capbr. 1692); “lo camí ayguavessant” (Capbr. 1717); “serra Ayguavessant”, “lo ayguavesant de la serra més alta” (Capbr. 1765).

Aigües Vives

Segons els capbreus de 1633, 1692 i 1717 aquesta partida equivaldria a la peça de terra anomenada la Llanguera. El de 1717 ens forneix

més informació i, gràcies a aquesta, aclarim que aquesta partida és la mateixa que la Torta i l'Abeurador. Al de 1765 el terme és també equivalent a les Beurades. Per tant, veiem que tota aquesta fondalada rebia un bon munt de noms, alguns dels quals han desaparegut de la memòria dels parlants actuals. El mapa més recent de l'Institut Cartogràfic de Catalunya situa el terme Aigüesvives a l'esmentada fondalada, però a la continuació d'aquesta, fora del terme de l'Espluga, al dels Omells de na Gaia i Senan.

“partida de aigües vives” (Capbr. 1510); “partida de aigües vives” (Capbr. 1607); “partida de aigües vives” (Capbr. 1633); “partida de aigües vives (peça de terra anomenada la Llanguera)” (Capbr. 1692); “partida de aigües vives o del abeurador o de la Torta”; “partida de Aigües vives o la Llanguera” (Capbr. 1717); “partida de aygues Vives (Capbr. 1741); “las Abeuradas partida de aigües vives de la vila”, “Ayuas vivas” (Capbr. 1765).

Aigües Vives, abeurador de

Actualment la partida d'Aigües Vives no queda dins del terme de l'Espluga Calba. La Beurada és la partida del nostre terme municipal més propera a Aigües Vives.

“abeurador de aigües vives” (Capbr. 1607); “lo abeuradó de aigües vives” (Capbr. 1765).

Aigües Vives, beurada de

Com hem apuntat anteriorment, en aquesta citació ens apareixen els termes de Beurada i Aigües Vives com a sinònims.

“beurada de Aigües vives” (Capbr. 1669).

Aigües Vives, coma de

Segons el capbreu de 1607, dins d'aquesta partida es trobaria la Parada del Riu. Aquest riu és el Rinet.

“coma de aigües vives” (Capbr. 1607); “la coma de aigües vives” (Capbr. 1633); “coma de aigües vives” (Capbr. 1669).

Aigües Vives, font de

No tenim coneixença que hi hagués una font, tot i que és una zona on hi ha molta aigua. “partida de la font de aigües vives” (Capbr. 1574).

Albereda, l'

Es tracta d'una zona al sud-oest del terme municipal, contigua al nucli urbà, on comencen el camí de la Coma de sant Pere i la pis-

ta que va de l'Espluga Calba a Vinaixa. De fet, la pista parteix l'Albereda del Lluís del Miró. Anant cap a la font del Mas Blanc, les Alberedes queden damunt de la carretera de Vinaixa fins a la Peixera; després ve el Mas Blanc.

Amb les dues versions (singular i plural) és un topònim que trobem en molts termes municipals, com ara l'Albi, Ulldemolins, Riudoms...

La pronunciació actual es realitza amb vocalització de la l.

Al capbreu de 1765 se'ns indica que es tracta de terres del comú. Segons Coromines (*OnomCat*, III, 419b51), ETIM. “comú” (cf. DECat, II, 861b47-862b19; 864a50-b3) s'usa en toponímia en el sentit de “emprius, terres o partides que són usades per una comunitat de veïns, que són propietat del comú”.

“l'albereda”, “l'albereda del senyor comenador” (Capbr. 1510); “la albereda”, “alalbereda”, “troç de la Albereda” (Capbr. 1574); “Albareda del comú” (Capbr. 1765); “Obareda” (LAEC).

Albereda, l'

El capbreu de 1607 identifica les partides de l'Albereda i la Coma del Pou. El primer nom seria el més modern i el segon el més antic. Actualment no es considera que aquestes partides coincideixin, tot i que es toquen. Al capbreu de 1765 l'Albereda s'anomena també partida de la Serreta.

“partida de la albereda” (Capbr. 1574); “partida de la albareda del senyor (antigament coma del pou)” (Capbr. 1607); “partida de la albareda” (Capbr. 1633); “partida de la Albereda” (Capbr. 1692); “partida de la Albareda o de la serreta” (Capbr. 1765).

Albereda, camí de l'

El camí de l'Albereda és la part de la pista de Vinaixa que passa pel fondo.

“camí dit albereda”, “camí que va a la albereda”, “camí que va a les alberedes”, “camí de la albereda” (Capbr. 1574); “camí de la albareda” (Capbr. 1607); “camí de les Albaredes” (Capbr. 1633); “camí de l'albereda” (Capbr. 1669); “camí de la Albareda” (Capbr. 1765).

Albereda, coma de l'

Tot i que és un topònim àmpliament documentat, actualment l'Albereda no s'anomena coma.

“partida de la coma de la albareda” (Capbr. 1633); “partida de la coma de la albareda” (Capbr.

1717); “coma de la albereda” (Capbr. 1574); “coma de la albereda”, “coma de l'albereda”, “coma de les alberedes” (Capbr. 1669); “coma de la albereda” (Capbr. 1692).

Albereda, font de l'

No hem trobat informació més concreta que ens permeti localitzar aquesta font.

“Auvareda”, “Font de l'Auvareda” (LLR).

Bassa, la

La Bassa era propera al poble, però fora del nucli urbà, quan aquest s'acaba en direcció cap al nord. Era la més recent i el poble se'n proveïa abans d'haver-hi l'aigua corrent. Va substituir l'antiga, que a partir de la construcció de la nova va passar a dir-se la Bassa Vella. Tant el capbreu de 1741 com el de 1765 identifiquen la partida de la Bassa amb la del Molí. Aquest terme no s'usa avui dia.

“la bassa”, “sobre la bassa”, “bassa per a amarrar cànem” (Capbr. 1607); “la bassa”, “partida de la vassa” (Capbr. 1692); “partida de la bassa” (Capbr. 1717); “prop la Bassa”, “partida de la Bassa” (Capbr. 1741); “la bassa”, “partida de la Bassa o del Molí o del Pla de najosa” (Capbr. 1765).

Bassa, aigüera de la

L'aigüera és el “rec o rasa petita per on s'escorre l'aigua que va cap a una bassa” (DIEC). L'aigua anava des del caixer de la bassa, per l'aigüera, fins a la bassa pròpiament dita. Era un siquí (DCVB: “sèquia molt estreta”) que la treia del camí cap a la bassa.

“ayguera de la bassa dols” (Capbr. 1510); “la aigüera de la bassa”, “devall la aigüera de la bassa” (Capbr. 1669); “lo devant de la aigüera de la bassa”, “partida de la aigüera de la bassa” (Capbr. 1717); “partida de la ayguera de la Bassa”, “partida de la ayguera de la Bassa dols” (Capbr. 1741); “partida de la Ayguera de la bassa o del forn teulà o camí de Monblanch” (Capbr. 1765).

Bassa, caixer de la

El DCVB ens dóna algunes definicions de la paraula *caixer*: “llit d'un riu”, “espai comprès entre els dos marges d'una sèquia” i “banda o coster lateral d'una sèquia”. Coromines ens diu sobre el terme caixa que “s'aplica generalment a penyes o roques que tenen forma de caixa, o bé a gorgs o tolls que tenen una forma còncava

que fa pensar en una caixa oberta i buida per dins” (*OnomCat*, III, 178b4). En cap cas ens apareix la referència a una bassa, que és la que documentem. De tota manera, partint de les informacions d'ambdós diccionaris podem deduir que es refereix a l'espai que ocupa l'aigua de la bassa quan és plena.

El terme és viu avui dia. Ens informen que es refereix a una basseta petita, com una cogulla, però grossa, en la qual s'assolava l'aigua bruta. S'hi posaven feixos de mata per a fer de filtre i aconseguir que l'aigua que baixava fins a la bassa fos neta.

“lo caixer de la bassa” (Capbr. 1717).

Bassa, camí de la

Passat el cementiri, a la dreta hi ha la pista que porta als Omells i a l'esquerra la carretera de Maldà. Entre aquestes dues s'agafa un caminet que fa força pendent i ens condueix a la Bassa. És més aviat una drecera, per anar-hi a peu o amb un animal i carregar aigua. També s'anomena la costa de la Bassa.

“camí de la bassa” (Capbr. 1510); “camí que va a la bassa” (Capbr. 1574); “camí que va a la Bassa” (Capbr. 1607); “camí qui va a la bassa” (Capbr. 1717); “camí cap a la bassa”, “camí del cap de la bassa” (Capbr. 1765); “camino de la bassa” (LAEC).

Bassa, carrer de la

Es pot referir al camí de la Bassa o bé a algun carrer del poble que acabés en aquest camí.

“carrer que va a la bassa” (Capbr. 1633); “carrer qui va a la vassa” (Capbr. 1692); “carrer que va a la bassa” (Capbr. 1741); “carrer que va a la bassa”, “carrer de la bassa” (Capbr. 1765).

Bassa, comellar de la

“comellar de la bassa” (Capbr. 1574); “partida del comellar de la bassa” (Capbr. 1633).

Bassa, corrals de la

Eren un seguit de corrals que hi havia al llarg del camí de la Bassa: el de l'Ermít, el del Bota, el de la Maria del Tramega...

“los corrals de la bassa” (Capbr. 1633); “los corrals de la bassa” (Capbr. 1669).

Bassa, costa de la

És el mateix que el camí de la Bassa. Era carrerada. Abans era el camí de Maldà.

Bassa, solà de la
Es refereix a la part del Racó de la Bassa que queda a la part solana. És una petita zona que també s'anomena la Bassa Vella.
“solà de la bassa” (Capbr. 1510); “solà de la bassa” (Capbr. 1633).

Bassa, sort de la
“sort de la bassa” (Capbr. 1510).

Bassa, tros de la
“Tros de la Basa” (LAEC).

Bassa Bona, la
No es conserva el record d'aquest topònim. Potser era una bassa que hi hauria hagut al Pla de la Bassa, al tros de cal Joan de la Josa.
“la bassa bona”, “la bassa bonera” (Capr. 1510); “la bassa bona” (Capr. 1574); “la Bassa bona”, “prop la bassa bona” (Capbr. 1607); “partida de la bassa bona” (Capbr. 1717); “partida de la Bassa bona de la vila” (Capbr. 1741); “partida de la bassa bona” (Capbr. 1765).

Bassa Bona, camí de la
“camí de la bassa bona” (Capr. 1633); “camí de la bassa bona” (Capr. 1692).

Bassa Bona, pla de la
“lo pla de la bassa bona” (Capr. 1741).

Bassa Bona, feixa del pla de la
“feixa del pla de la Bassa bona antigament de la dona morta”, “feixa del pla de la Bassa bona antigament del cap de la dona morta o de Montblanch” (Capbr. 1765).

Bassa Dolç, la
S'anomenava així perquè era d'aigua de pluja per a beure i coure els aliments. Tenia poca calç. Era la que s'anomenava la Bassa. El clot encara existeix, però ara és eixut. Quan la van fer van anul·lar la vella. S'ha assecat perquè van treure l'aigüera. Els capbreus de 1717 i 1741 indiquen que aquesta partida és la mateixa que la del Tossal del Castell i Camí de Fullea.
“bassa dols”, “bassa dolç” (Capbr. 1510); “bassa dolç” (Capbr. 1574); “cap de la bassa dols” (Capbr. 1633); “bassa dolsa” (Capbr. 1669); “partida de la bassa dolsa” (Capbr. 1692); “bassa dolsa (partida del tossal del castell i camí de Fullea)” (Capbr. 1717); “partida de la Bassa dols” (Capbr. 1741); “partida de la Bassa dols”, “ayguera de la bassa dols” (Capbr. 1765).

Bassa Salvadora, la
No es conserva memòria d'aquest topònim. Els capbreus de 1717 i 1741 ens indiquen que es trobava a la Coma de Fullea.
“la bassa salvadora” (Capbr. 1574); “la bassa salvadora” (Capbr. 1607); “la bassa salvadora” (Capbr. 1633); “partida de la bassa salvadora” (Capbr. 1669); “la bassa salvadora” (Capbr. 1692); “partida de la bassa salvadora (coma de Fullea)” (Capbr. 1717); “partida de la bassa salvadora (coma de Fullea)” (Capbr. 1741).

Bassa Vella, la
Actualment dues famílies anomenen així una finca de la partida Graus. És el lloc on s'ubicava l'antiga bassa del poble.
“la Balsa vella”, “la Balsa bella” (LAEC).

Bassals, els
Es troben seguint la carretera que va a Fullea. Passat el tomb del Roure, en direcció cap a Fullea, cap al sud, ens queda a l'esquerra la serra del Feliu i a la dreta, dalt del pla, hi ha els Bassals. És on hi ha les Fontetes i el camí dels Bassals. El fet que el capbreu de 1765 identifiqui la partida dels Espilars amb els Bassals sembla un error. Potser aquests Bassals es referien a la Bassa Vella, que era la més propera a la Creu Grossa i, per tant, als Espilars.
“Basals” (Capbr. 1510); “als bassals” (Capbr. 1574); “partida bassals”, “partida los bassals” (Capbr. 1607); “partida dels bassals” (Capbr. 1633); “partida bassals” (Capr. 1692); “partida bassals” (Capr. 1717); “partida dels bassals” (Capbr. 1741); “partida Bassàls o espilars” (Capbr. 1765); “Basals” (LAEC).

Bassals, camí dels
Els camí dels Bassals o costa del Feliu coincideix aproximadament amb l'actual carretera de Fullea. Abans era el camí de Fullea.
“camí dels bassals” (Capbr. 1510).

Bassassa, la
“la basassa”, “la bassassa”, “la basassa de la vila” (Capbr. 1574); “la Basassa de la vila” (Capr. 1633); “la Basassa (punta de terra)” (Cabr. 1669); “la vas-sassa”; “partida de les Bassasses” (Capbr. 1692); “partida de la basassa” (Capr. 1717).

Basses, les
Les Basses reben també el nom d'Hortes. És la zona de l'esquerra de la carretera dels Omellons, és a dir, sortint del poble en direcció

nord-oest, la partida que queda sota l'esmentada carretera. Era la zona dels molins de farina i de les basses contigües. L'aigua que arribava al poble des dels tres cursos majors (Aigües Vives, Coma de Fullea i Fondo dels Masos) feia cap a aquesta zona i servia per a fer-hi hort i per als molins de farina. Un parell de capbreus les identifiquen també amb la Sort Llarga.
“las bassassas de amerar cànem”, “partida de les basses” (Capbr. 1669); “partida de les Bassas” (Capbr. 1765); “les Basses”, “sort Llonga o Basses” (LAEC); “les Bases o hortès”, “sort Llarga o Basses” (LLR); “sort Llarga o Basses” (LA 1945).

Beurada, la
Segons el DCVB, una *beurada* o *abeurada* és un “lloc a on els animals van a beure, sia font, pica o bassa”. És la partida que es troba a l'esquerra de la pista dels Omells. Quan sortim del poble en direcció cap a l'est, seguint la pista que va als Omells de na Gaia; sota d'aquesta hi ha primer les Tortes (la finca que les separa és la del Coixet, “allò del Coixet”) i després les Beurades. Trobem el nom de la partida tant en singular com en plural. Quan s'acaben les Beurades comença Aigües Vives, ja al terme dels Omells i cap a Senan.

“la beurada”, “les beurades”, “la Abeurada de la vila” (Capbr. 1633); “la beurada de la vila” (Capbr. 1669); “abeurada de aigües vives”, “partida de la abeurada aigües vives” (Capbr. 1692); “las Abeuradas aigües vives de la vila”, “partida de la abeurada o aigües vives” (Capbr. 1765); “Veurada” (LAEC).

Catalanes, les
Es troben a l'extrem est del terme municipal, sortint del poble pel camí dels Escabriers i deixant les Tortes a l'esquerra. Acabades aquestes, hi ha el camí que travessa el fondo, seguint el curs del Rinet, i que mor a la pista dels Omells; però no tirem camí enllà, sinó que trenquem a la dreta i prenem el camí de les Catalanes, fins que, passats els Escabriers (dreta) i les Beurades (esquerra), arribem a les Catalanes. És una zona on hi ha moltes cisternes d'aigua de pluja.
A Prades hi ha les Catalanes, cap a la banda de Vilanova de Prades. Segons Ramon Amigó l'única explicació és el cognom Català existent en aquella vila.
“la Catalana” (LA1945); “camino de las Catalanas” (LAEC).

Catalanes, camí de les
És el que arriba a les Catalanes i comença al mig del fondo, entre les Tortes i les Beurades. Es troba a l'extrem est del terme, tocant al de Senan.

Cogulles, les
De cogulles n'hi ha al Mas Blanc, als Espilars i a les Forques. El capbreu de 1765 identifica les Cogulles amb l'actual els Espilars. De tota manera, la partida de les Cogulles queda abans d'arribar-hi, entre la Coma en Salat i les Forques, i entre el camí dels Espilars i la carretera dels Omellons.
“tossal de les Cahulles”, “les Cugulles ayguavesant” (Capbr. 1633); “partida de les Caulles” (Capbr. 1741); “partida de les Casulles o dels Espilars” (Capbr. 1765).

Cogulles, camí de les
Aquest camí sortia de la Raval, dret pel mig de la muntanya. Ara s'ha esborrat. Devia sortir del poble en direcció nord-oest.
“camí que va a les Cahulles de l'Aranyó”, “camí qui va a les Cahulles den Aranyo ayguavessant”, “camí que va als homells den Aranyó” (Capbr. 1607); “camí de les Cahulles den Aranyó” (Capbr. 1633).

Cogulles, serra de les
“serreta de les Cagullas”, “serreta de les Cogullas”, “serreta de les Cugullas” (Capbr. 1669); “serreta de les Cahuelles den Aranyo”, “serreta dels Cogulls de Naranyo”, “serreta de les Cogulles den Aranyo ayguavessant” (Capbr. 1692); “serra de las Cahullas den Aranyó” (Capbr. 1717); “serra de les Cugullas den Areño” (Capbr. 1741); “ayguavesant de la serra de les Cagulles” (Capbr. 1765).

Coma d'en Català
La Coma en Català és un nom que encara algú reconeix per referir-se a aquesta partida. De tota manera, l'apel·latiu més habitual és les Catalanes.
“partida de la Coma den catala”, “partida de la Coma de catala” (Capbr. 1510); “Coma den catala” (Capbr. 1574); “Coma den cathala” (Capbr. 1607); “Coma den Cathala”, “partida de la Coma den cathala” (Capbr. 1633); “Coma catala” (Capbr. 1669); “partida de la Coma den cathala” (Capbr. 1717); “partida de la Coma den catalá” (Capbr. 1741). “Coma catala” (LAEC).

Font del Conill
Es troba al Pla de la Bassa. És un pou del qual surt aigua.
“lo terratinent de la font del conill”, “partida de la font del conill” (Capbr. 1607); “terratinents de la font den conill”, “partida de la font del conill” (Capbr. 1633); “partida de la font del conill”, “font den conill” (Capbr. 1669); “partida de la font den conill” (Capr. 1717); “Font den Conill” (Capbr. 1741); “partida de la den conill”, “amunt de la Font den Cunill” (Capbr. 1765); “font del cunill” (LAEC); “font del conill” (LLR).

Font del Conill, serra de la
“serra de la font den Conill” (Capbr. 1692); “serra de la font den Conill” (Capbr. 1717).

Pla de la Bassa
És una partida important propera al nucli urbà; sortint d'aquest en direcció sud-oest, entre el fondo dels Escabrrers i el dels Masos. No hi ha record que hi hagi hagut mai cap bassa.
“pla de la bassa” (Capbr. 1510); “partida del pla de la bassa” (Capbr. 1574); “lo pla de la bassa o partida la dona morta” (Capbr. 1607); “partida del Pla de la bassa” (Capbr. 1669); “partida del Pla de la Bassa” (Capbr. 1717); “partida del Pla de la bassa antigament de la dona morta” (Capbr. 1741); “Pla de la Balsa”, “Pla de la Baza” (LAEC).

Pla de la Bassa, camí del
És el camí que puja al Pla de la Bassa, sortint del poble pel carrer de Montblanc. A l'esquerra hi ha el Puig Pedrós.
“camí del pla de la bassa” (Capbr. 1574); “camí del pla de la bassa i de Monblanch” (Capbr. 1607); “camí del Pla de la bassa” (Capbr. 1741); “camí del Pla de la bassa” (Capbr. 1765).

Pla de la Bassa, carrer que va al
És el carrer de Montblanc, que va a l'actual dipòsit de l'aigua del poble.
“carrer que va al pla de la Bassa” (Capbr. 1574).

Pla de la Bassa, solà del
És la part solana del Pla de la Bassa, cap al Fondo dels Masos. A la part obaga hi ha els Escabrrers.
“solà del pla de la bassa” (Capbr. 1574).

Racó de la Bassa
Aquesta petita partida es troba damunt del poble, és a dir, al nord d'aquest. Quan sortim de la vila, passat el cementiri, la carretera de Maldà fa un tomb pronunciat cap a l'oest i després s'enfila dret cap al nord, en direcció a aquesta població. El tros de terra que queda dins d'aquest tomb és el Racó de la Bassa. A l'esquerra de la carretera hi ha les Forques i a la dreta el Racó de la Bassa. Aquesta bassa era la vella.
“Racó de la bassa” (LLR).

Fonts documentals

ARXIUS

ACA
Arxiu de la Corona d'Aragó (Comanda de l'Espluga Calba, procedent de l'Arxiu del Gran Priorat de Catalunya, armari 7, 15 volums, 1510-1820, 4 lligalls s. XIV-XIX).

AHCC
Arxiu Històric Comarcal de Cervera.

AMEC
Arxiu Municipal de l'Espluga Calba. No fou cremat.

MANUSCRITS

Inventari del Gran Priorat de Catalunya de l'orde de Sant Joan de Jerusalem, ACA.
Capbr. 1510
Capbreu de l'any 1510, ACA, armari 7, 149.
Capbr. 1574
Capbreu de l'any 1574, ACA, armari 7, 150.
Capbr. 1607
Capbreu de l'any 1607, ACA, armari 7, 165.
Capbr. 1633
Capbreu dels anys 1633-34, ACA, armari 7, 154.
Capbr. 1669
Capbreu de l'any 1669, ACA, armari 7, 151.
Capbr. 1692
Capbreu de l'any 1692, ACA, armari 7, 152.
Capbr. 1717
Capbreu de l'any 1717, ACA, armari 7, 153.

Capbr. 1741
Capbreu de l'any 1741, ACA, armari 7, 155.
DD 1796
Documents diversos, ACA, armari 7, 165.

AMEC

LLR
Llibres de repartiment: contribució urbana.
LA 1945
Libro de apeo-amillaramiento, 1945.
LAEC
Libro de apeo del pueblo de Espluga Cal

AHCC

Capbr. 1765
Capbreu de l'any 1765.

BIBLIOGRAFIA IMPRESA

AMIGÓ, R. I PERE, R. (2001): *L'Albi i els seus noms*, Institut d'Estudis Catalans, Treballs de l'oficina d'onomàstica, VI, Barcelona.
Introducció a la recerca en toponímia i antroponímia, Biblioteca Serra d'Or, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999.
DCVB *Diccionari català-valencià-balear*, per Mn. Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll, Palma de Mallorca, 1935-62, amb reedicions. 10v.
NOGUEIRA, G. i TORT, J. (1991): *Les Garrigues. Estructura territorial, demogràfica i econòmica*, Caixa de Catalunya, Col·lecció Catalunya Comarcal, Barcelona.
OnomCat Onomasticon Cataloniae, dirigit per Joan Coromines. Volums I-VIII, Barcelona, 1989-1997.

Antroponímia del forn del vidre de Fullea

SANTI ARBÓS I GABARRÓ
Centre d'Estudis de les Garrigues

1. Objectius i metodologia

Aquest estudi onomàstic té com a objectiu principal la recollida de l'antroponímia relacionada amb l'antic forn del Vidre de Fullea, i arribar a unes molt breus conclusions de caràcter lingüístic i econòmic a partir de les dades onomàstiques inventariades.

S'ha partit dels originals de cinc volums manuscrits i de diversos fulls solts corresponents principalment a la comptabilitat (jornals, compres, vendes, etc) del forn del Vidre. Aquest material és una cessió de Fèlix Martín de la Floresta que l'havia obtingut de Josep Maria Gabarró d'Arbeca.

Aquestes informacions s'han completat mínimament amb un *Vezindario* de l'any 1763.

S'han anotat els antropònims en la forma original de la documentació, només normalitzant-ne l'accentuació i l'ús de majúscules i minúscules, acompanyats de la procedència i l'any si és conegut. Ex: *lo Marxant de Balaguer* (S18: 1802)

Com es pot veure en l'exemple anterior, en totes les construccions complexes que estudiem, si apareix algun topònim ho fa en qualitat de part de l'antropònim i així ha estat tingut en compte.

S'ha respectat escrupolosament, si apareixia en el text, l'existència de l'article tant el determinat com l'indeterminat. En el cas que l'article determinat *lo* apareix formant una contracció amb les preposicions *de* o *a*, s'ha optat per restituir-lo sota la forma (*lo*). Ex: "Vidre vert del Sech de Vinbodí" --> (*lo*) *Sech de Vinbodí*

De la mateixa manera, també s'han tingut en compte les grafies discrepants d'una mateixa denominació personal. Ex: *Jph. Vives del Albi/Alby* (S31: 1802)/(4L9: 1766)

S'han realitzat algunes entrades, mínimes, algunes referides a dones, que no són en realitat ni treballadors del forn del Vidre ni compradors, però s'han inclòs ja que a vegades algunes anotacions de comptabilitat agrícola o de la llar estaven barrejades amb la del forn.

Els antropònims s'han agrupat primerament per poblacions que s'han ordenat alfabèticament, deixant un apartat final per als d'origen desconegut.

Dintre de cada població s'ha procurat escatir els antropònims que pertanyien a una mateixa persona per tal d'agrupar-los. En cas de dubte s'ha preferit entrar-los com si fossin persones diferents per tal de disminuir els possibles errors.

Les denominacions pertanyents a una mateixa persona s'han ordenat, separades per comes, seguint un mètode que podem anomenar de "complexitat creixent".

El signe # s'utilitza per indicar una supeditació familiar o laboral d'algú a la persona que encapçala una llista d'antropònims. Ex: *lo Ramon de Tàrraga, lo Ramon Parrot de Tàrraga, #lo mosso del Ramon de Tàrraga*.

En algun cas s'ha utilitzat el signe ? per indicar un dubte sobre l'adscripció d'una denominació a una determinada llista d'antropònims.

2. El forn del vidre de Fullea

Fins a finals del segle XIX va existir en aquesta població un forn de vidre¹ d'una certa anomenada que es devia crear a mitjans del segle XVIII. El 3 de juny de 1894, l'arrendatari d'aquest forn era Gregori Ballester, sent-ne els propietaris des d'una època indeterminada la família Cantó de cal Margendom.

El forn es trobava situat en un edifici encara existent a l'actualitat i annex a la casa, avui forn de pa, coneguda ara com cal Pastisser o cal Maurís, a la confluència dels carrers Major, d'Orient i de Montblanc. Segons informacions recollides a la dècada del anys setanta de la passada centúria del meu avi, Valentí Gabarró Ventosa, a principi del segle XX encara quedava alguna resta dels estris del forn. Avui en dia, podem observar una gran sala amb una arcada de pedra de considerables dimensions.

Al llarg de la història, sobretot en els segles XVIII i XIX, ens adonem de l'existència d'un nombre relativament important de gent que s'estableix al nostre poble per tal de treballar com a vidriers i que, alguns, basteixen els seus habitatges en les proximitats del forn. Així, notem que algunes de les famílies que trobem directament relacionades amb la fabricació del vidre com els Català (cal Banya), els Codines (cal Codines) i els Besora (cal Besora), tenen la casa o bé adossada al mateix edifici del forn, les dues primeres, o bé en una zona molt propera.

Pels testimonis bastant fragmentaris que posseïm, sembla que l'època de màxim esplendor del forn de vidre de Fullea fou la compresa entre les darreries del segle XVIII i finals del XIX, fins que va ser traslladat a Vimbodí, segurament, com afirma la veu popular, per aprofitar millor els avantatges de comunicació que hi comportava el pas de la línia ferroviària. El fet que es desenvolupés a Fullea aquesta activitat industrial i no en d'altres llocs, cal cercar-lo en l'existència d'una certa tradició artesana que podria remuntar-se a un parell de centúries enrere, base sobre la qual s'ha d'afegir la facilitat d'aconseguir grans quantitats de combustible, en els nombrosos boscos del terme, a preus econòmics i sense necessitat de llargs transports.

La tradició oral que ens ha arribat, més creïble potser pel relativament poc espai de temps transcorregut, explica que el motiu de la desaparició del forn del poble fou el disgust que va tenir el darrer propietari en crema-li uns desconeguts una gran quantitat de feixos de llenya utilitzats de combustible. No sabem si aquest fet pot tenir relació, però és molt possible, amb una denúncia formulada, el 17 de maig de 1885, per Joan Masgoret Masip al Jutjat de Pau de Fullea comunicant que la nit anterior s'havien cremat 1.200 feixos que tenia en la propietat dels hereus de Manuel Cantó (Jutjat de Pau: documentació diversa, 1885).

Al forn, s'hi fabricaven diversos estris i ampolles, setrills, embuts, garrafes, figuetes i especialment porrons, que devien gaudir de considerable fama ja que encara diu un refrany, per cert no popular a la població, recuperat fa poc: "Rocafort per al safrà, Vallfogona per als codonys i per bons porrons, Fullea".

El color del vidre més habitual, explica la gent, acostumava a ser d'un verd fort, i el material posseïa una gran duresa que ha fet que alguns d'aquells objectes encara es facin servir avui.

Quan se celebraven grans festes, conta la tradició, alguns dels treballadors del forn anaven en processó cap a l'església portant les seves eines de treball, formant curioses bombolles de vidre que deixaven esclatar a l'interior del temple, fet que produïa un bonic espectacle de llum i color. Aquesta demostració es veu que també tenia lloc a la propera població de Senan el dia de Corpus (Vallverdú, 170).

3. Antroponímia

3.1 AGRAMUNT (Urgell)

-(lo) Barnabé de Gramun (S9: 18??), Joan Bernaué d Gramun (4L1: 1765); (lo) Batiste (1L11), Batiste de Agramunt (1L25), (lo) Batiste de Agramunt (1L4); Jaume Parra (S39: 1800), Jaume Parra de Gramun (S40: 1800); Joseph Perera de Gramun (4L5: 1765)

3.2 ALBI, L' (Garrigues)

-Carabasa (1L16), (lo) Carabasa (1L23), (lo) Carabasa del Albi (1L30); (lo) Carabasa

hereu (1L35), (lo) hereu Carabasa (1L21), (lo) Carabasa gran (1L18), (lo) Carabasa gran del Albi (1L11); Ramon del Carabasa (1L17), (lo) Ramon Carabasa (1L13), #?(lo) Carabasa petit del Albi (1L17); lo Cosme del Albi (3L2); lo fill de Fran^{co} Morages del Alby (4L7: 1765); (lo) Povill (1L30), (lo) Povill de la Tona (1L22), (lo) Povill del Albi (1L30), (lo) Povill de la Tona del Albi (1L25), (lo) Anton de la Povilla del Albi (1L21); lo Fra^{co} del Albi (3L2), Francisco Vives del Albi (S14: 1800); Joseph Vives (S54) Joseph Vives (4L23: 1766), Jph. Vives del Albi/Alby (S31: 1802)/(4L9: 1766), Joseph Vives del Albi (S31: 1802), Joseph Vives vidrier (S55: 1751), #lo pare de Joseph Vives (S31: 1802)

3.3 ALCOVER (Baix Camp)

-Anton Rog del Cové (6L5)

3.4 ALMATRET (Segrià)

-Pau del Metret (1L15), (lo) Pau del Metret (1L2)

3.5 ANGLESOLA (Urgell)

-lo Calbo de Engresola (3L2); Pere Sardà de Angresola (S23: 1802); Armenté Torrades/Turades abitan en Angresola (4L10: 1765); (4L2: 1765); Sebertí Ximenes de Engresola (3L2); Ramon del Ximens Engresola (3L2)

3.6 ARBECA (Garrigues)

-(lo) Farré de Arbeca (3L3); (lo) Gravat (1L28), lo Gravat de Arbeca (1L22)

3.7 BALAGUER (Noguera)

-Aloy de Balagué (3L2); lo Marxant de Balaguer (S18: 1802), Pere Joan Sala Marxant (S18: 1802)

3.8 BARBENS (Pla d'Urgell)

-lo Joseph de Barbens (S11: 1800)

3.9 BELIANES (Urgell)

-Merola de les Belianes (3L2); Theresa Segura las Belianas (S49: 1807, criada)

3.10 BELLTALL (Passanant, Conca de Barberà)

-lo Prim de Velltall (5L9: 1832)

3.11 BERGA (Berguedà)

-Atjutori de Berga (4L18: 1766)

3.12 BORGES BLANQUES, LES (Garrigues)

-un noy de les Borjes (1L26); lo Vilafranca de las Borjas (1L18)

3.13 CABDELLA (la Torre de Cabdella, Pallars Jussà)

-lo Isidori de C[ab]della (1L22)

3.14 CERVERA (Segarra)

-(lo) Ygnasi de Serve[ra] dit lo Basté (4L8); (lo) Povill del Anton Company de Servera (S24: 1803); lo Vidal de Servera (4L12); Juan Vile de Servera (6L7: 1751); la Marchanta de Servera dit la Viuda (4L14: 1765)

3.15 CORNUDELLA DE MONTSANT (Priorat)

-(lo) Isidori de Cornudella (1L11)

3.16 ESPLUGA CALBA, L' (Garrigues)

-(lo) Cantiré (1L24), (lo) Cantiré/Canteré de Espluga Calva (1L29); Maria Conillera de la Espluga Calba (S48: 1803); (lo) Fusté de la Espluga Calba (S36: 1801); Lluquet (1L14), (lo) Lluquet (1L21), (lo) Lluquet de Espluga (1L22), (lo) Lluquet de Espluga Calva (1L17), #?(lo) noy del Lluquet (1L25); Mosèn Maigí faré de l-Aspluga Calba (3L2); Manuel de la Espluga Calva (S35: 1807?); Jaume Sans de Espluga Calva (1L17); Magina Vidal de la Espluga Calba (S50: 1799)

3.17 ESPLUGA DE FRANCOLÍ, L' (Conca de Barberà)

-Antòn[ia] de la Espluga de Fran^{co} viuda (S36: 1801, dida); Miquel Bonet de la Espluga de Francolí (S49: 1800); lo fill del Sabaté de l-Aspluga de Francolí (4L16: 1766); Sacós (1L34), (lo) Sacós de Espluga (1L27), Pere Sacós de Espluga de Francolí (1L28)

3.18 FIGUEROSA, LA (Tàrrrega, Urgell)

-Joseph Cases de la Figerosa (S45: 1801)

3.19 FULIOLA, LA (Urgell)

-Ramon Solé de la Furiola (6L12)

¹ Estudiat per ara únicament en dos articles de Montse Arbós (2000 i 2003).

3.20 FULLEDA (Garrigues)

-Joan Alies (4L21: 1765); *Fran^{co} Alies* (S37: 1802); *lo Arbós* (S7: 1751), *Miquel Arbós* (S7: 1751); *(lo) Arufat* (6L13: 1751); *Pere Juan Arufat* (S7: 1751); *Joseph A rofat* (6L4); *lo Anton del Barbé* (5L1: 1834), *lo Atiadó del Barbé* (5L11: 1832); *Anton Besora* (S58: 1831); *Pere Besora* (5L5); *Ramon Besora* (5L5); *Miquel Bonet* (S34: 1802); *Anton Boyx* (4L20: 1767); *Feliu Boyx* (4L22: 1766); *Anton Cantó* (S32: 1802), *(lo) Anton Cantó* (S36: 1801); *Joseph/Juseph Cantó* (6L3: 1751)/(6L13r: 1751, amo del forn); *Joseph Cantó* (S48: 1801); *Isidro Capdevila* (S33: 1804); *Ramon Cap de vila* (6L5: 1751); *Manuel Casadó* (S32: 1803); *Anton Català* (S33: 1802); *Joan/Juan Català* (S33: 1802); (S35: 1803); *Joseph Català* (S50: 1799); *Joph. Domènech* (5L7: 1833); *(lo) Jaume Domingo* (3L1); *Jph. Dominguet* (1L3), *Jph. del Dominguet* (1L23), *#la dona del Jph. del Dominguet* (1L14); *Pau Codines* (4L22: 1766); *Joseph Farré* (6L5: 1751); *Agostí Gavaró* (S53: 1800); *lo Joan Gavaró* (S48: 1802), *Joan Gavaró de la Viuda* (S37: 1802), *Joan Gavaró dit de la Viuda* (S48: 1802); *Joseph Gasull Mozo del Horno del Vidrio* (VLF: 1763); *Maria Gili* (S48: 1802, collidora d'olives); *lo Gravat* (S58: 1832); *(lo) Juanet* (1L5: 1751); *(lo) Mitgeret* (5L6), *(lo) Atiadó del Mitgeret* (5L9: 1833); *(lo) Juan lo Moso* (5L20: 1834); *N Nombrado el Noy...vidriero* (VLF: 1763); *(lo) Ramonet del Pere* (5L13: 1833); *Joseph Prast* (sic) *de la Plasa* (S50: 1800); *Pere Juan Prats* (3L2); *Maigí Queraltó* (3L2), *Joseph Queraltó* (3L3); *lo Jaume del Ramonet* (3L2); *Joseph Roselló* (4L21: 1765), *Joseph Roselló vidriero* (VLF: 1763); *Pau Roselló* (3L3); *lo Rosich jove* (S60: 1832); *Jph. Saragossa* (S34: 1802); *lo Jph. del Tilló* (3L2); *Anton Vives dit lo Atiayre* (5L7), *(lo) Atiayre dit Anton Vives* (5L14); “*Fidel Vives...vidriero*” (VLF: 1763); *Juan Vives/Vivas* (3L3; VLF: 1763)/(6L5: 1751); *Jusep Vives* (6L13: 1751); *(lo) Xaballa* (3L2); *Silvestre Zaragoza* (S34: 1805)

3.21 GUISSONA (Segarra)

-*lo Bricoller de Guysona Ra[m]on* (6L10: 1751); *Joseph Folch de Gisona* (4L4); *Jph. Lluch de Guissona* (S17: 1802), *#lo mosso de Joseph Lluch de Guissona* (S17: 1802); *lo Mas de Guissona* (S13: 1798); *lo Pujol de Guissona* (S13: 1803), *#l-Andreu de Guissona* (S13: 1803)

3.22 JUNEDA (Garrigues)

-*Joseph de Joneda* (S38: 1802), *(lo) Bricollaire de Juneda* (S38: 1801), *lo Joseph de les Belianes abitan en Joneda* (S38: 1802), *lo Bricollaire de les Bilianes abitan en Juneda* (S38: 1801)

3.23 LLEIDA (Segrià)

-*(lo) Anton de Lleyda* (1L4); *(lo) (...) Bergós* (1L21), *(lo) Bergós de Lleyda* (1L21); *lo Bonet de Lleyda* (3L2); *Sastre de Lleyda* (1L35), *(lo) Sastre de Lleyda* (1L1), *Juan Costes dit lo Sastre de Lleyda* (1L9); *Anton Domènich* (S46: 1802), *Anton Domènech/Domènich de Lleida* (S25: 1804)/(S46: 1802), *(lo) Anton Domènich de Lleida* (S46: 1802), *Anton Domènech abitan en Lleida* (S46: 1802); *Juan Farré de Lleyda* (1L6); *lo Fran^{co} de Lleida* (S8: 1800); *(lo) Salvadó Gili de Lleyda* (S16: 1802), *lo Badó Gili abitan en Lleyda* (4L17: 1766); *lo Ton de Lleida dit lo Granota* (3L2); *lo Joan/Juan de Lleida* (S46: 1802)/(5L19), *Joan vidrié de Lleida* (S47: 1803), *lo Juan de Lleida amo de forn* (3L2), *#lo mosso del Joan de Lleida amo del forn de Lleida* (S46: 1802); *lo Mbròs de Lleida* (3L2); *Ribera de Lleida* (6L9: 1751), *Tomàs Ribera de Lleida* (6L9: 1751); *Joan Rosell de Lleida* (S16: 1803); *lo Tonet de Lleyda* (S56); *lo Toño de Lleyda* (3L2)

3.24 MALDÀ (Urgell)

-*la Marchanta de Maldà* (1L18)

3.25 MANRESANA, LA (Sant Ramon, Segarra)

-*Pere Farré dit lo Figarosa abitan a la Manrresana prob San Ramon* (S22: 1803)

3.26 MOLLERUSSA (Pla d'Urgell)

-*(lo) Viola* (1L29), *(lo) Viola de Mollerusa* (1L2)

3.27 MONTBLANC (Conca de Barberà)

-*la Josa de Mu(...)* (6L13); *lo Jossa de Munblan* (6L8); *Pascual de Montblanch* (1L35), *lo Pasqual/Pascual de Monblanch/Montblanch* (1L23)/(1L14)

3.28 MONTGAI (Noguera)

-*un bricollé de Mongay* (1L22)

3.29 OMELLONS, ELS (Garrigues)

-*Pau Barnat dels Omellons* (S27: 1802); *Manuel Masana/Massana dels Omellons* (S29: 1802)/(S33r: 1804)

3.30 OMELLS, ELS (Urgell)

-*una dona de Omells* (1L26); *lo Llorens dels Aumells* (3L2); *la Prica de Omells* (1L19)

3.31 PALAU D'ANGLESOLA, EL (Pla d'Urgell)

-*lo Aleix del Palau* (S20: 1800), *Aleix Falip del Palau* (S20: 1800)

3.32 PEÑALBA (Monegres, Osca, Aragón)

-*(lo) Flavian* (1L1), *Flabian/Flavian de Peñalba* (1L35); *Navarro de Peñalba* (1L2)

3.33 PLA DE SANTA MARIA, EL (Alt Camp)

-*Rosich* (1L27), *lo Rosich* (1L7), *Rosich del Pla* (1L30), *(lo) Rosich del Pla* (1L7)

3.34 POBLA DE CÉRVOLES, LA (Garrigues)

-*(lo) Bosqué de la Pobla* (6L13: 1751); *Joan Fortit de la Pobla de Sérvol*s (S5: 1765)

3.35 PONTS (Noguera)

-*lo Paperé de Pons* (S19: 1802)

3.36 PRAT DE LLOBREGAT, EL (Baix Llobregat)

-*(lo) Vidal del Prat* (1L12)

3.37 PRENAFETA (Montblanc, Conca de Barberà)

-*Maria Balcells/Balssells* (S38: 1802), *Maria Balsells de Prenafeta* (S37: 1803)

3.38 REUS (Baix Camp)

-*lo Juan de Reus* (5L18: 1833)

3.39 RIBA, LA (Alt Camp)

-*Joseph Siurana de la Riba* (S44: 1801)

3.40 SALA DE COMALATS, LA (Passant, Conca de Barberà)

-*lo Jph.* (5L2: =1833), *lo Josepet, Jph. de la Sala jermà del Ramonet* (5L16: =1834), *lo Jph.*

de la Sala moso dels machos (5L16: 1834); *lo Ramonet de la Sala* (5L17: 1834)

3.41 SANAÜJA (Segarra)

-*Magí Grau de Sanaüja* (4L19: 1766); *Miquel Grau de Sanaüja* (4L11: 1765)

3.42 SANT MARTÍ DE MALDÀ (Urgell)

-*lo Marxant de Sant Martí* (S43)

3.43 SANTA COLOMA DE QUERALT (Conca de Barberà)

-*Jaume Guarro de Santa Coloma de Queral* (1801)

3.44 SENAN (Conca de Barberà)

-*(lo) Geph* (S50: 1801), *lo Geph de Sanant* (S50: 1801); *(lo) Pere de Senant* (1L5), *#dona del Pere Atiaire de Senant* (1L30)

3.45 SERÒS (Segrià)

-*Joseph Nogués dels Omells abitan en Ceròs* (S21: 1804); *Joseph de Seròs* (S41: 1800), *lo Sastre de Seròs* (3L2), *Joseph de Seròs dit lo Sastre* (S41: 1800), *lo Joseph de Seròs dit lo Sastre* (S41: 1800), *#lo germà de dit Joseph* (S41: 1800), *#lo germà del sobredit Joseph* (S41: 1800)

3.46 SEU D'URGELL, LA (Alt Urgell)

-*Geroni Grau* (S40: 1800), *Geroni Grau de [] en la Seu de Urgell* (S40: 1800)

3.47 SORT (Pallars Sobirà)

-*Jaume Farragé de Sort* (S44: 1803)

3.48 TARRAGONA (Tàrragonès)

-*(lo) Drapayre de Tarrag(ona)?* (1L15); *lo Mateu* (S51: 1802), *Mateu Fon/Font* (S51: 1802), *Mateu Fon/Font de Tarragona* (S35: 1804)

3.49 TÀRREGA (Urgell)

-*Anton Guarro de Targa* (4L3: 1765); *lo Pallisó de Targa* (3L2); *lo Ramon de Tàrraga* (6L11), *lo Ramon Parrot de Tàrraga* (6L6), *#lo mosso del Ramon de Tàrraga* (6L11); *lo Sadasé de Targa* (S42: 1800), *Sinto San Joan de Tàrraga* (S43: 1803), *(lo) Sinto Sadasé de Targa* (S42: 1800), *lo Sinto San Joan Sadasé de Targa* (S43: 1803), *(lo) Sinto Santamaria Sadasé de Targa* (S42: 1800), *Sinto San Joan de Targa Sadasé*

(S43: 1803), #lo germà de dit Sinto Sadasé de Targa (S42: 1800); un fill del Sastre dels Omells abitan en Targa (S43: 1802)

3.50 TARRÉS (Garrigues)

-Taresa Royg de Tarés (S34: 1803, criada)

3.51 TREMP (Pallars Jussa)

-Joseph Serven de Trem (S12: 1800), #lo germà de Joseph Servent de Tresp (S12: 1800); lo Sinto de la Pobla de Sagú (S15: 1801), lo Sinto de Trem (S15: 1801), lo Sinto de la Pobla abitan en Tresp (S15: 1801)

3.52 VALLBONA (Urgell)

-lo Fran^{co} de Vellbona dit lo Soldat (S44: 1801)

3.53 VALLS (Alt Camp)

-(lo) Butter de Valls (1L4); Anton Guàrdia de Valls (S5: 1802), Anton Guàrdia de Valls dit lo Frare (S5: 1802)

3.54 VERDÚ (Urgell)

-lo Frare de Verdú (5L7)

3.55 VIMBODÍ (Conca de Barberà)

-lo Potecari de Vinbudí (6L8); la Seca (1L29), la Seca de Vimbodí (1L29); (lo) Sech de Vinbodí (1L21)

3.56 VINAIXA (Garrigues)

-lo Gallart de Vinaixa (3L2); lo Bartomeu Llorens (6L4: 1751), (lo) Bartomeu de Vinaixa (6L4: 1751); Fran^{co} Llorens de Vinayxa (4L13: 1765); (lo) Pau de Vinaixa (1L21)

3.57 ORIGEN DESCONEGUT

-Juan Amigó (1L2); Andreu (5L10); (lo) Asidori (1L22); (lo) Audal (4L15: 1765); Pera Busqué (S54); (lo) Cantina (1L6); la Caralta (6L8); Anton Gilavert (5L4: 1831); Sebastià Giné (4L24: 1766, Fullea?); Juan Jo(...) (1L17); lo Masià (3L2); (lo) Montañola (1L21), Pau Montañola (1L17), lo Pau Montañola (1L20); Miquel P(...) (1L3); Asidro Parera (6L10); Fran^{co} Parrot (4L6: 1765); Patronill (1L7), (lo) Patronill (1L2), lo Patronill de Esplga (1L18); (lo) Petaca (1L5); lo Rabadà (S59: 1831, Fullea?); Pau Romeu (1L32); Franco Serra (4L25: 1765)

(Fullea?); Franca Solanes (S35: 1805: criada?), Francisca Solanes (S48: 1804); Joseph Solans (1L2); Jph. Sotorres (1L32); Suelves (1L5), (lo) Suelves (1L12), #la Manyaneta (1L12), #Manyaneta del Suelves (1L12); lo Tonet (1L6); Jaume Vidal (1L23), #lo jarmà del Vidal (1L29); Sebastià Vilafranca (1L32); (lo) Vilagrassa (1L20), Aragonès (1L17), (lo) Aragonès (5L19: 1833), (lo) trasdit Aragonès (5L10), Jph. Vilagrassa (1L1), Jph. Vilagrassa Aragonès (5L10); (lo) Vilades (6L2), Asidro: Assidro Viledes (6L10), lo Sidro Viledes (6L1); Violeta (1L27), (lo) Violeta (1L21), lo Violeta de Espl^{la}, #lo Violeta petit de Espluga (1L12)

4. Conclusiones socioeconòmiques

L'existència d'una indústria d'una certa importància en un ambient rural, durant una època bastant dilatada, va provocar efectes econòmics que no es van limitar a la població de Fullea.

1) Els treballadors dels quals podem saber-ne el lloc d'origen són majoritàriament de Fullea o hi viuen, amb alguns representants de poblacions properes com Senan, l'Espluga de Francolí, el Omellons o l'Espluga Calba. N'hi ha alguns, però, d'una mica més lluny: Belltall, la Sala, Lleida, Reus, Tarragona...

Tanmateix, els Boix procedien de la Bisbal d'Empordà i aviat marxarien cap a Pratdip, viles vidrieres ambdues (Arbós: 41), els Vives eren originaris d'Arenys de Munt i se'ls retroba també als forns de vidre de Senan i l'Albi (Vallverdú: 138-139). Per altra banda, descendents de cal Margendom de Fullea, de cognom Cantó, prosseguirien el negoci del vidre a Santa Coloma de Farners, Vilobí, Vacarisses... (Grau&Puig).

Aquestes dades ens permeten detectar un flux constant de mà d'obra i, segurament, capitals entre les diverses indústries vidrieres catalanes.

2) Respecte als compradors, sense haver fet un estudi de les quantitats adquirides, semblen repartir-se per una que ocupa les comarques "lleidatanes", llevat de la Vall d'Aran, l'Alta Ribagorça i el Solsonès, i les "tarragonines", sense incloure-hi però les Terres de l'Ebre. Tanma-

teix, les comarques amb més poblacions amb compradors són l'Urgell, les Garrigues, la Conca de Barberà i la Segarra.

3) L'estudi onomàstic, detectant els treballadors locals, permet valorar la importància econòmica que va tenir per Fullea l'existència del forn del vidre, almenys en el període que va aproximadament de 1750 a 1850. La lectura de la documentació emprada en aquest treball ens permet deduir que la feina al forn es compaginava amb l'agrícola.

5. Conclusiones lingüístiques

En general s'observa un ús de la llengua escrita podríem dir-ne "utilitari", amb nombroses vacil·lacions i un acostament a la varietat parlada més o menys allunyada dels estàndards ja de per si vacil·lants de l'època. D'aquesta manera, veiem que una mateixa paraula és escrita, per la mateixa mà, de dues o més formes diferents en l'espai de poques línies. A continuació donem una sèrie de característiques lingüístiques que es desprenen de l'antroponímia estudiada que, òbviament, no exhaurixen el tema.

1) El que més impacta d'aquest estudi és que una mateixa persona és designada, moltes vegades, per un elevat nombre de denominacions antroponímiques més o menys complexes que inclouen, en múltiples combinacions, noms, cognoms, renoms, topònims, oficis, parentius, etc. Es tracta segurament d'un sistema més ric que el nostre actual (nom + cognom(s)) però també més imprecís, cosa que provoca que molts cops no sabem si ens trobem davant d'una mateixa persona o de diverses.

Es recullen denominacions antroponímiques més o menys complexes de persones provinents de 56 poblacions, 55 de catalanes i una d'aragonesa: Urgell (11 localitats), Garrigues (9), Conca de Barberà (8), Segarra (4), Alt Camp (4), Segrià (3), Noguera (3), Pla d'Urgell (3), Baix Camp (2), Pallars Jussà (2), Berguedà (1), Priorat (1), Baix Llobregat (1), Alt Urgell (1), Pallars Sobirà (1), Tarragonès (1) i Monegres (1).

2) Es detecten una sèrie d'abreviacions que no sempre segueixen una pauta uniforme:

-Espluga: Espl^{la}, Esplg^a
-Francisca: Fran^{ca}
-Francisco: Fra^{co}, Fran^{co}, Fran^{co}
-Francolí: Fran^{co}
-Josep: Jph., Joph.

3) Respecte a la presència, que cal constatar que és majoritària, o absència de l'article en els topònims que formen part de denominacions antroponímiques complexes, obtenim aquests resultats:

-Albi, l': 12 presències (100%)
-Borges Blanques, les: 2 presències (100%)
-Espluga Calba, l': 5 presències (55,5%), 4 absències (44,4%)
-Espluga de Francolí, l': 3 presències (60%), 2 absències (40%)
-Figuerosa, la: 1 presència (100%)
-Fuliola, la: 1 presència (100%)
-Manresana, la: 1 presència (100%)
-Omellons, els: 2 presències (100%)
-Omells, els: 1 presència (33,3%), 2 absències (66,6%)
-Palau d'Anglesola, el: 2 presències (100%)
-Pla de Santa Maria, el: 2 presències (100%)
-Pobla de Cérvoles, la: 2 presències (100%)
-Prat, el: 1 presència (100%)
-Riba, la: 1 presència (100%)
-Sala, la: 3 presències (100%)
-Seu d'Urgell, la: 1 presència (100%)

4) Es detecta l'aparició per fragmentació d'un fals article toponímic:

-Alcover: Anton Rog del Cové
-Almatret: Pau del Metret, (lo) Pau del Metret

5) Alguns topònims es veuen afectats per un procés de dissimilació que encara és més o menys viu en l'actualitat en diversos llocs:

-Anglesola: Angresola, Engresola
-Fuliola: Furiora

6) El normal en el català més o menys estandarditzat de l'època (posem, potser com a mostra més representativa, la llengua dels notaris) era escriure els articles i les preposicions

completes seguides de qualsevol nom també complet, sense elisions ni apostrofacions. Tanmateix, algun cop, molts pocs certament, es detecta en l'escriptura la presència d'aquests enllaços fònics:

- de + Agramunt: *d Gramun, de Gramun*
- de + Alcover: *del Cové*
- de + Almatret: *del Metret*
- la + Espluga Calba: *laspluga Calba*
- la + Espluga de Francolí: *laspluga de Francolí*
- lo + Andreu: *landreu*
- lo + Ambrós: *lo Mbrós*

6. Bibliografia

6.1 FONTS MANUSCRITES

[1Lpàg.]. Llibre de comptes. Comptes corresponents a la venda de diferents partides de vidre corresponent segurament al segle XIX.

[3Lpàg.]. Llibre de comptes. Comptes de compres de palla i vendes de vidre, segurament de la segona meitat del segle XIX.

[4Lpàg.: any]. Llibre de comptes. Comptes de vendes de vidre i de jornals dels treballadors del forn en el període 1765-1767.

[5Lpàg.: any]. Llibre de comptes. Comptes dels jornals pagats als treballadors del forn en el període 1831-1834 aproximadament.

[6Lpàg.: any]. Llibre de comptes. Comptes de vendes de vidre i de la companyia que explotava el forn corresponents a l'any 1751.

[Spàg.: any]. Fulls solts de comptes. Comptes de vendes de vidre i de jornals dels treballadors del forn en el període 1751-1834.

[VLF]. *Vezindario del lugar de Fullea del corregim^{to} de Lérida: año de 1763*. Arxiu Històric de Lleida: Cadastre, Fullea.

6.2 FONTS IMPRESES

ARBÓS, Montse (2000): "Lo forn del vidre de Fullea" dins II Trobada d'Estudiosos de la Comarca de les Garrigues. Ajuntament de Tàrrés & Institut d'Estudis Ilerdencs, Tàrrés.

ARBÓS, Montse (2003): "Lo forn del vidre de Fullea. II part" dins III Trobada d'Estudiosos de la Comarca de les Garrigues. Ajuntament, Cervià de les Garrigues.

ARBÓS, Santi (1986): *Onomàstica de Fullea (Garrigues)*. Societat d'Onomàstica & Institut Cartogràfic de Catalunya, Barcelona, 2004.

CONTINENTE, Juan Antonio i ARBÓS, Santiago. *Fullea i Agustina d'Aragó*. Ajuntament de Fullea, Fullea.

CONTINENTE (1993): Juan-Antonio i ARBÓS, Santi. *Fullea. Un poble de les Garrigues*. "Viles i ciutats", núm. 20. Diputació de Lleida, Lleida.

GRAU, Josep M. T. i PUIG, Roser. "Vidriers a la comarca de la Selva (ss. XVI-XIX)" dins *Quaderns de la Selva*, 5, Centre d'Estudis Selvatans, Santa Coloma de Farners, 1992. <http://www.raco.cat/index.php/QuadernsSelva/article/view/25914/39611>.

VALLVERDÚ, Ernestina (1995): *Senan*. Ajuntament i Parròquia de Senan, Senan.

Noms de lloc esotèrics i divins a les Garrigues

VICENÇ CARBONELL VIRELLA
Institut d'Estudis Penedesencs

Una primera llista de topònims esotèrics i complementaris de les terres de parla catalana fou publicada en el nostre butlletí número 97, que portava la data del juny de l'any 2004. Aleshores sols teníem inventariats 890 noms. En la segona llista, publicada en el butlletí número 103, del desembre de 2006, hi vam encabir uns quants més, fins a 1.181 noms, però, en aquesta oportunitat hi mancava l'adreça per si calia fer alguna esmena o afegit. La tercera relació, en el darrer butlletí número 110 del passat setembre de 2008, a més de facilitar la citada adreça, gràcies a la complicitat de diverses col·laboracions, els noms de lloc ja sumaven 1.286 entrades. En la convocatòria de les Borges Blanques la llista ja havia arribat a 1.562 topònims. A hores d'ara, a darreries de maig d'aquest 2009, després de l'abundosa tramesa d'en Miquel Àngel Escanelles de Mallorca i les aportacions dels socis garriguencs, tenim 1.717 entrades. Entre els col·laboradors, hem d'agrair molt especialment l'ajuda del nostre president, Albert Manent, que ens ha facilitat una respectable quantitat d'aquests noms, el quals han estat recollits, a més a més, en les seves enquestes comarcals dels noms populars de núvols, boires i vents.

Esotèric és tot allò misteriós, incompreensible i ocult per als no iniciats. Considerem topònims esotèrics Bruixa, Bruixo, Bruixot, Bruixeta, Encantària, Fada i Dona d'aigua, Diable (antònim d'Àngel) i els seus sinònims Diabló, Dimoni, Banyeta, Lluçifer, Satanàs i Botero, Infern (antònim de Cel i Paradís, i sinònim de Llimbs), Infernet i Purgatori. Quant

als noms de lloc complementaris o divins hem inventariat Ànima, Cel (com hem dit, antònim d'Infern), Llum, Àngel (antònim de Diable), Missa, Déu, Jesús, Papa, Bisbe, Calvari (exclosos els santuaris), Paradís (oposat a l'Infern), Diví, Llimbs (sinònim d'Infern), Fe, Misteri i altres. També hi podrien entrar Frares, Monjos i Capellans, tots de gran difusió toponímica, però, per ara els tenim en la reserva.

No cal dir que la toponímia esotèrica és universal, ja que aquestes denominacions es troben en totes les llengües del món. Per proximitat, hem afegit al llistat uns exemples. Són el barranco del Infierno i los picos del Infierno, localitzats en el Pirineu aragonès, però n'hi ha arreu de la península ibèrica. Així, al SE de la província de Guadalajara, en el municipi de Peñalén (Alto Tajo), a tocar la província de Conca, hi consten la Sima del Diablo, el Pozo del Infierno i la Puerta del Infierno (Onomàstica número 94, pàg. 375, 376 i 379). De fet, segons vam llegir en un altre butlletí interior de la nostra societat d'Onomàstica (número 54 – 55, pàg. 469), la veu popular ha batejat els llocs segons el benestar o el malestar de l'indret: Purgatori, Infern, Glòria, Paradís, etc.

La comunicació es refereix als topònims esotèrics i divins que tenim inventariats a les Garrigues: trenta-quatre, dels quals n'hi ha quinze proporcionats per l'Albert Manent. El llistat fou repartit entre els assistents per tal de fer-hi les oportunes esmenes i afegits. Aquesta darrera versió, corregida i augmentada, és la que oferim a continuació.

Heus ací la relació:

Núm	Topònim	Accident genèric	Municipi	Informació	Notes
653	ÀNGEL,	MAS DE L'.	Granadella, La	Atles topogràfic	Masia situada al N del poble, prop del terme de Granyena. Volum 2, pàg. 69, 303 4586; Gran Atles Mp. 136 i Nomenclàtor Oficial pàg. 552, 3035 45867.
800	ÀNGEL,	RIU DE L'.	Pobla de Cérvoles, La	Gran Atles	Al NO del terme, vora el de Cervià de les Garrigues, és tributari del riu de les Tapiades (Mp. 138, 3224 45860).
1662	ÀNIMA NEGRA,		Fulleda	Llibre Fulleda	Pàg. 31: Renom ja poc recordat.
895	BISBAL,	ROCA.	Fulleda	Onomàstica	Butlletí 92, 187: Inventariada en “Toponímia de Fulleda”; Llibre Fulleda. Pàg. 143: “la Roqua Bisbal” (L12a: 1569); “Roca Bisbal” (Map1919). Partida que constitueix un petit fondo que conflueix amb el de les Matallongues i que rep el nom d'una gran roca (la roca Bisbal) on és possible aixoplugar-se. Sembla indicar que eren terrenys originalment pertanyents al bisbe, probablement, doncs, a l'arquebisbat de Tarragona.
1389	BISBE,	MAS DEL.	Vilosell, El	Albert MANENT	Comunicació comarcal 26-3-2008, al publicar-ne el llibre de topònims del Vilosell de l'IEC.
167	BRUIXA,	TROS DEL.	Arbeca	Albert MANENT	Comunicació comarcal 4-2-2003.
180	BRUIXA,	CAL.	Arbeca	Albert MANENT	Comunicació comarcal 1-3-2003.
632	BRUIXA,	LA.	Juncosa	Llibre Ulldemolins	Pàg. 131: Partida de terra a les Garrigues, corresponent al terme de Juncosa, i coneguda a Ulldemolins, segurament relacionada amb ca la Bruixa d'aquest poble.
142	BRUIXES,	CLOT DE LES.	Vilosell, El	Albert MANENT	Comunicació comarcal 25-12-2002 i 26-3-2008, al publicar-ne el llibre de topònims del Vilosell de l'IEC.

Núm	Topònim	Accident genèric	Municipi	Informació	Notes
181	BRUIXES,	ROQUES.	Borges Blanques, Les	Albert MANENT	Comunicació comarcal 1-3-2003.
918	BRUIXES,	COSTA DE LES.	Granyena de les Garrigues	Albert MANENT	Comunicació comarcal 18-5-2004.
143	BRUIXETES,	PLA DE LES.	Albi, L'/El Vilosell	Albert MANENT	Comunicació comarcal 25-12-2002. El 26-3-2008 comunica que és del municipi veí del Vilosell, segons publicació del IEC.
295	CALVARI,	PLANS DEL.	Omellons, Els	Atles topogràfic	Damunt i al N del poble. Hi ha una pedrera. Volum 2, pàg. 57, 330 4597; Gran Atles Mp. 122 i Nomenclàtor Oficial pàg. 558, 3299 45974.
1663	CALVARI,	LO.	Fulleda	Llibre Fulleda	Pàg. 45: Paratge al voltant de les Roques per on passaven les processons de Setmana Santa. L'estroncament d'aquestes manifestacions de religiositat més o menys popular ha provocat que aquest topònim es trobi en absolut retrocés. També és una antiga partida que, pels límits (camí de Montblanc, les Roques...), sembla que coincideixi amb la de la zona propera a l'actual Calvari.
680	CEL,	MAS DEL.	Arbeca	Atles topogràfic	Situat al S del poble, vora la Floresta. Volum 2, pàg. 57 i, 327 4598. Nomenclàtor Oficial pàg. 540, 3276 45985.
1702	CEL,	CAL.	Borges Blanques, Les	Renoms Borges	Pàg. 105: Aportació de M. T. V.
1411	COMARDIVINES,	COMA.	Tarrés	Nomenclàtor Oficial	Situada al N de Tarrés; La ruta dels forns de calç a les Garrigues (2009), dintre del municipi de Tarrés hi posa dos forns a la “Comardivina del Ros”.
894	DÉU GRÀCIES,	COLL DE.	Arbeca	Onomàstica	Butlletí 92, 175/179: Partida formada per fossilització quan després de pujar un fort coll amb l'animal, el pagès arribava al capdamunt i donava gràcies a Déu per l'ajut que havia rebut, segons inventari de “Toponímia menor de la vila d'Arbeca”.

Núm	Topònim	Accident genèric	Municipi	Informació	Notes
896	DÉU,	CAL.	Fulleda	Onomàstica	Butlletí 92, 188: Casa inventariada en “Toponímia de Fulleda”; Llibre Fulleda. Pàg. 69: “(à) Déu” (Boada: 340, Miravall). Al carrer de la Bassa, també anomenada ara cal Ramon del Ricard.
897	DIABLE,		Fulleda	Onomàstica	Butlletí 92, 188. Casa inventariada en “Toponímia de Fulleda”; Llibre Fulleda. Pàg. 69: “Diable” (LC-Marg: 6, 1874). Renom. Certes informacions diuen que aquest renom ve del fet que la persona que el duia es disfressava de diable en algunes festes.
898	ENCANTADA,	CASA.	Albagés, L'	Onomàstica	Butlletí 92, 216: Figura en el “Inventari toponímic del terme municipal de l'Albagés”.
904	INFERN,	TOSSALET DE L'.	Juneda	Albert MANENT	L'Infern és una partida del terme, segons comunicació comarcal 20-4-2004, però també hi ha “lo tossalet de l'Infern”, que limita amb el municipi de Puiggròs, segons s'informa el 3-6-2004.
905	INFERNET,	L'.	Juneda	Albert MANENT	Una terra del municipi. Comunicació comarcal 20-4-2004.
692	INFERNS,	ELS.	Arbeca?	Atles topogràfic	Enclavament d'Arbeca? Dintre el terme de Puiggròs, limitant amb el Pla d'Urgell, a Torregrossa. Volum 2, pàg. 56, 323 4605; Gran Atles Mp. 122, 3226 46058.
1703	JESÚS DE LA PASSIÓ,	LO.	Borges Blanques, Les	Renoms Borges	Pàg. 128: Al que feia el paper de Jesús a la Passió, Josep Boldú i Sans.
426	LLUCIFER,	CAL.	Albi, L'	Albert MANENT	Comunicació comarcal 30-1-2002: És una casa del poble, que feien de pastissers. Els de cal Llucifer donen nom a uns clots, a la font de l'Amargós del Llucifer, a un pla i a la font del Llucifer, en el poble (Inventari de “Toponímia del terme de l'Albi”, publicat Onomàstica núm. 92, març 2003, pàg. 204/205/206/210).

Núm	Topònim	Accident genèric	Municipi	Informació	Notes
1574	NOSTRE SENYOR,	CAL.	Borges Blanques, Les	Col·loqui 2009	Comunicació oral.
168	PURGATORI,	CAL.	Arbeca	Albert MANENT	Comunicació comarcal 4-2-2003.
182	PURGATORI,	EL.	Borges Blanques, Les	Albert MANENT	Comunicació comarcal 1-3-2003. És una partida.
185	PURGATORI,	EL.	Soleràs, El	Albert MANENT	Comunicació comarcal 9-3-2003. És un paratge.
272	PURGATORI,	PUNTA DEL.	Albagés, L'	Atles topogràfic	Volum 2, pàg. 70, 309 4592; Gran Atles Mp. 121 i Nomenclàtor Oficial pàg. 547, 3091 45920. Muntanya de 364 que limita per pon. amb el municipi del Cogul, al S de Lleida (Geografia Universal, Mp. 8/9, 2002). Figura en el “Inventari toponímic del terme municipal de l'Albagés”, publicat a Onomàstica, 92, 224.
917	PURGATORI,	LO.	Cogul, El	Albert MANENT	Comunicació comarcal 18-5-2004. És una casa que dona nom a un cim de 364 m situat al SE del poble, conegut per “punta del Purgatori” (NOMENCLÀTOR OFICIAL).
1575	SANTA,	CAL MARIA.	Albi, L'	Col·loqui 2009	Comunicació oral. Dóna nom al pla de cal Maria Santa (Onomàstica núm. 92, 206).
982	SANTÍSSIM,	CAL MARIA.	Espluga Calba, L'	Albert MANENT	Comunicació comarcal 10-11-2004.

Bibliografia

MANENT i SEGIMON, Albert. Comunicacions telefòniques efectuades en les dates especificades.

Atles topogràfic de Catalunya 1: 50.000 (1995). Barcelona, Institut Cartogràfic de Catalunya (3 volums).

Col·loqui de la Societat d'Onomàstica celebrat a les Borges Blanques els dies 25 i 26 d'abril de 2009.

Catalunya. Gran Atles de Carreteres, 1:50.000 (2003). Barcelona, ICC.

ARBÓS GABARRÓ, Santi (2003): *Onomàstica de Fullea* (Garrigues). Barcelona, ICC/Societat d'Onomàstica.

AMIGÓ ANGLÈS, Ramon / PERE ANGLÈS, Ramon (1997): *Onomàstica del terme municipal d'Ulldemolins*. Barcelona, ICC/Societat d'Onomàstica.

PERE ANGLÈS, Ramon (2006): *Els noms del Vilosell i el seu terme municipal*. Barcelona, IEC.

Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya (2003). Barcelona, Generalitat de Catalunya/IEC.

Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica. Antroponímia, toponímia, bibliografia.

RIPOLLÈS I DE LA FRAGUA, Roser (2006): *Els renoms de les Borges Blanques des del segle XVII fins als nostres dies*. Les Borges Blanques, Ajuntament.

Toponímia rural desapareguda. Antigues partides del terme municipal de Juneda (segles XVI-XIX)

JOAN CORNUDELLA OLIVART
Centre d'Estudis de les Garrigues

En els documents que hem consultat per localitzar topònims del terme municipal de Juneda, que ja han desaparegut a l'actualitat, hi hem trobat la nomenclatura de quadra i de partida. En el primer cas, el terme ha evolucionat al llarg dels anys en tres maneres diferents: mesura de terra (segle XIII), propietat alodial (segle XV) i caseriu o poblet annex (segle XVI). Aquest darrer concepte s'ha perpetuat en la toponímia del Principat sovint indicant petits nuclis de població. I en el segon cas, més enllà de la divisió territorial en subpartida, sort, tros o farraginal, el concepte de partida com a porció considerable del terme rural d'un poble ja s'havia institucionalitzat al segle XIV.

Hi ha, però, algunes vacil·lacions respecte el concepte de terme antic i de quadra quan ens referim a la repoblació de Juneda en època medieval. Un grup humà d'uns 130 junedencs van afrontar la nova situació, sense excloure una interacció amb repobladors d'alguns dels llocs rurals immediats. Així ho aprecia l'historiador lleidatà Josep Lladonosa:

“La repoblació de Juneda, límit del Termini Ilerda arran la reconquesta, fou encomanada a Guillem de Cervera amb els llocs rurals de Canyís –nom que evoca ensems una antiga església mossàrab–, Miravall, l'Aranyó, Vaquer, Concabella, Pinell i Bertran, poblacions on apreciem cognoms repobladors”.¹

El mateix autor es tornaria a referir a la qüestió amb algunes matisacions:

“El fundador de la baronia de Juneda i, alhora, repoblador de les Garrigues, fou Guillem (III) de Cervera (de la línia dita de Juneda, Casteldans i Gebut), parent de Ramon Berenguer IV i castlà de Lleida; els cavallers que l'acompanyaven en la conquesta del Segrià foren els colonitzadors del territori i alguns dels seus noms han persistit en la toponímia del terme (Miravall, l'Aranyó, Bertran i Pinell)”.

Per la seva banda, Pascual Madoz, al segle XIX, escriu:

“...dentro de su circunferencia estan los terminos de Bimferri, Miravall y Arañó y las cuadras de Vaqué, Cañis, Concabella, Pinele [Pinell] y Bertran dependientes todos de la jurisdicción municipal y eclesial de ésta...”²

L'escassetat de documentació escrita només permet relacionar els personatges al·ludits –antroponims i topònims de caràcter geogràfic–, amb la repoblació de Juneda des de la perspectiva que ofereix el context general. A l'actualitat en el terme municipal de Juneda només perviuen els topònims de Miravall, Pinell, Vinferri i l'Aranyó com a partides. El de Concabella,³ a més de Pinell, formen part de l'enclavament de l'illa de les Borges en qualitat de masos.

¹ Josep LLADONOSA PUJOL (1971): *Història de Lleida*. Impremta Camps. Tàrraga.

² Pascual MADDOZ, *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de ultramar 1845-1850*. Vol. 9; pàg. 664.

³ Aquest topònim mostra diverses variants al llarg dels segles. Entre d'altres, a més de l'oficial Concabella, hi hem recollit Cinguabela i Cunquabela (segle XIV), Conquabella i Cuncapella (segle XVI) i Concavella (segle XVIII).

1. Les quadres desaparegudes del terme municipal: el Canyís, Vaquer i Bertran

Si ens atenem exclusivament a les quadres que ja han desaparegut del terme municipal junedenc limitarem el nostre estudi als llocs rurals immediats del Canyís, de Vaquer i de Bertran. El lloc del Canyís figura com a antropònim en un trasllat de l'escriptura de donació que el 10 de març de 1468 fa Joan de Cardona:

“...comte de les muntanyes de Prades Senyor del lloc de la vila d'Arbeca, Juneda i les Borges Blanques, situades a l'Urgell, gratament inclinat i acceptats els serveis que vós l'apreciat Joan Vaquer capità del nostre castell d'Arbeca (...) de tots i cada una part del domini i terres contigües que en altre temps foren de n'Alcanyís situades al terme de Juneda, les quals d'una banda limiten a la part superior amb el terme de les Borges fins al terme de Puiggròs; d'altra part amb el camí del molí Tallat fins a dits termes...”⁴

Com és evident, fa referència a les terres situades a la banda més oriental del terme de Juneda conegudes com la “Quadra d'en Vaquer”, avui simplement la Quadra. En canvi, l'historiador Rodrigo Pita Mercé s'aventura a ubicar aquest enclavament en un altre indret del terme de Juneda.

“Esdevé de l'àrab Al-Kanisa, nom que indica una església mossàrab o bé visigòtica-cristiana, aleshores encara pervivent i que devia estar situada cap a la partida de les Forques, assentada a qualsevol de les restes d'època romana o bé, al centre de l'antiga Juneda”⁵

En tot cas, sembla que preval més la veu de l'historiador Jaume Torrent quan afirma que el Canyís és un topònim pretèrit, provinent de l'època sarraïna, que tocava a la partida de la Quadra. Aquesta antiga quadra també figura en el Llibre de Traspassos de Vàlues dels propietaris de Juneda (1593):

“...Item també cobra Domingia de la Quadra de en Cañís”⁶

I fins al segle XIX encara trobem mostres de la pervivència d'aquest topònim, tant en forma catalana (Canyís) com castellana (Cañís), en documents oficials o privats, sempre limítrof o integrada en la quadra d'en Vaquer. És el cas de l'acta notarial sobre l'establiment d'aigua de la Femosa promogut pels regidors i la Universitat de Juneda l'any 1758:

(...) “...quales aguas son las que se unen y se recogen en los terrenos de la Heredad de la Floresta, y unido con la tierra de las Quadras del Cañís, y den Vaquer, que son termino de Juneda, en donde dicha Universidad tiene un molino de arina, nombrado el Molino de la Bardisa; quales aguas se introducen y han introducido siempre en dicho terreno...”

O del document notarial dels pagesos de Puiggròs, redactat el 10 de gener de 1764:

(...) “...en donde se empiessa el termino de esta y a la villa de Juneda; y mirando dicho torriente i conducto se experimenta que a la parte de mediodía hay un terreno (no dilatado) nombrado las Quadras den Cañís y den Vaquer, con otra porción del término de esta misma villa de Juneda...”

O del plet d'Scala Dei del segle XVIII en una instrucció per a la causa de la vila de Juneda:

(...) “...que la Universidad y particulares de la dicha villa de Juneda estan en la quieta y pacífica possession de tiempo antiguo e immemorial de regar las tierras de las quadras referidas nombradas den Canyís y den Vaquer...”

I entre els darrers documents conservats destaca la notícia que fa arribar als seus propietaris la Diputació Provincial de Lleida el mes de juny de 1841.

(...) “Por un objeto de utilidad publica la Diputacion previene á V. que la manifieste sin demora si las cuadras de Vaqué y Cañís, que componen un termino rural dependiente del de esa Villa, forman por si una carta de pago para el de toda clases de contribuciones, o si las

satisfacen unidos con ese pueblo, en cuyo caso remitirá V. una noticia de lo que paga anualmente y por cada concepto, cada uno de los propietarios en las mismas cuadras...”

A tocar de la quadra d'en Canyís, antigament havia existit un petit nucli de població que portava el nom del seu repoblador, Joan Vaquer, capità a les ordres dels Cardona al segle XV. En aquest nou espai colonitzat s'hi sumarien els dominis i terres contigües que en altres temps havien estat possessió d'Alcanyís. Tal com hem comentat anteriorment, amb el pas del temps la Quadra d'en Vaquer passaria a denominar-se simplement la Quadra i el topònim de la Quadra d'en Canyís desapareixeria del terme municipal de Juneda a finals del segle XIX. El que més sorprèn és la varietat de grafies que llegim en els documents que hem localitzat des del segle XVI fins a avui en dia. La ploma dels secretaris o notaris, autòctons o foranis, i les circumstàncies històriques fan possible aquesta varietat lingüística: Vaquer, Baqué, Vaguer, Bagué, Bague, Bager o Vaqué.

Aquesta antiga quadra ja figura, entre d'altres documents, a la concòrdia signada per Ferran Ramon Folc de Cardona i la seva filla Joana i els jurats, prohoms i consell de Juneda per establir les noves condicions de vassallatge a què se sotmetien els junedencs l'any 1517.

(...) “E mes, Sa Señoria per ell y per tots sos hereus y successors dona a dita Universitat de Juneda la quadra ques diu y solia esser den Vaquer, ab lo moli de la Bardissa, e ses cases y moles ab sa bassa, rechs, caprech, sequies y tresteladors, aygues molinals, emprius y pertinences y tot son aparament...”

El canvi de grafia s'aprecia molt més en el pas cap al segle XIX. Així ho veiem en aquesta selecció de documents que s'expedeixen des dels notaries i des dels ajuntaments.

- (...) “...al poble de Puiggròs, partida

l'Ametllera (...) que confronten (...) a mitg dia en la partida de la quadra d'en Vaguer...”⁷

- (...) “En la Vila de Juneda als 8 dies del mes de gene de 1828. Los peromens de la mateixa vila que son los seños Ramon Gelonch majo, y Ramon torren han pasat lo dia 6 de gene per orde del Magh Sr Ramon Ibañes Balle á instancia de Anton Olle, Joseph Marti de les Borjes, y Ramon Cendros de la mateixa vila de Juneda a la Cuadra den Bagué á mirar fins aon arribada cuadra; y abenmos informat de personas antiguas, y despues de habermos reflexionat dit terme diem: que dit terme de la Quadra den Bague arribes desde lo astelledo del moli nou fins al terme de les Borges entre terres de Ramon torren y les de Dn Francisco Olibart que esta la fita á la part de mitg dia, y á la part de tremuntana carrerada fins al terme de Puitgros...”⁸

- (...) “...y por el recurso que mas aya lugar dicen que en el referido termino de Juneda y parte confinante con el de la villa de las Borjas, existe una partida conocida con el nombre de la Cuadra den bager...”⁹

- (...) “Sepa el arrendatario que las hierbas se le arrendaran son las del termino de Juneda y Rogera, eceptuandose del primero las fincas de los forasteros de la cuadra de bague”¹⁰

Finalment, un altre dels cavallers que acompanyaren Guillem de Cervera en la conquesta del Segrià deixà la seva empremta en la toponímia medieval del terme de Juneda. Bertran ja consta en el primer fogatjament oficial de 1367-1370.

“Bertran. Lochs de cavallers e hòmens de vila: 6 fochs”¹¹

L'any 1508 l'adquirí Scala Dei en qualitat de mas. Es consigna en un transsumpte d'una concòrdia de 1400 entre Joan Gumar, senyor del terme de la Gisperta i els prohoms i universitat de Juneda.¹²

“Capitols, fets, concordats é firmats entre lo

⁴ Arxiu Municipal de Juneda. Lligall P14 provisional. Es tracta d'un trasllat efectuat el 1835 d'un pergami probablement desaparegut o extraviat en el mateix arxiu.

⁵ Rodrigo Pita Mercé, “Dades i apunts del passat històric de Juneda. El nucli habitat primitiu de Juneda”. Programa de Festa Major. Juneda, agost de 1979.

⁶ Arxiu Municipal de Juneda. Llibre de Traspassos de Vàlues de Juneda, foli núm. 107.

⁷ Venda de terres de Pere Gorgues Salla a Josep Lamarca. Juneda, 31 de maig de 1807.

⁸ Relació de perits de la Quadra d'en Vaquer. Juneda, 8 de gener de 1828.

⁹ Expedient notarial de Francisco de Olivart i altres veïns de les Borges Blanques contra el comunal i particulars de la vila de Juneda. 3 de març de 1832.

¹⁰ Plec de condicions d'arrendament d'una carnisseria i herbes. Llibre d'actes de l'Ajuntament de Juneda, 2 de setembre de 1856.

¹¹ Josep Iglésies, “El fogaje de 1365/1370”. Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, tercera època, vol. XXXIV, 1962.

¹² Aquest text és una còpia del document original efectuada el 18 de maig de 1778.

honorable en Joan Gomar ciutadà de la ciutat de Leyda Sr del Mas de Monroig, de Bertran, é del terme de la Gisperta sobre lo empriu de les leñes del dit terme de la Gisperta en la manera ques segueix. Primerament vull la vila de Juneda, jurats e promens e tota la Universitat que ells e qualsevulle dels habitants en la vila de Juneda puxe, é puxen amprar totes les leñes del terme de la Gisperta a tot son servei, exceptat que no gosen tallar carrasques, alsines, ni rebolls, ni pins, ni ningun altres arbre fruit...”

Aquest topònim, en canvi, no apareix al Llibre de Traspassos de Vàlues dels propietaris de Juneda (1593). Més endavant, però, el trobem com a divisòria termenera amb el mas Roig en un cadastre de 1763 sobre aquest terme pertanyent a Scala Dei. La majoria de colons eren de les Borges Blanques, encara que n'hi havia de Juneda, Puigverd i Artesa de Lleida. És referenciat també en documents de principis del segle XIX, en el procés de desamortització del monestir de Poblet com a finca rural de Castells (amb el nom de mas Bertran) i en una escriptura del 12 de setembre de 1886, autoritzada pel notari Josep Marsal i Gaya¹³ en què fa constar que es formalitza “en la casa de campo llamada Mas Bertran, del término rural de Mas Roig, jurisdicción de las Borjas”.

La documentació fragmentària que acabem de veure encara deixa enlaire alguns interrogants pel que fa a la seva ubicació, fins al punt que l'historiador Jaume Torrent insinua que potser no seria inversemblant pensar que Bertran i Pinell eren la mateixa partida i que aquest darrer topònim hagués eliminat l'altre. L'únic que hauria quedat és el nom del mas enclavat en l'illa de les Borges fins que desaparegué totalment per l'enderroc de l'edifici a finals del segle XIX.

2. Partides desaparegudes del terme municipal

Pretendre recopilar tots els noms de les partides que han existit al terme municipal de Juneda no és feina fàcil. I encara és més difícil voler descobrir totes les partides que han desaparegut al llarg dels segles. Més que res perquè falta molta documentació i en alguns textos es confonen amb la terminologia antiga (sort, fareginal o tros). En tot cas, sí que hem inventariat un seguit de topònims menors que hem llegit en les fonts documentals que teníem a l'abast des del segle XVI fins a l'actualitat. Hi ha, però, com a mínim una excepció en el temps: el *Llibre de la estimació del blat del lloch de Juneda* de l'any 1369. Aquest document, que consta de seixanta-dues pàgines manuscrites, tracta d'un inventari per poder realitzar la cobrança de la quantitat de cereals i fruits que els arrendataris de les terres havien de pagar al propietari com a preu de l'arrendament o altrament dit terratge. El seu interès onomàstic rau en el fet que hi ha una relació de cognoms junedencs, alguns ja desapareguts i d'altres encara existents avui en dia, i de diferents partides i subpartides del terme antic. Tot i que diversos investigadors junedencs¹⁴ n'han extret informació puntual, encara falta fer un buidat exhaustiu de tot el seu material onomàstic. Ara, doncs, proposem aquest inventari, encara obert, mitjançant el llibre de Traspassos de Vàlues de l'arxiu municipal, dels capbreus i els cadastres, dels processos de desamortització de terres eclesiàstiques, de venda de terres comunals i territorials de propis, de llibres de visites parroquials i de peritatges de finques rústiques.

2.1. Llibre de Traspassos de Vàlues dels propietaris de Juneda (1593)

Les Alfaredes

- (...) “...una sort a la Roigera, un fareginal a la basa del hos, una vinna a les Alfaredes, una viña al fol, una parada al Salat...”

Clot de les Mortones

- (...) “...cami de Puigros, un fareginal a la sequia de la vasa, una sort al Clot de les Mortones,¹⁵ una sort a la llantia...”

Cantivella

- (...)“...una sort a la llantia, un fareginal camí de Arbecha, un tros a Cantivella, un tros camí de Miravall...”

La Marada

- (...) “...un tros a les forques, un tros al Pon un tros a la Marada, un tros i olivers camí de Arbeca...”

Molí Nou

- (...)“...una vinya al Pon de la cova, una viña al Molí nou, un ort y canimá al Pon de les escales...”

La Garriga

- (...) “Un tros a la Garriga afronta a solixent ab Llorens Bosch, a ponent ab Antoni Castelló a mitgdia ab lo terme de Escala Dei dit de Torre Sala”.

La Maduganya

-(...) “Un tros a la Maduganya¹⁶ (...) a tremuntana ab lo Camí Real, a migorn ab lo terme de la Torressala”.

2.2.- Documents notariais i institucionals: venda de terrenys, capítols matrimonials, capbreus i llibres de regidors.

La Cogullola

-(...)“...partida llamada la Cogullola,¹⁷ confrontante a oriente con tierras de José Melis, a mediodía con el término de Bimferri, (...) y a tramontana con el término de Paradell”.

Document de venda perpètua de propietats de Josep Barrufet a Josep Lamarca (1756)

La Comafranca

- (...) “...y en la partida de la coma franca que confronten a sol ixen en terres de Ramon Olivart y Josep Santandreu, (...) a ponen y a tremuntana en terres de Josep Capdevila”.

Venda perpètua de terrenys de Pere Santandreu a Josep Lamarca (17 d'octubre de 1799)

El Comunal (o del Comú)

- (...) “...en la partida del Comunt (...) que linda por oriente con Juan Giné, por mediodia con José Ramon, por poniente y norte con el camino...”

Certificat dels terrenys d'Antonio Lamarca efectuats per l'alcalde de Juneda, Sr. Ramon Arqués (9 de març de 1866)

- (...) “...otra pieza de tierra situada en la partida del Comunal (...) que linda por oriente con Jose Gelonch, por mediodia con camino por poniente con Antonio Lamarca y por norte con Ramon Gorgues...”

Document de relació de béns de descendència a l'hereu universal de cal Lamarca (1 de gener de 1875)

El Gatell

- (...) “...tota aquella pessa de terra de olivers en ella radicats, que llegitimament franca en alou y libre de tota hipoteca dit donador te y posseheix, situada en lo terme de la nomenada Vila de Juneda partida de Cebrahi de tinguda sis jornals poch ó menos, ó aquella major ó menor dimensio que en si tinga [...] la qual confronta [...] y part ab les de Pere Salla a migdia ab lo camí que guia de Juneda a las Borjas per la de la Bardissa; part del Molí Nou, ó a ponent ab terras de Joseph Cornudella pagesos y vehins de la nomenada Vila de Juneda, y a tremontana ab la sequia ó sequieta, que conduceix la aygua a las bassas de la Bovera y de Alós: y respecte a la restant cent y cinquantes lliuras aquella porció de terra campa de tinguda dos

¹⁵ El *Clot dels Moratones* el trobem al Llibre de la estimació del blat del lloch de Juneda (1369). Arxiu de la Catedral de Lleida. AACC prestatge i alta, portelles, manuscrit núm. 11.

¹⁶ Del mot dialectal *Madoganya*, “espantaocells”, usual a la Cerdanya, Andorra, l'Alt Urgell i la Segarra. És una variant de *Madruganya*, partida del terme de Peramola, Alt Urgell. En els documents junedencs que hem localitzat la seva transcripció varia al llarg dels segles: Maduganya (s. XVI), Madugaña (s. XVIII), Madagaña (s. XIX) i Madruganya (principis del segle XX).

¹⁷ Devia estar situada en un lloc elevat ja que la seva etimologia l'associa amb la idea de “capdamunt o capciró”.

¹³ Arxiu particular de Ramona Sardaños Vallés, vídua d'Antoni Bosch Solé.

¹⁴ Joan Josep SOLÉ i Isidre PIÑOL, “Juneda en lo any 1369”. Secció efemèrides junedenques. *Fonoll*, núm. 83. Juneda, febrer de 1996; pàg. 30-31.

journals y mitg poch més o menos, que es part y pertinencia de aquella pessa de terra de major dimensio, lo restant de la qual es viña plantada [...] posseheix lo donador situada en lo terme de la expressada vila de Juneda, y partida del Gatell¹⁸ ab sas entradas y eixidas, drets y pertinencias, qual porció confronta [...] y a tremontana ab lo camí que guia als Camins o terras comunals de la Vila...”

Capítols matrimonials de Joseph Cedó Torrent, tinent retirat d'infanteria i Brigida Santandreu Vellet, donzella, naturals de Juneda. (12 de febrer de 1822)

Pleta de la Serra

- (...) “...han pasat â arrendar per dotse anys tretse journals de terra, â la Pleta de la Serra, ab quatre pedasos los tres de tres journals quiscun y lo altre de quatre journals (...)... cita a la partida de la Pleta de la Serra que confronta a sol ixent ab terras de francº Gelonch â mitgdia ab lo Camí de la Pleta de la Serra â ponent ab terras arrendadas â Pere Jaume Capdevila, y â tramontana ab lo Camí de Lleyda...”

Llibre dels regidors de l'Ajuntament de Juneda (8 de desembre de 1803)

- (...) “...que en este dia ha publicado por las calles y subastado por varias veces en el parage acostumbrado una pieza de tierra de doce jornales, sita en el termino de la propia, partida de la Pleta de la Serra, perteneciente a los propios del comun, no se ha presentado postor...”

Llibre d'actes de l'Ajuntament de Juneda (4 de juliol de 1841)

Les Eres

- (...) “...en la partida de les Eres (...) que linda por oriente con Pedro Santandreu, por mediodia y norte con Francisco Cedó y por poniente con camino...”

Document de relació de béns de descendència a l'hereu universal de cal Lamarca (1 de gener de 1875)

-(...) “Otra pieza de tierra sita en la partida Eras o camino Torregrosa regadío campa y viña...”

Contracte d'arrendament per parceria de

Josep Lamarca i Piñol i Concepció Piñol a Josep Espasa Cortecans (20 de març de 1913)

Rec nou

- (...) “Lo que se a de cobrar dels terratges y arrendamens de las terras y casa de Dn Fausto de Masot en Juneda es lo segen: primeramen, Jaume Folch coltiba los dos trosets terra campa del camí de Torregrosa (...) Anton Cedo la font del cos y lo tros del rech nou (...) Ramon Solsona a la manreana (...) Anton Cedo y Toren la bitña del camí de Torregrosa (...) y de la sort del camí de Bellputg yl tros prop terra del olibart (...) Joseph Rosinach lo tros de les parades la Fon y la Roygera (...) y del tros del camí de Casteldasens (...) Anton Refart lo fondo del bayx de la Madugaña (...) Pau Grau lo fondo de dal de la Madugaña (...) Pere Santandreu tros del Moli nou (...) Francisco La casa la planta petita del bas (...) Pere Aldoma la planta gran del bas (...) y del tros de les planes (...) Pere Sabate una part de la planta del camí de Arbeca...”

Document de cobrament de terres i arrendaments de la família Lamarca. (Segle XVIII)

2.3. Relació de perits de finques rústiques i urbanes de Juneda (segle XIX)

Rec Nou

- (...) “Otra llamada huerto de estension tres jornales, sita en el termino de esta villa y partida del rech nou valorada en dos mil setecientas libras...” (Juneda, 7 de març de 1849)

Les Collades

- (...) “...pasaron a valorar el daño que causaron unos bueyes en una pieza de tierra propia de dicho Bragós sita en el termino de esta villa y partida de les collades, mirado detenidamente han justificado el daño o perjuicio de una cuartera y media de cebada vulgo ordi...” (Juneda, 23 de maig de 1847)

La Figuera Sendrosa

- (...) “Otra en el termino de esta villa y partida de la figuera sendrosa de estension dos jornales y dos porcas, parte campa y parte de

olivos y viña plantada y es de valor en doscientas libras barcelonesas...” (Juneda, 22 de novembre de 1848)

La Basalleta

- (...) “Otra plantada de olivos de estension tres jornales, sita en el termino de esta villa y partida de la basalleta¹⁹ valorada en trescientas treinta libras...” (Juneda, 7 de març de 1849)

La Font (o Les Eres)

- (...) “...en una pesa de terra de dits ereus que esta en lo terme de la mateixa vila en la partida de la fon fan relacio com Anton Arques á plantat en terres de dita viuda Cendros alguns seps...” (Juneda, 23 de maig de 1836)

- (...) “Otra en el mismo termino y partida del camí del Coletge de estension cuatro jornales campo (...) Otra en el mismo termino y partida del Camí de Lleyda plantada de olivos de estension cinco jornales (...) Otra de nueve jornales plantada de viña en la partida del Camí de Torregrosa (...) Otra de cuatro jornales partida de la Debesa plantada de olivos (...) Otra de cuatro jornales de olivos partida de la Franquesa (...) Otra de tres jornales 6 porcas olivos partida de Mirambó su valor trescientas quince libras (...) Otras de cuatro jornales de la partida de la fuente con algunos olivos, parte huerta (...) Otra de cuatro jornales regadío partida del Clot, campo...” (Juneda, 18 d'agost de 1841)

La Bassa de l'Os o de l'Os

- (...) “...en la pesa de terra que esta en la partida del Bas que te de sembradura tres quarteres de ordís (...) Altra en la partida del Safrá que te de sembradura tres quarteres de blat (...) Altra pesa de terra sembrada á mitges a Pere Rosinach que esta en la partida de la Basa del Os de una quartera y mitja de ordi de sembradura (...) Altra pesa de terra de Pere Joseph Colom sembrada á mitges per lo dit Cornudella en la partida dels

Quadrats y te sembrat tres quarteres de ordi...” (Juneda, 31 de gener de 1829)

2.4. Llibres de visita relatius a l'Església Nova (1820-1828)

De l'Os o de la Bassa de l'Os

- (...) “Los Beneficios de San Juan Bautista y de San Franº Xavier poseen tres piezas de tierra sitas en el término de esta villa. Una de 5 jornales al camino de Torregrosa. Otro de unos 4 jornales en la Femosa (...) a mediodia con la acequia Molinal y a Septentrión con el camino de los Aumellons. Otra de más de 4 jornales en la partida de la Coma (...) La obra pia de la Asunción tiene 2 piezas de tierra: una a la partida del Os de 3 ½ jornales (...) a m. dia con camino de Casteldans y a septentrion con el de la basa del Os. Otra de 3 jornales en partida Bas”

El Pont de la Regulla

- (...) “...pieza de tierra campa de poco menos de dos jornales en la partida del Pon de la Regulla en la Femosa que aftª a oriente con tierras de Jaume Arqués y tierra y huerto de Pablo Cortada, a p. en camino de los huertos, a tramta con tierras de Dr. N. Massot y a medio dia con huertos de varios particulares...”

El Pas del Palau

- (...) “...otra de diez jornales poco mas parte huerta de la Femosa y parte secano de la que hay una punta plantada de olivos en la Partida del Pas del Palau y Salat...”

2.5. El cadastre de Vinferri (segle XVIII)

Igual que el topònim Juneda, l'antropònim Vinferri²⁰ figura en el *Termini antiquis civitatis Ilerde*, document que descriu el terme de la ciutat de Lleida en època sarraïna:

(...) “Des de la torre de Guilabert va el terme de Lleida fins Almenar el vell que és del terme de Lleida i fou d'Avinferre...”²¹

¹⁹ Devia ser un terreny on, de manera natural, s'hi recollia aigua.

²⁰ Aquest antropònim ha viscut moltes variants al llarg dels segles: Avinferre, Vinferre, Vimferre, Vimferri, Vinferri, Bimferri, Binferri o Biniferri. Però són gairebé nul·les les possibilitats de trobar el nom de Minferri. Només s'entén des del punt de vista d'una deformació popular del topònim, que a vegades acaba sent la més acceptada.

²¹ Arxiu de la Paeria de Lleida. Rafael Gras i d'Esteva, *La Paeria de Lleida. Organització municipal 1149-1707*, pàg. 145-146. Lleida, 1988.

¹⁸ Fa referència a “arbre salicaci que es fa vora les fonts i llocs humits”.

Sembla que Josep Lladonosa identifica aquest darrer personatge, resident a la ciutat del Segre, amb el propietari de les terres que ens ocupen i del qual n'agafarien el nom. Apareix com a nucli de població al fogatjament del 1367-1370.

“Vimferre e Jovals que és de Pere de Sant Martí, XV focs”.²²

L'any 1415 el monestir de Poblet es va vendre altres dominis distants o esdevinguts poc útils com les granges de Viverol, de Ferrer i de la Manresana i els llocs o termes de Vinferri, Jovals i Pinell. Probablement el fet que els anteriors territoris esdevinguessin “poc útils” fou degut a la davallada demogràfica arran del conegut “mal any primer” (1333) i als efectes devastadors de la pesta negra del 1348. El mateix Lladonosa, que ho extreu d'uns capbreus corresponents al bienni 1429-1431, diu que “a Lleida havien acudit els habitants d'alguns ravalers desapareguts (...) i d'altres pobles abandonats pocs anys abans, com Margalef, Vencilló, Vimferri...”, circumstància produïda amb motiu del replegament de la població disseminada cap a nuclis més ben organitzats.

Els censos de 1400 i 1515 comptabilitzen per a Vinferri sis i dos focs, respectivament. El darrer cens on el trobem és al de 1819 amb un sol foc.²³ A més de les referències que acabem de veure, localitzem Vinferri en un capbreu de 1686²⁴ que sota l'epígraf de la Manresana hi consta: *Cabreo de las rentas percibidas por la Iglesia Metropolitana de Tarragona* i en la qual s'inclou *Vimferri, Manresana, Roigera i Jovals*. I seguint la documentació consultada, encara veiem, en diversos cadastres a partir de 1723 una *Relació del Terme de Vimferri ab les partides que li són adjuntes de la Rogera y Manresana, terme rònec del Partit de Lleyda*. Cal dir que la majoria d'aquestes partides del terme de Vinferri han desaparegut en el temps, a excepció de la Manreana que encara es manté actualment. El document en castellà transcriu sempre el topònim en la forma de *Binferri*. Hi

són consignades, des de 1737 a 1746, les “partides” del Reguer, de la Ginesta (o Ginestà), del Torrent, de la Manreana (o Manresana), dels Plans (o les Planes), de les Basses, del Puntal, del Segalós²⁵ i de la Pleta. I incorpora en l'últim cadastre²⁶ la partida de Hullels.

En un capbreu del 1764²⁷ i en els cadastres del 1798 i 1816 consta que hi té jurisdicció el “Real Monasterio de Escala Dei”. I els darrers repartiments cadastrals de Vinferri corresponen al quart decenni del segle XIX. Més endavant perdria el privilegi de disposar d'una alcaldia i passaria a ser una simple partida del terme municipal de Juneda.

3. Bibliografia consultada

ALBAIGÈS OLIVART, Josep Maria: “Les comunicacions a Juneda”. *Fonoll*, núm. 13. Juneda, desembre de 1980.

BELLMUNT BEÀ, Pere (1986): “Toponímia del terme de Juneda i els seus entorns”. *Fonoll*, núm. 41. Juneda.

CASTILLÓN CORTADA, Francisco (1992): “Parroquias de las cercanías de Lleida, hoy desaparecidas” dins de la *Miscel·lània Homenatge a Josep Lladonosa*. IEI, Lleida.

COROMINES, Joan (1989-1997): *Onomasticon Cataloniae*. Vol. I-VIII. Curial Edicions Catalanes. Barcelona.

FONT I RIUS, Josep Maria (1969): *Cartas de población y franquicia de Cataluña*. Barcelona.

GRAS Y DE ESTEVA, Rafael: *La pahría de Lérida*. (Notas sobre la antigua organización de la ciudad 1149-1707) Lleida.

IGLESIES FORT, Josep (maig de 1961): “El movimiento demográfico en Cataluña durante los últimos cien años” dins de *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*. 3a època. Núm. 680. vol. XXXIII, núm. 16. Barcelona, agost de 1909.

IGLESIES FORT, Josep (1962): “El fogaje de 1365/1370” dins de *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*. 3a època. Vol. XXXIV. Barcelona.

IGLESIES FORT, Josep (1969): *El cens del comte de Floridablanca* (1787). Fundació Salvador Vives Casajuana. Barcelona.

IGLESIES FORT, Josep (1974): *Estadísticas de población de Catalunya. El primer vicenni del segle XVIII*. Fundació Salvador Vives Casajuana. Barcelona.

LLADONOSA PUJOL, Josep (1971): *Història de Lleida*. II volums. Impremta Camps. Tàrraga.

MADOZ, Pascual (1847): *Diccionario Geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar* 1845-1850. Vol. 9.

PIÑOL, Isidre i SOLÉ, Joan Josep (1996): “Juneda en lo any 1369”. *Fonoll*, núm. 83. Juneda, febrer.

PITA MERCÉ, Rodrigo (1979): “Dades i apunts del passat històric de Juneda. El nucli habitat primitiu de Juneda”. Programa de Festa Major. Juneda, agost.

SEGURA, mossèn Joan (1890): *Butlletí de la antiga associació d'excursions catalana*, volum. XII. Barcelona.

SOLÉ BONET, Josep Maria (1989): “Coneguem el nostre terme”. *Fonoll*, núm. 50. Juneda, desembre.

SOLÉ BONET, Josep Maria (1991): *Juneda. El seu terme*. Col·lecció Cassoles de Tros. Juneda.

TORRENT GELONCH, Jaume (1965): “Pinzellades de toponímia junedencà”. *Butlletí Interior del Centre Comarcal Lleidatà de Barcelona*. Barcelona, agost.

TORRENT GELONCH, Jaume (1990): “Sobre la lluita dels junedencs entorn de l'aigua (I): els regs de la Femosa (1)”. *Fonoll*, núm. 51. Juneda, primavera.

TORRENT GELONCH, Jaume (1991): “De ‘antigor’ i d'avui (III)”. *Fonoll*, núm. 58. Juneda, desembre.

TORRENT GELONCH, Jaume (1993): *L'església i el cementiri vells de Juneda*. Pagès editors. Associació Cultural Fonoll – Casa de Cultura, núm.2. Juneda, agost.

²² Vegeu nota núm.11.

²³ Dades facilitades personalment per l'acadèmic Josep Iglésies a l'historiador Jaume Torrent.

²⁴ Arxiu Històric Provincial de Lleida. Protocols, 826.

²⁵ Probablement fa referència a esteses de camps on s'havia conreat sègol.

²⁶ Arxiu Històric Provincial de Lleida. Cadastre, caixa núm. 32.

²⁷ Arxiu Històric Provincial de Lleida. Protocols, 525.

El Cogul (la Roca dels Moros) Quatre topònims de fa més de dos mil anys

ANTONI JAQUEMOT BALLARIN
Societat d'Onomàstica

A la balma hi apareixen grafitis escrits en llatí (1) i en signes ibèrics a més de les pintures rupestres.

En l'escrit ibèric hi ha una primera línia separada amb una seqüència curta i a sota dues de llargues. En fraccionar-les apareixen quatre segments que tenen aparença de topònims. Un de ben estudiat “alaunildirten”. Els altres tres són els que proposo.

BALKARKEN
ABI
ALAUN ILDIRTEN
BAUZAKO

Els topònims es presenten inserits dins de l'escrit ibèric en les següents seqüències:

BALKARKEN
ABI LAKUS ISTIŖA LAKEAS **BAUZAKO**
ALAUN ILDIRTEN IR BEŖEKONEZ
ANZAITTE AZAKAI BAŖBE

BALKARKEN

Malkar, nom basc, és mencionat per Joan Coromines en el seu treball *Estudis de Toponímia Catalana* en l'apartat de “Survivance du basc” i de “Noms de la Catalunya aragonesa” respecte a Llaguardes. El fixa com “rocher, falaise” i “precipici, penyal”.

El pas de *balkar* > *malkar* és versemblant en el basc. Recordem que en català també dubtem entre *bargalló* i *margalló*.

Així i tot, el mestre no el fa coincidir amb *balç*, definit com a “cingle, timba, precipici” i que forma derivats com *balcells* i *balcera* malgrat que s'aprecia la continuïtat del mot *balkar* ibèric. Coromines es decanta per *BALTEUS*, en llatí “mena de cinturó” per les formes de “cingla, cinglera”.

BALKAR va seguit del sufix *-ken* que és un genitiu plural ibèric tal com apareixen en les llegendes de les monedes ibèriques: *Ausesken*, *Laiezken*, *Iltirkesken*, *Undikesken* (“els d'Ausa”, Osona; “els de Laies”, laietans; “els d'Illirka”, Moles de Llergues, al Baix Ebre; “els d'Undika”, potser Montiró, Empúries).

Balkar + *ken* reforça que balkar és un topònim: els del balkar. És molt probable que faci referència al lloc on es troba la balma. El Cogul s'estén a banda i banda del riu Set, en un territori ondulat, amb petits altiplans i tossals aïllats pels barrancs que davallen al riu Set. El poble se situa sobre un replà.

ABI

ABI fa referència a una cova com abric o santuari. Actualment, el derivat *avenc* n'és el resultat, “cova subterrània”, procedent de ABIN-CU, nom preromà segons Coromines. *Abi*, en basc, vol dir “niu”, “guarida”. *Abi* és un poble de la Ribagorça d'Osca agregat a Seira en el qual hi ha el terme de Caguenzas = “covenzas”. En la mateixa demarcació, a Aísa, trobem “Les Coves d'Abi” i Abizanda (cova gran, en basc ‘handi’), dita també de Vichicanaera amb enterraments de l'edat del bronze. A Arraiz, Navarra, es troba la cova d'Abauntz, ‘abi+auntz’ “cova de cabres”. Constitueix un jaciment arqueològic important ocupat des de finals del paleolític superior fins el calcolític i utilitzada com a refugi en el baix imperi romà.

Al Camp del Quer a Pomars i Rufiac (Aude), sobre una roca hi ha un grafit ibèric que diu *ABI*.

Xàtiva, l'antiga ibèrica ZAITABI (zai-t-abi), descobreix la famosa Cova Negra de l'home de Neandertal i de la cultura mosteriana.

BAUZAKO

En basc *mausar* vol dir “terra d'allau de bona qualitat arrossegada per les aigües”.

Està relacionat amb noms de rius: BOSIA, Boldís ant. BOSLÍS, BOSSAC (Vallespir), BOSURUI (Cornudella de Valira).

Coromines assenyala que els noms d'aquests rius són ibèrics i, en no trobar-hi referència, els fa venir de *i-bo*, “ibón”, al·legant l'alternança, segons ell, d'una *i-* ibèrica la qual no es demostra. *Bauzako* seria l'actual riu Set.

Un substrat castellà *rebosar*, en el sentit “que inunda”, seria el correcte a diferència del llatí VERSAR, “vessar”. Coromines addueix que és legítima una interpretació diferent a la llatina però dóna aquesta per més bona i creu que *rebosar* és una alteració de *REVERSAR. Contràriament, l'apel·lació *Bos* palesa l'origen preromà.

ALAUN

Alaun és l'antiga ciutat de l'actual Alagón (Saragossa). Ptolomeu la identifica com a ciutat bascona. *Alaun* en basc vol dir “devesa” en el sentit de “contingut” o sigui, el gra o la pastura que s'hi guarda o s'utilitza. No de la tanca, “devesa=defensa”. En basc *ale* és “gra” d'on deriven noms com *alor*, “camp sembrat”. *Alorco*, l'agricultor, va ser un personatge important en la guerra púnico-romana a Sagunt.

ILTIR és un ‘òppidum’, una ciutat fortificada, com ILTIRTA (Ildirda> Illirda> Lleida), d'on *illi* és “població o ciutat” com ilun respecte a Pompei-ilun> Pamplona, Ilun> Irun> Iruña.

S'ha cregut que el nom escrit a la balma podria haver estat realitzat per un pelegrí vingut d'aquella ciutat, ara aragonesa, però el nom *alaun* no només és basc sinó que és iber i de *deveses* també n'hi havia aquí, per exemple a Casteldans, on segles després les seves *deveses* van ser objecte de plets.

Devesa també té un altre nom en basc, *angio*, present en la nostra toponímia als Pirineus. Són els noms de llocs de Nyer, Soanyes, Anya, Nyòvols, Anyós i Niaux (vessant francesa).

Joan Coromines mostra que “La combinació NGJ, d'*angio* s'hauria canviat inevitablement en *ñ* (o *nz*) si hagués existit en romànic des de l'antiguitat o des del principi de l'Edat Mitjana”.

En el cas del canvi de *alaun* per *angio* esdevindria *ANZ-ILTIR. *Iltir* és ciutat fortificada, o sigui, encastellada. Aleshores, el resultat és *CASTELL D'ANZ que no té res a veure amb Castell d'Asés o d'Ansinos.

BIBLIOGRAFIA

COROMINES, Joan: *Estudis de Toponímia Catalana*. Vol. I: “La survivance du basc...”; Representants del basc *angio* “devesa”, pàg. 172-182. Vol. II: “Els noms dels municipis de la Catalunya Aragonesa”, Llaguardes; “*Carant* (*scaranto*) una relíquia dels “Urnenfelder” alpinopirinencs”.

COROMINES, Joan: *Onomasticon Cataloniæ*. “Bosia”.

COROMINES, Joan; *Diccionario etimológico de la lengua castellana*. “Rebosar”.

COROMINES, Joan: *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. “Balç”.

Hoz, Javier de (2002): “El segmento 'sken’”. *Revista Paleohispánica*, febrer.

PÉREZ ALMOGUERA, Arturo (UdL) (2001): “Iltir, Iltur. Los nombres de lugar y de ciudad en el mundo ibérico”. *Revista Faventia* 23/1.

SELFASASTRE, Moisés: *Toponimia del Valle Medio del Ésera (Huesca). Estudio lingüístico y cartografía* (tesi doctoral, UdL). Cavidades del terreno. Abi.

UNTERMANN, J.: *Monumenta Linguarum Hispanicarum. Hiztegia 3000*. Diccionari basc.

La devesa Coma de Melons. Arxiu de Poblet. Calaix 18. Acte de concòrdia entre Poblet i Escaladei sobre la devesa de Casteldans. Arxiu de Poblet. Calaix 34.

Onomàstica del capbreu de Tarrés de 1754

JOSEP MARIA PASQUAL PALAU
Centre d'Estudis de les Garrigues

Els capbreus eren els documents a on s'apun-
taven els reconeixements o confessions d'un
poble envers el seu senyor directe, tot recollint
els drets i taxes dominicals. De capbrevacions
tarresanes en coneixem unes quantes, de 1500,
1675 i 1754. Però encara se'n van escripturar
com a mínim unes altres sis, tot i que només
en tinguem referències força llunyanes. Aques-
ta és una còpia “litteral” del document origi-
nal, i apareix com la del “pñt Poble de Terrés,
Archebisbat de Tarragona y Baronia de Poblet,
en quant a la Confessió general del Comu, feta
dita Confessió enlo any 1754”. L'escrit comença
presentant les dues parts compareixents, senyor
i vassalls. Després hi ha el reconeixement de
la senyoria directa, ostentada pel monestir de
Poblet envers Tarrés i el seu terme, esmentant
les seves afrontacions, començant per l'E. i en
el sentit de les agulles del rellotge. És aquí on
hi ha, principalment, l'onomàstica toponímica.
El document segueix amb el delme dels blats,
verema, safrà, anyells, llana i cabrits, formatges,
“porcells, anadas, ocas y vaquerias”, pollins, lli
i cànem. Continua amb l’“ortelissa”, pollastres,
olives, primícia, perna, cens, cases, llegums,
ordi, civada i jova. Acaba tot notificant algunes
actualitzacions o novetats. Els topònims que
ens interessin, bàsicament i com ja s'ha dit, són
en l'apartat de les “afrontacions” del terme. En
canvi, els antropònims estan escampats per tot
el document, i dels quals només tractaré els es-
trictament tarresans. Els foranis els esmento de
passada perquè no són pròpiament de les Gar-
rigues, esdevenint només el marc fiscal i nota-
rial de l'escrit.

Consideracions prèvies

La teoria generalista aplicada a topònims
desconeguts, poc clars o de variada signifi-
ció, pot ajudar a situar unes bases orientatives
inicials. Tot i així, n'hi ha alguns que la mateixa
història local i comarcal pot ajudar a concre-
tar-los, a la vegada que reduir dràsticament les
generalitzacions temptadores que hom podria
aplicar. Per exemple, l'orografia pròpia d'un
indret és sovint decisòria pels noms del seu
entorn. De manera semblant, el coneixement
de les nissagues i antropònims propis del lloc,
de vegades també validaran l'origen de molta
nomenclatura toponímica que, en cas contrari,
hom podria teoritzar-la indefinidament. Així,
doncs, el meu interès primer serà d'aconseguir
complementar l'aspecte teòric inicial amb la
realitat local, i derivar-ne així, al final, la possi-
bilitat d'uns resultats doblement enriquidors.

La toponímia local

A diferència d'altres indrets, i del que un a
priori podria imaginar, Tarrés té actualment
una especial “micronització toponímica”. En
comptes d'emprar una mateixa denomina-
ció per a extenses partides del terme, potser a
causa de la seva orografia muntanyenca, la no-
menclatura entre els mateixos veïns és, sovint,
completament diferent. També hi ha exemples
d'una emocionant dualitat toponímica que ha
perviscut, bàsicament, gràcies als documents

de propietat (Catalanes-Corregó, o Colomé-Morés, etc.), i que ens donen un engrescador fil per a descabdellar. Amb tot, com que la present comunicació es basa sobre aquell document del 1754, com és normal, l'estudi es limitarà ajustant-se als seus continguts.

El primer topònim que surt, lògicament, és Tarrés, el qual hi és referit com a poble, lloc, terme i universitat. Per tant, aquesta referenciació múltiple la trobem en el nucli urbà, en les diferents fites terminals, així com en les vies de comunicació entre els pobles veïns. Gran part dels restants estan localitzats en els límits del terme, els quals resulten fàcilment identificables, ja que amb freqüència són els que sobresurten més de l'horitzó. Les prominències orònimes, com els tossals i colls, són els més abundosos del conjunt, i en una gran part de procedència històrica, amb diferents exemples de trasllats com la coma de Malgrat, Belianes o el mateix Corregó. D'altres, ja vénen definits pel seu significat natural: la Creu escapçada, los Abullons o la Marge grossa. També n'hi ha que el seu significat deriva d'ètims llatins explícits, com los Diumenges, força estesos arreu de Catalunya.

A part d'això, s'ha d'anotar que, al 1754, dins del terme de Vimbodí hi consten tres termes antigament diferenciats, per més que, llavors i també avui dia, estiguin units al principal. D'aquests, dos formaven part del vast terme tarresà inicial, que en la seva configuració més primigènia ja estaven documentats en la respectiva Carta de Població, allà pel 1149: Torrelles i Corregó. El tercer, el Codòs, comparteix la mateixa antigor dels altres, però, sempre ha estat dins l'òrbita vimbodinenca.

Així doncs, d'aquest reguitzell de referències documentals, en surt el següent llistat de topònims:

Abullons, los -

És la partida de terra, al N. del terme, a l'acabament de la vall de Font Freda i en l'entroncament amb la vall dels Masos. Resulta

que quan plou molt, i amb l'ajuda d'aquella font, tota l'aigua va a parar al mateix lloc. Molt probablement és per això que porta el sobredit nom, plural d'abulló, i que significa desguàs o canalització per a desguassar. És un nom viu dins la nostra nomenclatura. “la plana dels obolons” (*Man. Not.* 1626). “la Coma dels obolons” (*Capbreu* 1675).

Belianes, coll de las -

Un possible nom d'origen romà, així ho proposa Moreu-Rey, personificant-lo en el d'Abillius. Si mirem Joan Corominas, el fa d'origen aràbic i derivat del poblat homònim. Una referència històricament concreta fóra la possibilitat de relacionar-lo amb Ramon de Belianes que, al 1194, era perceptor d'uns delmes a Tarrés. O també un altre Guillem de Tarrés, procedent de Belianes, i que al 1274 va donar a Poblet unes possessions que tenia al mateix terme.¹ Aquesta denominació ha caigut en l'oblit. “Coll de las Valianes” (*Capbreu* 1675).

Bessas, tossal de las -

Joan Corominas creu que és una substantivació de “besses”, o bessones, com en el poble de Les Besses, de Cervià. Però també hi hauria la possibilitat que fos un derivat d'una planta lleguminosa, la veça. A Tarrés es té notícia oral que, antigament, alguns en conreaven pels voltants. Gual afirma que és una afrontació amb el terme de Vinaixa². Sigui com sigui, és troba al S. del terme i la seva orografia s'assembla a un “pit femení” (explicació popular), cosa que donaria també el nom a la seva partida, les Cogulles, i que clarament és més púdic que el primer, però compartint també una gran similitud gràfica. Actualment a Tarrés, el topònim Besses ha desaparegut, però n'ha quedat un de força semblant: tossal Rodó. Tot i amb això, sembla que al terme de Vinaixa, als voltants de dit lloc, encara se n'ha conservat algun rastre: el tros de Les Beces de cal Guixa, a mig camí entre Tarrés i Vinaixa. “tossal de las bessas” (*Capbreu* 1675).

Corregó -

Tant Coromines com Moreu-Rey el donen com a un derivat de còrrec, sent un genitiu plural indoeuropeu (Korrugón, o “la partida dels còrrecs”). I certament, part d'aquesta partida, amb turons de roques pinyolenques, ha pogut propiciar l'erosió de les capes inferiors de terra, però no més que dins d'una estricta normalitat. Contràriament, una bona part del territori està compost per suaus pujols arrodonits, i que no tenen res a veure amb l'erosió violenta d'un còrrec, i gens diferent al que es dona a la resta del terme. Per altra banda, com que al s. XII era una “quadra” dependent del castell de Tarrés anomenada “espluga roja” (1151), i havent estat donada després a Arnau de Corregó, em decantaria més a defensar que es tracta d'una transportació toponímica, propiciada per un dels seus primers conreadors³. Es troba al sud del terme, partint amb Vimbodí i Vinaixa. Avui és un nom plenament vigent, compartit entre Tarrés i Vimbodí. “Arnaldo de Corregoni et uxori” (*Doc. Donació 16 - 4 - 1151*). “S. Marti de Corogo” (*Man. Not.* 1528). “de corrego” (*Man. Not.* 1575). “in termino de corrogo” (*Man. Not.* 1579). “in partita dicta Corrego” (*Man. Not.* 1618). “terme de Corregó” (*Capbreu* 1675).

Costas, las -

Partida a l'E. del terme. El seu significat ho explicita el mateix nom, equivalent a desnivell o pujada forta. D'aquesta forma es comprèn que la partida estigui als peus d'un dels cims més reeixits de la contrada: Vilobí. Les Costes és un topònim que encara perviu. “lo cami que va a les costes” (*Man. Not.* 1659). “dlas costas” (*Racional* 1757).

Creu Escapçada, la -

Referència toponímica situada al N.E. del terme, segurament tocant al camí de Tarrés a Fullea, dalt dels Plans. Amb molta probabilitat es tractava d'una creu de terme, i que amb el temps n'hauria perdut un bocí. Denominació

actualment desapareguda. “la Creu escapçada” (*Capbreu* 1675).

Cudós, lo terme del -

Topònim del terme vimbodinenca, límit amb l'E. de Tarrés. D'acord amb Joan Corominas, derivaria del llatí “cotis”, significat pedra o roc. És molt antic, ja surt al s. XII i és famós per les baralles que va portar entre Poblet i l'Espluga de Francolí. Avui, des de Tarrés se'n diu Cudossos, pluralitzant-lo. “terminos de Codoz” (*Document de venda de Tarrés i Fullea a Bonrepòs* 1237).

Diumenges, los -

Topònim tarresà, poc divulgat, situat al N. del terme, tocant a les comes de Montgrat. Com en tants i tants altres municipis catalans, significa terra del senyor, o “dominical”, sent com és derivat de l'ètim llatí “dominus”, i equivalent a senyor o amo. A la pràctica eren terres conreades directament pel feudal, ja que acostumaven a ser les més productives. Així, al 1319, Pere Vendrell feia una mitgera de blat a un tros dels “diumenges”⁴. Actualment és un terme en desús. “los domenges” (*Capbreu* 1675).

Establé, coll del -

Al S.E. de Tarrés. De significat clarament català i derivació llatina, ja que l’“estabulum” llatí equival a estable, pleta o corral. En aquest capbreu és l'únic document on apareix accentuat. Sembla que estaria ubicat a la partida dels Oms, i al capdamunt de la vall de Torrelles. És un topònim que encara perviu en la partida del Clot de l'Estable. “Clot del astable” (*Man. Not.* 1595). “Coll de la Stabla” (*Capbreu* 1675). “Lo clot de lestable” (*Renda rectoria* 1721). “lo tros dit lo Clot dl estable” (*Racional* 1757).

Font, la -

Topònim inequívoc referit al brollador o font pública, que encara existeix avui dia. Està situada al SO del nucli urbà, al final del carrer homònim, i tocant a cal Roig. Hi ha dues

¹ GUAL, Valentí; *Poblet senyor feudal*, pàg. 698.

² GUAL, Valentí; *op. cit.*, pàg. 699.

³ La meua hipòtesi és que, al 1151, Arnau de Corregó obtingué de mans de Ramon de Boixadors, senyor de Tarrés, la quadra de la Cova Roja, perquè ja era un vassall seu, i provinent del lloc de Corregó, situat a uns 3 o 4 km en línia recta del mateix castell dels Boixadors. Avui es troba dins el terme de Sant Pere Sallavina, a l'Anoia.

⁴ “la coma del diumenge”, i “als diumenges”. GUAL, V.; *op. cit.*, pàg. 698. També hi ha esmentats els “domenges del senyor” a la pàg. 712.

canelles de ferro, que omplen tres piques de pedra, i en el frontis del mig porta esculpit l'any 1888. Amb tot, se sap que la seva antigor va aparellada, molt probablement, amb la mateixa ubicació del nucli urbà. “carrer de la fòt” (*Man. Not. 1562*). “dela font” (*Testament 1611*). “la Font del Poble” (*Ordinacions 1743*). “Isidro Palau del Carrer de la Font” (*Ordinacions 1743*).

Forcas, tossal de las -

De significat punitiu, i no pas com a eina de pagès. Corominas el deriva de l'ètim llatí “furca”. Per tant, era un lloc d'execucions i d'escarment per als transgressors. Solia estar en un lloc ben visible o a la vora d'algun camí força transitat. És molt probable que es tractés del cim de l'Hospital, ja que la seva vessant S.O. s'allargassa fins a tocar l'antic camí ral de Tarragona a Lleida, hereu de la via Aurèlia romana, i lloc molt propici per a publicitar-hi les execucions. És un topònim molt estès a tot Catalunya, reminiscència de la societat feudal. Avui, però, a Tarrés se n'ha perdut el nom. “al tossal de las forcas” (*Capbreu 1675*).

Forn dela vila, lo -

Mot de clar significat relacionat amb la cuina diària del pa. De forns antics se'n coneixen dos: un als baixos de l'actual Ajuntament (antiga Casa del Comú), i un altre a l'actual carrer de l'Abadia (antic carrer de l'Església). En aquest document sembla referir-se al segon, ja que tenim la certesa que per la data estava en ple funcionament, i és poc probable que coincidissin tots dos alhora. Ja al 1716, al Questionari de Patiño només n'hi ha un de censat. “Gabriel Pelegri del Forn” (*Confessions 1562*). “del forn de la vila” (*Capbreu 1675*). “Isidre Palau del Forn dit Ciriach” (*Oblig. del Rector 1692*). “Jacinto Palau dit del Forn Vell” (*Censals 1758*).

Francesca, al tossal de na -

Denominació actualitzada d'una fita medieval que surt en el document donador de la quadra de l'Espluga Roja, al s XII, la “Gardia Francesca”. Moreu-Rey dona com a sinònim de torre els noms Guarda i Guàrdia. I “francesca” seria un adjectiu referent als “francs” o visigots, pel que fa a una antigor manifesta pot-

ser inclús d'origen romà. Ubicada en defensa de l'antic pas de la via Aurèlia per la contrada. Precisament la partida de Les Francesques està situada al S. del terme tarresà, tocant a la carretera N-240, entre Torrelles i Els Corregons. En el document de donació de l'Espluga Roja (o Corregó), ens situa aquesta “Gardia Francesca” al N. d'aquell terme. També s'ha de tenir en compte que, com fan notar A. Arbós i R. M. Arbós en La Tessel·la de Tarrés (pàg. 48), a la romana via Augusta també se l'anomenava com a “Calciata Francischa”, vers l'any 978. Avui dia és de Vimbodí. “in ipsa Gardia Francesca” (*Donació Espl. Roja 1151*). “tossal de na Francesca” (*Capbreu 1675*).

Fulleda, lo cami de -

Aquesta via de comunicació naixia del camí que sortia pel “Portal de les heres” tarresà. Metres més enllà, arribats al “pla de les heres”, deixava la bifurcació de Vimbodí a la dreta (Placeta), i seguia com l'actual carretera, cap als Plans i fins al poble veí. “del Cami de Fulleda” (*Capbreu 1675*).

Juana, al coll de la -

Sembla, a primera vista, un topònim derivat d'un antropònim femení. Ubicat al S.E. del terme, a la partida de les Comes, i a l'oest de la vall de Torrelles. Avui però, està completament oblidat. “Coll de na Juana” (*Capbreu 1675*).

Malgrat, la coma de -

Al N. del terme, tocant amb el territori fulledenc. El topònim podria tenir un origen semblant al d'altres de tarresans esmentats en el present treball. Seria la transportació d'un antropònim possiblement relacionat amb els mateixos orígens medievals de Tarrés. I certament sabem que, entre 1156 i 1167, Berenguer de Malgrat és un testimoni signatari en diverses donacions, la del castell de Tarrés i la quadra de Fulleda. Corominas, per la seva part, el fa derivar d'un nom de castell de les terres lleidatanes. Avui, el topònim tarresà encara és viu, per més que sigui amb la grafia Mongrat. A la vegada, podríem considerar la possibilitat que, el canvi de dicció fos propiciat per un ferm desig d'allunyar qualsevol negativisme o malastruc en dita contrada. “la coma de Malgrat” (*Capbreu 1675*).

Marge Grossa, la -

Termenal immemorial entre Tarrés i Fulleda. Realment és una paret ampla, d'uns 60 o 70 cms. d'ample, d'un metre d'alçada màxima, i d'una llargada entre 10 i 15 metres. És versemblant que sigui un jaciment arqueològic inexplorat, car hi ha indicis que ho confirmen. És ubicat entre els Plans del Cintet i els Cudosos (o Tudossos). Amb tot, el nom ha desaparegut de la nostra toponímia. “la marge grossa” (*Capbreu 1675*).

Moli de fer oli, lo -

Topònim que s'adapta plenament a la realitat. La data de construcció de l'edifici és de pocs anys abans del present Capbreu, ja que Poblet l'autoritza al 31 -3 -1737⁵ (5). S'ubicà fora la muralla, a prop de la font pública del poble. També se l'anomenava com el molí de la font. Últimament, reformat, és cal Cisco el Xandi. “Moli de oli” (*Capbreu 1754*).

Murs, los -

Sense cap mena de dubte, es refereix a les defenses closes del poble del s. XVIII, refetes i ampliades en diferents ocasions. Per tant són sinònims de muralles, i anomenats de manera indistinta. Avui, però, solament perviu el topònim de “muralla”. “cum la murallia” (*Man. Not. 1561*). “cum muro dicti loci de Terres” (*Man. Not. 1609*). “ab la muralla de dit lloch” (*Man. Not. 1689*). “lo cami de la muralla” (*Censals 1788*).

Nadal, las pletas den -

Situat al S. del terme. Evoca la ubicació d'un establiment ramader i del seu refugi clos. L'antropònim Nadal que en defineix la propietat, segurament prové del mateix Tarrés, puix que en tenim un personatge referenciat, i que és el Nadal Palau i Arbós, nat al 1580. Visqué fins al 1636, al carrer de l'Església. Després, alguns fills seus també el portarien com a renom. Avui, però, ha desaparegut. “Isidre Palau nadal” (*Misses i aniversaris 1607*). “las pletas den Nadal” (*Capbreu 1675*). “Isidre Palau alias Nadal del forn” (*Obits 1702*).

Penjat, la serra del -

Al N. del terme, i en la divisòria amb Fulleda. Moreu-Rey creu que té el sentit d'ajusticiament, però podria ser sinònim de “balç”. Avui, popularment, són Les Serres. “lo pla del sol dela serra del penjat” (*Man. Not. 1621*). “la Serra del Penjat” (*Capbreu 1675*).

Puig, tossal den -

Ubicat al N. del terme, i frontera referenciada amb Vinaixa. Alcover-Moll el fa derivar del llatí “podium”, amb significat de muntanya, però podria ser el cas d'una antroponimització d'un topònim tautològic. La cartografia actual l'anomena Punta de Ràfols, i és dins la partida d'Els Puigs, o els “Putjos”. “al tossal del Puig” (*Capbreu 1675*).

Siquia, la -

Topònim a la partida del Corregó, amb un sentit de desguàs o de reg. Sent una obra artificial i d'una importància menor, no es pot ubicar exactament. Actualment ens és desconegut. “la Siquia” (*Capbreu 1754*).

Terrés, lo poble de -

El topònim de “Terrés”, com no, també ha sofert diferents variacions en el transcurs del temps. Així tenim Terrers, Terres, Terrés, i actualment el Tarrés que tots coneixem. L'origen i el significat d'aquest nom també és variat. Molts com Moreu-Rey el fan derivar del mot “terra”, i Corominas el circumscriu com a derivat de terrer. Balaña el fa àrab, amb el significat de frontera o límits. Últimament encara ha sortit un altre parer que el fa d'arrels ibèriques. En efecte, Aguadé li dona el sentit de “gran muralla”. Amb tot, potser tampoc no ens hauríem d'oblidar d'alguna possible translació nominal, tan usual en els repoblacions medievals, i amb diferents exemples dins el terme tarresà. “in loco qui vocatur Terrers” (*Carta pobla 1149*). “castro de Terrers” (*Donació de l'Espluga roja 1151*). “dicti locj de terres” (*Donació ermita Sant Marti 1579*). “en lo present lloch de Tarrés” (*Consueta 1672*). “Vila de Terrès” (*Ordinac. 1743*). “del pñt Poble de Terrés” (*Capbreu 1754*).

⁵ GUAL, Valentí; *op. cit.*, pàg. 437.

Torrellas, lo terme de -

Al S.E. del terme, entre Tarrés i Vimbodí, damunt la N-240, al límit de la província. Sembla derivar del mot torre, significat petita fortalesa o “quadra”, però en grau diminutiu, tal com ho assenyala Corominas. També en aquest cas tenim la ressenya de la seva antiga donació (1151): “Donamus nos vobis ipsa quadra que vocatur Torreies, et est in termine de castro Terrers...”. Avui pertany al terme vimbodinenc, tot conservant unes ruïnes notablement fortificades. El conjunt rep el nom popular del “castell del senyor de Torrelles”. El traspàs d'un a l'altre terme es deuria fer a mitjans del s. XVI, ja que al 1500 encara delmava al castell de Tarrés⁶, per més que contradigui l'opinió d'A. Altisent que, al 1410, ja el feia de Vimbodí⁷. Per tot això, sembla que l'opció d'un altre possible trasllat no fóra gaire real, car el diminutiu ja s'especificà en la mateixa acta inicial de donació. El topònim, avui, és plenament vigent. “lo tros de Torrelles” (*Man. Not.* 1595). “terme de Torrelles” (*Racional* 1757).

Torrelletas, la partida de -

Diminutiu toponímic de Torrelles. Com el mateix capbreu es cuida de situar, es tractaria del tros de terra actualment anomenat Els Oms. Resulta que, com ja s'ha dit, inicialment la quadra de Torrelles pertanyia al terme tarresà, fins que va ser incorporada al de Vimbodí, durant el s. XVI. Amb tot, una petita part de Torrelles encara quedà al costat de Tarrés, i que seria coneguda per Torrelletes. Així veiem, lògicament, que aquesta partida tocava amb el camí de la mateixa Torrelles. Però una certa confusió hi hauria d'haver quan, en el mateix Capbreu de 1754, s'esmenta Torrellas per dues vegades, i el notari tot seguit subratlla i defineix que “naturalment ha de dir Torrelletas”. Aquesta correcció va ser un nou intent notarial de separació fiscal, ja que al capbreu de 1675, s'apuntà “Torrebesses”, intentant de posar nom a aquella fiscalitat pel canvi de terme. La nova denominació no deuria reeixir ja que, com ve-

iem després al capbreu de 1754, l'anomenaren Torrelletes. Actualment no ens ha quedat cap dels topònims, i són plenament desconeguts. “en la partida de Torrelletas” (*Capbreu* 1754).

Vimbodí, lo camí de -

Etimològicament, la majoria el fan d'origen àrab, però Moreu-Rey el fa provenient del celta, i de significat bastant semblant a la tesi ibèrica d'Aguadé. Aquest camí naixia en la bifurcació del “pla de les heres” tarresà, deixava la direcció de Fullea, i agafava el pendent orogràfic dels Comellassos en direcció S. Seguint avall entroncava amb el camí ral, (N-240), i que feia cap a Vimbodí. “itinere quo iter a Vimbodí” (*Man.Not.* 1644). “lo camí de Vimbodí” (*Censals* 1791).

Vinaixa, lo camí de -

Balaña i Moreu-Rey estan d'acord a donar a aquest topònim un origen àrab, i que seria derivat d'un antropònim musulmà. En canvi, E. Aguadé proposa un topònim d'origen ibèric, i recuperat després pels andalusins. Aquest camí sortia del portal de l'O. tarresà. Passava per damunt mateix de “la font pública” i, tocant les parets del molí d'oli del Roig, s'unia amb l'actual carretera local de Tarrés. A la partida de les Creus, enllaçava amb el camí ral que pujava de Vimbodí que es dirigia cap a Lleida. “lo camí de Vinaixa” (*Capbreu* 1754). “lo camí de Tarrés a Vinaixa” (*Censals* 1758).

Antroponímia local

Ben al contrari que el topònims, el llistat d'antroponims del document podem considerar-los força ben actuals, ja que la completa totalitat d'ells han arribat en plena vigència fins al s. XX.

Amorós, Josep -

Segons l'Onomasticon de Corominas deriva de l'aràbic. Alcover-Moll, però, amb més

pragmatisme el fa derivat de la paraula “amor”. És un cognom aparegut a Tarrés al 1r. terç del s. XVII, entre 1626 i 1629. La història ens el fa, amb molta probabilitat, parent del rector Jaume Amorós (1607 -1631), de Cabacés. La seva casa pairal s'ubicaria a l'esquerra de l'actual església, tal com avui és. “Jaume Amorós Rector de Terrés” (*Baptismes* 1607). “Pau Amorós” (*Man. Not.* 1687). “Josep Amorós del carrer dels palaus” (*Censals* 1821).

Arbós, Francisco; pages, prohom -

Etimològicament és derivat de l'arbust de les cireres d'arboç, nom comú català i prou conegut, i d'acord amb Alcover-Moll. Cognom tarresà d'una antigor mínima del 1450. Tingué casa al clos antic del poble. “Jaume Arbós” (*Obits* 1557). “Toni Arbós viudo dela Torre” (*Obits* 1590).

Buldú, Josep -

Cognom censat a Tarrés ja al 1677 i de procedència fulledenca. Podria ser que que provingués de l'homònim Boldú, poble del Pla de l'Urgell. No he trobat cap més explicació a menys que fos una deformació de Boldó, llinatge afincat a alguns pobles del Baix Camp, entre d'altres llocs. “Ramon Buldú fadri” (*Cap. Matr.* 1667). “Pere Buldú i Ramon Buldú germans pagesos de Fullea” (*Man. Not.* 1672). “Josep Buldú” (*Capbreu* 1754). “Josep Boldú, batlle” (*Censals* 1797).

Gili, Pere Joan; pages, prohom -

Mossèn Alcover diu que és un derivat de Gil, sent Gili també un nom propi. A Tarrés vingué procedent de Vimbodí, i de la mà de Bernat Gili, al 1644. L'edifici pairal és a la Plaça del poble des de ben aviat. Amb tot, la casa que habitarien, inicialment, era al carrer de la Font (cal Fermin). “Jaume Gili de Vimbodí natural de Tarrés” (*Man. Not.* 1642). “Pere-Joan Gili, pagés, prohom” (*Capbreu* 1754). “Regidors Pere Joan Gili y Francisco Gili” (*Ordinacions* 1743).

Palau, Ramon; fadri, pages -

Palau deriva del llatí “palatium”, i amb el mateix significat que en català. És un cognom tarresà ja documentat al 1478. Tenia casa al nucli primitiu del poble, i aviat formà múltiples

branques que s'estengueren de tal manera que al s. XVII eren aprox. 1/3 de la població total. Fins a tal punt això degué ser veritat que, al 1607, existia el carrer dels Palaus, l'actual carrer Major. Sovint al s. XVI la seva grafia portava una doble “L”: “Pallau”. “Franciscus Pallau fillii Antonj pallau” (*Man.Not.* 1534). “Nadal Palau fadri” (*Cap. Mat.* 1612). “Joseph Palàu” (*Ordinacions* 1743). “Miquel Palau del racó” (*Censals* 1821).

Paris, Francisco; regidor -

L'origen d'aquest cognom ens és desconegut, però podria oferir dues possibilitats. La primera, que fos una deformació de Peris, o una altra que provingués del mateix topònim francès. De qualsevol manera, aquesta nissaga apareix a Tarrés amb “Thonj París” vers 1580, i probablement de Vallclara. Tingué casa al clos antic del poble, a cal Paris Vell, situada darre-re el mateix Ajuntament, en el solar on avui hi ha la Placeta de la Torre. Fins fa 50 anys, i per tradició oral, també se l'anomenava “casa dels moros”, deixant traslluir l'antigor de l'edifici. “Antoni Paris del forn” (*Baptismes* 1625). “Antoni Paris de la Torre” (*Man. Not.* 1642). “Joan Paris y Oller fadri quinto ô miquelet” (*Obits* 1811).

Pelegrí, Isidro; pages -

Antropònim derivat del mot llatí “peregrinu”, i canviant la primera R per una L. Això ja s'observa al llatí del s. IV, i comparteix plenament el seu significat amb la llengua catalana. A Tarrés es troba documentat al 1450, a l'antic clos emmurallat. Ortogràficament també aparegué amb una doble “L”, a cavall dels segles XVI i XVII. “Antonij palegrj” (*Man.Not.* 1556). “Speranza Pellegrí de Tarrés” (*Cap.Matr.* 1628). “Gabriell Pelegrí” (*Confessats* 1562). “Francisco Pelegrí” (*Matrim.* 1865).

Pujol, Pere Joan; batlle -

Cognom derivat de l'ètim llatí “podium”, i en català provenient i diminutiu de puig. Històricament, aquesta nissaga francesa vingué a Tarrés al 1664, però com que aquells anys eren d'una forta inestabilitat per la guerra passada,

⁶ GUAL, V.; *op. cit.*, pàg. 712. Per altra banda, sabem que al 1580, Torrelles i Corregó, en el capbreu de Vimbodí, ja delmaven juntament amb aquest poble.

⁷ ALTISENT, A.; *Història de Poblet*, pàg. 379.

⁸ GUAL, V.; *op. cit.*, pàg. 699. Per més que aquí s'ha transcrit Tortelletes en comptes de Torrelletes.

⁹ PASQUAL, J. M.; “Tarrés, en trànsit pel s. XVII: vida i població”, dins *Fites en el temps*, pàg. 99.

tant hauria pogut ser veritat com no⁹. Habitaren una casa del carrer “del portal qui va a Vimbodí”, i que correspondria avui a cal Perdiuet (tradició oral). “Pere-Joan Pujol, batlle” (*Capbreu 1754*). “Pere-Joan Pujol de la Plaça” (*Censals 1821*).

Roig, lo – Josep Palau dit -

És el sobrenom que més ha perdurat, i encara és vigent. S'originaria per la coincidència d'aquest color en la pell o el cabell. La primera referència, del 1576, apareix a la Confraria del SS. Nom de Jesús. Des de sempre l'han portat uns Palau, i que l'actual casa pairal s'ubica damunt mateix de la font pública. La porta adovellada duu la data de 1788, encara que antigament també era a la Torre. “Joanot Palau fill de Fc. Palau lo Roig” (*Bapt. 1581*). “Joan Pallau maio dit lo rog” (*Obits 1586*). “Josep Palau dit lo Roig, regidor” (*Capbreu 1754*). “Macià Palau Roig” (*Matrim. 1772*).

Sanahuges, Isidro -

Al consultar Corominas, veiem que el fa derivat del topònim Sanaüja, de l'ètim “sanaüja”, i que en basc (naba oia) significa “pleta de la vall”. Amb el temps, s'han produït diferents canvis en la seva grafia. Així trobem Sanahuges, Senahujes, Sanahujes i l'actual Sanahuja. Al nostre poble sabem que fou una nissaga que vingué de Rojalons, entre el 1608 i 1609. “Mariagna Sanahuges” (*Testaments 1632*). “Isidro Sanahuje” (*Capbreu 1754*). “Magdalena Sana-huja” (*Matrim. 1853*).

Vallverdú, Josep -

Segons Alcover, etimològicament és un derivat de vall i del topònim Verdú. Aquesta nissaga arribà a Tarrés provinent de Senan, pel 1679. Sembla que des d'un bon principi habitaren la casa que actualment és cal Pubillet, situada a la cantonada entre el carrer Major i la Placa de l'Ajuntament. “Isidre Vallverdú viduu” (*Cap. Matr. 1667*). “Paula Vallverdú de Tarrés” (*Cap.M. Vimbodí 1701*).

Antroponímia forània

Bàsicament, aquesta, conforma el marc o suport extern d'aquella societat tarresana, i com que en els nostres estudis són d'una importància de segona fila, només els esmentaré breument:

Alba, Geronim, notari -; (i) **Salvador, notari -;** (i) *Salvador, escriptent -*

Boxodós, Guillem de - Cantacorps, Francisco, sindic de Poblet -

Cuyás, Fra Miquel, mestre en Sagrada Theologia, abad de Poblet -

Rafols. Josep, Pbre. (prevere) y rector del lloc de Terrés -

Tàpies, Rnt. (reverent) Bernat de, rector - Tarrega, Andreu, Pbre. (prevere) y rector de dit lloch -

Queralt, Gabriel, cirurgià de la pnt. (present) vila de Vimbodi -

Conclusions

A manera de conclusió, ben bé es podria valorar el grau de pervivència actual de la referida toponímia. Així, de 28 topònims, el 64,28 % són plenament vigents, i el 35,71 % restant ja no. I encara una altra dada, dels 18 topònims que mantenen aquesta vigència, com a mínim 10 tenen una antigor del s. XII, i per tant amb més de 850 anys de pervivència. Dels 11 antropònims locals, cal confirmar que la pràctica totalitat ens ha arribat plenament vigent fins a finals del s. XX.

Documentació consultada

ARXIU DOCUMENTAL

Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona.

FONTS ORALS

Jesús Domènech Palau, Àngel Palau Domènech i Salvador Pasqual Palau.

BIBLIOGRAFIA

AGUADÉ SANS, E. (1998): *Topònims ibèrics*, ed. pròpia, Reus.

ALTISENT, A. (1974): *Història de Poblet*, Abadia de Poblet, Poble.

ALZAMORA JIBALLÍ, A. (1997): *Vimbodí*, col·l. La Creu de terme núm. 1, Cossetània, Valls.

AMIGÓ ANGLÈS, R. (1999): *Introducció a la recerca en toponímia...*, Abadia de Montserrat, Barcelona.

AMIGÓ ANGLÈS, R., i ESPASA, J. B. (1990): *Noms actuals i pretèrits del terme antic de Cornudella del Montsant*, ed. “Rosa de Reus” núm. 77, Reus.

ARBÓS, A., i ARBÓS, R. M. (1999): *Tarrés, tesel·la nacional*, Diputació de Lleida - Ajuntament de Tarrés, col·l. “Viles i ciutats” núm. 27, Lleida.

ARBÓS GABARRÓ, S. (2004): *Toponímia cadastral del s. XVIII a les Garrigues*, treball dins la IV Trobada d'Estudiosos de les Garrigues, Consell Comarcal de les Garrigues, Lleida.

BALANÀ ABADIA, P (1997): *L'islam a Catalunya*, Rafael Dalmau, Barcelona.

CONTINENTE, J. A., i ARBÓS, S. (1993): *Ful·leda: un poble de les Garrigues*, Diputació de Lleida - Ajuntament de Ful·leda, col·l. “Viles i ciutats” núm. 20, Lleida.

COROMINAS, J. (1980-1991): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Curial - la Caixa, Barcelona.

COROMINAS, J. (1989-1997): *Onomasticon Cataloniae*, Curial- la Caixa, Barcelona.

GUAL VILÀ, V. (2003): *Justícia i terra*, Cossetània, Valls.

GUAL VILÀ, V. (2007): *Poblet, senyor feudal*, Cossetània, Valls.

MOREU-REY, E. (1999): *Els nostres noms de lloc*, Moll, Mallorca.

PASQUAL, J. M. (2008): “Tarrés, en trànsit pel s. XVII, vida i població”, dins *Fites en el temps*, VI Trobada d'Estudiosos de les Garrigues, ed. Fonoll, Juneda.

PEREA SIMON, E. (2000): *Església i societat a l'arxidiòcesi de Tarragona durant el segle XVIII*, Diputació de Tarragona.

SANS TRAVÉ, J. M. (2002): *La colonització de la Conca de Barberà...*, Cossetània, Valls.

Compilació dels cognoms de les Garrigues al segle XVIII. Ara Arbeca

ROSER RIPOLLÉS I DE LA FRAGUA
Centre d'Estudis de les Garrigues

El present treball forma part de la compilació dels cognoms de les Garrigues al segle XVIII, que vaig començar amb la comunicació presentada al XXVI Col·loqui d'Onomàstica celebrat a Lleida el 1999.

Aquesta compilació es fa a partir del buidatge dels llibres de difunts de les parròquies. Vaig començar per les Borges Blanques i Castellots i continuo per Arbeca. En aquesta població, he obtingut un total de 1.773 fitxes, que han sortit dels certificats de defunció estesos al seu dia en els quals hi figura no solament el nom del difunt sinó també, en la majoria dels casos, el dels pares, aquest conjunt m'ha proporcionat un total de 382 cognoms diferents, alguns d'ells repetits a les Borges i a Castellots. En els casos que hi ha diferents grafies les he recollides totes.

He classificat els cognoms recollits prenent com a model el llibre *Els Llinatges Catalans* de Francesc de B. Moll, tot afegint-hi un nou apartat amb els cognoms que no he trobat en l'esmentada obra, sempre que no hi hagués alguna variant semblant. He mantingut tots els apartats encara que no n'hagi obtingut cap mostra pensant que en successius estudis es poden completar.

Quan dins de la classificació dels cognoms hi ha algun comentari entre parèntesis és perquè és meu, si no hi ha parèntesi és reflex del que es pot llegir a Llinatges.

En l'execució d'aquest treball he trobat algunes dificultats. L'absència del segon cognom del pare o marit moltes vegades fa difícil, quan no impossible, de saber si estem davant d'una

mateixa persona o família o de diferents persones o famílies, com en els exemples següents: Hi ha un Lluís Alsina que surt dues vegades i que bé podria ser el mateix perquè entre la defunció d'una nena i la d'un nen fills seus, han passat cinc anys i encara que la mare no és la mateixa podria haver mort la primera dona i ell hauria pogut tornar-se a casar. Com que en cap dels dos casos no sabem el segon cognom del tal Lluís ni, en el primer cas, el de la dona els he deixat tots dos com a dues persones distintes portadores del mateix cognom. Un altre cas seria el de Joan Abat i Juan Abat que poden ser, o no, la mateixa persona. El primer té per muller Francisca Ganyoles i el segon Francisca Gayroles, entre l'aparició de l'una i l'altra hi ha 15 anys de diferència; de Ganyoles no n'hi ha cap més, en canvi de Gayroles n'hi ha dos més, la qual cosa pot voler dir que el pare és el mateix, que la primera muller va morir i ell es va tornar a casar. De totes maneres la coincidència en el nom de les dues dones potser és indicador d'haver grafiat malament el cognom. També he trobat dues Rosa Adern, mullers de dos Joan Esquer i es fa difícil saber si es tracta de les mateixes persones, el marit sí que és diferent ja que la primera vegada que el trobem com a marit de Rosa Adern és el 1730 i ja és difunt, la segona és de 1750 per tant està clar que es tracta d'una altra persona. En canvi, la dona podria ser la mateixa encara que els dos fills difunts són albats i es porten 20 anys de diferència.

En alguns casos he tingut dificultat a l'hora de saber quin era el cognom quan aquest pertanyia a una dona, ja que generalment adopta-

ven el cognom del marit, si únicament hi deia viuda sense dir de qui ho era, no es pot saber si el cognom que li assignen és el d'ella o no; per exemple: Geltrudis Aramburo, viuda. La seva defunció es produí el 1750. És possible que el cognom sigui el del seu marit ja que consta com a viuda sense dir de qui i el 1725 morí un tal Francisco Aramburo, mestre de cases que tant podria ser el seu marit com el seu germà. En aquests casos he considerat que el cognom és el de la muller ja que no em consta el contrari. Però, encara pot ser més difícil la cosa, com en el cas de Theresa Sanfeliu y Cabau que al marge del llibre hi posa Cabau y Sanfeliu; aquest és un cas en què és impossible de saber quin era realment el seu cognom.

En molts casos no figura el cognom de la dona i això fa que tinguem moltes dones de les quals solament sabem el nom. Un d'aquests casos és el de Rosa Ballester que és filla de Joseph Ballester i de Josepha, sa muller madrina. No sé què vol dir muller madrina, ni tampoc quin és el seu cognom. Podria ser que madrina fos la professió de la dona, o sigui que fos llevadora, però solament hi surt en aquesta fitxa i aquesta parella van tenir més fills.

Un altre cas conflictiu és el cognom Jeares. En realitat és una grafia difícilment comprensible i això és el que jo he entès, a més a més l'albat que el duu consta com a filla de Joseph Jeares pagès y de Gentrudis Jeares Naves y Gras.

Finalment hi ha un cognom que no és d'Arbeca, Farrés, el portador del qual, Toni Juan Farrés, consta que era natural de Sant Julià, Vall d'Andorra i habitant de Montmaneu, però va fer testament i està enterrat a Arbeca, per això l'he inclòs en aquest estudi.

El resultat de l'estudi i classificació és el següent:

Cognoms d'Arbeca

1. Cognoms que representen el nom patern o matern.

1.1 Noms llatins o pre-romans que no pertanyen al santoral cristià:

Adern (4); Aranyó (2) i Arañó (2); Avallà (2) (No és a Llinatges, però sí que hi ha Abellà i

Avellà. El cas d'Arbeca podria respondre a una varietat dialectal); Florejachs (14) (A Llinatges hi figura en singular); Fortuny (4); Galitó (1); Garcia (2); Gaya (4); Mallach (2); Marsol (8) Marçol (2) i Marcol (5) (Amb la darrera grafia no és a Llinatges però la presència de la grafia amb 's' i amb 'ç' em fa pensar que és error de grafia en lloc de Marçol Marcol); Maró (1) (No és a Llinatges, però sí al DNP com a nom de família llatí); Moya o Moyà (56) (A Llinatges solament hi ha la primera forma, però al DCVB hi surten les dues, la primera com a llinatge del país valencià i la segona com a llinatge d'Arbeca); Oriol (1); Solà (2).

1.2 Noms de personatges de l'Antic Testament:

Miquel (13).

1.3 Noms de sants del Nou testament:

Andreu (2) (Els pares eren de les Borges); Gaspar (16), Gaspà (3) i Gaspa (1); March (2); Martí (22); Pau (14) ; Perearnau (3) , Perarnau (1) i Pernau (9); Simó (2); Tonissà (1) (No és a Llinatges però sí que hi ha Tonigròs, Tonijuan, Tonisastre que els considera formes aglutinades de Toni gros, Toni Juan i Toni sastre. De la mateixa manera penso que Tonissà pot ser la forma aglutinada de Toni sa tot i que la presència de les dues 's' em fa dubtar).

1.4 Noms de sants, d'origen llatí o grec, posteriors als temps bíblics:

Agustí (3); Alexandrí (1) (A Llinatges no porta accent); Benet (2); Constantí (2); Dalmau (2); Farriol (2); Flor (2); Gil (4); Lleonart (20), Llehonart (2), Llahonart (11) i Llaonart (1) (Les tres darreres formes no són a Llinatges); March (1); Maró (1) (No és a Llinatges però sí al DNP); Minguella (2); Minguet (52); Peret (2); Romà (2); Saldoni (1) (A Llinatges únicament hi ha Celoni i Saloni però al DNP hi ha Celdoni com a variant de Celoni, per tant considero que Saldoni és la variant de Saloni); Salvià (2) (No és a Llinatges però sí al DNP com a procedent del nom llatí Salvianus); Sans (179); Tàcies (15), Tàcias (1) i Tàsias (1) (No és a Llinatges però al DCVB hi ha Tàcias com a llinatge existent a Aguilar de Segarra, Sallent, Valls, etc. i Moreu-Rey el considera "equivalent

probable de Ca les Tàsies (d'Astàsia, Anastàsia)"); Ventura (2); Vicents (2) (Amb aquesta grafia no és a Llinatges, però sí que hi ha Vicenç, Vicens, Vicent, Vicén i Visent); Vidal (57); Xandri (3) (No és a Llinatges però sí al DCVB on apareix com a llinatge i com a reducció d'Alexandri. Al DNP també surt com a hipocorístic d'Alexandre).

1.5 Noms precedits de l'adjectiu "Sant":

Sant Esteve (3) i Sanesteva (3) (Les dues grafies corresponen a membres de la mateixa família); Sanfeliu (16) (Hi ha inclòs el cognom d'una muller que es deia Sanfeliu y Cabau però al marge del document hi posava Cabau y Sanfeliu) i Santfeliu (3);

1.6 Noms germànics:

Alberch (5); Armengol (7); Artús (2); Balhà (2) (A Llinatges no porta la 'h' però aquesta grafia és més aproximada al nom d'origen 'Balthard'); Bardina (Possiblement era familiar de Torrent de Verdina, ja que els dos eren de Montenart, bisbat d'Urgell); Barenguer (2) i Biringuer (1) (Aquestes grafies no són a Llinatges però sí que hi ha Baranguer, i Beranguer, Beringué i Bringer a més d'altres grafies); Bernat (40) i Barnat (5). (Aquesta forma no figura a Llinatges però crec que es pot considerar el mateix cognom; seria reflex de la pronúncia dialectal que transforma les 'è' inicials en 'à'); Bertran (3); Brassoses (1) (No és a Llinatges però sí que hi ha Brassó, podria ser el seu femení plural); Gasó (1) i Gassó (3); Grau (1); Guilera (2); Mir (2); Miret (5); Miró (44); Morà (3); Recasens (4); Reyner (2) (Amb aquesta grafia no és a Llinatges, però sí que hi ha Reiner); Rosich (2); Sales (2); Segué (1); Uguet (2).

2. Cognoms que representen el nom del lloc d'origen, de residència o de propietat.

2.1 Topònims catalans:

Altarriba (4); Anguera (3); Angarill (1) (A Llinatges hi ha Angrill i el situa a l'apartat de noms d'origen dubtós, jo crec que es pot tractar del mateix cognom i Moreu-Rey proposa per Angrill una forma sincopada d'Anguerill, de la família d'Anguera, és per això que l'he col·locat en aquest apartat ja que Anguera és un affluent

del Francolí), Arbós (3); Argilés (8); Artés (2); Baget (9); Bellmunt (15); Bellver (3), Bellber (1) i Bellvé (1); Berfull (2) (No és a Llinatges però sí al DCVB on diu que és un poblet situat a un quilòmetre de Rafelguaraf al N. de Xàtiva, també figura com a topònim a l'Onomasticon); Berga (2) (No és a Llinatges però és evident que és un topònim català. Sí que és al DCVB com a llinatge); Boada (2) (A Llinatges el situa a noms d'origen desconegut o molt dubtós, però és un topònim de la Noguera, per això també l'he posat en aquest apartat); Boixà (2) (Amb aquesta grafia no és a Llinatges però sí que hi ha Boix i al DCVB hi ha: boixar com a topònim El Boixar i com a verb); Boldú (36) i Voldú (5); Borges (2); Castelló (2); Cervera (10) i Servera (1); Condal (10); Constantí (2) (A Llinatges solament és classificat com a procedent d'un nom de sant llatí, però jo crec que també pot estar en aquest apartat ja que tenim la vila de Constantí a la província de Tarragona); Cots (15); Florejachs (14). (A Llinatges hi figura en singular i el considera provinent d'un nom llatí, però jo també el poso en aquest apartat perquè és un topònim de la Segarra); Giró (2); Guardiola (4); Homs (4) (No és a Llinatges però sí al DCVB on figura com a llinatge i com a topònim); Lledó (1); Llorach (2) (No és a Llinatges però sí al DCVB on figura com a llinatge de molts llocs de Catalunya, si bé grafiat sense la 'h' final. A més a més és un topònim de la Conca de Barberà); Malacara (4); Merola (23); Monells (2); Molló (1); Mora (2); Morell (1); Moset (2) (A Llinatges és amb dues 's'); Navés (49); Òdena (5); Orrit (3); Pallargues (1) (No és a Llinatges però és un topònim de la Segarra, Les Pallargues); Perelló (19), Parelló (17) (Aquesta segona variant no és a Llinatges però és evident que es tracta del mateix cognom ja que en un cas apareix de les dues formes) i Pererlló (sic) (1); Queralt (27); Querol (4); Recasens (4) (A Llinatges únicament es troba a noms germànics, però allí hi diu que és el nom d'una vila catalana); Riale (1) (No és a Llinatges però al DCVB hi figura com a serra de muntanyes prop de la Vila-Joiosa); Ripoll (1); Rocamora (2); Roselló (1); Rubinat (1) i Rovinat (13) (A Llinatges no hi és amb aquesta grafia); Rubió (1); Rubiol (1); Sedó (2); Segarra (2); Segura (2); Selma (3); Sió (4) i Ció (4) (Aquesta segona grafia no és a Lli-

natges); Sureda (3) (No és a Llinatges però sí a l'*Onomasticon* on diu que és un poblet del Rosselló Meridional); Tamarit (1); Tarragó (2); Tarroja (2); Tor (8); Valls (5); Vilagrassa (2); Vilamajó (2); Vilanova (5); Vilaplana (7).

2.2 Topònims no catalans:

Ortega (2); Piulats (2).

2.3 Noms gentilicis:

En aquest apartat hi ha gentilicis catalans, francesos, italians i espanyols:

Bergadà (2); Castellà (8); Castellana (1) (No és a Llinatges i possiblement no va existir mai com a cognom, és possible que sigui una confusió ja que la Serafina Castellana era la muller de Magí Setó, però en un altre lloc apareix Serafina Castelló com a muller de Magí Setó); Cerdà (2) i Serdà (5) ; Espanyol (1); Llombart (2); Marsellés (2); Pallarès (2).

2.4 Noms comuns indicadors de nuclis de població:

Capdevila (23) (un d'ells grafiat també Cabdevila); Soldevila (11); Vilà (4).

2.5 Noms d'accidents hidrogràfics, de dipòsits i conductes d'aigua:

Canals (2); Font (11); Fontanet (4); Pou (4); Ragué (2) i Regué (2); Ribera (6); Safont (1); Torrent de Verdina (1) (No és a Llinatges però sí que hi ha Torrent i Torrents, en aquest cas crec que es tracta d'un cognom/renom indicador del lloc on estava situada la casa on va néixer la persona que el duia ja que sabem que era de Montenarto, Bisbat d'Urgell i la població degué estar disseminada. Pel que fa a Verdina a Llinatges figura com una variant de Bardina, que per altra banda correspon a un altre personatge procedent, del mateix Montenarto, bisbat d'Urgell)

2.6 Noms d'accidents orogràfics i d'altres referents al relleu i aspecte del terreny:

Balsell (2), Balsells (12), Balcells (17), Balcell (4) i Valcells (2); Coll (3); Cots (15) (pedres); Montanyola (1) (No és a Llinatges però sí al DCVB on apareix com a topònim i com a llinatge); Motlló (9) i Molló (1); Pedrós (1); Pey (2) (A Llinatges el situa a l'apartat 5.4 "Noms

d'animals", però Moreu-Rey considera que és la forma occitana de Puig); Plana (1); Planes (5); Prats (5); Pujol (3); Querol (4); Ribera (6); Riera (10); Riu (4); Riubó (3); Roca (5); Serra (3); Solà (2); Solé (9) i Soler (5); Tarròs (1); Valls (11).

2.7 Noms d'edificis i altres construccions i llurs dependències:

Bordas (3); Cases (5); Creus (6); Espital (3) (No és a Llinatges però crec que és la grafia antiga d'Hospital, per això l'he posat en aquest apartat); Fabregat (4); Molins (1); Pont (8) i Pons (2); Porta (2); Sales (3); Tella (9) (Apareix indistintament Tella o Tellà); Terrat (2); Torres (4).

2.8 Noms de preparacions i utilitzacions del terreny i de treballs agrícoles:

Artigues (2); Buigas (2); Camins (9); Eroles (1) i Arolas (2); Fita (1); Mota (5) "munt de terra"; Quintana (8).

2.9 Noms de plantes i els seus conreus, flors i fruits:

Albereda (7) i Albareda (3); Alsina (7); Arbós (3); Boixà (2) (Amb aquesta grafia no és a Llinatges però sí que hi ha Boix i al diccionari Alcover-Moll hi ha boixar com a camp de boixos); Boladeras (2) (A Llinatges solament hi ha Boladeres i el col·loca en aquest apartat, jo penso que el que he trobat pot correspondre a la mateixa paraula, per això l'he deixat al mateix apartat); Boleda (2); Buscalla (3) (A Llinatges hi figura amb accent i el considera indicador de gran quantitat de buscalls); Castanyé (1); Figuera (1) i Figueras (2) (en realitat hi hauria d'haver solament el primer ja que es tracta de pare i fill, però al certificat de defunció del fill, hi diu Figueras i especifica fill de Vicens Figuera difunt); Homs (3); Lledó (3); Mora(2); Olivart (2) (A Llinatges no duu la 't' final però sí al DCVB on el considera llinatge de June-da i etimològicament derivat d'oliva amb sufix -ard. Jo hi afegiria que també és llinatge de les Borges Blanques on fins i tot existeix un títol nobiliari, el de Marquès d'Olivart al palau del qual, actualment, hi ha l'Ajuntament); Oró (9); Perera (54); Pi (2); Pifarrer (4) i Pefarrer (2) (A Llinatges no hi ha cap de les dues formes, però sí que hi ha Pifarrer; l'he posat en aquest apartat perquè suposo que la grafia correspon a

la pronúncia dialectal del cognom). Per a Moll "Piferrer és grafia aglutinada de pi Ferrer (de can Ferrer) o Pi i Ferrer"; Roset (9) (Segons Llinatges pot ser lloc de rosers); Rovira (3) 'roureda'; Serret (3); Sureda (3) (No és a Llinatges, però sí al DCVB on figura com a bosc d'alzines sureres i com a llinatge existent a diversos llocs de Catalunya); Tello (2) (A Llinatges duu accent i el considera diminutiu de tell); Timone-da (4); Viola (2).

3. Cognoms que són noms de càrrec, dignitat, ofici o professió.

3.1 Noms de dignitat o càrrec eclesiàstic:

Abad (1) i Abat (5); Escolà (3).

3.2 Noms de grau nobiliari, dignitat o càrrec civil o militar:

Admirall (2) (No és a Llinatges però com que sí que hi és Almirall i al DCVB diu que Almirall és la forma antiga d'Almirall l'he posat en aquest apartat); Batlle (2); Compte (2) La 'p' és indeguda i presa per analogia de compte; Duch (2).

3.3 Noms d'ofici o professió tècnica:

Arquer (4) i Arqué (2); Ballester (37); Boter (4); Cabrer (12); Carner (2); Carnicé (4); Clauer(7), Claver (14) i Clavé (2). (El primer cas no és a Llinatges, però el DCVB dona els mateixos significats als dos mots); Cornador (2) 'sonador de corn'; Cullerer (4) i Culléré (11) (aquesta grafia no és a Llinatges); Escoter (2) Teixidor o fabricant de la tela anomenada escot; Estaler (3) (Aquesta grafia no és a Llinatges, sí que hi ha Estalé); Farrés (1); Farrer (1), Ferrer (6) i Ferré (4); Macip (2); Majoral (6); Mestre (1); Palès (2) Sembla que ve de palers. (A Llinatges duu l'accent tancat); Pastó (1); Piquer (4) 'que va armat de pica'; Teixidó (8), Texidó (9) i Teyxidó (2) (Aquesta grafia no és a Llinatges); Torner (11).

4. Cognoms referits a circumstàncies del naixement, a consagracions, benediccions o auguris.

Bastar (2) (En aquesta forma no és a Llinatges però sí que hi ha Bastard, Bastart, Bestard i Bestart és per això que considero que

és una altra variant mal grafiada); Bonastre (10); Boronat (1); Estalella (5); Giner (4), Janner (1), Jener (2), Gener (5) i Gené (8); Nadal (8); Novell (4); Pobill (1); Segura (1); Servat (2); Setó (5) i Sató (2) (Aquesta variant no és a Llinatges però sí al DCVB com a llinatge. La considero una variant dialectal, més quan hi ha un Magí Setó / Sató); Servat (2); Ventura (2); Vives (2).

5. Cognoms que provenen de sobrenoms o malnoms.

5.1 Noms de parentesc.

Filló (1) (No és a Llinatges però sí al DCVB amb el significat amorós de fill i també com a llinatge);

5.2 Noms de parts del cos i de qualitats i defectes físics.

Blanch (2); Canudas (4) Forma femenina de canut 'que té els cabells blancs'; Cau (1) Del llatí calvus, 'calb, cap-pelat'; Corbella (2); Esquer (63) (en aquest grup hi ha un Cesquer/Esquer i un Esquerr (sic) i Esqué (31); Gras (23); Malacara (4) (A Llinatges figura en aquest apartat però també l'he posat a l'apartat 2.1 Topònims Catalans, ja que és un topònim de la Segarra.); Novell (2); Redon (2) i Rodon (2); Roig (8); Roset (9) (Segons Llinatges pot ser mala grafia de Rosset); Rosich (2); Sendrós (2).

5.3 Noms de qualitats mentals o morals i de confessió religiosa.

Amorós (2); Bondat (1); Bonet (3); Bonells (2); Claret (4); Clarissó (1) (No figura a Llinatges però sí que hi ha Clarassó que considera procedent de l'assimilació de la vocal 'i' de Clarissó per la vocal 'a' del radical 'Clar') i Clarisó (1); Gaya (3); Mor (2); Moragas (2); Morell (2); Ravés (2) (La grafia no és prou clara i això és el que jo he interpretat que hi deia); Salat (1).

5.4 Noms d'animals.

Capons (1) (No és a Llinatges, però sí que hi ha Capó); Falcó (2); Oriol (1); Pey (2) 'peix'. (Segons Moreu-Rey "Els Pey, Pei, Peypoch etc. No han d'associar-se amb <<peix>>, sinó amb la forma occitana <<pey>> (per <<Puig>>").

5.5 Noms d'objectes inorgànics o inanimats.

Borràs (1); Carbó (2); Carbonell (2); Cotiblanch (1) (No és a Llinatges, però penso que pot ser l'aglutinació de cotí i blanc, ja que al DCVB a l'entrada Cotí hi diu: “Tela de fil o de cotó, generalment ratllada, que serveix per a fer coixins i matalassos.” Al document original apareix tot seguit Maria Capdevila Cotiblanch viuda y Clauer. Jo he considerat que era viuda d'un Capdevila, ja que de Cotiblanch no n'he trobat cap més, i que els seus cognoms eren Cotiblanch i Clauer; també podria ser que Cotiblanch fos el renom del marit); Cussó (2) ‘equivalent a Cusell i aquest procedent probablement del llatí caucellus, diminutiu de caucus, copa’; Lima (1); Niubó (15), (a Llinatges duu l'accent obert); Tella (8) (A Llinatges ho posa a l'apartat d'edificis i altres construccions però al DCVB és sinònim de teula i de tros de teula o palet per a jugar, també és grafia antiga de tela, per això em sembla que també li correspon estar en aquest apartat); Tello (2) (A Llinatges duu accent i el considera diminutiu de tell però al DCVB és sinònim de tella de jugar); Tió (2).

5.6 Noms que descriuen una acció, un fet biogràfic, una manera de comportar-se.

Foraster (4); Get (2) (No és a Llinatges però el DLC a l'entrada get et remet a git i en aquesta hi diu: Acció de gitar o llançar; tret / Vòmit i més); Soledà (2).

6. Noms d'origen no català.

6.1 Noms àrabs:

Massot (3).

6.2 Noms aragonesos i castellans:

Arias (2) (Són pare i filla i el pare consta com “sargento del regiment de D. Pedro de Morrás”. No és a Llinatges); Basan (2) (Són pare i filla i el pare era soldat. El cognom podria ser castellà. No és a Llinatges); Benito (2) (No és a Llinatges); Columbano (2), Columbano/Corumbano (1) i Corumbano (1) (No és a Llinatges però sí al DNP a l'entrada Columbà diu: “Nom romà: *Columbanus*, “referent a Columbus” cast. Columbano”); de Angulo (1); Llopes (2) (No és a Llinatges, però penso que es pot considerar mala grafia o encreuament

entre Llopis i López); Moragas (2); Ximenes (2) (eren gitanos).

6.3 Noms occitans:

Pey (2) (Segons Moreu-Rey aquest cognom el portaven molts immigrants del segle XVI); Piulats (2).

6.4 Noms francesos:

Arbús (2) (No és a Llinatges però l'he trobat com a cognom francès a internet); Casay (2) (No és a llinatges però l'he trobat com a cognom francès a internet); Condú (2) (No és a Llinatges, però l'he trobat com a cognom francès a internet); Depey (2) (No és a Llinatges, però l'he trobat com a cognom francès a internet); Fonté (2) (No és a Llinatges, però l'he trobat com a cognom francès a internet); Fragué (2) (No és a Llinatges, però l'he trobat com a cognom francès a internet); Granyó (4); Marsot (1) (No és a Llinatges, però l'he trobat com a cognom francès a internet); Pasquet (2) (A Llinatges porta dièresi però diu que prové del cognom francès Pasquet); Piulats (2); Tilló (1), Titlló (2) i Tillo (4).

6.5 Noms italians:

Aramburo (4) (No és a Llinatges però l'he trobat com a cognom italià a internet); Brente (1) (soldat de la Companyia del Tinent General Medicis. Era de Milà, del carrer de la Porta Cinesa).

6.6 Noms bascos:

Cap.

6.7 Noms anglosaxons:

Cap.

7. Noms d'origen desconegut o molt dubtós:

Boada (2) (És a Llinatges però és un topònim de la Noguera, per això l'he posat en els dos apartats); Gasó (1) i Gassó (1); Llurbà (3) (A llinatges no porta accent).

8. Cognoms que no figuren a Llinatges Catalans:

Andina (7); Angarill (1) (A Llinatges hi ha Angrill, jo crec que es pot tractar del mateix cognom i Moreu-Rey proposa per Angrill

una forma sincopada d'Anguerill, de la família d'Anguera); Aramburo (4) (l'he trobat com a cognom italià a internet); Arbús (2) (L'he trobat com a cognom francès a internet); Arias (2) (Són pare i filla el pare figura com a “sargento del regiment de D. Pedro de Morrás”); Aritzeta (5) i Aritzata (3) (Al DCVB hi figura, la primera grafia, com a llinatge existent a Arbeka); Astisen (2); Avallà (4); Baidí (1) i Baydí (2); Baramont (2); Barenguer (2) i Biringuer (1); Basan (2) (Són pare i filla i el pare era soldat. El cognom podria ser castellà); Benito (2); Bola (1); Brandell (2); Brassoses (2); Brente (1) (soldat de la Companyia del Tinent General Medicis. Era de Milà, del carrer de la Porta Cinesa); Cabau (3); Cabessol (2); Casay (2) (L'he trobat com a cognom francès a internet); Castro (4); Cemont (2); Cesquer (6) (Un d'ells escrit Cesquer i Esquer); Columbano (6), Columbano/Corumbano (2) i Corumbano (1); Condú (2) (L'he trobat com a cognom francès a internet); Cotiblanch (1); Cuberó (2); Cuca (4); Depey (2) (Podria ser aglutinació de ‘de Pei’ provinent de ‘Coll de Pei’ segons el DCVB Coll de muntanya situat al Conflent; l'he trobat com a cognom francès a internet); Espital (2); Faixera (1); Falegre (1); Fallada (5) (Figura al DCVB com a llinatge existent a Barcelona, Tarragona, Arbeka, etc.); Fides (2) (Figura al DNP amb el significat de fe, ‘forma llatina de fe’); Fixo (2); Fonté (2) (L'he trobat com a cognom francès a internet); Fragué (2) (L'he trobat com a cognom francès a internet); Ganyolas (2); Gayrolles (4) (Al DCVB hi figura amb ‘i’ llatina i com a llinatge existent a Arbeka); Get (2) (El DLC a l'entrada get et remet a git i en aquesta hi diu: Acció de gitar o llançar; tret / Vòmit i més); Gibanells (2); Giló (2) (Podria ser diminutiu de Gil); Gimanel (1); Grana (1); Guarques (1); Inglés (2) (A Llinatges hi ha Ingla que el classifica com a nom germànic. Al DCVB apareix com a llinatge de molts pobles de Catalunya); Itzeta (4); Jeares (4) (Això és el que jo he entès, però podria ser que hi digués una altra cosa); Jornet (1) (Al DCVB hi figura com a llinatge de diverses ciutats); Labiol (1); Llandó/Llando (1) (Amb accent el trobem al DCVB com a llinatge); Llorach (1) (Al DCVB també figura com a llinatge de molts llocs de Catalunya, si bé grafiat sense la ‘h’ final); Loncà (2); Manós (2); Maró (1);

Marsot (1) (L'he trobat com a cognom francès a internet); Masalles (1), Mesallas (3) i Mesalles (6); Massogro (2); Montanyola (1); Mora (2) (Al DCVB hi surt com a topònim, com a fruit i com a llinatge); Mursol (1); Olivart (1); Pallargues (1); Partisant (1); Perelloso (2); Pinent (3) i Pinen (2); Ponsico (2) (A Llinatges hi ha Ponsí, Ponsic i altres variants totes considerades diminutius de Ponç); Pruns (4); Riale (1); Rufich (2); Salets (2); Salla (1) (Al DCVB surt com a llinatge d'Arbeka entre altres poblacions i al DNP diu que ve de Sala i que fou usat com a nom de persona a l'Edat Mitjana); Salvà (2); Sató (1) (Sí que és al DCVB com a llinatge; Saurèu (14) Seurèu (2) (No són a Llinatges però sí que hi ha Saurell i Sauret, diminutius de Saura i Saurí i Saurina derivats aproximatiu de Saura); Sebis (2); Selma (3) (Al DCVB hi figura com a topònim i com a llinatge molt estès); Subidé (2) (Sí que surt al DCVB com a llinatge); Sumalla (2) (És al DCVB com a llinatge existent a Arbeka entre altres localitats); Tàcies (15), Tàcias (1) i Tàsias (1) (Al DCVB hi ha Tàcias com a llinatge existent a Aguilar de Segarra, Sallent, Valls, etc.); Tasó (2); Testa (2); Tonissà (1); Trentina (2); Turuguet (Sí que és al DCVB com a llinatge); Vals (3) (Podria ser una mala grafia de Valls); Xandri (3); Xauma (13) i Xaume (2) (Al DCVB hi ha Xaumar com a llinatge i remet a Jaumar també llinatge provinent d'un nom germànic. També hi ha Xaumer com a llinatge).

Conclusions

1. El major nombre de cognoms es dona a l'apartat 8.- Cognoms que no figuren a “Llinatges Catalans” amb 87 cognoms diferents. El segon lloc correspon a l'apartat 2.1 -Cognoms que representen el nom del lloc d'origen,... amb 63 cognoms i el tercer a l'apartat 2.9 Noms de plantes i els seus conreus, flors i fruits amb (24) cognoms.

2. Els cognoms amb més ocurrences són: Sans (179) seguit a molta distància de: Esquer amb (94), Navés amb (58), Vidal amb (57), Moyà amb (56), Perera amb (54) i Minguet amb (52)

3. Hi ha algunes variants de cognoms que crec que són errades gràfiques ja sigui per escriure massa de pressa o per l'absència de normes ortogràfiques, com Marcol per Marçol, Gaspà i Gaspà per Gaspar, Llahonart, Llehonart Llaonart i Lleonart, etc. Hi ha un cas que és realment excepcional si es tracta d'una errada, estic parlant del cognom o cognoms Castelló i Castellana. Els he posats en apartats diferents perquè, en principi, ho semblen, de diferents, però, jo diria que és una errada ja que tenim un albat que és fill de Magí Setó i Serafina Castelló i en la defunció de la muller de Magí Setó hi diu Serafina Castellana. Era castellana la tal Serafina i va ser això el que va induir a la confusió?

4. Hi ha grafies de cognoms que reflecteixen aspectes dialectals, per exemple: Avallà, a Llinatges hi ha Abellà i Avellà, la variant d'Arbeca pot ser reflex del parlar occidental que transforma les 'è' àtones en 'à'; el mateix passaria amb Llahonart, en aquest cas coincidirien la parla occidental, Lla- per Lle- i la grafia de la 'h' intercalada que no és necessària; El mateix passaria a Barnat per Bernat, Parelló per Perelló, etc.

5. Hi ha també alguns cognoms que em criden l'atenció per la seva peculiaritat semàntica. Corresponen a oficis que han desaparegut o a mots antics i/o inusuals, per exemple: Canudas, forma femenina de Canut, 'que té els cabells blancs', Cau, amb el significat de calb, que té el cap pelat; Cotiblanch, forma aglutinada de cotí i blanc, al DCVB a l'entrada Cotí hi diu: "Tela de fil o de cotó, generalment ratllada, que serveix per a fer coixins i matalassos"; Cornador 'Sonador de corn'; Escoter "Teixidor o fabricant de la tela anomenada escot"; Piquer 'Que va armat amb pica'; Tella, teula o tela; Tello, 'Tella de jugar' (nosaltres en dèiem palet), etc.

6. La majoria dels cognoms són simples, però n'hi ha també de compostos i alguns no ho semblen per exemple: Altarriba, Bellmunt, Bonastre, Malacara, formats per un adjectiu + un substantiu; Capdevila, Soldevila, Torrent de Verdina, formats per un substantiu + preposició + substantiu; Cotiblanch, Niubó, Queralt, Riubó, Rocamora, Vilagrassa, Vilamajó, Vilanova, Vilaplana, formats per substantiu + adjectiu; Depey, preposició + substantiu (Pey,

forma occitana de Puig); Perearnau, Perarnau o Pernau formats per juxtaposició de dos pre-noms Pere + Arnau; Pifarrer, de pi i Ferrer en la forma dialectal o de Pi i Ferrer, en el primer cas seria substantiu + cognom o ofici i en el segon cognom + cognom; Safont, format per article salat + substantiu; Sant Esteve o Sanesteva, Santfeliu, formats per adjectiu + prenom.

N'hi ha que són diminutius com Marçol o Marsol, 'de Marciolus derivat diminutiu del prenom llatí Marcus'; Minguella, forma femenina de Minguell i aquest de Mingo (Domingo) ; Minguet de Mingo (Domingo); Miret de Mir; Montanyola; Morell; Peret.

7. Finalment hi ha un grup bastant nombrós de cognoms que coincideixen amb alguns de les Borges i Castellots són aquests: Alsina, Andreu, Arbós, Argilés, Arqué, Artigues (A les Borges el trobem grafiat Artigas), Balcell, Balcells, Ballesté, Balsells, Batlle, Bellmunt, Benet, Bergadà, Bertran, Biringuer (A les Borges, Brenguer), Boldú, Boleda, Cabau, Capdevila, Carbonell, Carner (A les Borges grafiat sense 'r' final), Castelló, Cau, Claver, Cerdà-Serdà, Cetó (A les Borges, Setó), Corbella, Cots, Duch, Estaler (A les Borges, Estalé), Falcó, Farrer (A les Borges, Farré), Font, Fontanet, Foraster, Fortuny, Garcia, Gaya, Gené, Gener i Giné, Granyó (En aquest cas no sé si es pot considerar el mateix cognom que Griñó que és el que trobem a les Borges), Inglés, Llombart, Llopes (A les Borges, Llopis), Llurbà (A les Borges, Llurba), Majoral, Martí, Massot, Minguella, Minguet, Miquel, Mir, Miret, Miró, Montanyola, Morell, Mota, Moyà, Nadal, Olivart, Orrit, Pastó, Pedrós, Perera, Pifarrer, Piquer, Planes (A les Borges, Planas), Pons, Porta, Pou, Prats, Pujol, Queralt, Quintana, Ravés (A les Borges, Revés; no sé si és el mateix cognom), Roca, Roig, Rubió, Safont, Sales, Sanfeliu, Sans, Sató, Segarra, Serdà, Serra, Setó, Sió, Solà, Soldevila, Solé, Soler, Tarròs, Torné, Torres, Valls, Vidal, Vilà (A les Borges, Vila), Vilagrassa, Vives.

Annex

Relació dels cognoms d'Arbeca al segle XVIII

Abad, Abat, Adern, Admirall, Agustí, Albareda, Alberch, Albereda, Alexandrí, Alsina, Altarriba, Amorós, Andina, Andreu, Angarill, Anguera, Aramburo, Aranyó, Arbós, Arbús, Argilés, Arias, Aritzata, Aritzeta, Armengol, Arolas, Arqué, Arquer, Artés, Artigues, Artús, Astisen, Avallà.

Baget, Baidí, Balcell, Balcells, Ballester, Balsell, Balsells, Balthà, Baramont, Bardina, Barenguer, Barnat, Basan, Bastar, Batlle, Baydí, Bellber, Bellmunt, Bellvé, Bellver, Benet, Benito, Berfull, Berga, Bergadà, Bernat, Bertran, Biringuer, Blanch, Boada, Boixà, Bola, Boladeras, Boldú, Boleda, Bonastre, Bondat, Bonells, Bonet, Bordas, Borges, Boronat, Boter, Brafull, Brandell, Brassoses, Brente, Buigas, Buscalla.

Cabau, Cabessol, Cabrer, Camins, Canals, Canudas, Capdevila, Capons, Carbó, Carbonell, Carner, Carnicé, Casay, Cases, Castanyé, Castellà, Castelló, Castro, Cemont, Cerdà, Cervera, Cesquer, Ció, Claret, Clarisó, Clauer, Clavé, Claver, Coll, Columbano, Compte, Condal, Condú, Constantí, Corbella, Cornador, Corumbano, Cots, Creus, Cuberó, Cuca, Culleré, Cullerer, Cussó.

Dalmau, de Angulo, Depey, Duch.

Eroles, Escolà, Escoter, Espanyol, Espital, Esqué, Esquer, Estalella, Estaler.

Fabregat, Faixera, Falcó, Falegre, Falip, Fallada, Farrer, Farrés, Farriol, Ferré, Ferrer, Fides, Figuera, Figueras, Filló, Fita, Fixo, Flor, Florejachs, Font, Fontanet, Fonté, Foraster, Fortuny, Fraguat.

Galitó, Ganyolas, Garcia, Gasó, Gaspà, Gaspà, Gaspar, Gassó, Gaya, Gayroles, Gené, Gener, Get, Gibanells, Gil, Giló, Gimanel, Giner, Giró, Granyó, Gras, Grau, Guardiola, Guarques, Guilera.

Homs.

Inglés, Itzeta.

Janer, Jeares, Jener, Jornet.

Labiol, Llahonart, Llandó, Llahonart, Llaonart, Lledó, Llehonart, Lleonart, Llima, Llobart, Llopes, Llorach, Llurbà, Loncà.

Macip, Majoral, Malacara, Mallach, Manós, Marcol, Marçol, March, Maró, Marsellés, Marsol, Marsot, Martí, Massogro, Massot, Merola, Mesallas, Mesalles, Mestre, Minguella, Minguet, Miquel, Mir, Miret, Miró, Molins, Molló, Monells, Montanyola, Mor, Mora, Morà, Moragas, Morell, Moset, Mota, Motlló, Moya, Moyà, Mursol.

Nadal, Navés, Niubó, Novell.

Òdena, Olivart, Oriol, Oró, Orrit, Ortega.

Palès, Pallarés, Pallargues, Parelló, Partisant, Pasquet, Pastó, Pau, Pedrós, Pefarrer, Perearnau, Perearnau , Perelló, Perellosa, Perera, Peret, Pernau, Pey, Pi, Pifarrer, Pinen, Pinent, Piquer, Piulats, Plana, Planes, Pobill, Pons, Ponsico, Pont, Porta, Pou, Prats, Pruns, Pujol.

Queralt, Querol, Quintana.

Ragué, Ravés, Recasens, Redon, Regué, Reyner, Rialet, Ribera, Riera, Ripoll, Riu, Riubó, Roca, Rocamora, Rodon, Roig, Romà, Roselló, Roset, Rosich, Rovinat, Rubinat, Rubió, Rubiol, Rufich.

Safont, Salat, Saldoni, Sales, Salets, Salla, Salvià, Sanesteva, Sanfeliu, Sans, Sant Esteve, Santfeliu, Sató, Saureu, Sebes, Sebis, Sedó, Segarra, Segué, Segura, Selma, Sendrós, Serdà, Serra, Serret, Servat, Servera, Setó, Seureu, Simó, Sió, Solà, Soldevila, Solé, Soledà, Soler, Subidé, Sumalla, Sureda.

Tàcias, Tàcies, Tamarit, Tarragó, Tarroja, Tarròs, Tàsias, Tasó, Teixidó, Tellà, Tella, Tello, Tenat, Terrat, Testa, Texidó, Teyxidó, Tillo, Tilló, Timoneda, Tió, Titlló, Tonissà, Tor, Torner, Torrent de Verdina, Torres, Trentina, Tunguet, Turuguet.

Uguet.

Valcells, Vals, Valls, Ventura, Vicents, Vidal, Vilà, Vilagrassa, Vilamajó, Vilanova, Vilaplana, Viola, Vives, Voldú.

Xandri, Xauma, Xaume, Ximenes.

Fonts consultades

Llibre de Defuncions u Obits ocorreguts en esta Parroquia de S. Jaume Major, Apostol de la Vila de Arbeca, Arquebisbat de Tarragona. Tomo segon. Que conté desde lo any 1700 fins al de 1771. = LDuOA.

Obiits de 1771 fins al 1805 (Al llom, no hi ha portada) = OA.

Bibliografia consultada

ALBAIGÉS I OLIVART, J. M. (1980): *Diccionari de noms de persona.*- edicions 62, Barcelona. DNP.

ALCOVER I MOLL: *Diccionari català, valencià, balear.* Editorial Moll. (Internet). DCVB.

CANAL I MORÉ, A. (1997): *Els Cognoms del Maresme.* Sírius. B.

COROMINES, J. (1980): *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana.* Curial i la Caixa. Barcelona.

COROMINES, J. *Onomasticon Cataloniae.*- Curial.-Barcelona 1997.

COROMINES I PLAJA, Anna-Maria (2000): *La vida dels francesos residents a la costa del Baix Empordà el 1637.* Estudis del Baix Empordà, 19. Sant Feliu de Guíxols. Institut d'Estudis del Baix Empordà, pàg. 79-100.

CORREDOR I PLAJA, Anna-Maria (2002): “Les Noms des Immigrés Français qui habitaient sur la côte de Girona en 1637”, dins *La Lingüística francesa en el nuevo milenio* (M. C. Figuerola et al., ed.) Lleida. Ed. Milenio (pàg. 177-186).

Institut d'Estudis Catalans (1995): *Diccionari de la Llengua Catalana.* Barcelona.

KREMER, D. “Onomastique et état social”. Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior, LIII. pàg. 17-36.

MOLL, F. de B. (1982): *Els Llinatges Catalans.* Editorial Moll. Mallorca. Grup del Llibre. Barcelona.

MORAN, J., BATLLE, M. i RABELLA, J. A. (2002): *Topònims Catalans. Etimologia i Pronúncia.* Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

MOREU-REY, Enric (1991): *Antroponímia. Història dels nostres prenomes, cognoms i re-noms.* Universitat de Barcelona. Publicacions. Barcelona.

Aproximació a les partides actuals de les Borges Blanques

JORDI SATORRA I MARÍN

Centre d'Estudis de les Garrigues

1. Introducció

La dinàmica administrativa de reanomenament de les sectoritzacions dels termes municipals en polígons i no en les tradicionals partides ens està conduint a una pèrdua de les referències tradicionals no només en la imatge de tots plegats sinó també en la dinàmica de l'administració municipal.

Les denominacions tradicionals fixades en els textos que ens han pervingut d'ençà el segle XII fins avui han romàs inalterades, *grosso modo*, fins al nostres dies. Curiosament, la “modernor” -entesa també com la concreció absoluta i freda- ens ha portat a una pèrdua galopant d'un patrimoni immaterial, els noms de les nostres partides municipals així com llurs límits.

Aquesta aproximació onomàstica es basa en l'estudi sobre les partides de les Borges del borgenc Ramon Queralt de l'any 2002. Aquest treball incorpora una llista precisa de les partides i la seua delimitació geogràfica (annex). Corregeixo, però, ortogràficament, quan és possible, el llistat de Queralt però també modifico, escadusserament, alguna delimitació i denominació sota el meu parer.

2. Les partides actuals de les Borges

El terme de les Borges Blanques té una extensió de 61'85 Km² (84% de secà), és per tant un terme mitjà-gran en el mapa de la vegue-

ria de Lleida. Aprofitant la delimitació feta per Queralt hem dividit el terme municipal en 6 seccions:

Z1: entre la carretera de Lleida i la de Casteldans.

Z2: entre la carretera de Casteldans i la de Cervià fins que interseccionen amb l'autopista; s'allargassa fins a l'ermita de Sant Salvador.

Z3: correspons a les partides que trobem per damunt de l'autopista (AP-2) fins a tocar els termes de Casteldans i de Cervià.

Z4: entre la carretera de Tarragona i la carretera de Cervià; i s'allargassa fins al terme de l'Albi.

Z5: entre el terme de Juneda, Puiggròs i Arbeca, vessant nord del municipi fins a la intersecció de la via del tren (Tarragona-Lleida).

Z6: cara est de la carretera de la Floresta fins al límit del terme d'aquest municipi.

Les partides llistades contenen una ubicació geogràfica per zones i individual per fer el seguiment en el mapa i un possible significat etimològic. La relació, en ordre alfabètic, és la següent:

Aiguamoll

Partida situada al Z4 (1).

Fondalada que enllaça amb la Vall de la Coma de l'Albi i que és una llera d'un torrent (eixut normalment) que travessa el fons sud del terme a través de les partides Les Figueres, Rojalets, Toll de l'Olla, Freginals i desemboca al torrent del Salat.

Bassa de la Torre
Partida situada a la Z3 (4).
El nom prové de la petita bassa que es troba als peus d'un turo que rep aquest nom on s'hi troben restes arqueològiques ibèriques i romanes. Segurament el nom torre venia a identificar la vil·la romana que s'hi ubicava.

Cabanes d'en Tarragó
Partida situada a la Z3 (5).
El nom prové de les construccions propietat d'una de les famílies més antigues de la vila: els Tarragó.

Cantacorbs
Partida situada en la Z1 (6).
El nom sembla que pot provenir d'una designació d'una roca-pedra (canta) on sovint els corbs s'hi devien aplegar en nombre considerable. Em tot cas, no és pas una zona de roques en l'actualitat.

Carlana, la
Partida situada a la Z5 (7).
Petita partida, ubicada entre la via i el vessant nord de la vila. El nom sembla indicar algun antropotopònim ja que apareix en bona part de la geografia de Catalunya (Segarra, Segre mitjà, etc.) sovint vinculat a edificis. Sembla tenir relació amb carlà (amo del castell) i fer tant seria un nom femení basat en aquest genèric.

Castellots
Partida situada en la Z5 (8).
Aquesta partida rep el nom d'un antic poblament àrab que fou conquerit pels cristians però repartit entre la vila reial de les Borges i la vila comtal d'Arbeca. Aquest fet ocasionà múltiples conflictes però no serà fins després de la Guerra del Francès que es va despoblar i bona part dels seus vilatans fundaren l'actual municipi de la Floresta. El mateix cadastre del 1747 indica que el document és de les Borges i de la part reial de Castellot (en singular).

Clotal, el
Partida situada en la Z5 (10).
Aquest indret rep el nom segurament per la seua posició geogràfica enfonsada i de fet en la llera del torrent de la Femosa.

Collroig, el
Partida situada en la Z4 (11).
Aquesta partida rep possiblement el nom per ubicar-s'hi un turonet homònim que deu el seu nom al color rogenc de la terra argilosa (penseu que no molt lluny trobem les partides Rojals i Rojalets). També trobem un Collroig al Priorat, a la Cerdanya nord-catalana... sembla que pot ser prou comú en l'orografia nacional.

Collet, el
Partida situada en la Z5 (12).
Rep el nom per la ubicació d'un petit turó, al límit nord del terme municipal que separa el terme de les Borges del d'Arbeca i on s'hi ubica un distribuïdor del canal d'Urgell generant la quarta sèquia del canal.

Colls, els
Partida situada en la Z6 (13).
Rep el nom per la munió de petits turons-muntanyoles ajaçats entre la carretera de Tarragona i la plana pròpiament.

Comalpou, la
Partida situada en la Z4 (14).
Rep el nom, a part del genèric que indica la plana d'un petit altiplà (ara ja en desús i només fixat com a fòssil toponímic), per trobar-s'hi un pou d'aigua.

Comandilla, la
Partida situada en la Z3 (15).
És difícil atribuir un origen lluny del terme genèric, coma, seguit d'algun antropònim avui desconegut.

Comardèvol
Partida situada en la Z4 (16).
Sembla tractar-se d'una partida amb nom genèric més el cognom d'una persona, Ardèvol.

Creuetes, les
Partida situada en la Z4 (19).
És més un indret, el nom es pot deure al fet d'haver-hi hagut ubicades unes creus avui inexistents.

Escanàs
Partida situada en la Z5 (2).
Sembla que pot tenir el seu origen en un possible sentit ascanàs (< els canyars) potser per la proximitat al torrent de la Femosa.

Espona Grossa, l'
Partida situada en la Z6 (20 i 21).
Una de les grans partides del terme que s'allargassa per la vessant nord de la carretera de Tarragona i que deu el seu nom al fet de abocar-se, amb un gran desnivell, al fondo de les Teixeres que uneix la Floresta, Arbeca i les Borges.

Estiràs, els
Partida situada en la Z3 (3 i 23).
El seu nom es pot deure al fet de ser una zona extrema, estirada, del terme; tot i que, certament, és poc demostrable.

Estret, l'
Partida situada en la Z3 (24).
Partida que rep el nom per la singular llargada i poca amplada de tot el fondo que s'allarga fins al final del terme.

Figueres, les
Partida situada en la Z4 (25).
Partida que és la continuació natural del fondo de l'Aiguamoll i que rep el nom per la gran quantitat de figueres que hi ha gràcies a l'abundància (en termes garriguencs) d'aigua del subsòl. Sembla que era tradició situar una figuera a cada espona per ajudar que amb les arribades d'aigua la paret de pedra tingués més consistència.

Fontvella, la
Partida situada en la Z5 (26).
Rep el nom per ser el punt de sortida d'una font que transcorre paral·lela al torrent de la Femosa i que durant molts anys va donar aigua a la població. I més encara quan al segle XIX es va conduir per una mina fins a les parets de la població on rep el nom de Font Nova (i carrer de la Font).

Forques, les
Partida situada en la Z5 (27).
Rep el nom per ser el turó on s'ajusticiaven

els lladres que actuaven a la població. És un lloc vistent, tocant a la vila i just al costat de la carrerada (antiga via d'accés a la població des de Tarragona). És comú en d'altres poblacions.

Freginals, els
Partida situada en la Z2 (28).
Rep el nom al fet de ser una zona humida, prolongació del fondo de l'Aiguamoll i les Figueres. Un freginal és el tros de terra proper a una casa on s'hi fa farratge i, per tant, és un lloc humit. És comú en d'altres poblacions.

Gatellar, el
Partida situada en la Z2 (29).
Rep el nom per ser un indret amb gran abundància de gatells, que són uns arbusts que apareixen en torrents o vies d'aigua, com és aquest cas.

Hostal del Llop, l'
Partida situada en la Z4; també en la Z5 (30).
Rep el nom per ubicar-s'hi un antic hostal, avui enrunat però existent, a la vora de la carretera de Tarragona i situat entre dos pujades de fort pendent: la del Pixador (de les Borges) i la del Grau (de Vinaixa). Sembla que el nom de l'hostal es deu al fet de ser regentat per una família d'aquest renom (encara vigents avui a la vila).

Lladoners
Partida situada en la Z6 (31).
Rep el nom per ser un indret amb gran abundància de lladoners (lledoners en estàndard): són uns arbres autòctons i de secà.

Masos
Partida situada entre els termes de Juneda, Castellans i Puigverd que esdevé un enclavament borgenc enmig dels altres termes (no apareix en l'annex).
Rep el nom per ubicar-s'hi diversos masos, de gran majestuositat i importància econòmica: Mas Colom, Mas de Concabella, Mas de Sant Sebastià, Mas Pinell, Mas Roig i Mas Vell. Avui en dia n'hi ha aparegut d'altres de moderns, com el Mas Tres Pins.

Mirabella

Partida situada en la Z5 (39).

Rep el seu nom, possiblement, per ser un indret altívol d'on es pot albirar, amb plenitud, la cara nord de la població; certament una mirada bella de les Borges. A pocs quilòmetres de les Borges tenim la població de Miralcamp i un indret a Juneda, i molt proper, conegut com Miravall.

Pedrerres, les

Partida situada en la Z6 (40).

Rep el nom per ubicar-s'hi unes grans extensions de pedrerres naturals d'on s'extreu la famosa pedra de la Floresta o Vinaixa (segons la denominació) que serveix per construir grans monuments: per exemple la Sagrada Família de Gaudí.

Pla de Bepon

Partida situada en la Z3 (41).

Rep el nom per ser un pla important en la zona alta del terme i per ser propietat d'un tal Bepon. La història del tal personatge és novel·lesca (segons Queralt 2008): agafat com a mosso per l'exèrcit francès en retirada durant la Guerra del Francès va fer cap al front de Rússia. Va retornar a la població al cap de 30 anys i ningú el coneixia, per afirmar la seua arrel borgenca va ubicar una antiga cabana de volta de la família i llavors la població se'l va creure.

Pla de Buscaiola

Partida situada en la Z3 (42).

Rep el nom per ser un pla en la zona alta del terme i per ser propietat d'un tal Buscaiola. Desconeixem qui era el personatge que dona nom al pla.

Pla de les Garses

Partida situada en la Z4 (43).

Rep el nom per ser una zona plana on sembla obvi creure que hi devia haver moltes garses. Tot i que és possible alguna altra interpretació més escatològica, no sembla probable.

Pla del Pepe

Partida situada en la Z3 (44).

Rep el nom per ser un pla en la zona alta del terme, al límit amb Juneda i per ser propietat d'un tal Pepe. Desconeixem qui era el personatge que dona nom al pla però pel fet de ser

un nom en espanyol és probable que sigui relativament modern.

Pla del Rispa

Partida situada en la Z3 (45).

El nom indica un terreny pla de la zona alta del terme i fa referència a un renom comú a les Garrigues (també el trobem a Arbeca). Desconeixem la història del personatge.

Pla del Falliver

Partida situada en la Z4 (46).

Rep el nom per ser una plana allargadíssima, d'uns 3 km, que transcorre paral·lela al fondo de l'*Aiguamoll*. El nom de *Falliver* sembla indicar un antropònim però en desconeixem l'origen.

Pla de la Manxa

Partida situada en la Z4 (47). No apareix en la denominació oficial.

Rep aquest nom el darrer pla tocant ja a la cruïlla dels termes de la Floresta, Vinaixa i l'Albi. El nom de Manxa ens és totalment desconegut i sembla indicar algun tipus d'antropònim però, en tot cas, no hi ha documentació que ho validi; sí que sabem que hi havia un hostel molt concorregut i documentat, encara avui existent, però enrunat, que es deia “de la Manxa”. En d'altres indrets nacionals apareix amb el diminutiu *Manxol*.

Plana, la

Partida situada en la Z5 (48).

Es tracta d'una llenca de terra situada entre la carretera de Lleida i el límit del terme de Juneda (zona de reg), que en la vessant oest és a tocar de les parets de la vila. És una designació genèrica i sorprèn perquè és en femení.

Planellot, el

Partida situada en la Z1 (49).

Rep el nom per ser una zona pla a la llera del torrent de l'Aiguamoll i Puigpelat i és diferència d'altres pel fet per designar un diminutiu orogràfic planell però alhora amb un to despectiu-grandiós.

Planes, les

Partida situada en la Z5 (50).

Es tracta d'un seguit de petites franges de terra plana afaïçonades a la zona nord del ter-

me on hi ha una petita serra que tanca el fondo del torrent de la Femosa.

Plantada, la

Partida situada en la Z4 (51).

Es tracta d'una zona de secà paral·lela a la carretera de Tarragona en una zona farcida de petits tossalets. El nom sembla indicar algun tipus de plantació singular però no hi ha documentació que ho validi.

Puigpelat, el

Partida situada en la Z3 (52).

Rep el nom per haver-hi un puig pelat, és a dir, un petit turó que l'erosió l'ha deixat amb poca o gens vegetació.

Puigperdiguer, el

Partida situada en la Z4 (53).

És més un indret ja que és un espai molt petit al voltant d'un puig que li dona nom. La relació amb la fauna autòctona, en aquest cas les perdius, és prou clara.

Pujada, la

Partida situada en la Z2 (54).

Rep el nom per ser la primera pujada (de fet no és gens pronunciada) que trobem en sortir de les Borges en direcció sud (zona alta) i anuncia els primers contraforts de les Garrigues enfront de la plana d'Urgell.

Puntarró, el

Partida situada en la Z1 (55).

Desconeixem l'origen del topònim, tot i que sembla indicar algun tipus de petita zona (potser d'una partida) que sobresurti.

Racó del Moro, el

Partida situada en la Z3 (18).

Se situa al límit del terme tocant al de Cervià i és una raconada on la carretera a Cervià fa un gir de 270° i inicia l'ascensió pronunciada a les Serres. El nom sembla tenir relació amb algun antropònim, val a dir que el renom Moro és comú encara a les Borges.

Racó del Pom, el

Partida situada en la Z3 (56).

Petit indret que se situa entre les parets del Tos-

sal de la Mola i de la Comadilla i que rep el nom pel fet d'estar-hi ubicada una cabana i una finca propietat de la família del renom Pom de les Borges.

Racó d'en Cesc, el

Partida situada en la Z3 (57).

Petit indret situat al límit dels Estiràs (prop del terme de Cervià). Sembla clar que té a veure amb un nom de persona però en desconeixem més informació.

Rojals, els

Partida situada en la Z2 (59).

Petita partida situada en la zona de reg on el nom sembla indicar el color de la terra argilosa que s'hi troba (cal recordar que aquest nom és un topònim major de la Conca de Barberà)

Rojalets, els

Partida situada en la Z2 (58).

Petita partida adjacent a l'anterior i que té el mateix origen etimològic. Sorpren l'ús del diminutiu però s'entén per la pròxima partida dels Rojals.

Roquís, el

Partida situada en la Z3; també Z2 (60).

Partida que indica amb el seu nom el fet d'ubicar-s'hi un bon nombre de roques que inicien les primeres serres de transició cap a les Garrigues des de la plana d'Urgell.

Rovinals, els

Partida situada en la Z5 (61).

Partida que com el seu nom indica se situa en la llera del torrent de la Femosa on, de tant en tant, hi sol baixar una rovinada-riuada.

Salat, el

Partida situada en la Z1 (62).

Partida que rep el nom per formar part del torrent Salat en el tram on conflueix amb la riera de l'Aiguamoll; d'allí desemboca al torrent de la Femosa. El nom Salat no tenim constància d'on prové.

Sant Salvador

Partida situada en la Z2 (65).

Partida que rep el nom per ubicar-s'hi l'ermita de Sant Salvador. Es tracta d'un edifici hu-

mil de transició del romànic al gòtic, d'una sola nau acabada en una capçalera rectangular.

Serres, les
Partida situada en la Z3 (63).
Partida que enllaça amb l'homònima del terme de Cervià. És la zona alta del terme municipal i d'aquí ve el seu nom.

Serreta, la
Partida situada en la Z2 (64).
Rep el nom per ser la primera, i lleugeríssima, alteració del terme, just a la sortida del nucli urbà, i que anuncia la fi de la Plana d'Urgell.

Sínia, la
Partida situada a la Z2 (9).
Rep el nom per haver-hi ubicada fa anys una sínia.

Toll de l'Olla, el
Partida situada en la Z2 (66).
Rep el nom per la forma que té que s'assimila al toll (cul) d'una olla.

Torre de l'Arqués, la
Partida situada en la Z2 (67).
Rep el nom per ubicar-s'hi una torre-edificació de la família Arqués de les Borges.

Torre-sala, la
Partida situada en la Z1 (68).
Rep el nom per trobar-s'hi una antiga construcció anomenada Torre Sala. L'origen del nom ha portat controvèrsia ja que sembla indicar un senzill antropònim però hi ha qui ha volgut veure-hi una relació amb les templers i un origen més remot.

Tossal de la Mola, el
Partida situada en la Z3 (69).
Partida que rep el nom per l'element orogràfic que domina aquella zona alta del terme municipal. El nom de mola pot ajudar a entendre la grandesa del tossal que s'allargassa més d'un quilòmetre.

Tossal Gros, el
Partida situada en la Z5 (70).
Indret que rep el nom per allotjar un dels

tossal singulars de la zona nord de les Borges on s'inicien alguns elements que indiquen la finalització de la Plana d'Urgell però encara d'una forma incipient.

Tossal Penjat, el
Partida situada en la Z5 (71).
Indret situat molt a prop de l'anterior. El nom penjat no té explicació documentada però pot indicar que es tractava d'un element isolat.

Vaca-roja
Partida situada en la Z1 (72).
En desconeixem el significat més enllà de constatar que es tracta d'algun animal (ens costa de creure la primera impressió basada sobre vaca) o element (desconegut) de color roig.

Verdunes, les
Partida situada en la Z2 (73).
Es difícil indagar el sentit del topònim però podia tractar-se d'un tipus de figuera anomenada verduna; en ser un lloc fondo és probable. S'hi ubica un polígon industrial homònim.

Zona no identificada amb nom concret
(74)

3. Cloenda

Aquesta breu aproximació a la toponímia borgenca vol lluitar contra l'oblit del patrimoni immaterial i servir per a desvetllar mínimament l'interès per la pròpia cultura i tradicions (ja que en els topònims menors és, potser, on millor és pot comprovar el geni de cada poble i perquè no d'una comarca, d'un país); la modestia –i totes les limitacions– de l'estudi no ha de ser excusa per no treballar per un ressorgiment d'aquests mots.

A més a més, aquesta tasca de cercar explicacions als topònims de cada població és una feina que s'ha de realitzar de forma periòdica, sobretot quan la voluntat de modernitat i d'universalitat ens fa perdre aquell nom atàvic que és el que guarda més relació amb la pròpia història.

Lamentablement, una recerca històrica de topònims no ha pogut encabir-se en aquesta monografia, però segur que la llavor sembrada germinarà en un nou estudi sobre aquesta temàtica tan absolutament idiosincràtica.

4. Bibliografia

QUERALT, Ramon (2002): *Les partides del T. M. de les Borges Blanques* (intitulat, treball inèdit).

QUERALT, Ramon (2008): *Les cabanes de volta de les Borges Blanques*. Valls, Cossetània Edicions.

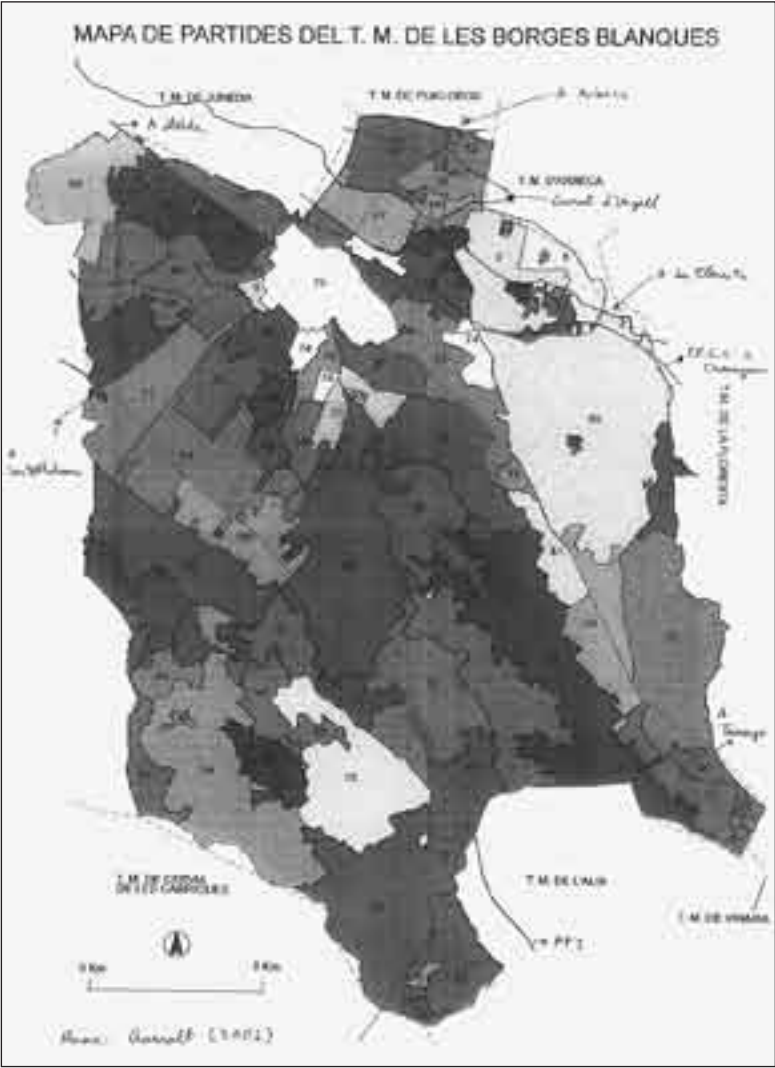
RIPOLLÈS, Roser (1999): *La llengua catalana durant el segle XVII, segons documents de l'arxiu de l'Ajuntament de les Borges Blanques*. Les Borges Blanques, Ajuntament.

Inclou: Llibre de censals (1603), Document

sobre el preu del blat de forment (1615), Articulata dels terratinents de Castellots (1662), Arrendament de les Herbes (1666), Testament d'Escolàstica Solà (1669), Signatures de la Concòrdia (1672-1678), Àpoca i definició de censal (1690), Còpia dels privilegis atorgats el 1510 (1510 [1691]) i Inventari de Béns de les Borges (suposadament del segle XVII).

SATORRA, Jordi (2006): *Els carrers de les Borges i les petjades de la història*. Les Borges Blanques, Edicions Sud-oest.

5. Annex

Antroponímia de les terres catalanes

Recorregut valencià dels cognoms procedents de Lleida a partir del llibre del repartiment

RAMON FERRER-EMILI CASANOVA
Universitat de València

L'objectiu de la present comunicació és esbrinar els llinatges dels colons lleidatans que repoblaren la ciutat de València després de la seua conquesta, així com el seu posterior arrelament per tot el país al llarg del període medieval, de l'època moderna i de l'època actual.

1. El 22 d'abril de 1238, les tropes de Jaume I iniciaven el setge de la ciutat de València. La conquesta d'una urbs de la importància de la capital del Tùria –uns 15.000 habitants intramurs– exigia la presència d'un gran exèrcit. Sabeedor d'esta necessitat, el monarca havia preparat a consciència l'empresa. Per una banda, va aconseguir que el Papa la declarara croada, amb la qual cosa es garantia la participació de tots els que volgueren obtindre llogre amb els avantatges espirituals que això reportava; per altre costat, va prometre recompensar amb donacions de béns arrels i immobles a tots els que participaren en la conquesta. El resultat fou, segons la Crònica, la consecució d'un exèrcit de mil cavallers i seixanta mil peons, provinents d'arreu de la Península Ibèrica i d'Europa: Aragó, Catalunya, Castella, Navarra, França, Alemanya, Hongria, Portugal, Itàlia i Anglaterra. Enmig de tant vast exèrcit destacaven les milícies municipals, les tropes dels principals pobles procedents dels dominis catalanoaragonesos que participaren de forma activa en l'assoliment de la conquesta de València.

El setge durà fins el 27 de setembre, data en què el rei Zaiyan i Jaume I pactaren la rendició de la ciutat tot acordant que els retuts tindrien de termini fins el dia 8 d'octubre per a quedar-

s'hi o abandonar la ciutat. Seguint allò pactat, el monarca cristià féu la seua entrada oficial en la capital el 9 d'octubre d'eixe any de 1238.

Jaume I compleix la promesa de recompensar les tropes que l'havien ajudat en la conquesta i immediatament porta a terme el repartiment de cases:

“E quan açò haguem feyt, entram nós en la vila, e quan vench al tercer dia començam a partir les cases ab l'arquibisbe de Narbona, e ls bisbes, e ls nobles qui estat havien ab nós, e ab los cavallers aquells qui heretats eren en aquell terme. E partim a les comunes de les ciutats a cada una segons la companya ni los hòmens que y havia d'armes”

El Llibre dels Fets explica com als tres dies de l'entrada en la ciutat Jaume I comença a repartir les cases de València tot creant una zona comercial on es trobava la carnisseria, la sabateria, la draperia i la zona dels canvistes que compartien ubicació amb els drapers. Així mateix va destinar un barri als mudèixars, el “vico sarracenorum” i un altre per als jueus als quals assignà una zona que contenia noranta-cinc cases ubicades a continuació de les corresponents als hòmens de Tarragona. La resta de la ciutat la va lliurar als municipis –“comunes de les ciutats”– que es trobaven presents en el setge i als quals lliurà un nombre de cases “segons la companya ni los hòmens que y havia d'armes”. El repartiment el va fer per barris; per a esta distribució es va seguir el criteri d'indole geogràfic, d'acord amb l'origen dels repobladors, cosa que va produir l'aparició dels barris

de: Barcelona, amb 496 cases; Lleida, amb 351; Tortosa, amb 262; Montblanc, amb 106; Vilafranca, amb 25; Tarragona, amb 129; la Ràpita, amb 27; Montpeller, amb 156; Daroca, amb 278; Terol, amb 417; Calataiud, amb 408; Saragossa, amb 204; finalment Tarassona amb 97 cases¹

Una clàusula que regia en totes i cada una de les donacions efectuades, tant a València com al seu terme, feia referència a la data límit que tenien els agraciats per a fer-se càrrec de la donació; en el cas dels habitatges significava que els beneficiats amb el do devien haver-se habitat com a màxim “*decimum die post Pascha*”. Posat que la Pasqua de l'any 1239 correspongué al 27 de març, 10 dies després, hagué de ser el 6 d'abril. Per tant, eixe 6 d'abril de 1239 tots els agraciats amb cases a València devien haver-les ocupat, o en cas contrari les perdrien.

Arribada, doncs, la data consignada per a la presa de possessió dels habitatges, el rei porta a terme una revisió de com s'ha desenvolupat tot el procés; a tal fi s'elaborà un cens complet on s'anoten tots i cadascun dels propietaris dels immobles de la capital, tant els antics (musulmans) com els nous (generalment cristians). Este document denominat “*Liber iste memoratus de domibus Valentie*” comença a realitzar-se “*sub era MCCLXXVII, V idus aprilis*”, cosa que equival al 9 d'abril de 1239, i s'acaba dies després, abans del 15 de maig d'eixe mateix any.

El text conté la relació, casa per casa, del nou posseïdor, de l'antic, així com el nombre de cases assignades a cada barri i la condició d'alguna d'elles “parva”, “mediocre”, “bona”. Al marge del text apareixen una sèrie de sigles que fan referència al posseïdor de l'immoble, que pot ser el Rei (Rex), l'església (Ecl) o un particular, en este darrer cas s'indica el seu origen. Estes sigles són:

B= Barcelona	T= Tarragona
Dc= Daroca	Cl/Cal: Calataiud
Ç= Saragossa	Llei= Lleida

M=Montpeller	Mb= Montblanc
Pr=Prades	Ra= la Ràpita
Ter=Terol	Ti=Tarassona
V=Vilafranca	

Les sigles van reafirmades per una creu quan s'ha constatat per part de l'escrivà la presència del repoblador. En aquells assentaments o documents que no porten la creu se sol anotar la circumstància per la qual el colon no es troba present en el moment de la revisió: haver caigut presoner, mort, no haver-se fet càrrec de la donació, haver-la venuda, etc.

En definitiva, els assentaments que contenen alguna de les sigles enunciades a més d'una creu recullen la filiació dels primers repobladors que habitaren els habitatges de la ciutat de València després de la seua conquesta als musulmans, abans del 7 d'abril de 1239.

2. ¿Qui habitaren el barri que es va concedir al consell de Lleida? Si repassem els documents en què apareix la sigla “Llei” i una creu a continuació, obtindrem la nòmina dels primers lleidatans instal·lats a la capital del Túria. Descomptant aquells la denominació dels quals en els documents no ens permet esbrinar el seu llinatge, com és el cas d'aquells que únicament se'ls denomina pel seu nom, Jacob, Johan; per la seua pertinença a algun personatge important, “*O. domine regie*”; per la seua professió, A. presbiter, etc, el resultat final és el següent:

Abinet
Agreda
Agremont
Agremont de Lleida
Alguayre
Almenar
Almorabet
Alòs
Anglaria
Anglesola
Artesa
Aulàs
Avinion

Avirer	Cerdan
Aynsa	Cespulga
Baciner	Çivader
Baga	Claran
Bainer	Claver
Bajas	Cobertorer
Balaguer	Cogullada
Balbona	Colbet
Barberano	Comes
Barcelona	Conchel
Barrufet	Conchell
Basas	Cornell
Belbert	D'Ezpín
Belloch	D'Isona
Benasc	Deolàs
Berart	Deufort
Berdun	Dezlor
Berga	Díaz
Bif	Duran
Boga	Eiximeni
Bolàs	Fenollерç
Bonansa	Ferrandi
Bonet	Ferrer
Borgona	Figac
Borser	Floreiacs
Bos	Fontanet
Botet	Fontova
Bover	Franc
Burro	Gallac
Cabedis	Galleta
Çacoma	Galmers
Çalbeta	Garcia
Calvet	Garoz
Camarasa	Garrà
Camas	Gasc
Campçentelles	Gascon
Çapater	Gil
Capbou	Girade
Caral	Gómez
Cardona	Greulas
Carnicer	Guillem
Çaroca	Guillem de sancti Justi
Caserras	Jaume
Çaspulga	Johannis
Casta	Johannis de Montrog
Castel	Jorbota
Castellehuelo	Jordan
Cavaller	Langa
Cerbellon	Lavarola
Çerbera	Leçam

¹ Les fonts usades en este treball són les següents:
CABANES, Amparo - FERRER, Ramon, *Libre del Repartiment del Regne de València*, València: Anubar, 1979-80
VALLDECABRES, Rafael, *El cens de 1510: relació dels focs ordenada per les Corts de Montsó*, València: PUV, 2002.
ARV, Generalitat 4825-4828 (PATROM)
Institut Nacional d'Estadística: distribució dels cognoms per províncies.

Lérida	Reg
Lignan	Remondi
Linerola	Remondus de Biela
Llena	Renover
Loçano	Res
Maçot	Ripol
Manresa	Riumar
Martel	Roca
Martí	Roda
Martina	Roel
Matamala	Roger
Mercadal	Romeo
Moliner	Ros
Monçon	Roure
Monmeneu	Salas
Montealbo	Salvator
Montrog	Sanaüga
Morages	Sancii Garcez
Mulerat	Sanct Milian
Muro	Sancte Marie
Nadal	Sancti Justi
Navarro	Sancti Petri
Olargues	Saon
Oler	Sarrador
Oliver	Sartre
Ortiz	Sauce
Osea	Saymissag
Pallarés	Segarra
Pallars	Segur
París	Segura
Pellicer	Seller
Penedés	Serrador
Per de Moncada	Seu
Per Nomdedéu	Signes
Peralada	Sobiran
Pere	Soler
Perpunter	Sores
Petri de Bayo	Spallargas
Petri de Pina	Stada
Petri Egidí	Stephani
Pitarch	Tarachone
Planers	Tàrraga
Pocollul	Tellet
Ponz	Texeda
Portajoyas	Texedor
Pradas	Texidor
Pradel	Tobian
Raymat	Tolosan
Real	Tortosa
Realp	Trompador

Trucher
Uctabian
Urgel
Valcarca
Valerio
Vallebrera
Vallés
Valseguer
Vera
Vilabertran
Villanova
Vinnon
Vital

Ara bé, no tots els llinatges que acabem d'anotar procedeixen exclusivament de ciutadans provinents de Lleida, n'hi ha oriünds dels altres municipis i que ostenten idèntics llinatges, tal és el cas de les estirps següents:

Agramunt: Lleida i Montpller
Agreda: Lleida i Tarassona
Ainsa: Lleida i Tarassona
Almenar: Lleida i Barcelona
Avinnon: Lleida i Barcelona
Bagas: Lleida, Barcelona
Balaguer: Lleida, Tortosa, Saragossa,
Daroca i Terol
Barberà: Lleida, Tarassona
Barcelona: Lleida, Barcelona, Tarragona
Benas: Lleida, Saragossa
Berart: Lleida i Tarassona
Bonet: Lleida, Barcelona i Saragossa
Boter: Lleida, Barcelona
Capdebou: Lleida i Barcelona
Cardona: Lleida, Montblanc
Carnisser: Lleida, Montblanc
Cavaller: Lleida, Montblanc
Cerdà: Lleida, Montblanc, Terol
Cervera: Lleida i Tarassona
Despí: Lleida i Barcelona
Dias: Lleida, Torotsa
Durà: Lleida, Barcelona, Tarassona,
Vilafranca, Montpeller
Eximén: Lleida, Barcelona, Calataiud
Ferrer: Lleida, Barcelona, Tarragona,
Tortosa, Terol
Franc: Lleida, Tortosa
Gasc: Lleida i Barcelona

Gil: Lleida, Tortosa, Vilafranca, Terol,
Saragossa
Gómez: Lleida, Terol, Tortosa
Jordà: Lleida i Saragossa
Leyda: Lleida, Daroca, Barcelona
Martí: Lleida, Calataiud, Terol, Saragossa,
Tortosa
Moliner: Lleida, Tarragona, Barcelona,
Montpeller
Monçó: Lleida, Tarassona, Saragossa,
Montpeller i Daroca
Navarro: Lleida, Terol, Calataiud, Barcelona
Osca: Lleida, Terol, Calataiud, Barcelona
Pallarés: Lleida i Tortosa
Pellisser: Lleida i Barcelona, Calataiud,
Saragossa
Peralada: Lleida i Tortosa
Pere: Lleida, Daroca, Montblanc
Perpunter: Lleida, Daroca, Saragossa
Pocullull: Lleida i Terol
Prades: Lleida, Montblanc, Tarragona i
Tortosa
Remon: Lleida, Saragossa, Terol, Calataiud,
Tortosa
Ripoll: Lleida i Montblanc, Barcelona
Roca: Lleida, Barcelona i Montpeller
Roger: Lleida, Barcelona, Montpeller
Romeo: Lleida, Montpeller
Senpere: Lleida i Tortosa
Soler: Lleida, Ràpita, Daroca, Tortosa
Sores: Lleida i Tarassona
Stada: Lleida i Terol
Tarrassona: Lleida, Tortosa, Tarragona,
Barcelona
Tolosa: Lleida, Barcelona, Saragossa
Vallés: Lleida i Daroca

Concretament, els llinatges establits a València amb l'única procedència de Lleida són els següents:

Albinet
Alguayre
Almorabet
Alòs
Anglaria
Artesa
Aulàs
Avirer
Baciner

Bagas
 Balbona
 Belbert
 Belloch
 Berga
 Bif
 Bos
 Bover
 Burro
 Çacoma
 Calvet
 Camarasa
 Campçentelles
 Çaspulga
 Casta
 Castel
 Castelleuuelo
 Çerbellon
 Çivader
 Cogullada
 Colbert
 Comes
 D'Isona
 Deufort
 Fenollere
 Figac
 Floreiacs
 Fontanet
 Fontova
 Gallac
 Galmers
 Garran
 Girade
 Greules
 Iohannis de Montrog
 Jorbota
 Langa
 Lignan
 Llena
 Martel
 Matamala
 Mercadal
 Monmeneu
 Montrog
 Mulerat
 Olargues
 Oliver
 Oller
 París
 Penedés

Per de Moncada
 Per de Nomdedéu
 Planers
 Poculull
 Pradel
 Realp
 Remon de Biela
 Renover
 Riumar
 Roda
 Salas
 Salvador
 Sanaüga
 SanctiPetri
 Saymissag
 Segarra
 Segur
 Serrador
 Seu
 Signes
 Sobiran
 Spallargues
 Texeda
 Texidor
 Trucher
 Uctobian
 Urgel
 Valcarca
 Vallebrera
 Vallés
 Vallseguer
 Vilabertran

3. Podem pensar que els colons lleidatans instal·lats a València que porten estos llinatges són els epònims d'eixes mateixes estirps en el territori valencià? Si repassem la cronologia de la repoblació en terres valencianes els resultats serien els següents: els assentaments de colons cristians s'inicien en 1233, any en què Jaume I repobla la localitat de Borriana mentre que el noble aragonés Blasco d'Alagon fa el mateix a Morella. Pel que fa a Borriana els treballs del pare Ramon de Maria ens permeten conèixer l'onomàstica del seus repobladors, onomàstica que no coincidix de cap manera amb la dels lleidatans instal·lats a València. Pel que fa a Morella no podem portar a terme la comparació ja que la carta de població amb què s'instal·len els colons a Morella no indica els llinatges dels re-

pobladors, únicament indica la seua quantitat, cinc-cents. A banda d'estes dos poblacions, fins 1238-39 en què s'efectua la repoblació de la de València, només es repoblen xicotets llocs de les comarques septentrionals castellonenques, territoris on només trobem una coincidència amb l'onomàstica dels radicats a València: es tracta del llinatge Camarasa, establert a Herbés en l'any 1233.

Pel que hem indicat podem deduir, amb gran prudència, que molts dels llinatges procedents de Lleida que s'assenten a la ciutat de València bé pogueren ser els epònims d'estes mateixes estirps en terres valencianes²

4. Quin és el grau de desenvolupament d'estos llinatges al llarg de l'Edat Mitjana? Sens cap dubte ens trobem enfront de realitats molt diferents; mentre uns desapareixen després del seu assentament en la capital, altres en canvi es propaguen ramificant-se per distintes localitats. Pel que fa als primers, 239 llinatges, un 41'5% desapareixen de la documentació no comptant més que amb la cita de la seua ubicació a València. Es tracta de les estirps Albinet, Almorabet, Anglaria, Aulas, Avirer, Baciner, Bainer, Bagas, Balbona, Belbert, Bif, Campçentelles, Castelleuuelo, Çivader, Cogullada, Denforz, Disona, Figac, Garran, Greulàs, Girade, Iohannis de Montrog, Jorbota, Llena, Olargues, Per de Moncada, Per de Nomdedéu, Realp, Remon de Biela, Renover, Riumar, Saymissag, Segur, Sobiran, Spallargues, Trucher, Uctobian, Valcarca y Valseguer. Altres sis estirps només es troben presents en altra localitat a més de la de València. Es tracta de Burro, Colbert, Floreiacs, Galmers, Serrador y Seu, que trobem igualment a Polop, Càncer, Oriola, Benifaió i Cocentaina respectivament.

La resta d'estirps compten amb un desenvolupament major que va des de les tres localitats a moltes més, com per exemple:

Cognom/Nombre de llocs on es troba

Alguayre 5
 Alòs 24

Artesa 8
 Baga 21
 Belloc 14
 Bos 7
 Bover 3
 Çacoma 6
 Calvet 18
 Camarasa 24
 Carta 3
 Çaspulga 4
 Castel 49
 Çerbellon 7
 Comes 24
 Ezpin (d') 17
 Fenollar 7
 Fontanet 6
 Fontova 3
 Gallac 14
 Langa 3
 Lignan 11
 Martel 9
 Matamala 4
 Mercadal 4
 Monmeneu 6
 Montcalbo 8
 Montrog 20
 Mulerat 8
 Oliver 43
 Oller 29
 París 7
 Penedés 11
 Pocullul 6
 Pradel 5
 Roda 18
 Salas 46
 Salvador 49
 Sanaüga 10
 Segarra 56
 Senpere 6
 Signes 3
 Texada 3
 Texidor 29
 Urgel 6
 Vallebrera 11
 Vallés 38
 Vilabertran 5

² Partim de la idea que, segurament, una part dels repobladors del barri de Lleida de València eren o procedents d'altres regions o feia poc de temps que vivien a Lleida on serien "batejats".

5. El segle XV és una centúria de gran retrocés demogràfic per a una gran part del territori del regne de València; únicament a finals del citat segle XV o a començaments del XVI es tornen a recuperar les xifres obtingudes a finals del segle XIV. Durant este període de caiguda demogràfica el terç superior del país arriba a perdre fins a un 50% de la seua població, tot produint-se enormes pèrdues d'habitants en moltes de les localitats. Esta convulsió és la causant que molts llinatges desapareguen al llarg d'este segle no traspasant les fronteres de l'Edat Mitjana amb l'Edat Moderna. A quants dels llinatges analitzats els ocorre una cosa així? De les 93 estirps que acabem d'anotar, cinquanta-nou d'elles no es troben presents en el cens de 1510; es tracta d'Albinet, Alguayre, Almorabet, Anglaria, Aulàs, Avirer, Baciner, Bainer, Bagas, Balbona, Belbert, Bif, Boser, Burro, Campçentelles, Çaspulga, Casta, Castelleuyelo, Çivader, Cogullada, Colbert, Denforz, Disona, Figac, Floreiacs, Fontanet, Fontova, Galmers, Garran, Greulàs, Girade, Iohannis de Montrog, Jorbota, Langa, Llena, Martel, Matamala, Mercadal, Monmeneu, Olargues, Per de Moncada, Per de Nomdedeu, Pradel, Realp, Remon de Biela, Renover, Riumar, Serrador, Saymissag, Segur, Seu, Signes, Sobiran, Spallargues, Trucher, Uctobian, Valcarca, Valseguer. Als restants sí que els trobem en el citat cens si bé amb una presència menor que l'exhibida per al període medieval. Únicament dos casos, el del cognom París i de Texeda la relació és a la inversa.

En resum, la presència dels llinatges amb el nombre de localitats durant els dos períodes, Edat Mitjana i segle XVI, és la següent:

Llinatge	s. XIII, XIV i XV	s. XVI
Albinet	1	—
Alguayre	5	—
Almorabet	1	—
Alòs	19	5
Anglaria	1	—
Artesa	7	1
Aulas	1	—
Avirer	1	—
Baciner	1	—
Bainer	1	—
Bagas	17	4

Belloch	12	2
Bif	1	—
Bos	6	1
Boser	3	—
Burro	2	—
Çacoma	5	1
Calvet	15	3
Camarasa	22	2
Campçentelles	1	—
Çaspulga	4	—
Casta	3	—
Castel	34	15
Cartelleyuelo	1	—
Çerbellon	5	2
Çivader	1	—
Cogullada	1	—
Colbert	2	—
Comes	15	9
Denforz	1	—
Espín (d')	11	9
Fenollers/Fenollar	5	2
Figac	1	—
Floreiacs	2	—
Fontanet	6	—
Fontova	3	—
Gallac	9	5
Galmers	2	—
Garran	1	—
Greules	1	—
Girade	1	—
Isona (d')	1	—
Iohannis de Montrog	1	—
Jorbota	1	—
Langa	3	—
Lignan	7	4
Llena	1	—
Martel	9	—
Matamala	4	—
Mercadal	4	—
Monmenou	6	—
Montealbo	7	1
Montrog	15	5
Mulerat	7	1
Olargues	1	—
Oliver	31	12
Oller	26	3
París	3	4
Penedés	9	2
Per de Moncada	1	—
Per de Nomdedeu	1	—

Planers	1	1
Poculull	5	1
Pradel	5	—
Realp	1	—
Remon de Biela	1	—
Renover	1	—
Riumar	1	—
Roda	14	4
Salas	33	13
Salvador	31	18
Senpere	5	1
Senauga	5	5
Sarrador	2	—
Saymissag	1	—
Segarra	30	26
Segur	1	—
Seu	2	—
Signes	3	—
Sobiran	1	—
Spallargues	1	—
Texeda	1	2
Texidor	21	8
Trucher	1	—
Uctobian	1	—
Urgel	4	2
Vallebrera	8	3
Valcarca	1	—
Vallés	26	12
Valseguer	1	—
Vilalabertran	5	—

6. Dels 38 lleidatans documentats en 1510, se'n mantenen 27 encara en el segle XVII, concretament en 1646 (ARV, Governació, 4825-4828) Són els següents:

Alòs 28 (caps de família)
Belloch 5
Calvet 1
Camarasa 12
Castell 80
Cervelló 2
Comes 21
Ezpín 7
Fenollar 10 (Fenollera 6)
Gallach 2
Liñan 7
Monroig 4
Oliver 30
Oller 19

París 5
Penedés 12
Roda 25
Salas 12
Salvador 50
Sanahuja 10
Segarra 140
Sempere 100
Texeda 1
Texidor 7
Urgells 1
Vallebrera 4
Vallés130

No hi apareixen ja: *Artesa, Bagas, Bos, Leyda, Sacoma, Mullerat, Planers, Poculull, Valcarca, Valseguer, Vallebrera.*

Com ocorre sempre que treballem amb fonts fiscals antigues, que no són exhaustives, ens en portem la sorpresa esperable que en un segle posterior apareguen llinatges que no es troben en la documentació anterior. Hem de pensar en aquests casos que són cognoms que tornen a vindre a València a causa de la gran mobilitat de l'època, o que hi existien però no van ser documentats en les fonts consultades? Nosaltresensem que segurament han viscut ininterrompudament a València des del XIII fins el XVII. En 1646 recuperem els següents:

Bover 15
Fontanet 1
Fontova 1
Galmés 4
Isona (d')
Langa 3
Martell 5
Mercadal 1
Monmeneu 3
Pradell 4
Serrador 3
Signes 14

És a dir, 12 cognoms no foren anotats en el Cens de 1510.

7. Actualment una gran part d'estos cognoms, 29, encara perviuen en terres valencianes, uns concentrant pràcticament tots els usuaris ací, com *Alòs, Camarasa, Gallach, Isona,*

Monmeneu, Penadés, Salvador, Segarra, Signes, i altres compartits amb altres regions catalano-parlants com Fontanet, Galmés, o hispàniques, com Langa, Serrador.

Hi trobem els següents:

Alòs: 194 de primer/167 de segon, a Alacant, 182/179 a Castelló, 770/746 a València, de 2320/2282

Bover: 25716 a Alacant, 21/29 a Castelló, 49/69 a València, 610/684 a Balears

Calvet: 22/22 a Alacant, 91/79 a Castelló, 260/266 a València

Camarasa: 546/519 a Alacant, 939/832 a València

Cervelló: 19/14 a Alacant, 42/48 a Castelló, 188/141 a València

Comes: 22/22 a Alacant, 130/161 a Castelló, 655/609 a València

Fenollar: 149/164 a Alacant, 444/442 a València

Fontanet: 32/38 a Alacant, 101/88 a Castelló, 20/24 a València

Gallach: 183/172 a València

Galmés: -/8 a Alacant, 88/105 a Castelló, 10/26 a València, 1458/1495 Balears

Isona: 24/17 a València de 24/28

Langa: 60/44 Alacant, 44/69 a Castelló, 320/303 a València

Liñan: 14/26 a Alacant, 31/34 a Castelló, 63/79 a València, 732/795 a Granada

Martell: 17/13 a Alacant, 35/40 a Castelló, 10/16 a València

Mercadal: 12/8 a Alacant, 9/8 a Castelló, 22/31 a València

Monmeneu: 57/35 a València

Monroig: 94/108 a Castelló, 64/61 a València

Oliver 1357/1371 a Alacant, 377/357 a Castelló, 2149/2087 a València

Oller: 114/129 a Alacant, 54/44 a Castelló, 229/222 a València

París: 52/60 a Alacant, 207/230 a Castelló, 245/280 a València

Penadés: 120/116m 9/11m 1103/1069 a València.

Roda: 132/86 a Alacant, 451/486 a Castelló, 584/577 a València

Salas 414/432 a Alacant, 271/283 a Castelló, 555/628 a València.

Salvador: 346/318 a Alacant; 2357/2347 a Castelló; 3060/2981 a València

Sanahuja: 486/466 a Castelló, 193/166 a València

Segarra: 859/836 Alacant; 1996/1943 a Castelló, 1290/1184 a València, d'un total de 7635/7393

Serrador: 188/215 a València, 134/102 a Valladolid.

Signes: 686/623 a Alacant, 18/15 a Castelló, 767/872 a València

Urgel 11/5 a València

8. A través del resseguiment documental dels cognoms podem veure quins es mantenen ací a València i quins s'han perdut. En el cas dels llinatges que vingueren a València arran de la repoblació medieval des de Lleida trobem que una mínima encara perduren hui, la resta s'han anat perdent per les pestes, o han estat substituït per altres ja que al XIII encara no estaven fixats els cognoms, o han emigrat a altres territoris. Perfilar perfectament tot açò necessita d'un treball genealògic i d'anàlisi exhaustiva microdocumental que ara no estem en condicions de fer³

Però podem afegir que pràcticament tots els que es documenten al segle XV es conserven hui, fet que demostra la gran permanència de l'antroponímia.

Els noms de casa de la localitat de la Palma d'Ebre (Ribera d'Ebre)

OLGA CUBELLS BARTOLOMÉ

Universitat Rovira i Virgili (Tarragona)

1. JUSTIFICACIÓ

Ja fa molts anys que vaig sentir interès per l'estudi de la meua llengua i les singularitats dels parlars catalans. Aquesta flama m'ha permès centrar-me, en diverses investigacions, en l'anàlisi, des d'un punt de vista geolingüístic, del territori que tinc més proper. Fins ara mai m'havia decidit a ocupar-me d'un vessant tan lligat a la lingüística diatòpica com és l'onomàstica,¹ però la celebració d'aquest XXXVIè Col·loqui d'Onomàstica m'ha ofert la possibilitat d'obrir camí per aquests averanys.

En el moment que em vaig haver de plantejar què és el que podria analitzar en relació amb l'onomàstica, també vaig haver d'escollir un paisatge on emmarcar aquesta anàlisi, i una cosa va portar a l'altra. Estava clar que em centraria en el meu poble, la Palma d'Ebre,² i aquesta decisió va conduir, gairebé sense pensar-ho, cap al destí antroponímic: els noms de casa i els renoms.

I és així que vaig presentar la proposta al comitè científic d'aquest col·loqui. Però una vegada vaig haver de posar fil a l'agulla, va quedar evidenciat que el meu objectiu era massa ambiciós: la limitació d'espai a què estava sotmesa em demanava triar entre l'anàlisi dels noms de casa o la dels renoms, i va pesar més el plat dels

noms de casa, segurament pel fet que és un terreny que desperta menys susceptibilitats en els informants.

D'entrada, doncs, he de fer un primer matís en relació a l'objecte d'anàlisi, la qual es limitarà a llistar i classificar els noms de casa de la vila de la Palma d'Ebre. A l'inici em semblava una investigació interessant, per tal com obria camí en l'estudi antroponímic des d'un punt de vista local, però quina va ser la meua sorpresa quan vaig descobrir que Ricard Serrano Ciurana ja se m'havia anticipat, l'any 1983, amb la presentació d'una comunicació sobre els noms de les cases de la Palma d'Ebre en un congrés d'aquesta mateixa Societat d'Onomàstica! Estava clar, doncs, que la meua feina necessàriament hauria de ser l'ampliació i matisació, si s'esqueia, d'aquella primerenca investigació que havia descobert i l'elaboració d'una classificació a partir del seu valor semàntic: sobre-noms transparents (corresponents a una realitat) i sobrenoms opacs (els que no permeten distingir-ne una realitat al darrere), amb les subdivisions pertinents. I justament això és el que el lector es trobarà a partir d'aquí: la compleció dels noms de casa de la Palma d'Ebre.

³ Per exemple, veiem que Bos, que no es documenta en 1646, apareix ara: 29/- a Alacant; que Leyda que es perd a l'Edat Mitjana apareix actualment, sobretot a Alacant: 91/109 a Alacant, 12/20 a València; que Fontova i Pradell, documentats en 1646, hui s'han perdut a València i només es troben registrats a Catalunya: Fontova: 178/145 a Lleida i Pradell: 142/128 a Barcelona, 12/6 a Lleida.

¹ Aquesta idea ja l'assenyala TURULL (1994: 5) a la presentació de l'obra *Introducció a l'onomàstica*: "l'onomàstica, la ciència de l'estudi dels noms propis, va nàixer a la segona meitat del segle XIX de la mà de la lingüística història i el comparatisme, i ha viscut durant el segle XX a recer, també, de la lingüística diatòpica".

² La Palma d'Ebre és un municipi situat a l'extrem nord-oriental de la comarca de la Ribera d'Ebre que actualment l'any 2008 comptava amb 416 habitants censats, segons dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya (www.idescat.cat/territori).

2. METODOLOGIA

Per tal de confeir la llista dels noms de casa de la Palma, s'ha recorregut a la memòria oral, imprescindible en aquest camp antroponímic. Així, s'han escollit informants oriünds de la localitat,³ d'edat avançada, d'ambdós sexes, per tal de fer, amb ells, un recorregut memorístic per les cases actuals (i les passades) del municipi, a partir d'una llista organitzada per carrers.⁴ S'ha recorregut, també, a les fonts escrites, com ara la revista local *Lo Mussol*, per completar informació sobre l'origen d'alguns noms de casa, perquè aquesta revista, durant els primers números, hi va dedicar una secció, i també altra bibliografia local per tal d'aclarir dubtes sobretot ortogràfics o semàntics. S'ha consultat, a més a més, la llista telefònica municipal, atès que hi figura, al costat dels cognoms i el nom de l'abonat, el sobrenom de la casa.

A partir de les entrevistes, s'ha detectat un primer entrebanc (o enriquiment) del treball: és molt difícil delimitar els noms de casa des del punt de vista sincrònic, perquè les fonts orals, sobretot si pertanyen a generacions diferents, i fins i tot si comparteixen generació, aporten informació de, com a mínim, dos o tres generacions. Amb aquesta constatació s'ha fet evident que les cases són simples béns immobles i, com a tals, es compren i es venen i, amb ells, es modifica i remodifica, sovint, el nom col·lectiu dels membres que l'habiten. Així, un nom de casa pot ser *cal Gaspar l'Aplanat*, després *ca la Quentina* o *cal Quentino* i, actualment, conviure aquest nom amb el de *cal Tronco*. El nom de la casa ressegueix i completa la història de l'habitatge. I és molt difícil establir un tall temporal

per analitzar, perquè sovint no se sap quan una casa va deixar de denominar-se d'una manera i va passar a la següent denominació, o fins i tot pot ocórrer que convisin en el temps dos noms diferents, l'actual i el més antic, i que diferents generacions utilitzin diferents noms per referir-se a una família determinada.

En relació encara a la història de l'habitatge, es constata un fenomen fruit de l'emigració de molts habitants cap a indrets urbans, especialment als anys seixanta: l'abandó de la casa, que es veu afavorit, a més, per la davallada demogràfica en els nuclis rurals –i concretament en el que tractem– i l'envelliment de la població. Això ha fet que hagin quedat buides o abandonades moltes cases, de les quals les generacions més joves no coneixen el sobrenom i les més grans segueixen aplicant-li el que va tindre fins que hi va viure l'última família. Per aquest motiu, apareixen en aquest treball alguns noms de casa que molts habitants del municipi segurament no sabrien ubicar, perquè no hi ha cap unitat familiar que actualment el dugui. Això explica que en l'article de Ricard Serrano apareguin alguns noms de casa que els informants enquestats per a la present investigació desconeixien o qualificaven de “molt antics” i, per tant, ja totalment obsolets o en desús.⁵

Al llarg del treball de camp s'ha procurat separar acuradament els noms de casa dels renoms personals, tot i que s'ha constatat que, al més sovint, el renom d'un membre de la família és el que acaba originant el nom de la casa, tal com ja assenyalava Dolors Roigé (1994: 32).⁶ Això sí, els informants tenen més prevenció a l'hora d'explicar o justificar un renom personal que no pas a l'hora d'esmentar un sobrenom

col·lectiu d'una família, perquè el malnom o renom evoca sovint característiques físiques o morals o referències a algun esdeveniment singular que ha marcat la vida de l'individu que singularitza i és utilitzat amb caràcter irònic o burlesc, de tal manera que acostuma a desagradar o a molestar la persona que n'és l'afectada.⁷ I això no passa amb els noms de casa.

A banda d'elaborar la llista dels noms de casa, s'ha procurat esbrinar el motiu d'aquell nom, tasca que ha estat, a banda de feixuga, força infructífera. Només en uns pocs casos és clar l'element que ha motivat la designació col·lectiva; ja s'indica quan n'és el cas.

La classificació que es presenta dels noms de casa de la Palma és, bàsicament, semàntica, tot i que s'hi inclouen alguns apunts de tipus morfosintàctic en relació a l'estructura de les diferents denominacions. Aquest comentari més sintàctic, però, no ha pogut ser exhaustiu, atesa la complexitat del seu estudi; potser en posteriors aportacions se'n podrà abordar l'anàlisi.

3. CLASSIFICACIÓ SEMÀNTICA DELS NOMS DE CASA

El nom de casa és un sobrenom col·lectiu, de caràcter extralegal, que serveix per identificar grups i no individus i que assumeix una funció més extensa que el nom i el cognom en l'espai i en el temps. Tal com indica Roigé (1994: 49):

Fa la impressió que hom empra els sobrenoms col·lectius per satisfer l'exigència de delimitar els grups consanguinis, tenint en compte sobretot el lloc de procedència. El cognom o els cognoms assenyalen la pertinença a una nissaga concreta; el prenom individualitza la persona, especialment dins l'àmbit del grup íntim o familiar; el sobrenom col·lectiu indica de quina llar prové o a quina llar pertany, compleix, doncs, una funció nova: defineix els lligams de parentesc utilitzant

els noms de cada casa, delimitant una part de l'espai humà de la vila que no podia ser satisfet mitjançant un instrument tan rígid com és el dels cognoms. Aquesta noció de l'espai domèstic constitueix el lligam entre la domus llatina i el seu dominus: l'espai a la vegada geogràfic i de parentesc. Si tots els veïns tenen un renom col·lectiu, queda especificada la totalitat d'aquest espai.

A més, un tret força rellevant del nom de casa és el seu caràcter privat: aquesta denominació extralegal, a banda de delimitar, estableix també diferències entre els membres de la localitat (del grup) i els forasters.

En una primera aproximació, els sobrenoms obtinguts poden dividir-se en sobrenoms transparents (corresponents a una realitat) i sobrenoms opacs (els que no permeten distingir-ne una realitat al darrere),⁸ amb les subdivisions pertinents. En el grup dels sobrenoms transparents, poden establir-se vuit subgrups: *a)* prenom de persona; *b)* nom de cosa; *c)* nom d'ofici; *d)* cognoms; *e)* nom d'animal; *f)* atribut físic; *g)* atribut qualificatiu, i *e)* situació familiar. S'inclou en un darrer apartat els noms de casa que actualment han desaparegut.

3.1 Sobrenoms transparents

a) Noms de casa basats en prenom de persona

En aquest apartat es poden trobar noms de casa basats en prenom simples, catalans, castellans o castellanitzats, i d'altres de compostos, formats per un prenom més un altre prenom, o un cognom, un adjectiu, un sintagma preposicional o un sintagma nominal.

Segons l'estructura formal, doncs, podem trobar els sintagmes diferents:⁹

1. *ca + article + prenom*
2. *ca + article + prenom + adjectiu*
3. *ca + article + prenom + cognom*
4. *ca + article + prenom + prenom*
5. *ca + article + prenom + sintagma preposicional*

⁷ Per això quan, en l'enumeració dels noms de casa apareixia un renom personal, els informants indicaven sistemàticament i en veu baixa: “això no ho escriguis, eh? Déu mos en guard que se n'enteressin, que s'enfadarien!”.

⁸ Aquesta primera subdivisió entre sobrenoms transparents i sobrenoms opacs l'estableix Enric Moreu-Rey (1991: 181-182) en un article sobre els motius i els noms de casa de Solivella.

⁹ Cada sobrenom dels que s'indiquen a continuació es distingirà amb un número, situat després de la transcripció fonètica del nom de la casa, el qual es refereix a la seua estructura sintagmàtica.

³ Els informants que han prestat l'ajuda imprescindible per tirar endavant aquesta petita investigació són Domènec Cubells Ciuraneta, nascut l'any 1927 (data d'entrevista: 5/01/09 i 7/03/09); Dolors Piñol Pardell, nascuda el 1917; M. Pilar Cubells Piñol, nascuda el 1943 (data d'entrevista, en els dos casos: 5/01/09); Josep Pardell Alberich, nascut el 1920 (data d'entrevista: 29/03/09); Josep M. Cubells Piñol, nascut el 1949 (data d'entrevista: 11/04/09). A tots els agraeixo la col·laboració.

⁴ Aquesta llista ha estat facilitada per l'Ajuntament de la Palma d'Ebre; presenta la numeració de les cases per carrers i indica el nom del propietari actual. És una llista realitzada en data 17 de setembre de 2007.

⁵ En l'article de Serrano els noms de les cases del poble s'organitzen per carrers, però la denominació dels carrers no és l'oficial, no hi figuren tots els carrers i, a més, es constaten diversos errors a l'hora d'ubicar les cases en el carrer que els correspon.

⁶ “Dins de les denominacions extralegals cal distingir dos camps ben diferents, però sovint íntimament relacionats: el dels renoms, malnoms o motius personals, que són aplicats a una sola persona i solen desaparèixer amb ella, i els que designen tots els membres d'una casa o grup familiar. [...] un renom pot arribar a convertir-se en nom de casa. Per contra, gairebé tots els noms de casa tenen l'origen en un renom personal”.

6. *ca* + *article* + *prenom* + *sintagma nominal*
 7. *ca* + *article* + *prenom* + *conjunció copulativa* + *prenom* o *cognom* (estructura que afecta sobrenoms de recent creació)¹⁰

Pel que fa al prenom que constitueix la base de l'estructura, en la majoria de casos es tracta d'hipocorístics, i en alguns casos està format per derivació, a partir d'un prenom simple més un sufix diminutiu (*-et/-eta* si el prenom és català; *-ito/-ino* si és castellà). Molt sovint el diminutiu serveix semànticament per assenyalar el membre de la branca familiar que era el cabaler (segons assenyalen els informants). En altres casos, és l'afèresi la que actua sobre els prenom. En alguns noms de casa es produeix una masculinització o una feminització del prenom.

a.1 Castellans o castellanitzats

Cal Sèbio ([séβjo] 1; d'Eusebio, amb afèresi de la síl·laba inicial); cal Caterino ([kataríno] 1, masculinització de “Caterina”, que és la patrona del poble); cal Lliberato ([liβeráto] 1); cal Cassimiro ([kasamíro] 1, amb assimilació de la vocal pretònica); cal Modesto ([moðésto] 1); ca la Guadapule ([gwaðalúpe] 1);¹¹ cal Rito ([ríto] 1, masculinització de “Rita”); cal Ramiro ([remíro] 1, amb obertura de la vocal pretònica); cal Manxon ([mantʃon] 1); cal Sanxo ([sántʃo] 1); cal Quico el Pino ([kíkolpíno] 6); cal León ([león] 1); cal Quico l'Esteve ([kíkolastéβe] 6);¹² cal Tano ([táno] 1, de “Gaietano” o “Cayetano”,

amb afèresi); cal Benedicto ([beneðíktø] 1); cal Paquelo ([pakélo] 1); cal Modestino ([moðestíno] 1); cal Rossendín ([rosendín] 1); ca l'Isidro la Manuela ([laziðro la manuéle] 6, amb dissimilació de la vocal inicial del prenom masculí); cal Ceprian ([seprián] 1; segons Serrano (1983: 5), forma híbrida de Ciprian i Cebrià); ca l'Hernan ([arnán] 1, amb obertura de la vocal inicial per assimilació a la tònica); cal Javier ([xaβiér] 1); cal Delfín ([delfin] 1); cal Camilo ([kamílo] 1); ca la Bienvenida ([bembeníðe] 1); ca l'Antonio el Poquet ([antónjolkokét] 6); cal Mesildo ([mezíldo] 1); cal Paquito ([pakíto] 1); ca l'Hermógenes ([armóχenes] 1); cal Bepo ([bépo] 1, per “Bep”, diminutiu de “Josep” (Serrano 1983: 7)); cal Vencilado ([bensiláðo] 1, adaptació de Wenceslao); cal Melardo o Belardo ([melárðo]/[belárðo] 1, amb afèresi de la vocal inicial d’“Abelardo” i canvi, en algun cas de bilabial); ca l'Amadeo ([amaðéo] 1); ca l'Alberto l'Amadeo ([laβértolamaðéo] 6); cal Gaietano ([gajetáno] 1);¹³ cal Paco ([páko]); ca la Quentina ([kantíne]; feminització de *Quintí* i dissimilació vocàlica);¹⁴ cal Quicanyo ([kikáño] 1);¹⁵ ca la Roseta el Sereno ([rozételseréno] 6);¹⁶ cal Fonso el Meleneta ([fónsolmalenéte] 6; nom de casa perdut); cal Minguilla ([mingíle]); cal Mingo la Victòria ([míngolaβiktórje] 6);¹⁷ ca la Generosa ([kaneróse] 1; curiosa pronunciació d'aquest adjectiu castellà, amb velar inicial, molt tradicional en la nostra llengua per reproduir el so de la uvular fricativa castellana).¹⁸

a.2 Catalans

Cal Gaspar ([gaspá] 1); cal Pere la Bola ([pérelaβóle] 6);¹⁹ ca la Mateua ([matéwe] 1; feminització de Mateu. Actualment la casa es coneix com cal Cristià nou o cal Boqué, més recentment, sobrenom generat a partir del cognom de l'amo de la casa, que és de fora); ca la Flora ([flórɛ] 1) ca l'Apol·lònia ([palónje]/[apalónje] 1; amb dissimilació vocàlica de la pretònica i possibilitat d'afèresi de la síl·laba inicial, possiblement a causa de la interpretació del prenom: la Polònia); cal Pau ([páw] 1); ca la Pepeta ([pepéte] 1); cal Toni ([tóni] 1); ca la Cinteta ([sintéte] 1); ca la Clara ([kláɛ] 1); cal Poncet ([ponsét] 1);²⁰ ca la Tomasa ([tomáse] 1); cal Genís ([dženís] 1); ca la Montserrat de la Martina ([munsarád:elamartíne] 5); ca la Raquela ([rakéle] 1); cal Gil ([dʒil] 1); ca l'Engràcia ([aŋgrásje] 1); cal Salvador ([salβaðorét] 1); cal Ramonàs ([ramonás] 1); ca l'Enric del Toni ([anrígdeltóni] 5); ca la Justina el Sales ([dʒustínelsáles] 6); cal Batistó ([batistó] 1);²¹ cal Batistoteles ([batistolétes] 1);²² ca l'Arcadi ([arkádi] 1); cal Mateu Escolà ([matéwaskolá] 3); ca la Fotina ([futíne] 1); ca la Brisda ([brízðe] 1; possiblement deformació de Brígida); ca l'Escolàstia ([askolástje] 1); cal Llorençet ([lorensét] 1); cal Josep Maria del Lliberato ([dʒuzébmaríedeλ:iβeráto] 5);²³ cal Teclat ([teg:lét] 1; masculinització, en diminutiu, de *Tecla*); cal Felip ([felíp] 1); cal Mingolegua ([míngolégwe] 6);²⁴ cal Quel ([ké] 1; segurament diminutiu de *Miquel*); cal Xep ([tʃép] 1; possiblement afèresi de la síl·laba inicial de *Josep* i posterior palatalització de l'alveolar fricativa); cal Pep Ceprian ([pépseprián] 4); cal Gori ([góri] 1; probable-

ment de *Gregori*, amb afèresi de la síl·laba inicial); cal Gori les Flors ([górilesflós] 6); ca l'Agna Maria ([aŋglamaríe] 4; en la pronunciació del sobrenom es produeix una metàtesi de la velar i la nasal i l'aparició d'una lateral alveolar, possiblement per eufonia); cal Benet del Ceprian ([benéd:elseprián] 5); cal Víctor ([bíktø] 1); cal Sebastià el Minguet ([seβastjálmíngét] 6; ca la Lliberata ([liβeráte] 1); cal Martí el Fony ([martílfón] 6); cal Magí ([majzí]); cal Ramonet ([ramonét] 1); cal Peret ([perét] 1); ca la Maria el Xavo ([maríðltʃáβo] 6); ca la Llúcia ([lúsje] 1);²⁵ cal Ton Franco ([tónɲfránko] 4); cal Ramon de la Roseta ([ramóndelaroze] 5); ca l'Agna ([ágne] 1); cal Macianet ([masjanét] 1); ca la Maciana ([masjáne] 1; feminització a partir de Macià); cal Josep Maria del Lliberato ([dʒuzébmaríedeλ:iβeráto] 5); cal Juliana ([dʒuliáne] 1; el nom de la casa es forma a partir del nom de la dona); cal Quico la Masmorra ([kíkolamazmóre] 6); ca la Florentina ([florentíne] 1); ca la Carolina ([karolíne] 1); ca la Saturnina ([saturníne] 1); cal Marc i la Mercè ([márkilamersé] 7); ca la Maite i el Vernet ([májteílβernét] 7); cal Vicent ([bisén] 1); cal Salvador el Maciano ([salβaðólmásjáno] 6); ca la Caterina del Belardo ([kataríneðelβelárðo] 5); cal Pep del Fernando ([pébdelfernáno] 5);²⁶ ca l'Ignasi ([agnázi] 1; amb assimilació vocàlica); cal Joan de la Palmira ([dʒuándelapalmíre] 5); cal Quelet ([kelét] 1); cal Batistoles ([batistóles] 1); cal Pere Mateu ([pérematéw] 2);²⁷ cal Sergi i la Laura ([sérdziláláwre] 7); cal Maleneta ([malenéte]; és possible que es tracti d'una síncope a partir del diminutiu de Magdalena/Madalena > Magdaleneta > Maleneta).

¹⁰ Colell (1999: 391) també constata, en els noms de casa de Sanaüja, aquesta nova denominació a partir dels prenom de la parella que habita la casa.

¹¹ Segons Colell (1999: 379), prové directament del topònim àrab wadipallub, que es tradueix per “riu de còdols negres”.

¹² Posteriorment *cal Delfin*.

¹³ Aquesta casa la van comprar dos famílies de fora i es van fer dos pisos; també van posar una granja de conills. Com que eren castellans, la casa va passar a dir-se *cals Conejos*.

¹⁴ La guia telefònica local escriu el sobrenom de la casa com a *Quintina*, però l'articulació amb vocal medial de la pretònica avala l'ortografia amb “e”: Quentina. Un nom anterior de la casa va ser *cal Gaspar l'Aplanat*, sobrenom actualment perdut.

¹⁵ Actualment perdut; la casa es coneix ara amb el nom de *cal Peret*.

¹⁶ Nom antic amb què es designava la casa que generacions més tard va adoptar el nom del fill, hostedà de la casa: *cal Ramon de la Roseta*.

¹⁷ Sobrenom perdut; actualment és *cal Paquito*, casa deshabitada.

¹⁸ Tal com expliquen els informants, i coincidint amb el que assenyala Serrano (1983: 6), aquesta vella tenia fama de ser mig bruixa, es lliurava a les arts màgiques i tenia un gat negre. Les generacions més joves desconeixen aquest sobrenom i la casa es coneix, actualment, com *cal Marcel del Cavil·la*.

¹⁹ Segons els informants, el nom de *Pere la Bola* li ve del fet que deia moltes mentides (*boles*). Després la casa va passar a dir-se *cal Graner*.

²⁰ Aquesta casa la va comprar un matrimoni francès i per això ara es coneix com ca la Francesa.

²¹ Nom de casa desaparegut; actualment *cal Cavi·leta*.

²² Segons Serrano (1983: 6), d'un primitiu Batiste, trobem Batistó, Batistoles i Batistoteles, diminutius successius per definir diversos brancs de la família.

²³ Anteriorment *cal Fermín*, sobrenom totalment en desús avui en dia.

²⁴ El nom ve d'un avantpassat del propietari de la casa, que era duler, és a dir, es cuidava de pasturar les eugues del poble i es deia Mingo.

²⁵ Abans *cal Pauet*.

²⁶ Actualment també es coneix la casa com *ca l'Albert de l'Agna*.

²⁷ Actualment *cal Camilo*. El nom anterior d'aquesta casa –*cal Pere Mateu*– ve de la població veïna de la Bisbal de Falset.

b) Noms de casa basats en noms de cosa

El conjunt de noms de casa basats en noms comuns també és força extens i variat; majoritàriament, aquests sobrenoms poden tindre com a nucli sintagmàtic el nom de vegetals, elements arquitectònics i altres.

Segons l'estructura morfosintàctica, podem trobar els sintagmes diferents:

1. *ca + article + nom* (aquesta és l'estructura majoritària)
2. *ca + article + nom + nom*
3. *ca + adjectiu + nom*
4. *article + nom + sintagma preposicional*
5. *article + nom + nom*

I el que es pot observar és que en alguns sobrenoms d'aquest apartat l'article, especialment en els grups *b.3* i *b.4*, i el nom no concorden; pot ser que l'article singular masculí acompanyi un nom femení (p. ex. *cal Panxurra*, *cal Meliguera*, *cal Cendra*, *cal Baioneta*...) o que l'article sigui singular masculí i el nom plural femení (cal Cadolles).

b1. Noms de vegetals

Cal Cigró ([siyró] 1); ca les Flors ([lesflós] 1);²⁸ cal Pino ([píno] 1);²⁹ cal Prunero ([prunéro]).

b.2 Noms d'elements arquitectònics

Cal Perxe ([pértfe] 1; el nom de la casa li ve

de la ubicació, en un carrer que té porxos, anomenats perxes al poble);³⁰ cal Cadolles ([kaðóles] 1; una cadolla és el terme lèxic usat en el parlar local per designar el clot natural en una penya, en una llosa, etc., on la pluja, l'aigua de la mar, d'un riu, etc., formen un petit bassal, cocó. Aquest nom de casa actualment està totalment en desús); cal Silo ([sílo] 1; castellanisme de sitja; sobrenom en desús); cal Riuet ([riwét] 1); cal Pou Frare ([powfráre] 2);³¹ cal Saletes ([salétes] 1); ca la Ravaleta ([raβaléte]); ca la Carme el Mas ([kármelmás] 6); cal Pep del Pou ([pébdelpów] 5); cal Pou Sant ([pówsán] 2); lo molí del Sant Pere ([mulíðelsampére] 4); lo molí el Quelet ([mulíðkelét] 2); lo pati el Pau ([pátilpáw] 2); lo corral del Sant ([koráldelsán] 4); lo magatzem de la Cooperativa ([mayadzémdelakoperatíβe] 4); lo xalet del Gargallet ([tʃaléððelaryαlét] 4); lo garatge de cal Magí ([garáðedekalmajzí] 4);³² la Vil·la Leandra ([bíleleándre] 5).

b.3 Noms de parts del cos

Cal Queixal ([kiʃál] 1); cal Panxurra ([panʃúre] 1; potser de panxa?); cal Meliguera ([meliyére] 1; derivat de *melic*).³³

b.4 Altres noms de cosa

Ca la Mitja pela ([mízapéle] 3);^{34s} cal Pitxolí ([pitʃulí] 1);³⁵ cal Paella ([paéle] 1); cal Cendra ([séndre] 1); cal Paletí ([paletí] 1);³⁶ cal Pom

([póm] 1; en el parlar local un pom és un manat o un ram de flors); cal Sapatada ([sapatáðe] 1; el nom és una deformació de *xapotada* –cop de *xapo*- i ve del fet que un avantpassat d'aquesta casa utilitzava sempre l'expressió “això en quatre xapotades està fet”);³⁷ cal Butxaco ([butjáko]; potser masculinització a partir de butxaca); cal Baioneta ([bajonéte] 1; el propietari de la casa era el cabaler de cal Baiona).³⁸

c) Noms de casa basats en noms d'ofici

Hi ha molts sobrenoms de casa que estan basats en noms d'ofici, *latu* sensu: activitats professionals relacionades amb la religió, treballs del camp i àmbits relacionats, treballs del sector serveis o oficis més “institucionals”.

Les estructures que poden revestir aquests noms de casa són les mateixes que hem anat trobant en els apartats precedents:

1. *ca + article + nom*
 2. *ca + article + nom + nom*
 3. *ca + article + nom + sintagma nominal*
 4. *ca + article + nom + sintagma preposicional*
 5. *ca + article + nom + adjectiu*
- En molts casos, a més, el sobrenom presenta un sufix diminutiu –*et*.

c.1 Relacionats amb la religió

Cal Fraret ([frarét] 1); cal Frare ([fráre]; ca la Casera ([kazére] 1; la casera era la criada

del capellà. Es diu que un capellà ric va deixar aquesta casa en herència a la casera); ca la Conxita la Casera ([kuntʃítelakazére] 3); ca l'Enric de la Casera ([anríðdelakazére] 4); ca l'Atxero ([atféro] 1; el nom ve de la prometença que va fer un dels membres de la casa, al qual se li va emmalaltir la dona i va decidir que encendria una atxa³⁹ perquè es posés bona); ca l'Hermano ([armáno] 1; en la pronunciació del nom de la casa es realitza una obertura de la vocal inicial); cal Quico Hermano ([kíkormáno] 2); cal Monjo ([mɔ́ndʒo] 1);⁴⁰ ca la Ramona el Monjo ([ramónelmoðʒo] 3).⁴¹

c.2 Treballs del camp i àmbits relacionats

Cal Mitger ([mizé] 1; el mitger era el treballador que conreava les terres d'un altre i es repartia amb ell els fruits a mitges); cal Masover ([mazuβé] 1; un masover era una persona que explotava un mas propietat d'una altra persona i hi acostuma a residir); cal Cabrer ([kaβré]); cal Vaquero ([bakéro] 1);⁴² cal Graner ([grané] 1); cal Bovero ([buβéro]/ [boβéro]);⁴³ cal Boveret ([buβerét]).

c.3 Treballs del sector serveis i àmbits relacionats

Cal Ferreret ([farerét] 1, amb obertura de la vocal pretònica inicial); ca l'Hostaler ([ostalé] 1); cal Pastisser Vell ([pastiséβél] 5; al poble el terme pastisser designa alhora *flequer* i *pastisser*); ca la Telefonista ([telefoníste] 1;

²⁸ El nom de la casa és degut al costum del senyor més vell de portar sempre una armilla florida.

²⁹ El nom de la casa ve d'un pi declarat arbre monumental, que presenta un tronc de sis metres de circumferència, que hi pertanyia. Se l'anomena *pi'l pino*, denominació redundant per referir-se a l'esmentat pi. Ha acabat convertint-se en un dels símbols turístics del poble.

³⁰ En el mot *perxe* (< PORTÍCU), usual en alguns parlars de la comarca al costat d'altres variants que conserven la velar tònica (*porxo*, *porxe*), la vocal tònica “ha estat canviada en *e* per creuament amb PERTÍCA o amb PERGÜLA”, segons Alcover (DCVB, VIII: 507). *Porxe* seria la forma més arcaica, però la variant assimilada *porxo* està documentada també des del segle XIII (DECAT, VI: 726). Segons Coromines, l'etimologia de *perxe*, que ell considera mossàrab, és molt més complexa del que exposa Alcover.

³¹ El motiu d'aquest sobrenom no s'ha pogut esbrinar; el seu nucli podria fer referència a *pou*, i pensar que el pou era de cal Frare.

³² En aquest garatge s'hi ha fet recentment una casa el fill de cal Pere el Magí, que es diu Ernest, i per això s'ha generat el sobrenom *ca l'Ernest*.

³³ En els parlars de la Terra Alta (menys a Corbera i a Gandesa), *meliguera* és utilitzat com a eufemisme de “panxa grossa” dels hòmens, segons Navarro (1996, I: 245) i es tracta d'un paral·lelisme amb el ribagorçà. En el parlar local (Cubells 2009), és un terme lèxic actualment no utilitzat, però potser ho va ser en temps més remots.

³⁴ Segons els informants, la dona de la casa venia de Sabadell i tenia una botiga d'herbes que potser venia a mitja pesseta i per això li van començar a dir “la mitja pela”.

³⁵ Segons l'*Enciclopèdia catalana* (www.enciclopedia.cat), un *pitxolí* és un maó estret. Aquest va ser l'origen del nom de la casa: un avantpassat dels actuals amos es dedicava al transport de material de construcció amb el seu carro i la mula. Entre el material que duia hi havia pitxolins i d'aquí va derivar el nom de la casa (*Lo Mussol*, 3: 14).

³⁶ L'home de la casa, que es deia Lluís i era petit, treballava de paleta i diuen que utilitzava sempre un paletí. També es coneix la casa com cal Lluïset.

³⁷ Serrano (1983: 6) adverteix, a propòsit d'aquest sobrenom, el següent: “alguns joves en diuen “sabatada”, “catalanitzant-ne l'origen”. Tot i això, qui escriu aquest article mai no ha constatat aquesta articulació ni els informants la van proporcionar. Avui en dia la casa es coneix com *cal Ramon de la Fatarella*.

La informació sobre l'origen d'aquest nom de casa s'ha extret de la revista local (*Lo Mussol*, 15: 12), que situa la casa a la raval de la Torre, contràriament on l'han ubicat els informants d'aquest article. La ubicació que aquí es dona coincideix amb la de Ricard Serrano.

³⁸ Aquest nom de casa prové d'un topònim, de Baiona, ciutat del País Basc francès. Un dels avantpassats de la casa va vindre d'aquí a instal·lar-se al poble (*Lo Mussol*, 12: 11).

³⁹ Una atxa és un ciri de quatre blens que antigament s'encenia al poble com a costum en molts actes religiosos i en les professions.

⁴⁰ Segons explica la llegenda popular, el nom ve d'una anècdota que va passar en aquesta casa. Resulta que unes monges de la capta hi van anar a demanar caritat. El xiquet d'aquesta casa, encuriós, les seguia per tot arreu. Quan van anar a orinar a l'estable, amb el xiquet al darrere, el nen es va adonar que eren hòmens i va començar a cridar: “Pare, pare! És monjo!”. Aleshores es va descobrir que eren uns malfactors que anaven a robar (*Lo Mussol*, 11: 14).

⁴¹ Posteriorment es va dir *cal Pep de la Pipa*, perquè l'amo, que venia de Sabadell, fumava sempre amb pipa.

⁴² Antigament es coneixia com ca l'Arlequí. El sobrenom cal Vaquero li ve de l'ofici que va exercir durant molts anys l'amo de la casa, criar vaques i vendre'n la llet.

⁴³ Podria tractar-se d'un nom d'ofici castellanitzat (bover, qui cria bous; o bé qui arregla o fa cadires de boga, pronunciat a la Palma [bóβe]) o d'un gentilici (de Bovera, població veïna, tot i que el gentilici dels habitants de Bovera és boverol)...

aquesta casa va albergar el primer telèfon públic del poble, d'aquí en ve el nom de la casa); cal Baster ([basté] 1; el nom ve de l'ofici del patró de la casa); cal Sabateret ([saβaterét] 1); cal Fuster ([fusté] 1; a la casa eren fusters); ca la Maria el Ferrer ([mariélfaré] 3); cal Marinet ([mariné] 1; podria ser que es tractés d'una síncope de *marineret*); cal Ferrer Nou ([farénów]);⁴⁴ ca l'Acaio ([akájo]; ve de *lacayo*, castellanisme de *lacai*, perquè un avantpassat de la casa quan era petit va entrar a servir a la casa dels terratinents del poble –cal Galceran– i aquest senyor sempre se l'emportava per tot arreu, motiu pel qual van començar a dir-li, al Galceran, quan no duia el nen: “que no portes el lacayo?”. D'aquí ve el nom, que amb el temps s'ha transformat en *acaio*, perquè s'ha sentit l'alveolar lateral com la consonant de l'article i no el primer so del substantiu).⁴⁵

c.4 Oficis institucionals

Cal Xerifes ([tferífes] 1; segons Serrano (1983: 6) és un possible arabisme, que té el significat de batlle o cabdill); cal Sereno ([seréno] 1; ara és cal Xame. El vell d'aquesta casa feia d'agutzil al poble; abans hi havia barberia); cal Xerifetes ([tferifétes] 1; cabaler de cal Xerifes); cal Patró ([patró] 1); cal Secretari ([seyritári] 1; era el secretari de l'ajuntament).

d) Noms de casa basats en noms d'animals

Aquest apartat engloba aquells noms de casa que tenen com a nucli sintagmàtic un nom d'animal. En tots els casos es tracta de sintagmes nominals simples (ca + article + nom).

Cal Llop ([lóp]);⁴⁶ cal Caragol ([karayó l]);⁴⁷ cal Tejó ([tejó]); potser el nom ve de teixó, amb dissimilació de la vocal pretònica);⁴⁸ cal Someret ([sumerét]); ca la Madrilla ([maðríl ε]; segons els informants, potser el nom de la casa ve del fet que el vell anava a pescar madrilles al riu. Actualment la casa es diu *cal Ros del Pom*, perquè l'amo era ros i de cal Pom); cal Cogullada ([kuyulaðe]);⁴⁹ cal Bou ([bów]);⁵⁰ cal Colom ([kolóm]);⁵¹ cal Rabosa ([raβóse]); cal Xero ([tjéro]); cal Xeret ([tjerét]).⁵²

e) Noms de casa basats en cognoms

Els noms de casa basats en cognoms són, a la Palma, molt poc abundants:

Cal Pardell ([parðél]); cal Barrull ([barú l]); cal Salanguera ([salangéε]); cal Galceran ([kalserán]; segons Serrano (1983: 5), la família procedia de Flix i el 1705 es va traslladar a la Palma per causa de les guerres; aquesta informació l'extreu de l'Arxiu parroquial); cal Poquet ([pokét]); cal Galitran ([galitrán]); cal Pañart ([pañárt]); cal Mejías ([meχías]);⁵³ cal Quim Montserrat ([kím:unsarát];⁵⁴ cal Bartolo ([bartólo]; del cognom *Bartolomé*, amb apòcope).⁵⁵

f) Noms de casa basats en atributs físics

La majoria de sobrenoms basats en atributs físics fan referència a trets físics directes del membre de la casa que exerceix de *pater familias* o de la dona. En molts casos, a més, el sobrenom fa ús del diminutiu, que pot aportar-li un matís afectiu o pot servir per designar el cabaler de la casa. Pel que fa a l'estructura d'aquests sobrenoms, una altra vegada majoritàriament es troben sintagmes simples, formats per *ca* + *article* + *nom*.

Cal Rosset ([rosét]);⁵⁶ cal Dretxet ([dretjét]);⁵⁷ ca la Rossa ([róse]); cal Camedeta ([kaméte]); cal Ros ([rós]);⁵⁸ cal Pantorrill ([panturí]); potser masculinització de pantorrilla); cal Coix ([kój]); ca la Carme Grossa ([kármeyrós]).⁵⁹

g) Noms de casa basats en atributs qualificatius

La majoria d'aquests sobrenoms es basen en singularitats del caràcter de la persona que duu el mateix identificador com a renom; alguns poden ser vexatoris i altres elogiosos. Podrien subdividir-se, segons la seua designació semàntica, així: alguns fan referència al caràcter (p. ex. *cal Trist*; *ca la Generosa*); altres a la situació social dels membres de la família (p. ex. *cal Mingo Ric*) i uns altres són gentilicis que assenyalen l'origen del propietari o d'algun membre de la branca familiar (p.ex. *ca l'Havadero*, *cal Gavatx*).

En aquest apartat, les estructures formals dels noms de casa són les següents:

1. *ca* + *article* + *adjectiu*
2. *ca* + *article* + *adjectiu* + *adjectiu*
4. *ca* + *article* + *nom* + *adjectiu*
5. *ca* + *article* + *verb*
6. *ca* + *article* + *adjectiu* + *nom*
7. *ca* + *article* + *nom*
8. *ca* + *article* + *verb* + *complement*

Tot seguit s'indiquen els sobrenoms que s'inclouen en aquest apartat:

Cal Cristià Nou ([krestjanów] 2);⁶⁰ cal Trist ([tríst] 1); cal Cavil·leta ([kaβiléte] 1); cal Porrerano ([poreráno] 1; segons indica Serrano (1983: 6), natural de Porrera); ca l'Havanero ([aβanéro] 1; nom que prové del fet que un avantpassat de la casa va ser destinat a l'Havana a prestar el servei militar. En tornar, influenciat pels costums d'allà, destacava per la seua indumentària –vestit amb camisa, pantalons blancs i barret de palla– i, una mica en broma, la gent li deia “Ja ha arribat l'Havanero!” (*Lo Mussol*, 3: 14)); ca l'Atapit ([atapít] 1); cal Mingo ric ([míngorík] 4);⁶¹ cal Gavatx ([gaβát] 1; sobrenom que ve de la guerra dels carlistes); cal Cavil·la ([kaβíle] 5);⁶² cal Sant Pere ([sámpére] 6);⁶³ cal Santet ([santét] 1); ca la Sevillana ([seβi lánε] 1);⁶⁴ ca l'Emprat ([amprat] 1); cal Liro ([líro] 1); cal Bruno Liro ([brúnolíro] 4); cal Sant ([sán] 1); cal Serafi ([serafí] 7);⁶⁵ cal Pixat

⁴⁴ Nom de casa en desús; actualment *ca la Lliberata*.

⁴⁵ Abans *ca l'Hernan*.

⁴⁶ Abans *cal Barres Seques*, nom pres del renom personal, perquè l'home de la casa era molt prim de barres. Segons un informant, abans de cal Llop era cal Correu, perquè feina de carter; abans de la guerra, anava amb carro cap a Flix a buscar el correu.

⁴⁷ Segons *Lo Mussol* (4: 13), era una tradició dels jóvens del poble anar a rondar les noies fadrines fent sorolls amb corns. Un dels nois de la colla, que destacava pel seu humor, va tindre l'acudit d'omplir un caragol de terra amb oli, posar-hi un ble i encendre'l; després el va tancar a la presó. Quan els seus companys ho van veure, van exclamar: “El caragol està pres!”. I d'aquesta feta el van anomenar *lo caragol* i a la casa *cal Caragol*.

⁴⁸ De fet, la llista telefònica municipal grafia aquest sobrenom així: *teixó*.

⁴⁹ Abans *cal Morato*.

⁵⁰ Actualment *cal Lázaro*.

⁵¹ Abans *cal Xep*.

⁵² Inclòs a l'inici com a sobrenom opac, uns assistents garriguencs al col·loqui em van informar que aquest substantiu es referia a un nom de moixó (tot i que no apareix recollit al DCVB) i que al seu poble també el tenien. Això m'ha permès classificar-lo on li correspon.

⁵³ Quan la casa va canviar d'amo, fa no gaire anys, també en va canviar el sobrenom. Actualment agafa el nom de la casa del renom de l'amo, a qui diuen *lo Dràcula* perquè un any per Carnaval es va disfressar de Dràcula. Per això molts habitants del poble, de la casa, en diuen *cal Dràcula*.

⁵⁴ Abans que la casa passés a aquest senyor, que és pintor, es deia *cal Pere el Coixet*.

⁵⁵ La mateixa casa té el sobrenom més antic *cal Salvadoret*, també classificat en aquest treball.

⁵⁶ El motiu d'aquest sobrenom és que els membres de la casa eren rossos, cosa poc freqüent en la nostra cultura. Abans d'aquesta casa se'n deia *ca la Rumba*. Aquest nom, segons els informants, ve d'un renom de la guerra: a la dona de la casa se li deia així perquè la dona era “molt fresqueta”.

⁵⁷ Segurament ve del castellà *derecho*. Un dels informants explica que abans la casa es deia *cal Dretxo*, perquè l'home era molt alt i gran i anava molt estirat i el nom *cal Dretxet* es va aplicar a la casa del germà, que era més petit.

⁵⁸ Abans era dos cases. Una era *cal Barber Nou*, perquè l'home feia de barber, i a l'altra *cal Pep Guarda*. La casa era cal Guarda. Va vindre al poble un noi que feia de carter i es va casar amb la noia de cal Pep Guarda i era barber. D'aquí va sorgir cal Barber Nou.

⁵⁹ Després *cal Benedicto*. El sobrenom *ca la Carme Grossa* ve de la complexió de la dona de la casa, molt grassa.

⁶⁰ Segons els informants el nom de la casa ve de l'anècdota que, quan el van batejar, la mare va dir “ja tenim un cristià nou”. Actualment aquest sobrenom conviu amb el de cal Boqué, que parteix del cognom del propietari.

⁶¹ També es coneix com *ca la Maria Palabres*, perquè aquest era el renom de la dona, que no callava mai.

⁶² Sobrenom que prové de “cavil·lar”, perquè una avantpassada de la casa sempre deia: “Si en aquesta vida es vol fer alguna cosa de profit, s'ha de cavil·lar” (*Lo Mussol*, 6: 15).

⁶³ Trobem l'origen d'aquest sobrenom en un home de bon caràcter a qui no agradava dir renecs. Quan qualsevol cosa no li semblava bé, s'exclamava dient: “Valga'm Sant Pere!” (*Lo Mussol*, 2: 11).

⁶⁴ Abans era un corral de ca la Mateua. Actualment es coneix amb el nom del descendent del poble, cal Jesús del Farreret, o de la seua dona, que és sevillana.

⁶⁵ També es coneix com *cal Gasol*. Segons el DCVB, un serafi és col·loquialment una persona de gran bellesa.

([piˈfát]);⁶⁶ ca l'Espantaguerres (([aspantayéres] 8);⁶⁷ cal Cerdà ([sarðá] 1; la casa era d'un ambulant que venia de la Cerdanya i es va quedar al poble. Posteriorment, aquesta casa la va comprar una altra família forana i va passar a denominar-se *cal León*; el primer nom de la casa actualment no s'utilitza); cal Xame ([tʃáme] 1; format a partir de l'adjectiu *xamós*);⁶⁸ cal Mas-susseta ([masusétɛ]);⁶⁹ cal Moix ([mójʃ] 1).⁷⁰

h) Noms de casa basats en un parentiu familiar

Són molt pocs els sobrenoms referits a parentiu familiar: cal Primo ([prímo]; castellanisme);⁷¹ ca la Tia Cinta ([tíesínte]);⁷² ca l'Oncle Quico el Monjo ([lónklekikolmónɔ]); cal Bessó ([besó]); ca les Nenes ([nénes]); cal Nen ([nén]);⁷³ cal Pep Bessó ([péb:esó]).

3.2 Sobrenoms opacs

Després de dividir en apartats tots els noms de casa obtinguts a la Palma d'Ebre, en queden alguns que semànticament es fa difícil de classificar, a causa de l'opacitat del nucli del sobrenom. Són els següents:

cal Vadivell ([baðiβél]);⁷⁴ cal l'Amions ([ami-óns]/[mións]); ca la Carxanta ([kartʃántɛ]); cal Fony ([fón]);⁷⁵ cal Soriaco ([soriáko]); cal ravaló ([raβálo]; possible masculinització de raval).

3.3 Noms de casa desapareguts

De tots els noms de casa classificats en els apartats precedents, n'hi ha uns quants que actualment es poden considerar perduts o totalment en desús, ja que la majoria d'habitants del poble, llevat de la generació més gran, no sabrien ubicar-los en una casa o potser fins i tot els desconexarien completament. Són els que s'indiquen a continuació:

Cal Ferrer Nou; cal Pixat; cal Quicanyo; cal Fermín; cal Cerdà; ca la Rumba; cal Batistó; ca la Generosa; cal Morato; cal Pere la Bola; ca l'Isidro la Manuela; cal Poncet; cal Benet Ceprian; cal Quico la Masmorra; cal Salvador el Maciano; cal Meliguera; ca l'Enric de la Casera; cal Joanet Hermano; ca la Telefonista; ca la Madrilla; cal Bou.

4. Conclusions

El fet que en una població de 416 habitants s'hagin recollit uns 265 noms de casa evidencia el fet que aquests apel·latius, que es refereixen a una família i persisteixen al llarg de generacions, són generalment acceptats i reconeguts per la comunitat (sigui quina sigui la seua forma i contingut) i el seu ús segueix sent viu actualment; prova evident d'això és el fet que el nom de la casa s'inclou en la llista telefònica local que elabora l'Ajuntament de la Palma d'Ebre.

Els habitants del poble (i sovint també els nouvinguts) coneixen les diferents denominacions d'una mateixa casa i les usen alternativament, tot i que els més joves utilitzen només la forma més recent.

El sobrenom d'una casa, que singularitza els membres de tota la família, sovint es converteix en el complement d'un nou sobrenom quan un dels descendents construeix la pròpia unitat familiar i aleshores el sobrenom de la nova casa es forma amb el prenom de qui la forma i el sobrenom de la casa (p.ex. *cal Magí* → *ca l'Ernest del Magí*).

L'acumulació de noms de casa en un mateix edifici, cosa freqüent, tal com hem pogut constatar, descriu la història de les cases. La substitució d'un nom de casa per un altre és molt efectiva quan es produeixen traspassos de propietats, especialment quan algú compra una casa. Aleshores la comunitat, per identificar els nous propietaris, canvia el sobrenom de la casa (també assenyala aquesta pràctica Colell (1999: 388) en el parlar de Sanaüja). Aquesta pràctica fa que convisquin en el temps diferents noms per a un mateix habitatge i provoca, també, la regeneració de noms: quan s'imposa el nou a poc a poc i amb el pas dels anys es va deixant d'utilitzar el vell, fins que s'acaba perdent; aquest fet ha provocat que l'últim apartat de la classificació sigui, justament, noms de casa actualment desapareguts.

Així com els renoms poden generar noms de casa, també ells noms de casa poden esdevenir, també, renoms personals, amb un simple canvi del morfema introductor o actualitzador, perquè es presten a la utilització individualit-

zada per designar les persones participants del grup familiar o assimilat (*ca la Maciana* → *lo Maciana*; Moreu-Rey 1981: 17). Aquest transvasament a la Palma és ben viu.

Els noms de casa, des del punt de vista formal, poden dividir-se en sintagmes simples (*ca* + *article* + *nom*) i en sintagmes complexos (*ca* + *article* + *nom* + *complement*). Majoritàriament, a la Palma d'Ebre el nucli del sintagma és un prenom de persona (vegeu la taula de l'annex 1). S'observa com una pràctica més actual una nova fixació del nom de la casa, quan es tracta d'habitatges de nova construcció, que consisteix a coordinar el prenom dels dos membres de la parella que l'ocupa o el prenom de l'un i el cognom de l'altre, si aquest es menciona a través del cognom (p. ex. *ca la Maite i el Vernet* [cognom]; *cal Sergi i la Laura*).

Entre els fenòmens morfològics més corrents que han afectat tradicionalment els noms de casa, trobem la feminització (p. ex. *ca la Quentina* o *ca la Maciana*), la masculinització (p. ex. *cal Butxaco* o *cal Catarino*), l'ús de plurals (*cal Cadolles*), les derivacions, bàsicament per sufixació (*cal Meliguera* o *cal Baioneta*); el fenomen formal més habitual és l'afèresi (*cal Sèbio* o *cal Gori*), tot i que s'han recollit alguns noms de casa creats per apòcope (*cal Bartolo*) o síncope (*cal Marinet*).

Pel que fa al gènere d'aquest tipus de sobrenoms, destaca la presència de molts noms de casa basats en un prenom femení, tot i que la gran majoria de caps de família són hòmens. Això pot ser un indicador, tal com subratllen els mateixos informants i també Colell (1999: 387), del protagonisme de les dones en la vida social dels indrets rurals.

A partir de l'anàlisi realitzada també es constata que, en el parlar local, els sobrenoms basats en el cognom són clarament una minoria; al seu lloc es prefereix sempre el prenom.

Comparant l'anàlisi realitzada amb la investigació de Ricard Serrano, s'evidencia el fet que hi ha noms de casa que actualment poden considerar-se desapareguts (*cal Gord*, *ca l'Aina*, *cal Marrío*, *cal Cec*, etc.), per tant els noms de casa són peces vives, que s'associen irremediablement a les persones i, quan desapareixen els membres de la unitat familiar a qui qualificaven, acaben desapareixent els sobrenoms. La

⁶⁶ Nom de casa que Serrano (1983: 7) ja classificava com a nom perdut; actualment és *cal Javier* o *cal Carlos del Javier*.

⁶⁷ Actualment *cal Massuseta*. El nom d'espantaguerres li ve pel pànic que tenia a la guerra un avantpassat d'aquesta casa. Tal era la por que, quan va ser cridat a files, per no haver d'anar a la guerra es va tallar el dit índex de la mà dreta. D'aquesta manera va poder lliurar-se'n, però li va quedar el renom de *l'Espantaguerres* i el renom va passar a nom de casa (*Lo Mussol*, 5: 13).

⁶⁸ Segons la revista local *Lo Mussol* (núm. 2: 11), antigament en el parlar local quan una persona deia coses amb gràcia se l'anomenava "xamós", adjectiu totalment en desús avui dia. Un avantpassat d'aquesta casa tenia aquesta qualitat i per això li va vindre el sobrenom.

⁶⁹ Aquesta casa va ser formada per un cabaler de *cal Massussa*, antiga casa del poble, i el nom de la casa pairal ve de l'apel·latiu amb què anomenaven la noia de la casa, que era alta i grossa (la *Massussa*).

⁷⁰ El nom de la casa ve de l'adjectiu *moix*, que vol dir callat, seriós, trist. Sembla que aquest sobrenom s'originà pel fet que venia a la Palma una noia de Riudoms a vendre arengades; portava el paneret damunt del cap i s'asseia al pedrís de la porta de la casa que avui és cal Moix a vendre-les. Aquesta noia era molt seriosa i eixuta i per això li deien *la moixa*. Amb el temps es va casar amb un xicot de la casa on parava a vendre, també molt seriós, i d'aquí *cal Moix* (*Lo Mussol*, 10: 14).

⁷¹ Després s'ha conegut com *ca l'Anita*, perquè va agafar el nom de la jove. Era la fonda del poble (actualment residència de pagès) i era molt coneguda. Més antigament, de la primera casa se'n deia *cal Quico el Valent* i de la segona *cal Quixalet*.

⁷² En el parlar de la Palma, tia i oncle són termes afectius i de respecte per referir-se a una persona gran, sigui soltera, casada o viuda, amb la qual pot haver-hi una relació de parentiu o no.

⁷³ En aquesta casa hi vivia una parella amb un xiquet, que es va quedar orfe de pare i de mare. En una ocasió que van vindre uns senyors de Barcelona els van explicar la misèria del xiquet i ells van exclamar: "Oh, pobre nen!", i d'aquí va quedar *cal Nen*.

⁷⁴ Després *cal Patró*, perquè va agafar el nom del gendre. Actualment conviuen els dos sobrenoms. No sé si podria tractar-se de l'expressió "va dir vell".

⁷⁵ Segons el DCVB, *fony* és una interjecció eufemística per *fotre*. També podria tractar-se d'un mot relacionat amb el trepig de la verema (*fonyar*).

comparació amb l'article citat ha estat difícil, també, pel fet que l'autor no utilitza els noms oficials dels carrers, sinó que en menciona el nom popular i només escull alguns carrers (els del nucli de la població). A més a més, alguns noms de casa apareixen en un carrer, però, en realitat no hi pertanyen (ni hi han pertangut mai). Finalment, les explicacions semàntiques d'alguns noms de casa que ell llista han servit de gran ajuda per a la present investigació, la qual es pot considerar una actualització d'aquella primera incursió antroponímica en el parlar de la Palma d'Ebre.

Tot i que molts articles assenyalen la crisi per què passen els noms de casa i la possible desaparició en un futur no gaire llunyà,⁷⁶ la present comunicació pot servir per contradir aquesta afirmació: en els indrets rurals amb pocs habitants, les persones segueixen designant-se pel sobrenom de la casa, el qual identifica tots els membres de la unitat familiar. És cert que potser s'ha perdut la vivesa, l'originalitat i la imaginació en la seua creació i que ara l'estructura formal se simplifica, però això no treu que puguin seguir exercint la seua funció. La convivència entre diferents generacions, estreta en aquest tipus de comunitat, afavoreix en gran manera la perpetuació d'aquests sobrenoms.

5. BIBLIOGRAFIA

ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de Borja (1926-1969): *Diccionari Català-Valencià-Balear* (DCVB), 10 vol. Palma de Mallorca: Editorial Moll. Versió informatitzada: <http://dcvb.iecat.net>

COLELL, David (1999): "Noms de casa de Sanaüja". Dins *Actes del XXVIIè Col·loqui de la Societat d'Onomàstica a Lleida, I. Butlletí Interior* núm. 92.

COROMINES, Joan (1980-1991): *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.

COROMINES, Joan (1990-1996): *Onomasticon Cataloniae*. Barcelona: Curial.

CUBELLS, Olga (2009): *Els parlars de la Ribera d'Ebre*. Estudi geolingüístic. 2 vols. Tarragona: Diputació de Tarragona. Tesi doctoral.

DD.AA. *Lo Mussol. Revista local de la Palma d'Ebre*. La Palma d'Ebre: Ajuntament de la Palma d'Ebre. Núm. 2, desembre de 1996; núm.3, març de 1997; núm. 4, juny de 1997; núm. 5, octubre de 1997; núm. 6, desembre de 1997; núm. 8, juny de 1998; núm. 9, setembre de 1998; núm. 10, desembre de 1998; núm. 11, març de 1999; núm. 12, juny de 1999; núm. 15, març de 2000.

ESCOLÀ, Rossend (1984). *Guia de la Palma d'Ebre (Ribera d'Ebre)*. Tarragona: Diputació de Tarragona.

MANENT, Albert (2003): *Llunari de noms i mots: qüestions d'onomàstica, dialectologia i despoblament del Camp de Tarragona*. Reus: Centre de Lectura.

MASCARÓ, Jaume (1986): "Antropònims. Usos i funcions". Dins *Actes del V Col·loqui de la Societat d'Onomàstica a Maó. Butlletí Interior* núm. 26.

MIRALLES, Joan (1980): "Normes per a l'aplec i l'estudi dels malnoms". Dins *Actes del V Col·loqui de la Societat d'Onomàstica a Vic*.

MOREU-REX, Enric (1981): *Renoms, motius, malnoms i noms de casa*. Barcelona: Ed. Millà.

MOREU-REX, Enric (1991): *Antroponímia. Història dels nostres prenomes, cognoms i renoms*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

NAVARRO, Pere (1996): *Els parlars de la Terra Alta*. 2 vols. Tarragona: Diputació de Tarragona. Tesi doctoral.

ROIGÉ, Dolors (1994): "Antroponímia catalana". Dins Turull (ed.) (1994): *Introducció a l'onomàstica. Toponímia i antroponímia catalana i general*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, pàg. 31-51.

PLAZA, Carme (1990): "L'el·lipsi de la preposició de als renoms i noms de lloc". Dins *Actes del V Col·loqui de la Societat d'Onomàstica a Reus. Butlletí interior* núm. 40.

PONS, Lúdia (1985): "Els noms de casa de Barberà del Vallès i la seva estructura sintàctica". Dins *Actes del X Col·loqui de la Societat d'Onomàstica a València. Butlletí Interior* núm. 23.

PONS, Lúdia (1987): "Els noms de casa de Barberà del Vallès i la seva estructura sintàctica (segona part)". Dins *Actes del XII Col·loqui de la Societat d'Onomàstica a Sabadell. Butlletí Interior* núm. 29.

SERRANO, Ricard (1982): "Toponímia del terme de la Palma d'Ebre". *Butlletí Interior* núm. 8. Societat d'Onomàstica.

SERRANO, Ricard (1983): "La Palma d'Ebre (II)". *Butlletí Interior* núm. 11. Societat d'Onomàstica.

TARRAGONA, Alexandra (1999): "Noms de casa, renoms i malnoms de la vila de Linyola". Dins *Actes del V Col·loqui de la Societat d'Onomàstica a Lleida. Butlletí Interior* núm. 93.

TURULL, Albert (ed.) (1994): *Introducció a l'onomàstica*. Toponímia i antroponímia catalana i general. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.

VENY, Joan (1980): "Antroponímia i lingüística diacrònica". Dins *Actes del V Col·loqui de la Societat d'Onomàstica a Vic*.

<http://www.enciclopedia.cat>

<http://www.idescat.cat>

<http://dcvb.iecat.net>

<http://www.onomastica.cat>

⁷⁶ Es pot llegir aquesta conclusió, per exemple, en el treball d'Alexandra Tarragona (1999: 416) o David Colell (1999: 391).

Els sobrenoms de les viles de Barbens i Vilanova de Bellpuig: intent comparatiu

MIQUEL ÀNGEL CULLERÉS BALAGUERÓ
Institut d'Estudis Comarcals del Pla d'Urgell

L'objectiu de l'estudi de dos poblacions és un exercici poc habitual en els treballs de recerca onomàstica. Sóc conscient que l'anàlisi de la realitat d'una comunitat social és interessant en ella mateixa i es justifica plenament només tenint present el seu abast territorial i humà. Aleshores, l'actual proposta passa, en primer lloc, per fer un estudi “convencional” dels sobrenoms de les viles de Barbens i Vilanova de Bellpuig, dues petites viles de la comarca del Pla d'Urgell. A continuació, es tractarà d'observar si podem establir certs paral·lelismes que ens permetin descobrir regularitats, semblances, processos i estructures en la nominació popular d'ambdues poblacions.

L'àmbit d'estudi

He intentat centrar l'estudi en dues poblacions que tinguessin característiques semblants en paràmetres que podríem considerar rellevants per al nostre estudi. En primer lloc, cal tenir present que he triat dues poblacions d'una mateixa comarca, amb poca població, Barbens amb 860 habitants i Vilanova de Bellpuig, amb 1157, i que geogràficament són properes, només a una distància de 10 km, amb una via de connexió tradicionalment ràpida, com històricament ha estat el camí real, actual carretera Nacional II, tot i que no hi són ubicades. D'altra banda, comparteixen el predomini de l'activitat econòmica en el sector agrícola, i

socialment, el grau de residència a les viles és força elevat, la qual cosa indica que compten amb estructures socials arrelades, amb tota la càrrega de coneixences, implicacions culturals, socials, econòmiques, familiars que això comporta. Pensem que més del 27% de la població de Barbens pertany al grup d'edat de més de 65 anys; mentre que a Vilanova de Bellpuig, la xifra baixa un punt, i queda a poc més del 26%.

Un altre tret que comparteixen les dues poblacions és que pràcticament tothom distingeix els seus veïns i coneguts a través d'aquest sistema denominatiu, en especial els de més edat. L'evidència de l'orgull de comptar amb un sobrenom el veiem en l'exposició pública que podem trobar en la façanes de determinades cases o bé en les mateixes làpides del cementiri, on, a la vora del nom, hi llegim el renom. Amb aquestes accions, els propietaris dels sobrenoms volen deixar constància, tant a les generacions actuals com a les futures, que assumeixen la càrrega simbòlica i significativa dels renoms, donen segell de validesa a l'encert de la proposta popular d'algú que els va “batejar”.

El recull dels sobrenoms ha estat fet de forma esglaonada, sobretot en l'època d'estiu i ha comptat amb la col·laboració de diversos informants d'ambdós pobles, i també d'amics i coneguts que m'han permès tenir un accés més directe i eficaç a l'hora de triar els informadors més predisposats. De Barbens, vull destacar es-

pecialment tres noms: Eustaquio Garriga Ticó, de ca l'Eustaquio; Rosa Canosa, de cal Rafel i Manel Jové Guasch, de cal Manel dels Autocars; mentre que de Vilanova, Jaume Solsona, de cal Pascol, i Antoni Capdevila, de ca l'Oncllet. Pel que fa a possibles informants joves, els seu problema és que, si bé poden conèixer els sobrenoms, sovint no els usen i, encara menys, en coneixen l'anècdota que els va donar vida. Cal dir, però, que entre els joves també s'estableixen processos de creació de renoms, però el cercle d'influència és molt reduït i no arriben a quallar entre la comunitat. Per tant, en aquest sentit observem que cal l'acceptació i ús d'un sobrenom per part de la comunitat, perquè si no, està condemnat a desaparèixer. Pel que fa a la quantitat de sobrenoms recollits, a Barbens n'he identificat 524, entre renoms, noms de casa i malnoms; mentre que a Vilanova de Bellpuig, 366. Per a l'estudi, però, només he tingut en compte els que n'he pogut esbrinar l'anècdota. En aquest sentit, de Barbens hi ha un conjunt de 54 sobrenoms d'origen desconegut (10%), mentre que a Vilanova de Bellpuig, la xifra baixa a 26 (14,7%). Aquest fet es deu, sovint, al propi desconeixement que la família té del seu renom, o que la família ja s'hagi incorporat a la vila amb renom inclòs, o al fet que estem davant d'una família desapareguda del poble. Per a l'estudi també no he tingut en compte la variacions familiars d'un mateix renom, sempre en la seva forma composta, atès que hi tenim recollit el sobrenom original. En total, doncs, l'estudi de Barbens ha estat fet sobre 379 sobrenoms, i 294, de Vilanova de Bellpuig. Sobta, d'entrada, la proporció indirectament proporcional entre Barbens, que té, amb 860 habitants, un cens inferior que Vilanova de Bellpuig (1.157), però amb més sobrenoms.

Consideracions lingüístiques

Atès que ambdós pobles pertanyen al domini lingüístic de la variant nord-occidental, podem identificar fàcilment alguns trets fonètics i morfosintàctics. Sobre l'ús dels articles en els sobrenoms, he observat la presència del *lo/el* i *la*, i en cap cas els proclítics *en/na*. Els ar-

tics també els trobem en posició intermèdia quan tindrem sobrenoms compostos, i sovint acompanyats de la preposició *de*, que indica la referència al sobrenom (*cal Portomeu del Panxa*). També he trobat algun cas de diftongació en posició inicial àtona en *-o* (*ca l'Oliveta*). La pronúncia del so palatal inicial [S] sempre s'articula [tS].

La classificació dels sobrenoms no respon a un sol model establert per cap dels mestres teoritzadors de l'onomàstica catalana. Si bé n'he pres una clara referència, hi he introduït modificacions que dilueixen el seguiment complet de les seves propostes. D'una banda, m'he interessat per establir una divisió entre l'estudi formal i l'estudi semàntic. En l'estudi formal, he classificat els sobrenoms tenint present diversos fenòmens morfològics (afèresi, derivats, contraccions, elisions, assimilacions, apòcopes, fusions, interferències lingüístiques parcials i totals, i masculinització i feminització). A més, he dividit tots els sobrenoms en la seva forma simple i els que tenen una forma composta. D'aquests, he descrit un seguit d'estructures que expliquen, morfològicament, els processos de formació. També he tingut en compte la quantitat de sobrenoms masculins en relació dels femenins.

En relació amb l'estudi del camp semàntic, trobem una primera classificació dels sobrenoms referits a prenom i una altra referida a cognoms entesos com a noms de casa amb l'objectiu d'observar, simplement, quin hi predomina.

En cap cas hi he afegit les partícules *ca*, *cal*, *el*, *lo* ja que no he distingit entre els noms de casa i els sobrenoms referits concretament a persones particulars, ja que gairebé sempre acaben esdevenint, amb el temps, també nom de casa. Sí que hi figura l'article femení per tal d'identificar el sobrenom femení.

L'estudi continua amb l'agrupació dels sobrenoms en referència als trets físics (dimensions corporals, relació amb la pell, cabells, parts del cos, invalidesa o mutilacions, malalties, gestos o posats, peculiaritats de la parla, joventut o vellesa, el vestuari, l'alçada, peculiaritat en l'escriptura, defecte físic, semblança física o força), als topònims o gentilicis, amb enclavaments rellevants i característiques particulars d'un indret; al caràcter (vanitat, presumit, avarícia, po-

bresa, mandra, ineptitud, deixadesa, bevedors, xerraires, malparlats, geniüt, hipòcrita, aduldors, inquiets, poruc, alegria/simpatia, valentia, gentilesa, treballador, netedat, sexe, dissortats, ironia, creença, burleta, mentider, tronera, babau, buscabregues, toix, picardia, delictes, previsor, esquerp, xerraire, ric, tranquil, bondat, tossuderia, valentia, semblança, tronera, mentider, burleta, brutícia, bogeria, barrut, patidor, tafaner); a anècdotes o fets rellevants; als oficis i ocupacions, a la feina (com a dedicació professional, activitat d'ingrés econòmic i activitat lúdica), a la situació familiar (de parentiu, per circumstàncies de naixença i filiació, de parentiu per afinat o per consideracions subjectives), a la situació-posició social. Al final, queden recollits els sobrenoms d'origen desconegut.

En tots els apartats semàntics, i en els que classifiquen els sobrenoms en forma simple i forma composta, i el volum de sobrenoms en forma masculina i femenina, hi apareixen uns gràfics comparatius entre ambdues poblacions. I, en un cas, dins de l'apartat del caràcter, i atès que són els més nombrosos, he establert una divisió entre els trets de caràcter positiu i negatiu.

En cadascun dels apartats, tant de la part formal com semàntica, primer hi figuren, per ordre alfabètic, els sobrenoms de Barbens i després els de Vilanova de Bellpuig. I també per ordre alfabètic es disposen tots els sobrenoms en cadascun dels apartats.

En ocasions veurem una E en majúscula com a indicativa de la pronúncia oberta d'aquesta vocal. I alguns accents no es segueixen la norma ortogràfica ja que la voluntat és marcar la tonicitat.

Classificació formal dels sobrenoms

Afèresi (B)

Barba, la; Cília, Cinto, Dora, la; Lisa, la; Meriquildo, Munda, la; Nando, Nita, Quelo, Pepet, Sió, Sisco, Tonarro, Tonet, Trudis.

Afèresi (V)

Bepa, la; Bepeta, la; Bepo, Cinto, Cinentet, Fina, Mingo, Pepet, Pepeta, la; Selmo, Sileta, la; Sisquet, Sunta, la; Tino, Tonete.

Derivació diminutiva (B)

L'addició del sufix derivatiu també resulta productiva a l'hora de format sobrenoms. Sovint tindran un origen diferenciador o descriptiu. En trobarem de catalans i de castellans.

-ito, *-ita*: Manolito; *-ino*: Bernardino; *-às*: Ramonasso; *-et*, *-eta*, *-etes*: Agneta, Andreuet, Anglesoleta, Barberet, Caseta, Campanilles, Cupet, Enriquín de les Cases, Escaldadeta, Escolanets, Fusteret, Grogueta, la; Jaumet, Miquelet, Moret, Oliveta, la; Panxeta, Pastoret, Pauet, Pepet, Tonet, Torreta, Vaqueret, Vaquereta, Vicentet, Xapet;

-illes: Campanilles; *-ita*: Nita; *-ó*: Casó, Tomasó; *-in*: Enriquín; *-net*: Escolanet

Derivació diminutiva (V)

-ita: Angelita; *-ino*: Tino; *-ete*: Tonete; *-et*, *-eta*, *-etes*: Barberet, Bessoneta, la; Carmeta, la; Carreteret, Claret, la; Cinentet, Corretgetes, Farrereta, la; Jaumet; Mariagneta, la; Menescallet; Mestret; Mianet; Oncllet, Panxeta, Pauet, Pernelleta, Pepeta, la; Sebastianet, Sileta, la; Sisquet, Tendeta, la; Teuleret, Titet, Torreta, Ullets, Venturata, la; *-illa*: Calcilla; *-ona*: Mariona, la

En ambdós poblacions hi destaquen quantitativament els sobrenoms amb els sufixos catalans acabats en *-et*, i formes derivades.

Derivació augmentativa (B)

-arro: Tonarro; *-ot*, *-otes*: Joanot, Manotes, Perot

Contracció (B)

AnjuE (sobrenom que prové de la pregunta "on juga"), Manyona, la (de Maria Antònia), Xaro (de Rosario)

Elisió (V)

Salao (de Salado)

Masculinització (B)

Martino (era l'home de la Martina)

Feminització (B)

S'observa com destaca el procés de feminització per sobre del de masculinització, que de ben segur es pot explicar pel tipus de societat encara molt basada en la figura masculina com a principal element de referència social.

Fustera, la (dona del fuster); Manela, la (dona del Manuel); Navarra (dona de cal Navarro), Pintora (dona de cal Pintor), Pompília, la (dona del Pompílio); Vaquereta, la (dona del Vaqueret); Xorraca, la (dona del Xorrac).

Feminització (V)

Calica, la (dona de cal Calic); Pantona, la (dona del Panton)

Assimilació (B)

GirOni (tancament de la vocal e), PascOl (es produeix una monoftongació del diftong ua); Pelegrí (es produeix un canvi de la bategant per la lateral); Portomeu (es produeix un ensordiment de l'oclusiva bilabial sonora, i un tancament vocàlic); Remendo (es produeix una monoftongació, però del castellà, del diftong ie); Rudovelles (monoftongació del diftong iu).

Apòcope (V)

TèlE (de Telefonista)

Fusió (V)

Panton (de Josep Anton), Pantona.

Interferència parcial (B)

Bolígrafos, Campanilles, Delfín, Enterado, Estanco, Eugenio, Eustaquio, Grasiozero, Leandro, Liserio, Macario, Melitón, Nita, Pompilio, Ricardo, Silverio, Venancio.

Interferència parcial (V)

Amadeo, Amante, Aparicio, Baldomero, Caietano, Camión, Centro, Claudio, Delfín, Selmo, Tonete.

Interferència total (B)

Aigüelo, Alberto, Angeleta, Aparicio, Barberitxo, Benencio, Bermejo, Bernardino, Caietano, Camila, Canyon, Capellano, Ciego les Cases, Cinto, Claudio, Consuelo, la; Cortijo, Delfín, Eugènio, Federico, Feo, Gorrino, Indiano, Isidoro, Jornalero de Montalé, Leonardo, Liserio, Lo de Modo, Manolete, Manolito, Manolo, Marcelino, Matxet, Meriquildo, Miguel, Nando, Nicolás, Nieves, la; Pataca el Santos, Peso, Pollo, Porrones, Quartel, Querido, Rosario, Salao, Santos, Senyor Enriquín de les Cases, Senyor Julio, Teresita, la; Tercio, Turdilla, la; Vitorino.

Interferència total (V)

Angeleta, Aparicio, Caietano, Castellano, Feliciano, Fernando, Julio, Marcelino, Rana, Remendo, Sevillano, Seta Pompílio, Polónio

Sobrenoms en forma simple (B)

Adroguer, Anglesoleta, Antonio els Nivells, Armengol, Azaña, Balsa, Barber, Barberet, Barberitxo, Baster, Batzacs, Belianes, Berro, Bessó, Beta, Bicicleta, Bolígrafos, Borges, Bover, Brotó, Bufa, Bufó, Caballons, Calces, Calic, Caminer, Campanilles, Canes, Caputxí, Carreter, Cases, les; Caseta, Casó, Cassola, Castellana, la; Catxurro, Cerilla, Clec, Cobatxo, Comadrona, Comparança, Conills, Corona, Cortijo, Cubala, Cuca, Cupet, Dejú, Dimoni, Duler, Empelta Rosers, Enterado, Ermilles, Escaldadeta, Escolanets, Espatlla Pisos, Esquerrà, Estanco, Farré, Feo, Figuerosa, Florit, Follongo, Fonda, la; Francés, Franela, Fuster, Fustera, la; Fusteret, Gallina, Ganyon, Garrofa, Gordo, Gorrino, Grasiozero, Grogueta, Guineu, Indiano, Inventor, Jaques, Jofra, Liserio, Lluent, Maco, Manco, Manela, la; Manotes, Manyo, Maracana, Martina, Marxant, Metge, Mina, la; Monada, Montgai, Moret, Munda, la; Mustela, Nalec, Nando, Nano, Nastis, Navarra, Navarro, Negus, Notari, Oliveta, Orella, Paella, Paleta, Panxeta, Parra, Pastisser, Pastó, Pastoret, Pere Pigat, Pintor, Pintora, Pirilló, Pistola, Pobre, Pollo, Pólvara, Pubill, Puta, Quartel, Rata, Ratolí, Rudovelles, Sabater, Santos, Sardina, Sastre, Sastre Coix, Secretari, Segarra, Sereno, Serraller, Sofia, la; Senyor Alberti, Senyor Joanet, Telefonista, la; Tenda, Tèrcio, Teuler, Tomasó, Tomata, Torbina, Torreta, Totana, Tous, Trompeta, Truman, Turdilla, Tuto, València, Vaqueret, Vaquereta, Vermell, Veciana, Vicentet, Xafat, Xapeta, Xerrina, Xesti, Ximenea, Xiulets, Xorissó, Xorrac, Xorraca, Xúrxill.

Sobrenoms en forma simple (V)

Aigüelo, Amán, Amante, Ample, AnjuE, Apotecari, Aranyó, Baba, Barber, Barberet, Baster, Bermejo, Bessó, Bessoneta, la; Bòbo, Bola, Bopagés, Borni, Bovera, Cabaler el Pauet, Cabòries, Calcilla, Calic, Calica, la; Camión, Camp, Cansalada, Càntir, Canya, Canyon, Capellano, Capelles, Carnisser, Carreteret, Casalets, Casilla, Castellano, Celler, Centro,

Cirera, Civil, Cóc, Colomer, Conillar, Cooperativa, Corona, Corretges, Corretgetes, Crosta, Cunillar, Curt, Espardenyer, Esquerrà, Estanc, Farrer, Farrereta, la; Fàssia, la; Ferrer Ric, Filomena, la; Fita, Flari, Forcat, Fotet, Ganyet, Garrut, Garsa, Gepet, Gorrón, Grau, Gravat, Groc, Guerxo, Hortolà, Laroché, Llarg, Macano, Malanit, Mandra, Manolete, Manotes, Manresa, Marca, Marrec, Matxet, Menascalet, Mianet, Morena, la; Moreno, Moretó, Mota, Música, Navarro, Nòu, Ordi, Palau, Paletín, Panxa, Panxeta, Pardals, Pastor, Pejan, Pelat, Pelegrí, Pèles, Pellaire, Peso, Petit, Pianyo, Píera, Pifanyo, Pigat, Pintat, Pinxo, Pito, Pitxell, Pomal, Pona, Porcell, Porrones, Portella, la; Pubill, Putill, Quera, Querido, Rabals, Rana, Rata, Redó, Reguer, Remendo, Roig, Ros, Rullat, Salao, Samala, Sancho, Santalinya, Sarra, Sastre, Sec, Secretari, Senyor Blai, Sereno, Serra, Seta, Sevillano, Sibeca, Soldat, Soques, Sorda, la; Senyora Natàlia, la; Tamboner, Tapiador, Tato, TèlE, Tendeta, la; Teuleret, Titet, Tomata, Torero, Torra, la; Torresqui, Torreta, Tripa, Ullets, Vespa, Vilet, Vinagre, Viudes, la; Xarlot, Xarra, Xato, Xollat.

Sobrenoms en forma composta (B)

Els sobrenoms compostos es poden formar per sintagmes nominals amb un nucli que originàriament podien procedir de diverses fonts (noms comuns, prenomes, cognoms, etc.); de vegades també per derivacions d'adjectius o a partir de sintagmes preposicionals. Ja hem comentat que hi hem exclòs els que pertanyen a familiars d'un sobrenom primigeni. A Barbens, podem esmentar l'Isidro Sabater (fill de cal Sabater), Jaume la Llarg (fill de la Llarg), Martí el Minguet (fill del Minguet), Ramon de la Paula (fill de la Paula), etc.; i de Vilanova, la Pauleta de cal Martí (la filla de cal Martí), Sisco el Garsa (fill de cal Garsa), Ton del Mateu (fill de cal Mateu), la Ventureta el Ferrer (filla del ferrer del poble). Sí que hi he inclòs les formes de sobrenoms compostes per prenomes i cognoms. Per la variació d'estructures, podrien concloure que la diversitat és més rica a Barbens.

Estructures:

nucli + substantiu: Botiga Nova, Delfin Recader, Domingo Solsona, Francisco Cases, Isidro Salut, Jaume Puta, Joan Benet, Jordi dels Caragols, Josep Farré, Encanta Mujeres, Grataribes, Guarda Agulles, Jaume Boig, Juanita Banana, Maria Peluquera, Pau Solé, Pota Ranca, Sabater Pegot, Sastre Pegot, Senyora Mercé, la; Tino Muntalé.

nucli + adjectiu: Botiga Nova, la; Pere Pigat, Ros Bicicliste, Sant Roquet.

adverbi + nucli: Mal Casat, Mig Ull.

verb + nucli: Empelta Rosers, Encanta Mujeres, Guarda Agulles, Mata Hores, Mata Mosos, Mata Porcs, Xafa Blats.

nucli + article + substantiu: Antonieta la Bomba, Francisco les Cases, Jaume el Paleta, Jaume el Segarra, Malena el Sereno, Maria la Punta, la; Mercé les Cases, la; Miger l'Andreu, Pataca el Santos, Pepa la Maca.

nucli + de + substantiu: Jornalero de Muntalé.

nucli + de + article + substantiu: Boig de les Cases, Ciego de les Cases, Comptable de les Cases, Leonardo del Tancat, Manel dels Autocars, Manuel de la Bomba, Migers del Monfà, Migers dels Trullols, Miquel dels Ganivets, Nen del Solsona, Sord del Querol, Xut del Pobre.

nucli + de + article + substantiu + de + article + substantiu: Rosita de l'Hort del Calic

article + de + nucli: Lo de Modo

article + substantiu + nucli: Lo Carter Martí

Sobrenoms en forma composta (V)

Estructures:

nucli + substantiu: Flor Catalana, Josep Tamboner, Pau Ferrer, Senyor Blai, Ferrer Ric

adverbi + nucli: Bon Pagés,

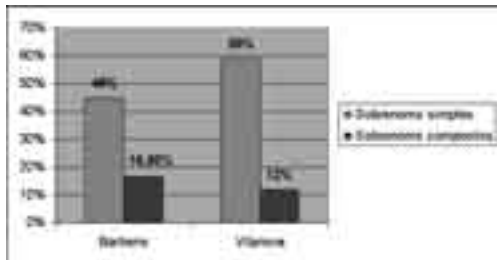
verb + nucli: Mata Rucs, Xolla Mules

nucli + article + substantiu: Blasi les Maries, Farrer el Sec, Paleta el Llarg, Ramona la Crosta, Vaquer el Groc, Antonio el Nivells

nucli + de + article + substantiu: Rei de la Grama

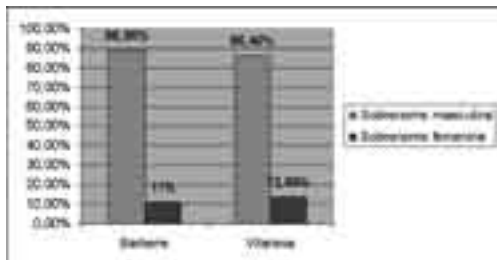
nucli + substantiu + de + article + substantiu: Turut Casetes de l'Hort

article + nucli + substantiu: La Flor Catalana

La major presència de sobrenoms simples a Barbens, en relació a Vilanova de Bellpuig, podria explicar-se pel fet que, atès el major nombre d'habitants de Vilanova, no hi hauria tanta necessitat de buscar formes compostes per referir-se a la població; en canvi, en una població amb menys habitants com és Barbens, cal emprar més formes compostes. La formes simples són, doncs, directament proporcionals al nombre de ciutadans.

Sobrenoms masculins i sobrenoms femenins

Aquesta comparativa ens constata la gran presència de sobrenoms en forma masculina que predominen en ambdós pobles. A Vilanova, però, sembla que hi hauria un lleuger increment dels femenins, fenomen sobre el qual no podem donar cap explicació. El que sí que és cert és el predomini i prevalença social dels homes, fins i tot en àmbits tan poc formals com aquest. Hi ha, doncs, una interiorització del rol social tradicional.

Classificació semàntica dels sobrenoms

Sobrenoms referits a prenom

El prenom singular pot funcionar com un dels grans generadors de sobrenoms. En algunes ocasions aquests noms, a més d'esdevenir renom particular de la persona en qüestió, poden passar a referir-se com a nom de casa, i així perpetuar-se a la resta de membres de la família. A diferència dels sobrenoms de cognoms, que tenen l'origen en el llinatge, l'adscripció d'aquests tipus de sobrenoms poden venir donats per la pròpia família o per la resta de la comunitat. Normalment van precedits per les formes el, lo,

la, tot i que poden passar a ser noms de casa introduïts amb les formes cal, ca la.

Sobrenoms referits a prenom (B)

Agneta, la; Alba, la; Alberto, Amàlia, la; Ambrós, Andreu, Andreuet, Anton, Balbina, la; Barba, la; Bàrbara, la; Bartomeu, Benancio, Bernardino, Camilo, Càndia, Caterina, la; Cília, Cinto, Coloma, la; Consuelo, la; Dalmira, la; Damià, Delfin, Dominga, la; Dora, la; Ermengol, Esteve, Eugenio, Eustaquio, Federico, Fortunata, la; Gaspar, Gironi, Isidoro, Jaumet, Joanot, Juana, la; Leandro, Lisa, la; Liserio, Llúcia, la; Macario, Manolito, Manolo, Manyona, Marcelino, Margarida, la; Martino, Meliton, Meriquildo, Miguel, Miquelet, Nicolás, Nicolau, Nieves, la; Nita, Pasqual, Pau, Pauet, Paula, la; Pepet, Perrot, Petra, la; Pompilia, la; Pompilio, Portomeu, Quelo, Rafel, Ramonasso, Rebeca, la; Remedia, la; Ricardo, Salut, la; Sila, la; Silverio, Sió, Sisco, Senyor Julio, Teresita, la; Tonarro, Tonet, Trudis, Venancio, Vicent, Vitorino, Xaro.

Sobrenoms referits a prenom (V)

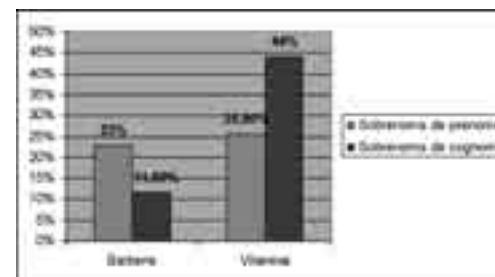
Adrià, Amadeo, Àngel, Angelita, Aniset, Aparicio, Arturo, Asori, Baldomero, Batista, Bepa, la; Bepeta, la; Bepo, Bernat, Blai, Brígida, la; Caietano, Carmeta, la; Catarina, la; Cinentet, Cinto, Clara, la; Claret, la; Claudio, Conxa, la; Cosme, Cresència, David, Delfin, Engràcia, la; Enric, Feliciano, Fernando, Fina, la; Gaspà, GenovEva, la; Jaumet, Joan, Julio, Magí, Manela, la; Marcelino, Mariagneta, la; Mariana, la; Marieta, la; Marina, la; Mariona, la; Mingo, Panton, Pantona, la; Pascol, Pauet, Paula, la; Pepet; Pepeta, la; Polònio, Pompilio, Rafel, Regina, la; Remei, la; Rosario, la; RossEnda, la; Sebastianet, Selmo, Sileta, la; Silvestre, Sisquet, Senyor Blai, Senyora. Conxita, la; SuntE, Tino, Tonete, Ventureta, la; Vicent.

Sobrenoms referits a cognoms (B)

Aiguader, Alzamora, Botines, Caelles, Canosa, Carbonell, Conrado, Costa, Duart, Duc, Freixes, Gabarró, Gili, Gómez, Gonzalo, Llobera, Mata, Mateu, Minguet, Miró, Montaner, Mosella, Palau, Pané, Panera, Pijuan, Pinós, Pla, Porta, Querol, Reig, Ribalta, Royo, Sánchez, Sarri, Serentill, Targa, Ticó, Torrescasana, Tosset, Trullols, Valls, Viladot, Xarles.

Sobrenoms referits a cognoms (V)

Abril, Amorós, Brufau, Clarisó, Cortada, Cots, Galitó, Gasol, Gené, Lardies, Penella, Quintana, Rius, Safont, Saltó, Santacana, Saüc, Sellart, Serret, Solà, Torres, Tudela, Valls, Vilaró.

L'índex de presència semblant entre els prenom d'ambdues viles contrasta amb l'índex de presència dels cognoms. Sembla, doncs, que com més habitants té la població, s'incrementa l'ús de malnomació en la seva expressió més formal, a través del cognom.

Sobrenoms referits a trets físics, parts del cos o aspecte (B)

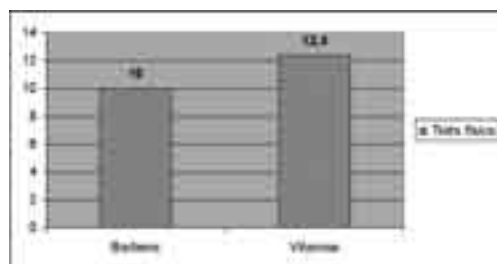
Azaña (semblança amb el posat i amb l'aspecte físic amb el president de la Segona República Espanyola, Manuel Azaña), Berro (de dimensions físiques considerables), Brotó (de tan petit com era, no el van agafar al servei militar, però poc després va fer una gran crescuda, com un brot), Bufó (gitano amb un físic poc agraït), Calces (portaven uns pantalons anomenats calces, lligats per sota els genolls), Cerilla (persona molt prima), Ciego de les Cases (era cec i vivia a les Cases de Barbens), Corona (tenia una gran corona al cap formada per l'absència de cabells), Cubala (semblança física amb el jugador de futbol), Cuca, la; (renom aplicat a una senyora molt maca), Encanta Mujeres (sembla que no tenia el do de la bellesa), Feo (era un guàrdia civil molt lleig), Ganyón (s'assemblava a un jugador de futbol anomenat Ganyón), Gordo (de dimensions agraïdes), Grogüeta (dona que sempre feina mala cara, de malaltia), Maco (tampoc tenia una fesomia gaire agraïda), Malena el Sereno, la; (era una dona molt corpulenta i que imposava respecte), Manco (li faltava un braç), Manotes (les tenia molt grosses), Maracana (de petit, no sabia pronunciar el mot americana), Mig Ull

(un home tenia problemes en un ull), Moret (de pell fosca), Mustela (era un home molt viu, que estava a totes), Negus (semblança a un futbolista anomenat Negus), Oliveta (fill de família amb propietats en oliveres i de dimensions petites), Orella (de dimensions considerables), Pere Pigat (tenia moltes pigues), Perot (de dimensions considerables), Pollo (futbolista que, contra l'Ivars, va fer una jugada com un jugador d'Ivars que era de Cal Pollo), Pota Ranca (el van operar de la cama i li quedà una més curta que l'altra), Rebeca, la (semblança amb l'artista Rebeca); Sord del Querol (home que tenia poca audició), Tomata (pagès amb una cara rodona i rogenca), Totana (semblança amb un gitano anomenat Totana), Turdilla, la; (dona amb els cabells de color gris), Tuto (de petit, parlava amb certs entrebancs), Vermell (feia unes galtes especialment vermelles), Xapeta, la (era una dona petita i rabassuda), Xúrxill (tenia una retirada física al primer ministre anglès Winston Churchill).

Sobrenoms referits a trets físics, parts del cos o aspecte (V)

Bava (sembla que el padrí tenia algun petit problema amb la bava), Bermejo (home castellanoparlant que no sabia pronunciar el nom del peix anomenat *rogenc*, i el pronunciava en castellà), Borni (home a qui li faltava un ull), Castellano (en tornar al poble després del servei militar, ja no abandonaria l'ús de la llengua castellana), Curt (home de poca alçada), Esquerrà (home que escrivia amb la mà esquerra), Forcat (tenia unes cames que semblaven una forca), Garrut (tenia uns turmells molt pronunciats), Gepet (tenia una gepa a l'esquena), Gorrón (de petit, pronunciava incorrectament la paraula *gorrión*), Gravat (tenia una cara molt marcada per la verola), Guerro (li faltava un ull), Laroché (s'assemblava a un jugador del Barça anomenat Laroché), Llarg (paleta que era força alt), Manolete (jugador de futbol que tenia un estil com el torero Manolete), Manotes (feia de porter i en parar un xut, la pilota es va rebotar), Mianet (de joves, imitaven els sons dels gats), Morena, la (era una noia de cabells morenos i era guapa); Moreno (era un noi amb una pell molt fosca), Moretó (tenia la pell fosca), Panxa (la tenia de dimen-

sions agraïdes), Petit (home amb poca alçada), Pianyo (jugador de futbol que s'assemblava a un jugador del Madrid), Pigat (tenia moltes pigues), Pitxell (s'assemblava a un jugador de curses d'Arbeca anomenat Pitxell), Porcell (era un home menut i de pell blanca), Redó (home petit i rodó), Roig (tenia una cara vermellenca), Ros (tenia els cabells rossos), Sancho (jugador amb un joc semblant al jugador del FC Barcelona, Sancho), Sorda, la (era una dona sorda); Titet (de minses dimensions), Torresqui (parlava com un locutor de Ràdio Barcelona anomenat Toreski), Tripa (home molt panxut), Xato (tenia un nas una mica aixafat).

S'observa un petit increment en la presència d'ús dels trets físics com a recurs de malnominació en la vila de Vilanova.

Sobrenoms referits a topònims i gentilicis (B)

Anglesoleta (van venir de la població d'Anglesola, de la comarca de l'Urgell), Balsa, (vivien en un indret prop d'una bassa d'aigua), Belianes (van venir de la població de Belianes, de la comarca de l'Urgell), Borges, la (vingueren de la capital de la comarca de les Garrigues, les Borges Blanques); Calic (petita vila de l'Horta valenciana), Cases de Barbens, les (conjunt de cases humils construïdes al voltant d'una gran casa pairal, propietat d'Enric Garriga Sitler, on vivien els jornalers de les terres i del bestiar); Cupet (família humil que es van posar a viure dins d'un cup de gra), Figuerosa (vingueren d'aquesta vila, agregada a la ciutat de Tàrraga, de la comarca de l'Urgell), Indiano (van tornar de fer fortuna a les Índies), Manyo (renom amb què es coneix els habitants de l'Aragó), Maria la Punta, la (aquesta dona vivia en una casa a l'extrem del seu carrer, en una punta); Mercè les Cases (vivia en una casa ubicada en la coneguda zona de les Cases de Barbens), Mina, la

(prop de casa seva, una mica allunyada del centre de la vila, hi naixia una deu d'aigua); Montgai (vingueren d'aquesta vila, de la comarca de la Noguera), Nalec (vingueren d'aquesta petita vila de l'Urgell), Navarra (renom aplicat a la dona d'un home nouvingut d'aquesta comunitat autònoma), Navarro (provinent de Navarra), Rudovelles (vingueren d'aquesta petita vila de l'Urgell), Segarra (procedent d'aquesta comarca), Targa del Tarròs (la padrina havia vingut de la vila del Tarròs, renom que acompanyaria al cognom), Torbina (vivien en una casa ubicada prop d'una turbina d'aigua per generar electricitat), Torreta (vivien en una torre petita), Tous (vingueren de la vila de Tous, de la comarca de l'Anoia), València (foren de València), Veciana (vingueren d'aquesta petita vila de la comarca de l'Anoia), Vilves Montalé (el cognom precedia del topònim d'aquesta de gran masia ubicada camí de la Fuliola, al terme d'Ivars d'Urgell), Ximenea (provinents de la població sevillana de Chimeneas).

Sobrenoms referits a topònims i gentilicis (V)

AnjuE (plaça on jugaven els nens de la vila, i en pronunciar el lloc, la gent feia: "és allà, on juga", Aranyó (vingueren d'aquest poble de la Segarra), Bola (a la façana del seu bar s'hi podia veure una pilota dibuixada), Calic (vingueren d'aquest petit poble de l'Horta valenciana), Camp (vingueren del Camp de Tarragona), Càntir (vingueren de Verdú, de la comarca de l'Urgell, terra de càntirs), Casilla (la família vivia en aquesta construcció, propietat de la Comunitat de Regants dels Canals d'Urgell, amb la missió de vetllar pel correcte funcionament del canal d'Urgell al seu pas per la vila), Centro (casa on hi havia situat el Centre Catòlic, Cooperativa (sembla que hi va haver problemes econòmics a la cooperativa de la vila, i a un dels inculpat el motejaren així), Crosta (edifici de la societat creada com a rivalitat de l'altre bàndol polític d'esquerres), Manresa (vingueren de la capital del Bages), Navarro (vingueren de la zona de Navarra), Piera (vingueren de Piera, de la comarca de l'Anoia), Portella, la (vingueren de La Portella, de la comarca del Segrià); Santalinya (vingueren d'aquesta població de la comarca de la Noguera), Sarral (vingueren de Sarral, de la comarca de la Conca de Barberà),

Serra (era l'únic hostel de la vila, i estava situat damunt d'una petita serra), Torra, la (vingueren de viure d'una torre); Vilet (vingueren d'aquest petit poble de la comarca de l'Urgell).

La diferència entre ambdues poblacions és minsa. Mentre a Barbens puja a un 7,12%, a Vilanova baixa una mica per arribar al 6,80%. Si pensem que la immigració és un motiu de malnominació, veiem que no han tingut fluxos importants de població. Aquesta dada queda refermada amb els censos de les darreres dècades.

Sobrenoms referits al caràcter (B)

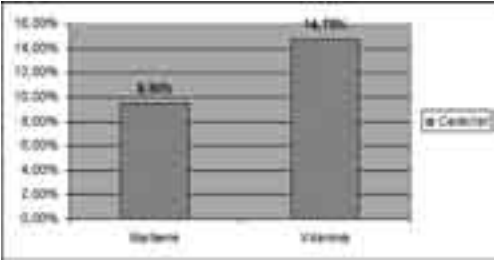
Batzacs (home una mica tronera i destraller), Beta (sembla que sempre que podien tiraven de beta), Boig de les Cases (home estrafolari que vivia a les Cases de Barbens), Bufa (era un home molt bufat), Catxurro (tractant de bestiar que sempre portava herba als pantalons), Clec (sempre estaven contents i feien cleca), Dimoni (era un home força dolent), Empelta Rosers (es dedicava a empeltar, però no era gaire bo), Enterado (home que sempre deia que ho sabia tot), Florit (home molt pinxo), Follongo (era un buscabregues), Garrofa (sembla que era una mica mentider), Gorrino (sovint anava descuidat), Guineu (tenia un comportament d'estar sempre a l'aguait), Jaume Boig (era un noi una mica esbojarrat), Jaume Puta (l'home es deia Ramon, però era de cal Jaume, d'Ivars, i molt espavilat, que ningú el podia enganyar), Lluent (era un home molt polit), Matamossos (encarregat que feia treballar molt als mossos al seu càrrec), Miquel dels Ganivets (sembla que era un home una mica perillós), Monada (era un home molt presumit), Pólvora (home de caràcter encès), Puta (jugador de cartes molt espavilat), Rata (quan jugava, sempre mirava de no perdre), Ratolí (era un home que sempre buscava per tot arreu per veure què trobava), Sant Roquet (el Roc era molt pacífic), Santos (era un home que no era precisament un sant), Senyor Enriquín de les Cases (noi de casa bona propietat de les Cases de Barbens), Senyor Julio (tenia una empresa d'aviram a Barcelona), Trompeta (tenia una forma peculiar de beure el vi), Truman (tenia una semblança de caràcter amb l'escriptor nord-americà Truman Capote), Xafablats (de

jove sembla que el van veure empaitar les noies pels camps de blat), Xerrina (aquest noi, de família benestant, parlava més que no treballava), Xesti (era un barber molt fi, semblant a la cigarreta de la marca Chesterfield), Xiulets (era un noi molt simpàtic), Xoriço (era el petit de la casa i no va destacar per treballar massa), Xut del Pobre (era de família pobra i de caràcter apagat).

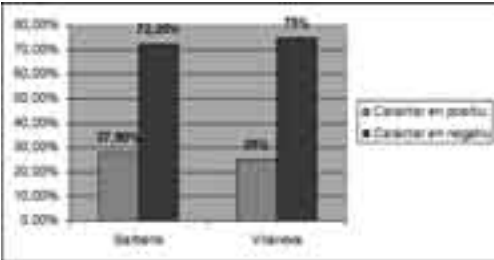
Sobrenoms referits al caràcter (V)

Ample (era una mica bufat), Bòbo (sembla que era una mica encantat), Cabòries (es preocupaven per tot), Calcilla (home que portava els pantalons curts i envetats), Camión (home d'una actitud i maneres una mica brusques), Canya (sembla que utilitzaven una canya per veure vi de la bóta), Casalets (home que fou enxampat prenent blat del Casal municipal, que era on es guardava), Civil (era un noi d'actitud més aviat xulesca, que recordava la Guàrdia Civil), Corretges (el pare s'ho arreglava tot ell, fins i tot les corretges dels animals), Corretgetes (era el fill del Corretges), Fotet (era un noi que reia de tothom), Ganyet (genet que tenia un estil pinxo i tibet, tal com el conegut genet català Ganyet), Garsa (l'home penjava garses a l'hort per espantar els ocells), Grau (sembla que sempre demanava vi de grau, fort), Groc (pagès que tenia els seus camps poc cuidats), Macano (era un home molt garrepa), Malanit (el van enxampar robant unes garberes de nit), Mandra (l'home era mandrós), Mata-rucs (pagès que feia anar massa carregat el seu ruc), Matxet (aquest home sempre deia que tenia el millor mascle de la mula, el "matxo", de tot el poble), Nòu (sempre portava roba nova), Pardals (home viu i espavilat com els pardals), Pelat (home de família rica però que sempre es feien el ronsa a l'hora de pagar), Pèles (família adinerada), Pintat (la dona d'aquest home sempre anava molt pintada), Pinxo (home presumit), Pito (home que sempre cantava molt i molt fort), Pomal (home pobre, que no tenia un ral), Pona, la (era una dona una mica poruga); Porrones (pagès que utilitzava sovint el porró garberer), Putill (aquest home era potiner a l'hora de fer coses), Quera (sovint tenia plagues d'insectes al camp), Rata (l'home era garrepa), Remendo (home que tot s'ho arre-

glava), Salao (barber del poble que sempre que visitaven la barberia saludava “bon dia/bona tarda salao”), Sibeca (home a qui li agradava la cervesa), Torero (home molt pinxo), Vespa, la (era una dona tafari), Vinagre (home amb un caràcter que recordava l'agror del vinagre), Xarra (home molt xerraire), Xollat (família que va perdre moltes possessions i propietats).

Sembla que a Vilanova han tingut més en compte el caràcter de la gent a l'hora de buscar-los un sobrenom.

Del total de sobrenoms procedents del caràcter, observem que apareixen dades semblants a les que fan referència tant al vessant positiu com al de negatiu. 1 de cada 4, en ambdós casos, pertanyen a trets de caràcter negatiu.

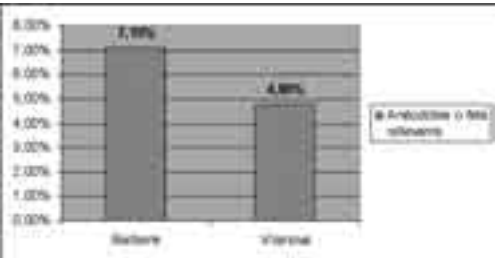
Sobrenoms referents a anècdotes o fets rellevants (B)

Antonieteta la Bomba, la (aquesta dona es va salvar d'una bomba llençada per l'aviació franquista durant la Guerra Civil); Bicicleta (sembla que corria molt més que les bicicletes); Campanilles (l'home es va comprar una mula i un carret, i els va guarnir plens de campanetes), Caseta (sempre deien que anirien a construir una caseta al nucli de Seana), Casó (vivien en una casa molt petita), Castellana, la (era una senyora castellanoparlant), Cobatxo (de petit anava a caçar als nius dels ocells coneguts amb aquest nom), Comparança (sempre utilitzava l'expressió “per comparança de”), Conills (era una família molt

nombrosa), Dejú (sembla que passaven gana), Ermilles (sempre portava l'armilla a punt a la bicicleta), Escaldadeta, la (la dona sempre s'ho deia); Esquerrà (jugava molt bé a futbol amb el peu esquerre), Francés (va anar a treballar a França), Fanel·la (sempre portava camises de franel·la), Gallina (transportista que portava una gallina pintada en els autocars), Gàmpfer Café (café del poble nascut en època de Joan Gamper, fundador del FC Barcelona), Lo de Modo (aquest home sempre repetia aquesta expressió), Malcasat (es va casar tres vegades amb dones diferents després d'enviudar), Manuel de la Bomba (germà de l'Antonieteta, que també se salvà del bombardeig), Nano (la família sempre cridaven el fill petit amb la paraula nano), Nastis (expressió utilitzada amb valor de negació), Paella (els agradava tant menjar paella que en van fer pintar la façana de casa), Panxeta (era un home molt menjador), Patata el Santos (sempre portava una petaca plena de beguda), Pobre (eren pobres), Xafat (va representar un personatge aixafat en una obra teatral).

Sobrenoms referents a anècdotes o fets rellevants (V)

Aman (era un jove promiscu als enamoraments), Amante (aquest noi sempre recitava la cançó de Los Amantes de Teruel), Bessó (van tenir dues bessonades), Bessoneta, la (dels dos bessons que nasqueren, un va morir); Canyon (aquest noi va ser responsable d'una canó durant la Guerra Civil), Ferrer Ric (era un ferrer amb diners), Josep Tamboner (home a qui agradava tocar el tambor), Panxeta (aquest home sempre es tocava la panxa), Peso (en tornar d'Argentina, durant molt temps encara comptava amb la moneda dels pesos), Querido (sembla que va tenir algun afer de faldilles), Rabals (cantaven el conjunt de cançons de La Rabalera), Rullat (home que havia voltat molt món), Seta (l'home feia una pronúncia castellana de la paraula bolets), Tato (de petit, els familiars el motejaven, però el renom va transcendir de l'àmbit familiar al social), Turut Casetes de l'Hort (era un noi que no sortia mai de casa i es dedicava a jugar a fer casetes a l'hort), Xarlot (home que deixaria la feina de carreter per dedicar-se al transport amb un cotxe, però per la manca de pràctica semblava conduir-lo com el còmic Xarlot).

En aquest cas, són els ciutadans de Barbens els que han tingut més presents els fets de la vida real, anècdotes de persones o coses que els han inspirat a rebatejar una persona.

Sobrenoms referents a oficis i ocupacions (B)

Adroguer (portaren el renom de l'activitat professional de farmacèutics que desenvolupaven a la seva ciutat natal, Tàrraga) Antonio els Nivells (aquest home es dedicava a anivellar els terrenys abans de plantar els arbres o sembrar el gra), Barber (era un barber de la vila), Barberet (jove que vingué de Barcelona per fer de barber), Barberetxo (li agradaven molt aquests crustacis), Bolígrafos (sempre portava bolígrafs a la vista, a les butaques de les camises), Botiga Nova (botiga que no va tenir gaire durada), Bover (es dedicava a llaurar amb bous), Caballons (pagès que va guanyar un concurs de fer cavallons durant una fira del poble), Caminer (es dedicava a arreglar camins), Canes (aquest home mesurava els terrenys “a canes”, que venia a ser una mida de pam, tot i que se servia de canyes), Caputxí (peça de ferro que utilitzaven els fusters i reparadors de carros), Carreter (es dedicaven a fer de transportistes), Cassola (ferrers que feien cassoles), Comadroneja (la padrina havia estat llevadora), Comptable de les Cases (home que era comptable de les propietats de les Cases de Barbens), Cortijo (torre on hi vivien jornaleros castellans), Delfín Recader (es dedicava a fer encàrrecs), Duler (era l'encarregat de tenir cura de les eugues i les mules), Escolanets (eren menuts i, de petits, havien fet d'escolà), Espatlla Pisos (eren paletes), Estanco (tenien l'estanc del poble), Farré (era un ferrer del poble), Fonda, la (en tenien una); Fusteret (era un fuster de la vila), Grasiósero (es dedicaven a vendre gasoses), Grata-

ribes (sempre estava buscant pels marges), Guarda de les Cases (era una mena de guarda rural encarregat a les Cases de Barbens), Guarda Agulles (aquest home es dedicava a fer de baster), Inventor (de jove, sempre deia que inventaria un arreu per al seu pare que llauraria sol. Tot i no aconseguir-ho, sí que faria un giny de bicicleta que permetia anar més de pressa), Jaume el Paleta (era paleta), Jordi els Caragols (sempre buscava caragols), Jornalero de Montalé (era un jornalero castellà d'aquesta masia), Leonardo del Tancat (era l'encarregat de vetllar pel bestiar que hi havia prop de la vila, i que estava protegit per un gran tancat), Lo Carter Martí (feia de carter del poble), Manel dels Autocars (es dedica al transport de persones), Marxant (s'hi dedicava), Mata Hores (aquest home es dedicava a regar els camps, feina que comporta moltes hores de dedicació), Mata Porcs (s'encarregaven de matar porcs per altri), Metge (era el metge del poble), Miger l'Andreu (feia de mitger de ca l'Andreu), Miger Nou (va ser un mitger que s'incorporà a la masia de Montalé, quan ja n'hi havia d'altres), Migers del Monfà (n'eren de cal Monfà), Migers dels Trullols (n'eren de cal Trullols), Notari (era el notari del poble), Paleta (n'era), Pastisser (n'eren), Pastor (n'era i tenia una carnisseria), Pastoret (mitgers de cal Veciana, que havien tingut ramat), Pintor (n'era), Pistola (havia pertanyut a un cos d'armes), Quartel (aquest home era guàrdia civil), Ros Bicicliste (era aficionat a la bicicleta i tenia els cabells rossos), Sabater (era el sabater més professional de la vila), Sabater Pegot (l'adjectiu de pegot connotava el sabater com un professional poc qualificat), Sastre (era sastre), Sastre Coix (era un altre sastre, i era coix), Sastre Pegot (també era sastre, però no dominava gaire l'ofici), Secretari (era el secretari de la vila), Sereno (n'era), Serraller (n'era), Senyor Alberti (era un metge de la vila), Senyor Joanet (era un mestre de la vila), Telefonista, la (va ser la primera encarregada de la centraleta de telèfons de la vila); Tenda, la (era una tenda de la vila); Tèrcio (es va allistar al Tercio Militar), Teuler (arreglava teulades), Vaqueret (feia de vaquer a les Cases de Barbens), Xorrac (utilitzava grans xerracs per tallar arbres).

Sobrenoms referents a oficis i ocupacions (V)

Aigüelo (era l'encarregat de controlar l'aigua del poble), Apotecari (era el farmacèutic del poble), Barber (n'era), Barberet (fill del Barber), Baster (n'era), Bopagés (se li reconeixia bones pràctiques de pagès), Cansalada (es dedicaven a fer sabó del llard dels porcs que mataven), Capellano (era un frare un mica estrany, i d'aquí que el renom sigui mig català mig castellà), Capelles (paletes especialitzats en construir capelles per posar-les en qualsevol lloc), Carnisser (n'era), Carreteret (feien i reparaven carros), Celler (eren guarnicioners, dedicats al parament dels cavalls i de les mules), Cirera (foren els primers pagesos a plantar-ne de la varietat garrafal), Cóc (era un forner amb fama de cuinar bons còcs), Colomer (van tenir una granja de coloms), Conillar (van tenir una granja de conills), Espardenyer (n'era), Estanc (era l'estanc del poble), Farrer (n'era), Flari (n'era), Hortolà (n'era), La Flor Catalana (botiga que tenia aquest nom a la façana), Marca (la propietària de la botiga afirmava que tenia tots els productes "de marca"), Menascalet (n'era), Mestret (n'era), Músic (venedors ambulants que utilitzaven una trompeta de reclam), Ordi (sembla que la padrina anava sovint a espigar ordi), Paleta el Llarg (era un paleta molt alt), Paletín (també eren paletes), Pastor (n'era), Pelegrí (en algun moment de la vida d'aquest home havia fet algun peregrinatge), Pellaire (n'eren), Rana (tenien un fonda i n'oferien de menja), Reguer (en feia), Rei de la Grama (pagès que tenia el tros descuidat), Sastre (n'era), Secretari (n'era), Sereno (n'era), Sevillano (li agradava tocar la guitarra i cantar), Soldat (va participar en la Guerra de Cuba), Soques (home que sempre arreplegava soques per fer llenya), Senyor Blai (era un metge del poble), Tamboner (tocava el tambor durant la seva estada al Servei Militar), Tapiador (paleta que es dedicava específicament a pujar parets de tàpia), Tèlè (encarregat de la centraleta de telefònica del poble), Tendeta, la (era una bo-

tiga petita); Teuleret (feia i arreglava teulades), Tomata (pagès que plantava moltes tomates), Vaquer el Groc (es dedicava a portar la vaqueria de cal Groc), Xolla Mules (es dedicava a tallar el pèl al bestiar).

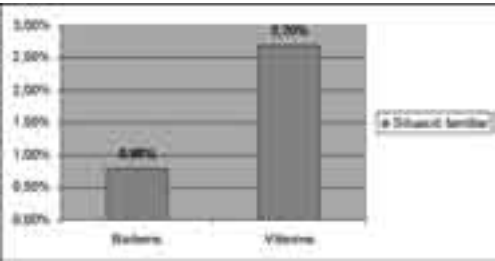
Aquests valors que apareixen dels oficis i les ocupacions són els més elevats de tots els apartats semàntics de l'estudi. Gairebé un de cada cinc renoms remet a la dedicació, professional o no, que desenvolupaven els habitants d'ambdues poblacions.

Sobrenoms referents a la situació familiar (B)

Bessó (a la família eren tres germans), Fuster, la (era la dona del fuster); Pubill (era pubill de la família)

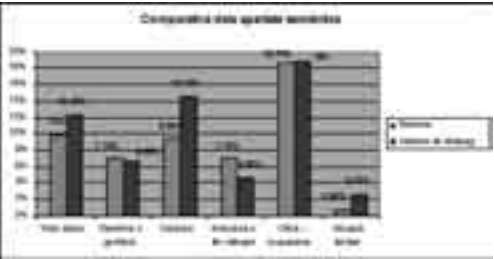
Sobrenoms referents a la situació familiar (V)

Blasi les Maries (vivia en una casa amb tres dones de nom Maria: la seva mare, la seva dona i la seva cunyada), Cabaler Cansalada (era el cabaler de cal Cansalada), Cabaler el Pauet (era el cabaler de cal Pauet), Onclet (aquest home va heretar molts diners d'un oncle de la família), Pubill (sembla que tenia previst un casori de molts anys, i que abans de casar-se ja l'anomenaven "el pubill dels sogres", però tot i que al final la boda no es va celebrar, el renom li va quedar), Senyora Conxita, la (era la dona de l'apotecari); Senyora Natàlia, la (era la dona del Secretari); Viudes, la (en aquesta casa hi vivien dues vídues, la mare i la filla).

La diferència és força clara, amb Vilanova com a població que més ha emprat el recurs dels parentius.

Comparatives dels motius entre ambdues poblacions

D'origen desconegut (B)

Banyón, Ampús, Caracas, Burló, Catarro, Carinyo, CatrE, Cordi, Culo, Duró, Enriqueta els Pets, Farina, Gardelo, Ganxo, Gatet, Guardio, Judiano, Luchana, la; Madronet, Maginet, Mandeca, Manín, Monfà, Mui, Mullol, Neru Neru, Pa Torrat, Parra, Pelanassos, Pela, Pelletes, Perla, Pinotxo, Pioc, Pirro, Planxador, Prades, Quèi, Ribera, Roca, la; Rutlla, Sargantill, Seris, Sirvana, Someteres, Tiranyo, Ton de l'Hòstia, Sepo, Tresó, Sucrera, Tosquella, Xamaco, Xao, Xesti, Xoc, Violí.

D'origen desconegut (V)

Bergonet, Carletes, Curiente, Falana, la; Fàs-sia, la; Forner, Francés, Juní, Marronyo, Martí Marrintxa, Mia, la; Natxa, Nero, Non, Perevós, Pifanyo, Porroll, Rit, Rompalau, Ruera, Tatet, Tito, Tono, Tonya, Truxelo, Xai, Xelín.

A propòsit d'alguns antropònims en fonts documentals medievals ribagorçanes

MARIA TERESA MORET OLIVER
Universidad de Zaragoza

1. Els estudis antroponímics són –i han estat– objecte d'atenció minoritària en les investigacions lexicològiques tant de tipus diacrònic com sincrònic. Encara avui dia és un dels camps menys considerats de la tasca filològica, de fet, en el conjunt dels estudis que abraça la romanística ocupar-se'n, en paraules de Kremer (1979), s'ha considerat freqüentment com “una afició de tipus personal o com una investigació esotèrica, sospitosa de perdre fàcilment el contacte amb la *veritable ciència*”. Tot i que hi ha nombrosos treballs precursors des de finals del segle XIX, no és fins a mitjans dels anys vuitanta quan es comencen a realitzar anàlisis exhaustives d'aquestes fórmules antroponímiques.¹

Els sistemes per a la designació de les persones constitueixen un indicador de fenòmens socials i culturals de gran importància i ofereixen una gran diversitat d'enfocaments en la seva anàlisi. Creiem, tal i com ja va assenyalar Frago (1976:73), que possiblement els més suggestius i fructífers són aquells que s'extreuen dels corpus documentals, ja que poden oferir-nos infinitat d'alternatives en el seu estudi.

2. S'ha seleccionat per aquesta comunicació una mostra de l'antroponímia ribagorçana del segle XIV, que s'ha extret de 50 pergamins no-

tarials de diferent tipologia documental –*centals*, *albarans*, *arrendaments*, *establiments emfitèutics*, *documents de delimitació de terrenys*–, custodiats a l'Arxiu Capítular de Lleida i datats a les poblacions ribagorçanes de Benavarri, Nocelles, Lasquarri, Llaguarres, Roda, Sant Esteve del Mall, Serradui, Estadella, Graus, Güel i Esdolomada.

La fecunditat antroponímica d'aquesta àrea és excepcional i són molts els aspectes implicats en l'onomàstica personal que es poden obtenir del despullament d'aquestes fonts. Tanmateix, abans de centrar-nos en aquesta matèria cal assenyalar alguns problemes que afecten a l'estudi de l'antroponímia en aquest tipus de documentació. En primer lloc, s'ha de posar de manifest que ens trobem davant d'un tipus de document que respon a unes regles i uns esquemes imposats, que és una de les característiques de la documentació notarial, la qual s'ofereix com a resposta a la necessitat d'expressar una sèrie de circumstàncies que es repeteixen en molts documents i que, per consegüent, no han d'oferir cap tipus d'ambigüïtat ni dur a interpretacions errònies.²

Aquesta rigidesa en la redacció es trasllada a l'hora de denominar els individus, on s'adverteixen una sèrie d'esquemes fixos repetits en tots els documents. Es tracta d'unes estructures

¹ Com els grans projectes *PATROM* (Patronymica Romanica) o *GREHAM* (Groupe de Recherches sur l'Histoire de l'Antroponymie Médiévale).

² Vegeu Díez DE REVENGA (2001: 106).

que facilitaven als professionals la seva tasca i els feia possible vehicular amb eficàcia la identificació d'ambdues parts d'un contracte.

En general, la constatació bàsica ha estat el pas d'un model que es basava en el nom únic –amb una gran varietat de noms diferents i escassa homonímia– a un altre en què predominava una designació amb noms juxtaposats que, aproximadament, correspon als sistemes antroponímics actuals. Nogensmenys, hi ha excepcions i matisos a aquest model general de canvi en el sistema antroponímic; amb freqüència s'enregistren repeticions involuntàries amb etiquetes identificatives que poden ser constituïdes per diferents elements, que obeeixen a raons fiscals o contributives. Així doncs, contrasta amb aquesta tendència el progrés dels noms únics o del conjunt format per: PRENOM + COGNOM + TITLLET.

La tendència general en la documentació consultada són esquemes complexos, sobretot en el tercer element, el *titllet*, que va augmentant amb una sèrie d'indicacions que fan possible la identificació total i exhaustiva de cada individu. Són dades referents al lloc d'origen o de residència, als seus vincles familiars i a l'ofici que desenvolupaven, i sempre s'hi troben implícits dos elements, aquell sobre el qual es parla i, el segon, sobre el qual s'hi estableix la referència.

Com es pot observar en els exemples que es presenten tot seguit, aquests esquemes són semblants tant per a denominar als homes com a les dones:

a) Sistema denominatiu per als homes:

1. PRENOM

- PRENOM + REFERÈNCIA FAMILIAR + LLOC D'ORIGEN O RESIDÈNCIA: *Guiamó*, genre de Gyem de las Poadoras, veïn de Gul; *Domingo*, fill de Miquel Sushué, veïns de Gul.

- PRENOM+NOM D'OFICI: *micer Francesch*, per la gràcia de Déu prior del monestir de Roda.

2. (ARTICLE) + PRENOM + (PREPOSICIÓ DE) + COGNOM PATERN

Guiem Noguer, *Guiamont Maryns*, *Martín Galmo*, *Pere Coscoyllas*, *Beringuer Canporilyo*, *Johan Dadillo*, *Beringuer de la Pena*, *Domingo d'Erolas*, *Bernat de na Puys*, *Mateu de Coma*, *Domingo de n'Alegre*, *Salvador de Guavàs*, *Ramon del Pont*, *Bernat de Lavanera*, *Francès d'Aguilar*, *Bernat de la Pena*, *Bernat de la Guardiola*, *Domingo de Beranuy*, *Domingo de las Poadoras*, *En Guyem de las Poadoras*, *En Pere de Lucàs*, *En Domingo de Riu*, *En Martí Eximeno*, *N' Arnau de Graudellena*, *Guillyem de la Comeïlla*, *Jacme de Sadaruy*, *Bernat de Pocell*, *Pere de Valdellou*, *Bertran d'Estaran*, *Ramon d'Aspès*, *Pere d'Estaran*, *Pere de Coma*, *Ramon Jover*, *Guyem Marquès*, *En Domingo Bilar*, *Domingo Camperolho*, *Pere Sentmiquel*.

3. PRENOM + (PREPOSICIÓ DE) + COGNOM PATERN + REFERÈNCIA FAMILIAR

Domingo Sarra, fyll d'en Domingo Sarra; *Arnaldet de Solà*, fill de Johan de Solà; *Beringuer de Clara*, fyll qui fo de Guiem de Clara, defunt.

4. (ARTICLE) + PRENOM + (PREPOSICIÓ DE) + COGNOM PATERN + LLOC D'ORIGEN O DE RESIDÈNCIA

Ramon Matosa, veyn de Fantova; *Pere Mir*, habitadós de la Pobra de Roda. Vehyn de Roda; *Andreu Miró*, habitant en la Pobra de Roda; *Antoni Suyner*, vehín de Lasquarre; *Johan de Graudelana*, veyn de Güel; *Pere Burro*, vehín de Roda; *Arnau Borruçs*, vehins e habitadós dels lochs de Noceyllas e de Castellaçs; *Ramon Ferrer*, vehins e habitadós dels lochs de Noceyllas e de Castellaçs; *Guillyem Sagarra*, vehín de Laguarres; *Ramon Torres*, veyn de Vilacarle; *Ramon Figuera*, veyn de la Pobra de Roda; *Guiem Burro*, veyn de Sadaruy; *Jacme Lop*, veyn de Lasquarre; *Ramon Albiol*, veïn de Benavarre; *Miquel Albiol*, veïn de Lasquarre; *Johan Figuera*, estadant en Sent Esthevan del Mayll; *Domingo Pelicer*, de Sent Estevan; *Monçònich Palyarès*, veyn de Sadaruy; *Ramon Palyarès*, vey de Sadaruy; *Domingo de Cruyllas*, vehins e habitadós dels lochs de Noceyllas e de Castellaçs; *Salvador de Cruyllas*, vehins e habitadós dels lochs de Noceyllas e de Castellaçs; *Domingo de Toledo*, vehins e ha-

bitadós dels lochs de Noceyllas e de Castellaçs; *Pere de Cruyllas*, vehins e habitadós dels lochs de Noceyllas e de Castellaçs; *Ramon de las Lanas*, veyn de Sadaruy; *Arnau de Palyàs*, veyn de Sdolomada; *Nadal del Sas*, veyn de Pardinella; *Bernat de Sentroman*, veyn de Roda; *Johan de Sentroman*, veyns de Roda; *Ramon del Puy*, vehín del loch de Güell; *Ramon dels Puys*, vehín de Lasquarre; *Arnau d'Ardanuy*, veyn de Sadaruy; *Arnau del Puy d'en Ros*, veyn de Roda; *Bernat de Sentàngel*, vehyn de Roda; *Domingo d'Estaran*, habitadós de la Pobra de Roda. Vehyn de Roda; *Domingo de Teroch*, habitador en la Pobra de Roda; *Beringuer de la Creu*, veïn de Sent Steve del Mayl; *Nadal de Sentpere*, veïn de Sent Steve del Mayl; *Beringuer de la Portella*, vehín de Laguarres; *Pascual dels Rasès*, veyn de Roda; *Arnau de la Ferreria*, veyn de Sadaruy; *Johan de Ribasuelo*, veyns de Roda; *Simon dels Villans*, veyn de Roda; *Pere de la Conamina del Mont*, veyn del Roda; *Bernat del Pont*, veyn de Roda; *Guiem de Erolas*, veyn de Roda; *Johan de Channerol*, estadant en la vila de Sent Esthevan del Mayll; *Domingo de Vilega*, veyn de Sadaruy; *Lob de Salla*,³ abitador en Sadaruy; *Pere de la Coma*, estadant en Sent Esthevan del Mayll; *Domingo de Coma*, veïn de Güel; *Guyllem de Coma*, veïn de Güel; *Beringuer de Sentjaume*, veyns de la Pobra de Roda; *Pascual de la Figuera*, veyns de la Pobra de Roda; *Nicolau de Riu*, veyns de Roda; *Tomàs de la Fueva*, vehín del loch de Laguarres; *Guiem Bonet*, veyns de Roda; *Pere de Puyvert*, veïn de Laguarres; *Pere del Solan*, vehín del loch de Güel; *Arnau de la Ferreria*, veyn de Sadaruy; *Jachme del Puy*, veyns de Roda; *Ramon de Febrer*, veyn de Roda; *Johan de la Conomina*, veyn de Roda; *Domingo Graylla*, veyn de Tolba; *Ramon de Jovellar*, veyn d'Areyn; *Pere de Nadal*, veyns de Sdolomada; *Johan de la Perela*, vehins de Lasquarre; *Pere Casanes*, veyn de Beranuy; *Domingo Guitart*, veyn de Lascuarre; *Guiem de la Leyna*, vey de Roda; *Pere Castelatz/Castelats*, veyn de Nocelyas; *Johan de Col de Mata*, veyn de Roda; *Bernat de Sents*, veyn de Roda; *Arnaldo de Palyàs*, veyn de Nocellas; *Monçó de Bardaxín*, veyns de Roda; *Arnau de Biants*, veyns de Roda; *Guiem de la Cruylla*, vehín de Roda; *Johan de Baffalluls*, vehín de Güel.

5. PRENOM + (PREPOSICIÓ DE) + COGNOM PATERN + REFERÈNCIA FAMILIAR + LLOC DE RESIDÈNCIA O D'ORIGEN

Ramon Gràcia, fyll d'en Ramon Gràcia, habitador e estadant en la dita Torre del Rey; *Arnau Payllàs*, fyll de n'Assén Payllàs, veyns de Sdolomada; *N'Arnau de la Móra*, fill de n'Anglea, vehins de Lasquarre; *En Guillem de la Perela*, fill d'en Jacme, vehins de Lasquarre.

6. (ARTICLE) PRENOM + (PREPOSICIÓ DE) + COGNOM PATERN + NOM D'OFICI O CÀRREC

Guyem de Pocolull, batlle del dit loch de la Torre del Rey; *Jacme de Pilçà*, públic notari de Benavarre; *Berenguer de Solanella*, procurador del sagristà de Roda; *Lop de Sala*, notari de la vila de Sent Esthevan del Mayll; *Gonbal de Castelnou*, tinentlugar de sobrejunter; *Guillem de Castelnou*, sobrejunter de Ribagorça e de Sobrarp e de las vals; *Arnau de Solà*, ccleres e racionés de la dita glèsia de senta Maria de Gul; *Beringuer de Bafalull*, ccleres e racionés de la dita glèsia de senta Maria de Gul; *Bernardus Guytart*, clericus et porcionarius ecclesie; *Beringuer d'Eçlor*, notari públic de Gul; *Beringuer d'Etlzor*, canonge e enfermer del monestir de Roda; *Beringuer d'Ort*, escrivan públic de Lasquarres; *Ramonet de Portaspana*, notari públic del loc de Besens; *Berenguer de Caseres*, notari públich de loch de Lasquarre; *Ramon Nebot*, notari públich de Lasquarre; *Berenguer d'Açlor*, notari públich de Güell; *Bernat de Brayllans*, lochtinent de batlle del loch de Noceylls; *Ramonet de la Morera*, scolan de la eglèsia de Roda; *Pere d'Etlzor*, notari de Roda; *Johan de Laguarres*, notari públic e general per tot lo rechne d'Aragó ab actoritat real *Iohannes de Vinyes*, prior claustris; *Domingo de Solanella*, batlle de Roda; *Beringuer de Sentgenís*, notari de la casa del dit senyor prior de Roda; *Berenguer de Sentsimó*, notari de la casa del dit senyor prior de Roda; *Petrus Serrarum*, notari Statelle publici auctoritate; *Juhan de las Coladas*, ferrer, habitadós en lo loch de Sadaruy; *Ramon Fillat*, rector de Caxigar; *Pere de la Liana*, jurats del dit loch (Aguilar); *Johan del Torm*, jurats del dit loch (Aguilar); *Lorents Navarro*, bat-

³ També escrit Lob de Sala.

lle del senyor comte en lo dit loch (Aguilar); *Exemèn Péreç Coscuylleola*, notari públich de Perarua e d'Aguilar; *Domingo Graylla*, escolà de Roda; *Bernat de la Móra*, laurador; *Johan Péreç de Castro*, notari per lo priorat de Roda ab actoritat del reverent pare en Ihesucrist, en Daumau de Palou, prior de Roda; *Ramon de Puyaçons*, prior e beneficiat en la eglésia de Sent Stevan del Mayl de la capella d'en Beringuer Marquès; *En Bernat de Mallcho*, sagristà de Roda; *En Guyem de Sischar*, abat de Sent Esthevan del Mayll; *En Pere de Canelles*, justícia de Ribagorça; *En Beringuer de Riberola*, clergue procurador de las ecclésias de Sadaruy; *En Berenguer del Puy*, rector de Sadaruy e procurador del senyor bisbe de Leyda; *En Ramon Çemeli*, clergue de Sadaruy; *En Pere de la Torre*, canonge e chamberer de Roda; *En Guiem de Vilega*, clergue; *En Ferrer de Benavarre*, rector de la glésia de Senta Maria de Gul; *En Guiem Detràs lo Riu*, ccleres e raçionés de la dita glésia de senta Maria de Gul; *En Ramon Ferrer*, ccleres e raçionés de la dita glésia de senta Maria de Gul; *En Bernat de la Torre*, corredor públich de Laguarres; *En Pere de Vilafrancha*, clergue beneficiat en la glésia d'Aguilaniu; *En Guiem de la Torre*, clergue beneficiat en la glésia de Roda; *n'Arnau de Caserras*, cambré de Roda; *En Guiem d'Artesona*, prior del monestir de Roda; *En Pere Puyaçons*,⁴ clergue beneficiat en lo monestir de Roda; *En Guiem de la Torre*, enfermer; *En Beringuer Marquès*,⁵ cambrer de Roda; *En Beringuer dels Terraçs ~ Terratz* beneficiat en lo monestir de Roda; *En Beringuer Marquès*, cambrer del monestir de Roda Prior e beneficiat en la eglésia de Sent Stevan del Mayl de la capella d'en Beringuer Marquès; *En Guillem d'Erbes*, ver abat de Güell; *En Guiem de Graudelena*, beneficiat en Roda; *En Guiem de Brayllans*, cambrer; *N'Arnau Gascon*, savi, jurat de Roda e universitat faençs; *En Francesch Fort*, prior de Monesma; *En Guiem d'Aranès*, beneficiat en Roda; *En Pere Carascon*, vicari en

Roda; *En Pere de Noceylla*, beneficiat en Roda; *En Johan d'Eroles*, sagristan de Roda e prior de la confraria de sent Ramon de Roda; *En Ramon de Siscar*, procurador del senyor prior de Roda; *En Guiem de Brayllans*, cambrer; *En Johan d'Erolas*, sagristà; *En Francesch n'Arbonès*, almosner; *En Santz Amat*, beneficiatçs en Roda; *En Berenguer dels Terratz*, beneficiatçs en Roda; *En Arnau de Palou*, prior del monestir de Roda; *En Johan Burgès*, rector d'Aguilar; *N'Arnau d'Erill*, procurador general del comtat de Ribagorça; *En Berenguer d'Aguilaniu*, castlà del dit loch (Aguilar); *En Daumau de Palou*, prior de Roda; *N' Arnau Exemén*, enffermer; *En Domingo del Toran*,⁶ rector d'Esdolomada.

7. PRENOM + COGNOM PATERN + NOM D'OFICI O CÀRREC + REFERÈNCIA FAMILIAR

Ramon de Puyaçons, frare meu, qui fo e marrit de vós dita Assén

8. PRENOM + COGNOM PATERN + LLOC D'ORIGEN O DE RESIDÈNCIA + NOM D'OFICI O CÀRREC

Bernat de la Móra, vehín del loch de Lasquarre, públich per tota la tera e senyoria

9. PRENOM + COGNOM PATERN + NOM D'OFICI O CÀRREC + LLOC D'ORIGEN O DE RESIDÈNCIA

N'Antoni Col de Mata, clergue, habitador en Merle.

10. TRACTAMENT DE RESPECTE + PRENOM + COGNOM PATERN NOM D'OFICI

Honrat Domingo de Chastablanch, savi de Graus e juge que solia estar en aquel temps a Lasquarre, de Laguarres e de Luçàs; *L'onrat e religiós n'Arnau de Laguarres*, prior de Monesma en la glésia de Roda, axí com en la casa del prior del monestir de Roda; *Honrat pare e*

senyor lo senyor ffrare en Guyem, per la gràcia de Déu bisbe de Leyda *lo noble senyor don Bernat Galceran de Pinós*, domini baroniarium de Castro et de Peralta.

11. ARTICLE PERSONAL + PRENOM + COGNOM PATERN + ADJECTIU DE CONDICIÓN ETNICO SOCIAL

En Pere Sentvicent, noble; *En Berenguer de Sischar*, scuder; *Beringuer de Pina*, escuder; *En Berenguer de Bafallull*, escuder e sènyer de Bafallull; *En Jacme de Saradell*, scuder e abitador de Güell; *Guillyem de Palou*, scuder e cambrer de la ecclésia e abadia del loch de Fonç; *En Guyem de Sala*, beneficiat en lo monestir de Roda; *Johan de la Tore*, escuder.

12. (ARTICLE) + PRENOM + COGNOM PATERN + ADJECTIU DE CONDICIÓN ETNICO SOCIAL + LLOC DE D'ORIGEN O RESIDÈNCIA

Antoni de Sala, scuder, vehín de Roda; *N'Arnau Marquès*, scuder, stadant en lo mercadal de Sent Stevan del Mayl.

b) Sistema denominatiu per a les dones:

1. PRENOM
- PRENOM + REFERÈNCIA FAMILIAR:
Bertolomena, fylla de Ramon dels Pueys, Bernat Ferrer e d'Assén, muyller vostra.

- PRENOM + REFERÈNCIA FAMILIAR + LLOC D'ORIGEN O DE RESIDÈNCIA:
Bernat Ferrer e a Asén, muyller vostra, vehins de Roda.

- PRENOM + REFERÈNCIA FAMILIAR + LLOC D'ORIGEN O DE RESIDÈNCIA:
Antoni dels Garcias e Domenga, muyller mia, vehins de Roda e habitançs de la Poble de Roda; *Domingo de las Poadoras i Maria* muyller d'el, estadançs en Lasquare, de Güel; *Antoni de Sala e Maria*, muyller vostra, habitançs en la vila de Roda; *Stranya*, muyller de mi dit Beringuer e mare de mi dit Pascual e veynna de la Poble de Roda.

- REFERÈNCIA FAMILIAR + PRENOM + LLOC D'ORIGEN O DE RESIDÈNCIA:
Arnau de la Móra, fill de n'Anglea, vehins de Lasquarre; *Guiamó* genre vostre i Dolça, muyller sua, veíns de Gul; *Bernat de Brayllans e a Beringuera*, muyller vostra, vehins e Nocellyas; *en Guyem de la Perela* fill d'en Pereto e na Bruna, muyler mia, vehins del loch de Lasquarre.

2. PRENOM + COGNOM
Na Sanxa de Sisquar; *na Ramona de Giner*; *na Anglessa de Marchó*; i també precedit d'un element de respecte: *la molt noble e molt honrada dona na Galbos de Seluçà*.

3. PRENOM + COGNOM + REFERÈNCIA FAMILIAR
Òria Sànxetz, muyller de dit n'Arnau Marquès.

4. PRENOM + COGNOM + LLOC D'ORIGEN O DE RESIDÈNCIA
Assén Payllàs e Arnau de Payllàs fyll meu, veyns de Sdolomada; *Johanna de Valcarqua*, veïna de la vila de Graus; *Domenga de las Lanass e Antònya*, filya sua e muyler mia (de Ramon de las Lanass), veynas de Sadaruy; *Jachma de Sala*, muyler mia, abitadora en lo loch de Sadaruy.

5. PRENOM+COGNOM + REFERÈNCIA FAMILIAR + LLOC D'ORIGEN O DE RESIDÈNCIA
Domenga de las Lanass e Antònya, filya sua e muyler mia; *Francès Exemén e a la muller* vostra na Domenga, veyns d'aquel meteyx loch de Roda; *Maria de Casesnoves*, muyller de Andreu Miró, habitant en la Poble de Roda; *Maria de Montoliu*, muller mia (de Jachme del Puy), veyns de Roda; *Maria dels Garçias*, muyller de Bernat Monsó, estadant en les Garçias, terme de Roda.

6. REFERÈNCIA FAMILIAR + PRENOM + COGNOM + LLOC D'ORIGEN O DE RESIDÈNCIA
Bernat de la Móra e n'Agrayda de la Ribera, veyns de Roda aly presençs en lo mas de la Ribera; *Francès Exemén e a la muller* vostra na Domenga de la Creu, veyns d'aquel meteyx loch de Roda; *Bernat Ferrer e d'Assén*, muyller vostra; *Antoni dels Garcias e Domenga*, muyller mia,

⁴ També apareix amb altres denominacions: Batlle de la dita confraria (de sent Ramon de Roda) (Beringuer de Solanella, 1371, Roda, l. 8, 35); Beneficiat en Roda (Beringuer de Solanella, 1372, Roda, l. 33, 47); Beneficiat en Roda i prior de la confraria de mossenyar sent Ramon de Roda (Beringuer de Solanella, 1373, Roda, l. 2); Notari publici (Pere de Puyaçons, 1377, Nocellas, l. 25).
⁵ També s'atesta com a: veyn de la Poble de Roda (Johan de Laguarres, 1375, Roda, l. 23); Senyor de Pardinella (Johan de Laguarres, 1397, Roda, l. 10, 22)
⁶ Llinatges: Torà/ Rizos: Toral/ Toponímia de Lasquarre: Torian.

vehin de Roda e habitançs de la Pobla de Roda; Bernat de Brayllans e a Beringuera, muyler vostra, vehins e Nocellyas; Guyem de la Perela, fill d'en Pereto, e na Bruna, mulyer mia, vehins del loch de Lasquarre

7. PRENOM + COGNOM + LLOC D'ORIGEN O DE RESIDÈNCIA + REFERÈNCIA FAMILIAR

Maria de Cruylas, veyna de Nocelyas e mul·ler mia

Els exemples més escassos són aquells en què només hi trobem el primer i segon element, o el primer i el tercer. L'absència de referències d'una altra índole té com a conseqüència que les persones siguin conegudes únicament pel seu prenom o que s'assenyali algun matís com els esmentats. En aquest mateix sentit, és perfectament comprensible que hi hagi una evolució molt marcada a favor dels noms seguits per un topònim de procedència, una forma onomàstica que continua creant cognoms fins a la fixació definitiva dels antropònims familiars, ja en època moderna.

3. Fets aquests aclariments, la nostra primera aproximació es referirà als anomenats *prenoms*. Del buidatge del nostre corpus, i un cop processades totes les dades, en documentem 29 per al gènere masculí –molts dels quals presenten distintes variants– dels quals en comptabilitzem un total de 285 ocurrences. Podem dir, que el nom més comú en els documents consultats d'aquesta zona és *Pere* (38) i *Domingo* (37), els segueixen *Guillem* ~ *Guiem* ~ *Guyem* ~ *Gullyem* (33), *Berenguer* (27), *Ramon* (31), *Arnau* (25), *Johan* ~ *Juhan* (23), *Bernat* (20), *Jacme* ~ *Jachme* ~ *Jaume* (6), *Francesc* ~ *Francès* ~ *Francesch* (6), *Antoni* (3), *Martí* ~ *Martín* (3), *Nicolau* (3), *Salvador* (2), *Nadal* (2), *Pascual* (2), *Moncònich* (2), *Llop* (2), *Bertran* (2), *Pascual* (2), *Exemén* (2) i *Ponç* (2).

Només apareixen en una ocasió: *Mateu*, *Andreu*, *Simon*, *Daumau*, *Santz*, *Gonbal*, *Tomàs*, *Lorents*, *Ferrer*, *Gauçeran*, *Gueralt*, *Portolès*, *Bertolomeu*.

Els percentatges posaran més en evidència aquestes diferències: *Pere* (13,3%)⁷, *Domingo* (12,98%), *Guillem* (11,57%), *Ramon* (10, 87%), *Berenguer* (10,17%), *Arnau* (8,77%), *Joan* (8,07%), *Bernat* (7, 01%), *Jacme* i *Francesc* (2, 10%), *Antoni* (1,05%) i *Martí* (1,05%)⁸.

Pel que fa a la caracterització de l'antroponímia femenina presenta alguns problemes, que es redueixen fonamentalment a dos: en primer lloc, a la menor abundància en els documents i, en segon, a la posició subordinada que generalment hi mostren respecte dels membres masculins de la seva família. N'hem comptabilitzat només 17, amb 28 ocurrences, i els més nombrosos són *Domenga* ~ *Domen·ga* ~ *Dominga* (7) i *Maria* (4). Atestem també feminitzacions de noms masculins com, *Antò·nya* (1), *Sanxa* (1), *Ramona* (1), *Bertolomena* (1), *Jachma* (1), *Beringuera* (1) o *Bruna* (1), i de cognoms com *Anglessa*⁹ ~ *Anglea*¹⁰; alguns desenvolupaments de noms positius: *Dolça* (1) o *Agrayda* (1) i d'altres com *Assén* ~ *Asén*, *Galbos*¹¹, *Stranya* o *Òria*, que només apareixen en una ocasió.

4. Respecte dels cognoms, que ja en aquesta època són d'ús habitual, solen limitar-se només a un element, amb l'excepció d'un cas, *Pé·reç de Castro*. S'acostuma a usar-se els gentilicis o els patronímics, els més freqüents: *Aranès*, *Garçias*, *Pé·reç*, *Sàn·xetz*, i els noms propis: *Exemén*, *Eximeno*.

Hi ha alguns noms d'ofici o el lloc on es realitzava l'activitat: *Ferrer* o *Ferreria*. També aquells els que semblen fer referència a alguna qualitat o aspecte físic o moral del primer portador, que va passar com a nom de la família als seus successors: *Alegre*, *Bonet*, *Fort*, *Just*; o inclús

la condició civil o de parentesc: *Fillat*, *Nebot*.

El lèxic de la fauna i la flora estan presents també en la composició dels sobrenoms, així tenim exemples com: *Burro*, *Llop* ~ *Lop*, *Figue·ra*, *Morera*, o els que es refereixen a accidents geogràfics: *Mallo*, *Sarra*, *Riu* o *Vinyes*.

També s'enregistren aquells que fan referència a noms hagiogràfics: *Sentjaume*, *Sentàngel*, *Sentmiquel*, *Sentpere*, *Sentroman*, *Sentgenís*, *Sentsimó*, *Sentvicent* o *Sents*.

Tanmateix, els que més abunden en aquesta són els derivats de topònims, bé de pobles bé d'al·dees o termes de la zona, normalment precedits de la preposició de, i que tenen com a objectiu designar el lloc d'origen o aquell on residia qui porta el cognom o els seus avantpassats:¹²

1. *Aguilaniu*, *Ardanuy*, *Artesona*, *Asens*, *Aspés*, *Bardaxín*, *Benavarre*, *Biants*, *Brayllans*, *Canelles*, *Caserras* ~ *Caseres*, *Erill*, *Erbes*, *Erolas* ~ *Eroles*, *Estaran*, *Eçlor* ~ *Açlor* ~ *Etzlor* ~ *Etzllor*, *Laguarres*, *Lasquarre*, *Luçàs*, *Noceylla*, *Palyàs* ~ *Payllàs*, *Pilçà*, *Pont*, *Portaspana*, *Torre*, *Torre·labat* *Torres*, *Valdellou*, *Vilafrancha*, *Sussué*, *Sisc·har* ~ *Siscar*, *Seperuny*, *Liana*

2. *Col de Mata*¹³, *Las Coladas*, *Coma*, *La Comella*, *La Conomina*¹⁴, *La Conomina del Mont*, *Cribanas*, *Cruyllas* ~ *Cruylas*, *Detràs lo Riu*, *Guytart* ~ *Guitart*, *Lanas*, *Móra*, *Palou*, *Parrals*, *Portella*, *Pocell*, *Puy*, *Puy d'en Ros*, *Ribasuelo* ~ *Riasol*, *Riberola*, *Solà*, *Solan*, *Solana*, *Solanella*, *Toran*¹⁵.

5. Dels esquemes identificatius presentats es poden extreure diverses dades. En primer lloc, s'observa una relació directament proporcional entre l'ús d'elements que contribueixen a establir una identificació precisa de l'individu.

Es palesa, així mateix, que és freqüent el títol o etiqueta d'origen toponímic, el qual també apareix quan l'element que es mostra com a cognom també és un topònim. Així doncs, i paradoxalment, l'element assenyalador d'ori-

gen no devia ser suficient i més si es té en compte que funciona com a cognom.

Resumint, cal destacar que en els textos és evident que a cada individu li correspon una marca identificativa determinada, és a dir, és perfectament identificable mitjançant la combinatòria que conforma la seva identificació personal. En conseqüència, la utilització d'una o altra estructura onomàstica està determinada per la funció identificadora (cf. Ariza 1997), o tal vegada seria millor dir *distingible*.

BIBLIOGRAFIA

ARIZA, M. (1997): “La antroponímia medieval de Carmona. El Libro de Repartimiento” a *Archivo Hispalense*, CCXLIII-CCXLV, pàg. 583-595.

DÍEZ DE REVENGA (2001): “Innovación y tradición en las lenguas de especialidad: el ejemplo de la lengua jurídica”, a Bargalló, M.; Forgas, E.; Garriga, C.; Rubio, A.; Schnitzer, J. (eds.) (2001): *Las lenguas de especialidad y su didáctica*, Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, pàg. 103-112.

FRAGO, Juan Antonio (1976): “Notas de antroponímia medieval navarro-aragonesa”, a *Cuadernos de Investigación filológica*, nº 2, Logroño, pàg. 73-84.

KREMER, D. (1979): “Proyecto para un Onomástico románico”, *Verba*, VI, pàg. 313-330.

RIZOS, Carlos Ángel (2001): Toponímia de la Baja Ribagorza Occidental, <http://www.tesisenred.net/TDX-0204105-130708>

SELFA, Moisés (2000): Toponímia del Valle Medio del Ésera (Huesca). Estudio lingüístico y cartografía, <http://www.tesisenred.net/TDX-0217105-105538>

⁷ Tal com s'aprecia en aquesta relació el prenom predominant és Pere, tal vegada caldria atribuir aquest fet a la influència en l'antroponímia del prestigi de la reialesa, i més si tenim en compte que aquest prenom es localitza, sobretot, en la segona meitat del segle XIV, coincidint amb el regnat de Pere IV (1336-1387), alhora comte de Ribagorça.

⁸ No comptabilitzem els percentatges menors perquè no tenen validesa estadística.

⁹ Vegeu MOREU-REY (119: 128).

¹⁰ Solució anti·etimològica amb pèrdua de -s- per influència dels grups amb la terminació -esa (Cf. Veny 1993:139).

¹¹ Amb la forma de reducció del grup final -rs < Galbors.

¹² En l'estudi dels quals no hi entrarem ja que ja han estat documentats en magnífiques tesis doctorals i diversos treballs com els de RIZOS (2001) o SELFA (2000).

¹³ S'ha de llegir Coll de Mata, del qual no s'ha trobat cap referència toponímica. Tanmateix és molt freqüent, dins el ventall de cognoms catalans, trobar l'origen en nom propis o comuns d'accidents hidrogràfics, orogràfics i altres indicacions referents al relleu del terreny. Els cognoms que tenen a veure amb aspectes de la natura tenen normalment una gran quantitat de derivats ja que, a més de tenir un origen molt antic, també el tenen en l'àmbit lèxic.

¹⁴ RIZOS (2001: 147) atesta a la zona la forma Colomina, creiem que la referència pot ser la mateixa i tractar-se d'un cas de dissimilació, tot i que no en tenim prou dades per corroborar-ho.

¹⁵ RIZOS (2001:436) només recull la forma Toral

Apèndix 1: antropònims masculins

COGNOM	PRENOM	INFORMACIÓ ADDICIONAL	ANY DATACIÓ	LLOC DATACIÓ
	Domingo	fill de Miquel Sushué, veïns de Gul	1321	RODA
	Guyem	honrat pare e senyor lo senyor ffrare en Guyem, per la gràcia de Déu bisbe de Leyda	1321	RODA
	Guiamó		1321	GÜELL
Aguilaniu	En Berenguer	castlà del dit loch (Aguilar)	1391	GRAUS
Albiol	Miquel	veïn de Lasquarre	1346	RODA
Albiol	Ramon	veïn de Benavarre	1346	RODA
Alegre	Domingo de n'		1397	RODA
Aguilar	Francès		1391	LASQUARRI
Amat	En Santz	beneficiatçs en Roda	1378	RODA
Aranès	En Guiem	beneficiat en Roda	1371/1373/1377	RODA
Arbonès	En Francesch n'	almosner	1377/1378	NOCELLES/RODA
Ardanuy	Arnal d'	veyn de Sadaruy	1315	SERRADUI
Artesona	En Guiem d'	prior del monestir de Roda	1333	RODA
Asens	En Pere d'	vey de Roda	1394	RODA
Aspés	Ramon		1377	RODA
Avestarre	En Pere d'	veïn de Laguarres	1329	LASQUARRI
Bafallull/Bafalul	Berenguer/Beringuer	escuder e sènyer de Bafallull	1321/1361/1362	RODA/GÜELL/GRAUS
Baffalluls	Johan de	vehín de Güel	1378	RODA
Benavarre	En Ferrer de	rector de la glésia de Senta Maria de Gul	1321	RODA
Beranuy	Domingo de		1321	RODA
Biants	Arnau de	veyns de Roda	1390	RODA
Bardaxin	Monçó	veyns de Roda	1390	RODA
Bilar	En Domingo		1391	LASQUARRI
Brayllans	Bernat de	lochtinent de batlle del loch de Noceylls	1371	RODA
Brayllans	En Guiem	cambrer	1377	NOCELLES
Bonet	Guiem	veyns de Roda	1375	RODA
Borruçs	Arnau	vehis e habitador dels lochs de Noceyllas e de Castellaçs	1371	RODA
Burgès	En Johan	rector d'Aguilar	1391	GRAUS
Burro	Guiem	veyn de Sadaruy	1315	SERRADUI
Burro	Pere	vehín de Roda	1365	RODA
Camperolho	Domingo		1378	RODA
Camporilyo	Beringuer		1398	SERRADUI
Canelles	En Pere de	justícia de Ribagorça	1307	RODA
Carascon	En Pere	Vicari en Roda	1371	RODA
Casanes	Pere	veyn de Beranuy	1391	RODA
Caserras	N'Arnau	cambré de Roda	1333	RODA
Caseres	Berenguer	notari públich de loch de Lasquarre	1360	RODA
Castelats/Caste-latx	Pere	veyn de Nocelyas	1390	RODA
Castelnou	Gonbal	tinentlugar de sobrejunter	1307	RODA
Castelnou	Guillem de	sobrejunter de Ribagorça e de Sobrarp e de las vals	1307	RODA
Chanerol	Johan de	estadant en la vila de Sent Esthevan del Mayll	1304	RODA
Chastablanch	Domingo de(honrat)	savi de Graus e juge que solia estar en aquel temps a Lasquarre, de Laguarres e de Luçàs	1329	LASQUARRI

Clara	Beringuer de	fyll qui fo de Guiem de Clara, defunt	1333	RODA
Col de Mata	Antoni	clergue, habitador en Merle	1390	MERLE (RODA)
Col de Mata	Johan	veyn de Roda	1391/1392	RODA
Coladas	Juhan de las	ferrer, habitadós en lo loch de Sadaruy	1397	RODA
Coma	Domingo de	veïn de Güel	1328	RODA
Coma	Guyllem de	veïn de Güel	1328	RODA
Coma	Mateu de		1397	RODA
Coma	Pere de		1396	SERRADUI
Coma	Pere de la	estadant en Sent Esthevan del Mayll	1316	SANT ESTEVE DEL MALL
Comella	Guillyem de la		1377	LAGUARRES
Conomina	Johan de la	veyn de Roda	1391	RODA
Conamina del Mont	Pere de la	veyn del Roda	1392	RODA
Coscoyllas	Pere		1378	RODA
Cribanas	Domingo de	estadant en la dita Torre del Rey	1304	BENAVARRI
Creu	Beringuer de la	veïn de Sent Steve del Mayl	1362	GRAUS
Cruylla	Guiem de la	vehín de Roda	1378	RODA
Cruyllas	Domingo de	vehin e habitador del loch de Noceyllas	1371	RODA
Cruyllas	Salvador de	vehin e habitador del loch de Castellaçs	1371	RODA
Cruylas	Pere	vehin e habitador del loch de Castellaçs	1371	RODA
Çemeli	En Ramon	clergue de Sadaruy	1315	SERRADUI
Dadillo	Johan		1394	RODA
Detràs lo Riu	En Guiem	ccleres e raionés de la dita glésia de senta Maria de Gul	1321	RODA
Erbes	En Guillem d'	ver abat de Güell	1361	GÜELL
Erill	N'Arnau	procurador general del comtat de Ribagorça	1391	GRAUS
Erolas	Domingo		1372	RODA
Erolas	Guiem de	Veyn de Roda	1391	RODA
Eroles	Johan	sagristan de Roda e prior de la confrraria de sent Ramon de Roda	1372/1378	NOCELLES/RODA
Erolas	En Johan de			
Estaran	Bertran d'		1377	RODA
Estaran	Domingo d'	habitadós de la Pobra de Roda. Vehyn de Roda	1358	RODA
Estaran	Pere d'		1377	RODA
Eçlor	Beringuer	Notari públic de Gul	1328	RODA
Açlor	Berenguer d'	notari públich de Güell	1361	GÜELL
Etzlor	Beringuer d'	canonge e enfermer del monestir de Roda	1392	LLAGUARRES
Etzllor	Pere d'	notari de Roda	1373	RODA
Exemén	N'Arnau	enffermer	1378	RODA
Eximeno	En Martí		1329	LASQUARRI
Febrer	Ramon de	veyn de Roda	1378/1398	RODA
Ferrer	Ramon	ccleres e raionés de la dita glésia de senta Maria de Gul	1321	RODA
		Vehin e habitador dels lochs de Noceyllas e de Castellaçs	1371	
Ferreria	Arnau de la	veyn de Sadaruy	1378/1396	RODA/SERRADUI
Figuera	Johan	estadant en Sent Esthevan del Mayll	1316	SANT ESTEVE DEL MALL
Figuera	Pascual	veyns de la Pobra de Roda	1375	RODA
Figuera	Ramon	veyn de la Pobra de Roda	1392	RODA

Fillat	Ramon	Rector de Caxigar	1394	RODA
Fort	En Francesch	prior de Monesma)/sagristà e canonge del monestir de Roda/, enffermer del monestir de Roda e lochtinent de prior de la confraria de mossenyer sent Ramon de Roda)/ cambrer de Roda	1371/1377/ 1391/1392	NOCELLES/RODA
	Francesch (micer)		1365/1376/ 1377/1378	RODA/NOCELLES
Fueva	Tomàs de la	vehín del loch de Laguarres	1377	LLAGUARRES
Galmo	Martín		1378	RODA
Gascon	N'Arnau	savi, jurat de Roda e universitat	1371	RODA
Gràcia	Ramon	fyll d'en Ramon Gràcia, habitador e estadant en la dita Torre del Rey	1304	BENAVARRI
Graudelana	Juhan de	veyn de Güel	1391	RODA
Graudelana	En Guiem	beneficiat en Roda	1365	RODA
Graudellena	N'Arnau		1361	RODA
Graylla	Domingo	escolà de Roda/ veyn de Tolba	1391/1392	ESDOLOMADA/ RODA
Guardiola	Bernat de la		1321	RODA
Guavàs	Salvador de		1397	RODA
Guitart	Domingo	veyn de Lascuarre	1391	RODA
Guytart	Bernardus	clericus et porcionarius ecclesie	1321	RODA
Jovellar	Ramon de	veyn d'Areyn	1391	ESDOLOMADA
Jover	Ramon		1394	SERRADUI
Just	En Ramon de	veïns de Güel	1328	RODA
Laguarres	N'Arnau	prior de Monesma en la glésia de Roda, axí com en la casa del prior del monestir de Roda	1349	RODA
Laguarres	Johan de	notari públic e general per tot lo rechne d'Aragó ab actoritat real/notari, habitant en lo loch de Sadaruy	1375/1390/ 1392/1394/ 1396/1397/ 1398	RODA/SERRADUI
Lanas	Ramon de las	veyn de Sadaruy	1398	RODA
Lasquarre	Domingo de		1328	RODA
Lavanera	Bernat de		1391	LASQUARRI
Leyna	Guiem de la	vey de Roda	1391	RODA
Liana	Pere de la	jurats del dit loch (Aguilar)	1391	GRAUS
Lop	Jacme	veyn de Lasquarre	1316	SANT ESTEVE DEL MALL
Luçàs	En Pere de		1329	LASQUARRI
Mallcho	Bernat de	sagristà de Roda	1304	BENAVARRI
Mallo	En Gyamó del	veín de Chapella	1329	LASQUARRI
Marquès	Arnau	scuder, stadant en lo mercadal de Sent Stevan del Mayl	1358/1362/ 1373	RODA/GRAUS/RODA
Marquès	En Beringuer	cambrer de Roda	1349/1358/ 1362	RODA/GRAUS
Marquès	Guyem		1392	RODA
Maryns	Guiamont		1372	RODA
Matosa	Ramon		1307	RODA
Mir	Pere	habidadós de la Pobra de Roda. Vehyn de Roda	1358	RODA
Miró	Andreu	habitant en la Pobra de Roda	1360	RODA

Móra	N'Arnau	fill de n'Anglea, vehins de Lasquarre	1391	LASQUARRI
Móra	Bernat de la	Laurador/ vehín del loch de Lasquarre, públich per tota la tera e senyoria del molt excelent e poderós senyor rey d'Aragó, ab acturitat del notari	1391	LASQUARRI
Morera	Ramonet	scolan de la eglésia de Roda	1372	RODA
Nadal	Pere de	veyns de Sdolomada	1391	ESDOLOMADA
Navarro	Lorents	batlle del senyor comte en lo dit loch (Aguilar)	1391	GRAUS
Nebot	Ramon	notari públich de Lasquarre	1346	RODA
Noceylla	En Pere	beneficiat en Roda	1371	RODA
Noguer	Guiem		1304	BENAVARRI
Ort	Beringuer d'	escrivan públic de Lasquarres	1329	LASQUARRI
Palou	En Arnau	prior del monestir de Roda	1388	ESTADELLA
Palou	En Daumau	prior de Roda	1391/1392/ 1394	RODA
Palou	Guillyem	scuder e cambrer de la ecclésia e abadia del loch de Fonz	1388	ESTADELLA
Palyarès	Monçònich	veyn de Sadaruy	1396/1397/ 1398/ 1396/ 1397/1398	SERRADUI/RODA
Palyarès	Ramon	vey de Sadaruy	1396/1397	SERRADUI/RODA
Palyàs	Arnaldo de	veyn de Nocellas	1390	RODA
Parrals	En Bernat	veín de Chapella	1329	LASQUARRI
Payllàs	Arnau	fyll de n'Assén Payllàs, veyns de Sdolomada	1391/1398	RODA
Pelicer	Domingo	de Sent Estevan	1362	GRAUS
Pena	Beringuer de la		1365	RODA
Pena	Bernat de la		1391	LASQUARRI
Pérec de Castro	Johan	notari per lo priorat de Roda ab actoritat del reverent pare en Ihesucrist, en Daumau de Palou, prior de Roda	1391/1392/ 1394	RODA/ESDOLOMADA
Pérec Coscuylleola	Exemén	notari públich de Perarua e d'Aguilar	1391	GRAUS
Perela	En Guillem	fill d'en Jacme, vehins de Lasquarre	1391	LASQUARRI
Perela	Johan de la	vehins de Lasquarre	1391	LASQUARRI
Pilça	Jacme de	públic notari de Benavarre	1304	BENAVARRI
Pina	Beringuer de	escuder	1307	RODA
Pinós	Galceran	domini baroniarium de Castro et de Peralta	1388	ESTADELLA
Poadoras	Domingo de las		1321/1328	RODA
Poadoras	En Guyem de las		1321	RODA
Pocell	Bernat		1376	RODA
Pocolull	Guyem de	batlle del dit loch de la Torre del Rey	1304	BENAVARRI
Pont	Bernat del	veyn de Roda	1392	RODA
Pont	Ramon del		1392	RODA
Portaspana	Ramonet	notari públic del loc de Besens	1333	RODA
Portella	Beringuer de la	vehín de Laguarres	1376/1377	RODA
Puy	En Ramon del	de Sadaruy e procurador del senyor bisbe de	1315/1391	SERRADUI/LASQUARRI
Puy d'en Ros	Arnau	Leyda / vehín del loch de Güell veyn de Roda	1346/1356	RODA
Puyaçons	En Pere	clergue beneficiat en lo monestir de Roda	1349	RODA
Puyaçons	Ramon de	prior e beneficiat en la eglésia de Sent Stevan del Mayl de la capella d'en Beringuer	1356/1365	RODA/GRAUS

Puyvert	Pere de	Marquès	1377	RODA
Puys	Bernat de na	veín de Laguarres	1390	RODA
Puys	Ramon dels		1391	LASQUARRI/RODA
Rasés	Pascual dels	vehín de Lasquarre	1398	LLAGUARRES
Riasol	N'Arnau	veyn de Roda	1358	RODA
Ribasuelo	Pere de	vehyn de Roda	1394	RODA
		fill meu (de Johan de Ribasuelo),		
Ribasuelo	Johan de	veyns de Roda	1394	RODA
Riberola	En Beringuer	veyns de Roda	1315	SERRADUI
Riu	En Domingo de	clergue procurador de las ecclésias de Sadaruy	1329	LASQUARRI
Riu	Nicolau de		1375	RODA
Sala	Antoni de	veyns de Roda	1365/1373	Roda
Sadaruy	Jacme de		1376	RODA
Sagarra	Gullyem		1377	RODA/SERRADUI/
		vehín de Laguarres		SANT ESTEVE DEL
				MALL
Sala/Salla	Lop/Lob de		1304/1394/	SERRADUI/RODA
		notari de la vila de Sent Esthevan del Mayll/	1397	
Sala	Antoni	abitador en Sadaruy	1365/1373	RODA
Sala	En Guyem	scuder, vehín de Roda	1397	SERRADUI
Sarra/à	Domingo	beneficiat en lo monestir de Roda	1304	BENAVARRI
Sarradell	En Jacme de	fyll d'en Domingo Sarra	1361	GÜELL
Sas	Juhan del	scuder e abitador de Güell	1394	SERRADUI
Sas	Nadal del	german meu e veyn de Villacarle	1394/1397	SERRADUI/RODA
Solan	Pere del	veyn de Pardinella	1378	RODA
Sentjaume	Beringuer de	vehín del loch de Güel	1375	RODA
Sentàngel	Bernat de	veyns de la Pobla de Roda	1358	RODA
Sentmiquel	Pere	vehyn de Roda	1378	RODA
Sentpere	Nadal de		1362	GRAUS
Sentroman	Bernat de	veín de Sent Steve del Mayl	1394	RODA
Sentroman	Johan	Veyn de Roda	1392	RODA
Sentgenís	Beringuer	veyns de Roda	1377	RODA
Sents	Bernat	notari de la casa del dit senyor prior de Roda	1390	RODA
Sentsimó	Berenguer	veyn de Roda	1377	LLAGUARRES/
		notari de la casa del dit senyor prior de Roda		NOCELLES
Sentvicent	Pere		1307	RODA
Seperuny	En Jaume de	noble	1375	LLAGUARRES
Serrarum	Pere	veyn de la dita Pobla de Roda	1388	ESTADELLA
Siscar	En Ramon de	notari Statelle publici auctoritate	1376	RODA
Sischar	En Guyem	procurador del senyor prior de Roda	1304/1316	SANT ESTEVE DEL
		Scuder/ abat de Sent Esthevan del Mayll		MALL
Solà	Arnaldet de		1321	RODA
Solà	Arnau	fill de Johan de Solà	1321	RODA
		ccleres e raionés de la dita glésia de senta		
Solan	Pere del	Maria de Gul	1378	RODA
Solana	En Ramon de la	vehín del loch de Güel	1396/1398	SERRADUI
Solanella	Berenguer de	veyn de Seperuny	1304/1333/	BENAVARRI/RODA
		procurador del sagristà de Roda)/ notari públich	1346/1356/	
		de Roda e per tot lo comtat de Ribagorça general	1358	
Solanella	Domingo de		1377	RODA

Sussué	En Domingo	batlle de Roda	1391	RODA
		veyn de Roda, abitant en la Romerosa,		
Suynér	Antoni	terme de Roda	1360	RODA
Terraçs	En Beringuer dels	vehín de Lasquarre	1349/1376/	RODA
Terratz	En Berenguer dels	beneficiat en lo monestir de Roda	1377/1378	
Teroch	Domingo de	beneficiatçs en Roda	1360	RODA
Toledo	Domingo de	habitador en la Pobla de Roda	1371	RODA
		vehins e habitadós dels lochs de Noceyllas		
Toran	En Domingo del	e de Castellaçs	1378	RODA
Tore	Johan de la	rector d'Esdolomada	1391	RODA
Torm	Johan del	escuder	1391	GRAUS
Torre	En Bernat	jurats del dit loch (Aguilar)	1329	LASQUARRI
Torre	En Guiem	corredor públic de Laguarres	1333/1349/	RODA
		clergue beneficiat en la glésia de Roda)/	1356	
Torre	En Pere de la	enfermer de Roda	1315	SERRADUI
Torrelabat	En Beringuer de	canonge e chamber de Roda	1329	LASQUARRI
Torres	Ramon	veín de Laguarres	1394	SERRADUI
Valdellou	Pere de	veyn de Vilacarle	1377	RODA
Vilafrancha	En Pere de		1333	RODA
Vilega	Domingo de	clergue beneficiat en la glésia d'Aguilaniu	1304	RODA
Vilega	En Guiem	veyn de Sadaruy	1304	RODA
Villans	Simon dels	clergue	1392	RODA
Vinyes	Iohannes	veyn de Roda	1376/1377/	RODA
		prior claustri	1378	

Apèndix 2: antropònims femenins

COGNOM	PRENOM	INFORMACIÓ ADDICIONAL	ANY DATACIÓ	LLOC DATACIÓ
	Dominga		1328	LASQUARRI
	Bertolomena	fylla de Ramon dels Pueys	1356	RODA
	Assén/Asén	Bernat Ferrer e d'Assén, muyller vostra,	1356/1358	RODA
		vehins de Roda		
	Domenga	Antoni dels Garcias e Domenga, muyller mia,	1372	RODA
		vehins de Roda e habitançs		
		de la Pobla de Roda		
	Domenga	Francès Exemén e a la mullyer vostra na	1390	LLAGUARRES
		Domenga, veyns d'aquel meteyx loch de Roda		
	Anglea	Arnau de la Móra, fill de n'Anglea,	1391	LASCUARRI
		vehins de Lasquarre		
	Dolça	Guiamó genre vostre i Dolça, muyller sua,	1321	RODA
		veïns de Gul		
	Beringuera	Bernat de Brayllans e a Beringuera muyler	1377	NOCELLAS
		vostra, vehins e Nocellyas		
	Bruna	en Guyem de la Perela fill d'en Pereto e na	1391	LASQUARRI
		Bruna, mulyer mia,		
		vehins del loch de Lasquarre		

	Domenga	Antoni dels Garcias e Domenga, muyller mia, vehin de Roda e habitançs de la Pobla de Roda	1371	RODA
	Maria	Domingo de las Poadoras i Maria muyller d'el, estadançs en Lasquare, de Güel	1328	LASQUARRI
	Maria	Antoni de Sala e Maria, muyller vostra, habitançs en la vila de Roda	1365	RODA
	Stranya	muyller de mi dit Beringuer e mare de mi dit Pascual e veynna de la Pobla de Roda	1375	RODA
	Maria	muyller de Andreu Miró, habitant en la Pobla de Roda	1360	LA POBLA DE RODA
Creu	Na Domenga de la	Francès Exemèn e a la muller vostra na Domenga de la Creu, veyns d'aquel meteyx loch de Roda	1358/1392	RODA
Crulyas	Maria de	veyna de Nocelyas e muller mia (de Antoni Col de Mata)	1390	RODA
Garçias	Maria dels	Maria dels Garçias, muyller de Bernat Monsó, estadant en les Garçias, terme de Roda (Ramon Nebot, 1346, Roda, l. 1)	1346	RODA
Giner	Ramona de		1391	LASQUARRI
Lanas	Domenga de las	Domenga de las Lanas e Antònya, filya sua e mulyer mia	1398	SERRADUI
Marcho	Anglessa		1329	LASQUARRI
Montoliu	Maria de	mullyer mia (de Jachme del Puy), veyns de Roda	1390	RODA
Payllàs	Assén	e Arnau de Payllàs fyll meu, veyns de Sdolomada	1391	ESDOLOMADA
Ribera	Agrayda de la	Bernat de la Móra e n'Agrayda de la Ribera, veyns de Roda aly presençs en lo mas de la Ribera	1391	RODA
Sala	Jachma de	mulyer mia (de Arnau de la Ferreria), abitadora en lo loch de Sadaruy	1397	RODA
Sànxetz	Òria	muyller de dit n'Arnau Maquès	1358	RODA
Seluça	Galbos de	la molt noble e molt honrada na	1329	LASQUARRI
Sisquar	Sanxa		1391	LASQUARRI
Valcarqua	Johanna	veïna de la vila de Graus	1362	GRAUS

“De la glòria en baixa la Munda Culot, la Milagros Merla i el vell de Panxot”. Intent de sistematització dels renoms de la vila de Tivissa (Ribera d'Ebre)

PERE NAVARRO · JOAQUIM ROSET
Universitat Rovira i Virgili (Tarragona)

De la glòria en baixa la Munda Culot, la Milagros Merla i el vell de Panxot.

Ave, ave, ave Maria (bis)

1. JUSTIFICACIÓ

Aquesta és la corranda que, cantada amb la melodia de l’*Ave Maria de Lurdes*, algun tivissà o tivissana va dedicar, ja ha de fer més de 70 anys, a unes de les persones que aleshores eren considerades especialment beates, és a dir, asídues als oficis religiosos que se celebraven a l’església parroquial i arxiprestal de Sant Jaume, a la vila de Tivissa, a la comarca de la Ribera d'Ebre. Ens la va cantar no fa gaires anys Josep Saladié, de ca *Pelagallos*, una nit d'estiu mentre preniem la fresca, al carrer del Malpàs d'aquella localitat riberenca. Qui ara us parla –Pere Navarro– va ser obsequiat amb aquesta cançó per un informant que, en aquell moment, ni ell ni jo, preteníem que ho fos. Josep va suposar que qui l'escoltava li agrairia, ja que una de les persones esmentades a la corranda era la seva àvia paterna: la Milagros Merla.

Ja fa temps que el Joaquim –Quimo, per a familiars i amics– i jo mateix ens vam proposar dur a terme l'estudi onomàstic del municipi de Tivissa, però l'un per l'altre l'hem anat posposant *sine die*. La celebració del XXXVI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica ha representat

l'espenta que ens calia per començar a posar-li els fonaments. És per aquest motiu que hi hem volgut presentar dues comunicacions: una d'antroponímia, sobre renoms de Tivissa, i una altra d'hidronímia, amb un treball sobre les fonts d'aquesta vila riberenca. Dos estudis que, de ben segur, ens esperonaran a continuar i a no deixar aparcats el treball de camp, que es preveu llarg, ja que el terme municipal de Tivissa té una extensió de 23.000 hectàrees, fet que el porta a ocupar una quarta part de l'extensió de la comarca.

En un primer moment, la nostra intenció va ser la de sistematitzar els noms de casa i els renoms dels habitants de Tivissa. Teníem com a objectiu principal l'elaboració de l'inventari dels noms de casa i proposar-ne una classificació formal i semàntica. *A priori*, donada la gran quantitat de noms de casa de Tivissa (més de 700) i amb l'espai limitat que ens marquen les bases d'aquest Col·loqui, era previsible que la nostra comunicació es convertís només en un simple llistat sistematitzat d'antropònims. A mesura que anaven apareixent els renoms individuals, ens vam adonar que potser la nostra aportació al Col·loqui havia d'anar dirigida exclusivament a aquest àmbit. D'aquesta manera podríem donar notícia de la gran capacitat de l'activitat creadora de renoms que hi ha hagut i que encara hi ha en l'actualitat a la vila de Tivissa. I no tan sols això, sinó que podríem explicar-ne també les raons reals de la seva creació. La informació, doncs, que donem correspon a nominació transparent.

La metodologia emprada és la que requereixen treballs d'aquesta índole, això és a través d'un treball de camp que ha consistit a dur a terme unes enquestes orals, durant l'hivern de 2008-2009, a informants nascuts a Tivissa. A diferència de l'informant ideal per a recollir material toponímic que ha de ser un excel·lent coneixedor del terme, els nostres informants només calia que fossin persones amb una vida social normal dins la comunitat objecte del nostre estudi. En un primer moment, com que la intenció era la de recollir, sobretot, els noms de casa –entesos com a renoms col·lectius– els nostres primers informants van ser persones que sobrepassaven els 60 anys. Però com que en aquestes sessions també hi eren presents els fills o els nebots dels informants, aquests també hi anaven posant cullerada i aportaven els renoms individuals de nova creació. En veure la gran proliferació de formes i, sobretot, els motius que les havien originat, vam decidir canviar el rumb de la present comunicació. Per tant, també han intervingut com a informants individus que tenen entre 30 i 40 anys, d'ambdós sexes; una desena en total.

2. BREU MOSTRA DE RENOMS

Potser algú dels assistents al Col·loqui trobarà a faltar en la present comunicació l'ús de les noves tecnologies, que tan en voga estan en l'actualitat. Però hem considerat que projectar la fotografia de cadascun dels portadors dels renoms que tot seguit exposarem no s'ajustava a les normes de manteniment de l'anonimat de la seva imatge física.

Hem triat trenta-cinc renoms que són d'ús habitual encara avui a Tivissa, llevat d'un parell que són casos particulars: es tracta del renom d'un noi que va morir fa uns anys i els d'una senyora –generadora ella mateixa dels seus propis renoms– els quals han quedat en la memòria només d'alguns convilatans. En primer lloc, presentem la relació dels esmentats renoms amb l'explicació del seu origen, recollida dels nostres informants. Tot seguit intentem sistematitzar-los a partir d'una classificació formal.

Arsèniques, les

Són tres germanes, de *ca l'Arsénio*, que és el nom del pare. Tenen fama de ser persones amb una llengua ben esmolada quan es tracta de parlar d'altri, d'una llengua “enverinada”, potser amb arsènic?

Bismín i Bismón

Són dos germans el nom de fonts dels quals és Josep Lluís i Josep Ramon. Es tracta d'una hibridació. La primera part del renom –*Bis*– els prové de compartir el primer antropònim (Josep i Josep = dues vegades Josep = *bis*), que unida a la segona síl·laba del segon antropònim dóna com a resultat *Bismón* –per a Josep Ramon– i *Bismín*, amb una calc analògic de la /n/ final –per a Josep Lluís. Com que els dos germans són de *ca Fandos*, també reben un altre apel·latiu, a partir de la perífrasi: *Un i un fan dos*.

Calderilla també anomenat Piernasbonitas

És de *cal Borni*, deu tindre uns 80 anys llargs. Segons els informants, sempre es passeja pel poble amb la mà a la butxaca fent sonar les monedes que hi du. Una informant manifestava que aquest senyor “és deu pensar que la gent del poble creu que està *forrat* fent aquest sorollet”. Anteriorment, també se'l coneixia amb el renom de *Piernas bonitas* perquè li agradava molt anar en bicicleta i es depilava, per això sempre anava amb uns pantalons curts per poder lluir les cames, cosa que abans no era ben vista que els homes anessin en calça curta i es depilessin. Devia ser un dels pioners en aquesta tècnica de la depilació masculina. Quan passava pels carrers, tothom se'n reia dient-li *Piernas bonitas*.

Califa, lo

Membre d'una família d'immigrants que prové de la localitat de Tarifa, a la província espanyola de Cadis. Li agrada anar sempre molt ben planxat i mudat i acostuma a lluir un anell d'or molt fastuós al dit.

Capitán Tranca

Fa anys, a l'estiu, era l'encarregat d'ensenyar a nadar les xiquetes i els xiquets de Tivissa. Sempre duia un vestit de bany tipus *bòxer*, i s'anava passejant tot el dia per aquella piscina exhibint amb ostentació el membre viril –*la*

tranca–, ja que el vestit de bany li anava extremadament ajustat. És de *ca Eloi*.

Cisternita

Noi jove, de *cal Xut*, a qui agraden desmesuradament les begudes alcohòliques. En una ocasió en què ell es trobava sota una intoxicació etílica aguda, va caure dins una cisterna del seu mas, a la partida de les *Aubagues*.¹

Correcaminos, lo

Deu feu una quarantena d'anys, l'aleshores un jove de *ca Sauvelles*, va marxar del poble i, en tornar, la gent li preguntava on havia anat. Ell contestava que havia anat a “córrer camins”. I d'aquí li sobrevingué el mateix nom que el de l'estruç dels dibuixos animats de la televisió.

Dàlton, los

Són els fills d'una família tivissana coneguda amb el renom col·lectiu de *ca Tite*. Com que tots són transgressors de la legalitat vigent –es dediquen a la venda de substàncies estupefaents i a la cleptomania, han estat batejats amb aquest renom afectiu, compartit amb el dels lladres dels dibuixos animats de *Lucky Lucke*.² Són els veïns de la mare d'una de les informants.

Doctor Serres

S'explica que quan l'esmentat personatge –anomenat Serres de cognom– anava pels pobles, en ser interpel·lat sobre la seva ocupació professional, ell sempre responia que era metge. D'aquesta manera aconseguia provocar en els interlocutors –sobretot si eren noies– una ingènua admiració. Al final, però, alguns veïns de Tivissa se'n van acabar assabentant.

Dolores, la Ràdio

Aquest és un renom antic. A aquesta senyora li posaren aquest apel·latiu perquè sempre parlava sense parar. És de *cal Carboner*.

Espíderman

Una nit de festa en la qual havia consumit més alcohol del que el seu cos li permetia, va voler baixar per l'heura que hi ha arrapada a la paret de la *Baranova*³, la que dóna als horts, amb tanta mala sort que va caure a terra des d'una alçada considerable. Malgrat la forta sotragada, no es va fer gens de mal, tal com li succeeix a l'heroic home-aranya del còmic, Spider-Man. És de *cal Carboner*.

Feli Montivi

també anomenada **Feli Olipenti Xutidevesi**
Senyora casada amb un germà del pare de Quimo. De joveneta li agradava molt anar al cine. Es conta per Tivissa que en una ocasió que s'havia projectat una pel·lícula de l'oest americà, ella sortí a passejar pel poble cavalcant sobre la mula que tenien a casa. Sempre havia manifestat les ganes d'arribar a ser una artista de la gran pantalla i fins i tot ella mateixa ja havia triat diversos noms artístics per quan fos famosa. El primer va ser *Feli Montivi*: *Feli* era l'apocorístic de *Felicitat* i *Montivi* era l'aglutinació de les apòcopes de “Montes de Tivissa”.

Posteriorment, ja més grandeta, quan ella ja rondaria els divuit anys, va concebre un sobrenom alternatiu, bastant més elaborat que l'anterior, més altisonant, més “artístic”: *Feli Olipenti Xutidevesi*. En aquesta ocasió el nom constava de tres elements: en primer lloc, l'apocorístic del seu nom de fonts –*Feli* < Felicitat–, en segon lloc l'aglutinació de les apòcopes dels seus dos cognoms –*Olipenti* < Olivé Pentinat– i un tercer element també fruit de l'aglutinació de les apòcopes, en aquest cas, dels renoms de casa del pare –*cal Xut*– i la del marit –*de la Devesa*⁴–, això és: *Xutidevesi*.

L'ús reiterat de la vocal /i/ en el primer autorenem és totalment justificat per les apòcopes. En el segon autorenem també es justifiquen totes les /i/ llevat de la darrera, que apareix per analogia amb la resta.

¹ És la segona partida de terra que es troba a l'entrar al terme de Tivissa, tot just passat el Coll de Fatxes, venint de Vandellòs, per la carretera C-44. La primera partida que trobem en aquesta direcció és la del *Mas d'en Gil*.

² *Lucky Luke* és un còmic l'autor del qual és el belga Maurice de Bevere, àlies Morris. Publicat per primera vegada en català a la revista infantil *Cavall Fort*. El protagonista és un vaquer pacífic de l'oest americà que té com a únics enemics els germans Dalton, capicats sempre en l'atrancament de bancs. El gran èxit del còmic va possibilitar l'emissió per televisió d'una sèrie de dibuixos animats amb el mateix nom.

³ La Baranova és el nom que rep a Tivissa la plaça de l'església.

⁴ Aquest nom de casa prové de la partida de terra que du el mateix nom, situada a la Muntanya de Tivissa, al sud-est del terme municipal, direcció al Perelló, al peu de la serra de la Creu, a uns 4 quilòmetres del nucli urbà.

Fesolet

Renom aplicat a un senyor de complexió física més aviat reduïda i de color de pell extremadament esblanqueït. És de *ca Culot*. Es va casar amb una dona d'aspecte físic similar i els fills, fruit d'aquell matrimoni, han continuat mantenint el mateix aspecte. Per aquest motiu, l'apel·latiu ha passat a aplicar-se a tota la família com a renom col·lectiu de la casa.

Fetgito

És un noi de *ca Catalanet*. A casa seva tenien per costum utilitzar en la parla familiar l'ús dels hipocorístics, fent servir els diminutius. Sa mare sempre demanava els *fetges* per a son fill: “Guarda'm lo *fetgito*⁵ pal nen”. I *Fetgito* li ha quedat. El renom està tan assumit per la família, que sa mare li ha fet un coixí de punta amb l'esmentat renom; i fins i tot, el mateix portador de l'apel·latiu el fa servir per al seu correu electrònic. Lluís, que és el seu prenom, és enginyer industrial i treballa per a l'empresa multinacional petroquímica BASF, condició que l'obliga a viatjar sovint arreu del món; és per aquest motiu que el seu renom pot sofrir unes lleus modificacions segons el país on es trobi, per exemple: *Fungiten* (quan és a Alemanya) o *Fetgito-san* (quan és a algun país del continent asiàtic).

Fugitivo, lo

Nebot d'*Espiderman* i, com aquell, de *cal Carboner*. La comunitat tivissana l'ha considerat sempre un personatge conflictiu. En una ocasió es va veure embolicat en un afer de drogues on també hi estaven implicats, segons expliquen els informants, uns membres d'ètnia gitana. En una ocasió que aquests volien passar comptes amb ell per algun afer que no els havia acabat de satisfer, es veu que el van anar a esperar a la sortida de la feina. Com que aquest noi va considerar que la situació es complicava, va decidir desaparèixer una temporada. Es diu que ni la família no sabia on s'havia ama-

gat. Quan al cap d'un temps va tornar al poble, sa mare va organitzar una magnífica festa de benvinguda, satisfeta d'haver recuperat el fill perdut. Se li reconeix una història similar a la del protagonista de la sèrie televisiva *El fugitivo*, que tant d'èxit va tindre a la dècada dels anys seixanta del segle passat.⁶

Gringo de Boquers, lo

Boquers és una partida de Tivissa⁷ i *gringo* era el nom amb què anomenaven els mexicans als nord-americans. L'individu conegut amb aquest renom, que és de *ca Tuis*, anava al tros muntat dalt d'un ruc, amb un barret estil *cow-boy* i amb una mà damunt la cuixa, tot pinxo, tipus pel·lícula de l'oest americà. Avui en dia només se l'anomena simplement *lo Gringo*.

Joan del Trull

És un foraster, procedent de Barcelona, que es va comprar una casa a Tivissa. El trespol de la planta baixa estava en molt mal estat i, com a conseqüència del sobrepès del nou propietari, es va enfondre i ell va caure dins un trull. Es va trencar les dues cames, poca broma. D'aquella feta li ha pervingut el renom i, com que a Tivissa tothom en té i ell no en tenia, no volia ser menys. Ha acceptat amb tan bon grat l'esmentat renom que fins i tot se l'ha fet escriure en una rajola que ha col·locat a la façana de casa seva, com és costum en alguns habitatges tivissans.

Manitas de Plata

És de *ca Catalí*. Aquest renom és fruit de la figura retòrica que coneixem amb el nom d'ironia: es tracta d'una persona amb poca afectació per l'activitat laboral.

Marinador

Aquest apel·latiu el rep el fill únic d'una senyora el prenom de la qual és *Marina*. El noi pertany a una família molt treballadora i alhora també molt estalviadora, família que, a més,

va ser receptora d'una indemnització substancial com a conseqüència de la mort per un atropellament de cotxe d'una tia seva que vivia a França. Si a aquestes circumstàncies hi afegim que el germà de son pare és fadri, a aquest noi se li suposa que heretarà per part dels pares i de l'oncle una considerable fortuna. De l'aglutinació del nom de sa mare i del del metall més preuat, l'or, que per metonímia esdevé el símbol de l'opulència, sorgeix el renom *Marinador*, com el nom del tan polèmic complex turístic construït a la localitat d'Orpesa, a la comarca valenciana de la Plana Alta.

Marinyas

És del *Mas d'en Cedó*. És el prototipus d'aquells que llancen la pedra i amaguen la mà. Té fama de tafaner i de posar mala maror per tot arreu. Té demostrada l'habilitat de provocar acalorats comentaris sobre política municipal i aconsegueix que alguns que l'escolten es presentin a posar denúncies a l'Ajuntament. Ell mai no dóna la cara per res. Se l'anomena *Marinyas* perquè se'l compara amb un presentador d'un programa considerat “teleporqueria”, emès per una cadena de televisió privada espanyola, de la qual va ser acomiadat pels comentaris que feia i per les maneres que tenia de tractar els tertulians.

Pancarta

Era un dels caps del partit polític d'un anterior alcalde de Tivissa. Arribada la democràcia i en considerar que Catalunya havia de retornar a la situació anterior a la guerra civil i havia de recuperar l'Estatut d'Autonomia, s'organitzaren arreu del país infinitat de manifestacions on es cridava aquell eslògan de “*Llibertat, amnistia i estatut d'autonomia*”. En una ocasió que a Tivissa també se'n va muntar una, l'esmentat individu va ser portador d'una gran pancarta reivindicativa. És de *ca Eloi*, germà del *Capitán Tranca*.

Pelotant

És un antic alcalde de Tivissa, afectat per una dislàlia que no li permet articular la ròtica bategant [r]. En les seves exposicions orals públiques repetia constantment la frase “*per lo tant*”, sense poder articular adequadament la ròtica.

Fetgito, Lluís de *ca Catalanet*, molt aficionat a la informàtica, va elaborar una pàgina web –que ha hagut de tancar per pressió popular, perquè tenia una actitud crítica desmesurada amb la gent del poble– on havia penjat la notícia de l'aparició d'un nou tipus de targeta de crèdit amb un eslògan publicitari: “*Visa Pelotant: mentre tu pagues, jo vaig gastar*”.

Petroleros, los

Aquest és un renom col·lectiu aplicat a una família que es dedicava a sostreure el gasoil dels tractors que els pagesos deixaven a les finques. Són de *ca Pere Borràs*.

Petrus

Renom aplicat a un noi de *ca l'Eulària*. Quan era estudiant sempre duia material escolar de la marca Petrus, com ara la grapadora o la màquina de fer forats.

Quitarevé

És un home gran, de *cal Reboig*, que presenta algun tipus de dislàlia. S'explica que en una ocasió que havien quitranat els carrers de Tivissa, un dia d'estiu que feia molta calor, l'esmentat personatge estava passejant pel *Portal d'Avall*⁸ i va veure passar un cotxe de forasters. Amb la calor, el quitrà s'havia revingut i ell els va fer aturar ja que els volia avisar que si baixaven per l'*Empedrat*⁹ s'embrutarien els baixos del cotxe amb el quitrà i la grava de l'asfaltat. La frase admonitòria que se li atribueix és “No bàixiu¹⁰, que quitarevé” (“que el quitrà es revé”). La història continua explicant que

⁵ No és estrany l'ús del morfema de diminutiu -ito, per als mots de gènere masculí, en els parlars meridionals de Catalunya, tant a les Terres de l'Ebre com al Camp de Tarragona.

⁶ Una de les més populars sèries de la televisió nord-americana (1963-1967), emesa pràcticament per les televisions de tot el món. L'any 1993, la productora Warner Bros va fer-ne una exitosa adaptació al cinema protagonitzada per Harrison Ford en el paper de Richard Kimble, el protagonista de la història.

⁷ La partida de Boquers està situada prop del nucli urbà, sota mateix de les muntanyes dels Borjos i de les Meliques.

⁸ El *Portal d'Avall* és, juntament amb el *Portal de la Costa de l'Era*, un dels dos que encara es mantenen de l'antiga muralla que tancava la vila de Tivissa. Està situat a la part nord-oriental de la localitat.

⁹ L'*Empedrat* és el carrer que puja des dels Abeuradors fins al Portal d'Avall. Contràriament al que indica el seu nom, avui aquest carrer està asfaltat.

¹⁰ *Bàixiu* és la forma que presenta la 5a persona del present de subjuntiu del verb *baixar* en el parlar de Tivissa. S'ha creat per analogia amb les persones 1a, 2a, 3a i 6a que presenten una accentuació paroxítona etimològica. Analògicament també s'ha creat la forma de la 4a persona bàixim.

els forasters no van acabar d'entendre aquell home, fins que va passar un altre convilatà i li va fer d'interpret.

Senyorito, lo

Germà del *Califa*. Sempre havia manifestat que volia estudiar ciències jurídiques i posteriorment exercir d'advocat. Però amb només les intencions no n'hi va haver prou. Ara treballa en uns vivers a Miami, o sigui, a Mont-roig Platja.

Tou, lo

Convilatà tivissà, de *ca l'Augment*, que jugava a futbol fent de porter. Segons els informants, en veure que se li acostava la pilota, normalment es deixava caure i sempre es queixava de dolor.

Traguïto també anomenat Tutankàmon

Germà del *Califa* i del *Senyorito*. En plegar de treballar, al tardet, quan troba algú pel carrer, sempre li comenta que va al bar “a fer un *trauguïto*”. Rep també un altre renom: Tutankàmon, perquè, un cop arribat al bar, s'encarxofa en un sofà que hi ha –i que és percebut com un sarcòfag dels antics egipcis per part de la col·lectivitat– i allí s'adorm. Sent com és germà del *Senyorito* i del *Califa*, no hi podia haver un renom que no estigués a l'alçada dels altres apel·latius fraterns. Aquest supera amb escreix els anteriors, és el nom del faraó de la XVIII dinastia que governà l'Antic Egipte.

Xinxeta

Personatge, de *ca Llanero*, que té fama de provocar constants baralles, incordiant de manera constant els convilatans, “xinxant-los”.

Xitxolino

És el pare del *Capitán Tranca* i de *Pancarta* i sogre de *Pelotan*. És de ca Eloi. Ja fa uns quants anys, quan baixava a la piscina per fer una estona de natació, no anava mai al vestuari, sinó que sempre es canviava davant de tothom, tapant-se amb la tovallola. Es conta que en més d'una ocasió, la tovallola li queia a terra i la ca-

nalla se sorprenia sobremanera en veure aquell senyor tal com sa mare l'havia dut al món. Encara avui en dia, quan per la festa major de Sant Jaume es passa pels carrers a ballar la dansa, en arribar la comitiva davant de seva casa, tothom canta: “Xitxolino, Xitxolino, Xitxolino, Xitxolinooooo, la dansa de Xitxolino”.

El renom de *Xitxolino* presenta un paral·lisme amb el sobrenom de l'hongaresa Illo-na Staller, Cicciolina, nacionalitzada italiana, l'excèntrica actriu pornogràfica i diputada al parlament italià pel Partit Radical.

Xuing

Es tracta d'un noi, que ja és mort, de *ca Baralluga*,¹¹ que jugava a futbol; un dia, mentre entrenava al camp d'esports de Tivissa, va xutar a porta i la pilota va picar en un pal de ferro de la porteria. La pilota, en col·lisionar, va produir un soroll que va ser interpretat com a “xuing”. I Xuing li va quedar.

3. CLASSIFICACIÓ SEMÀNTICA I FORMAL

Si seguim les pautes proposades per Moreu-Rey,¹² des del punt de vista semàntic, podem classificar els renoms recollits en aquest treball, en els set grups següents:

- 1) Característiques físiques: *Fesolet* (dimensions i color de la pell); *Capitán Tranca* (parts del cos), *Piernasbonitas* (bellesa); *Fetgito*, *Pelotan*, *Quitarevé* (peculiaritats en el parlar).
- 2) Personatges històrics: *Mariñas*, *Tutankàmon*, *Xitxolino*.
- 3) Personatges imaginaris: *Espíderman* i *lo Fugitivo* (cinema i televisió); *Correcaminos*, *los Dàlton* (historietes il·lustrades sobre paper o a la pantalla)
- 4) Singularitat del caràcter: *Calderilla*, *Doctor Serres* (presumits amb projecció concreta exterior); *lo Senyorito*, *lo Califa* (presumits i fanfarrons en general); *Manitas de Plata*, *lo Tou* (mandres i cansats); *Dolores la Ràdio* (xarraire); *les Arsèniques*, *Xinxeta* (agressius); *los*

Petroleros (massa vius i mancats d'escrúpols: cleptòmans)

5) Dedicacions constants no professionals: *Traguïto* (mot extret d'una frase habitual).

6) Sobrenoms procedents de prenom (i renoms): *Marinador* (prenom de la mare); *Bismín* i *Bismon* (prenoms amb afèresi); *Un i un fan dos* (renom de la família).

7) Sobrenoms relacionats amb un fet episòdic: *Joan del Trull*, *lo Xuing*, *Gringo de Boquers*, *Petrus*, *Cisternita*, *Feli Montivi*, *Feli Olipenti Xutidevesi*, *Pancarta* (anècdotes).

Des del punt de vista formal, subratllem les següents tipologies:

1) Tenim pocs renoms precedits per article: *lo*¹³ *Fugitivo*, *los Dàlton*, *lo Senyorito*, *lo Califa*, *los Petroleros*, *les Arsèniques*.

2) Hi ha presència de canvi morfològic en la masculinització en el renom *Xitxolino*.

3) Ús de l'afèresi a *Bismín* i *Bismon*.

4) Ús de l'apòcope a *Feli Montivi* i *Feli Olipenti Xutidevesi*.

5) Derivacions formals en els diminutius *Cisternita*, *Fetgito*, *Fesolet*, *Traguïto*.

6) Els renoms compostos presenten les següents tipologies:

prenom + conjunció copulativa + prenom: *Bismín* i *Bismon*

prenom + article definit + substantiu:

Dolores la Ràdio

prenom + preposició+ article definit + substantiu: *Joan del Trull*

substantiu + cognom: *Doctor Serres*

substantiu + preposició + topònim: *Gringo de Boquers*

substantiu + substantiu: *Capitán Tranca*

substantiu + adjectiu: *Piernas Bonitas*

substantiu + preposició + substantiu:

Manitas de Plata

indefinit + conjunció copulativa + indefinit

+ verb + numeral: *Un i un fan dos*

Des del punt de vista dels recursos literaris,

trobem renoms que són fruit de la metàfora –*lo Califa*, *Fesolet*, *lo Fugitivo*, *Tutankàmon*–, de la metonímia –*Calderilla*, *Cisternita*, *Fetgito*, *los Petroleros*, *Traguïto*–, de la ironia –*Dolores la Ràdio*, *Manitas de Plata*, *Xitxolino*–, de la hipèrbole –*les Arsèniques*, *Capitan Tranca*.

Moreu-Rey assenyalava que molt sovint no sabem quins han estat els motius que han originat els renoms i això ens obliga a ser curosos a l'hora d'estudiar-los i de fer-ne una classificació.¹⁴ En el nostre cas, però, hem jugat amb l'avantatge que la majoria dels renoms que hem aportat són relativament moderns. Això no significa que tots els renoms antics hagin de ser opacs, n'hi ha d'antics que són totalment transparents, com és el cas dels tres esmentats a la corranda del començament: *Culot*, *Merla* i *Panxot*, tots tres motivats per l'aparença física. De ben segur que en el moment de la seva aparició van ser concebuts com a renoms individuals aplicats, respectivament, a algú que tenia el cul més gros del considerat normal, a un altre que era petit d'estatura i negre de pell, i a un tercer amb la panxa voluminosa.

També hem jugat amb l'avantatge de disposar com a informant d'algú especialment procliu a batejar amb renoms alguns dels seus convilatans, Jordi *de les Casetes*, Pinxo. Els informants més joves van comentar que és habitual que els renoms es generin en els col·lectius de les “quintes”, de les “lleves”, sobretot quan gaudeixen de més eufòria, entre els 20 i 25 anys. Alguns dels que es generen aleshores pot ser que tinguin continuïtat i s'estenguin per tota la col·lectivitat. Els renoms poden gaudir d'una durada més o menys llarga, en funció de la persona o de la colla que hagi generat el renom i de la funcionalitat que li atorgui la comunitat. Estem d'acord, doncs, amb Joan Miralles quan afirma que alguns renoms “*moren quan la persona que els porta deixa aquest món; n'hi ha, fins i tot que poden quedar reduïts a un petit nucli de persones o bé que no resisteixen el pas dels anys, i que arriben a desaparèixer en vida del mateix*”

¹³ Es manté amb tota vitalitat en el parlar de Tivissa, així com també en el de totes les Terres de l'Ebre, l'ús de la forma plena de l'article masculí: *lo*, *los*. Tanmateix, en el parlar de Tivissa els antropònims masculins no van precedits mai per l'article personal (que coincideix amb l'article determinat) si comencen per consonant; en canvi, sí que el duen els antropònims femenins i els masculins que comencen per vocal.

¹⁴ MOREU-REY, Enric (1993): Antroponímia. Història dels nostres prenom, cognoms i renoms. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2a ed., pàg: 182.

¹¹ *Baralluga* és la forma a través de la qual, a Tivissa, anomenen la *baldufa*.

¹² MOREU-REY, Enric (1981): *Renoms, motius, malnoms i noms de casa*. Barcelona: Ed. Millà.

individu a qui hom imposa aquest malnom”¹⁵. Per això som de l'opinió que convindria que d'aquí a un temps es tornés a fer treball de camp per comprovar si els renoms individuals dels quals hem donat notícia en aquesta comunicació s'han mantingut com a apel·latiu individual, han subsistit com a nom de casa o, simplement, han acabat per desaparèixer.

Els renoms –i els malnoms de casa– són emprats en un percentatge tan elevat en una comunitat rural, com és la de Tivissa, que ens permet afirmar que han passat a formar part del vocabulari bàsic dels seus habitants. I així ens ho demostra el joc de cartes¹⁶ anomenat la Mona o la Moneta, en el qual, qui perd és objecte de l'escarni de la resta de jugadors. A mesura que es van descobrint les cartes quan ja s'ha acabat la partida, a partir del número 3 fins al número 10 –excepte els números 4 i 5–, s'anomenen els renoms col·lectius o noms de casa que presenten rima amb els numerals:

1 ¹⁷	7 A ca Güec
2 ¹⁸	8 A ca Cutit
3 A ca Pagés	9 A ca Burnou
4 Encabat de segar	10 A ca Vileu
ve el batre	
5 Bonic ho tinc	11 Xirrimilli,
	pataquilla, patac ¹⁹
6 A ca Lluís	12 Xirrimilli,
	pataquilla, patac

4. CONCLUSIONS

És evident que no tots els renoms i noms de casa han estat motivats amb la mateixa intencionalitat. N'hi ha que han estat originats amb ganes de mortificar i humiliar, aquests no són ben rebuts pels usuaris; n'hi ha de tipus humorístic i irònic; la majoria, a la curta o a la llarga acaben passant a l'ús de la col·lectivitat. La incomoditat d'acceptar o no un renom prové, tal com apunta Joan Miralles, del fet que “tothom recorda encara la malèvola o picant anècdota que originà tal denominació”.

Constatem també que hi ha individus –com en qualsevol comunitat– que no passen desapercibuts encara que ells ho vulguin i que són propensos a rebre més d'un apel·latiu (per exemple *lo Gringo de Boquers o Piernas Bonitas*). En unes altres ocasions és tota una nissaga familiar la que és objecte d'una admiració o d'un rebuig generalitzat (és el cas de Xitxolino, dels seus fills *Pancarta* i *Capitán Tranca*, i del seu gendre *Pelotan*), però ¿no ho diuen que “els textos s'assemblen a les olles”? Allò que pesa més, però, en aquests processos d'acceptació o de rebuig, és allò de “més val que parlin d'un encara que sigui malament, que no pas que no en parli mai ningú”. Encara que sigui en sentit negatiu, el renom inclou l'individu que el porta dins la col·lectivitat, com a membre de ple dret.

El pare de l'avi matern de Quimo, això és el seu besavi maternopaternal, s'anomenava *Francesc Pinyol –Francisco*, per ajustar-nos a raó – i el nom de la casa era *Caco*. I es conta, en família, que un dia aquest bon home va anar als Guiamets a agafar el tren, i un cop a dalt

¹⁵ MIRALLES I MONTSERRAT, Joan (2003): *Estudis d'onomàstica*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 87.

¹⁶ Quan surt la *Moneta* –que és el número 10 que ha quedat desaparellat–, qui ha perdut es pot tornar contra els jugadors que l'han escarnit fins que aquells no es posen cartes damunt el cap. També a la Fatarella (Terra Alta) es va recollir (NAVARRO 1993, 2a ed, pàg. 111) una cançó d'*acatxinar* –“pegar cops a qui ha perdut”– corresponent al número 3 del joc de cartes anomenat *lo Xinet*. La informant de la Fatarella –Roser Llop– explicava que la seva àvia materna –la tia Manueleta de ca la Portalera– la feia servir també per engronsar-la a ella i els seus germans, quan eren petits, damunt els genolls. En la cançoneta apareix –com a Tivissa– el recurs d'anomenar diferents personatges del poble, a través dels noms de casa:

<i>Triqui-triqui- troc,</i>	<i>Lo metge la cure,</i>
<i>la vella de Roc</i>	<i>lo barber fa llum</i>
<i>s'ha cremat les vores</i>	<i>i el vell de Ruana</i>
<i>del mocador groc.</i>	<i>li pose el muntum.</i>

¹⁷ Amb el dit índex es burxava el dors de la mà de qui havia perdut.

¹⁸ Amb els dits índex i el del mig s'assenyalaven els ulls de qui havia perdut mentre se l'escarnia dient uuuh!

¹⁹ S'estiraven els cabells dels polsos de qui havia perdut.

²⁰ MIRALLES I MONTSERRAT, Joan (2003): *Estudis d'onomàstica*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 95.

va establir conversa amb un altre passatger, al qual se li adreçava amb l'apel·latiu *coco*, actualment ja en desús, que era el tractament de respecte que se li donava a un home d'avançada edat.²¹ L'esmentat interlocutor va manifestar la seva incomoditat davant un tractament completament desconegut per ell i interpretat com a ofensiu. Aleshores, el besavi de Quimo el va interpel·lar dient-li que no tenia cap raó per molestar-se, que a ell li deien *Coco Quico de ca Caco* i que no s'enfadava mai.

5. BIBLIOGRAFIA

ALCOVER, Antoni M.; Francesc de Borja MOLL (1930-1962): *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca: Ed. Moll, 10 volums.

AMIGÓ I ANGLÈS, Ramon (1999): *Introducció a la recerca en toponímia i antroponímia*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

AMIGÓ I ANGLÈS, Ramon (2000): *Llenguatge endins. Un recorregut històric pels noms de lloc*. Reus: Edicions del Centre de Lectura.

AMIGÓ I ANGLÈS, Ramon (2004): *Les etimologies. El territori de Tarragona. L'aigua de Reus*. Un tríptic reusenc. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.

AMIGÓ I ANGLÈS, Ramon (2005): *Espigoladores onomàstiques*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

ARAGONÈS I SALVAT, Albert (1999): “Noms i malnoms, gentilicis de la gent del Baix Ebre i el Montsià”, *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, LXXIX, pàg. 12-37.

BADIA I MARGARIT, Antoni (2004): *Diccionari d'antroponímia catalana*. Volum de mostra. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

BOVER I FONT, August (1996): *Diccionari dels gentilicis catalans*. Barcelona: Edicions 62.

BRU I BORRÀS, F. Màrius (1955): *Fulls d'història de la vila de Tivissa i del seu terme antic*. Barcelona: Aymà.

CABRÉ I MONTSERRAT, Dolors (1984): *Tivissa: un poble antic de la Catalunya Nova*. Barcelona: Amèlia Romero, editor.

COROMINES, Joan (1965 i 1970): *Estudis de toponímia catalana*. Barcelona: Ed. Barcino, dos volums.

COROMINES, Joan (1976-1977): *Entre dos llenguatges*. Barcelona: Ed. Barcino.

COROMINES, Joan (1980-1991): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial Eds., 9 volums.

COROMINES, Joan (1989-1997): *Onomasticon Cataloniae*. Barcelona: Curial Eds., 8 volums.

IGLÉSIES, Josep (1987): *La població de les vegueries de Tarragona, Montblanc i Tortosa, segons el fogatge de 1496*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.

ITARTE I VERICAT, Francesc (1999): “Els malnoms d'Ulldecona (Montsià”, *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, LXXIX, pàg. 197-214.

MANENT I SEGIMON, Albert (2003): *Llunari de noms i mots*. Reus: Edicions del Centre de Lectura.

MARCO MOLINA, Juan Antonio (2004): *Atlas fitonímic d'Alacant*. Alacant: Universitat d'Alacant.

MASCARÓ, Jaume (1986): “Antropònims. Usos i funcions”, *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, XXVI, pàg. 6-10.

MIRALLES I MONTSERRAT, Joan (2003): *Estudis d'onomàstica*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

MOLL, Francesc de Borja (1959): *Els llinatges catalans*. Palma de Mallorca: Ed. Moll.

MOLL, Juli; TORT, Joan (1985): *Toponímia i cartografia. Assaig de sistematització*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya.

MORAN I OCERINJAUREGUI, Josep (1995): *Estudis d'onomàstica catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

MOREU-REY, Enric (1981): *Renoms, motius, malnoms i noms de casa*. Barcelona: Ed. Millà.

MOREU-REY, Enric (1993): *Antroponímia*.

²¹ L'apel·latiu de respecte amb el que a Tivissa s'aplicava als ancians era *coco* i a les ancianes ti (*Lo coco Simó i la Ti Rosa*, per exemple). *Coco* és una variant de *conco* –hipocorístic d'*oncle* (DCVB 3, 245; 369).

Història dels nostres prenom, cognoms i re-noms. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2a edició.

MOYA I REVERTÉ, M. Teresa (1999): “Estudi sobre els malnoms de Sant Carles de la Ràpita. Aproximació als significats, motivacions i característiques formals”, *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, LXXIX, pàg. 215-231.

NAVARRO, Pere (1993): *El parlar de la Fatarella*. Centre d'Estudis de la Terra Alta.

PANYELLA, Vinyet (1987): *Recull de malnoms de la vila de Sitges. Segles XVI-XX*. Sitges: Grup d'Estudis Sitgetans.

SANCHIS GUARNER, Manuel (1982-1983): *Els pobles valencians parlen els uns dels altres*. València: Ed. 3i4, 4 volums.

SOLER I JANER, Josep M. (1979): *Gentilicis dels Països Catalans. Paragentilicis, malnoms i sobrenoms*. Barcelona: Ed. Milà.

TEJERO FARNÓS, Alfons (2006): *Recull de les cases antigues de l'Hospitalet de l'Infant. Re-noms i oficis de les famílies que l'habitaven fins als anys 60 del segle XX*. Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant: Ajuntament.

TURULL, Albert –a cura de– (1994): *Introducció a l'onomàstica*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.

VENY, Joan (1986): *Introducció a la dialectologia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

VENY, Joan (1996): *Onomàstica i dialectologia*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

L'antroponímia morisca a l'arxiu parroquial de l'aljama de Crevillent (el Baix Vinalopó), 1569-1609

VICENT-JOSEP PÉREZ I NAVARRO

Universitat de València

El temps dels moros

Des que vam començar a interessar-nos per la cultura tradicional del nostre poble i ens dedicàrem a enregistrar la tradició oral de les persones grans de Crevillent, sovint recollíem referències a un passat indeterminat: quan al poble vivien *moros*. A tot el que se li suposava una edat considerable, hom li atribuïa precisament aquest origen, com ara: la séquia de l'aigua (d)el Poble¹ que tradicionalment abastia d'aigua la població i els seus camps; l'indret de la serra anomenat *el Castell Vell*; els cadàvers que es trobaven a el carrer dels Morts, al solar de l'antiga església; aquesta mateixa església enderrocada, que els crevillentins contemporanis només coneixen d'oïda, i el seu campanar, que sí ha sobreviscut.

Com que la història dels mudèjars/moriscos és, certament, una història silenciada, a aquell qui és profà en aquesta qüestió, a primer colp d'ull aquestes referències de la tradició oral li semblen imprecises o exagerades. Per a l'autor d'aquestes línies la història dels musulmans a València, coneguda només pels llibres escolars, acabava al segle XIII amb en Jaume I, i així és per a la majoria de persones amb una cultura

mitjana. La memòria humana reserva aquest destí als pobles anorreats per la submissió a un poder aliè (i hostil): encara que no desapareguen és com si ho haguessen fet, són morts per a la història. Així doncs, ens semblava una imprecisió exagerada que els majors ens parlaren de *moros* per a referir-se a construccions del paisatge urbà i rural del poble que no aparentaven una gran antiguitat.

Tanmateix en el cas de Crevillent aquelles contalles dels avis i àvies resulta que no anaven gens errades. Ja fa anys l'accés als arxius parroquials ens desvetllà l'existència d'un col·lectiu humà oblidat que va perdurar a l'espai físic que ara habitem, fins a una hora que és gairebé a tocar nostre. Hi havia *moros* a Crevillent fins a l'any 1609. Més encara: no hi havia res més que *moros*. Així les contalles velles adoptaven un altre sentit: la transmissió oral es manifestava més recent, no es tractava d'històries provocades per antigues lectures als textos d'història de les limitades escoles que van conèixer els nostres avis. I encara que la imprecisió del temps passat pot fer que erraren en l'atribució del temps a alguns objectes, el cert és que

¹ Als tractats arqueològics actuals és anomenada Font Antiga, encara que el nom tradicional és l'aigua (d)el Poble. Font Antiga és un nom recentment popularitzat pels arqueòlegs, sense tradició a Crevillent, i originat per la documentació administrativa en castellà, on apareix com a “Sindicato de aguas de la Fuente Antigua”. Es tracta d'un qanat musulmà molt destacable, utilitzat fins que la font deixà de brollar als anys 70. Fou descrit per Cavanilles al segle XVIII i estudiat modernament per BARCELÓ, CARBONERO, MARTÍ I ROSELLÓ-BORDOY (1988).

aquells records no anaven tan desencaminats i eren autèntics: tradició oral una mica esvaïda, però certa.

A Crevillent hi visqueren musulmans fins al 1609. Aquell any una mena de 'solució final' va canviar per sempre més la geografia humana del poble. El present treball va dedicat a aquelles persones, els musulmans de Crevillent, des del vell al-Safra, metge crevillentí del segle XIV, fins al també vell Santico Cachap, morisc dels segles XVI-XVII.

1. Propòsit d'aquest treball

El nostre propòsit inicial en encetar aquest treball era d'estudiar l'antroponímia dels moriscos crevillentins que va quedar registrada a l'arxiu parroquial, del 1567 al 1609. Tanmateix la quantitat enorme de documentació existent en altres arxius i la bibliografia que vam haver de consultar ens va descobrir les possibilitats d'ampliar el tema. Resultava que els antropònims de la població musulmana crevillentina romanien ocults ací i allà i podien formar un corpus molt interessant, que arribara a bastir des del Crevillent anterior a la invasió cristiana fins al mateix dia de l'expulsió. Això ens podia permetre un estudi comparatiu de l'evolució dels noms de persona en un poble islàmic andalusí al llarg de tota la seua història; això és el que hem assajat d'embastar en aquest escrit. Així doncs, el tema el replantegem com a una aproximació a l'antroponímia dels habitants del Crevillent islàmic, dels orígens a l'extinció, i aquest estudi en serà una anticipació a estudis posteriors que dedicarem a l'aljama de Crevillent.² El nostre propòsit és la creació d'un corpus antroponímic amb els noms dels habitants musulmans de Crevillent que hagen sobreviscut, a través de fonts bàsicament cristianes, a totes les èpoques, des del primitiu castell dins el regne de Múrcia fins a la data de l'expulsió. Tanmateix, dins d'aquest treball ha de tenir

un lloc privilegiat l'espai dedicat als moriscos, perquè l'Arxiu Parroquial de Crevillent en registra pràcticament tota la població de l'aljama en un lapse de temps d'uns 40 anys i permetra d'estudiar amb gran deteniment tota l'antroponímia.

El buidatge amb els cognoms moriscos que hem obtingut de l'estudi de l'arxiu parroquial us l'oferim en l'annex 2. Durant alguns anys hem freqüentat l'Arxiu Parroquial de l'església de Nostra Senyora de Betlem, fins a època ben recent l'únic arxiu parroquial del poble. Aquí, tot seguint les disposicions del Concili de Trento, es van encetar l'any 1567 els registres de bodes, bateigs i soterraments, quan era un poble habitat gairebé exclusivament per moriscos. Els llibres parroquials en registren els noms. Nosaltres hem procedit al buidatge exhaustiu d'aquest material onomàstic i aquí us n'oferim una part d'aquest patrimoni, els cognoms del llibre primer de Baptismes.

2. Crevillent, un poble d'arrel islàmica

Llegim a TRELIS-ORTEGA-TEJERINA-ESQUEMBRE (2007: 209):

“Se puede afirmar con toda certeza que el origen del nucleo urbano actual (de Crevillent) es una fundación islámica. Para su precisa adscripción se cuenta, en primer lugar, con que no figura entre las ciudades del Pacto de Teodomiro de Orihuela (713). Es al-Idrisi, geógrafo de mediados del siglo XII, quien cita por primera vez un “*hisn*³ *Qaribliyān*”.

Aquests autors estableixen així un *terminus post quem* i un *terminus ante quem* per a l'aparició del poble de Crevillent, tot considerant cosa establerta que va ser de fundació islàmica, suposem que basant-se en aquestes mateixes dades (perquè el d'al-Idrisi és el primer esment conegut), o, potser, en l'aspecte del nucli urbà primitiu (carrers *el Peine/Peine, Vila, Sant Frances(c)*

i adjacents).⁴ Tanmateix aquests autors corroboren la troballa de restes arqueològiques ben anteriors dins aqueix recinte,⁵ però sobretot s'ha de destacar que el topònim és de ben segur, tal com apunta el DCVB i Coromines a l'*Onomasticon Cataloniae*, d'origen llatí.⁶

A més a més, no creiem que tots els pobles de la cora de Tudmir figuren en aquell llistat. La importància de les restes romanes a Crevillent, en particular l'almàssera tardo-romana excavada i estudiada pel mateix TRELIS, fa suposar l'existència de poblament proper a aquella vil·la ja als segles IV-V.

En definitiva, nosaltres volem plantejar la qüestió del mode següent: l'estudi del topònim Crevillent fa suposar una fundació primitiva romana però, encara que la manca de documentació no permet d'aventurar res més, les evidències arquitectòniques i arqueològiques conegudes fins a la data fan suposar que el nucli poblacional actual, al lloc i amb l'aspecte que li coneixem, es desenvolupa amb estructura urbana en època possiblement islàmica, en un moment impossible de determinar. El que sí es pot afirmar és que Crevillent entra a la història al segle XII, gràcies a la primera cita coneguda d'al-Idrisi, i formant part del regne musulmà de Múrcia, i que el seu aspecte com a poble, fins i tot amb el segle XX

ben encetat, porta a la imaginació un vergeret nordafricà.⁷

Aquest poble, doncs, va nàixer i va viure durant segles immers en el si de la cultura islàmica d'Al-Àndalus. Mirarem d'acostar-nos a l'antroponímia dels éssers humans que van poblar i donar forma a aquest indret.

Des del punt de vista del tractament onomàstic dels musulmans crevillentins, podem observar tres períodes bastant ben perfilats, i que tenen molt a veure amb els avatars històrics que patí aquesta comunitat. Els perfillem als apartats següents.

3. Els musulmans de *Qaribliyān* (segles VIII?-XIII)

Primers antropònims coneguts.

Primera etapa, des de l'assimilació de la cultura islàmica i de la llengua àrab fins al segle XV: abasteix l'època de domini islàmic i els primers temps de la dominació cristiana, caracteritzats per una certa tolerància cultural. Els pocs antropònims que ens han arribat es caracteritzen per pertànyer per complet al sistema onomàstic clàssic.

Com que no es conserva documentació del *Qaribliyān*⁸ del regne musulmà de Múrcia, el

⁴ De fet així ho hem sentit expressar a en Julio Trelis Martí, arqueòleg municipal i director de les excavacions, en una intervenció divulgativa a l'IES Canonge Manchón de Crevillent el dia 7/4/2009. En aquella ocasió manifestava, tot referint-se a l'origen islàmic de Crevillent, que aquest es podia deduir del traçat del nucli urbà primitiu. Pensem que es refereix al traçat irregular i laberíntic, amb revoltes i atzucacs, del nucli antic de la població, el qual ara acostumen a anomenar, en tota mena d'escrits, “la Vila Vella”, nom que no trobem a la tradició oral de Crevillent: hi ha, això sí, el carrer de la Vila i la casa-i Vila (“ca sa de la Vila”, és a dir, l'ajuntament, segons la pronúncia popular, que vam poder recollir encara de llavis d'una dona molt gran). De fet, al nostre imaginari col·lectiu actual tenim la visió idealitzada d'una medina àrab amb aquest aspecte, amb reminiscències exòtiques, en oposició al traçat regular d'una ciutat de fundació romana. En qualsevol cas sembla que la idea d'atribuir-li a priori un origen islàmic a Crevillent l'esmentà ja en Figueras Pacheco l'any 1916 i GOZÁLVEZ (1983: 16) se'n fa ressò, explicant-la precisament per l'aspecte del poble: “Figueras Pacheco asigna como más probable el origen de Crevillente a la dominación árabe, sin duda basado en la red urbana del núcleo antiguo de la ciudad”.

⁵ Cal no tenir en compte, és clar, els llocs d'assentament, des del Paleolític, a altres punts del terme actual, incloent-hi poblaments de l'Edat del Bronze (a la *lloma Negra*, coneguda ara entre els arqueòlegs per “*penya Negra*”) i de la cultura ibèrica (a el *castellar Colorat*) a la serra de Crevillent, encara que potser la primitiva població del nucli urbà islàmic s'hi establira procedent en part d'algun d'aquests indrets.

⁶ Sobre la qüestió etimològica del topònim Crevillent, vegeu GOZÁLVEZ (1983: 15-16).

⁷ Durant la primera meitat del segle XIX el paisatge d'aspecte nordafricà del poble cridava l'atenció dels viatgers francesos romàntics, dos dels quals en van pintar les vistes des de l'altra banda de la Rambla. Aquestes obres han estat descobertes molt recentment, i una d'elles, la trobada per en Biel Sansano, professor de la Universitat d'Alacant, i publicada per en MAS GALVAÑ a la revista local *Festa del Pont* (2002), està datada l'any 1853 i és de gran riquesa de detalls. El paisatge urbà i els horts de Crevillent des d'aquest mateix punt van ser fotografiats constantment, fins que l'urbanisme modern ha destruït del tot aquestes vistes a partir dels anys 1970. La degradació de l'indret ha estat completa amb la destrucció de l'*hort dels Cèntims* i adjacents, i l'arrencada de les palmeres.

⁸ Aquesta és la transcripció del nom de la població que apareix per primera volta a la geografia d'*al-Idrisi*, segle XIII.

² La bibliografia consultada l'analitzem detingudament en un treball que vam encetar en paral·lel a aquest: “De *Muhammad Al-Safra Al-Qirbilyani a Santico Cachap*: 600 anys d'antroponímia musulmana, mudèjar i morisca a Crevillent”, presentat al III Congrés d'Estudis del Vinalopó (Novelda, 27 i 28 de març del 2009), encara en premsa.

³ *Hisn* 'castell'.

nostre desconeixement del detall històric del poble i dels seus habitants és complet. Únicament hom ha pogut espigolar el nom d'algun personatge il·lustre a les biblioteques dels països islàmics. Així és conegut, i fins i tot popular a Crevillent, des de fa una vintena d'anys, el nom del metge nascut aquí al segle XIV: n'Abu Abd Allah Muhammad B. Ali B. Faray Al-Qirbilyani, conegut per Al-Safra ("el Gani-vet"), autor d'un tractat de medicina de fama considerable.

Nosaltres volem recuperar el nom d'un crevillentí anterior a Al-Safra, en el qual sembla que hom no hi havia parat esment. A la Historia de la Murcia musulmana (1904), l'arabista Mariano Gaspar Remiro inclou una "Memoria de los principales varones que florecieron en el reino de Murcia desde la insurrección contra los almorávides hasta la dominación almohade"; aquí, a la pàgina 232, és on trobem el que, fins a l'hora d'ara, creiem que és el nom més antic conegut d'un crevillentí. La notícia del personatge la recull de la *Biblioteca Árabe-Hispana* de Abenalabar, VI, 1374 i la seua nisba en delata l'origen. Això és el que hi llegim:

"Abumohamed Abdála, conocido por el Quirbilyaní, de Murcia y discípulo del alfaquí Abenalchazar, á quien sustituyó y sucedió en la enseñanza del derecho. Enseñó también lengua y literatura y fue maestro de Abensofyan. Murió en 1160 á 1161."

La professora Eloísa Llaveró pren la notícia d'aquest personatge i ens la transmet a la introducció a la seua traducció de l'obra d'Al-Safra (AL-SAFRA 2005), tot introduint la hipòtesi que es tractés d'un avantpassat d'aquest. Evidentment, com que aquesta conjectura té com a base principal la coincidència en ambdós antropònims, de la mateixa nisba i, per tant, del mateix lloc de naixement (la coincidència d'un nom tan freqüent com el que porten tots dos no hauria pogut dur l'autora a tal hipòtesi, si no fos per la presència de la mateixa nisba) ens duu a pensar que, a les fonts que usualment fan servir els arabistes, al-Quirbilyani no deu ser un gentilici molt usual. Així doncs, aquest deu ser un dels poquíssims noms del Crevillent

musulmà anterior a la conquesta cristiana que ens ha arribat, si no l'únic.

Un segle més tard, en el context de la conquesta de Múrcia per Jaume I, tornem a trobar noms de crevillentins, en aquest cas dels arrais o governants musulmans, a la *Crònica* d'aquest rei:

"E quan nos fom en Oriola, vench nos lo fyl de Banud el Arrais de Crivillen, e dix nos que son pare era pres, e tenia-l pres lo rey de Castela, e venia per ço a nos."⁹

És aquest el moment en què Crevillent passa a formar part del regne de Castella. Per la conquesta d'en Jaume II, passarà definitivament al Regne de València. L'estudi d'en GUIXARD portà a la llum la família dels arrais de Crevillent, els noms i la genealogia dels quals rescata aquest autor per primera volta. Aquests antropònims també han de ser inclosos en el present apartat.

4. Els mudèjars de Crivillén/Crivilleny (segles XIV-XV)

Segona etapa: els mudèjars de *Crivillén/Crivilleny*, dins el regne de València. Durant els segles XIV-XV, la pressió cultural i política que els cristians exerceixen sobre els musulmans, coneguts ara, dins la historiografia, per mudèjars, encara que lluny de les disposicions impulsades per la dinastia dels Àustries en les centúries següents, serà suficient per a determinar canvis importants en l'onomàstica musulma. Per a aquest període contem amb els estudis importantíssims del professor GARRIDO I VALLS sobre les aljames d'Elx i Crevillent, que van passar a dependre directament de la ciutat de Barcelona. Aquest autor ens ofereix, a més a més, l'únic treball existent fins ara sobre l'antroponímia mudèjar de Crevillent i Elx. El primer element a tenir en compte és que ara la major part dels noms són registrats als documents en caràcters llatins, i com diu aquest autor, d'una banda (1997b: 495):

"Pel que fa a la representació dels noms musulmans en caràcters llatins, hem de tenir en compte que es basa en la subjectivitat de l'escriptor, i així un nom com Sa'd (amb s emfàtica) el trobarem com *Çat*, *Sat*, *Çahet*, *Çaet*, *Çoot*."

A banda de la qüestió ortogràfica, ens explica la transformació del sistema onomàstic islàmic: noms musulmans però sistema nominal català (ibid):

"També l'estructura tradicional del nom musulmà es veurà alterada per la simplificació administrativa i així, a l'igual que els noms cristians, repetirà l'estructura nom-cognom, *ism-la-qab*, prescindint de la *kunya*, el nasab i la *nisba*. Així, a l'igual que hi ha un Antoni Jorba, hi haurà un Çat Ozmen "Sa'd 'Uthmân" o un Mahomat Bencelema "Muhammad ibn Salâma", etc."

En resum, per a aquesta etapa el sistema onomàstic que es generalitza és un model simplificat a imitació del sistema romànic: un nom propi (prenom) i un cognom o nom de família, tots dos àrabs (o passats pel filtre de la llengua àrab), però escrits en grafia llatina.

5. Els moriscos de Crevillent (segles XVI-XVII)

La tercera etapa: els moriscos (segles XVI-XVII). Practicament acorats per la persecució de la seua religió, cultura i llengua, els seus noms propis pateixen la màxima influència romànica: imposició d'un nom de bateig romànic (català o castellà als registres, segons els mossens) i manteniment d'un cognom àrab, totalment adaptat a la fonètica catalana i fortament barbaritzat, i tot escrit en grafia llatina.

El primer document d'on podem obtenir aquests nous antropònims, que mostren una continuïtat quant als cognoms amb el llistat d'en Garrido, és el del desarmament dels moriscos, que va servir a Lapeyre per a fer el seu estudi demogràfic (v. annex 1). Contràriament al que s'esdevenia a Castella, on també el cog-

nom és castellanitzat, ací encara es tolerava el llinatge, marca clara d'origen ètnic.

Però la font principal per al coneixement de l'antroponímia morisca de Crevillent és l'Arxiu Parroquial de Crevillent, fins a l'hora d'ara ben poc conegut i tan sols objecte de treballs parcials o puntuals. Conserva totes les anotacions dels llibres de *Baptismes*, *Matrimonis* i *Defuncions*¹⁰ des de 1567, 1569, i 1570 respectivament, fins al 1609. El cos del nostre treball consisteix en un buidatge onomàstic exhaustiu.¹¹ Aquí tan sols en farem una aproximació i deixarem per a treballs posteriors l'estudi de tot el sistema onomàstic morisc crevillentí conservat en aquest arxiu (v. annex 2).

Com hem dit al començament d'aquest apartat, el sistema onomàstic el formen, amb molt poques variacions, un nom de bateig cristià en català o castellà i un cognom àrab, tot escrit en grafia llatina, com ara: Joan Dubeyla, Fajardo Guijini, Gaspar Hidi, Lloís Aduramen, Diego Milanet, Errando Sot, Francés Ascar, Miquel Algemia, Santo Barchili, Grabiell Resbeyda, Miquel Sot, Diego Alcaysi, Ferran de Bençalema, Joan Chillirit, Joan Pelylo, Angela Gachap, Jamot Almaez, Perote el Xarqui, Sanbaró Cuqueydan.

En bastants ocasions apareixen hòmens amb dos cognoms (Miquel Dadude Soot, Joan Ascar Aujeres, Lloís Ascar Pelit, Alonso Aduramen de Visent, Joan Farach de Barato, Joan Guaarani de Adurasac, Francés Pelilo de Maymona, Martí Sot de Resbeyda). Potser és una manera asistemàtica de trencar alguns efectes d'homonímia, semblant als casos que diferencien un pare i un fill amb l'afegit d'un adjectiu com ara menor (Joan Pelilo menor, Alonso Exquix menor). Poques voltes també apareix algun renom (Peon el Sego, Joan lo Mut) o indicació d'ofici (Joan Miro menor forner, Jaume Miro carniser, Perot el herrero, Hernan Alcainzin mesonero) o alguna expressió de l'origen forani o del lloc on viuen (Francés Farach del castell).

⁹ Un fragment d'aquest lloc és citat al *DCVB* per a il·lustrar l'entrada *Arrais*: "Vench-nos lo fyl de **Banud** el Arrais de Criuillén, Jaime I (sic), Cròn. 422."

¹⁰ Farem servir els noms dels llibres de l'Arxiu Parroquial de Crevillent tal com els normalitza en MENARGUES (1999).

¹¹ Aprofitem per a donar les gràcies a mossén Miguel Riquelme Pomares i a l'arxivera, Estela Estela, per les facilitats d'accés a l'arxiu.

També se'ns planteja aquesta qüestió: ¿conservaven aquestes persones un antropònim musulmà en àrab, diferent del que apareix en aquest arxiu? Independentment del que s'haja esdevingut en èpoques anteriors i en altres llocs, nosaltres exposarem l'opinió que tenim respecte d'aquesta etapa final dels moriscos crevillentins. Llegim a VERCHER (1991): “Els moriscos, cristians a la força, compten amb dos noms; l'un propi de la fe musulmana i de la seua pròpia cultura, i l'altre el nom cristià imposat per les autoritats eclesiàstiques en el moment del bateig. Els nous convertits utilitzaran en la vida quotidiana llur noms àrabs, però en les relacions amb la societat de cristians vells empraran el nom cristià.” Tot i que diu que els noms àrabs no són oferits per les fonts, esmenta el cas dels capatrons d'Alzira de darreries del XVI, on sí apareixen. Tanmateix no hi ha especificacions sobre quins són aquests casos d'antroponímia doble, quants se'n troben i el seu percentatge sobre la població morisca, ni que fos en aquell poble. Així que no hem disposat encara d'una possibilitat de comparança propera al nostre poble en aquesta qüestió, i nosaltres donarem la nosta opinió sobre el que observem a l'arxiu de Crevillent.

En aquest cas, en el buidatge antroponímic dels llibres parroquials a primer colp d'ull crida l'atenció la repetició dels prenom. Pot semblar que aquests prenom no eren gaire útils en la identificació de les persones i que els moriscos, a les acaballes del segle XVI i començaments del XVII, podien fer servir encara de manera privada noms àrabs tradicionals. No ho creiem així, pels motius següents: en primer lloc l'acceptació completa de l'onomàstica d'una llengua imposada pels parlants d'una llengua minoritzada és un fet normal, encara que en aquest cas les diferències estructurals de les dues llengües, català i àrab hi posen entrebancs considerables, però ben salvables, com observem en la manera de transcriure amb lletres llatines els cognoms àrabs. En segon lloc, la repetició d'antropònims no és excepcional, bé perquè s'esdevinga en una comunitat petita amb molta endogàmia, bé per una coincidència d'origen en famílies diferents en el cas d'alguns cognoms. A més a més, en fer el llistat

d'aquests noms, tampoc no s'observa una reiteració exagerada. En tercer lloc ens sembla decisiu el document en algaravia del mateix arxiu publicat per Bienvenido Mas Belén: escrit en la llengua de les persones que hi són esmentades, l'autor hagués pogut fer servir aquells suposats prenom aràbics, però no és així: observem la mateixa estructura prenom romànic + cognom àrab, ara escrits en grafia àrab. D'altra banda no hem sabut trobar indicis, entre tantíssimes anotacions, d'una possible duplictat de noms. En qualsevol cas tampoc és absolutament descartable, i considerem ben possible i ben lògic que se'n donaren alguns casos, de duplictat de noms, però pensem que en aquests anys ja no devia ser un ús generalitzat.

6. Els que s'hi van quedar

Al llibre de *Defuncions*, 74v. de l'Arxiu Parroquial, s'hi pot llegir:

“Este año 1609 salieron los moriscos de este Reyno de Vala. a Africa con prematica de su magd. Salieron los de Creuillente en 4 dias de octubre domingo, y fiesta de nra. sa. del Rosario. Y en 10 de deziembre salieron los que quedauan sinquenta personas.”

Després d'això, els últims noms de moriscos que apareixen esmentats, en aquest mateix llibre, els trobem en una curiosa anotació que recorda el que Ginés Lisuili, Anton Rinda Morales, Àngela Rindana, viuda de Jayme Zaem i Joan Chilirit, ja absents suposem, pagaven en aniversaris pels seus difunts.

Crevillent queda despoblat en bona mesura, però, ¿hi va quedar algú, del col·lectiu humà expulsat? BLASCO (1989) estudia el document anomenat “Relación de los Moriscos que quedan en el Obispado de Origuella hecha por mandado de su Magd. por el Obispo Fr. Andres Balaguer a 25. de Agosto año 1610”. Només en publica els tres últims apartats dels quatre que formen el document, i del primer, que inclou els xiquets, només ens n'ofereix les xifres. Així és que en aquest article podíem consultar els que aparentment són els únics moriscos que es van quedar a Crevillent (1989: 45):

“Creuillente. En casa propria. Juan Sala viudo de 40 años es de Creuillente. Hija Angela de 10 años. Hijo Juan de 8 años. Hija Maria de 6 años.”

Nosaltres hem consultat el document sencer, que és a l'Archivo General de Simancas¹² i, a banda d'aquest pare i els tres fills, els quals pertanyen al segon apartat (“Los moriscos que tienen licencia del Obispo por hauer dado muestras de Christianos antes de la expulsión”), s'esdevé que al primer apartat (“Los mayores sin licen^a. y los de menor edad que sus Padres no tienen licen^a.”) hi són registrats dos xiquets moriscos més que s'hi van quedar, a Crevillent, encara que foren nascuts lluny del nostre poble, a la Vall de Laguar, el reducte últim de la revolta dels moriscos valencians:

“Creuillente. En casa de Francisco Sta. Cruz, Maria de 6 años, es del Aguar. En casa de Gregorio Muños, Juan de 9 años, es del Aguar.”

Així doncs, en principi, se suposa que n'eren 6 en total, els moriscos que es quedaren a Crevillent. També cal destacar que en aquest mateix apartat hi ha un xiquet crevillentí que anigué a raure a Oriola:

“Orihuela. En casa del D^{or}. Tremiño Maestre Schuelas. Pedro de 3 años, es de Creuillente.”

MARTÍNEZ GOMIS (1981: 252) esmenta els documents posteriors a l'expulsió on es pretenia dur recompte dels xiquets moriscos que es van quedar. Es tracta dels papers de l'Archivo General de Simancas inclosos en la ‘Sección Estado, legajos 233, 241 i 243’. Sobre aquests documents ja havia treballat LAPEYRE (66), per a les seues estadístiques, i computa 2.450 xiquets d'origen morisc enregistrats a tot el País Valencià. Aquests papers contenen el control d'aquells xiquets que es va fer l'any 1611 i actualment el seu contingut és accessible gràcies al treball d'en GIRONÉS, al seu web.¹³ En consultar els llistats que ell ha transcrit dels documents 241 i 243 (que li donen un total de 2447 xiquets) i que contenen el nom de Crevillent, ens assabentem de l'existència d'un altre morisc crevillentí que va anar a raure fora de la

Governació: a Ontinyent, un xiquet de 4 anys, de nom Juan, originari de La Torre (sic) de Crevillente, presentat el dia 11 d'octubre per la vídua Isabel Ana Alçamora y de Ferrero i que és descrit amb el tret físic de: “travada la bista”. Ratifica la pervivència encara del crevillentí d'Oriola, en Pedro, de més de 4 anys, presentat el mateix dia per en Juan de Tremiño i que té un “lunar izquierda”; per últim és registrat també un dels dos xiquets de la Vall de Laguar que van dur a Crevillent: el dia 12 d'octubre en Gregorio Muñoz, “notario” presenta en Juan, de més de 9 anys, de qui diu “tomada en Laguar” i que presenta unes “señales” que no diu quines són. Cap notícia de la petita Maria, per la qual cosa podríem suposar que havia mort, encara que tampoc no ens estranyaria que aconseguiren amagar-la d'aquest cens o que ja no fos al poble.

Per a acabar volem assenyalar un cas interessantíssim des de molts punt de vista. Al llibre de *Defuncions* de l'Arxiu Parroquial, dos anys després de la partida dels moriscos crevillentins, en Joan Cascales, que ens podria haver passat per cristià vell (i que havia aparegut al llibre de Baptismes com a compare de diverses criatures en anys anteriors) és multat per parlar en algaravia i aquest fet és registrat perquè els diners de la sanció se'ls queda la confraria del Roser. Aquesta és l'anotació:¹⁴

“Almoynes de la mare de Déu del Roser este año 1611 [...] Dit dia [30/1/1611] de vna pena de Joà Cascales p(er) q(ue) parlà e(n) algarauia ____10R.”

No creiem que hi haja cap dubte que, si parlava *algaravia* i per això va ser multat, és que era morisc. Devia ser un home gran, que va morir 4 anys després, i l'anotació ens diu que era natural de Favarella, al Regne de Múrcia:¹⁵

“El 20 de agosto [20/8/1615] murió J(u)an Cascales vezino q(ue) fue de Avaniella, y dexó para missas rezadas por su Alma trey(n)ta Reales. Vey(n)te missas, dixo el pe Raya de Ori güela siete missas.”

¹³ *Los Morisquillos*, d'Ignacio Gironés Guillem, <http://www.ignasigirones.com>.

¹⁴ Arxiu Parroquial de Crevillent, *Defuncions* I, 74r.

¹⁵ Arxiu Parroquial de Crevillent, *Defuncions* I, 85r.

¹⁶ A títol de curiositat volem esmentar que actualment hi ha algunes famílies crevillentines amb el mateix cognom, Cascales, d'origen també abaniller, els avantpassats de les quals es van establir a Crevillent durant el primer terç del segle XX.

¹² Signatura: Estado Ig. 224.

Això explicaria que aquest home hagués escapat a l'expulsió i no figurés tampoc als llistats dels moriscos que s'hi van quedar: potser algú va fer la vista grossa i l'home, gràcies a no tenir cognom morisc, va passar desapercebut.¹⁶ Tanmateix la repressió lingüística continuà, perquè la llengua àrab, es veu per aquest exemple, encara va poder sobreviure a l'expulsió (fins i tot a la dels moriscos castellans, rematada l'any 1614), imaginem que de manera molt residual i no per gaire temps.¹⁷ Destacarem que, si el bon home va parlar en algaravia, és que hi havia algú que encara s'hi podia comunicar,¹⁸ però l'esment del nom i l'esment raríssim del seu comportament lingüístic, ens permet de situar el personatge en el nivell de la mitologia dels últims parlants, siguen o no els últims de veritat, com ara la *Dolly Pentreath* per al còrnica, en Ned Maddrell per al manx, l'*Antonio Udina* per al dàlmata o el tio *Pàmies* del català a Oriola: vet aquí en Joan Cascales, l'últim parlant d'àrab a Crevillent.

Per últim, el seu nom representaria l'últim estadi, no verificat entre els moriscos nadius de Crevillent, en aquesta evolució cap a l'assimilació absoluta: prenom i cognom romànics tots dos. Aquesta és l'assimilació completa, en la qual Castella, d'on provenia aquest home, ens duia un gran avantatge, perquè allà, tal com mostren els ben propers moriscos de la vall de Ricote, ni tan sols els llinatges els consentiren tenir²⁰.

Després de la mort d'en Joan Cascales, l'àrab emmudeix a Crevillent fins a la dècada final del segle XX, quan la immigració del nord d'Àfrica l'ha tornat a dur.

7. Colofó

Tot formant part d'un moviment migratori d'abast global cap a Europa des de terres més desfavorides econòmicament, a començaments dels anys 90 del segle XX, alguns potser abans, començà una arribada en massa de magribins a Crevillent. Aquest magribins, procedents del Marroc i que parlen els uns tamazight, els altres només àrab, han tornat a dur la llengua i els antropònims seus a Crevillent. Les nostres escoles i instituts, i els parcs i jardins, ara en són plens, de xiquetes i xiquets que (en una grafia romànica basada en el francès), es diuen Hiar Ibtissam, Soumiya El Hellaoui, Rihab Allaoui, Chaimaa Hiar Boumhandi, Omar Jarmouni, Youssef El Omari, Mohamed Amin Essaidi, Btissam Jamouli, Hamza El Garn... Fins i tot podria ser que alguns en tingueren entre els seus ancestres alguns dels exilats fa 400 anys, reflexió que segur que molts dels que llegiu aquestes línies us haureu fet alguna volta. Siga com siga, desitgem que aquestes línies serveixen de petita contribució a crear un vincle real entre la nova comunitat emigrada i els crevillentins, si és que serveix per a alguna cosa el fet de recordar la història.

8. Bibliografia

ABID MIZAL, Jassim (1989): *Al-Idrisi: Los caminos de Al-Andalus en el siglo XII. Estudio, edición y anotaciones*, Madrid, CSIC, Instituto de Filología.

ALCOVER, A. M.; MOLL, F. de B. (1993): *Diccionari català-valencià-balear*, 10 volums, Palma, Ed. Moll (DCVB).

AL-SAFRA, Abu Abd Allah Muhammad b. Ali b. Faray al-Qirbilani (2005): *Kitab al-Istiqsa' (Libro de la indagación exhaustiva)*, edició, traducció i introducció d'Eloísa Llaveró Ruiz, volumens II i III de *La interacción de la medicina árabe y cristiana en el antiguo reino de Valencia: al-Safra un ejemplo paradigmático*, tres volumens, Alacant, Instituto de Cultura Juan Gil-Albert.

BARCELÓ, M; CARBONERO, M. A.; MARTÍ, R.; ROSSELLÓ-BORDOY, G. (1988): "La Font Antiga de Crevillent: ensayo de descripción arqueológica", *Áreas*, núm. 9, pàg. 217-231, Múrcia.

BELLOT, Pedro (1959): *Anales de Orihuela* (siglos XIV-XV), dos volumens, edició a càrrec d'en Juan Torres Fontes, Oriola, Casino Orce-litano i Patronato Artístico de Orihuela (reedició 2001, Múrcia, Real Academia Alfonso X el Sabio i Instituto de Cultura Juan-Gil Albert).

BLASCO MARTÍNEZ, Rosa María (1989): "Los moriscos que permanecieron en el obispado de Orihuela después de 1609", *Sharq Al-Andalus*, núm. 6, pàg. 129-147, Alacant, Universitat d'Alacant.

CARBONELL I CORTÉS, Ovidi (1990): "Els últims sarraïns crevillentins", Crevillent, Revista de Fiestas de Moros y Cristianos.

CHINER GIMENO, Jaime J. (1989): "Aportación a la antroponimia morisca de Castellón: los moros propietarios de tierras en la batalla de Vila-Real (1608)", Alacant, XIV Col·loqui de la Societat d'Onomàstica.

COROMINES, Joan (1989-1997): *Onomasticon Cataloniae*, Barcelona (OC).

ESTAL, J. M. del (1985): *El Reino de Murcia bajo Aragón (1296-1305). Corpus documental*, I/1, Alacant.

ESTAL, J. M. del (1996): *El Reino de Murcia bajo Aragón (1296-1305). Corpus documental*, I/1, Alacant.

FERRER I MALLOL, Maria-Teresa (1987): "Els sarraïns de la Corona Catalano-Aragonesa en el segle XIV. Segregació i discriminació", *Anuari d'Estudis Medievals*, Annex 16, Barcelona.

FERRER I MALLOL, Maria-Teresa (1988a): *La frontera amb l'islam en el segle XIV. Cristians i sarraïns al País Valencià*, Barcelona, CSIC, Institució Milà i Fontanals.

FERRER I MALLOL, Maria-Teresa (1988b): *Les aljames sarraïnes de la Governació d'Oriola en el segle XIV*, Barcelona, CSIC, Institució Milà i Fontanals.

FERRER I MALLOL, Maria-Teresa (2001-2002): "L'alfaquí Mahomat Alhaig i la lluita pel poder a la moreria d'Elx (1448-1457)", *Los mudéjares valencianos y peninsulares. Revista d'Història Medieval*, 12, pàg. 185-240, València, Universitat de València.

FRANCO SÁNCHEZ, Francisco; CABELLO, María S. (1990): *Muhammad As-Safra*, Alacant, Universitat d'Alacant.

GARCÍA PEDRAZA, Amalia (2002): *Actitudes ante la muerte en la Granada del siglo XVI*, Granada, Biblioteca de Humanidades, Universidad de Granada.

GARCÍA SERVET, Jerónimo (1978): *El humanista Cascales y la Inquisición murciana*, Madrid.

GARRIDO I VALLS, Josep-David (1993): "Barcelona senyora de mudèjars: la introducció de la insaculació a la moreria d'Elx per les autoritats barcelonines" *III Congrés d'Història de Barcelona*, vol. 1, pàg. 177-180, Barcelona.

GARRIDO I VALLS, Josep-David (1997a): "Elx i Crevillent sota la senyoria de la ciutat de Barcelona (1391-1473)", *La Rella*, núm. 11, Elx, pàgs 11-36, IECVB. També, el mateix any, dins *IV Congrés d'Història de Barcelona, publicat a El municipi de Barcelona i els combats pel govern de la ciutat*, pàg. 3-18, Barcelona

GARRIDO I VALLS, Josep-David (1997b): "Noms i llinatges de la població musulmana d'Elx i Crevillent al segle XV", *XXI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica*, pàg. 500-502.

GARRIDO I VALLS Josep-David (2001a): "El procés de llució de la baronia d'Elx i Crevillent", *Barcelona quaderns d'història*, vol. 5, pàg. 111-126, Barcelona.

¹⁷ Aquest cas ens porta directament a la sospita de si no eren més els moriscos que es va quedar dels que ens diu el document de Simancas. I també ens fa venir a la ment un grapat de preguntes interessants, encara que no trobaran mai resposta: Amb qui va parlar en algaravia Joan Cascales? Potser amb en Joan Sala o algun dels xiquets? Ho tenia encara per costum o era un fet aïllat? Qui el va denunciar per aquest fet, tal volta el seu interlocutor? Aquests xiquets, van mantenir un coneixement passiu de la llengua encara (segurament no el parlarien entre ells, però qui ho pot assegurar?), o ja no en sabien un borrall?

¹⁸ Amb aquest exemple és un argument més contra les veleïtats acientífiques del blaverisme i dels seus postulats que tornen sempre a repetir-se una vegada i una altra, i ens mostra clarament quina llengua parlaven aquestes persones, fins i tot en aquest punt absolutament terminal.

¹⁹ Descobert per en MILLÁN en "Aproximació a l'estudi del canvi de llengua a la comarca d'Oriola", (1976), *Serra d'Or*, pàgs. 29-31 i citat sovint pel professor Brauli Montoya en diverses obres referides al mateix tema.

²⁰ No coneixem a fons aquesta qüestió, però potser els mateixos moriscos castellans pretengueren passar més desapercebuts adoptant cognoms castellans i això ens donaria la mesura d'un tracte més vexatori o una persecució més tenaç a Castella que a Aragó. De fet potser al nostre Joan Cascales el podria haver beneficiat el seu nom.

GARRIDO I VALLS, Josep-David (2001b): “Armament tramès per Barcelona a la seva baronia d'Elx i Crevillent” *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, Castelló, núm. 77, pàg. 219-230.

GARRIDO I VALLS, Josep-David (2003a): “Les comunitats musulmanes d'Elx i Crevillent sota la senyoria de Barcelona”, *La Rella*, núm. 16, pàg. 11-36, Elx, IECVB.

GARRIDO I VALLS, Josep-David (2003b): “Les rendes de la baronia barcelonina d'Elx i Crevillent (1391-1473)”, XVII *Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, El món urbà a la corona d'Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta*, XVII *Congrés d'Història de la Corona d'Aragó* 2000, Barcelona-Poblet-Lleida.

GARRIDO I VALLS, Josep-David (2007): “El difícil veïnatge d'Elx i Crevillent amb el comte de Cocentaina”, *La Rella*, núm. 20, pàg. 153-165, Elx, IECVB.

GOZÁLVEZ PÉREZ, Vicente (1975): “Aspectos de Geografía política del Bajo Vinalopó”, *Revista del Instituto de Estudios Alicantinos*, 16, pàg. 33-49, Alacant.

GOZÁLVEZ PÉREZ, Vicente (1983): *Crevillente, estudio urbano, demográfico e industrial*, Universitat d'Alacant-Ajuntament de Crevillent.

GUICHARD, Pierre (1973): “Un seigneur musulman dans l'Espagne chrétienne: le ra'is de Crevillente (1243-1318)”, *Mélanges de la Casa de Velázquez*, núm. 9, pàg. 283-334; traduït al castellà en format de llibre: *Un señor musulmán en la España cristiana: el “ra'is” de Crevillente (1243-1318)* (1999), Ajuntament de Crevillent i Instituto de Cultura “Juan Gil Albert”.

HINOJOSA MONTALVO, José Ramón (1989): “Crevillente: una comunidad mudéjar en la Gobernación de Orihuela en el siglo XV”, *IV Simposio Internacional de Mudejarismo*, Teruel, pàg. 307-317.

HINOJOSA MONTALVO, José Ramón (1994): *La morería de Elche en la Edad Media*, Teruel, Instituto de Estudios Turolenses.

HINOJOSA MONTALVO, José Ramón (1999): “Desplazamiento de mudéjares valencianos entre la Gobernación de Orihuela y Granada durante el siglo XV: la ruta legal”, *Aragón en la Edad Media*, núm. 14-15, pàg. 743-758.

LABARTA, Ana (1987): *La onomástica de los moriscos valencianos*, Madrid, CSIC.

LAPEYRE, Henri (1959): *Géographie de l'Espagne morisque*, París, École Pratique des Hautes Études.

LÉVI-PROVENÇAL, E. (1938): *La Péninsule Ibérique au Moyen Âge d'après le Kitab al-Rawd al Mi'tar fi habar al-aqtar d'Ibn al Mun'im al-Himyari*, Leiden.

MARTÍNEZ GOMIS, Mario (1981): “El control de los niños moriscos en Alicante tras el decreto de Expulsión de 1609”, *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Moderna*, núm. 1, pàg. 251-280, Alacant, Universitat d'Alacant.

MARTÍNEZ VALLS, Joaquín (1982): “Los moriscos en la diócesis de Orihuela a finales del siglo XVI y legislación particular canónica sobre los mismos”, *Anales de la Universidad de Alicante. Facultad de Derecho*, núm. 1, Alacant, Universitat d'Alacant, pàg. 243-272.

MARTÍNEZ VALLS, Joaquín (1986): “Los alfaquies del obispado de Orihuela en 1587”, *Sharq al-Andalus*, núm. 3, Alacant, Universitat d'Alacant, pàg. 95-101.

MAS BELÉN, Bienvenido (1995a): “Un ejemplo de iglesia cristiana en tierra de moriscos: la parroquial de Crevillente (Alicante): 1567-1609”, *Panta Rei*, núm. 1, Múrcia, Asociación de alumnos y profesores de Historia de la Universidad y EEMM de Murcia, Universitat de Múrcia.

MAS BELÉN, Bienvenido (1997): “El ritual funerario como expresión de condición religiosa y socioeconómica entre los siglos XVI-XVII: los cristianos viejos y los moriscos crevillentinos (II)”, *Panta Rei*, núm. 3, Asociación de Amigos de la Historia y de la Arqueología, Universitat de Múrcia.

MAS BELÉN, Bienvenido (1999): “El documento morisco de la parroquia de Nuestra Señora de Belén: testimonio genuino de la aljama crevillentina a finales del siglo XVI”, *Alquibla. Revista de Investigación del Bajo Segura*, núm. 551-566. (Traducció del document àrabic: Maria del Carme Barceló).

MENARGUES, Josep (1999): “L'Arxiu Parroquial de la Ntra. Sra. de Betlem i dels Sants Apòstols Pere i Pau de Crevillent”, *Revista del Vinalopó*, núm. 2, pàgs. 213-233.

MENARGUES, Josep (no publicat): “La toponímia dels mudéjars i moriscos de Crevillent registrada en els documents cristians”, XXXI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica (Barcelona, 12-14 de novembre del 2004)

NAVARRO BELMONTE, Carmel; BLASCO GARCÍA, Carmen (1989): “Antroponímia musulmana i morisca de la vall de Novelda (segles XV i XVI)”, Alacant, XIV Col·loqui de la Societat d'Onomàstica.

PÉREZ NAVARRO, Vicent-Josep (2007): “Vocabulari antic de Crevillent”, *Actes del Tretzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Universitat de Girona, 8-13 de setembre de 2003), II, pàgs. 297-310.

RAMOS FOLQUES, Alejandro (1980): *La tauromaquia en Elche*, Elx.

REMIRO, Mariano Gaspar (1905): *Historia de Murcia musulmana*, Zaragoza, reimpressió fotogràfica: 1980, Múrcia, Academia Alfonso X el Sabio, Biblioteca murciana de bolsillo.

RIERA PALMERO, Juan Bautista (1983): “Nota sobre los moriscos y cristianos viejos en el obispado de Cartagena-Orihuela a mediados del siglo XVI”, *Investigaciones históricas: época moderna y contemporánea*, núm. 4, pàg. 41-50, Valladolid, Universidad de Valladolid.

RIERA PALMERO, Juan Bautista (1984): “Rentas eclesiásticas, moriscos y penitenciados: (los obispados de Cartagena y Orihuela a mediados del siglo XVI)”, *Cuadernos Simancas de Investigación Histórica*, Valladolid, pàg. 36-37.

SANCHIS GUARNER, Manuel (1963) *Els valencians i la llengua autòctona durant els segles XVI, XVII i XVIII*.

SERRANO I JAÉN, Joaquim (1992): “La comunitat morisca del raval d'Elx a la vigília de la seua expulsió (1600-1609)”, *Estudis d'història agrària*, núm. 9, pàg. 7-39, Barcelona, Centre d'Estudis Històrics Internacionals.

SERRANO I JAÉN, Joaquim (2001): “Els moriscos al Baix Vinalopó: una proposta didàctica des de la interculturalitat”, *La Rella*, 14, 101-127, Elx, Institut d'Estudis Comarcals del Baix Vinalopó.

TERÉS SABADA, Elías (1990): “Antroponímia hispanoàrabe (Reflejada por las fuentes latino-romances)”, *Anaquel de estudios árabes*, núm. 1, pàg. 129-186, Madrid, Universidad Complutense.

TERÉS SABADA, Elías (1991): “Antroponímia hispanoàrabe (Reflejada por las fuentes latino-romances)”, ed. Jorge Aguadé, Carmen Barceló y Federico Corriente”, *Anaquel de estudios árabes*, núm. 2, pàg. 13-34, Madrid, Universidad Complutense.

TERÉS SABADA, Elías (1992): “Antroponímia hispanoàrabe (Reflejada por las fuentes latino-romances) (parte final) ed. Jorge Aguadé, Carmen Barceló y Federico Corriente”, *Anaquel de estudios árabes*, núm. 3, pàg. 11-36, Madrid, Universidad Complutense.

TORRES FONTES, Juan (2005): *El señorío de Fortuna en la Edad Media*, Múrcia, Real Academia Alfonso X el Sabio.

TRELIS MARTÍ, Julio; ORTEGA PÉREZ, José Ramón; TEJERINA ANTÓN, Daniel; ESQUEMBRE BEBIA, Marco Aurelio (2007): “Recientes aportaciones al urbanismo bajomedieval de Crevillent (Alicante): el cementerio mudéjar del Raval”, *Lucentum*, núm. XXVI, pàg. 217-220, Alacant, Universitat d'Alacant.

VERCHER LLETÍ, Salvador (1991): “Antroponímia morisca de Corbera (València): 1563-1609”, Butlletí de la Societat d'Onomàstica, XLVI, 49-55.

VILAR, Juan B. (1978): “Los moriscos de la gobernación y obispado de Orihuela”, *Al-Andalus*, XLIII, fasc. 2, pàg. 323-367.

VILAR, Juan B. (1997-1998): “La creación de rectorías en lugares de moriscos de la diócesis de Orihuela por el obispo Josep Esteve, 1597”, *Sharq al-Andalus*, núm. 14-15, pàg. 263-284, Alacant.

VINCENT, Bernard (1983): “Les morisques et leurs prénoms chrétiens”, *Les morisques et leur temps*, 59-69, Paris, CNRS.

WESTERVELD, Govert (2001): Blanca “El Ricote” de Don Quijote. *Expulsión y regreso de los moriscos del último enclave islámico más grande de España: años 1613-1654*, Blanca.

A les revistes de festes locals

CARBONELL I CORTÉS, Ovidi (1991): “Els últims sarraïns crevillentins”, *Moros y Cristianos*, sense numeració de pàgines, Crevillent.

GIL LÓPEZ, María-Luisa; ASENSIO DURÀ, Mari-Carmen (2008): “La població de Crevi-

llent de 1609 a 1646”, *Moros y Cristianos*, separata, Crevillent.

HINOJOSA MONTALVO, José (1996): “Crevillent a la Baixa Edat Mitjana”, *Moros y Cristianos*, sense numeració de pàgines, Crevillent.

MAS ESPINOSA, Anselmo (1925): “Breves apuntes sobre historia de Crevillente”, *Semana Santa*, núm. 1, sense numeració de pàgines, *Semana Santa*, Crevillent.

MAS BELÉN, Bienvenido (1994): “La Iglesia parroquial de Crevillente como lugar de enteramiento. Período 1567-1620”, *Semana Santa*, separata.

MAS BELÉN, Bienvenido (1995b): “La actitud de los cristianos nuevos de Crevillente ante una cuestión religiosa y social: los enteramientos en la Iglesia Parroquial de la villa. 1570-1609. Parte primera. *Semana Santa*, separata, Crevillent.

MAS BELÉN, Bienvenido (1996a): “La actitud de los cristianos nuevos de Crevillente ante una cuestión religiosa y social: los enteramientos en la Iglesia Parroquial de la villa. 1570-1609. Parte segunda. *Semana Santa*, separata, Crevillent.

MAS BELÉN, Bienvenido (1996b): “Algunes evidències sobre la delinqüència al terme de Crevillent entre els segles XVI-XVII”, *Moros y Cristianos*, pàg. 186-190.

MAS GALVAÑ, Cayetano: “El desarme de los moriscos de Crevillent” *Moros y Cristianos*, Crevillent.

MAS GALVAÑ, Cayetano (1992): “Un document inèdit sobre Crevillent durant la Guerra dels Dos Peres (1359)”, *Moros y Cristianos*, Crevillent.

MAS GALVAÑ, Cayetano (1995): “La inquisición y los moriscos crevillentinos”, *Moros y Cristianos*, pàg. 167-169, Crevillent.

MAS GALVAÑ, Cayetano (2002): “Dos quadres de Crevillent”, *Festa del Pont*, Associació de Veïns i Veïnes “El Pont”.

MENARGUES, Josep (2006): “Els noms del paisatge municipal segons els sarraïns de Crevillent”, *Semana Santa*, Crevillent.

SEMPERE CONGOST, José (1994): “El archivo de la parroquia. La Cofradía de Nuestra Sra. del Rosario”, *Moros y Cristianos*, pàg. 142-143.

TRELIS MARTÍ, Julio (1994a): “Aproximación a la transición del mundo tardoantiguo al islámico en las comarcas meridionales del País Valenciano: el ejemplo de Crevillente (Alicante)”, pàg. 138-140, *Semana Santa*, Crevillent.

TRELIS MARTÍ, Julio (1994b): “Algunos datos sobre el hábitat, propiedad rural y explotación del territorio en Crevillente durante los siglos XIII y XIV, *Moros y Cristianos*, pàg. 138-139, Crevillent.

9. Annexos

Annex 1. Llistat antroponímic de Crevillent: els noms de caps de casa l'any 1563²¹.

Diego Gimia síndico, Martin Bariduan jurado, Joan Sabe jurado, Joan Ascar major, Joan Ascar menor, Frances Alason, Frances Bariduan, Joan Zahen, Joan Sabe menor, Frances tembuj, Anthon Rinda, Joan Miro Gaxap, Joan Sabe, Joan Sot Chauia, Joan Sot, Bartolomé Sohot, la viuda de Sot, Fajardo Guigi, Alonso Sagueix Blanco, Lois Milan, Frances Paratil el viejo, Frances Alesbili, Berlandino Algemia, Hernando Duramen, Guillem Herrero, Pero el Herrero su hermano, Martin Algemia, la viuda de Bensalema, Joan Bensalema, Joan Callar, Luis Duramen, Joan Quiles guarda, Gines Adurafach, Martin Ascar, Joan Bensalema Vardera, Joan Ximeno menor, Joan Nauarro, Frances Siquili, la viuda de Chicrap, Sant Pau el viejo, Diego Callar, Joan Alauraix, Joan Lope, Joan Hidi, Alonso Casas, Frances Pelilo, Miguel Dadux Sarrio, Joan Aduramen, la viuda de Dordor, Joan Peon el viejo, Jayme Chilirir, Joan Alfaxar, Pere Aluadi, Martin Bariduan Vbucar, Joan Miro, Joan Santo Gaxap, Joan Gachap el viejo, Joan Raca-

xen, Pedro Pelilo, Jaume Matronj, Joan Coiet, Joan Xaquini, Francisco Dudur, Jaume Sahem, Frances Sambaro, Martin Dordor, Joan Jumelich Temblus, Morales Rinda, Noffre Aluadi, Frances Soltan, Bensalema Dadur, Joan Alisar, Frances Teronget, Fajardo Bensalema, Joan Pellilo, Pedro Alesbili, Frances Peon el Si(e)go, Joan Casses menor, Martin Bariduan, Frances Guaranj, Fajardo Jumelich, Frances Aluadi, Migel Algemia, Joan Ascar Seaom, Joan Chico Roig, Joan Chilirir, Frances Requini, Joan Maymon, Joan Bariduan Paluix, Frances Siquili menor, Alonso Adurramen, Martin Maymon, Guillen Sarion, Martin Aluadi, Frances Cordon, Joan Tindar, Frances Tindar, Joan Ascar Pelit, Alonso Esquix, Migel Dadur major, Migel Dadur su jerno, Geroni Arquet, Joan Velis major, Joan Velis menor, Pero Velis, Migel Dadur menor, Joan Lope del Castillo, Lois Rinda, Joan Sabe de gimia, Joan Carpi, Alonso Rinda, Fraco Faraig, Gaspar Sahem, Joan Sabe duanero, Joan Alesbili, Christoffal Bensalema, Joan Algomeri, Bensalema Sis, Miguel Bernet, la viuda de Aseyti, Christofal Resueida, Joan Bensalema, Joan Pellilo, Jayme Temblus, Muigir Rinda, la viuda de Carpi, Frances Algemia, la viuda de Almaes, Francisco Rinda, Bensalema de Noffre, Joan Barjduan, Viçente Dedar, Baltazar Florin, Joan Pachete, lacajo, Joan Aluadi, Gaspar Faraig, Guarani menor, Lois Dadur, la viuda de Sambaro, Joan Vardera, Joan Pardo, Gaspar Rinda, Joan Maymon, Berenguer Matronj, Gaspar Safat, Rodrigo Pana y Gaspar Pana su hijo, Lupita Curtete, Frances Resveyda, Resveyd Mosquito, Angel Sardyli, Joan Benavil, Socayquet, Alonso Rinda, Farlaret, Hernando Almaes, la viuda de Solano, Pita Rinda, Martin Sohot, Joan Pelilo, Baltazar Hidi, Gaspar Hidi, Joan Pelilo Maymon, Noffre Almaes, Jayme Bariduan, Joan Pelilo de Coix, Pere Sans menor, Anthon Rinda, Joan Foayla, Martin Almaes, Faraig Molinero, Joan Faraig, Joan Pelilo Tindar, Ximeno major, Hernando granadino, Christofal Xaquini, Alonso Duramen, Geronimo Cassas, Joal Albolot, Garcia granadino, Fernandez Guigi, Miron Crenero, Migel Algemia, Resveyda, Joan Santo, Rodrigo Padon, Joan Pana, Diego Alpusi, Frances Alfaxar, Diego Alcaysi, Hernando Alcaysi, Joan Alcaysi, Joan Siquili, Geroni Alcaysi, Anger Asaffut, Benito Alpeix, Esquix menor, Losano,

Alabraix menor, Alonso Padon, Sabe Sustero, Alonso Sohot, Martin Bariduan menor, Alonso Marin, Hernando Almaes.

Annex 2. Llista de cognoms moriscos del llibre 1r de Baptismes de l'Arxiu parroquial de Crevillent (1/8/1569 a 31/12/1597)

Abded / Abdet / Habdet, Abdo, Abdurament, Abençalema, Abenjari, Abub, Acaysi, Ader, Aduraçac / Aduraçar, Aduraçara, Aduramen / Adurramen / Aduramena / Adurramena / Adurament, Adurasac, Aedo (?), Afabut (?), Afaxar, Ageras, Ala(s?)ar / Alabaix / Alabraix / Alabrax / Alabras / Alabra, Alacayo, Alaçon / Alason / Alasona / Alazon / Alazona / Aazonet, Alag, Alaicar / Alaïçar / Alaysar / Alaizar, Alau(a?)zin, Alaysa / Alaysar, Alazerac, Albadi / Albadi(r?) / Albadia, Albar, Albaragi, Albarrani, Alcaizn / Alcaizin / Alcaisi / Alcayci / Alcayzin, Alcalgin(?), Alcarof, Alcoy, Alex, Alezbili, Alfa...?, Alfaccr?, Alfajon, Algamia, Algarof, Algemi / Algemi(r?) / Algemia / Algemia / Algenya / Aljemia / Alj(u?)mia, Alhabet, Alhag / Alhaig, Alisuili, Allabrax, Almaes / Almahes, Almancor / Almançor, Alo(s?)son, Alosdon, Alpeix / Alpes, Alpucia, Alquedes / Alquetesi, Alquidiçi / Alquidii / Alquidisi / Alquitiçi / Alquitizi / Aquitisy, Aluadi / Alvadi, Aluaes, Aluarana, Amarroch, Amor, Angemia, Angoras, Aquedes, Archera. Arisbili / Arisili / Arqueta / Arquete / Arucaxen, Ascar / Azcar / Azacar / Ascara, Aseiti / Aseyti / Azeyti, Asquara, Asquer. Atanby, Audi, Augere / Augeres / Aujeres / Haugeres / Haujeres, Azein, Ba(u?)raduan, Baisam, Bajaria, Banselema, Baraduan, Barani, Barato, Barber, Barbudo, Barchili, Bardera, Bariduan / Bariduana / Bareduana / Barradua / Barraduana, Bargili, Barra(z?)i, Bata, Bayçan / Baysan / Baysana / Baysama / Baysoma, Bayfau, Benauid / Benavid, Bencalema / Bençalema / Bencalemia / Bensalema / Vençalema, Benda, Benita, Berberus, Berna, Bernabil, Bernet / Berneta, Bernia, Beuda, Birmia, Bobona, Bonboni, Bonet, Borboc, Bordor, Boxarqui / Buxarqui, Bucar, Buperyni, Busey(t?)i, Bux(i?)qui, Buxeriqui, Cabe, Çabe / Zabe, Caces, Cachap / Cagap /

²¹ Al document de l'Arxiu del Regne de Valencia, Reial 563 (IV), 1242-1250: “Inventari scripcio y adnottaçio de les armes dels vehins nouament convertits del lloch de creuillent”. A banda del títol la resta del document és redactada en castellà. Consisteix en un llistat amb els noms de caps de casa moriscos i la descripció de les armes que entreguen. Us oferim el llistat antroponímic el més fidelment possible: tan sols egularitzem l'ús de les majúscules, resollem les abreviatures i fem servir l'apòstrof en les contraccions.

Cathap / Catxa(t?) / Caxab / Gachap, Cafar, Cafaz, Cafez, Cafut, Calandaduda, Calentuda, Callar, Caller, Calpi, Çambaro, Capauche, Carança, Caransa, Casas / Casesa / Casses / Cases / Cazes, Casat, Cassau(?), Castellani, Cayeta, Cayfat, Caysat, Cereço, Chacon / Chacona / Chaua / Chauchau / Chicarat / Chicrat, Chilarit, Chili, Chiquillo, Chilitit / Chillirit / Chirlirit / Gilirit / Gillirit, Ciquili / Ciquilli / Siquilli / Siguili, Cis (de), Cocuma, Çod / Cot / Coda / Sohot / Sohot / Sooda / Soot / Sot / Sota, Coera(?), Cohot, Coiet / Coieta, Coleype, Colipi, Coltan, Cood / Coot / Çooda, Copet, Cordo / Cordon / Cordor, Coron, Corull / Coy / Coyet / Coyeta, Crus, Cuceyri, Cufaz, Culeipi / Culeypi, Cuqueydan, Çuqueydam, Curul / Curull, Daddur, Dadi, Dadu / Dadude / Dadur / Dadura, Daduua, Danon, Dapnon(?), Delaxarc (de l'Axarc), Demudrani, Domingues, Dordor / Dordora, Dubeyla, Dueña, Dulen, Duramen / Durramen / Duramena / Durament, Durasac, Durddur, Dyla, Elferez, Elhaig, Elisbili, Elxarqui, Ernandes, Esme(y?), Esqui(l?)adet, Esvili, Exquix / Exquisa, Isquix / Isquixa / Ixquis / Izquix / Yxquy, Fabra, Fahar, Faqui, Farach / Farache / Farag / Farah / Farahc / Farahe / Faraig / Faraij / Faraix, Faradi Euba, Farche, Farg, Farrag, Faura, Ferris / Ferrisa / Ferris / Ferisa, Ferrandes / Ferrandez, Ferrer, Flori / Florin / Floryn / Florina / Floryna, Florit, Floriua, Furt(fur?), Gager, Gambaroua, Garcia, Garof / Garofa, Garraf, Gaspara, Gemia / Gimia, Gitaret, Goçales / Gonsales, Gomia, Gu(gi?)ny, Guaarani / Guarani, Guigi, Guigini, Guigip, Guiguy, Guillem, Guitaret / Guitarret, Gumeli / Gumeri, Haurani, Hidi / Hydi, Huaraiu, Hubrix, Hubub / Ubub, Huigil, Idi(s?), Idinooyla, Iglesia (de la), Jalona, Jaquini, Jumeli, La(br?)ix, Labor, Laclac, Laisar, Lario, Lisbil / Lisuili / Lisuilia, Llope, Llorensa, Loçano, Lopet, Lopez, Lopita, Lupon, Lupila, Maiches / Mayques, Maimo / Maymon / Maymona, Malalula, Mandarana / Mandarani / Mandorami / Mandrani, Maniju, Mansor, Marc, Març, Marced, Marcoc, Mardanus, Marin, Marquesa / Marqusa, Mars / Marsa, Marset, Marsoc, Masquesa, Mateu, Mautmir(?), Mayayo, Medina, Menarges / Menargues, Mendes, Meyla(?), Mi(?)lla, Mihaila, Mila / Milan / Milana / Milanet, Milaua, Milla, Miro / Miron / Mirona, Miscaxar, Mo(tr?)oni, Mocadam, Morales, Moscapar, Mosquita / Moxquito, Motro-

ni, Moxarqui / Moxarqui(r?)a, Mugedi, Muños, Mylan, Nardera, Navaro / Navarro, No(e?)yla / Nocyla / Nohayla / Nuheila / Nuheili, Noehi, Oladur, Orcheta, Ortigosa, Pacati(r?), Pachet / Pacheta, Padon / Padona, Padonadrit, Pages, Paget, Paiol, Pallux, Palus, Palux, Pana / Panna, Panet / Pannet / Paneta, Paratil / Paratyl, Paray, Pardo, Pasqual / Pasquala, Pedon, Pelillo / Pelilo / Pelylo / Pellillo / Pellillo / Pelila / Pelit / Pellit, Peneyre, Pennalver, Peon, Peres / Perez / Peris / Piris, Pevili(?), Picaroma, Pinoso, Poleta, Polit, Pons, Puciud(?), Pueiuan, Qubillo, Quedesi / Queisi / Quidesi / Quidiçi / Quidisi / Quidi(p?) i, Quesada, Quiles / Quilez / Quilis / Quillis, Quitizi, Quliste(?), Qurull, R(v?)dona, Racaxent / Raquaxen / Recaxent / Requeyxent, Raquini, Rauera, Reisbeire / Resbeida / Resbeyda / Resueya / Resueyda / Resveida / Rezbeyda, Resbili, Resni(?), Resuili, Rinda / Rindana / Rindaua / Riudaua, Riquini, Rnellnan(?), Rnlynan, Rocamora, Roch / Rog / Roig, Roin / Rovin / Royn / Roynet, Roldan, Rudana, Rueyuan / Rueyvan, Runi, Sabaa, Sabater, Sabe, Sabe(r?), Sabre, Sade, Saem / Saen / Saema, Sahar, Sala, Samar Sambacóna / Sambarona / Sanbaro / Zanbaro / Zanbarona, Samco(?), Sampau, Sanches, Sancho, Santo / Santa / Sancto / Santico / Santica, Santpau / Sentpau / Sanctpau / Sempau / Senpau, Sans / Sants, Sario / Sarrio / Sariona, Sata, Satini, Saue, Saupal, Senda, Serrana, Siqui, Sis, Solan / Solana / Solano, Solanano, Spageta, Speradeu(...?), Steuan, Suleitan, Surana, Surasac, Tabana, Tabus, Tambaz / Tambus / Tanbus / Tanbuz / Tambuz / Tarbusa / T(i?)mbus / T(o?)mbus / Tanbasa, Tana, Taronget / Taronjet / Teronget / Teronjet / Terongeta, Tarufa, Tauan / Tauana, Tindal / Tindar, Topon(?), Tufeila / Tufeyla, Tumejen, Tumin(?), Uacar, Ubacar / Vbacar / Vuacar / Vucar, Ubeca(?), Ubuja, Uelis / Uelys, Uerga, Uerna / Verna, Uirei / Virrei / Virrey / Visrei, Valera, Vardera, Varrani, Vassar(?), Velis / Veliz / Vellis, Velizanez, Vemamajas, Verge(r?), Vigil, Viues, Vrramena, Xaquini / Xaquynj, Xarag, Xarqui, Xedris, Zaad, Zabarona, Zaen, Zalema, Zehem. D'altres més dubtosos: (A?)deda, (E?)amar, (Es?)cola(no?), (F?)ampan, (F?)erix, (Go)ñcales, (Iuui?)o, (L?)oisan, (R?)afur, (R?)ajueix.

Els altres immigrants dels Comtats nord-catalans moderns: una aproximació al llegat antroponímic dels “bascos” i els “genovesos”

JOAN PEYTAVÍ DEIXONA
Universitat de Perpinyà

No vull pas aquí fer la història de l'arribada de les dues comunitats vingudes l'una del País Basc i de Navarra i l'altra de Ligúria que entre la baixa edat mitjana i l'època moderna es van estar a les muntanyes catalanes i en particular, les dels comtats nord-catalans. Es tracta més aviat per mi de fer-la conèixer més bé entre els onomàstics i aproximar-me a la petjada que és segurament potser la més tangible avui dia, ço és el rastre antroponímic. Un rastre, però, que resulta difícil de discernir atès que l'aportació

d'aquelles gents s'ha barrejat, s'ha fos, ha passat de debò pel sedàs de la catalanització lingüística.

La història d'aquelles poblacions és de fet prou coneguda entre els especialistes de l'àmbit pirinenc i industrial (metal·lúrgic) baixmedieval i modern: me serviré d'aquests treballs per a contextualitzar el tema.¹ La recerca arxivística m'ha permès descobrir unes arrels en les esmentades comunitats i trobar solucions per tota una sèrie de cognoms que d'alguna ma-

¹ Catherine VERNA, Anthony PINTO, “Les Basques dans les forges de Catalogne: migration, culture technique et industrie rurale (XIVe-début XVIe siècle)”, *Entreprises en mouvement. Migrants, pratiques entrepreneuriales, et diversités culturelles dans le monde (XVe-XXe siècle)*, Corine MAITTE, Issiaka MANDÉ, Manuela MARTINI, Didier TERRIER, Presses Universitaires de Valenciennes, Valenciennes, 2009; Jean CANTELAUBE, Catherine VERNA, “Les forges à la génoise dans les Pyrénées centrales au XVIe siècle: quel transfert d'innovation?”, *Il ferro nelle Alpi, giacimenti, miniere e metallurgia dall' antichità al XVI secolo, atti del convegno, Biennio, 1998*, a cura di C. CUCINI TIZZONI et M. TIZZONI, Breno, 2000, pàg. 152-163; id., “Le souffle de la forge: soufflets et trompes des Pyrénées (XIIe-XIXe siècles)”, *Du Moulin à l'Usine. Implantations industrielles du Xe au XXe siècle, Actes du colloque international, Carcassonne, juin 2004*, S. CAUCANAS et Rémy CAZALS (éd.), Tolosa, 2005, pàg. 61-75; Jean BONHÔTE, *Forges et forêts dans les Pyrénées ariégeoises. Pour une histoire de l'environnement*, Aspet, 1998; Jean CANTELAUBE, *La forge à la catalane dans les Pyrénées ariégeoises, une industrie à la montagne (XVIIe-XIXe siècle)*, Tolosa, 2005; Olivier CODINA, Josep Maria BOSCH, Agustí VILA, “La production du fer en Andorre au Moyen Âge: du mythe à l'histoire”, *Études roussillonnaises*, Perpinyà, 2003, pàg. 40-55; Olivier CODINA VIALETTE, *De fer et de laine. Les vallées andorranes du XVIe au XIXe siècles*, Presses Universitaires de Perpignan, Perpinyà, 2005; Víctor FARÍAS ZURITA, “Les ferreries al nord-est de la catalunya Vella (segles XI-XIV). Una contribució senyorial”, *L'obtenció del ferro pel procediment directe entre els segles IV i XIX, Actes del 6è curs d'Arqueologia d'Andorra*, 2000, Andorra la Vella, 2001, pàg. 35-62; Catherine VERNA, *Le temps des moulins. Fer, technique et société dans les Pyrénées centrales (XIIIe-XVIe siècles)*, Publications de la Sorbonne, Paris, 2001; id., “Pyrénées morcelées, traversées, contournées: la forge et la circulation des pondéreux”, *Revue Domitia*, 2, Presses Universitaires de Perpignan, Perpinyà, 2002; Marta SANCHO I PLANAS, *Homes, fargues, ferro i foc. Arqueologia i documentació per a l'estudi de la producció de ferro en època medieval: les fargues dels segles IX-XIII al sud del Pirineu català*, Col·legi d'Enginyers Industrials de Catalunya – Marcombo Boixareu Editores, Barcelona, 1999.

nera, especifiquen i donen una certa originalitat a l'antroponímia nord-catalana. Al mateix temps, la investigació queda oberta i les primeres mostres obren perspectives, estableixen fites per a altres patrimonis, presents estrictament en aquesta zona del país i de procedència històrica i filològica per ara desconeguda.

Com se sap des de fa molt de temps ara, l'essencial de la immigració a la Catalunya moderna concerneix els occitans.² No s'ha d'oblidar que els anomenats “francesos” constitueixen amb escreix el gruix més important d'aquelles persones estrangeres que van venir a tapar els buits demogràfics de la Catalunya dels segles XVI i XVII. No eren, però, els únics a penetrar en territori català. Per tant, els basconavarresos o els genovesos semblen formar les comunitats d'immigrants que en importància, en un temps i en uns espais determinats, segueixen en nombre els súbdits del rei de França. En una perspectiva històrica llarga, ja he evocat més precisament el cas dels “italians”.³

En el concert de les migracions que acudeixen a la Catalunya del Nord moderna, els francesos, els del nord del reialme, els de llengua i cultura de més enllà el Leira, són ben pocs respecte a les poblacions estrangeres ja apuntades. En els Comtats que a mitjan segle XVII passen a ser part del regne de Lluís XIV –i encara com a província estrangera–, els que trobem formen part de categories dominants (autoritats, administració i militars) i la seua petjada patronímica és ben escassa. En el mateix sentit, però amb una presència encara més simbòlica, esmentarem unes quantes persones flamenques, alemanyes o irlandeses, que no deixen quasi cap rastre tangible al país.

Pel que fa a la immigració provenint de la resta de la península ibèrica, s'han de mencionar tres pols. El regne de Castella i les regions andaluses del sud envien alguns individus de manera molt puntual: s'entén fàcilment aquest pessim corrent migratori pel fet que els castellans tenen com a exutori el Nou Món, les Amèriques que s'acaben de descobrir i enceten la nova era moderna. Malgrat la prohibició d'emigrar cap allí feta als súbdits de la corona catalano-aragonesa, ja se sap que uns quants van evitar l'obstacle oficial per diverses vies. Però no cal pas oblidar que un judici si més no realista de la situació demogràfica catalana deixa veure clarament que els catalans no s'haurien pogut permetre un tal moviment a través de l'Atlàntic, tal com ho diu clarament la historiadora Núria Sales: “*Cosa sorprenent –donada la persistència de l'ensulsiada demogràfica, la demografia misèrrima (la Catalunya del 1515 potser no passava dels 220000 o 250000 habitants!), que no es recuperaria (i molt lentament) sinó amb la constant saba nova d'un corrent migratori francès quasi constant al llarg del segle XVI i part del XVII– hauria estat que (fins i tot sense monopoli sevillà, i sense adscripció de les Índies a la corona de Castella) s'hi haguessin pogut produir poderosos corrents d'emigració, ni a Amèrica ni enlloc.*”⁴

Finalment i en una altra conjuntura, la presència important de soldats que siguin de les monarquies hispànica o francesa en aquest nord de Catalunya, tot i sent l'antítesi del migrant econòmic que es coneix, deixa evidentment a moment donat un rastre, ni que fos per la quantitat de la presència.

1. Context històric d'una migració específica

Entre el final de l'edat mitjana i la primera part de l'època moderna, la presència de les esmentades dues comunitats basca i lligur entremig de la població catalana dels comtats s'ha d'entendre com a vinculada a l'existència de l'explotació del ferro al massís oriental del Pirineu i en particular a la “muntanya del ferro”, el Canigó. Els trobarem sobretot en aquest sector. Mestres de fargues i mestres en l'art de treballar i explotar la mena, tant els bascos com els genovesos són aquí com a empresaris i com a tècnics que posseeixen una traça del treball del mineral: formen una mena d'internacional dels treballadors, un gremi tancat a nivell europeu que es mantindrà com a tal entre totes les regions d'extracció de mina durant tota la història baixmedieval i moderna. En un cas comparable per exemple, al segle XVIII, els empresaris saxons del carbó s'expatriaran a través de tota Europa, del Caucas a la Sierra Nevada, passant per Silèsia, el massís de l'Harz, els Monts Metal·lífers, els Vosges, Lorena, el País Basc, de manera a formar xarxes interrelacionades familiarment i econòmicament que tenen la mà posada sobre l'activitat metal·lúrgica.⁵ L'exemple nord-català del segle XV al segle XVII sembla seguir aquest model perquè els amos i gran part dels obrers són eixits de la mateixa regió, de les mateixes nissagues emparentades.

Ara bé, tal com ho demostren clarament Catherine Verna i Anthony Pinto, la vinguda dels bascos és anterior (ja estan aquí el segle XV i potser hi estaven abans, ni que fos de manera puntual i temporera) a la dels genovesos (que arriben amb major presència a l'inici del segle XVI).⁶ Dit això, Verna i Pinto evoquen una regressió de la presència basca a final del

XV, que no és tan evident a la lectura de la posteritat antroponímica.

Pel que sembla, la implicació en les relacions econòmiques del país és molt forta ja que el pes polític dels senyors o de les comunitats d'habitants involucrades econòmicament és inqüestionable.⁷ S'ha de dir que la prospecció, l'endegament i l'explotació de la indústria del ferro és antiga en les regions metal·líferes del Pirineu català. Els fons d'arxius són claferts de documents que evidencien la presència d'industrials, menersos o fargaires en aquest territori. Els catalans fan òbviament un paper central des de l'inici de l'explotació medieval del ferro tal com ho han demostrat els historiadors de la farga; ara bé, la historiografia més recent ha demostrat la manipulació de la qual ha estat objecte aquesta mateixa història. Però ràpidament es posa de manifest l'existència d'una minoria estrangera a partir de principis del segle XV. Genovesos, o més generalment italians, francesos, occitans, bascos, gent del conjunt de l'Imperi dels Àustria al qual pertany la confederació catalano-aragonesa, es passegen pel territori a la recerca de filons. Totes les conquestes que envolten la serralada del Canigó es poblen d'estrangers especialitzats en el treball del ferro. Aquest metall és la força de les armes i doncs dels estats en construcció; per això, es criden els mestres d'allà on siguin per a treure el profit més gran dels recursos de qualsevol racó de l'Imperi tant al segle XV com al XVI.

Ara bé, la integració en la població és mínima: en l'esquema del senyoriu de la terra vigent aquí en aquella època, sembla que hi hagi una voluntat d'aprofitar la matèria primera, com a senyors útils, en relació amb el que posseeix la senyoria directa i sense massa vincle amb la població. En el cas específic del nord de Catalunya s'intueix una mena de corporativisme

² “Antroponímia, poblament i immigració a la Catalunya moderna. De la identitat patronímica als Comtats catalans (s. XVI-XVIII)”, 1517 pàg. + 3 vol. de bases de dades amb 1.001 pàg., Universitat de Perpinyà, 2002, tesi doctoral (en curs de publicació, IEC, Barcelona, 2009); *Catalans i occitans a la Catalunya moderna (comtats de Rosselló i Cerdanya, s. XVI-XVII)*, Presentació històrica i transcripció del fogatge català de 1553, del registre de la taxa del Batalló de 1643 i de les dues llistes dels immigrants occitans de 1542-1543 i 1637, a la zona de la Catalunya del Nord, Òmnium Cultural - Antiga Fundació Salvador Vives i Casajuana, Barcelona, 2005.

³ Joan PEYTAVÍ DEIXONA, “Les migrations des Italiens vers la Catalogne. Un point de rencontre au nord du pays, du Moyen Âge à l'époque contemporaine”, La Catalogna in Europa, L'Europa in Catalogna. Transiti, passaggi, traduzioni, Convegno dell'Associazione Italiana di Studi Catalani, Venècia, 14-16.02.2008. Consultable en línia a: <http://www.filmol.unina.it/aisc/attive/>. Alguns elements d'anàlisi són similars als desenvolupats aquí.

⁴ Núria SALES, *op. cit.*, pàg. 32.

⁵ Hans Eugen BÜHLER, Hans Peter BRANDT, “Wanderzüge von Berg- und Hüttenleuten über Kulturgrenzen - Fischbach/Nahe und Markirch/Elsaß als Drehscheiben der Migration”, *Zeitschrift für Berg- und Hüttenwesen*, Pierre Marteau Verlagshaus, 2006. Consultable en línia a: http://www.montangeschichte.de/download/buehler_brandt_2002.pdf, o dels mateixos, “Muster europäischer Migration im Bergbau des frühen 18. Jahrhunderts: Fischbach/Nahe und Markirch/Elsaß als Drehscheiben des Austauschs”. Consultable en línia a: http://www.pierre-marteau.com/resources/mining/buehler_brandt.html.

⁶ Catherine VERNA, Anthony PINTO, “Les Basques dans les forges de Catalogne...”, *op. cit.*

⁷ Vegeu per exemple el paper de la família de Banyuls, veritables senyors del ferro canigonenc a Núria SALES, *Senyors bandolers, miquelets i botiflers*, Ed. Empúries, Barcelona, 1981.

⁸ Catherine VERNA, “La Forge catalane: la question des origines”, *op. cit.*

socioètnic de caire molt colonial i contemporani abans d'hora, amb un aprofitament de les riqueses del país entre el qui posseeix les terres d'extracció i el qui posseeix la capacitat i la traça per a fer l'extracció. Un comportament fins i tot que gosaria qualificar de capitalista ja que s'imposa a l'entorn de l'activitat minera tot un seguit de mecanismes bancaris –fet de préstecs i manlleus, censals i debitoris– gairebé en totalitat detingut d'una banda pels senyors locals i de l'altra pels estrangers industrials. Aquest esquema l'he pogut comprovar en el cas precis dels basconavarresos del Vallespir a finals del segle XVI.

La previsible extraterritorialitat d'aquells grups definits més amunt –si més no el basc– apareix perfectament al nivell formal de l'arxiu: la documentació és escrita en castellà quan es tracta de negocis que protagonitzen bascos i es veu una mínima mixitat amb els locals.

Però la petjada d'aquella gent resulta una realitat a més llarg termini. Si els bascos i els genovesos no semblen pas ser d'instal·lació definitiva en majoria, els que acaben establint-se es barregen a la societat autòctona i sovint amb la més rellevant a nivell econòmic. L'endogàmia primerenca, típica dels migrants, minva al cap de dues o tres generacions fins al punt que avui dia les famílies amb descendents nombrosos, cognominades com ara Travi, Pacull, Porrà, Sageloli, Brusi, Llena, Tronyó, etc. són tingudes com a catalanes –o aquí nord-catalanes– de soca-rel. La catalanització cultural, socioeconòmica i, és clar, patronímica ha tingut el seu efecte.

Tanmateix amb el final de l'activitat d'exploració massiva a partir de la primera meitat del segle XVII, a causa dels problemes polítics que apareixen a la Catalunya d'aquell moment com també per raó de la descoberta d'altres mines en altres móns nous, molta d'aquella gent se'n torna al país d'origen o se'n va cap a altres destinacions. La resta, molt més poca, es queda en el país d'establiment perquè ja s'ha fixat, casat, barrejat, ja forma part de la gent del país.

En el context de les grans migracions occitanes que arriben a Catalunya a partir del final de l'edat mitjana, bascos i genovesos cons-

titueixen un moviment molt original i atípic: respecte als occitans, és més breu en el temps, menys important en nombre i oposat en terme de perfil econòmic.

2. Marc d'investigació i documentació

Per tal de precisar la meua recerca a nivell cronològic, va ser l'absència de dades sobre alguns cognoms que semblaven “estrany” en el corpus local que em va atreure l'atenció. Aquestes mancances de dades són recurrents a la Catalunya del Nord on molts cognoms són totalment desconeguts dels estudis antropònims, tan catalans com occitans o francesos. Aquesta zona és de fet pels patronimistes un terreny erm, un cotiu força apassionant i motivador per a l'investigador.

La documentació que duu a la descoberta dels antropònims de procedència basca o genovesa és molt dispersa. Existeixen dades trobades i inventariades des de temps però de fet poc utilitzada de les quals puc esmentar a tall de base:

- la Procuració real (ADPO, sèrie 1B) conté concessions o reconeixences de drets de creació de fargues, contractes de prospecció o d'arrendament de mines, drets dels diferents protagonistes sobre les respectives propietats, a més de tota mena d'informacions diverses que es poden espigolar sobre les fargues;
- el “Cartulari” d'Alart consta de mencions similars (per ex. referent a la vall de la Castellana, Mosset i Molig);
- el fons Salsas (ADPO, sèrie 7J), del nom de l'historiador d'origen cerdà Albert Salsas, recull una varietat tan gran d'informacions que també s'hi pot trobar dades d'aquest tipus.

La font que més genera manifestacions d'aquella presència és la de protocols notariais que és una de les que més faig servir (ADPO, sèrie 3E). Òbviament els arxius notariais de Conflent, Cerdanya i Vallespir són els que proporcionen més escriptures sobre les esmentades comunitats. Perquè d'això es tracta, de

veritables comunitats que caldrà estudiar més endavant com a tal, comunitats que aconseguirien tenir fins i tot notaris propis.

Més enllà, els registres parroquials de certes localitats proporcionen tota la documentació bàsica i complementària. Ja ho veuré en detalls més endavant.

Un document, però, va ser el detonant i va permetre d'establir una base de recerca patronímica. Redactat a Sant Joan de Pladecorts (Vallespir) el 12 de març 1539, és una concòrdia per fer paus entre 48 “cantabrici” i 57 “genoveses” després de diversos enfrontaments, aldarulls i morts, molt probablement per raons de límit de concessions d'exploració. Se'n fa la reproducció parcial a continuació.

Aquí surten entre els “genovesos”, els TRAVI, PACULL, VIGO, BROSI / BRUSI, VIAL, LEONSI / LLEONSÍ / LLOENCÍ, MASSARDO, MAURI, PORRÀ, MASSINA, LAPREVIA, LAVIOSA, VACA, BELANDO / BALANDA, MANDILL i entre els basconavarresos, De OFEAGA / Dofiaques, GUERRA, ALSUBIDE / SUBIDER, DEUBIRI, ANTONE / Deutaner, De Alsate / DALSATE / DALISATE, etc. per esmentar només els més emblemàtics.

¹⁰ “[f. 1] Die XII mensis marcii anno a natiuitate domini millesimo quingentesimo tricesimo nono in loco de Sancto Joanne Plani de Curtibus.

Nos Dominicus de Sanct Ferriol, farguerius et meneronus et Michael Capdepon, argenterius, cantabrici, habitatores ville Arularum, diocesis Elnensis, nomine nostro proprio et vestri procuratores ad subscripta et alia legitime constituti et ordinati a Michael Oyarxon majore Et altero Michael Oyarxon minore, Joan de Oyarxon, Joanne, punyaller, Martino Biguerrar, Michael Costor, Bernardo de Guerre, Joanne Goriti, Martino Offeague, Petro de Guerre alias Burrassar, Joanne Gorriti, Joanne Alsubide, Joanne Alsate, Michael de Bellasare,

Joanne Mirande, Petro de Ortis, Joan Yturen, Thoma de Bellestegui, Martino Suns de Taberna, Joanne Dardo, Aroso Anthon, Dominico, ferrer, Martino Oyatxo, Joanne de Segura, Salvatore de Alsate, Petro de Goysoeta, Joanne Dardo, Joanne de Orseague, Anthoni Martinxo, Francisco de Lecha, Anthonio Basco, Anthonio Peris, Joanne Temor, Petro [...] genero de-n Joan Matxo, Martino Borrassar, Michael Burrassar, Joanne Navarre, Petro de Descatara, Joanne Spiros, Joanne Belando,¹¹ Francisco Bellando, fratribus, [f. 1v] [...]”¹² Joanne Gran, macellario de Verneto, Ramon de Gossuenera, Martino Araxsun, Martino de Gorriti, Anthonio Girallane, et Martino Araix, omnibus cantabrici, prout de nostra potestate et ex mandato constat instrumento recepto per discretum [Marturianum] Rabasse, notarium ville Cereti sub diversiis calendariis, ex una; et nos, Masi-nus Gulo, Bernardinus de Mandilla, Jacobus de Travi, Jacobus Porra, farguerii genoenses procuratores ad hec et alia legitime constituti et ordinati a Francisco Fontana, Petro de Vigo, Bartholomeo Agusti, Marcho de Mirine, Masi-nus Gulo, Bernardinus de Mandilla, [f. 2] Joan Ambrosi, Arnaldo de Bonsayres, Johanne Lelo, minore dierum, Pelegrino de Laprevia, Johanne Lelo, majore dierum, Petro Pasqual, Bernardo Vial, Anthonio Delonsi, Joanne Batista Rosso, Stephano Raulte o Raculte, Joanne Bertrando, Anthonio Basso, Petro Peroy, Joanne Cassariu, Bernardo Pecolo, Arnaldo Peculo, Jacominio de Vigo, Benedicto de Campo, Joanne Anthoni Mauri, Guliasso [Galeazzo] de Vigo, Bernardino Prinsi, Massino Masardo, Michael Mas-sardo, Bertholomeo de Vigo, Jacobus de Travi, Jacobus Porra, farguerii genoveses, Jacobo Pecolo, Leonardo Subererot, Benedicto, clauetario, Laurencio Belando, Joanne Anthonio de Travi, Laurencio de Travi, fratribus, Anthonio de Plano, carbonerio, Primo de Palach, Philip-po Arada, Anthonio de la Viosa, Bernardo de la Viosa, Thoma de la Viosa, Brossino Porra,

¹⁰ Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals, Perpinyà. Fons Albert Salsas, sèrie 7 J 107. Text original perdut, còpia que prové de les notes d'Albert Salsas, que en fa la transcripció integral però deixant aparèixer dubtes del mateix erudit. Entre parèntesis s'assenyalen els antropònims que més endavant han tingut una filiació. El document va ser transcrit i difós en el meu treball, “Les migrations des Italiens vers la Catalogne”, *op. cit.*

¹¹ El mateix cognom es troba entre els genovesos: és un error del notari, de l'historiador Salsas o una duplicació de fet?

¹² Salsas diu que no va poder llegir dos cognoms.

⁹ Aquesta remarca val més per a la segona meitat del segle XVI que per més endavant.

Guillermo Porra, Andrea de Vigo, Benedicto Anthoni, Michael Belando, Alberta Masena, Anthonio Ros alias Gat, Justino Vacha, Anthonio de Campo Longuo, Masmero de Vigo, Joan de Vigo alias Peyra, Joanne Belando, et Batista Manxo [...]”

De totes aquestes fonts sorgeix un corpus antroponímic d'origen basconavarres d'una banda i genovès de l'altra que proporciona uns primers resultats, unes bases de treball, que ara podrem treballar.

3. La petjada posterior de les comunitats basconavarresa i genovesa al nord de Catalunya

A més de les famílies trobades en el document de 1539, la documentació de tota mena proporciona una munió de patrnims dels dos orígens.

Si comencem per esmentar la font bàsica que constitueixen els fogatges, el més famós de 1553 ens deixa ben eixut pel que fa a la presència de les dues comunitats. Tan sols hi tenim uns indicis de presència.

BASCO / BASCÓ: 3 a Escaró (Conflent), 1 a Arles (Vallespir)
NAVARRA: 2 a Perpinyà, 1 a Codalet (Conflent)
NAVARRO: 1 a Illa, a Codalet, als Masos (Conflent), 7 a Perpinyà

En canvi, de tota aquesta documentació puntual que he descrit més amunt, se'n desprenen solucions en el món d'aquestes comunitats. Els arxius notariais i parroquials deixen aparèixer un munt de cognoms.
Podem agafar l'exemple dels registres parroquials de la vila d'Arles, al Vallespir mitjà, directament lligat al món del ferro com a cen-

tre fargaire a baix de la muntanya minera del costat de la vall del Tec. Actua com un lloc de concentració urbana (vila petita) en un espai camperol d'hàbitat dispers com és el Vallespir: això fa que els immigrants hi siguin més fàcilment localitzables

S'hi llegeix la presència de les dues comunitats però –tal com he dit més amunt per la repartició comarcal– amb un predomini claríssim dels bascos. La investigació a Arles és bastant facilitada pel fet que els baptismes comencen el 1574, els matrimonis el 1583, les defuncions el 1588. Seria de repetir la mateixa experiència en l'únic lloc comparable en terme de concentració al Conflent que seria Vernet, allí els llibres parroquials s'inicien el 1658.

Aquí s'han anotat els patrnims amb presència en diverses generacions des del segle XVI. Hi ha molta més llista però de baptismes o defuncions puntuals sense més posteritat. Els que tenen descendència fins avui estan apuntats amb asterisc (*).

Genovesos:
DELIÓ
DE PLANA (à) Galiasso
*LAVIOSA / VIOSA
Campolongo (à) *LLORENCI / LLORENCÍ¹³
*TRONYÓ
VACA

Basconavarresos:
*ALDAY
De Alsubide > ALSUBIDE, ALSUBIDER, SUBIDER, *SUBIRER
De Andara > ANDARA, DE ANDARA ARRAIX
De Ubiri > *AUBIRI, UBIRI
BERASTEGUI
De BEROETA, BARROETA
*BISCAÍ
De Arguines > *DARGUINES, DRAGUINES
De Irigoyen > *DIRIGOY / DIRIGOYA

De Ofeaga > *DOFIAGUES, DUFIAGUES
*ERRA / ERRE
De Azpilcueta > *ESPERIQUETA
*GARCIA / GARCIES
*GUERRA
*GUI (à) BASCÓ
De Alsate, De Lasatea > DE LISATEA, DELISATE
De Ayensa > De Llena > DE LLENSA > *LLENSA
De Parotxonea > PARUTXONIA
PICASSER
De Prim > *PRIM
De Arritxildea > RATXIL
Sagaloli / Sagalori > *SAGELOLI / SAJALOLI
*SANTOL
De Arizcun > *TARISCON.

Aquests primers resultats permeten d'emetre més hipòtesis quan es vinculen conjuntura i patronímia: quan un cognom molt original en el sentit que es pot difícilment lligar amb la patronímia local es troba en un context de migració d'aquestes comunitats, l'eventualitat que en procedeixi s'ha de tenir en compte. I malgrat la presència ofegadora dels occitans! Per tant, entre els genovesos, podríem provar de posar a tall d'hipòtesi, els Demunta, Matillo, Moli –sempre pronunciat Moli i mai Molí–, Rondoni, Radondi, Redonda; entre els basconavarresos, Albitre, Autonès, Deixona, Guisset, Prim.
En aquest sentit de solucionari, la descoberta d'aquestes ascendències porta dades per a les recerques d'origen. El cognom de Brusi, dels famosos fundadors del *Diario de Barcelona*, que la genealogia ha fet descendir fins ara d'Agullana¹⁴ es pot directament associar a la comunitat dels treballadors del ferro genovesos. Tots els Brusi barcelonins provenen de la parella Esteve Brusi o Bruzi, metge a Agulla-

na, a mitjan segle XVII i Maria Garrigas, que allà en la seua primera menció estan esmentats com “residint en Agullana”, és a dir no naturals de la localitat empordanesa: la procedència nord-catalana s'ha de contemplar obligatòriament a les generacions anteriors.

Per via de conseqüència, la descoberta d'aquesta mina antroponímica permet de corregir explicacions etimològiques per ara poc segures. De retruc, obre la perspectiva de la recerca etimològica en àmbits geogràfics i lingüístics més precisos.

Per exemple, malgrat que no qüestiona gaire l'etimologia (derivada de l'arrel llatina *paucu*, ‘poc, petit’), la filiació italiana de Pacull per la majoria dels nord-catalans dirigeix cap a altres direccions l'explicació i l'aparta d'una proximitat amb les Poculull o Pocurull.¹⁵

Aquesta descoberta permet també de trobar una diferència entre els Vigo i els Vigó / Bigó, aquests últims molt sovint trobats entre els immigrants de les terres occitanes.¹⁶

A través de tots aquests exemples i de totes aquestes remarques precedents, aquesta investigació assenta de manera indefugible el mètode de l'establiment de la filiació genealògica prèvia i necessària, com més antiga millor, per proposar una explicació etimològica al patrnim. El material lingüístic és diferent òbviament en un camp llatí, germànic o encara basc: Subirer que prové de Subide i aquest del topònim Alzubide, Tariscon que ve d'Arizcun, Porrà i no Porra que té per origen la costa lúgur, etc.

Al mateix temps, una veritable geografia dels cognoms basconavarresos i genovesos es fa dia. Els primers són més vallespirencs (Arles, el Tec, Cortsaví, Serrallonga), els segons més conflentins.
De fet, més enllà de l'interès científic múltiple dels documents en si mateix, m'ha semblat interessant d'analitzar la petjada patronímica

¹³ Antoni SIMON I TARRÉS va publicar un dietari redactat per un descendent “Llorenç”, Bartomeu Llorençí, que va emigrar de Vernet cap a Barcelona a principi del segle XVIII. En l'escrit surt un parent d'origen “genovès”, Francisco Pacull, cònsol de Vernet. *Cròniques de la guerra dels Segadors*, a cura d'Ant. Simon i Tarrés, Ed. Fundació Pere Coromines, Barcelona, 2003, col·l. Autors catalans antics, pàg. 41-81. Accentuo ‘Llorençí’ a l'última síl·laba perquè encara avui es pronuncia així i en molts arxius, la feminització ha posat ‘Llorencina’ (per ex. també a *Cròniques de la guerra dels Segadors*, op. cit., “na Llorencina”, pàg. 66).

¹⁴ Assumpció FAUS I CARULLA, *Els Brusi i el marquesat de Casa Brusi*, Societat Catalana de Genealogia, Heràldica, Sigil·lografia i Vexil·lologia, Barcelona, 2002.
¹⁵ *Diccionari d'antroponímia catalana. Volum de mostra*, Antoni BADIA I MARGARIT (coord.), Institut d'Estudis Catalans, Biblioteca de dialectologia i sociolingüística, IX, Barcelona, 2004, pàg. 133. També caldria considerar què representen en l'explicació els Pecoul que van entrar amb els immigrants occitans als segles moderns i que van esdevenir Pecull o Pacull en un marc lingüístic català.
¹⁶ Els Bigó, Bigú, uns quants més tard Bigou i doncs també a vegades Vigo (vegeu les nombroses famílies Vigo, d'Estagell, al Rosselló) són segons els llocs i les èpoques de procedència occitana. En aquestes zones del sud de França com ara, el país de Foix, la francesització n'ha fet sovint uns Bigou.

d'aquests dos grups. Si considerem les comarques nord-catalanes en el segle XVIII en el qual els fenòmens migratoris s'han parat gairebé del tot, podem seguir l'herència a través de la freqüència dels cognoms, cosa que es va fer en el marc d'una investigació anterior.¹⁷

Es proposa aquí de donar a conèixer la importància dels antropònims deixats per aquells grups de migrants en el marc del rànquig de freqüència. Es posaran a continuació el rang, el cognom codificat,¹⁸ i l'efectiu en valor absolut, per la població dels poc menys de 96.000 cònjuges casats a la Catalunya del Nord entre 1737 i 1790. La comarca de la Cerdanya no té pas entre els primers rangs els cognoms de les dites comunitats basca o lligur.

CAPCIR:
Dels 37 primers cognoms codificats que representen el 81,01% dels cognoms dels cònjuges capcinesos.

Rang	Cognom	Efectiu
27	Tronyó	25

CONFLENT:
Dels 329 primers cognoms codificats que representen el 75,10 % dels cognoms dels cònjuges conflentins.

Rang	Cognom	Efectiu
4	*Pacull	155
39	*Porrà	82
45	*Tronyó	79
77	*Brusi	57
166	*Travi / -s (17)	36
204	*Vigo	31
260	*Redonda / *Ro- (12)	24
317	*Gui	19
310	*Balanda	19

¹⁷ Deixona, de possible ascendència basca o genovesa, és al rang 12 amb un efectiu de 123 cònjuges.

ROSSELLÓ:
Dels 696 primers cognoms codificats que representen el 74,94 % dels cognoms dels cònjuges rossellonesos.

Rang	Cognom	Efectiu
73	*Vigo / Vigó	71
126	*Erra	51
209	*Tronyó	37
359	*Ronda / *La- (4)	25
466	*Aldai	19
491	*Redondí / *Ro- (5)	19
543	*Llensa	17

Altres “italians” d'origen.

Rang	Cognom	Efectiu
413	*Veneci	22
415	*Colona / -i (3)	22

VALLESPÍ:
Dels 256 primers cognoms codificats que representen el 75,39 % dels cognoms dels cònjuges vallespirencs.

Rang	Cognom	Efectiu
10	Llensa	105
33	Lloencí	70
42	Erra	63
67	Vial	52
135	Prim	31
136	Sageloli	31
162	Garcia / -es	26
169	Dautaner	25
172	Aldai	24
222	Vigo	19
228	Massardo	18

Altres cognoms de possible origen basc o genovès.

Rang	Cognom	Efectiu
31	Moli	71
121	Rondoní	33
170	Matillo	25
211	Albitra	20
243	Biscaí	16

ASPRES:
Dels 116 primers cognoms codificats que representen el 75,55 % dels cognoms dels cònjuges asprescs.

Rang	Cognom	Efectiu
27	*Massina	33
102	*Sageloli	12

A partir d'aquí, des d'un punt de vista filològic, es pot començar a estudiar el procés de catalanització lingüística d'aquests cognoms a partir del segle XVI.

Ambrosi > En Brosi > Brosi, Brusi, Bruzy
De Antone > Deautoner > Deutaner
De Aïensa, De Ayensa > De Llensa > Llensa
Pecolo, Peculo > Pacull, Pecull
Porra > Porrà

Es pot esbrinar encara el cas plantejat per l'accentuació tònica sobretot entre els cognoms dels

genovesos. Sembla a la lectura dels arxius –sempre difícil per restituir la pronúncia– que uns cognoms paroxítons passen a ser oxítons.

Leonsi > Lleonsí, Lloanci
Lorenci > Lloencí
Tranio > Tronyó, Trunyó, Trougnou

D'altra banda, la pronúncia de Moli –i no Molí– és encara vigent a tota la Catalunya del Nord i la Garrotxa. Mai des de quatre segles no es troba una femenització en ‘Molina’ o una variació ortogràfica en ‘Mulí’.

De fet, aquesta és més aviat una investigació oberta, en curs, uns primers resultats girats cap a l'antroponímia. Els documents que cada dia es poden trobar en aquest marc onomàstic afegeixen la seua pedra per trobar explicacions. He provat de fer conèixer uns rastres històrics bastant oblidats en el marc de la nostra ciència per tal que tothom pugui participar amb la seua aportació tant a eixamplar la base com a corregir les meues hipòtesis.

La petjada és molt difícil de destriar avui perquè la catalanització de les poblacions basques i italianes establertes va ser total pels qui s'hi van quedar. Ni els mateixos descendents saben el seu origen ni evidentment pensen que pugui ser aquest: es pensen molt com a catalans de soca-rel perquè el cognom ha passat pel sedàs d'una integració fins i tot lingüística. Tot un símbol de la capacitat catalana a fabricar catalans.

¹⁷ Vegeu supra nota 2.
¹⁸ M'explico molt llargament sobre el sentit i la necessitat de la codificació en l'esmentat treball doctoral, *Antroponímia, poblament i immigració ...*, op. cit. Aquella peramet el reagrupament de les diferents variants ortogràfiques i doncs de les famílies. La codificació es representa amb un asterisc (*).

Antroponímia als pergamins de privilegis de la ciutat de Balaguer (anys 1211-1459)

MOISÉS SELFA I SASTRE
Societat d'Onomàstica

El fons de Pergamins de Privilegis que es conserva en l'Arxiu Històric Comarcal de Balaguer consta de 68 peces en pergamí. Cronològicament comprèn un període molt ampli, des del segle XIII al XVII. Nosaltres estudiarem el medieval, és a dir, el comprès entre els anys 1211 i 1459. Per a realitzar aquest estudi utilitzarem l'edició que d'aquesta documentació ha fet na Dolors Domingo i que du el títol de *Pergamins de Privilegis de la ciutat de Balaguer*, treball publicat l'any 1997 dins de la col·lecció *El Comtat d'Urgell* de la Universitat de Lleida.

L'estudi s'efectua sobre un corpus de 415 antroponims que apareixen endreçats alfabèticament al final d'aquest treball. Nosaltres seguirem aquest ordre alfabètic. Bàsicament veurem dues qüestions:

-l'estructura d'aquests noms.

-l'anàlisi filològica de l'antroponímia, és a dir, la seva filiació lingüística (noms d'origen germànic, noms relacionats amb l'antroponímia llatina) i alguns comentaris sobre les grafies que observem en l'antroponímia citada.

1. Estructura de l'antroponímia estudiada

Al corpus dels 415 noms estudiats, constatem deu estructures diferents. Són les següents:

1. **Nom + nom:** Petrus Aculonis, Bernardus Aguilar, Bernardus Aguyllo, Sensonis Aguyllo, Berengarius Alos, Bernardus Andree, Beren-

garius Anglesyll, Ludovicus Anglesyll, Berengarius Angularia, Guilelmus Angularia, Petrus Anrich, Andreas Apilia, Bernardus Aransixi, Poncius Arnaldi, Arnaldus Baiuli, Guilelmus Baiuli, Raimundus Baiuli, Poncius Barchinone, Iacobus Bardoyll, Iacobus Bardoyl, Bartolomeo Bardoyll, Laurencius Bardoyll, Iacobus Baro, Petrus Baro, Periconus Barull, Pascasius Barrusta, Arnaldus Bestinez, Raimundus Boill, Iacobus Bonasch, Arnaldus Bonet, Raimundus Bonfiyll, Ludovicus Bordello, Berengarius Brot, Bernardus Bulfarines, Salvator Calp, Bernardus Camporrellis, Arnaldo Capela, Bernardum Capera, Anthonio Cardona, Berengarius Carrigua, Bartholomeus Cartam, Adam Carví, Antonius Casadevall, Periconus Casteyllo, Raimundus Catra, Petrus Cerdani, Arnaldus Cerda, Nicholai Cerda, Raimundus Cervaria, Petrus Cervera, Berengarius Cirera, Guilelmus de ça Cirera, Arnaldus Claverol, Ioannis Claverol, Dominicus Claver, Petrus Colom, Petrus Coltelli, Franciscus Columbi, Guilelmus Copons, Petrus Cortit, Bernardus Cortit, Iacobus Cortit, Laurencius Cortit, Marconus Cortit, Periconus Cortit, Petrus Cortit, Petrusa Cortit, Petrus Costa, Guilelmus Çabaterii, Petrus Çabaterii, Arnaldus Çabater, Guilelmus Çabater, Periconus Çabater, Raimundus Çabater, Guilelmus Çacirera, Guilelmus Çamora, Arnaldus Çauila, Petrus Çerdani, Petrus Dalmacii, Petrus Dalmatii, Iohannis Daltes, Dominicus Decho, Dalmacius Delantix, Petrus Dolier, Johanis Domenech, Nicholay Do-

menech, Berengarius Domingelo, Guillemus Domingelo, Aparicius Draper, Bernardus Durbam, Petrus Emerici, Petris Entilis, Bernardus Exernit, Iacibus Fabre, Petrus Fenoyll, García Ferrandiz, Franciscus Ferrarii, Bernardus Ferrera, Bartomeu Figuera, Nadal Figuera, Iohannis Flix, Nicholai Forment, Iohanis Fort, Raimundus Frontera, Guillemus Fuster, Iacobus Fuster, Franciscus Fyllach, Petrus Gaço, Garcia Garces, Berengarius Garriga, Bernardus Gasto, Arnaldus Gençana, Arnaldus Gerunda, Salvatoris Gifré, Berengarius Giner, Franciscus Giner, Joan Giner, Raimundus Giner, Arnaldus Gisbert, Ferrarius Gispert, Didacus Gomecii, Petrus Gondisalvi, Didacus Gonzalbis, Iohanis Gracia, Arnaldus Guasch, Bernardus Guasto, Raimundus Gueraldi, Iohannos Guillamota, Dionisius Guillot, Guillemus Guitart, Ioannis Hannart, Guilemus Jornet, Franciscus Jornet, Raimundus Jover, Iohanis Laneres, Arnaldus Laurencii, Ferdinandus Laurentii, Bartolomeus Leoder, Bartolomeus Lerida, Tristandus Lucano, Guillemus Maçanet, Periconus Maçanet, Iacobus Madio-na, Petrus Mageri, Bernardus Maiori, Balagarii Manoqui, Raimundus Maschano, Bernardus Meayllet, Petrus Medici, Raimundus Medullo, Iohannis Merçer, Bernardus Miguell, Berengarius Molaç, Berengarii Monachi, Francisc Monges, Steffano Mongris, Raimundus Monte Catano, Guillemus Montechatano, Guilelmus Moxet, Raimundus Natalis, Paulus Nicholai, Raimundus Nicholay, Arnaldus Nicholay Petrus Nicholay, Antonius Noguerras, Petrus Oliva, Franciscus Oluga, Franciscus Oriol, Michaelis Oriol, Petrus Oriol, Iohannis Padellaç, Ioannis Pages, Guilelmus Palet, Arnaldus Pallars, Petrus Panades, Azceranis Pardi, Raimundus Patxi, Berengarius Pelliparii, Petrus Peratalaç, Bonanatus Petra, Armenterius Pili, Bernardus Pintor, Arnaldus Piquer, Petrus Putii, Petrus Poncius, Salvator Ponç, Arnaldus Ponter, Iacobus Prats, Raimundus Privà, Bartolomeus Puig Redon, Petrus Queralt, Almonetus Rabacie, Arnaldus Rabacie, Bernardus Rabacie, Iacobus Rabacie, Rogerius Rachonato, Berengarius Rajadello, Iohanis Real, Guilelmus Rebol, Vitalis Regola, Galcerandus Requesens, Petrus Rialp, Raimundus Rialp, Arnaldus Rogerii, Arnaldus Rollan, Garsia Romei, Anthoni Roqua, Ioannis Rosich, Bartholomeus Ros, Alfonsus Royç, Bernardus

Rubei, Andreas Saiol, Periconus Sala, Nunus Sancii, Arnaldus Sancta Linea, Peretonus Sancta Linea, Petrus Sancta Linea, Michaelis Sanxo, Petrus Sanxo, Raimundus Sanxo, Iacobus Sartor, Petrus Scapa, Arnaldus Sclusa, Guillemus Sclusa, Bernardus Segarra, Petrus Segui, Salvator Senyer, Iacobus Serica, Hogeto Servianus, Iacobus Serra, Marconus Serra, Petrus Serra, Berengarius Sola, Bartholomeus Spigol, Bernardus Spigol, Guilelmus Spigol, Ioannis Stanyol, Petrus Tararan, Berengarius Tempsut, Guillemus Terracone, Raimundus Terraça, Petrus Toloni, Iohannis Torner, Raimundus Torrelles, Ioannis Torrent, Franciscus Torres, Ioannis Torres, Ioannis Tovar, Antonius Turribus, Natalis Valet, Arnaldus Valloru, Manelis Valls, Periconus Vasset, Raimundus Vasset, Fortunus Velasques, Raimundus Vilalta, Guilemus Villa, Arnaldus Villam, Petrus Villam, Henricus Villena, Petrus Vitale, Marchius Vitalis, Matie Vitalis. 251

2. **Nom + preposició + nom:** Petrus de Alberola, Berengarius de Alberol, Dalmatius de Alenterno, Iordanus de Alentorn, Raimundus de Almazor, Berengarii de Alos, Berengarius de Anglesill, Raimundus de Angularia, Bernardus de Antillis, Sancius de Antillone, Balaguerius de na Arnalda, Fortunus de Asopies, Bernardus de Aversone, Petrus de Barbaroga, Pascasius de Barbera, Gonssalvez de Bayesa, Guillemus de Bolleda, Bernardus de Camporrellis, Martinus de Caneto, Gueraldi de Capraria, Petrus de Carreu, Iacobus de Caxino, Bonaventura deç Clergue, Raimundus de Coponibus, Guillemus dez Col, Periconus dez Col, Petrus de Coromina, Bernardus de Corronibus, Guillemus de Curilione, Guillemus de Entença, Rodericus de Eroles, Bernadus de Falchs, Bernardus de Fenoyllar, Lupi de Fontibus, Ato de Forces, Matalonis de Frascano, Bernardus de Guardia, Raimundus de Guardia, Petrus de Gonera, Michael de Gorrea, Petrus de Gradu, Miquelis de Gurrea, Raimundus de Josa, Sancius de Latras, Berengarius de Laurencio, Marchus de Liçana, Rodericus de Liori, Oristando de Lucano, Franciscus de Luna, Berengarius de Maior, Raimundus de Mari, Bernardus de Mascho, Guilelmus de Menuari, Arnaldus de Merleto, Raimundus de Mice, Bernardus de Miçe, Petrus de Miçe, Arnaldus de Molet, Berengarius de Monges, Franciscus des

Monges, Othonus de Montecaten, Alfonsus de Morales, Arnaldus de Moz, Arnaldus Murello, Franciscus de Murello, Iacobus de Murello, Salvator de Murello, Bernardus de Muro, Raimundeti de Nargo, Raimundus de Nargo, Andreas de Oluga, Arnaldus de Orcau, Balaguerius de Orensa, Bernardus de Palacio, Raimundus de Peralta, Arnaldus de Peratalaç, Bartholomeus de Podio, Guilelmus de Podio, Petrus des Podio, Bernardus de Ponte, Dalmacius de Pontons, Iacobus de Prato, Olfus de Proxida, Petrus de Queralt, Iohannis de Res, Bartolomeus de Rialp, Amorosius de Ripellis, Poncius de Ripellis, Raimundus de Ripellis, Petrus de Rius, Andreas de Roda, Arnaldus de Rubione, Ferdinandus de Sandoval, Garssia de Santaline, Guillemus de Ter, Arnaldus de Uliola, Bernardus de Uliola, Arnaldus de Vernet, Arnaldus de Vila, Dominicus de Viscarra. 99

3. **Nom + preposició + topònim:** Antonius de Albesia, Joan d'Aragó, Isabelis de Aragonia, Arnaldus de Aran, Cerveronus de Artesa, Arnaldus de Artesa, Petrus de Artesa, Ariolus de Artesa, Gueraldu de Artesia, Berengarius de Avellanes, Pascasius de Barbera, Arnaldus de Belvis, Berengarii de Fluviano, Arnaldus de Berga, Iohanis de Berga, Petrus de Berga, Bernardus de Castellione, Raimundus de Casteyllo, Guillemus de Cervaria, Arnaldus de Cervere, Poncius d'Eri, Berengarius de Monçonis, Guillemus d'Oç, Feredicus de Toledo, Petro de Vich. 25

4. **Nom simple:** Alfons, Elionor, Ermengol, Felip II, Ferran I, Ferran II, Harutel, Iacobus, Iacobus II, Ioannis, Iohannis I, Jaume, Joan, Margarida, Pere, Pere III, Petrus, Pontius, Raimundus. 18

5. **Nom + nom en genitiu de la 2a declinació:** Guillemus Iuliani, Antonius Petri, Berengarius Petri, Guilemus Raimundi, Petrus Raimundi. 5

6. **Nom + nom + nom:** Petrus Arnaldus Arcedone, Eiximenis Petrus Figuerola, Iohannis Michael Gralla, Ioannis Ferdinandus Ixer, Iacobus Ioannis Muntanyola, Guillemus Vico Maiore. 6

7. **Nom + nom en genitiu de la 2a declinació + preposició + nom:** Geraldus Alamani de Cervilione, Raimundus Burgarii de Fluviano. 2

8. **Nom + nom + preposició + nom:** Arnaldus Cortit de na Bonjorn, Rodericus Diez de Mendoça, Rodericus Eximeni de Bornoll, Petrus Galcerandi de Castro, Fernandus Gotierreç de Sandoval, Didacus Gundisalvi de Medina, Blasius Manga de Vila Marxant. 7

10. **Nom + preposició + article + nom:** Franciscus de la Guardia, Poncius de la Guardia, Berengarius de la Terrossa. 2

L'estructura antroponímica que apareix més vegades és, sens dubte, la de **nom+nom** amb un total de 251 casos, la segueix la de **nom+preposició+nom** amb 99 casos i en tercer lloc, la de **nom+preposició+topònim** amb 25 casos. Després ve la de **nom simple** amb 8 casos i un seguit de sis estructures més minoritàries des del punt de vista de l'estructura externa de l'antroponímia estudiada.

2. Anàlisi filològica de l'antroponímia estudiada

2.1 La filiació lingüística dels noms de pila i la tipificació dels cognoms.

Amb l'arribada del cristianisme tot el sistema de nominació canvia radicalment amb la institució del nom de pila. S'adopten noms de procedència bíblica, apostòlica, de màrtirs i fins i tot de mitologia pagana. A la Península, les comunitats cristianes primitives utilitzaven noms com *Servgndus*, *Amador*, *Constantinu*, l'origen dels quals és clarament paradigmàtic, junt amb altres com Porcarius, vinculats a la humilitat cristiana, com Eusebius d'origen grec, i fins i tot d'animals o plantes com *Leo* i *Margarita*. A la nostra documentació trobem noms de pila de clara pocedència cristiana llatina (*Petrus*, *Salvador*, *Dominicus*, *Antonio*, *Laurentius*) així com noms d'ascendència grega o hebrea però llatinitzats: Iacobus, Bartholomeo, Adam, Ioannis com a noms més representatius.

Però sens dubte és l'antroponímia germànica la que predomina en els noms estudiats sobre la llatina. L'arribada a la Península dels pobles invasors va ser la causa del punt d'unió entre l'antroponímia d'ambdós pobles. Podem dir que dos terços dels noms de pila que estudiem són d'origen germànic. Predominen noms com *Bernardus*, *Berengarius*, *Raimundus*, *Guilelmus*, *Rogerus*, com a exemples més representatius.

Per a la tipificació dels cognoms establim els diferents grups:

a) Patronímics: *Bestinez*, *Delantix*, *Diez*, *Ferrandiz*, *Garces*, *Gonzalbis*, *Gotierreç*, *Velásquez*.

b) Noms de sants: *Sanxo* derivat del llatí *SANCTIUS*.

c) Maneres de subsistir. Aquest grup és nombrós. Com a exemple citarem els de *Çabater*, *Çabaterii*, *Draper* 'el que venia draps', *Fuster*, *Merçer*, *Pagès*, *Pintor*, *Piquer*.

d) Jerarquies o dignitats: *Baiuli*, *Clergue*, *Real*.

e) Particularitats físiques: *Barbarote*, *Fort*, *Ros*, *Rubei*.

f) Inspirats en ciutats o petits llocs geogràfics: *Alós*, *Anglesyll*, *Barchinone*, *Calp*, *Cardona*, *Cerdà*, *Josa*.

g) Referents a plantes i/o animals: *Carriga*, *Çamora*, *Çarriga*, *Cirera*, *Fenoyll*, *Figuera*, *No-gueras*, *Oiva*, *Spigol*, *Aguilar*, *Apilia*, *Capraria*, *Colom*, *Columbi*.

h) Agrupació de paraules: *Montechatano*, *Santalinea*, *Vilalta*, *Vico Maiore*.

i) Noms d'origen geogràfic: *Costa*, *Fontibus*, *Podio*, *Prato*, *Puig Redon*, *Ripellis*, *Serra*, *Stanyol*, *Torrent*, *Valls*.

2.2 Breu comentari sobre les grafies emprades.

Les grafies emprades en la documentació estudiada (segles XIII-XV) són un reflex de la llengua romanç utilitzada aleshores. Bàsicament les solucions d'alguns sons palatals. Així el so líquid palatal /j/ apareix grafiat com *yl* (*Bardoyl*), *ll* (*Camporrellis*), *yll* (*Aguyllo*, *Casteillo*) i fins i tot la *l* (*Guilelmus*, *Capela*); l'alveolar sord /ʃ/ apareix grafiat com *c* (*Garcia*), *s* (*Garsia*) i *ç* (*Çabater*, *Peratalaç*); el palatal africad sord /ç/ el trobem escrit com *tx* (*Patxi*) i com *g* (*Puig*); l'africat palatal sonor /y/ amb la grafia *i* (*Baiuli*, *Ioannis*); el fricatiu sord amb la *x* a *Flix* i *Aransixi* i el fricatiu sonor amb una *g* (*Gifré*, *Gisbert*).

El món rural i la toponímia catalana

Els noms de les comarques catalanes i llur adequació amb la realitat

JOSEP MARIA ALBAIGÈS I OLIVART
Societat d'Onomàstica

Els anys ens han familiaritzat amb els noms de les nostres comarques, que s'ha contraposat a vegades com a més “natural” que el de les províncies, considerades com un quadriculat de caire centralista.

De fet, voldria mostrar en aquest estudi que ni una cosa tant ni l'altra tan poc. Però, sobretot, que els noms elegits per a les comarques no sempre tenen en compte l'autèntica realitat natural del territori i els seus habitants, sinó que representen sovint una altra divisió tan artificial com la que s'atribueix a les províncies.

Comencem fent una mica d'història. L'actual organització provincial, dissenyada per a la prestació dels seus serveis per l'estat liberal a imitació dels departaments francesos, fou obra a Catalunya del coronel Josep Massanés i Mestres (1777-1857), qui intentà fixar al millor possible les ratlles divisòries ajustant-se a trets tan variats com l'orografia, la hidrografia, l'economia i la realitat humana. De fet, la seva obra acabà creant amb el temps un sentit de pertinença "provincial" que perviu avui encara malgrat les seves imperfeccions.

Volent millorar-la, la Generalitat constituí al 1931 la Ponència per a la Divisió Territorial (en endavant, PDT), que patí des del començament d'uns peus forçats molt importants. Es partia de la definició d'unes "comarques", paraula arrelada en la consciència tradicional catalana, però imposant als seus dissenyadors que totes tinguessin si fa no fa la mateixa extensió i/o població, i que es pogués anar i tornar des de qualsevol dels seus punts a la respectiva capital, on s'hi ubicava el mercat principal, en carro en un dia. Això a part de respectar les divisions provincials i municipals, a les quals s'adaptarien els nous ens. Sens dubte el tret fonamental considerat era l'humà, però es procurava articular la divisió tenint en compte els aspectes paisatgístics, hidrogràfics i, sobretot, orogràfics.

Això originà grans irregularitats en la pretesa representació "comarcal". Espais massa grans però relativament homogenis foren trossejats (Depressió Central), altres massa petits foren incorporats a unes altres comarques (Lluçanès, Moianès), aparegueren comarques noves per al benefici de ciutats importants (Gironès, Barcelonès) i alguns límits foren alterats per a constituir una "comarca" artificial (Segrià, Garrigues, Selva).

D'altra banda, en voler ajustar els noms d'aquestes "comarques" de nova creació a noms tradicionals, històrics o geogràfics, es comete-

ren multitud d'irregularitats que traïen uns o altres conceptes. Potser hagués estat millor definir-les merament com a circumscripcions amb nom arbitrari o, per exemple, referit a la seva capital, com al capdavant s'havia fet al seu dia amb les províncies.

Aquesta és la distribució de les comarques. Hem comptat totes les de l'àrea lingüística catalana (a la Catalunya política estricta són 41).

COMARQUES CATALANES	
Província de Barcelona	11
Província de Girona	7
Província de Lleida	12
Compartides Lleida-França	1
Província de Tarragona	9
Compartides Tarragona-Aragó	1
A l'Aragó	4
A Andorra	1
A França	4
TOTAL	50

Als apartats següents farem un succint estudi de cada una de les comarques i la seva adequació a la realitat humana i fisiogràfica.

Agruparem les comarques en grups més o menys homogenis, seguint la classificació de Josep Iglésies (*La divisió comarcal catalana*).

Comarques de l'eix pirinenc

De fet, totes aquestes comarques presenten un intens fraccionament com a conseqüència de les profundes valls que les solquen, sovint sense comunicació entre elles. Per això els noms solen acollir-se a les capçaleres dels seus rius més importants. Així, la poca homogeneïtat en els seus trets distintius ve en certa manera compensada per la que els dona el nom al que s'acullen.

Vall d'Aran. És l'única comarca atlàntica, solcada pel Garona. Com és ben sabut, *aran* significa justament 'vall' en basc, de manera que el nom és de fet un tautotopònim. Aquests i molts més exemples similars, fins i tot dintre la mateixa vall, suporten la teoria que les primitives llengües preromanes parlades a Catalunya eren de fet de tipus bascoide. S'ajusta

gairebé de manera exacta al nom, llevat del Pla de Beret, que de fet és la comunicació entre la vessant mediterrània i l'atlàntica, i algun petit exemple més.

Ribagorça. Administrativament aragonesa, comprèn la marge dreta del riu Noguera Ribagorçana. Sembla que el qualificatiu Noguera, antiga *Naucaria*, significa ja en si mateix 'riu', relacionat amb el llatí *navis*, en al·lusió a la secular navegació en raïcs que s'ha fet en aquest riu i en el Noguera Pallaresa, de manera que som davant d'un altre tautotopònim. Quant a Ribagorça, la hipòtesi de Coromines és que procedeix d'un antic *ripa curta*, que crearia més endavant el secundari *ripa curta*, 'riba curta'.

Alta Ribagorça. De fet, aquesta petita comarca va ser inclosa, per la seva migradesa, dintre del Pallars Jussà per la PDT. En la reforma operada per la Generalitat a l'any 1988 recobrà la seva independència. També el nom s'aplica bé, encara que no exhaustivament, ja que una important part de la marge dreta de la Ribagorçana forma part del Pallars Jussà.

Pallars Sobirà. També la comarca, una complicació de valls tancades, té el nom unificat pel fet que és la conca alta de la Noguera Pallaresa, fins al congost de Collegats. Hi ha algunes petites irregularitats en la divisòria amb Andorra, on resta el naixement del riu Aós. L'etimologia de Pallars no ofereix dificultats: de l'antic llatí *paleares*, 'cabanes amb sostre vegetal, a manera dels pallers', que degueren estar esteses per la comarca, donant-li nom. Quant a Sobirà, no reflecteix més que la seva situació elevada, per contraposició a la del Pallars Jussà (llatí *ius*, 'avall').

Pallars Jussà. Com ja s'ha indicat abans, de fet comprèn part de la riba esquerra del Ribagorçana, administrativament catalana. És nomenat també Conca de Tremp, per aquesta localitat.

Andorra. La comarca d'Andorra, que forma un Estat independent, agrupa les anomenades Valls d'Andorra, o sigui de la modernament nomenada Andorra la Vella, la capital. Hi ha també alguna petita excepció, ja indicada, a

més de la vall inicial del riu Arieja, que fa que el nom no sigui exacte. Quant a l'etimologia, sembla una veu ibèrica per ara indesxifrable. S'ha assenyalat un possible parentiu amb el navarrès *andurrial*, 'terreny impracticable'.

Alt Urgell. Pren el nom de la història: és l'antic comtat d'Urgell, que després s'allargaria cap a la plana. Es fa difícil saber-ne exactament els límits. Quant a l'etimologia, és també una antiga veu prellatina, possiblement relacionada amb el topònim basc Urtx.

Cerdanya. És una immensa cubeta, que es comparteix entre Catalunya i França en virtut del Tractat dels Pirineus. Limita convencionalment amb el Conflent pel Coll de la Perxa. L'antiga *Cere* és el nom arcaic de Llivia, del qual es deriven com a gentilicis *Ceretes* i *Ceretani*, dels quals, finalment, *Ceretania*.

Ripollès. Aquesta comarca té un tipus de nom que tant de bo s'hagués aplicat a les altres, com ja hem comentat: "zona d'influència de Ripoll", localitat escenari de l'aiguabarreig del Ter amb el seu "riu-poll" (recordem *paulus*, 'petit'). El nom és freqüent geogràficament en rius afluents.

El centre català

Fora de denominacions romàntiques com "cor de Catalunya" aplicat a Manresa, el cert és que hi ha un centre, ocupat majorment per tres grans conques: la del Segre, la del Llobregat i la del Ter. El propi "centre", considerant no solament la qüestió fisiogràfica sinó també la política, correspon sens dubte a la del segon dels rius esmentats.

Osona. Correspon principalment a la Plana de Vic, antiga *Ausona*, és a dir, 'ciutat d'Ausa', esmentada per Cèsar i Titus Livi com a capital dels àusons. El nom d'Osona havia restat gairebé desaparegut, fins que la PDT el ressuscità per aplicar-lo a la comarca centrada entorn de la ciutat. Però també, com un *totum revolutum*, la PDT li afegí altres comarquetes: el Lluçanès (per Lluçà, antic *Lucianum*), el Collsacabra

(òbviament, ‘el Coll de sa Cabra’) i la rodalia de Centelles (*cent celles*, o potser de *senticlas*, derivació de *sentis*, ‘bardissa, arbust espinós’).

Berguedà. Zona d'influència de Berga, o sigui que el nom, per definició, és exacte. Etimologia ben coneguda: l'antic germànic *berg*, ‘muntanya’.

Solsonès. En principi és la comarca de separació de dues conques d'erosió (Segre i Ter) de manera que la seva extensió pot ser arbitrària. De fet, estem en el mateix cas vist abans: la comarca es defineix en funció de Solsona, com a la seva zona d'influència, més o menys arbitrària. De l'antic ibèric **Celso*, *-onis*, amb l'acostumat sufix *-ona*, expressiu de ciutat.

Bages. Derivació del freqüent topònim llatí *baiae*, ‘lloc de banys’, i, per derivació, ‘residència’, tan estès per tot l'Imperi. S'aplicava inicialment a un reduït entorn de Manresa i de Sant Benet; la PDT decidí estendre'l a un espai molt més gran per al qual buscava un nom adient.

Comarques de la Depressió Central

Les anomenades “comarques de la G” corresponen als territoris plans que constitueixen la baixa conca del Segre amb els seus afluents fins al Prepirineu. De fet són uns terrenys sedimentaris vora el riu o de conca d'erosió a la resta. De fet, haguessin hagut de constituir una sola comarca, ja que el paisatge i les formes de vida hi són relativament homogènies (i això podria estendre's també a una part de l'Aragó). Analitzem-les.

Segarra. Cal dubtar si incloure aquesta comarca a la Depressió Central o fer-ne una comarca a part per les seves característiques de transició. Fisiogràficament, és també una zona de separació de les mateixes dues conques del Solsonès, aquesta vegada al sud d'aquesta. Però semblava indispensable a la PDT aprofitar l'històric nom de Segarra, encara que aquesta, en no ésser ben definida, quedà limitada a la zona d'influència de Cervera. Potser hagués estat més adient anomenar-la *el Cerverès*.

El Baix Urgell. De fet és aquest el nom que, genèricament, s'havia aplicat sempre tradicionalment a les “comarques de la G”, i que es corresponia amb els límits històrics de la part sud del comtat d'Urgell quan aquest abastà la seva màxima extensió, abans de ser encerclat pel comtat de Barcelona. Avui queda reduït a la zona d'influència de Tàrraga. Un important fet va contribuir a homogeneïtzar al segle XIX gran part d'aquesta comarca. Estem parlant de la construcció del Canal d'Urgell, que transformà unes gran planes àrides en un verger, fins al punt que s'ha parlat sovint de l'Urgell Regable com una zona que per si mateixa mereix el qualificatiu de comarca. No obstant, per les raons polítiques esmentades, la PDT preferí mantenir el fraccionament territorial.

La Noguera. Amb aquest nom, que recull les confluències de les nogueres abans esmentades amb el Segre, s'ha separat una part de la “comarca de les G” a fi de donar una capitalitat a Balaguer. De fet, però, la comarca manté trets de continuïtat amb les veïnes, com prova el nom d'una de les seves localitats, Belcaire d'Urgell. Però, a més, comprèn altres territoris de característiques ben pròpies i singulars, especialment la Vall d'Àger i altres menors, com la Conca de Meià, la Baronia de Rialb, la Farfanya i la Ribera del Riubregós.

Les Garrigues. Una *garriga* és una varietat d'alzina, i, en sentit específic, una “terra no conreada on hi creixen mates i arbustos”, derivació d'una arrel preromana karr-. S'havia aplicat tradicionalment el nom als terrenys elevats i feréstecs al sud de l'Urgell, per sobre la cota 300 aproximadament, on es complien les característiques esmentades. De fet, l'autèntica capital d'aquesta comarca és la Granadella, però la PDT la va estimar massa petita i decidí afegir-li els termes municipals de Torregrossa, la major part del de Juneda y la meitat si fa no fa del de les Borges (tots aquests territoris participen íntegrament de les característiques de l'Urgell regable) a fi de donar-li com a capitalitat aquesta població, que canvià el seu nom de les Borges d'Urgell (o les Borges Blanques d'Urgell) per l'actual de les Borges Blanques. En pocs casos és visible una contradicció tan

palesa entre el nom oficial i els caràcters fisiogràfics i humans de les poblacions afegides, els dirigents de les quals optaren al 1988 per mantenir-se dintre la comarca garriguenca per tal de beneficiar-se d'hipotètics ajuts de la Generalitat (llevat de Torregrossa, que passà al Pla d'Urgell).

El Pla d'Urgell. El nom històric de Pla d'Urgell s'havia aplicat tradicionalment a la part baixa de la “comarca de les G” fins al Segre, caracteritzada per la seva gran horitzontalitat. Aprofitant la revisió comarcal empresa per la Generalitat al 1988, Mollerussa decidí segregar-se del Segrià, al qual pertanyia de manera forçadíssima, i aprofitar el nom tradicional per a constituir-se en capital d'una nova comarca administrativa. De fet, aquesta és poca cosa més que l'entorn d'influència de l'expressada ciutat, que havia experimentat un creixement espectacular d'ençà que al segle XIX la Societat del Canal d'Urgell hi establí les seves oficines.

El Segrià. De fet el Segrià en sentit estricte es redueix a una estreta faixa al voltant del Segre (antic *Sicoris*), caracteritzada de sempre per la seva feracitat. Però ja hem dit que la PDT tenia com un dels seus postulats donar a cada comarca una capital, i viceversa. Lleida n'havia de tenir una, i per això s'eixamplà la seva zona d'influència sostraint terrenys a l'Urgell i les Garrigues fins arribar a Mollerussa, que molts anys pertanyé a la comarca.

La Llitera. Es tracta d'una comarca administrativament aragonesa que caldria incloure dintre de la “comarca de la G”; la separació provincial és totalment arbitrària, en no haver-hi cap mena de discontinuïtat entre Almenar i Almacelles i el Torricó. Per imperatius polítics, la comarca del Segrià coincideix amb els límits provincials, i la de la Llitera és considerada com la zona d'influència de Tamarit, a la província d'Osca. L'origen del mot és obscur; tradicionalment s'ha aplicat a una terra plana i pobra, potser per extensió de la planta *lletaresa*, que és anomenada justament *lleitera* en aquesta comarca.

El Baix Cinca. També aragonesa, caldria repetir per a ella el que hem dit sobre la Llitera quant a límits poc precisos i identificació geogràfica amb el Segrià. Es va aprofitar per a ella el nom del cabalós riu Cinca, d'origen obscur, potser relacionat amb el germànic *king*-, amb l'accepció primitiva de ‘caminar’, que trobem en noms com *Cingetòrix* i *Vercingetòrix*.

La cubeta de Móra

Comprèn les comarques adscribibles a aquesta depressió del Sistema Mediterrani català. El nom de la població no ofereix dificultats: deriva del nom de l'arbre.

El Priorat. Nom que històricament comprenia els territoris del monestir d'Escaladei, o sigui dependents del seu prior (derivat del llatí *primus*, ‘primer, anterior, superior’). Però avui, en ésser aquesta extensió massa menuda, s'ha estès als terrenys de la baronia de Cabassers i un “baix Priorat”. Una vegada més, hom ha agafat un nom històric per a tota una comarca que l'ultrapassa en gran mida.

La Ribera d'Ebre. De tots els noms comarcals, aquest és potser el més absurd, ja que ni tan sols el riu voreja la comarca, però com a fet corresponent a la percepció tradicional, que separa aquestes contrades com a comarca pròpia. Un nom ben expressiu... aplicat només a una de les bandes del riu, que per cert comprèn terrenys que en són força allunyats, com la plana de Bugar i el terme de Tivissa.

La Terra Alta. El nom sembla més apropiat en aquest cas, tot i que és força genèric i podria ser aplicat a molts més llocs catalans. En aquest cas es refereix sobretot a la carena dels Ports de Beseit. En tot cas, el concepte *Terra Alta* és relatiu (a la comarca hi ha zones per a les quals el nucli és una “terra baixa”). Tot plegat és un arrellegament de pobles considerats com d'influència de Gandesa.

Matarranya. Es pot dir que aquesta comarca administrativament aragonesa sí que respon al nom, ampliat amb el riu Algars. En opinió de Coromines, derivaria de l'àrab *ramla natrâ-niya*, 'la rambla de l'arquebisbe', possiblement donat pels mossàrabs tortosins i de la Ribera d'Ebre, ja que en aquest riu s'acabava la jurisdicció del bisbe de Tortosa i començava la de l'arquebisbe de Saragossa.

La Catalunya litoral i prelitoral

Pot semblar a primera vista aquesta una divisió artificiosa, però no oblidem que la primera Catalunya històrica es desenvolupà al voltant del Corredor Prelitoral, que la constituï en "terra de pas", com és encara avui. Això dóna una forta fisonomia als seus territoris (de fet, aquesta porció n'és, amb diferència, la més poblada) i suporta l'entramat més dens de relacions i d'activitats econòmiques.

El Baix Ebre. De fet, aquesta comarca, de nom evident, hauria de formar-ne una amb el Montsià, amb la que guarda trets homogenis. És una mica absurd, des del punt de vista fisiogràfic, limitar el nom de Baix Ebre a la banda esquerra del riu. Afegim-hi el fet que compregui també mig delta de l'Ebre, de característiques ben diferenciades de la resta de la comarca. En fi, diguem només que el nom de l'Ebre, un dels més antics del món, antic Iberus, que acabà donant nom a Ibèria, sembla una simple extensió de l'ibèric *ibar*, 'vall', i per extensió, 'riu'.

El Montsià. La PDT volgué separar aquesta comarca de la del Baix Ebre per raons exclusivament de tipus poblacional, en ésser comprimida entre aquella i les terres administrativament castellonenques. Per a batejar-la, s'acollí a l'element més destacat de la comarca, una muntanyeta de 762 m d'alçada però de nom força obscur: per a uns s'emparentaria amb el basc *munio*, variant de *mendi*, 'muntanya', formant la paral·lela *munio-tzi-ar*, per a uns altres derivaria de *mont-sitja*, al·ludint els seus nombrosos avencs. En tot cas, la discussió continuarà força temps.

L'Alt Camp de Tarragona. És l'únic cas d'una comarca preexistent i no creada per a una capital de província. El *Ager Tarraconenses*, ja conegut dels romans, era el pulmó i la reserva alimentària de l'antiga Tàrraco. Per les seves dimensions, la PDT el dividí en tres. L'Alt Camp, creat per donar capitalitat a Valls, agafa la zona contigua a les muntanyes de Prades.

El Baix Camp. Creat per a donar capitalitat a Reus.

El Tarragonès. És la comarca satèl·lit de Tarragona, només justificada per la importància de la ciutat moderna.

La Conca de Barberà. De fet, el seu caràcter la faria mereixedora d'un apartat per si sola. Des del punt de vista fisiogràfic, és una de les comarques que millor responen al seu nom, una de les conques característiques de la perifèria de la Depressió Central catalana. Tant per paisatge com per modes de vida, difereix notablement de les veïnes. Pren el nom de Barberà (del llatí *Barbaranus*, gentilici del nom propi *Barbarus*), una de les poblacions del riu Francolí, que la solca paral·lel a la costa abans de girar en angle recte vora Montblanc, la capital.

Alt Penedès. És una de les parts en què s'ha dividit el Penedès, que no és més que una porció de la Depressió Prelitoral, però a més se li ha afegit la petita comarca del Garraf, formada per un tros singularitzat de la serralada Litoral. Té per capital Vilafranca. Sembla que el nom de Penedès pot procedir del llatí *pinna*, 'roca', material certament abundant al lloc.

Baix Penedès. Sense diferències amb l'Alt Penedès, llevat de la part on s'acaba el Corredor Prelitoral i es fa marítim. Té per capital el Vendrell.

L'Anoia. Novament tenim una comarca definida en funció d'un riu que ni està tot dintre ni n'és exclusiu, ja que es comprenen conques d'unes altres vessants. De fet és la continuació de la Segarra, i hagués estat més lògic anomenar-la "comarca d'Igualada", cosa que de fet ja fan els seus habitants. El nom del riu procedeix del llatí **ammucula*, 'riu'.

El Baix Llobregat. El riu Llobregat, antic *Rubricatus* ('riu d'aigües vermelles') romà, és l'eix d'una comarca bastant artificial, formada per la PDT en un intent de descongestionar Barcelona, i que de fet és un sector del passadís prelitoral comprès entre l'Anoia i el delta del riu. La seva heterogeneïtat ha quedat encara augmentada per la intensa edificació que s'hi realitza, especialment als darrers anys.

El Barcelonès. És una mera plataforma compresa entre les muntanyes de Collserola i el mar, caracteritzada avui per la seva intensa edificació, que li dóna una singularitat humana innegable. L'antiga *Barcino* esdevingué Barcelona, que, partint d'un reduït espai entre els rius Llobregat i Besòs, acabà edificant tota la plataforma compresa entre aquests i desborda avui el Maresme, el Baix Llobregat i fins i tot el Vallès.

El Maresme. Segons els diccionaris, la paraula vol dir "regió d'aiguamolls vora el mar, sovint inundada". Però, llevat d'aquest origen històric del nom, la comarca és en realitat un passadís generalment molt estret, limitat per les muntanyes de la Serra Litoral, i que va en camí de convertir-se en una extensió més del Pla de Barcelona pel que fa a edificació. Un cop més, un petit sector de la comarca s'ha convertit en el motiu que li dóna nom tota sencera.

El Vallès Occidental. Novament, com en el cas del Penedès, tenim una comarca bastant homogènia partida en dues per conveniències d'extensió i per cercar capitalitats. El nom procedeix naturalment de *vall*, sembla que a través d'un primitiu *pagus vallensis*, 'població a la vall'.

El Vallès Oriental. De característiques semblants, però en aquest cas l'homogeneïtat es trenca encara més per l'existència del massís del Montseny, que n'ocupa la cantonada NE.

Les comarques gironines

De fet, agrupar en un sol apartat totes les comarques de Girona és tan arbitrari com la pròpia composició d'aquestes, la irregularitat de les quals abasta el paroxisme. Potser l'únic tret comú a totes és la dificultat d'encaixar-les en una unitat, que faria necessari considerar-les una per una. Partim doncs d'aquest supòsit en la nostra visió detallada.

La Selva. Recordem que en llatí *silva* era simplement 'bosc', sense la connotació més o menys tropical d'avui, i en això potser sí que està encertat el nom, que en realitat respon a una comarca natural, bé que la PDT la va deformar tant amb addicions i llevaments, que resta irreconoscible. Només, com a detall, esmentem que la localitat de Cassà de la Selva es troba avui al veí Gironès, de la qual ha estat arrabassada. La Selva comprèn no solament una certa part de la Depressió Prelitoral, sinó que, aprofitant el pas obert en la Serralada Litoral pel riu Tordera, inclou trossos de costa i, a més, les Guílleries, regió ben diferenciada. A canvi, perd un sector important que hom adjudica al Gironès. L'espoli compensat ens recorda els de les Garrigues i el Segrià.

El Gironès. Ja ha quedat dit gairebé tot sobre aquesta comarca a l'apartat anterior. De fet, es tracta d'un entorn creat per a donar una capitalitat a Girona, que no conté més que trossos de comarques veïnes. Recordem que l'antiga *Gerunda* no té uns orígens clars, si bé se l'ha relacionat amb *gerenda*, 'ciutat gestionada'.

El Pla de l'Estany. A la redefinició de comarques de la Generalitat de 1988, la rodalia de Banyoles se segregà del Gironès. Al capdavant, era una de les entitats que formaven aquesta unitat artificial.

La Garrotxa. Som ara davant d'un microcosmos de petites unitats fisiogràfiques molt diverses, agrupades sota aquest nom comú, que en realitat correspon només a una petita part, la Garrotxa pròpiament dita, que és la vall del riu Llierca. A més s'inclouen a la comarca la plana

d'en Bas, la subcomarca de Besalú, la vall d'Hos-
toles, la vall del riu Ser i alguns racons més. Però
és també innegable la funcionalitat d'aquesta
comarca quan a la vida, la freqüentació de mer-
cats i l'activitat econòmica. No hi ha hagut eti-
mologia més debatuda que la de Garrotxa, en
la que s'ha especulat des d'un canvi de sufix en
la paraula Guillerics fins a *carrotxa*, 'terra aspra,
montuosa', paraula usada al Berguedà.

L'Alt Empordà. Una vegada més, tenim
una comarca històrica dividida. L'Alt Empor-
dà comprèn la totalitat dels aiguavessants de la
Muga i la part empordanesa del Fluvià. Que-
da separada del Baix Empordà pel penyal de
Montgrí. El nom és un homenatge a Empúries,
l'antiga *Emporion*, 'mercat'.

El Baix Empordà. Més marítim i mun-
tanyós, comprèn un fragment del riu Ter, la
conca del Daró i de les rieres de Vall-llobrega
i Calonge.

La Catalunya francesa

Des del tractat dels Pirineus, aquesta ser-
ralada deixà, políticament, de ser un "eix" per
a esdevenir una "barrera". Així i tot, la Cata-
lunya francesa continua parlant català —uns
anys menystingut, ara rebollant amb força— i
la seva vitalitat i continuïtat amb la Catalunya
de l'Estat espanyol posa en evidència l'artificio-
sitat de les fronteres.

El Capcir. La comarca catalana més redu-
ïda es redueix a la capçalera de l'Aude i alguns
riuets més. De fet, és el sobrant de les veïnes.
Segons Coromines, tot suggereix que el nom és
una derivació de *capitium*, 'capdamunt', extrem
superior', cosa que quadra amb el seu origen de
capçalera de riu.

El Conflent. Si es convé que la Cerdanya
no s'estén més enllà del coll de la Perxa, cal ac-

ceptar una nova comarca, que es redueix a la
capçalera del riu Tet. Sens dubte el nom és una
derivació del llatí *confluente*, en al·lusió als cor-
rents de la part alta que conflueixen al Tet.

El Vallespir. En principi, es tracta de la vall
del riu Tec; és una faixa paral·lela a la serralada
pirinenca, difícil de distingir de la del Tet. No
està clar l'origen del nom; hom l'ha relacionat
amb la subcomarca dels *aspres*, nom dels seus
antics habitants: 'vall dels aspres'.

El Rosselló. És una plana tectònica bessona
de l'Empordà, solcada pel Tet i en part pel Tec.
Es tracta d'una extensió de l'antiga localitat
Ruscino, paraula ibèrica. El nom s'estengué a
tot el departament francès corresponent.

Conclusions

Hem vist, al llarg d'aquesta sumària repas-
sada, que els noms de les comarques no es cor-
responen gairebé mai amb la realitat física que
pretenen descriure. Només l'encerten quan,
com es fa amb les províncies, es defineixen *ex
novo* mitjançant el nom de la localitat entorn
de la qual s'articulen.

Per tant, hom conclou que hagués estat mi-
llor nomenar-les no comarques, sinó "circums-
cripcions" o una paraula anàloga, i descartar els
noms històrics i arrelats, que només indueixen
a confusió.

Bibliografia

IGLÉSIES, Josep (1967): *La divisió comarcal
catalana*. Quaderns de Cultura, 23. Barcelona,
Ed. Bruguera.

SOLÉ, Lluís (dir.) (1958): *Geografia de Ca-
talunya*. Barcelona, Editorial Aedos.

El concepte de ruralitat en els treballs d'onomàstica

JOSEP MARIA BERTRAN COMELLAS
Institut Pere Fontdevila (Gironella)

Presentació

El text exposa algunes reflexions sobre el
concepte de "toponímia rural" a partir de l'ús
que els toponimistes fan d'aquest concepte.

Quan vaig veure les àrees d'aquest XXX-
VI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica em
va cridar l'atenció la que diu *El món rural i la
toponímia catalana*. De seguida vaig començar
a llegir articles i llibres que em parlessin de la
toponímia rural i he de dir que l'únic que en
vaig treure va ser que el concepte de *toponímia
rural* és equívoc i, per tant, no em serveix, tal
com l'entenen molts autors, per a fer un estudi
seriós i científic; i és equívoc, al meu entendre,
per quatre raons: per l'ambigüitat del concepte,
per la manca de límits geogràfics ben definits,
per l'aplicació restringida de l'adjectiu *rural*
només a la toponímia (i no a l'antroponímia,
per exemple) i finalment per la informació es-
pecífica que podem treure d'allò que fa essen-
cialment diferent un topònim rural d'un altre
no rural, si és que hi ha alguna cosa que el faci
essencialment diferent; i entenc per informació
específica aquella que fa del topònim un mot
pertanyent a una classe de noms: els propis, i
dintre d'ells els topònims, la funció dels quals
és identificar de manera absolutament indivi-
dualitzada un lloc. Em demano si la ruralitat
ens ajuda a elaborar una teoria sobre el sistema
del nom propi i la seva naturalesa. La *ruralitat*
és una forma d'interpretació del topònim, és
una manera d'omplir-lo, poc o molt, de signi-

ficat. Amb això gairebé estem fent dels noms
comuns i dels propis alhora una mateixa cate-
goria lingüística.

Vegem-ho per parts.

En primer lloc perquè allò que és clarament
un concepte col·loquial, i per tant ambigu, sus-
ceptible de ser un mot polisèmic i de contorns
semàntics poc definits, és pres com a terme
científic i usat en lingüística, o si preferiu, en
onomàstica com a tecnicisme consolidat. Val
a dir que els qui ens dediquem a les branques
de lletres som especialment propensos a l'ús de
terminologia col·loquial en textos científics, la
qual cosa dificulta l'èxit de tota recerca i confon
els nostres lectors. Contràriament al que passa
en medicina o en economia, ciències pràcti-
ques i "serioses", en matèries com la nostra gai-
rebé tot s'hi val i, mentre altres s'afanyen a crear
una eina bàsica pel seu desenvolupament, això
és, un vocabulari científic, la lingüística i en
especial l'onomàstica, semblen no tenir pressa
per confeccionar una terminologia precisa que ens
permeti un treball sense ambigüitats.

Massa sovint el vocabulari científic del món
de les lletres, que poc o molt n'hi ha, és entès
i usat pel profà i per l'aprenent de filòleg com
vocabulari col·loquial, oblidant que en una
determinada ciència un mot té un únic signi-
ficat dels molts possibles que té en la llengua
col·loquial i que, a més, aquest significat queda
restringit a situacions i fets molt concrets. En

llenguatge científic no hi ha mots polisèmics, ni sinònims. El mot *substrat* en lingüística té un únic significat i, a més, no té cap sinònim. El mot *substrat* també el trobem en altres disciplines (filosofia, geologia, botànica) amb significats diferents, absolutament precisos i només són substituïbles per una parafrasi. El mateix hauria de passar aquí amb el terme *rural*.

La segona raó és que no veig clars els límits geogràfics, psicològics i de valors de la *ruralitat*. Em demano si cal oposar *rural* a *urbà* o a *no-rural*. En qualsevol cas i amb l'ajuda del diccionari arribo a la conclusió que el topònim rural és el *relatiu o pertanyent al camp*. Una definició sorprenent diu que la toponímia rural és aquella que queda fora del nucli urbà¹. Sembla clar, però no ho és gens. Al meu poble hi ha rases, fonts, cases de pagès, camins, recs, basses i fins el riu que en algun moment van ser rurals i ara no són rurals. Vull dir que el creixement de la vila, perceptible sobretot els darrers trenta anys ha clos dins els límits urbans llocs que no fa pas gaire eren ben allunyats de les zones llavors habitades. Em demano si això canvia la naturalesa i la càrrega informativa del nom de lloc. Hom pot al·legar que per aquests antics topònims rurals podem seguir el creixement de les ciutats o de l'economia i formes de vida d'altres èpoques. Però personalment crec que la toponímia és la documentació més pobre per aquesta fi. Sovint les fonts d'informació sobre poblament, economia, etc. són altres i molt

més completes i detallades. Poquíssimes vegades la toponímia és la clau en una investigació de les ciències socials. Us remeto a una reflexió que feia en Miquel Tarradell respecte a l'arqueologia sobre el món prehistòric en relació amb la toponímia². La sola consideració de *ciència auxiliar* que rep per part dels historiadors diu força sobre la precarietat del seu pes en les ciències socials.

Per altra banda hi ha el cas contrari. Antigues poblacions de les que avui no en queda res³ o potser una casa de pagès⁴ i prou, són topònims rurals o urbans? ¿Cal considerar el topònim amb les característiques de *rural* o *urbà* que el lloc té avui o com era abans? I quan és aquest *abans*?

Tot plegat em fa pensar en la qüestió de *toponímia major* versus *toponímia menor*⁵. En tot aquest assumpte hi veig una llacuna terminològica greu. Crec que per al lingüista en qüestió de topònims -que al capdavant són noms, simples mots- l'important va per un altre cantó. Per als historiadors⁶, en canvi, sí que pot ser rellevant que un topònim sigui o no lluny d'un nucli de població actual o pretèrit. Però insisteixo que el topònim rares vegades ens dona la major part d'informació que tenim dels llocs. Un exemple d'ús pràctic de la toponímia a les ciències socials ens el dona l'article de Joan Tort a la revista electrònic *Scripta Nova*, que duu per títol "Toponimia y marginalidad geográfica. Los nombres de lugar como reflejo de una

interpretación del espacio"⁷. ¿El terme *marginalidad* es podria referir a alguna mena de *ruralitat*? De la seva lectura en desprenco que sí, que hi ha una mena de *ruralitat*, de lloc apartat dels nuclis fixos d'assentament. Però tot i així l'arqueologia ens demostra que llocs habitats, avui masies o veïnats, en èpoques pre- i protohistòriques eren llocs de recer de comunitats ramaderes, on segurament només hi passaven l'hivern i tota l'activitat de pasturatge, la major part de l'any, eren les zones altes i rasos de muntanya i mitja muntanya. Aquí se'm fa difícil distingir què i on és la *marginalidad*. Insisteixo en la idea que els criteris geogràfics són un intent de semantitzar el nom propi i, a més, són subjectius i fàcilment mutables i al mateix temps oblidem criteris lingüístics fonamentals com ara la naturalesa i els tipus de noms propis i allò els caracteritza com a tals.

Encara una darrera qüestió sobre la *ruralitat*: ¿hi ha topònims més rurals que altres? Vull dir si la ruralitat té una gradació deguda a l'antiguitat i ubicació del topònim. Em demano si un antic topònim rural, ara dins un nucli urbà com Les Borges és més rural que un cas semblant però al nucli urbà de Lleida o de Barcelona. En altres mots, *rural* s'oposa a què? i s'hi oposa per contradictorietat (o *rural* o *urbà*) o per contrarietat (*rural*, *menys rural*, *una mica urbà*, *molt urbà*)? El meu estimat i recordat mestre i professor de lingüística francesa a la Universitat el Dr. Moreu té un llibret titulat *Toponímia urbana i onomàstica vària*⁸ on semblen clars, a primera vista els límits de la toponímia urbana, però ni en fixa límits definitius ni criteris de delimitació ni resol la qüestió de si *rural* i *urbà* s'exclouen mútuament o hi ha alguna cosa més.

En tercer lloc una divisió de l'onomàstica en toponímia, antroponímia, zoonímia, fitonímia (o noms de plantes), ergonímia (o noms d'invents), teonímia, crononímia, astronímia⁹ etc. suposaria que el terme *rural* es podria aplicar a cadascuna d'aquestes branques de l'onomàstica¹⁰. Sobretot quan alguns noms propis actuen ara de topònims, ara d'antropònims i alguna vegada de zoònims i tot. Em refereixo als topònims que duen el nom del seu propietari, com ara les masies o als renoms de les cases i dels seus habitants. ¿Algú ha fet mai una comparació entre els noms de gats i gossos de ciutat i els de pagès? I si la microtoponímia, o si preferiu l'anomenada toponímia menor -que per alguns autors tracta de llocs (objectes) petits-, s'aplica al món rural ¿hi ha algun motiu per no aplicar-la al món urbà? Us asseguro que al meu poble i arreu hi ha raconades, solars, horts, costes i rases i que tenen nom i mai he vist un treball de toponímia menor, ni tan sols un paràgraf, que consideri aquests llocs petits de forma diferenciada precisament per ser petits.

La quarta raó és potser la de més pes. Es tracta de veure si és rellevant, des d'un punt de vista lingüístic, que un topònim es trobi en una vall despoblada o al centre d'un gran nucli urbà. Per un historiador sí que és rellevant que un nucli urbà es trobi en un lloc o un altre de la geografia i que tingui una o altra densitat demogràfica i un nombre determinat d'habitants, però per al filòleg no ho veig tan important. Dit d'una altra manera, em pregunto si algun filòleg veu la ruralitat o urbanitat dels següents topònims berguedans: *Carrer Vell*, *Carrer del Mig*, *Carrer del Sol* o *Carrer del Riu*. Doncs bé,

¹ SUÁREZ ZARALLO, Maria Purificación (1989): "Problemas de investigación onomástica" dins *Revista de Estudios Extremeños* XLV, 2, pàg. 345.

² TARRADELL, Miquel: *Les Arrels de Catalunya*, ISBN84-316-1803-5, pàg. 198: "...sovint s'esdevé que els lingüistes aprofiten, per a bastir llurs reconstruccions, dades dels arqueòlegs, que les donen com a segures i ho són ben poc. I també ens trobem sovint que els arqueòlegs volen ajudar les hipòtesis amb notícies de tipus lingüístic, que en un moment determinat, o segons un erudit concret, semblen sòlides i després es desfan passats uns quants anys".

³ Com el poblat medieval de Vilosiu al Berguedà.

⁴ Com el poblat medieval de Minoves al Berguedà.

⁵ Cf. DDAA (1995): *Namenforschung*. Berlín: de Gruyter, vol. I. *Überblick, Geschichte, Richtungen, Institutionen*: El capítol XVI està dedicat a *Flurname*, que tradueix en anglès i en francès *microtoponyms* i *microtoponymes* (també llocs dits) respectivament. No es tracta tant de la grandària dels llocs als que es refereixen, com semblen interpretar-ho alguns autors catalans, sinó més aviat al fet que els llocs són "no habitats", com ara camps, prats, plantacions rierols, valls, muntanyes, fonts, estanys, llacs, camins, fàbriques, fronteres, corriols, carrers...

Cf. També Hans WALTHER (2003): *Namenkunde und geschichtliche Landeskunde*, Leipzig, pàg. 17-19, on classifica els topònims i on dona el nom de *Makrotoponymie als geographische Großobjektnamen* i *Mikrotoponymie* per als *Kleinobjektnamen*.

⁶ BERTRAN, J. M. (2009): "Llengua i arqueologia", dins *II Col·loqui Internacional d'Arqueologia d'Odèn*. Odèn 4 -5 d'abril de 2009. Text en premsa.

⁷ TORT DONADA, Joan (2003): *Toponimia y marginalidad geográfica*. Los nombres de lugar como reflejo de una interpretación del espacio y territorio, dins "Scripta Nova, Revista electrónica de Geografía y ciencias sociales". Universidad de Barcelona ISSN: 1138-9788 Vol. VII, núm. 3. <http://www.ub.es/geocrit/sn/sn-138.htm>

⁸ MOREU-REY, Enric (1974): *Toponímia urbana i onomàstica vària*, Palma de Mallorca.

⁹ Per la classificació dels noms propis objecte de l'onomàstica vegeu GARDINER, Alan, (1940-1954): *The Theory of Proper Names*, Londres; BACH, Adolph, (1943-1952): *Deutsche Namenkunde*, Heidelberg/ Berlin; FARHANG Zabeeh, (1968): *What is a Name?* La Haia; WALTHERS, Hans (1973): "Zu den gesellschaftswissenschaftlichen Grundpositionen der Namenforschung", dins *Eichler et al.*, pàgs 13-73; IGLESIAS OVEJEROS, Àngel (1991): "Nombres propios: para una tentativa de clasificación", dins *Badia i Margarit*, pàgs. 229-241; IGLESIAS OVEJEROS, Àngel (2000): "Pour une terminologie univoque de la désignation onomastique: Noms de Noms Propres", dins *Kremer /Šrámek*, pàgs. 41-57; VAN LANGENDONCK, Willy (1998): "A Typological Approach to Place-Name Categories", dins *Nicolaissen*, vol. 1, pàgs. 342-348.

¹⁰ Així arribaríem a una onomàstica rural, és a dir, una antroponímia rural, una zoonímia rural, una fitonímia rural etc. Es tracta del *dictum de omnibus singulis*, fonament del mètode inductiu. En conseqüència dins dels crematònims (noms d'institucions, de fets històrics, d'obres d'art i altres) ens trobem amb dos esdeveniments de la Guerra d'Espanya, la *Batalla de l'Ebre* i la *Batalla de Madrid*. Em demano si hi ha un crematònim rural, la batalla entorn de l'Ebre i un d'urbà, la de Madrid. Per l'estatus de nom propi dels fets històrics i, per tant, com a objectes de l'onomàstica vegeu BAUER, Gerhard, (1996): "Übergangsformen zwischen Eigennamen und Gattungsnamen", dins *Eichler et al.* pàgs.1616 -1621.

els dos primers corresponen a sengles blocs de pisos de treballadors de l'antiga colònia agrícola de Graugés, al terme d'Avià i cadascun d'ells es troba al bell mig de camps de cultiu, indret ben rural. Els altres dos són al mig de Gironella. Igualment per a la *Font del Lledó* o *La Rasa*, dos topònims que trobem al Berguedà tant al camp, isolats i lluny de nuclis habitats o cases de pagès i també al bell mig de poblacions. Quina diferència hi ha per al filòleg entre *La Rasa* al centre urbà de Gironella i *La Rasa* al mig del bosc de Cal Temporal, a pagès?

Si tenim en compte l'ús que fem de l'anomenada toponímia rural i de la no rural, fins i tot jo hi afegiria l'ús de l'onomàstica en general, no veig massa diferències d'ús entre l'una i l'altra toponímia. En primer lloc diré que, com a filòleg, la toponímia ens ajuda a seguir la història de la llengua en la seva fonètica, la gramàtica, un vocabulari de noms ja perduts com a apel·latius, la dialectologia, contacte de llengües, etc. També és una ciència de gran ajut als historiadors i arqueòlegs, als geòlegs, etc. quan disposen de poca o cap documentació escrita. Però el tipus d'estudis que podem fer i de conclusions que podem treure de la toponímia urbana o rural, des d'un punt de vista estrictament filològic, són absolutament els mateixos. Podeu al·legar que el món rural con-

serva solucions més genuïnes. Fa quinze o vint anys potser encara era així; avui l'escola, la televisió i la immigració ha canviat dràsticament el panorama. També diré que els fets anecdòtics, les interpretacions errònies dels noms o les traduccions desafortunades les trobem tant a ciutat com al mig de paratges deshabitats o inclús inhòspits.

Tot plegat crec que per al filòleg les diferències que veig entre la toponímia del món rural i la del món urbà, si ens limitem a aquests dos camps de recerca i tal com l'entenen els qui usen aquests qualificatius, és que al món urbà és difícil trobar un topònim no documentat i molt fàcil saber-ne la motivació. Les administracions han cuidat molt bé els noms de places i carrers, prou que ho sabem, i la documentació sobre la història dels nuclis urbans és més abundant que la de zones despoblades. Una altra diferència és que la toponímia rural ofereix a l'investigador moltes sorpreses, molt camp per explorar i molts noms per descobrir. Cal, a més de consultar documentació escrita, un intensiu treball de camp que ens fa les recerques molt més agraïdes, amb molt contacte humà, amb fonts orals i vives, amb dades arqueològiques, orogràfiques, anecdòtiques, climatològiques etc que no ens donen les avorrides recerques als arxius sobre nuclis urbans.

Toponímia rural de les comarques gironines a la *Gazette de Gironne* (1812)

ANNA-MARIA CORREDOR PLAJA
Universitat de Girona

La *Gazette de Gironne* va ser un diari impulsat pel règim napoleònic a les comarques gironines durant l'ocupació francesa, tot i que només es conserven els exemplars de l'any 1812 (tret del número 16, que és introbable); es tractava d'un bisetmanari de només quatre fulls, que sortia els diumenges i els dijous, i era escrit a dues columnes: la de l'esquerra contenia el text en francès, i la de la dreta la seva traducció, que va ser en català en el primer número i en espanyol en tots els altres. Ja podem pensar que les notícies feien sobretot referència a les disposicions que anava decretant el govern francès i que afectaven el nostre territori, però també n'hi havia sobre l'actualitat en política internacional o sobre els espectacles que s'organitzaven a Girona.

Entre les disposicions del govern francès, ens hem fixat en les que fan referència a l'arrendament públic dels anomenats béns nacionals, que trobem en alguns diaris sota la rubrica "Biens domaniaux/Bienes nacionales" o "Administration des domaines/Administración de bienes nacionales", on es relacionen finques rústiques (masies i terres) i delmes de diversos productes pertanyents a diferents municipis gironins i que eren expropiats a particulars i a diferents comunitats religioses.

L'objectiu d'aquesta comunicació és donar a conèixer els topònims que s'esmenten i altres informacions que els acompanyen (ubicació, característiques, nom del propietari d'origen...), però vet aquí que en analitzar

els documents originals va sorgir una primera dificultat en comprovar que alguns noms primer són afrancesats i després castellanitzats, o bé fins i tot es dona algun cas en què en passar d'una llengua a l'altra canvien fins al punt que no es pot saber de quin topònim es tracta. A això cal afegir que són noms dispersos per totes les comarques gironines, i doncs, més o menys allunyats del nostre àmbit d'estudi habitual, cosa que en dificulta la identificació. Aleshores, en lloc d'arriscar-nos a donar una llista de topònims, en la qual segur que hi hauria molts errors, hem optat per oferir la transcripció íntegra dels documents en un annex i per fer una anàlisi de les alteracions lingüístiques observades.

1. El material analitzat

Pertany a tres exemplars: el número 41 (21 de maig del 1812), el número 44 (31 de maig del 1812) i el número 45 (4 de juny del 1812). Seguint el patró administratiu francès, els béns estan ordenats per comunes o municipis i per cantons. Així, en cada exemplar trobem els cantons i comunes següents:

Número 41: cantó Oest de Figueres (comunes de Siurana, Vilamalla, Navata, Vilamacolum, Llers, Biure, Vilatenim, Peralada, Ciutat de Figueres), cantó de La Jonquera (comunes de Buscarós, Campmany, Cantallops), cantó de Caste-

¹¹ Per casos de toponímia urbana cf. MOREU-REY, Enric (1974): *Toponímia urbana i onomàstica vària*, Palma de Mallorca, *Topònims imposats i Topònims deformats*, pàg. 67-70. Per la toponímia rural cito el cas del Roc i Bauma de Cal Guaita, sobre Sant Agustí d'Isanta al Solsonès, anomenats jocosament pels pagesos de la zona Roc i Bauma de cal "Gaita". La revista *Natura i Aventura, revista d'activitats a l'aire lliure per Catalunya i Andorra*, núm. 20, setembre de 2008, pàg. 18 l'anomena el Sac de Gemecs(!).

¹ La transcripció ha estat feta respectant totalment la grafia dels documents.

lló d'Empúries (comunes de Pedret i Marzá, Pau, Delfià, Castelló d'Empúries, Roses, Garriguella, Sant Pere Pescador, Vilajuïga), cantó de Llança (comunes de Sant Miquel de Colera, Santa Creu del Port, Llança, Sant Climent Sescebes).

Número 44: cantó Est de Girona (comunes de Bordils, Sant Joan de Mollet, Cervià, Vilafreser, Sant Andreu Salou, Palau-sacosta, Vidreres, Cassà de la Selva, Caldes de Malavella), cantó Oest de Girona (comunes d'Aiguaviva, Vilablareix, Franciac, Ginestar, Vilobí, Salitja, Taialà i Sant Ponç, Quart, Sant Gregori, Girona).

Número 45: cantó de Calella, cantó d'Hostalric (comunes de Maçanet de la Selva, Arbúcies, Blanes, Massanes, Riudarenes), cantó d'Amer, cantó de Bàscara (comunes de Calabuig, Esponellà, Felines, Vilert, Vila-robau), cantó de Banyoles, cantó de Torroella de Montgrí (comunes de Torroella de Montgrí, Valveralla, Ullà, Ventalló, L'Armentera, Albons, Empúries i *Saint Elaux*², Verges, L'Escala, Belloc).

2. Observacions quant a la grafia dels topònims

Com hem indicat anteriorment, els noms catalans primer són afrancesats i després castellanitzats. Així, en el text francès, i pel que fa als noms de les poblacions, notem la supressió de l'accent final en topònims com Llansa (Llança), Ventallo (Ventalló), Torroella de Montgri (Torroella de Montgrí), Ulla (Ullà), Esponella (Esponellà), Cervia (Cervià), Delfia (Delfià), Vilovi (Vilobí), etc.: en francès, no cal cap accent per marcar que cal pronunciar el mot agut, ja que l'accent tònic sempre recau en l'última vocal pronunciada. Per això mateix, també trobem suprimits altres accents no finals com ara en els topònims Bascara (Bàscara), Pubol (Púbol), etc. En el text castellà, en canvi, se sol mantenir l'accent gràfic final i de vegades fins i tot s'afegeix en casos en què no és necessari: Amér, Massanét, Mollét, San Miguel de Coléra, Llérns, etc.

Observem també la traducció dels noms de sants en els topònims compostos, tant en el text francès com en el castellà: St Pierre de Galligans/San Pedro de Galligans (Sant Pere de Galligans), St Pierre de Rhoda/San Pedro de Rhoda (Sant Pere de Rodes), St Jean de Mollet/San Juan de Mollét (Sant Joan de Mollet), St Quirch/San Quirch (Sant Quirze), etc... Però trobem també St Pera Cercada/San Pedro Cercada (Sant Pere Cercada) o St Miquel de Fluvia/San Miguel de Fluvia (Sant Miquel de Fluvià). Altres casos: llegim en el text francès Bagnolas (Banyoles), Solsonne (Solsona), que en el text castellà apareixen com a Bañolas i Solsona. En el cas de La Jonquière (La Jonquera) i Figuières (Figueres), notem que s'ha afrancesat el topònim però accentuant-lo (per bé que l'accent hauria de ser greu en tots dos casos) es manté la segona vocal com a tònica, com en català; aquí el castellà emprà les formes ben conegudes de La Junquera i Figueras.

Quant als noms de masos o de finques, en passar d'una llengua a l'altra de vegades es noten simples canvis com poden ser els següents: le mas Casanova/el mas Casanoba, la Castell/el Castell; en algun cas, observem que el text castellà es limita a copiar totalment o parcialment del francès: le mas Thomas/el mas Thomas, le mas Sabassonna/el mas Sabassona, la métairie du Christ/el mas del Christo, etc.

Però així com en totes aquestes formes podem reconèixer el topònim català, trobem una sèrie de noms en què això és pràcticament impossible:

Le Mas Vincent del Roch/el mas Viacruz del Roc (L'Escala)

La Grolera/La Galera (Torroella de Montgrí)

La métairie dite Las Tessa/la alqueria llamada Lastepa (Llers)

La métairie dite Lebernat/la alqueria llamada Tebernat (Castelló d'Empúries)

La métairie dite Messentos/la alqueria llamada Mepentos (La Selva de Mar)

Le cortal Llabrer/la alqueria llamada Cortal de Llabier (Castelló d'Empúries)

Sabretany/Sobretany (Belloc; en aquest cas sí que es pot reconèixer el topònim Sobrestany)

A banda d'aquests exemples, hi ha una gran quantitat de topònims que contenen un cognom en la seva composició, i aquests són els que potser han estat menys manipulats, encara que en algun cas sí que hi ha hagut petites modificacions. La gran majoria es troben escrits exactament igual en el text francès i en el text castellà. Vegem-ne uns quants: el mas Boix, el mas Silavella, el mas Vidal, el mas Portell, el masos Castells, Salles (es pot tractar de Sallés...), Palomeras, Xiberta i Rirabella, els masos Nou, Casanova i Sabata, el mas Mardana (cognom?³), els masos Puig, Figueres, Real, Torra i Vaguerra, el mas Pi, el mas Garriga⁴, el mas d'en Mates, i un llarguíssim etcètera. (Evidentment, l'article introductori en el text francès no és “el” sinó “le”).

Un parell de casos particulars: el mas Morcail, que trobem escrit així en les dues llengües, deu ser un afrancesament d'un topònim català. Pel que fa al mas dels Frares, que es precisa que prové dels dominics de Girona i que trobem situat en tres poblacions, és un cas especial, ja que en tots dos textos s'ha mantingut el substantiu català frares (le mas des Frares/el mas dels Frares).

Pel que fa als termes genèrics dels topònims, el que més sovinteja és *mas/manso*, i després trobem *métairie* i *campagne*, i en molt poques ocasions *cortal*⁵: en castellà, *métairie* es troba traduït per *manso* (*Gazette* del 4 de juny) o per *alqueria* (*Gazette* del 21 de maig); pel que fa a *campagne* trobem *campo* (*Gazette* del 4 de juny) i *casa de campo* (*Gazette* del 31 de maig) i en un cas també *casa de campo o granja*. Cal entendre que *une campagne* és *une maison de campagne*, és a dir una masia i no pas un camp (en francès hauria dit *champ*), cosa que queda molt clara en el cas de “une campagne avec ses dépendances” (*Gazette* del 31 de maig). Comentem de passada que un altre mot que ens sembla mal traduït és *jardin*, que trobem en el text castellà com a *jardín* quan en aquest context designa més aviat un hort: doncs bé, només en una ocasió (*Gazette* del 21 de maig)

es troba traduït així (“Le couvent et le jardin de Saint-Pierre de Rhoda”/ “El Convento y huerto de San Pedro de Roda”). Pel que fa a *cortal*, el text francès fa un manlleu del mot català i diu, per exemple, “Le cortal Moduguer”, mentre que el text castellà emprà el mot *cortal* com a part d'un topònim compost que introdueix en tots els casos amb el terme *alqueria* (sense accent en l'original): “La Alqueria llamada Cortal Moduguer”.

Com hem dit abans, acompanyem aquesta exposició amb la transcripció dels documents, on a més dels topònims es pot trobar el nom de les persones (barons, ducs, marquesos i altres terratinents de l'època) o de les institucions d'on provenen (convents i monestirs) i, en la majoria dels casos, la dimensió de les finques expressada en vessanes (vasannes⁶/vesanas).

Tot plegat, doncs, ens permet conèixer un dels efectes de l'ocupació francesa al nostre territori des del modest punt de vista de la toponímia.

3. Bibliografia i fonts consultades

COSTA, LL. (1987): *Història de la premsa a la ciutat de Girona* (1787-1939). Girona: Ajuntament.

COSTA, LL. (2003): *Els mitjans de comunicació a Girona* (1787-2003). Girona: Ajuntament.

Institut d'Estudis Catalans (2007): *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 62/Enciclopèdia catalana.

PUIG i OLIVER, LL. M. (1985): *Tomàs Puig: catalanisme i afrancesament*. Barcelona: IEC.

PUIG i OLIVER, LL. M. (1974): “Notes sobre la premsa napoleònica a Girona”, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol 22, pàg. 337-350.

Gazette de Gironne: núm. 41 (21 de maig del 1812), núm. 44 (31 de maig del 1812), núm. 45 (4 de juny del 1812).

² Ho escrivim emprant la forma literal de l'original, atès que el text en francès diu “Saint Elaux” i el text castellà “Saintelaux”. Segons els suggeriments d'alguns assistents al Col·loqui, es pot tractar de Santa Eulàlia. Efectivament, encara avui, Santa Eulàlia és un petit nucli de població que pertany al municipi de Palau de Santa Eulàlia, a l'Alt Empordà.

³ Actualment és el nom d'un poble d'Astúries.

⁴ En aquest cas, el nom del mas ha estat omès en el text francès.

⁵ Segons la segona accepció proposada pel DIEC, es tractaria d'un mas destinat exclusivament a la ramaderia.

⁶ Com que aquesta mesura no existeix en francès, en comptes de buscar una equivalència es degué optar per calcar la paraula catalana.

4. Annex

Gazette de Gironne, núm 45 (4 de juny del 1812)

CANTON DE CALELLA.

Plusieurs portions de dimes, provenant de divers monastères ou d'individus expatriés.

CANTON D'HOSTALRIC.

Commune de Massanet de la Selva.

Une campagne provenant du sieur Pelicer. Deux portions de dime, l'une du marquis d'Aytona et l'autre de l'abbaye de Breda.

Commune d'Arbusias.

Deux portions de dime, l'une provenant du marquis de dos Rius et l'autre d'Antoine. Pascal de Ripoll.

Commune de Blanes.

Trois portions de dime, provenant du marquis d'Aytona, du chapitre de Solsonne et de l'abbaye de Breda.

Commune de Massanas.

Quatre portions de dime, provenant du duc de Hajar et de trois monastères.

Commune de Riu d'Arenas.

Quatre portions de dime, provenant des marquis d'Aytona, comte d'Aranda, baron d'Espouilla et du prieuré de St. Pera Cercada.

CANTON DE AMER.

Plusieurs portions de dimes, provenant de divers monastères ou d'individus expatriés.

CANTON DE BASCARA.

Commune de Calabuig.

Les mas Nou, Casanova et Sabata, un moulin à farine et une portion de dime, le tout provenant du sieur Milans.

Commune d'Esponella.

Une campagne et une portion de dime, provenant du baron d'Esponella.

Commune de Fallinas.

Le mas Puig, provenant du sieur Carles.

Commune d'Orfans.

Un moulin à farine, provenant du c.te de Perelada.

CANTON DE CALELLA.

Diversas porciones de diezmos, provenientes de diferentes Monasterios, ó de individuos expatriados.

CANTON DE HOSTALRIC.

Comun de Massanet de la Selva.

Un campo procedente del Señor Pellicer. Dos porciones de diezmo, una del Marqués de Aytona, y otra de la Abadía de Breda.

Comun de Arbusias.

Dos porciones de diezmo, una procedente del marqués de Dos Rius, y otra de Antonio Pascal de Ripoll.

Comun de Blanes.

Tres porciones de diezmo, procedente del Marqués de Aytona, del Cabildo de Solsona, y de la Abadía de Breda.

Comun de Massanas.

Quatro porciones de diezmo, procedente del Duque de Hajar, y de tres Monasterios.

Comun de Riudarenas.

Quatro porciones de diezmo, procedente del Marqués de Aytona, del Conde de Aranda, del Barón de Esponellá, y del Priorato de San Pedro de Cercada.

CANTON DE AMÉR.

Muchas porciones de diezmos, procedentes de diversos Monasterios ó de individuos emigrados.

CANTON DE BÀSCARA.

Comun de Calabuig.

Los mansos, Nou, Casanova, y Sabata, un Molino harinero, y una porcion de diezmo, todo proveniente del Señor Milans.

Comun de Esponellá.

Un campo, y una porcion de diezmo, procedente del Barón de Esponellá.

Comun de Fallinas.

El Mas Puig, proveniente del Señor Carles.

Comun de Orfans.

Un Molino harinero, proveniente del Señor Conde de Perelada.

Commune de Vilert.

Le mas Mardana, contenant 20 vasannes de terre et de 100 vasannes de bois, provenant du couvent de St. Feliu de Guixols.

Une portion de dime, provenant de couvent de Bagnolas.

Commune de Vilarobau.

Deux portions de dime, provenant des couvens de St. Pierre de Galligans et de St. Pierre de Rhoda.

CANTON DE BAGNOLAS.

Commune de Bagnolas.

La dime, provenant du Couvent dudit lieu.

CANTON DE TORROELLA DE MONTGRI.

Commune de Torroella de Montgri.

Un moulin à farine, provenant du comte de Solterra.

Le moli del Mitg, (85 vasannes.)

La Grolera, (50 vasannes.)

Le mas Nou, (70 vasannes.) provenant du même.

Les mas puig Figueras, Réal, Torra, Vaguerra, un jardin, vignes, terres, olivettes etc., provenant du sieur Carles.

Trois portions de dime, provenant tant du même sieur Carles, que du comte de Solterra et de l'abaye d'Amer.

Commune de Valveralla.

Une campagne en bonne culture, provenant du s.r Pelicer.

Deux Portions de dime, provenant des Dominicains de Gironne et du bénéfice de St. Miguel de Fluvia.

Commune d'Ullá.

Une campagne en bonne culture, provenant du s.r Carles.

Une portion de dime provenant du sieur Pouplana.

Commune de Ventalló.

Une campagne en bonne culture, provenant du sieur Pelicer.

Deux portions de dime, provenant des Dominicains de Gironne et du bénéfice de St Miguel de Fluvia.

Comun de Vilert.

El mas Mardana de 20 vesanas de tierra, y 100 vesanas de bosque, proveniente del Convento de San Feliu de Guixols.

Una porcion del diezmo procedente del Convento de Bañolas.

Comun de Vilarobau.

Dos porciones de diezmo, procedente de los Conventos de San Pedro de Galligans, y San Pedro de Rhoda.

CANTON DE BAÑOLAS.

Comun de Bañolas.

El diezmo procedente del Convento de dicho Pueblo.

CANTON DE TORROELLA DE MONTGRI.

Comun de Torroella de Montgri.

Un Molino harinero, proveniente del Conde de Solterra.

Lo Moli del mitg (85 vesanas)

La Galera (50 vesanas.)

Lo mas Nou (70 vesanas) procedente del mismo.

Los mansos Puig, Figueras, Real, Torra, Vaguerra, un jardin, viñas, tierras, olivares &c. proveniente del Señor Carles.

Tres porciones de diezmo provenientes, del Señor Carles, del Conde de Solterra, y de la Abadía de Amér.

Comun de Valveralla.

Un campo bien cultivado, procedente del Señor Pellicer.

Dos porciones de diezmo, procedentes de los Dominicos de Gerona y del Beneficio de San Miquel de Fluvia.

Comun de Ullá.

Un campo bien cultivado procedente del Sr. Carles.

Una porcion de diezmo proveniente del Sr. Pouplana.

Comun de Ventalló.

Un campo bien cultivado procedente del Sr. Pellicer.

Dos porciones de diezmo, procedente de los Dominicos de Gerona, y del Beneficio de San Miguel de Fluvia.

Commune d'Armentera.

Une campagne de 35 vasannes, provenant du marquis de la Quadra.

Le mas Elias, provenant du baron de Sabassona.

Commune d'Albons.

La métairie dite la Castell, de 200 vasannes, provenant du baron d'Albons.

Le mas Thomas, provenant du sieur Carles.

Une portion de dime, provenant du baron d'Albons.

Commune d'Ampurias et Saint Elaux.

Le mas Sabassonna, provenant du B. de Sabassonna.

Une métairie, provenant du baron d'Albons.

Commune de Verges.

Le mas Pi, (40 vasannes) provenant du baron de Pubol.

Une portion de dimes, provenant du bénéfice de St Quirch.

Commune de la Escala.

Le mas Vincent del Roch, provenant du sieur Carles.

Une portion de dime provenant du C. de Plalencia.

Commune de Belcaire.

Une métairie au Veynat de Sabretany, (85 vasannes) provenant du sieur Pouplana.

Une métairie, provenant des Augustins de Torroella de Montgri.

Une métairie, provenant de la Pupille ferrer et Genover.

La métairie du Christ, provenant de don Francisco Artigas de Barcelonne.

Comun de Armentera.

Un campo de 35 vesanas, procedente del Marqués de la Quadra.

El mas Elias, proveniente del Baron de Sabassona.

Comun de Albons.

El Mas llamado el Castell de 200 vesanas, proveniente del Barón de Albons.

El Mas Thomas, procedente del Señor Carles.

Una porcion de diezmo, procedente del Barón de Albons.

Comun de Ampurias, y Saintelaux.

El Mas Sabassona, procedente del Barón del mismo nombre.

Una Granja, proveniente del Barón de Albons.

Comun de Vêrges.

El Mas Pi (40 vesanas) proveniente del Barón de Pubol.

Una porcion de diezmo, procedente del Beneficio de San Quirch.

Comun de la Escala.

El Mas Viacruz del Roc, proveniente del Sr. Carles.

Una porcion de diezmo, procedente del Conde de Placencia.

Comun de Bellcayre.

Un manso en el vecindado de Sobretany (85 vesanas) procedente del Señor Pouplana.

Dos idem, procedentes de los Agustinos de Torroella de Montgri.

Otro proveniente de la pubilla Ferrer, y Genover.

El Mas del Christo, procedente de Don Francisco Artigas de Barcelona.

Commune de Llers.

La métairie dites Las Tessa, située aux Hostalets près de la Muga, provenant du sieur Guinard d'Agullana.

Celle dite le mas d'en Matas, située à pont de Moulins, provenant du baron de Serrahi.

Une pièce de terre et un petit bois (40 vasannes environ) près de la muga, provenant du comte de Perelada.

Commune de Viura.

La dime provenant de la comtesse de Toralva.

CANTON EST DE FIGUÈRES.

Commune de Vilatenim.

Une métairie à Palol (70 vasannes environ) provenant du sieur Bueno.

Deux tiers de la dime, l'une provenant du marquis de Campmany et l'autre de l'archiprêtre de Vilabertran.

Commune de Perelada.

La terre dite Thomas de Dalt, provenant des carmes de Perelada.

Ville de Figüeres.

Diverses maisons détaillées en l'affiche.

Un héritage du baron de Serrahi, contenant 74 vasannes, en plusieurs pièces.

Trois champs provenant du sieur Calaf (20 vasannes.)

CANTON DE LA JONQUÈRE.

Commune de Buscaros.

Les lièges provenant du comte de Darnius.

Le mas portell, provenant du même.

La dime des lièges, provenant dudit comte.

Commune de Campmany.

Deux héritages, l'un provenant du comte de Sabater et l'autre du sieur Guinard d'Agullana.

Commune de Cantallops.

Un moulin et un héritage en dépendant, provenant du sieur Guinard d'Agullana.

Un héritage provenant du même.

CANTON DE CASTELLO D'AMPURIAS.

Le tiers de la dime, provenant du sieur Antoine Caldero.

Comun de Llêrs.

La Alqueria llamada Lastepa, situada en los hostalets cerca de la Muga, procedente del Señor Guinard de Agullana.

La llamada Mas den Matas, situada en Pont de Molins, procedente del Baron de Serrahi.

Una pieza de tierra, y un pequeño bosque (de poco menos de 40 vesanas) cerca de la Muga, procedente de la condesa de Perelada.

Comun de Viure.

El diezmo procedente de la Condesa de Torralva.

CANTON DEL EST DE FIGUERAS.

Comun de Vilatenim.

Una Alqueria en Palol (de cerca de 70 vesanas) procedente del Señor Bueno.

Dos tercios de diezmo, uno procedente del Marques de Campmany, y el otro del Arcipreste de Vilabertran.

Comun de Perelada.

La tierra llamada Thomas de Dalt, procedente del carmen de Perelada.

Ciudad de Figueras.

Varias casas detalladas en el estado de fixation.

Una heredad procedente del baron de Serrahi que contiene 74 vesanas en muchas piezas.

Tres campos procedentes del Señor Calf, (20 vesanas).

CANTON DE LA JUNQUERA.

Comun de Buscaros.

Los Corchos procedentes del Conde de Darnius.

El Mas Portell procedente del mismo.

El diezmo de los Corchos, procedente del dicho Conde.

Comun de Campmañy.

Dos heredades, una procedente del Conde de Sabatér, y la otra del Señor Guinard de Agullana.

Comun de Cantallops.

Un Molino y una heredad de él dependiente, procedente del Señor Guinard de Agullana.

Una heredad procedente del mismo.

CANTON DE CASTELLON DE AMPURIAS.

El tercio de diezmo, proveniente del Señor Antonio Caldero.

Gazette de Gironne, núm 41 (21 de maig del 1812)

CANTON OUEST DE FIGUÈRES.

Commune de Ciurana.

Une partie de la dime dite des onze mille virgès.

Commune de Vilamalla.

Un tiers de la dime de ladite commune, provenant de la comtesse de Toralva.

Commune de Navata.

Une métairie dite mas, provenant du sieur Carles.

Commune de Vilamacolum.

Une métairie de 36 vasannes, environ.

CANTON OUEST DE FIGUERAS.

Comun de Ciurana

Una parte de diezmo llamado de las 11 mil virgines.

Comun de Vilamalla.

Un tercio de diezmo de dicho Comun, procedente del Conde de Torralba.

Comun de Navata.

Una Alqueria llamada Mas Garriga, procedente del Señor Carles.

Comun de Vilamacolum.

Una Alqueria de cerca de 36 vesanas.

Commune de Padret et Marsa.
Une métairie provenant du sieur François Mexo.
Une autre, provenant du couvent de S.t Pierre de Rhoda.

Commune de Pau.
Une métairie dite le Castell, provenant du marquis de Castellville.
Une autre dite Panardell, provenant du même.
Une portion de terre, provenant du marquis de Dosaiguas.

Commune de Delfia.
La métairie dite Deuxum, provenant du sieur Guinard d'Agullana.

Commune de Castello d'Ampurias.
Deux prairies, provenant du sieur Narcisse Guilla.
Un jardin, provenant des religieux de la Mercé.
Une maison, dite la grande maison, provenant du s.r Guinard d'Agullana.
Une métairie dit, Lebernat, provenant du comte d'Ampurias.
Un jardin dont jouit sans titre, le s.r Pierre Serra.
Le cortal S.t Dominique, prov.t des dominicaines.
Le cortal Llabrer, provenant du sieur F. Moxo.

Le cortal Moduguer, provenant du même.

Le cortal Roger, idem.

Commune de Roses.
La dime de Raisins.
Le mas de la Quadra, provenant du marquis de ce nom (80 vasannes.)
La métairie dite Iriarte, (40 vasannes) provenant du sieur Iriarte.

Commune de Garriguella.
La dime, provenant du comte d'Aranda.
Le mas blanch, provenant du sieur Bueno.
Le mas renobau, provenant du même.
Deux héritages, provenant du même.
Commune de Saint Pierre Pescador.
Une métairie de quatre paires de labour, provenant du marquis de la Quadra.
Commune de Vilajuiga.
Le tiers de la dime, provenant du sieur Antoine Caldero.

Comun de Padret y Marzá.
Una Alqueria procedente del Señor Francisco Mexó.
Otra procedente del Convento de San Pedro de Roda.

Comun de Pau.
Una Alqueria llamada el Castell, procedente del Marqués de Castelvell.
Otra llamada Panardell procedente del mismo.
Una porcion de tierra, procedente del Marqués de dos aguas.

Comun de Delfia.
La Alqueria llamada Deu-xum, procedente del Sr. Guinard de Agullana.

Comun de Castellon de Ampurias.
Dos Prados provenientes del Señor Narciso Guilla.
Un jardin procedente de los Religiosos de la Mercé.
La Casa grande, proveniente del Señor Guinard de Agullana.
La Alqueria llamada Tebernat, procedente del Conde de Ampurias.
Un jardin que sin titulo disfruta el Sr. Pedro Serra.
La Alqueria llamada Cortal de Santo Domingo, procedente de los Dominicos.
La Alqueria llamada Cortal de Llabier, procedente del Señor Francisco Moxó.
La Alqueria llamada Cortal Moduguer, procedente del mismo.
La Alqueria llamada Cortal de Rogér, procedente del mismo.

Comuna de Rosas.
El diezmo de Uba.
El Mas de la Quadra, proveniente del marqués de este nombre (80 vesanas).
La Alqueria de Iriarte (40 vesanas) procedente del Señor Iriarte.

Comun de Garriguella.
El diezmo proveniente del Conde de Aranda.
El Mas Blanch, procedente del Señor Bueno.
El mas Renobau, procedente del mismo.
Dos heredades, procedentes del mismo.
Comun de San Pedro Pescador.
Una Alqueria de quatro pares de Bueyes procedente del Marqués de la Quadra.
Comun de Vilajuiga.
El tercio de diezmo, proveniente del Señor Antonio Caldero.

CANTON DE LLANSA.
Commune de Saint-Michel de Colera.
La montagne de Parbau, (250 vasannes de paturages) provenant de l'abbaye de Besalu.
La dime de grain de raisin.
Celle d'huile, provenant de la même abbaye.
Sta. Creu del Port.
Le vingtième de la pêche du thon, provenant du couvent de St. Pierre de Rhoda.
Commune de Llansa.
La dime de raisin.
Une maison dite le Château, provenant du couvent de Saint-Pierre de Rhoda.
Deux autres maisons, l'une petite, idem.

Un jardin, (2 vasannes) provenant du s.r Xaubet.

Commune de Saint-Clément de Sascebas.
Deux paturages, contenant ensemble 80 vasannes, provenant des carmes de Peralada.
Un moulin et un jardin y attenat.
Commune de la Selva alta, del port et de mar.
La dime des olives, provenant du couvent de S.t Pierre de Rhoda.
Celle de raisins, provenant dudit couvent.
Le tiers des raisins qui se récoltent au Pla den Cerbera de la Selva.
La dime de poisson de selva del port, provenant du couvent de S.t Pierre de Rhoda.
Un jardin audit lieu, provenant du s. Cervera.

Une maison à Selva de Mar, provenant du couvent de Saint Pierre de Rhoda.
Deux pressoirs à vin, une maison et 25 vasannes de terre ou jardin y attenat, à Selva alta, provenant du couvent de Saint Pierre de Rhoda.
Le couvent et le jardin de Saint-Pierre de Rhoda, (ce jardin contenant 8 vasannes.)
La métairie dite Messentos, contenant 120 vasannes, et compris les paturages de Saint-Baldiri.
Le mas Morcail, (39 vasannes).
Le mas Malta, composé de bois et de paturages.
Le tout provenant du susdit couvent.

CANTON DE LLANSÁ.
Comun de San Miguel de Coléra.
La montaña de Parbau (250 Vesanas de dehesa) procedente de la Abadia de Besalu.
El diezmo de granos y Uba.
El de aceyte procedente de la misma Abadia.
Santa Creu del Port.
La veintena de la pesca de Atun procedente del Convento de San Pedro de Roda.
Comun de Llansá.
El diezmo de Uba.
Una Casa llamada el Castillo, procedente del convento de San Pedro de Roda.
Otras dos casas, una pequeña, procedentes del mismo convento.
Un jardin (2 vesanas) procedente del Sr. Xaubet.

Comun de San Climent Sasebas.
Dos dehesas que contienen juntas 80 vesanas procedente del Carmen de Perelada.
Un Molino y un jardin á el contigüo.
Pueblo de la Selva alta, del Puerto y del Mar.
El diezmo de las Olivas procedente del Convento de San Pedro de Roda.
El de las Ubas procedente del mismo Convento.
Los tercios de Uba que se recogen en el Plá den Cervera de la Selva.
El diezmo del pescado de Selva del Puerto procedente del Convento de San Pedro de Roda.
Un jardin en el mismo sitio procedente del Sr. Cervera.
Una casa en la Selva de Mar, proveniente del Convento de San Pedro de Roda.
Dos lagares para Vino, una casa, y 25 vesanas de tierra ó jardin á ella pertenecientes en la Selva alta, proveniente del Convento de San Pedro de Roda.
El Convento y huerto de San Pedro de Roda (El huerto contiene 8 vesanas).
La Alqueria llamada Mepentos, que contiene 120 vesanas, comprendiendo la dehesa de San Baldiri.
El Mas Morcail (39 vesanas).
El Mas Malta compuesto de Bosque y dehesa, todo procedente del citado convento.

CANTON EST DE GIRONNE.

Commune de Bordils.

Une Campagne et ses dépendances, provenant des Dominicains de Gironne.

Un Cens d'environ 30 quarteras de ble', provenant du Bénéfice de St. Michel.

Commune de St. Jean de Mollet.

Une campagne et ses dépendances, provenant des Dominicains de Gironne.

Une portion de dime, provenant du sieur Belloch.

Commune de Cervia.

Une campagne, provenant du couvent de la Mercé.

Une autre campagne, provenant du couvent de St Paul de Barcelonne.

La maison et jardin du Prieuré de Cervia.

Une portion de dime, provenant des Bénédictins du dit lieu.

Commune de Vilafraser.

Le Mas des frares, contenant 100 vasannes environ, provenant des Dominicains de Gironne.

Commune de St. André de Salon.

Deux Portions de dime, l'une provenant du couvent de St. Daniel, et l'autre des Bénédictins de St Pierre de Galligans.

Commune de Palau Sacosta.

Le mas Figüères, provenant du sieur Guinard d'Agullana.

Le mas Boix, provenant du même.

Une campagne, provenant du sieur Belloch.

Commune de Vidreras.

Deux portions de dimes, l'une provenant du marquis d'Aytona et l'autre du bénéfice Ste Marie de St Daniel.

Commune de Cassa de la Selva.

Le mas Silavella, provenant du couvent de St Feliu de Guixols.

Une portion de dime provenant du même couvent.

Commune de Caldas de Malavella.

Cinq portions de dimes, provenant de divers monastères, du marquis d'Aytona et de l'archidiacre de la Selva.

CANTON DEL EST DE GERONA.

Comun de Bordils.

Una casa de campo con sus dependencias, proveniente de los Dominicos de Gerona.

Un censo de cerca de 30 quarteras de trigo, procedente del Beneficio de San Miguel.

Comun de San Juan de Mollet.

Una casa de campo con sus dependencias, proveniente de los Dominicos de Gerona.

Una porcion de diezmo, procedente del Sr. Belloch.

Comun de Serviá.

Una casa de campo, proveniente del Convento de la Merced.

Otra, procedente del Convento de San Pablo de Barcelona.

La casa y jardin del priorato de Serviá.

Una porción de diezmo, procedente de los Benedictinos de dicho Pueblo.

Comun de Vilafraser.

El mas dels frares, que contiene cerca de 100 vesanas, procedente de los Dominicos de Gerona.

Comun de San Andrés Salou.

Dos porciones de diezmo, una proveniente del Convento de San Daniel, y la otra de los Benedictinos de San Pedro de Galligans.

Comun de Palau sa Costa.

El mas Figueras, procedente del Señor Guinard de Agullana.

El mas Boix, proveniente del mismo.

Una casa de campo, procedente del Señor Belloch.

Comun de Vidreras.

Dos porciones del diezmo, una procedente del Señor Marqués de Aytona, y otra del beneficio de Santa maria de San Daniel.

Comun de Casá de la Selva.

El mas Silavella, procedente del Convento de San Feliu de Guixols.

Una porción del diezmo procedente del mismo Convento.

Comun de Caldas de Malavella.

Cinco porciones de diezmo, provenientes de diversos Monasterios, del Marqués de Aytona, y del Arcediano de la Selva.

CANTON OUEST DE GIRONNE.

Commune d'Aigua Viva.

Le mas Vidal, contenant 100 vasannes, provenant de l'ordre de Malte.

Trois portions de dime, provenant des Dominicains du bénéfice St Nicolas de la cathédrale de Gironne et de l'archidiacre d'Ampurda.

Commune de Vilablareig.

Le mas des frares, provenant des Dominicains de Gironne.

Deux campagnes, l'une provenant des Carmes de ladite ville et l'autre du sieur Sabater.

Commune de Franciach.

Cinq portions de dime, provenant de divers monastères et expatriés.

Commune de Ginestar.

Deux portions de dime, l'une de l'archidiacre de la Selva et l'autre de l'abaye d'Amer.

Commune de Vilovi.

Une campagne d'environ 30 vasannes, provenant du marquis de la Quadra.

Une autre d'environ 20 vasannes, provenant du s.r Passaperas.

Trois portions de dime, provenant de diverses corporations ecclésiastiques.

Commune de Salitja.

Deux portions de dime, l'une du comte d'Aranda et l'autre de l'archidiacre de la Selva.

Commune de Tayala et St Pons.

Le mas des frares, provenant des Dominicains de Gironne.

Commune de Quart.

Deux campagnes, l'une provenant du couvent de Rasponellas de Barcelonne et l'autre du sieur Belloch.

Commune de St Gregori.

Le mas dits las Castells, Salles, Palomeras, Xiberta, et Rirabella, tous les cinq provenant du marquis de Sardanella.

Deux petites maisons, provenant du même.

Deux portions de dime, l'une du couvent de St Pierre de Galligans et l'autre du sieur Genis y Torrent.

Gironne.

Les dimes du marquis de Sabassona.

CANTON OUEST DE GERONA.

Comun de Ayguaviva.

El mas Vidal, de 100 vesanas, procedente de la Orden de Malta.

Tres porciones de diezmo, procedentes de los Dominicos, del Beneficio de San Nicolás de la Catedral de Gerona, y del Arcediano del Ampurdá.

Comun de Vilablareig.

El Mas dels frares, proveniente de los Dominicos de Gerona.

Dos casas de campo, una procedente del carmen de dicha ciudad, y la otra del Señor Sabater.

Comun de Franciach.

Cinco porciones de diezmo, provenientes de diversos Monasterios, y expatriados.

Comun de Ginestar.

Dos porciones de diezmo, una del Arcediano de la Selva, y la otra de la Abadia de Amér.

Comun de Vilovi.

Un campo de cerca de 30 vesanas, procedente del Marqués de la Quadra.

Otro de cerca de 20 vesanas, proveniente del Señor Passaperas.

Tres porciones del diezmo, procedente de varios cuerpos eclesiasticos.

Comun de Salitja.

Dos porciones del diezmo, una del Conde de Aranda, y otra del Arcediano de la Selva.

Comun de Tayalá y San Pons.

El mas dels frares procedente de los Dominicos de Gerona.

Comun de Quart.

Dos casas de campo, ó granjas, una procedente del Convento de Laspuellas de Barcelona, y la otra del Señor Belloch.

Comun de San Gregorio.

Los Mansos llamados los Castells, Salles, Palomeras, Liberta, y Rirabella, todos cinco procedentes del Marques de Sardanella.

Dos pequeñas casas, provenientes del mismo.

Dos porciones del diezmo, una del Convento de San Pedro de Galligans, y otra del Señor Genis y Torrent.

Gerona.

Los diezmos del Marques de Sabassona.

Toponímia de Tartareu

JESÚS CORSÀ GARROFÉ

Societat d'Onomàstica

Introducció

El treball sobre la toponímia del terme de Tartareu, que pertany al municipi de Les Avellanès i Santa Linya de la província de Lleida, intenta plasmar de forma fidedigna els noms de lloc mitjançant el lèxic autòcton, per tant, reproduïm la toponímia tal com els habitants de la zona la pronunciem.

El poble i terme de Tartareu està situat entre uns 500 i 960 metres d'altitud a la comarca de la Noguera, a la capçalera del riu Farfanya, rierol de la depressió central catalana i afluent del riu Segre. Geogràficament s'ubica en plena zona de muntanya al Premontsec d'Ares. A la zona en qüestió s'hi arriba per la carretera L-904 de Balaguer a Tremp i a l'alçada de Vilamajor hi ha la cruïlla que porta al poble. El terme pròpiament dit limita al nord amb el terme dels Masos de Millà i Vilamajor (municipi d'Àger), al sud-oest amb el terme d'Os de Balaguer i Alberola, integrat al municipi d'Os; i al sud-est amb el terme de Les Avellanès.

La superfície total del terme és de 18,91 km² amb 1.891 hectàrees, de les quals 1.134 ha són terrenys muntanyosos i 757 ha són terres de cultiu. El petit poblat es localitza a les fal·des de la Malera, a uns 620 metres d'altitud, en plena solana i té 115 habitants. El poble s'alça al peu del castell d'origen andalusí, fortificació que va formar part de la línia de *husun* que formaven la Frontera Superior del districte de la *Larida* islàmica. Les primeres referències es troben en uns documents de l'any 1083 en els

quals el comte Ermengol IV d'Urgell i la seva esposa Adelaida donen l'església del castell a la canònica de Santa Maria de Solsona. El castell, en canvi, no apareix documentat textualment fins al 1087, quan el mateix comte d'Urgell el dona a la canònica de Santa Maria de la Seu. Poc després, el 1126 Ermengol VI cedeix a Santa Maria de la Seu el cens. La fortalesa de Tartareu continua essent un domini dels comtes d'Urgell al llarg dels segles XII i XIII. El castell de Tartareu amb la resta del comtat d'Urgell apareix, l'onze de desembre de l'any 1278, en un pacte entre el rei Pere II i el comte Roger Bernat de Foix, tutor d'Àlvar, vescomte d'Àger, i d'Ermengol, comte d'Urgell. Finalment, l'any 1314, apareix com una possessió més del vescomtat d'Àger. No obstant això, el 1414, arran de la derrota de Jaume II d'Urgell, el rei Ferran d'Antequera suprimeix el comtat d'Urgell i, aleshores, el castell de Tartareu és venut a Alfons de Pròixida. El domini del terme va passar al monestir de Santa Maria de Bellpuig de Les Avellanès i a la família castlana, feudataris amb diversos drets senyorials.

A nivell geogràfic, geològic i biològic el terme de Tartareu resulta ser molt atractiu ja que es troba enclotat entre diverses muntanyes del Prepirineu. És un territori que combina zones pedregoses, terres fèrtils, sòls gairebé improductius, territoris de roca verge i profundes clotades que formen els barrancs. Tot plegat compon una orografia molt complexa.

A tall biològic (fauna i flora) destaquem la presència del porc senglar (*sus scrofa*), el cabirol (*capreolus sp*), el teixó (*meles meles*), la guineu (*vulpes sp*), la perdiu (*alectoris rufa*), la guatlla (*coturnix coturnix*), el conill (*oryctolagus cuniculus*), la llebre (*lepus sp*), el corb (*corvus corax*), el xoriguer (*falco tinnunculus*), el tord (*turdus philomelos*), el cabrer (*caprimulgus europaeus*), el tudó (*columba palumbus*), el voltor (*gyps fulvus*), l'òliba (*tyto alba*)... com també el predomini, a part de les típiques plantacions d'ametllers (*prunus amygdalus*), d'olivers (*olea europaea*) i alguna vinya (*vitis vinifera*), del bosc, generalment d'alzines (*quercus ilex*), roures (*quercus*), boixos (*buxus sempervirens*), ginebres (*juniperus communis ssp communis*), savines (*juniperus phoenicea*), orons (*acer sp*), coscolls (*quercus coccifera*), serveres (*sorbus aucuparia*), pins (*pinus sp*)... A les clotades formades per la davallada d'aigua hi creixen altres arbres com els xops (*populus nigra*), oms (*ulmus minor*), freixes (*fraxinus sp*), aubis (*populus alba*), púdols (*rhamnus alpina*), saücs (*sambucus nigra*), sangulls (*cornus sanguinea*), salats (*suaeda fruticosa*)... Tot plegat forma un entorn amb forts contrastos vegetals i paisatgístics.

A tall geològic el terme està compost per una espectacular varietat de sòls. Evidentment, forma part dels contraforts de la serralada del Montsec que constitueix una zona de relleu prepirinenc, on hi predominen els materials del Triàsic: guixos, ofites, calcàries i dolomies (carbonat magnèsic). Els materials més antics es troben als relleus de Jumenells i Roca Figuera. Al puig de la Malera, els Redols i Aspinau, s'hi localitzen roques calcàries i margues cretàcies, efectivament, són serres del *Cretaci Superior*. Els materials més moderns estan formats per al·luvions i dipòsits col·luvials, materials propis del barranc del Reguer i Sardina, tributaris del riu Farfanya, els quals estan compostos per graves, arenes i llims.

Enmig d'aquest complex vegetal, animal i geològic, amb una llarga i convulsa història, s'hi gesta una rica toponímia amb caràcter propi i força peculiar que fa del terme de Tartareu un indret antròpic de llarga tradició ja que no resta racó sense un nom que el designi.

Relació dels noms de casa inexistents

1. Andreu
2. Andreu del Pentiné
3. Antonat
4. Antonieta Sarafí
5. Arengada
6. Armengol
7. Audal
8. Barati
9. Barbé
10. Bartolo
11. Barrau
12. Barrauet
13. Barrabè
14. Barrabè de Xampa
15. Barri
16. Basil
17. Belo (masia)
18. Benarda
19. Bepa del Barbé
20. Bep del Belo
21. Bep de Bepa
22. Bep del Marxan
23. Bep del Taverné
24. Bepet
25. Bepo
26. Bepo de Però
27. Bisbe
28. Blasi
29. Cabalé
30. Cabalé de Pau
31. Cabalé d'Inglès
32. Cabalé Martí
33. Capot
34. Casablanca (masia)
35. Caseta
36. Casset
37. Casseta
38. Catarro
39. Colom
40. Currutraco
41. Cutirroi
42. Dama
43. Farré
44. Felipet
45. Fesol
46. Flores
47. Garrofé

48. Gels
49. Guitarró
50. Gravat
51. Gras
52. Gravadeta
53. Jaumet de Casset
54. Jaumó
55. Juan de Pere Mateu
56. Lito de Pauet
57. Llop
58. Llopet
59. Lluís
60. Macià
61. Magí
62. Magí de Ponet
63. Magina
64. Manel del Fusté
65. Manuel
66. Marieta Toix
67. Marquès de Montoliu
68. Martí
69. Marxan
70. Mas del Xicròs
71. Mateu
72. Mingo de la Sabela
73. Mirada
74. Mitgé
75. Narcís
76. Neroni
77. Netxa
78. Pantalota
79. Paret
80. Patanes
81. Pau
82. Pauet
83. Patxerro
84. Perdiu
85. Pere Sastre
86. Però
87. Pitoll
88. Ponet
89. Poo
90. Quinxano
91. Rectoria, la
92. Roig
93. Roques la Viuda
94. Sabaté
95. Sabina
96. Sanxo
97. Sarafí

98. Sarau
99. Sardina
100. Sastre
101. Sabeleta
102. Savela de la Costera
103. Sigró
104. Sit
105. Sit de la Juana
106. Sivilla
107. Sort
108. Sutinyo
109. Tabaco
110. Taribó
111. Tartareu
112. Tató
113. Teixidora
114. Teixidó Roig
115. Teresa Amoros
116. Teresó
117. Tesó
118. Toix
119. Ton d'Armengol
120. Ton de Barrau
121. Ton de Canut
122. Ton del Manel
123. Ton de Tono
124. Tono
125. Tonot
126. Tonya
127. Valentí
128. Ventureta
129. Verda
130. Xinco

Relació dels noms de casa actuals

1. Albert
2. Arturo
3. Aspertó
4. Badia
5. Bep del Quelo
6. Bep la Rosa
7. Belo (antiga cal Sastre)
8. Benages (antiga casa Permateu)
9. Caballé
10. Campetxano
11. Canut
12. Carlets

13. Carme el Romano
14. Carreté
15. Dolores de Campetxano i l'Hel·lena la Rosa
16. Felip
17. Garric
18. Gepo
19. Gran de Canut
20. Inglès
21. Jaume
22. Jordi
23. Juan
24. Lena
25. Lluïsa el Sisco
26. Llurenç
27. Mai del Melat
28. Mari (antiga casa Barrau)
29. Mari Carme Canut
30. Maria Rosa el Romano
31. Melat
32. Mestre
33. Milio Garric
34. Mingo
35. Mingo Xampa
36. Morós
37. Negre
38. Parrai
49. Pere Sastre
40. Peret
41. Peretó
42. Permateu
43. Pubill
44. Quelo
45. Ramon del Jordi
46. Ramon de Xampa
47. Regolà
48. Romano
49. Rosa
50. Sant Josep del Molí (masia hostal)
51. Senyor Ramon
52. Teto
53. Taverné
54. Toi
55. Tomàs
56. Ton del Pubill
57. Tona
58. Tonet de Patxerro (antiga cal Sabaté)
59. Xampa
60. Xeco
61. Xicròs

Explicació dels topònims

Arturo, Serrat de: (310625, 4643544). Serratet situat davant del poble en direcció sud-oest, entre la Collada i Punt de Maçana. Bàsicament, hi trobem una vegetació d'alzines i rouredes.

Aspinau: (310179, 4645665). Partida limítrofa del terme, localitzada als terrenys del nord que limiten amb el terme d'Àger. És una zona força abrupta caracteritzada per la presència de pedres, llinasques i cinglos. El seu sòl està destinat al cultiu de cereals i plantes farratgeres, tot i que, també hi ha alguna plantació arbòria. No obstant això, gran part del territori és bosc d'alzines i erms, on hi ha constància d'hàbitat durant l'edat del bronze (1800-650 aC) ja que s'hi ha localitzat material arqueològic fet a mà (*Carta Arqueològica de La Noguera*, Tartareu). A la toponímia oficial apareix com "Espinau" i a la documentació del segle XVIII (*Repartimiento individual*, 1736, II dossier, *Repartimiento del Catastro*, pàg. 2.) està citat amb el mateix nom. Cfr. DCVB, s.v.: del llatí *spīnu albu*, 'arç blanc' (nom científic *Crataegus monogyna*).

Aspluga, l': (310468, 4644566). Partida d'intensa pendent situada sota dels cinglos del pou. Generalment hi ha serrat d'alzines, rouredes i pins amb alguna servera i algun coscoll, no obstant això també hi ha certes plantes d'ametllers i olivers.

Aubac, l': (308339, 4644079). Partida ubicada a les fal·des de la serra la Mora. Caracteritzada per un terreny terrassat. En general, hi predominen les feixes dedicades al cultiu dels cereals i plantes d'ametllers i olivers. Com bé indica el topònim està situat a l'obaga de la serra la Mora. Cfr. DCVB, s.v.: adj. (lloc) ombrívol, on no arriba el sol (or., occ.); cast. *Umbrío*.

Aubagueta, l': (312013, 4643490). Serrat d'alzines situat a la zona est del terme, molt proper al poble. A les seves fal·des hi ha feixes de plantes d'ametllers i olivers amb algun tros destinat a la terra campa. Es caracteritza per tenir una terra molt graverosa. En la toponímia oficial apareix amb el nom de "l'Obagueta".

Balliriga, Serra: (310509, 4645696). Serra situada entre el barranc d'Aspinau i la Malera, on hi predomina una vegetació força arbustiva

ja que es tracta d'un terreny rocós i sec (solana), per tant, la vegetació és, bàsicament, coscolls i matolls d'alzines.

Bauló, lo: (310518, 4644005). És la primera partida en sortir del poble direcció oest. Essencialment, està estructurada per petits bancals terrassats, on hi ha ufanoses plantes d'olivers i ametllers. El topònim deriva del desaigüador natural que brolla en temps de pluges. Cfr. DCVB, s.v.: doll d'aigua que brolla de la terra en temps de pluges fortes (Albesa, Os de Balaguer).

Barrau, Ço: (309971, 4642793). Partida situada al costat del barranc la Garronxa. Antigament es coneixia com a partida de la Pardina (*Repartimiento individual*, 1736, II i III dossier, *Repartimiento del Catastro*, pag. 4) i, de fet, en els arxius cadastrals de l'any 1736 la partida apareix citada amb aquest antic topònim. Segons les fonts orals, Ramon Garrofé Garrofé ens explica que havia sentit dir als seus padrins que en aquesta zona hi havia un petit poblat de barraques vers els segles medievals, però a conseqüència d'una epidèmia van sucumbir tots els seus habitants, a l'igual que en altres poblats com Montasor. Altres fonts parlen d'un assentament de l'alt imperi romà (14 dC) ja que hi ha presència de ceràmica romana (*Carta Arqueològica de la Noguera*, Tartareu).

Basses, les: (309604, 4646356). Basses que limiten el terme de Tartareu amb el terme d'Àger. Actualment, el complex està format per dos basses, una destinada a abeurar el bestiar i l'altra a emmagatzemar aigua per als bombers en cas d'incendi. Antigament, hi havia una bassa de pedra per regar alguns horts del voltant.

Bella, Barranc la: (309035, 4644956). Barranc que descendeix del cim de la serra les Belles. Gairebé tot l'any baixa sec, però en temporades plujoses hi flueixen grans quantitats d'aigua, que sorgeixen dels baulons, doll d'aigua localitzat a uns dos-cents metres de la font, el brollador de la qual es troba al mig del barranc.

Belles, Serra les: (309272, 4644988). Pron. [ˈserelezˈbeˈles]. Serra d'uns 804 metres d'altitud que dona nom a tota la partida ubicada a l'oest del terme, tot limitant amb el terme d'Alberola. Gran part del territori és encara verge, ja que es tracta d'una zona molt rocosa i no pot ser posat

sota cultiu. La part de la partida conreada es caracteritza, fonamentalment, per plantacions arbòries d'olivers i ametllers. En les fonts escrites de l'any 1736 apareix citada amb el mateix topònim "partida de les belles" (*Repartimiento individual*, 1736, II dossier, *Repartimiento del Catastro*, pag. 2), però als documents de l'any 1738 està citada com a "partida de las viejas" (*Repartimiento del Catastro del lugar de Tartareu*, 1738, IV dossier, pag. 2), igual que als arxius de 1741 (*Repartimiento al por menor del lugar de Tartareu*, 1741, VII dossier, pàg. 8) i 1746 (*Repartimiento por menor del lugar de Tartareu*, 1746, VIII dossier, pàg. 4). Observem doncs, una profunda castellanització de la toponímia, conseqüència de la nova administració centralitzada ja des del 1716 amb els decrets de Nova Planta signats per Felip V. La vegetació típica és: alberts, coscolls, alzines, espígol, romes, argelagues, boixos, savines, ginebres...

Belles, Font de les: (308865, 4644891). Fontana ubicada a uns 625 metres d'altitud a la serra les Belles, pràcticament al mig del camí vell de Tartareu a Alberola. La font s'abasteix d'un aiguaneix situat a uns metres més amunt, al barranc la Bella. Mitjançant una canalització es condueix l'aigua des del brollador natural fins al safareig de la font. A més, la font consta d'una gran bassa, amb la qual antigament es regaven els horts del voltant.

Blanca, Cap: (310187, 4643328). Turó d'uns 549 metres d'altitud situat al costat del barranc dels Oms. Es caracteritza per una terra de color blanquinós ja que està composta de materials molt tous i blancs, d'aquí el seu nom. Tanmateix, el nom científic de la pedra en qüestió és *guix sacarvideo del Keuper* (Triàsic).

Blava, Pedra: (312037, 4641828). Zona limítrofa del terme on hi ha una gran roca de ges amb tonalitats blavoses, verdoses i grisenques; d'aquí prové el topònim. El nom científic és *guix del Triàsic* (roques sedimentàries).

Bombes, Clot les: (311114, 4643906). Indret que forma part del clot del Castell, però que a partir de la guerra civil, concretament des del dia 26 de març de l'any 1937, es coneix amb aquest nom perquè una avioneta de guerra del bàndol franquista, va deixar caure sis bombes, que teòricament havien de servir per

bombardejar la central hidroelèctrica de Camarasa. Malgrat això, l'avioneta les va deixar caure sobre el poble de Tartareu per descarregar pes i poder fugir de l'avió republicà, amb base a Balaguer, que l'estava perseguint.

Brunall, lo: (311170, 4642755). Partida formada per camps de cultiu i petits alzinars als peus de la Mata i damunt del barranc Sardina, on hi predomina una roca volcànica de color marró fosc coneguda com *ofita*.

Cabretes, les: (311821, 4644213). Serrat pedregós amb molt poca vegetació, on, bàsicament, hi arrela vegetació arbustiva d'argelagues, coscolls i romes. El terreny està situat sota la partida dels Solans. Aquesta zona ja es documenta amb el mateix topònim als arxius cadastrals de l'any 1736 (*Repartimiento individual*, 1736, II dossier, *Repartimiento del Catastro*, pàg. 2).

Cadolles, Barranc de les: (309471, 4644778). Pron. [ka'ðoles]. Barranc que descendeix entre el barranc la Bella i el barranc del Teix a la serra les Belles. El topònim prové dels forats que hi ha a les roques del costat del barranc, en els quals s'hi emmagatzema aigua quan plou i, antigament els pastors tapaven aquestes “cadolles” amb una llosa perquè cap animal, ni el vent, pogués embrutar l'aigua dipositada, i així ells mateixos hi podien beure. Cfr. DCVB, s.v.: clot format a la penya per l'aigua, i en el qual es recull l'aigua quan plou (Pla d'Urgell, Horta, Ulldemolins, Calasseit, Maestr., Val., Al.); cast. *cucharro*.

Canaleta, la: (310959, 4642282). Partida de regadiu situada al costat del barranc Sardina i caracteritzada per una bassa de pedra utilitzada per regar els horts que es troben al seu davall de forma terrassada ja que hi ha un fort desnivell. Antigament, estava dedicada al conreu de l'hortalissa, però, actualment, és un conjunt d'horts erms coronats per una bassa, la Canaleta. Aquesta partida ja es documenta amb el mateix topònim al cadastre de l'any 1736 (*Repartimiento individual*, 1736, II dossier, *Repartimiento del Catastro*, pàg. 4).

Canalises, les: (310764, 4643638). Partida molt pendent situada a davall del poble. Hi ha una planta d'ametllers.

Casablanca, la: (310883, 4641408). Partida limítrofa del terme situada al voltant d'un antic

mas fet amb pedra blanca, molt similar al ges, d'aquí aquest topònim. Els camps estan dedicats al cultiu de cereals.

Castell, Clot del: (310927, 4643805). Depressió que es perllonga des del Castell fins a les falces de la Malera. És una zona amb vegetació arbustiva.

Castellassos: (309942, 4641602). Prolongació de la Serra la Mora en direcció sud-oest. És una serralada rocosa amb una vegetació d'alzines, coscolls i algun roure. La memòria popular, en boca d'Antonio Corsà, parla d'un antic poblat en aquest indret.

Cigala, Clot la: (310743, 4643957). Clotada ubicada a la falda de la Malera, entre la partida del Pou i el mateix poble. Actualment hi ha varies plantes força abandonades d'olivers. El topònim deriva del gran nombre de cigales que durant l'estiu canten a les ombres dels olivers d'aquesta clotada on hi toca tant el sol.

Colom, Clot del: (308862, 4645630). Clotada ubicada entre el primer i el segon redol, evidentment de la serra dels Redols. Aquesta clotada d'alzines era propietat de cal Colom, casa desapareguda avui en dia.

Colomina: (310331, 4643166). Tros situat entre el serrat de Sant Urbà i la Cap Blanca, actualment més conegut com *la vinya Felip*, tot i que la vinya fa anys que es va arrencar i, avui en dia, és un camp de terra campa.

Collada, la: (310446, 4643628). Pron. [ko'laðe]. Monticle situada davant del poble en direcció sud-oest, a l'altre costat del barranc del Torrent. Està configurada per un conjunt de trossos acanalats, destinats a plantes d'olivers i ametllers. Aquesta zona ja està registrada com a tal des de l'any 1736 (*Repartimiento individual*, 1736, II dossier, *Repartimiento del Catastro*, pàg. 1).

Coma, la: (310344, 4643949). Partida molt propera al poble en forma de coma, és a dir, enclotada. Hi predomina el sembrat de cereal amb alguna petita planta d'olivers i ametllers.

Compadiureu: (309509, 4643601). Partida de terres fèrtils caracteritzada pel cultiu de cereals tot i que consta d'alguna planta d'ametllers i olivers. La vegetació més abundant és el roure. El topònim ja és citat al repartiment cadastral de l'any 1736 (*Repartimiento individual*, 1736, II dossier, *Repartimiento del Catastro*, pàg. 2).

Es coneix la constància de la troballa de dues tombes de llosa, sembla ser dels segles VII-VIII (*Carta Arqueològica de La Noguera*, Tartareu).

Compadiureu, Barranc de: (309880, 4643668). Prolongació del barranc del Silent que desemboca al barranc dels Oms. Normalment, no porta aigua ja que només en porta en temps plujosos.

Comallonga: (312337, 4643181). Partida limítrofa amb el terme de Les Avellanes. Gran part del territori és verge, és a dir, hi ha molt serrat d'alzines, roures, ginebres... No obstant això, també hi ha algun tros de terra campa.

Comellà, lo: (310658, 4643658). Partida propera al poble caracteritzada per un terreny abancalat i força abrupte de terra argilosa. Bàsicament, són zones ermes, plantes d'ametllers i terres destinades al cultiu de farratges.

Corraldes, les: (308703, 4644229). Partida de sòls molt fèrtils situada a les falces de la serra la Mora, molt propera al terme d'Alberola. Els seus conreus tradicionals són, bàsicament, plantes d'ametllers i olivers, tot i que, cada cop més i predomina la terra campa. Als documents del cadastre de l'any 1736 apareix exactament amb el mateix nom, “partida de Corraldes” (*Repartimiento individual*, 1736, II dossier, *Repartimiento del Catastro*, pàg. 6).

Corraló d'Inglés, Ço del: (309581, 4646053). Camp molt pedregós situat a 830 metres d'altitud a la partida d'Aspinau. Avui en dia és una planta d'ametllers.

Diumenge, lo: (311196, 4643421). Camp molt gran situat sota el poble en direcció sud-est. Està dedicat al cultiu de cereals o plantes farratgeres. Antigament era un dels camps més importants del senyor de Tartareu, d'aquí el topònim.

Euques, Pas les: (310356, 4644593). Pas entre dos cadenes de singles situats a la vessant est de la serra les Belles, és a dir, mirant a la partida del Pou i d'Aspinau. Els seus voltants es caracteritzen per una vegetació arbustiva de coscolls, ginebres i savines.

Farfanya, Riu: (310691, 4641175). Riu que s'obre tot seguint el curs del barranc Sardina. Antigament es deia que el riu Farfanya naixia a les Aspres, no obstant això, ja des del segle passat i, actualment també, es considera que neix a les Fontetes de Mirada. Cfr. DCVB, s.v.

Etim.: desconeguda, probablement preromana. Montoliu (BDC, x, 23) considera la terminació *-anya* com a procedent del llatí *amne*, ‘riu’, aquesta suposició sembla tenir poc fonament. Existeixen altres interpretacions com la que apunta Pere Balañà (1990, pàg. 37) on identifica un origen àrab al topònim ja que *harf àina*, “el cim dels ramats” podria ser el primitiu topònim; de fet, és força comú l'aspiració de la *h*, tant a partir del llatí com de l'àrab, que dona f catalana.

Feixans, els: (311285, 4644643). Indret de cinglos i roques ubicat entre el cim de la Malera i la partida dels Solans. Es caracteritza per una vegetació d'alzines i coscolls.

Figuera, Roca: (312154, 4643662). Terreny on hi predominen els cinglos i roques. Està situada a l'extrem de l'Aubagueta.

Flaris, Coll de: (308483, 4645353). Partida ubicada al damunt de la partida del Saüc, al cim de la serra. Aquesta és una zona limítrofa amb el terme de Vilamajor (Àger) i el de Les Avellanes. En aquesta partida, actualment, amb molts erms hi havia un important forn de calç, proper a *çol Catarro*, on s'hi va coure calç per a fer l'església als volts del 1700. De fet, aquesta calç es barrejava amb arena per obtenir l'argamassa, típica matèria plàstica de construcció, és a dir, el morter.

Flota, la: (310544, 4643650). Pron. ['fl'ote]. Petit camp ubicat al davant del poble, sota la Collada. És de forma triangular i té força pendent. Cfr. DCVB, s.v.: “Flota de roure: l'espècie *Collybia fusipes* (Viladrau). Flota d'alzina: l'espècie *Collybiagryanopodia* (ibid.)”.

Fogueres, les: (309329, 4643018). Partida ubicada al voltant de la carretera d'Alberola. Està caracteritzada per un terreny accidentat i format per petits bancals terrassats. És una zona força freda.

Fons, els: (309800, 4644136). Conjunt de trossos força petits en una zona de grans desnivells. El sòl és molt gessós i, per tant, es poc fèrtil. Tanmateix, està destinat al cultiu de cereals i plantes farratgeres. La partida està registrada amb el mateix nom al cadastre de 1738 (*Repartimiento del Catastro del lugar de Tartareu*, 1738, IV dossier, pàg. 3).

Fornets, els: (312158, 4644538). Zona situada entre el Saüc i els Solans, on, antigament,

s'extreia pedres de ges de gran qualitat, que posteriorment eren xafades amb un rodet.

França, Plana: (309331, 4644199). Camp pràcticament pla, situat prop de la partida del Sillén. Al tros s'hi cultiven plantes farratgeres o bé cereals.

Garronxa, Barranc la: (310089, 4642877). Barranc que descendeix des de la partida de les Fogueres i només porta aigua en moments puntuals, és a dir, quan plou. De fet, és un afluent del barranc dels Oms.

Gavarna: (309267, 4643196). Partida força desnivellada amb bancals terrassats i grans parts de bosc de roures i d'alzines. Els petits trossos combinen plantacions d'ametllers i olivers, a més hi ha parts dedicades al cultiu de cereals. Hi ha localitzat un jaciment del bronze final (1200-900 aC) ja que s'hi troba ceràmica feta a mà amb un desgredant molt groller (*Carta Arqueològica de La Noguera*, Tartareu).

Gessera, la: (309411, 4644257). Indret situat al peu del barranc del Teix, actualment és una planta d'ametllers, però antigament s'hi extreia ges.

Giberta: (309555, 4642966). Partida situada al costat de la carretera d'Alberola on hi ha algunes plantes d'ametllers.

Grallera, la: (308278, 4645148). Partida limítrofa amb el terme d'Alberola, el seu nom prové del barranc que hi ha al seu costat. Bàsicament, és una zona d'alzines i coscolls tot i que també hi ha un tros de terra campa.

Grallera, Barranc la: (308483, 4645353). Barranc que baixa dels límits del terme dels Masos de Millà cap al barranc del Sillén. Es localitza entre el segon i el tercer redol de la serra dels Redols, és a dir, es el barranc més proper al terme d'Alberola.

Guaria, la: (311051, 4645471). Partida situada a la muntanya de la Malera, localitzada entre la partida d'Aspinau i la mateixa Malera. Actualment és un erm, però havia estat una planta d'ametllers. Aquesta és una zona amb una geografia força accidentada i pedregosa, com Aspinau i la Malera.

Home Mort, Costa l': (310539, 4644997). Costa amb molt pendent i pedregosa que forma part del camí de ferradura d'Aspinau.

Horts, Bassa dels: (310946, 4641913). Bassa de pedra situada al cim d'un complex

d'horts terrassats. Aquesta zona, antigament de regadiu, és un conjunt d'erms amb abundant vegetació: esbarzers, sisques, canyes, saïcs, lle-doners, codonyers, arços, oms, salats, sangulls ('sanguinyols', *cornus sanguinea*)...

Joan d'Os, Cova de: (307397, 4644255). Cavitat oberta en el vessant nord de la serra la Mora. És tracta d'una cova habitada des de temps prehistòrics tal com demostren els estudis dels materials arqueològics, localitzats per primer cop en les excavacions de principis de segle XX a càrrec de l'Institut d'Estudis Catalans i dirigides per l'arqueòleg Pere Bosch Gimpera. Malgrat que la gent de Tartareu l'anomena Cova de Joan d'Os; recentment s'ha demostrat que es tracta d'una confusió ja que el nom original és Joandòs, o bé Joan Dos (Mora, 2008, pàg. 8-11). En efecte, Xavier Mora localitza i analitza un manual notarial del segle XVI on s'esmenta que Joan Dos i la seva muller, veïns de Tragó, venen al seu germà i cunyat una partida propera a la cavitat. Per tant, sembla ser, que Joan Dos o Joandòs fa referència a un nom de casa, tant de Tragó de Noguera com d'Os de Balaguer, a més, aquests cognoms fa referència al poble Dos de la vall de Benasc, del qual devien ser descendents aquesta gent.

Jumenells: (311676, 4641916). Pron. [zume'neɫs]. Serra d'uns 657 metres d'altitud situada entre la Salada, Roqué, Tirapolls i l'Aubaga. És una zona molt àrida on hi predomina la vegetació arbustiva d'argelagues i romes. No obstant, el vessant nord és força més atractiu ja que hi predominen els boixos, alzines, roures... Aquesta partida, on antigament hi havia força plantes d'olivers disposades de forma abancalada, ja es documenta al segle XVIII al cadastre de l'any 1736 amb el mateix nom (*Repartimiento individual*, 1736, II dossier, *Repartimiento del Catastro*, pàg. 6), o bé, amb el nom de "Jimenells" (*Repartimiento individual*, 1736, III dossier, *Repartimiento del Catastro*, pàg. 6). Giménells, Cfr. DCVB, s.v. Etim.: sembla venir del llatí *geminēllos*, 'els bessons'.

Llenguadera, la: (309886, 4643707). Camp estret i de forma allargassada situat entre el barranc de Comadiret i la Plana Solsona. A la documentació cadastral de 1736 apareix com a "llenguadeas, llenguaderas" (*Repartimiento individual*, 1736, II dossier, *Repartimiento del*

Catastro, pàg. 4) o bé "llenguaderes" (*Repartimiento individual*, 1736, III dossier, *Repartimiento del Catastro*, pàg. 4).

Maçana, Punt de: (310775, 4643079). Partida força gran amb desnivell d'un extrem a l'altre, els cultius més importants són els cereals i les plantes d'ametllers. És espectacular l'origen i l'evolució d'aquest topònim ja que l'enclavament es designat com "Puig de Mazana" en documents posteriors a la conquesta feudal. Concretament, un document del vuit de gener de l'any 1130 (Altisent, 1993, pàg. 75-76) el cita d'aquesta manera quan descriu com Ermengol VI, anomenat *el de Castella*, cedeix a Ramon Berenguer una coromina al castell de Tartareu pel servei i homenatge que aquest li ha pres-tat. Si donem un salt en el temps, el tornem a trobar en documents cadastrals de l'any 1736 (*Repartimiento individual*, 1736, II dossier, *Repartimiento del Catastro*, pàg. 5), però amb el nom de "Puig de Masana". De fet, en la toponímia oficial també apareix així, però la població autòctona l'anomena "Punt de Maçana". Etim.: del llatí *mattiāna*, mat. sign.

Maiola, la: (309466, 4644082). Pron. [ma'jɔle]. Camp situat al damunt del barranc del Sillén i, per tant, es troba dins de la mateixa partida. Cfr. DCVB, s.v.: Mallola i més vulgar *maiola*, vinya jove; cast. *Majuelo*.

Malera, la: (311087, 4644706). Segona serra més alta del terme amb uns 870 metres d'altitud, orientada lleugerament al nord-est. A les seves fal-des s'hi localitza el poble. Es caracteritza per ser una muntanya rocosa i amb abundant vegetació, bàsicament d'alzines, coscolls, savines, ginebres, alaberts... Del català malera 'pedra de grans dimensions', (vegeu com a topònim: a Erill i Boí, al Parc Nacional, Terrado, 2002, pàg. 107).

Martí, Bassa: (311702, 4642798). Bassa propera al barranc Salat. Es localitza a les fal-des de Comallonga, tot limitant amb la partida de Jumenells. Al seu entorn hi ha una zona terrassada d'antics horts. En aquest indret es fàcil trobar-hi fragments de roca de color blau, nomenada científicament *ofita del Triàsic superior* (roques metamòrfiques).

Marrasé: (310258, 4643854). Petita partida propera al poble, on, actualment, hi ha granges i una planta d'ametllers i olivers.

Mata, la: (311321, 4642935). Partida ubicada a uns 596 metres d'altitud davant del poble, a la zona sud-est. Bàsicament, hi ha plantes d'ametllers i olivers.

Mijana, Serra: (310282, 4645910). Serra ubicada entre el barranc d'Aspinau i els trossos d'aquesta partida. Els trets biològics del terreny són la pedra i la sequedat, ja que és força solana.

Mina, Plana: (310809, 4642497). Petita plana formada amb altres bancals terrassats al voltant, situada al peu del barranc Sardina. S'hi conrea, generalment, cereals.

Mirada, Fontetes de: (311949, 4644092). Fonts considerades per algunes persones del poble com a brolladors del riu Farfanya. Estan formades per un pou del qual surt aigua durant la major part de l'any. Al seu voltant hi ha una espessa vegetació d'alzines, xops, aubis...

Mirada, Serradet de: (311121, 4643263). Serradet de 562 metres d'altitud aproximadament. Situat sota del poble en direcció sud, damunt del barranc Sardina. Biològicament es caracteritza per una terra molt graverosa i una vegetació de matolls d'alzines.

Mixó, Collà de: (310067, 4645086). Partida ubicada al cim de la serra les Belles a uns 782 metres d'altitud, es troba, per tant, entre Aspinau i les Belles. Els seus conreus són mínims ja que només hi ha una planta d'ametllers, la resta és serrat d'alzines i erms.

Molí, lo: (310813, 4641715). Nom donat a la partida que hi ha al voltant del molí, una antiga casa aïllada que funcionava de molí fariner ubicada al costat del riu Farfanya. Actualment és un alberg i una casa-hostal.

Molinet: (310609, 4641076). Molí fariner situat al costat del riu Farfanya, molt proper a la trencada amb el terme d'Os de Balaguer. Aquest molí reaprofitava l'aigua del molí ubicat uns metres més al nord.

Mora, Serra la: (307030, 4643931). És la serra més alta del terme amb uns 960 metres d'altitud i està orientada cap al sud-oest. La prolongació de la cresta de la muntanya marca el límit de Tartareu amb el terme d'Os de Balaguer. Es caracteritza per un relleu rocós i amb vegetació d'obaga, és a dir, hi destaca la presència del roure, l'alzina, el boix, el ginebró, la savina... A les seves fal-des hi ha trossos de terra campa i plantes d'ametllers i olivers.

Mora, Font la: (308621, 4643430). Font situada a uns 723 metres d'altitud a la serra la Mora. El complex està format per una caseta que tapa la font, un abeurador i una bassa, amb la qual antigament es regaven molts horts situats a les partides inferiors. En aquest punt hi ha grans alzines i vegetació espessa degut a la presència d'aigua, també hi és molt freqüent la presència del boix marí. D'aquest brollador s'abasteix el dipòsit d'aigua potable del poble encara que, actualment, el poble també disposa d'un altre pou d'aigua que es troba a Aspinau.

Oms, Barranc dels: (310076, 4643235). Prolongació del barranc de Comadiret, caracteritzat per l'abundància d'oms. També hi ha xops, aubis, oms, orons, roures, saïcs... El seu cabal d'aigua és força inestable.

Peixeres, les: (310751, 4642202). Zona formada per petits bancals al costat del barranc del Reguer, situada a sota de la plana Mina. Encara hi ha les restes de l'antiga canal que portava l'aigua del barranc Salat i el barranc Sardina cap al barranc del Reguer per augmentar el cabal dirigit al molí. Aquesta aigua, a més, s'aprofitava per regar horts del molí o bé per accionar de nou el funcionament del molinet, ubicat uns metres més lluny. Per tant, l'aigua s'utilitzava dues vegades. En aquests molins fariners hi acudien agricultors de tots els pobles del voltant: Os de Balaguer, Vilanova de la Sal, Les Avellanes, Tartareu... Els propietaris d'aquestes infraestructures eren de casa Taribó de Tartareu, de fet, tenien el monopoli ja que controlaven els dos molins. Cdf. DEtim Català, “resclosa, barratge d'estaques, rama i pedres, que serveix per desviar l'aigua d'un riu o xaragall cap a un canal o sèquia”, mot comú amb l'oc. “paissiera” id.; la seva arrel és la mateixa del fr. ant. i dial. “paison”, sembla extreta del llatí PAXILLUS “pal petit, aspre”.

Pidruella, la: (311692, 4643658). Partida ubicada al principi del poble en direcció sud-est. Aquí hi comencen haver alguns magatzems i algunes cases, però el poble està força més alt. En la toponímia oficial apareix amb el nom de “pidroella” i a les fonts històriques del 1736 apareix escrita amb el nom de “pedruella” (*Repartimiento individual*, 1736, II dossier, *Repartimiento del Catastro*, pàg. 3). Llat. PETRA-CELLA, derivat de PETRAM.

Plana, la: (311010, 4643038). Tros força pla dedicat al cultiu de cereals. El camp en qüestió es localitza al marge on s'uneixen el barranc del Torrent i el barranc Sardina.

Planells, los: (307954, 4644784). Partida força plana que limita amb el terme d'Alberola. Els seus conreus són cereals i plantes farratgeres encara que hi ha alguna planta d'olivers i ametllers.

Planes, les: (307775, 4643787). També conegudes com a Planes de Canut, és una zona plana força extensa situada gairebé al cim la serra la Mora. Actualment és un tros de terra campa, però en altres temps havia estat un gran alzinar, on un es podia desorientar fàcilment.

Poble, Font del: (310714, 4643592). Font vella del poble de Tartareu, situada sota la vila. D'aquesta font la gent del poble ha aconseguit l'aigua de boca fins que a mitjans del segle XX es va baixar l'aigua de la font la Mora al centre urbà.

Pou, lo: (310610, 4644181). Font formada per un complex de tres piques de pedra de grans dimensions i, antigament, per una petita basseta. Tot plegat estava destinat a abeurar els animals i el bestiar. Actualment, la font està seca durant tot l'any degut al descuit en la canalització i la basseta ha desaparegut. Al seu voltant hi ha la partida formada per terrenys abancalats ja que està condicionada per un fort desnivell. L'espai està destinat a la plantació arbòria d'ametllers i olivers.

Puntarró: (310863, 4642462). Partida situada entre la plana Mina i la Salada. Consta d'uns petits bancals dedicats al cultiu de cereals, antigament en alguns punts de la partida s'hi havia practicat l'agricultura de regadiu.

Purroi, Clot de: (310633, 4641567). Petit bancal de terra campa enclotat entre les falques dels Castellassos i un petit turó. Aquesta partida està documentada amb el nom de “clot de purroy” als registres cadastrals de l'any 1736 (*Repartimiento individual*, 1736, II dossier, *Repartimiento del Catastro*, pàg. 5), però també com a “clot de purroi” en el dossier de 1938 (*Repartimiento del Catastro del lugar de Tartareu*, 1738, IV dossier, pàg. 6).

Puça, Clot la: (311681, 4644603). Clotada que forma part de la partida dels Solans, actualment està plantada d'ametllers.

Rebollà de Salep: (310008, 4641861). Extrem sud de la serra la Mora on hi predominen els coscolls, de fet són tan espessos que gairebé és impossible transitar-hi.

Redols, Serra dels: (308643, 4645384). Serra d'uns 763 metres d'altitud que limita amb el terme d'Alberola. És la prolongació de la serra les Belles després del barranc la Bella. El cim de la muntanya rocosa té una forma, gairebé, circular. En la toponímia oficial apareix com a *serra Redós*.

Reguer, lo: (310523, 4642387). Partida amb una geografia força pendent situada al costat del Barranc del Reguer. En general hi predominen els camps de terra campa. Cfr. DCVB, s.v.: Xaragall, clot llarguer produït per l'aigua de pluja que corre per dins d'un terreny, cast. regato.

Reguer, Barranc del: (310747, 4642229). Prolongació del barranc dels Oms que desemboca directament al riu Farfanya. Aquest barranc, generalment, porta aigua tot l'any, tot i que els estius de profunda sequera també desapareix parcialment. La vegetació més freqüent és: roures, xops, oms, arços, púdols, orons, saïcs, aubis, codonyers... El seu voltant està farcit d'hortos que actualment són erms. Possiblement, com demostra la situació geogràfica podria derivar del mot *reguer* ‘artèria de rec’; bàsicament, Joan Coromines (1997, pàg. 365) apunta que com a nom de lloc, i també com a genèrics toponímics, se'n troben en els Pirineus, i en aquest cas en el Prepirineu lleidatà, sempre designant barranquets naturals.

Ribàs, Font del: (310669, 4641354). Petita font de la partida del Molí. De fet, és una tolla situada en una riba propera al riu Farfanya, concretament, a l'altra banda de la Casa Blanca. En aquest indret hi ha herbes medicinals.

Ribes, les: (310363, 4645203). Partida, propera a Aspinau, caracteritzada per un terreny terrassat i per petits boscos de pins.

Roqué: (311438, 4642001). Serra d'uns 657 metres d'altitud, situada en direcció sud. Caracteritzada per plantes d'ametllers disposades de forma abancalada i un ampli serrat d'alzines i roures. En aquesta partida (al final de la planta del Cavallé) també hi havia un antic forn de calç per a la construcció de l'església parroquial del poble.

Sant Urbà, Serrat de: (310514, 4643253). Serradet d'alzines de terra molt graverosa situat davant del poble. La seva altura és d'uns 594 metres. El nom del topònim prové d'una antiga pilastra dedicada a Sant Urbà.

Salada, la: (311350, 4642421). Partida i serrat proper a la banda sud del barranc Salat. Els seus trossos, els quals són molt extensos però poc plans, estan dedicats al cultiu de cereals.

Salat, Barranc el: (311350, 4642623). Barranc que descendeix des de les serres limítrofes del terme de Tartareu amb el de Les Avellanes. El seu cabal es manté força equilibrat al llarg de l'any. Es caracteritza pel gust salabros de l'aigua i per una vegetació d'alzines, roures, salats, xops...

Sardina, Barranc: (311226, 4643146). Barranc que baixa des de Vilamajor, tot i que és la prolongació dels barrancs que arranquen a les entranyes de la Malera. Al llarg del seu recorregut hi ha horts, la majoria d'ells erms. Aquest barranc acaba essent el riu Farfanya. Els arbres més freqüents són: freixes, codonyers, xops, sangulls, brimens (‘vimeneres’), oms, saïcs... Possiblement diminutiu de *sarda*. Cfr. *Sarda, sardera DECAt*, s.v.

Sardina, Ço: (310542, 4644993). Partida d'olivers ubicada sota el camí d'Aspinau, molt propera a la costa l'Home Mort. Antigament era propietat de casa Sardina, casa actualment desapareguda.

Sarradets: (310008, 4643797). Petit serradet d'alzines i roures situat damunt de la plana Solsona.

Saüc, lo: (312340, 4644353). Partida limítrofa del terme que limita amb el terme d'Àger. Està situada al costat de la carretera del poble. Una part del seu terreny està destinat al regadiu ja que la font disposa d'una bassa per regar un conjunt d'hortos que hi ha al seu voltant. Tal partida ja està documentada en els arxius cadastrals del 1736 amb el nom de “sauch” (*Repartimiento individual*, 1736, II dossier, *Repartimiento del Catastro*, pàg. 1) o als del 1738 amb el nom de “sahuc” (*Repartimiento del Catastro del lugar de Tartareu*, 1738, IV dossier, pàg. 1), fins i tot, al 1746 arriben a castellanitzar el topònim anomenant-lo “sauque” (*Repartimiento por menor del lugar de Tartareu*, 1746, VIII dossier, pàg. 1), aquí es plasma la profunda caste-

llanització en què viu immersa Catalunya. Cfr. DCVB, s.v.: Caprifoliàcia de l'espècie *sambucus nigra*, arbre o arbust amb les branques berrugoses grisenques plenes d'una medul·la blanca, fulles de segments ovato-lanceolats, flor de color blanc groguenc molt oloroses, i baia globulosa que quan és madura sol ésser negra; cast. saüco. ETIM: del llatí *sabucu*, mat. sign.

Saüc, Font del: (312322, 4644737). Font amb una bassa de pedra. La vegetació típica de la zona és la canya, sisca, all, lledoner, esbarzer, saüc, alzina... Una antiga llegenda narra la disputa d'aquesta font entre el poble de Tartareu i el poble d'Àger i, com a conseqüència d'aquesta, la font forma part del terme del poble de Tartareu.

Serra, la: (310108, 4642240). Nom donat a la partida ubicada als voltants del camí de Tartareu a Os de Balaguer, a l'indret del desviament cap a la vila. Malgrat que el terreny és relativament pla i poc accidentat, rep aquest nom. Fins fa pocs anys, es caracteritzava per ser una zona de plantes d'ametllers, no obstant això, en els nostres dies, hi predominen els sembrats de cereal.

Sillén: (309362, 4643966). Partida de sòls terrosos ubicada a les fal·des de la serra la Mora formada per trossos d'extensió molt diversa i caracteritzada pels conreus de cereals. En la documentació cadastral de l'any 1736 apareix amb el nom de “sellen” (*Repartimiento individual*, 1736, II dossier, *Repartimiento del Catastro*, pàg. 4) i “sellan” (*Repartimiento individual*, 1736, III dossier, *Repartimiento del Catastro*, pàg. 5). No obstant això, a les fonts de 1741 ja apareix citat com a partida del Sillén (*Repartimiento al por menor del lugar de Tartareu*, 1741, VII dossier, *Repartimiento del Catastro*, pàg. 7). A la toponímia oficial apareix com a “Sillent”. Llat. (AQUAM) SALIENTEM ‘aigua que salta’.

Sillén, Barranc del: (309516, 4644035). Barranc que recull les aigües del barranc de la Bella i altres barrancs secundaris per desembocar al barranc de Comadiret.

Sit, Clot del: (310934, 4645425). Clotada d'alzines i coscolls molt propera a la Guària. Aquest indret era propietat de cal Sit, una antiga casa de Tartareu.

Solà, el: (310871, 4643477). Partida ubica-

da sota el poble, formada per bancals terrassats. Són trossos de solana dedicats al cultiu de cereals.

Solans, los: (311757, 4644720). Partida ubicada a les fal·des de la Malera en direcció est. És una zona amb un alt desnivell i per això està formada per imponents feixes de bancals d'ametllers i olivers. A més, també disposa d'alguna zona destinada al sembrat de cereals o plantes farratgeres. Hi ha constància d'hàbitat durant l'edat del bronze (1800-650 aC) a través de la troballa de material fet a mà (*Carta Arqueològica de la Noguera*, Tartareu).

Solsona, Plana: (309653, 4643969). Com el seu nom indica és una extensa plana, la més gran del terme, amb alguna zona de terra força gessosa. En aquest camp s'hi cultiven farratges o cereals.

Sot, lo: (309276, 4643566). També conegut com a *Sot del Teto* ja que antigament era propietat de cal Teto. És un camp de terra campa situat entre Gavarna i Comadiret.

Tartareu, Ço: (311347, 4644325). Terreny situat a les fal·des de la Malera, al costat dels Solans. El camp està format per diversos bancals terrassats destinats al cultiu de cereals i plantes farratgeres. Cfr. DCVB, s.v.: ETIM: incerta, probablement preromà. Segons Menéndez Pidal Topon. 145, és derivat del nom personal *Turtuirus* amb el sufix *-enu*. Tartaréu, en text català dels anys 1257-69: Tartareu. ETIM: és ben singular l'aspecte d'aquest nom, que difícilment podria derivar de “tarter o tartera” “caos de rocam” (TARTAREA), en altres coses s'hi oposaria la terminació “-euç” (Coromines, 1997, pàg. 244). Segons Joan Coromines la forma moderna *Tartareu* sense *-ç* lliga suficientment amb l'antiga, la qual podria derivar d'una arrel germànica. Sembla ser que la base THETERED vagi donar *Tartareu*, una r paràsita s'ha introduït en el nom català per contaminació de *tarter*.

Taverné, Tallada el: (310845, 4645655). Clotada situada al vessant nord de la Malera, que antigament era propietat de cal Taverné. Es caracteritza per espessos alzinars.

Teix, Barranc del: (309397, 4644754). Barranc que descendeix des del cap la serra les Belles, a l'indret de Colla de Mixó i darrere dels primers trossos d'Aspinau. Pràcticament du-

rant tot l'any baixa sec ja que només arranca en temps de fortes pluges. El seu nom deriva del teix, un arbre gairebé únic al terme situat en un erm proper al barranc. Cfr. DCVB, s.v.: arbre de la família de les taxàcies, espècie *Taxus baccata*, de tronc gruixut i copa d'un verd fosc, amb fulles alternes linears lluent, pàl·lides per sota i d'un verd molt fosc per damunt, flors masculines subglobuloses envoltades de bràctees a la base i les femenines reduïdes a un sol òvul, llavor metzinosa ovoide voltada d'una cúpula carnosa vermella comestible; cast. *tejo*.

Teuleria, la: (309766, 4643136). Partida situada al costat de la partida de la Torre, sota la partida de les Fogueres i Gavarna i al costat de la de Comadiret. Com a element destacat hi tenim una bassa formada per l'aigua que s'emmagatzema quan plou. És una zona amb intensos desnivells i els seus cultius principals són els cereals i les plantes d'olivers i ametllers. Antigament algunes cases del poble com ca l'Arturo i casa Inglès l'anomenaven *les Vinyes*, perquè hi havia trossos de ceps. De fet, al registre del cadastre de l'any 1746 apareix citada com a “partida de las viñas” (*Repartimiento por menor del lugar de Tartareu para el año de 1746*, VIII dossier, pàg. 1), sembla ser que aquest topònim castellanitzat correspongui a aquesta zona.

Tirapolls: (311648, 4641371). Partida limítrofa amb el terme d'Os de Balaguer. Està formada per trossos d'un pendent progressiu i de diverses magnituds. Aquest enclavament es documenta en els arxius cadastrals del 1736 amb el nom de “triapolls” (*Repartimiento individual*, 1736, II dossier, *Repartimiento del Catastro*, pàg. 6), en canvi, en el registre de 1741 ja apareix com a “tirapolls” (*Repartimiento al por menor del lugar de Tartareu*, 1741, VII dossier, pàg. 10). Aquest és un cas molt especial ja que sembla haver sofert una evolució del nom, però els habitants d'Os de Balaguer encara designen la seva part amb el topònim *de Tria-polls*. No obstant, l'origen del topònim es molt més antic ja que en els documents transcrits i analitzats per Xavier Mora apareix com a “tirapolls” (Sentència arbitral sobre la jurisdicció del castell i lloc de Tartareu, la qual es disputaven Ermengol X, comte d'Urgell, i Arnau de Fluvià, castlà de Tartareu, Balaguer, 1308), és a dir, el topònim primitiu va molt més enllà. Recordem

que en els mapes oficial apareix com a “Tria-polls”. Hi ha constància d'hàbitat durant l'edat del bronze (1800-650 aC) (*Carta Arqueològica de la Noguera*, Tartareu) i d'un forn de calç, proper a l'era del Carreté, la producció del qual estava destinada a la construcció de l'església durant el segle XVIII.

Tirapolls, Barranc de: (311374, 4641168). Barranc que baixa de les serres. Pràcticament durant tot l'any no hi baixa aigua, però en les etapes de pluja s'hi apleguen importants afluents.

Toi, Font de: (312150, 4642581). Tolla situada a la drete del barranc Salat, ubicada gairebé al terme de Les Avellanes. Aquesta tolla d'aigua fresca brolla, pràcticament, tot l'any.

Toni, Clot de: (308880, 4644277). Microtopònim que designa una clotada situada dins la partida de Corralda. Avui en dia és un únic i petit camp de cultiu, encara que antigament estava format per diversos bancals d'ametllers i vinya.

Tono, Fonts de: (309125, 4643577). Font formada per unes tolles, ubicada entre la partida de Comadiret i la Mora. La vegetació de roures hi és força espessa.

Torre, la: (310002, 464307). Partida situada damunt del camí de Tartareu a Os de Balaguer a l'altura del barranc dels Oms. La zona es caracteritza per un fort desnivell i pel cultiu de cereals o bé farratges.

Torrent, Barranc del: (310565, 46438001). Prolongació del barranc d'Aspinau que desemboca al barranc Sardina. Per norma general només hi baixa aigua quan plou en grans quantitats. En aquest barranc hi destaca una vegetació ufanosa de roures, noguers, lledoners, alzines, arços, aranyoners, sangulls, púdols... Al seu voltant hi ha la partida formada per bancals terrassats. Aquesta zona ja es documenta a l'any 1738 amb el nom de “torren” (*Repartimiento del Catastro del lugar de Tartareu*, 1738, IV dossier, pàg. 8). Cfr. DCVB, s.v.: Llarga depressió del terreny per on, en temps de pluges, passa un corrent d'aigua. ETIM.: del llatí torrente, mat. sign.

Tou, lo: (310860, 4643373). Partida oposada a la partida del Solà. Aquest petit tros ja està documentat als arxius cadastrals del 1736 (*Repartimiento individual*, 1736, III dossier,

Repartimiento del Catastro, pàg. 6, *Repartimiento del Catastro del lugar de Tartareu*, 1738, IV dossier, pàg. 7).

Vera, Font de: (310945, 4643250). Font molt propera al barranc del Torrent, situada sota les fal·des del poble. La font, que s'abasteix de l'aigua d'un pou, consta de tres piques i un gran safareig.

Apèndix lexicogràfic

Bauló: 'desaigüador natural', "Doll d'aigua que brolla de la terra en temps de pluges fortes (Albesa, Os de Balaguer)" (DCVB s.v.).

Cinglo: cingle, penya-segat de roca.

Garronxa: Possiblement variant de garrotxa 'terreny improductiu' cfr. DCVB s.v. garrotxa.

Llinasca: gran llosa plana. Derivat de llena 'llosa' (cfr. DECat., s.v. Llana).

Cadolla: Clot format en la penya per l'aigua, i en el qual s'arreplega l'aigua quan plou (Pla d'Urgell, Horta, Ulldemolins, Calasseit, Maestr., Val., AL.); cast. *cucharro*. (DCVB s. v.).

Bibliografia

ALÒS, Carme *et al.* (1994): "Castell de Tartareu", *Catalunya Romànica*, Antoni Pladevall dir., Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

ALTISENT, Agustí (1993): *Diplomatari de Santa Maria de Poblet*, vol. I, Abadia de Poblet i Departament de Cultura, Barcelona.

BALANÀ, Pere (1990): "Balaguer en temps dels musulmans (713-1106). Notes Breus". *La Noguera Estudis* núm. 4, Balaguer, CYAN GRAF-BALAGUER.

COROMINES, Joan (1997): *Onomasticon Cataloniae*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes, (vols VI i VII).

DD:AA (1993): *Carta arqueològica de La Noguera*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, treball inèdit.

Dossiers del "Repartimiento del Catastro del lugar de Tartareu" dels anys 1736, 1738, 1739, 1741 i 1746. Arxiu Històric de Lleida, Cadastre.

MADOZ, Pascual (1881-87): *Diccionario Geográfico, Estadístico, Histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Barcelona, Imp. Pablo Riera y Sans, (tomo I).

MORA, Xavier (2008): "Joan Dos o Joandòs, però no Joan d'Os", *Coneguem Tartareu. Els nostres primers pobladors* (Patronat de Sant Miquel de Tartareu), núm. 6, pàg. 8-11.

Sentència arbitral sobre la jurisdicció del castell i lloc de Tartareu, Balaguer, 1308, còpies conservades a l'arxiu patrimonial de Casa Siscar, Casa Salep i Arxiu Històric Municipal d'Agramunt.

TERRADO, Xavier (2002): *Els noms de lloc de la vall de Boí*, Pagès, pàg. 107.

Diccionari electrònic: Català-valencià-balear, <http://dcvb.iecat.net/default.asp>, abril i maig de 2008.

La toponímia i l'estudi històric del paisatge: el cas de la Serra del Cadí (Alt Urgell)¹

CARLES GASCÓN CHOPO
Institut d'Estudis de l'Alt Urgell

Els topònims són el record d'una realitat pretèrita que ha restat fossilitzada en el nom d'un element del paisatge. Aquesta realitat fa de la toponímia una disciplina d'interès no tan sols pels lingüistes, sinó també per als historiadors. En aquest sentit, el topònim aporta informació sobre alguna característica concreta de l'element geogràfic a què fa referència, cosa que fa de la seva anàlisi un exercici molt interessant de cara a determinar les característiques del paisatge d'una àrea determinada en el passat.

En un moment en què la caracterització del paisatge pren rellevància en els estudis històrics, arran de la seva percepció com un element de valor patrimonial², l'anàlisi de la toponímia adopta una nova dimensió per a l'estudi de la seva evolució històrica. Cal recordar que aquesta evolució, no sempre recollida per la documentació històrica, està basada en processos de molt llarga durada, en els quals la geologia, l'orografia, la climatologia i altres factors naturals es combinen amb l'acció antròpica per dotar al nostre país de la varietat paisatgística que el caracteritza. D'aquesta manera, la toponímia esdevé un veritable fòssil director per a l'estudi d'aquests processos evolutius a llarg termini, de la mateixa manera que permet ex-

treure una sèrie d'informacions sobre èpoques passades en què hi ha una manca total de testimonis escrits.

La serra de Cadí, situada a cavall de les comarques de l'Alt Urgell, la Cerdanya i el Berguedà, presenta unes condicions òptimes per a l'aplicació de l'estudi de la toponímia al coneixement del passat. El Cadí és una serralada prepirenca que concentra uns valors paisatgístics i una especial càrrega simbòlica per als habitants que poblen els seus vessants. Amb tot, la producció historiogràfica al voltant d'aquesta serralada ha estat sempre força limitada: no existeix cap gran monestir ni cap llinatge aristocràtic que hagi atret l'atenció dels historiadors. A banda, la documentació històrica vinculada al territori és força dispersa, o bé s'ha perdut, i en tot cas, la que coneixem rarament incideix en els aspectes vinculats a l'evolució del paisatge.

L'any 2003, en el decurs d'una campanya de prospecció arqueològica, fou localitzat un formidable dipòsit de ceràmica que comprenia des del Calcolític fins al segle IV dC, amb una especial concentració de material d'època romana, en un indret anomenat el Goleró, situat a l'extrem occidental de la serralada, al

¹ La present comunicació s'inscriu dins del projecte de recerca titulat *L'activitat minerometal·lúrgica antiga, medieval i moderna al vessant nord de la serra del Cadí (municipis de Cava i Alàs i Cerc)*, subvencionat l'any 2008 amb un ajut ACOM del Departament d'Universitats, Innovació i Empresa de la Generalitat.

² La percepció del paisatge com a element de valor patrimonial està recollit en la Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge, aprovada recentment.

municipi de la Vansa i Fórnols, i per damunt dels 2.000 metres d'altitud. La perplexitat creada per aquest descobriment és indicativa de la valoració que havia merescut la serra del Cadí fins aleshores: un indret situat a la perifèria de la història, percebut com un obstacle a evitar o a superar pels successius pobladors de les valls adjacents i, en el millor dels casos, el reducte d'un indigenisme poc permeable a les influències externes. La troballa va motivar el disseny d'un projecte de recerca multidisciplinari, una part del qual va consistir en un estudi toponímic que serviria de base a la present comunicació³, el qual va revelar una sèrie de concordances sorprenents amb els resultats dels treballs arqueològics.

L'estudi toponímic es va centrar en els quatre municipis de la comarca de l'Alt Urgell que voregen la serra del Cadí: Alàs i Cerc, Cava, Josa i Tuixent i la Vansa i Fórnols⁴. El buidatge es va realitzar a partir de tres fonts principals: la cartografia, les fonts orals i les fonts històriques, i va generar un recull de prop de 4.000 topònims que foren analitzats a partir de diverses obres de referència, com ara l'*Onomàsticon Cataloniae* o el *Diccionari català-valencià-balear*. En un moment més avançat, els seus resultats es van poder contrastar amb les primeres evidències arqueològiques⁵. La informació extreta de la toponímia del Cadí es va sistematitzar en diversos camps relacionats amb la presència i l'activitat humana en relació amb l'entorn geogràfic estudiat, d'acord amb el plantejament

general del projecte de recerca motivat per les troballes arqueològiques de 2003. En aquest sentit, els camps singularitzats foren el poblament, l'activitat agropecuària, l'activitat extractiva i les vies de comunicació.

El poblament

Les dades extretes de la toponímia dels nuclis de població ens permeten indagar, a través de l'etimologia, els possibles orígens històrics del poblament, i també determinar algunes pautes en la seva evolució. Pel que fa a l'etimologia dels centres de població actuals, habitats o recentment despoblats, constatem l'existència de set topònims d'origen preromà: **Adraén**, **Alàs**, **Artedó**, **Cerneres**, **Collarnat**, **Josa i el Querforadat**⁶; deu d'origen romànic: **Cava**, **Cerc**, **Cornellana**, **Fórnols**, **el Ges**, **Montargull**, **Ossera**, **Padrinàs**, **Sorribes i Torres**, dels quals almenys els topònims **Cornellana**, derivat del patronímic llatí *Cornelius*⁷, i **Cerc**, derivat del llatí vulgar *cerq(u)us*, alzina⁸, semblarien fixats en època romana o tardoantiga. Un tercer grup de topònims, en aquest cas menys nombrós però força significatiu, és el grup d'etimologia germànica, format per **Ansovell**, **Lletó i Tuixent**⁹. Finalment, hi ha un parell de topònims compostos: **la Bastida d'Hortons**, amb el primer element d'origen romànic, que designa la fortalesa medieval construïda poc

abans de 1228¹⁰, i el segon d'origen preromà, que és de fet el nom de la vall on s'enclava la població¹¹, i **Vilanova de Banat**, que enllaça el topònim **Vilanova**, documentat ja l'any 840¹² amb **Banat**, derivat del patronímic llatí *Bene-natus*, la fixació del qual també podria situar-se en època romana o tardoantiga¹³. Finalment, i dins de l'apartat d'antics topònims actualment en desús, localitzem un volum destacable de noms d'etimologia romànica, vinculat a antics patronímics d'origen llatí amb una forta concentració a la **vall de Cerc**, un dels principals accessos a la Vansa des de la plana de la Seu d'Urgell: **villa Ossiane** o **Ursiano**, documentat ja l'any 869¹⁴, **Baltingano**, documentat des de 966¹⁵, i **Pressimngano**, a partir de 981¹⁶.

Aquesta primera aproximació als topònims dels nuclis de població ens permet copsar la forta presència del substrat preromà que no oculta, però, un clar predomini dels topònims d'arrel romànica, contràriament a la percepció, força estesa, d'un panorama dominat per un indigenisme d'arrel bascoide¹⁷. Entre tots els topònims d'arrel romànica, hi ha un petit grup relacionat amb patronímics d'origen llatí, l'origen dels quals podria situar-se en època romana o tardoantiga. Trobem concentrats aquests topònims particularment als contraforts septentrionals de la serra del Cadí, sobretot en àrees pròximes a la Seu d'Urgell, tot i que també hi ha el cas significatiu de **Cornellana**, situat a la solana. Quant als topònims d'arrel germànica, tot i que quantitativament molt inferiors, tenen un gran inte-

rès, ja que designen tres poblacions de relativa importància dins de l'àmbit d'estudi, derivades totes elles de patronímics d'aquesta procedència. L'existència de topònims d'origen llatí i germànic aplicats a nuclis de població significatius d'aquest àmbit, junt amb altres consideracions que anirem desenvolupant al llarg de la present comunicació, ens ha de fer reflexionar al voltant de la realitat del control exercit per l'Estat romà i, més endavant, hispanovisigòtic, sobre les comunitats muntanyenques assentades a tots dos vessants del Cadí.

Així mateix, la toponímia ens permet també analitzar diversos aspectes de l'evolució del poblament. Són diversos els topònims que fan referència a la colonització de nous espais, entre els quals cal destacar els de **Rot** i **Rodell**. Cal **Rot** és actualment una casa en ruïnes situada a mig camí entre Tuixent i Josa documentada des de l'any 1094¹⁸ i **Rodell** és un paratge situat al sud-est de Cornellana. Tots dos topònims, segons Coromines, deriven del llatí *ruptus*, participi de *rumpere*, rompre, en el sentit d'artigar un tros de bosc per al seu conreu¹⁹. Majors complicacions presenta el topònim **Maderm**, nom d'una de les masies d'Ossera situades a llevant d'aquesta població. En aquest cas, nosaltres proposem una interpretació que derivaria aquest topònim de *mansum de eremo*, és a dir, de mas aixecat de bell nou en un indret erm fins aleshores, segons una expressió força habitual en la documentació medieval²⁰. En relació a aquest to-

³ C. GASCÓN, "Resultat de l'estudi de les fonts documentals", *Sol·licitud d'Ajut per al desenvolupament de projectes d'abast comarcal-ACOM 2004. Memòria final de l'activitat de recerca realitzada*, Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca, Barcelona 2007, pàg. 35-74.

⁴ En el moment actual, hi ha en marxa un projecte per a la publicació d'una part d'aquest estudi, concretament el que fa referència al municipi de Cava, per part de l'Oficina d'Onomàstica de l'Institut d'Estudis Catalans.

⁵ Les successives campanyes arqueològiques, gestionades per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i el Consell Comarcal de l'Alt Urgell, amb la col·laboració de l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca es van desenvolupar entre els anys 2004 i 2008 amb una especial incidència a l'àrea del Goleró i els àmbits més propers. En el moment actual, hi ha programada una nova campanya de prospecció que inclourà els municipis del vessant nord de la serralada.

⁶ Segons l'estudiós Enric Xargay, el topònim del Querforadat es localitzava originàriament a Gisclareny, a la comarca del Berguedà. És a partir del segle XVI quan comença a aplicar-se aquest nom, per una sèrie de circumstàncies perfectament estudiades per l'esmentat autor, a aquesta població del Baridà que fins aleshores rebia el nom del Quer, segons s'explica a E. XARGAY (en premsa) "El Quer, al Baridà, i Querforadat, a Gisclareny", *Ceretania*, vol. VI.

⁷ J. COROMINES, *Onomàsticon Cataloniae*, vol. III, entrada *Cornellana*.

⁸ *Ibidem*, vol. III, entrada *Cerc*.

⁹ Al llarg del present treball farem servir la forma gràfica Tuixent per designar aquesta població de la vall de la Vansa, que és la forma amb què està inscrita aquesta població al Registre d'entitats locals de Catalunya, segons la Resolució de 9 de març de 2004 de la Direcció General de l'Administració Local.

¹⁰ C. BAUDON DE MONY, *Rélatons politiques des comtes de Foix avec la Catalogne jusqu'au commencements du XIVe siècle*, vol. I, pàg. 154.

¹¹ J. COROMINES, *Onomàsticon Cataloniae*, vol. IV, entrada Hortons.

¹² C. BARAUT, "Els documents, dels anys 1093-1100, de l'Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell", *Urgellia*, 8 (1986-1987), doc. ap. 3.

¹³ J. COROMINES, *Onomàsticon Cataloniae*, vol. II, entrada *Banat*.

¹⁴ C. BARAUT, "Els documents, dels segles IX i X, conservats a l'Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell", *Urgellia*, 2 (1979), doc. 24.

¹⁵ *Ibidem*, doc. 151.

¹⁶ C. BARAUT, "Els documents, dels anys 981-1010, de l'Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell", *Urgellia*, 3 (1980), doc. 189.

¹⁷ Vegeu S. ALIAGA, R. ANDREU, O. MERCADAL, O. OLESTI, "Territori i vies de comunicació a la Cerdanya en època romana", *XI Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, Puigcerdà 1997, pàg. 262.

¹⁸ C. BARAUT, "Els documents, dels anys 1093-1100, de l'Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell", *Urgellia*, 8 (1986-1987), doc. 1.114.

¹⁹ J. COROMINES, *Onomàsticon Cataloniae*, vol. VI, entrada *Rot*.

²⁰ Pel que fa al territori de la Vansa, trobem aquesta expressió ja en un dels primers documents que s'hi refereixen segons la fórmula "*terras et vineas quos ille traxit de eremo et plantavit et edificabit et pressi illut*". Vegeu C. BARAUT, "Els documents, dels anys 1093-1100, de l'Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell", *Urgellia*, 8 (1986-1987), doc. ap. 3.

pònim, ens podríem preguntar si l'etimologia de la immediata població d'Ossera, documentada com a Orsera des de l'any 1108 , no podria fer referència a una població d'òssos que, fins a un moment relativament tardà, s'hauria mantingut al marge de l'assentament humà. La vinculació de determinats topònims al procés de colonització del territori dut a terme durant l'alta edat mitjana concorda amb els registres arqueològics, que evidencien un increment de la freqüència dels incendis a la zona entre els anys 750 i 900 dC que es vinculen a aquestes activitats, segons els estudis més recents.

Un cas diferent és el de Vilanova de Banat, esmentada com a Vilanova ja l'any l'any 840 , cosa que faria d'aquesta nova vila situada en un suau vessant al nord de la serra del Cadí, una fundació tardoantiga o altmedieval, i no un establiment del segle XIII, tal com han suggerit alguns estudiosos arran de l'evidència de la fundació d'una vila nova a l'anomenat Calbell de Banat per part de Galceran de Pinós l'any 1255. Similar seria el cas de la Bastida d'Hortons, tot i que més tardà. Aquest topònim, que ens remet als nous nuclis de població que proliferaren especialment a l'àrea occitana durant el segle XIII , apareix a partir del moment de la seva fundació cap a 1228.

L'activitat agropecuària

La importància de la producció d'aliments en l'estructura productiva de les societats pre-

industrials es veu reflectida en l'abundància de topònims que fan referència a algun aspecte concret del paisatge vinculat al sector primari. De tots ells, cal destacar el predomini dels topònims que fan referència a l'activitat ramadera, coherent amb la major porció del territori dedicat a activitats ramaderes i, possiblement, amb una major importància d'aquestes activitats en l'estructura econòmica local. No obstant això, l'existència de topònims vinculats a diverses activitats agrícoles ens aporta en alguns casos dades força interessants. En aquest sentit caldria esmentar l'existència d'alguns topònims vinculats amb vinyes. Possiblement, el cas més rellevant sigui el de Vinyoles, nom d'un mas del municipi de Cava que dona lloc a un extens paratge, un antic nucli de població actualment en ruïnes i una església, però també trobem altres noms de prats, de paratges i d'accidents geogràfics que incorporen aquest topònim, o bé altres de relacionats, com en el cas del Roc del Majol, derivat del llatí malleolum, que designa una vinya novella. Aquests topònims són el testimoni d'un tipus de conreu del qual no en queda ni tan sols la memòria dins del terme de Cava, tot i que sí en altres àmbits del Baridà. Un conreu que degué assolir una certa importància en alguns moments determinats, però que s'anà abandonant progressivament a causa de la competència d'altres vins de major qualitat i de l'impacte definitiu de la fil·loxera a finals del segle XIX.

Amb tot, i deixant de banda altres topònims com **Millar**, **Fenall** o **Canemassos**, indicatius de diversos conreus que trobem vinculats amb

la major part de les poblacions estudiades, és l'activitat ramadera la més representativa del sector primari en la toponímia del Cadí. En primer lloc, destaquen aquells topònims indicadors d'àrees de pastura, com ara **L'Arp**, topònim documentat des de 1023²⁹, i ubicat actualment a les pistes d'esquí de Tuixent-la Vansa, segons la forma redundant de Prat de l'Arp, ja que prové del llatí *arvum*, amb el significat de camp extens cobert d'herba³⁰. Un altre cas similar és el de la població de **Padrinàs**, població situada també a l'obaga de la vall de la Vansa, documentada des de 1263 segons la forma “*Pradinas*”³¹, que es deriva del llatí *pratium* en la seva accepció pradina, és a dir, el diminutiu de *prada*³².

La llet i els derivats lactis són, junt amb la carn, la llana i el cuiro, els productes més valorats de l'economia ramadera. Tradicionalment, els pastors munyien i formatjaven en uns indrets específics anomenats orris, recintes de fusta o de pedra seca destinats per aquests usos³³. Els orris sovintegen en tota la serra del Cadí i, en conseqüència, són força habituals en la toponímia. Així trobem l'**Orri de Cornellana** i els **Orris** al vessant sud de la serra i a la rodalia de Cornellana, i l'**Orri del Querforadat**, l'**Orri Vell**, l'**Orri d'en Grau** i l'**Orri Jove** dins del municipi de Cava, al vessant nord del Cadí. Tots aquests topònims, junt amb altres que vinculen determinats elements topogràfics amb aquestes construccions, com ara els **Prats de l'Orri**, la **Tartera de l'Orri**, la **Fonteta de l'Orri vell**, el **Camp de l'Orri** i el **Collet de l'Orri**, acostumen a localitzar-se a una certa distància dels nuclis habitats de tots dos vessants del Cadí, normalment a gran altitud. D'altra banda, trobem alguns topònims que, sense fer referència explícita als orris, ens descriuen un tipus d'element que s'hi podria vincular, com passaria amb els

Corrals de Pedra, localitzat també a considerable altura, prop de Sant Jaume de Cadí, al vessant nord de la serra, i els **Corralets**, entre l'ermita de Sant Salvador d'Adraén i el Goleró. Sense fer referència a una estructura concreta, el **Prat de la Mantega**, documentat des de 1635 com a *vedellera y prat de la Mantega*³⁴ i situat a la proximitat de Lletó, al vessant nord de la serra del Cadí, testimoniejaria, en aquest cas, la producció de mantega a partir de la ramaderia del vacum.

Una altra estructura vinculada a l'ofici de pastor és els cortical, una construcció pensada per guardar el bestiar en zones de pastura durant l'estiu³⁵, cosa que implica novament una ubicació per sobre de les zones de poblament sedentari. En relació a aquesta estructura, i dins de l'àmbit estudiat trobem els **Cortals** i el **Cortalet**, pròxims a la població d'Adraén, així com el **Cortal del Roig**, proper al Querforadat. Finalment, un altre topònim que no fa referència explícita als cortical, però que s'hi podria vincular és el de la Barraca del Bover, situat a les immediacions de Cernerres, antic nucli de la capçalera de la vall de la Vansa, aigües amunt de Josa.

Aquest darrer topònim, conjuntament amb el ja comentat del Prat de la Mantega, ens remet a la ramaderia del vacum, d'una certa importància a nivell local per l'ús dels bous com a animals de tir i també per l'aprofitament de la llet, la carn i el cuiro, tot i que, fins ben entrat el segle XX, sempre a un nivell inferior a l'oví. En aquest sentit, i a banda dels dos topònims ja exposats, trobem altres que fan referència a aquest tipus de bestiar: l'**Esmorriador dels Bous**, documentat prop dels actuals orris del Goleró, al capdamunt de la serra del Cadí, l'any 1676³⁶, i el **Collet dels Bous** i la **Placeta dels Bovers**, tots dos situats a uns 1.500 metres d'altitud, al sud del nucli de Cava.

²¹ C. BARAUT, “Els documents, dels anys 1191-1200, de l'Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell”, *Urgellia*, 11 (1992-1993), doc. ap. 7.

²² S. RIERA, “Història dels paisatges d'alta muntanya a la Vall de La Vansa-Serra del cadí (Alt Urgell): canvis ambientals i usos miners. Anàlisi paleobotànica de sediments arqueològics (Goleró) i de torba (Pradell)”, *Sol·licitud d'Ajut per al desenvolupament de projectes d'abast comarcal-ACOM 2007. Memòria final de l'activitat de recerca realitzada*, Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca, Barcelona 2009, pàg. 7.

²³ C. BARAUT, “Els documents, dels anys 1191-1200, de l'Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell”, *Urgellia*, 11 (1992-1993), doc. ap. 3.

²⁴ GRAN GEOGRAFIA COMARCAL DE CATALUNYA, vol. 16, Barcelona 1984, primera edició, pàg. 76.

²⁵ B. CURSENTE, “Les fondations de bastides dans la France du sud-ouest: anciens regards et perspectives nouvelles”, *Territori i societat a l'edat mitjana*, vol. II, Lleida 1998, pàg. 19-32.

²⁶ C. BAUDON DE MONY, *Rélatios politiques des comtes de Foix avec la Catalogne jusqu'au commencements du XIVe siècle*, vol. I, pàg. 154.

²⁷ J. COROMINES, *Onomàsticon Cataloniae*, vol. V, entrada *Majol*.

²⁸ C. ARBUÉS, J. OLIVER, “Vinyes que ja no hi són. Per una arqueologia agrària del domini feudal del treball pagès: les vinyes de Sorre i Montardit (Pallars Sobirà) i Músser (la Cerdanya)”, *Actes del Congrés internacional Gerbert d'Orlhac i el seu temps*, Ripoll-Vic 1999, pàg. 329-330.

²⁹ C. BARAUT, “Els documents, dels anys 1010-1035, de l'Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell”, *Urgellia*, 4 (1981), doc. 383.

³⁰ J. COROMINES, *Onomàsticon Cataloniae*, vol. II, entrada *Arp*.

³¹ C. GASCÓN (en premsa), “Els senyors de Josa i la documentació de l'Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell anterior a 1300”, *Urgellia*, vol. 17, doc. 13.

³² J. COROMINES, *Onomàsticon Cataloniae*, vol. VI, entrada *Padrinàs*.

³³ A. F. ALCOVER; M. DE B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, <http://dcvb.iecat.net/default.asp>, entrada *Orri*.

³⁴ ACU, Capbreu d'Ortedó i Lletó de 1635, sign. 438, fol. 27v.

³⁵ A. F. ALCOVER; M. DE B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, <http://dcvb.iecat.net/default.asp>, entrada *Cortal*.

³⁶ ACU, Capbreu de Fórnois i Cornellana de 1676, sign. 403, fol. 2r.

De tota manera, l'aspecte més cèlebre de l'activitat ramadera al voltant de la serra del Cadí, i del Pirineu català en general, és la transhumància, és a dir, el desplaçament anual dels ramats de la muntanya a la terra plana i viceversa per aprofitar les pastures segons l'època de l'any. La transhumància, activitat documentada a la serra des de l'any 1175³⁷, movia cada any milers de caps de bestiar, preferentment d'oví, però també d'altres espècies com el cavallí, entre la serra del Cadí i les terres de la plana, especialment de l'Urgell. L'activitat transhumant exigia l'existència d'una infraestructura potent per absorbir l'enorme volum dels milers de caps de bestiar que es desplaçaven per uns camins determinats de forma estacional, els quals havien de presentar unes condicions específiques. Aquests camins rebien el nom de cabaneres, tot i que admetien un gran nombre de variants locals. En aquest sentit, coneixem diversos esments a les **Cabanelles** i el **Camí de les Escabanelles**, tots dos ubicats al sud de Vilanova de Banat i alineats en direcció a Cadí, i l'antic topònim de **Cavaneles**, ubicat al terme de Cava i documentat l'any 1358³⁸, els quals podem considerar com una variació del mot cabanera, que designa els camins seguits pels ramats transhumants³⁹. Al llarg del traçat d'aquests camins ramaders hi havia uns punts determinats on s'eixamplaven per permetre el repòs del bestiar a resguard del sol i de la calor. Dins del nostre àmbit, aquests espais eren anomenats *amorriadors* o *mosqueres*⁴⁰. La documentació recull l'existència d'una **Mosquera** al terme de Cava l'any 1358⁴¹, i l'any 1676 l'**Esmorriador dels bous**, pròxim a l'indret del Goleró⁴². D'altra banda, encara a l'actualitat trobem en ús el topònim **els Amorriadors**, als límits entre els antics termes de Fórns i Cornellana, al vessant sud del Cadí. Així mateix, al

llarg dels camins ramaders localitzem una sèrie de topònims que fan referència a diversos elements necessaris per a la subsistència del bestiar durant els desplaçaments. Evidentment, dins d'aquest apartat hi entra un gran nombre de fonts, entre les quals cal destacar-ne una, la **font de la Gallorsa**, també situada dins de l'àmbit del Goleró; segons l'Alcover-Moll, *ga-llorsa* fa referència als ramats forasters arribats de la terra baixa a pasturar durant el període estival a la muntanya, cosa que fa d'aquest topònim l'únic esment explícit de la transhumància fora dels camins ramaders. Menys habituals en la toponímia del Cadí, tot i que també d'una incidència notable en la viabilitat de l'economia ramadera d'alta muntanya, són les saleres, uns indrets on els pastors posaven sal per al bestiar, per evitar que el seu dèficit, propi dels rius de muntanya, fes emmalaltir els animals. En aquest sentit, localitzem els topònims del **Serrat de las Saleras** i, dins d'aquest serrat, de la **Salera Josana**, tots dos al capbreu de Cava de 1776⁴⁴. Tot i que aquests topònims no s'han conservat fins a l'actualitat, la tradició oral sí que recull els topònims de les **Saleres del Millar**, les **Saleres del Grau** i les **Saleres de la Pineta** en aquesta mateixa zona. Com ja veurem, la sal en aquests termes arribava a través de l'anomenat camí de la sal de Cardona.

Finalment, la tradició oral també recull un curiós topònim, el **Roc dels Comptadors**, que es troba als contraforts septentrionals del Cadí, al sud del Querforadat, i a més de 1.600 metres d'altitud. El Roc dels Comptadors ens remetria a les càrregues fiscals que gravaven l'activitat ramadera i a la necessitat subjacent de conèixer el nombre dels caps de bestiar per tal de saber la proporció que calia abonar a l'organisme recaptador. Aquests recomptes es duïen a terme en uns indrets determinats que, en casos

com el que estem comentant, transcendien a la toponímia. Tot i que no hem trobat cap altre topònim que faci referència a aquest fet dins de l'àmbit del Cadí, sí que n'hi ha en altres indrets del Pirineu català⁴⁵.

En resum, els topònims vinculats al sector agropecuari presenten un clar predomini de l'activitat ramadera, proporcional a la seva major implantació dins de l'àmbit estudiat i, probablement, al seu major impacte econòmic. Pel que fa a aquest sector del primari, destaquen els topònims al·lusius als orris, estructures específiques del món ramader. Així mateix, hi ha un cert nombre de topònims que fan referència a la modalitat transhumant dins d'aquest sector, concretament els referits a camins ramaders, els quals ens permeten identificar el pas d'una carrerada, no sempre evident sense altres referències. Finalment, hi ha un cert nombre de topònims vinculats a la ramaderia bovina, que evidencien una certa importància d'aquest bestiar en l'economia local, previ a la industrialització de la producció lletera durant el segle XX, no sempre reflectida a nivell bibliogràfic.

L'activitat extractiva

Els treballs arqueològics recents de la serra del Cadí han posat en evidència la importància de l'activitat minerometal·lúrgica en tota la zona, de tal manera que, en parlar d'activitats extractives, sempre haurem de reconèixer la preeminència del sector miner. Ara bé, la toponímia també testimonieja altres activitats d'aquesta naturalesa que no es poden assimilar a la mineria i que passarem a comentar a continuació.

Pel que fa a l'activitat minera, cal començar per diversos topònims que fan referència

a la coloració específica d'un indret que, en ocasions, pot indicar l'existència de minerals específics, cosa que cal prendre en consideració a l'hora de determinar possibles jaciments antics. En aquest sentit, trobem els topònims de **la Beler** o **la Beyler**, que el capbreu de 1358 situa en terme de Cava⁴⁶ i que no s'ha conservat a l'actualitat, el qual podria referir-se a una coloració fosca del terreny⁴⁷, altres esments en aquest sentit són més evidents: **Rocabruna**, al·lusiú també a una coloració fosca del terreny, que podria indicar la presència de ferro o de carbons, localitzat al sud del Querforadat i en contacte amb el **Torrent Fosc**; **Terrablanc**, situat alguns centenars de metres a ponent de l'anterior; o bé el **Collet Roig**, situat al peu dels cingles del Cadí, al municipi de Cava, i amb una evident coloració rogenca, igual que **els Terra-roigs** i el **torrent dels Terra-roigs**, també al peu dels cingles del Cadí.

En altres casos, trobem esments més explícits de la presència de mineral, com el **serrat de Ferriol**, situat a l'entorn immediat del santuari de Santa Maria de Boscallt, a llevant del temple, un topònim que apareix documentat des de l'any 873 com a "*terra Firrioli*"⁴⁸ i que es troba en un indret on, segons la memòria oral, hom havia buscat metalls preciosos durant el primer terç del segle XX⁴⁹. Igualment indicatiu de la presència i la possible extracció de mineral és el **Guix**, situat als cingles del Cadí, i en un sentit similar el **Ges**, una població situada a la part alta de la vall de Cerc documentada amb la forma de *Gessum* des de l'any 1064⁵⁰, que deriva del llatí *gypsum*, indicador de l'existència de guix. Menys evident és la relació amb l'activitat minera de dos topònims localitzats al vessant nord del Cadí, **Castell d'Edral** i **Adraén**. Nom d'un paratge el primer —sense cap vinculació aparent amb fortificacions de cap

³⁷ R. SAROBE (ed.), *Col·lecció diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny (1070-1200)*, Barcelona 1998, doc. 272.

³⁸ ACA, Batllia General de Catalunya, Capbreu de Bar, capbreu dels llocs de Cava i Barguja de 1358, fol. CXLIV.

³⁹ J. COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Curial Edicions Catalanes-Caixa d'Estalvis i Pensions, Barcelona 1980-1991, vol. II, entrada *Cabana*.

⁴⁰ A. F. ALCOVER; M. DE B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, <http://dcvb.iecat.net/default.asp>, entrades *Amurriador* i *Mosquera*.

⁴¹ ACA, Batllia General de Catalunya, Capbreu de Bar, capbreu dels llocs de Cava i Barguja de 1358, fol. CXLIV.

⁴² ACU, Capbreu de Fórns i Cornellana de 1676, sign. 403, fol. 2r.

⁴³ A. F. ALCOVER; M. DE B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, <http://dcvb.iecat.net/default.asp>, entrada *Gallorsa*.

⁴⁴ Fons particular de cal Nequí de Cava, Capbreu de Cava de 1776, fol. 29v.

⁴⁵ J. OLIVER, C. ARBUÉS, *Llavorsí. Dels orígens al capbreu de 1669*, Lleida 2000, pàg. 23.

⁴⁶ ACA, Batllia General de Catalunya, Capbreu de Bar, capbreu dels llocs de Cava i Barguja de 1358, fol. CXLIV.

⁴⁷ Segons en Joan Coromines, l'arrel BEL prové d'un nom preromà de família ibero-basca, que forma un grup de variants interpretables com a "negre". Vegeu *Onomàsticon*, vol. II, entrada *Bel*.

⁴⁸ C. BARAUT, "Els documents, dels segles IX i X, conservats a l'Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell", *Urgellia*, 2 (1979), doc. 27.

⁴⁹ Conversa amb la família Gispert de Cava mantinguda el 30 de desembre de 2005.

⁵⁰ CATALUNYA ROMÀNICA, vol. VI, pàg. 36.

mena—, i d'una població del municipi de la Vansa i Fórnols el segon, tots dos topònims, segons en Joan Coromines, comparteixen la mateixa arrel bascoide *-adar* que admetria la interpretació de vena d'una mina, entre altres possibles significats⁵¹. Val a dir que Edral, localitzat cap al sud-oest de la serra de Ferriol i no gaire allunyada d'aquesta, figura a la documentació des de l'any 978 com a *Monte Atralle*⁵². Quant a Adraén, aquesta població és documentada des de l'any 835⁵³. L'antiguitat dels primers esments escrits i la pròpia etimologia dels topònims, que ens remunta a una època en què les llengües preromanes encara es parlarien a la zona, ens informa sobre l'antiguitat d'una hipotètica activitat minera que es podria haver desenvolupat en aquestes zones, extrem que, d'altra banda, ha estat confirmat per l'arqueologia dins d'espais relativament pròxims a la localització dels mateixos, com són el Goleró i Pradell.

També en les immediacions del santuari de Boscallt, en aquest cas a ponent del temple, trobem el **torrent de la Bena**, que discorre entre el Serrat de Ferriol i el riu de Vilanova, ja al terme d'Alàs i Cerc, i que podríem vincular amb el terme *vena* que, segons en Joan Coromines, apareix vinculat a la mineria en pràcticament tots els dominis dialectals del català⁵⁴. Altres topònims indicatius de l'aprofitament dels minerals del territori, són els de **Toscarre i la Tosca**, situat a la part alta de la vall de Cerc, el primer, i encara més a ponent, a la part alta de la vall d'Hortons l'altre. Tots dos topònims evidencien l'explotació de pedreres de pedra tosca, d'origen volcànic, molt apreciada en la construcció per la facilitat de treballar-la. Però

sobretot, el topònim més explícit vinculat amb l'extracció del mineral és el **Roch de les Menes**, esmentat l'any 1676 dins del terme de Tuixent⁵⁵ tot i que, malauradament, no s'ha conservat.

Per la seva part, la toponímia vinculada a la transformació del producte extret de la terra, ja sigui roca, grava o argila, és potser més rica que la dedicada als espais d'extracció. Dins de l'apartat de la transformació cal distingir alguns processos: el primer de tots ells implica la neteja del material, per tal de desprendre'n fangs o altres impureses superficials. Coneixem tres grans topònims, referits tots ells a rius, l'arrel dels quals podria tenir aquest mateix origen. Ens referim al **riu Naval** o de Cadí, el **riu Nàpel** o de Cava i el **riu de Lavansa**, al vessant sud del Cadí. Així mateix, trobem un sol esment del topònim **ipso Laval**, documentat l'any 967 al terme de Tuixent⁵⁶, actualment desaparegut. En el cas dels dos primers topònims, en Joan Coromines planteja la seva procedència del llatí *lavacrum*, rentador⁵⁷, i estableix d'aquesta manera la seva vinculació amb el procés de rentat del mineral. Pel que fa al topònim de Lavansa, en Coromines descarta aquesta possible etimologia per una altra que faria derivar el nom de les llengües bascoïdes⁵⁸: en aquest sentit, aquí insistim sobre la possible evolució d'aquest topònim a partir del llatí *lavacrum*, atesa l'estreta vinculació que trobem entre aquests territoris i l'activitat minera.

Però són les fargues segurament els topònims més vinculats a la transformació del mineral. La farga, ideada per a la transformació del mineral en ferro, és recollida en un parell de topònims de la vall de la Vansa: l'**estret de la Farga**, situat en terme de Tuixent⁵⁹, en un

petit congost que fa el riu abans de sortir del municipi en direcció a la Vansa, i on, efectivament, hi ha encara restes reconeixibles d'una farga, i les **costes de la Farga**, situades a la riba dreta del riu de Lavansa, aigües avall del Molí de Fórnols, on també se sap que hi havia hagut una farga⁶⁰. Al vessant nord de la serra del Cadí, els esments que trobem són menys explícits, però igualment significatius: el **torrent del Fornàs**, que baixa del santuari de Boscallt, podria fer referència a una antiga farga, en vista que en determinades variants del català, el mot *fornàs* adopta aquest significat⁶¹. Així mateix, en l'àmbit immediat del riu de Nàpel, al sud de Cava, trobem el topònim **Ratafera**, així com el **Cortal de Ratafera** o el **Devesot de Ratafera** també indicatiu d'una farga segons en Josep Espunyes, especialista en les formes dialectals autòctones⁶². Altres estructures erigides per a la transformació de roques, graves o argiles són els forns. Aquest és un nom que apareix sovint en la toponímia local i que pot fer referència a activitats diverses, de vegades recollides en el mateix topònim, com ara el **Forn de Calç**, i de vegades no. Aquests topònims es distribueixen per bona part de l'àmbit estudiat, però sense cap mena de dubte el més notable és **Fórnols**, una de les principals poblacions de la serra del Cadí.

Per aconseguir les temperatures crítiques que permetien la fosa del mineral, calia un combustible adequat. Tradicionalment, la font més emprada era el carbó vegetal, produït a les carboneres. Aquestes també sovintegen en la toponímia de la serra del Cadí. En particular, hem localitzat a través de la memòria oral el **Barranc de les Carboneres**, situat a uns 1.800 metres, a l'est del municipi de Cava i, pràcticament a l'altre extrem de l'espai estudiat, les **Carboneres**, entre Pradell i Goleró, dos dels principals jaciments arqueològics estudiats en

el projecte d'investigació arqueològica de la serra del Cadí. Ignorem si aquest darrer topònim es podria vincular a la **Creu de les Carboneres**, que figura al capbreu de Fórnols i Cornellana de 1676⁶³, però creiem que aquest darrer es trobaria més a llevant, cap a la banda de Rodell, prop de Cornellana, tal com sembla deduir-se de la lectura del document. Així mateix, al sud de Vilanova de Banat, trobem el topònim **les Carbonades**, que ja és recollit al capbreu de 1635⁶⁴.

Finalment, un altre tipus d'activitat que també es pot qualificar d'extractiva és l'explotació forestal, molt menys reflectida en la toponímia que l'explotació minera, possiblement per una menor necessitat d'estructures especialitzades per a l'extracció i la transformació del producte. El principal topònim vinculat a l'explotació forestal a la serra del Cadí es correspon amb una de les principals molines serradores d'aquest àmbit: la **Molina de Lletó**, situada al peu del vessant nord de la serra, a més de 1.200 metres, i documentada almenys des de 1508 com a molina serradora de fusta⁶⁵. Vinculats a aquesta infraestructura de gran importància i renom en l'estructura econòmica d'aquest sector de la serra del Cadí, almenys des de l'edat moderna, trobem els **canals de la Molina**, que fan referència a unes canals de la serra del Cadí des d'on es domina perfectament l'esmentada Molina de Lletó, i el **torrent de la Molina**, que baixa des de la serra del Cadí fins al riu de Vilanova. Al sud del sector de Cava, la memòria oral recull el topònim **les Molines**. En aquest cas, però, no apareix documentada la seva vinculació amb el negoci de la fusta. Amb tot, val a dir que al capbreu de Cava de 1776 apareix el topònim **Tiradé de la Fusta**⁶⁶, que indica un punt de la muntanya per on es feien baixar els troncs tallats. Aquest topònim, però, queda massa lluny de les esmentades Molines, entre

⁵¹ J. COROMINES, *Onomàsticon Cataloniae*, vol. II, entrada *Adrall*.

⁵² C. BARAUT, "Els documents, dels segles IX i X, conservats a l'Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell", *Urgellia*, 2 (1979), doc. 177.

⁵³ CATALUNYA ROMÀNICA, vol. VI, pàg. 62.

⁵⁴ J. COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona 1980-1991, entrada *vena*.

⁵⁵ ACU, Capbreu de Tuixent, 1480, 1597, 1676. Capbreu de Tuixent de 1676, núm. sign. 424, fol. 5v.

⁵⁶ C. BARAUT, "Els documents, dels segles IX i X, conservats a l'Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell", *Urgellia*, 2 (1979), doc. 155.

⁵⁷ J. COROMINES, *Onomàsticon Cataloniae*, vol. V, entrada *Naval*.

⁵⁸ *Ibidem*, vol. VII, entrada *La Vansa*.

⁵⁹ J. M. MATA-PERELLÓ et al., *Estudi sobre les fargues i les mineralitzacions de ferro de l'Alt Urgell (Pirineus Catalans)*, Universitat Politècnica de Catalunya, Manresa 2007, pàg. 120.

⁶⁰ *Ibidem*, pàg. 120-121.

⁶¹ A. F. ALCOVER; M. DE B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, <http://dcvb.iecat.net/default.asp>, entrada *Fornàs*.

⁶² Segons en Josep Espunyes, l'arrel *rata-* seria indicatiu de molí, d'acord amb l'*Onomàsticon Cataloniae*, i *-fera* derivaria de ferro, de manera que el mot *ratafera* podria ser indicatiu d'una farga ("molí de ferro") o establiment similar. Conversa mantinguda amb en Josep Espunyes, el 15 de juliol de 2006.

⁶³ ACU, Capbreu de Fórnols i Cornellana de 1676, sign. 403, fol. 2r.

⁶⁴ ACU, Capbreu de Vilanova de 1635, sign. 435, f. 25r.

⁶⁵ ACU, quadernet en paper, fons de contractes, s/n.

⁶⁶ Fons particular de cal Nequí de Cava, Capbreu de Cava de 1776, fol. 13r.

Cava i el Querforadat, concretament a tocar de coll de Cristià, per la qual cosa no podem assegurar la seva vinculació amb les Molines de Cava.

El volum de topònims relacionats amb les activitats extractives ens indica la seva importància en l'estructura econòmica de les comunitats de tots dos vessants de la serra. De totes les modalitats, l'activitat minera és la que concentra un major nombre de topònims. L'etimologia preromana d'alguns topònims vinculats a la mateixa, com en els casos d'Adraén o Castell d'Edral, planteja la qüestió de l'antiguitat d'aquesta activitat al Cadí, extrem que s'ha vist confirmat recentment per l'arqueologia. D'altra banda, la toponímia ens permet realitzar aproximacions als punts d'extracció i de transformació del mineral. Especialment interessants són els topònims que designen l'existència de fargues, ja que ens permeten establir la situació d'uns establiments moltes vegades de dubtosa localització. Finalment, cal destacar l'acumulació de topònims vinculats a la mineria en dues àrees concretes: l'entorn de Boscallt i l'eix Pradell-Goleró, fet que indica la seva importància en l'estudi de la mineria antiga en aquesta zona.

Vies de comunicació

Les vies de comunicació tenen un paper fonamental en l'articulació d'un territori pel fet d'unir els diferents nuclis de població entre ells i també amb els diferents centres de producció i de distribució, tant de l'interior del propi espai geogràfic com amb l'exterior. En apartats anteriors ja ha estat tractada una part molt important dels vials de comunicació de la serra del Cadí, formada pels camins ramaders, l'anàlisi dels quals s'ha integrat, per motivacions òbvies, dins de l'estudi de la toponímia vinculada a la ramaderia.

Pel que fa a la resta de topònims vinculats amb l'existència de camins, la major part fan referència a l'accés a poblacions o a determinats punts del territori, la major part de les vegades sense indicar-ne el recorregut, per més que en alguns casos trobem la referència del començament i del final del mateix. Tots ells són camins d'abast veïnal que poc aporten per al coneixement de l'evolució històrica del territori, ja que, malgrat haver localitzat algun d'ells en la documentació antiga, és impossible d'establir una correspondència amb els actuals. L'única excepció a aquesta constant és la del **camí Cardoner**, un camí de llarg recorregut el nom del qual deriva de la població de Cardona, a la Catalunya central, la qual es comunicava amb la Cerdanya a través d'aquest camí. El camí Cardoner resseguia aproximadament el curs del riu Cardener fins a la vall de la Vansa i assumia una funció distribuïdora de la principal producció d'aquella població: la sal de Cardona. L'esment més antic que coneixem del pas d'aquest camí per la zona del Cadí figura en un document medieval, malauradament no datat, però que es pot situar entre els segles XI i XII segons el pare Cebrià Baraut, el qual estableix la “via cardonense” com un dels límits del terme de la vila de Tuixent⁶⁷. Posteriorment, al capbreu d'Ortedó i Lletó de 1596, torna a aparèixer un esment del “*camí cardoner*”, situat entre el Pradell i el coll de la Bacanella, pròxim al Goleró, que és el punt on aquest camí travessaria la carenena del Cadí⁶⁸. Al capbreu de Fórns i Cornellana de 1676 figura el “*camí saliner de Cardona*”, forma que indica la seva importància en la distribució de la sal. Aquest esment, novament fa referència al punt on travessa la carena del Cadí, proper a l'àmbit del Goleró, fet que indica la seva importància pel trànsit de persones i mercaderies⁶⁹.

Relacionats amb el camí Cardoner, recollim en el seu recorregut diversos topònims que fan referència a la viabilitat. El primer d'ells, ar-

ribant a la vall de la Vansa des de les fonts del Cardener, és el **coll de Port**, un topònim que designa el principal pas entre els municipis de Josa i Tuixent, a l'Alt Urgell, amb el de la Coma i la Pedra, al Solsonès, documentat com a afrontació meridional del terme de Tuixent des de 1083 com a “*portum de villa Toxen*”⁷⁰, i que deriva directament del llatí *portus*, pas d'alta muntanya⁷¹. Baixant de coll de Port, la primera població que trobem és Tuixent. Segons en Coromines, i sense tancar la possibilitat d'una etimologia preromana, el topònim, documentat per primera vegada l'any 963⁷², podria tenir una etimologia germànica, formada pel patronímic *Theud-* i la terminació *-sind*⁷³. En aquest mateix sentit, el germanista J. M. Piel assigna a aquesta terminació *-sind* un origen gòtic que faria referència a un camí⁷⁴, cosa que ens fa teoritzar sobre la possible relació de Tuixent amb aquest itinerari des d'època de la monarquia visigòtica; de fet, trobem dos topònims més, també de certa rellevància en la proximitat d'aquest camí al seu pas per la falda del Cadí, als quals també els és atribuïda una etimologia germànica: els corresponents als pobles de **Lletó** i **Ansovell**⁷⁵. Finalment, a ponent del nucli del Querforadat, s'eleva un tossal que la cartografia actual denomina tossal del Quer, però que la tradició local recull amb el nom de **tossal de Badés**, nom que, segons en Coromines, derivaria del bascoide *biterres* > *bide-erri*, que vindria a significar “casa del camí”, aspecte que podem relacionar amb el pas del camí Cardoner per les seves immediacions i amb l'existència d'unes ruïnes importants, tot i que mai estudiades, en l'esmentat tossal.

Fora de l'àmbit del camí Cardoner, s'han localitzat altres topònims vinculats a la viabilitat antiga al sector ponentí de l'àmbit estudiat. Entre ells cal destacar **cal Quimesó**, una gran casa de pagès de la vall d'Hortons documentada des de l'any 945⁷⁶. Segons l'arqueòleg Pep Farràs, aquest topònim derivaria del llatí *quinta mansio*, i caldria vincular-lo a la complexa xarxa de mansiones que articulaven la xarxa viària d'època romana⁷⁷. Així mateix, també és interessant el **coll d'Ares**, per on passa l'antic camí que comunicava el poble d'Ossera, a la vall de la Vansa, amb l'Alzina d'Alinyà, a l'actual municipi de Figols i Alinyà, el qual es troba de camí de la comarca del Solsonès. El topònim, que apareix a la documentació des de l'any 967⁷⁸, és emprat normalment per indicar la confrontació meridional del territori de la Vansa. En Coromines vincula aquest topònim al llatí *aras*, amb l'accepció d'altar, vinculant-ho a indrets situats en llocs de pas a les muntanyes on els viatgers feien ofrenes als déus protectors dels ports de muntanya⁷⁹. Enllaçant aquest dos topònims, situats pràcticament a l'extrem nord i sud, respectivament de l'espai geogràfic estudiat, amb el d'Estaó, dins del municipi de la Seu d'Urgell i a l'entrada de la vall d'Hortons, el qual podria fer referència a una *statio* romana⁸⁰, i amb el de cal Guàrdia, a Sorribes de la Vansa, el qual, estava vinculat amb un pont que travessava el riu de la Vansa al segle X⁸¹, podríem extreure la hipòtesi de l'existència d'una via de llarg recorregut en actiu durant l'alta edat mitjana i, segons l'etimologia de bona part dels topònims, des d'èpoques més endarrerides,

⁶⁷ C. BARAUT, “Els documents, dels anys 1101-1150, de l'Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell”, *Urgellia*, 9 (1988-1989), doc. 1.354.

⁶⁸ ACU, Capbreu d'Ortedó i Lletó de 1596, s/sign., fol. 4r.

⁶⁹ ACU, Capbreu de Fórns i Cornellana de 1676, sign. 403, fol. 2r.

⁷⁰ C. BARAUT, “Els documents, dels anys 1076-1092, de l'Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell”, *Urgellia*, 7 (1984-1985), doc. 978.

⁷¹ J. COROMINES, *Onomàsticon Cataloniae*, vol. VI, entrada *Port*.

⁷² C. BARAUT, “Els documents, dels segles IX i X, conservats a l'Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell”, *Urgellia*, 2 (1979), doc. 147.

⁷³ J. COROMINES, *Onomàsticon Cataloniae*, vol. VII, entrada *Tuixén*.

⁷⁴ J. M. PIEL, “Toponímia germànica”, *Enciclopedia lingüística hispánica*, CSIC, Madrid 1960, pàg. 553-554.

⁷⁵ J. COROMINES, *Onomàsticon Cataloniae*, vol. II, entrada *Ansovell* i vol. V, entrada *Lletó*.

⁷⁶ C. BARAUT, “Els documents, dels segles IX i X, conservats a l'Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell”, *Urgellia*, 2 (1979), doc. 108.

⁷⁷ P. FARRÀS, *La romanització de l'Alt Segre: un estudi toponímic*, treball de doctorat, Lleida 2001, pàg. 65-66.

⁷⁸ C. BARAUT, “Els documents, dels segles IX i X, conservats a l'Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell”, *Urgellia*, 2 (1979), doc. 155.

⁷⁹ J. COROMINES, *Onomàsticon Cataloniae*, vol. II, entrada *Ares*.

⁸⁰ P. FARRÀS, *op. cit.*, pàg. 67-68.

⁸¹ C. BARAUT, “Els documents, dels anys 981-1010, de l'Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell”, *Urgellia*, 3 (1980), doc. 237.

que comunicaria l'antiga Seu d'Urgell amb la vall d'Alinyà i les poblacions de la riba esquerra del Segre mitjà a través de la vall de la Vansa.

Conclusions

Tal com podem comprovar a partir dels treballs realitzats al voltant dels noms de lloc de la serra del Cadí, el recull i l'estudi sistemàtic de la toponímia d'un territori ens permet posar en relleu una sèrie de realitats històriques no sempre prou reflectides en la documentació escrita, bé per manca d'una rellevància que, segons el criteri dels responsables del registre escrit, les faria mereixedores de restar consignades en la documentació, bé per excedir en antiguitat la de la documentació escrita que, en el cas de l'àrea geogràfica estudiada, no va més enrere del segle IX. En aquest sentit, el topònim es converteix en un veritable fòssil director per al coneixement de determinats aspectes del passat.

L'anàlisi dels noms de lloc de la serra del Cadí ens ha permès establir la importància de

determinats sectors de producció que, al llarg de segles, han tingut una importància singular per a les comunitats dels vessants i que han deixat petjada en el paisatge, especialment la mineria i la ramaderia. D'altra banda, el coneixement de la toponímia ha estat determinant per delimitar diverses àrees d'interès arqueològic a la serra del Cadí, en especial el conjunt del Goleró-Pradell, que ha esdevingut l'objecte d'un projecte de recerca entre els anys 2004 i 2008, i l'entorn del santuari de Boscallt, que ho serà properament, així com per enunciar diverses hipòtesis de treball al voltant de l'antiguitat de l'eix viari de llarg abast que travessa la zona i de les dinàmiques històriques del poblament.

Ara bé, l'experiència d'aquest estudi també ens alerta al voltant dels innombrables paranys que envolten la toponímia i que ens podrien empenyer a buscar un mil·liari romà a les Saleres del Millar, on només hi havia hagut un camp de mill. És per aquest motiu que convé tenir sempre ben present que l'estudi toponímic i etimològic pot ser una bona font per al coneixement del nostre passat, però sempre amb el suport de la resta de disciplines històriques.

Alguns noms topogràfics (hidrònims i orònims) propis de Mequinensa

HÈCTOR MORET COSO

Institut d'Estudis del Baix Cinca

El 1892 Cels Gomis publicà en el *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* el breu article de dues pàgines "Alguns noms tipogràfics propis de Mequinensa, Fayó, Nonasp, Fabara y Maella, pobles que formen la frontera de la llengua catalana en la provincia de Saragossa", en què descrivia 15 termes descriptius de la topografia d'aquestes poblacions de l'Aragó catalanòfon, tèmens que més de cent anys més tard he pretès analitzar i, alhora, comprovar-ne la vigència en el parlar d'aqueixa població del Baix Cinca.¹ En aquesta mateixa comunicació he pretès presentar altres noms topogràfics característics del català occidental en general i del català de Mequinensa en particular que entenc que no han estat prou estudiats.

Presentaré en forma de breu diccionari els noms topogràfics –bàsicament hidrònims i orònims– tot seguit els criteris emprats per Cels Gomis en el seu article de 1892. He conservat el redactat i l'ortografia originals, tan sols he emprat la cursiva per destacar les entrades d'aquest breu repertori originals de Cels Gomis.

Aigüera. –Aigüera, aigüereta, *còrrech que fan los pagesos en los costés ó vessants per fer anar las aguas á llurs bancals.*

* El Diccionari Català-Valencià-Balear

(DCVB) documenta aquest mot a Massalcoreig i Ribera de Sió. A Mequinensa, les aigüeres es fan servir, bàsicament, per menar l'aigua de pluja a les basses i altres dipòsits d'aigua.

Argall. –Argall, argallet, *noms donats en Nonasp al xaragall ó còrrech obert en los costés per las aguas de pluja.*

*A Mequinensa els *argalls* de Nonasp –i els *xaragalls* del català més general– són anomenats, en l'actualitat, *regalls*. Amb tot, el DCVB recull el significat de 'clot llarguer per on passa un corrent d'aigua a Lleida i Mequinensa'.

Asperó. –*De aspre, aspró. Se diu que l'Ebre té asperó dessota de un azut ó de una pesquera, hont los barcos que van riu amunt se veuen y desitjan per rompre la corrent.*

*Mot desconegut en l'actual parlar de Mequinensa. De fet no hem sabut localitzar aquest mot en cap dels reculls lexicogràfics consultats.

Aumech. –Aumech, *nom donat per los barquers de la Ribera del Ebre, á la vora escarpada del riu cap ahont se decanta l'aigua.*

*Tot i que els mequinensans més grans coneixien els 'aumechs', han desaparegut en les aigües dels embassaments de Riba-roja i Mequinensa.

¹ Bona part de les informacions contingudes en aquest treball m'han estat facilitades per l'amic Francisco Copons Revés, excel·lent coneixedor de la parla i la natura de Mequinensa.

Bancal. –Bancal, *feixa ques troba en costé ó al peu de una costa. Bancal ó bancalet de vinya, d'olivers, de blat, etc.*

*Mot general en el català occidental, tal com es recull al DCVB, inclòs el parlar de Mequinensa.

Boquera. –A *Fayó és* desaigüe, desembocadura. *Així diuen:* la boquera del Matarranya; la boquera del azut.

*Aquest hidrònim és desconegut a Mequinensa tot i el topònim *Les Boqueretes*, a la vora dreta de l'Ebre, a mig camí de Faió.

Bordó *m* Marge de terra d'un bancal. Mot totalment vigent en el parlar de Mequinensa –i localitats veïnes–, però que no l'hem sabut localitzar, amb aquest significat, en cap dels reculls lexicogràfics consultats.

Cadolla *f* Clot format en la penya per l'aigua, i en el qual s'arplega l'aigua quan plou. Mot totalment vigent en el parlar de Mequinensa –i localitats veïnes–; el DCVB el documenta en localitats i comarques del català occidental

Cingle *m* Espadat de roca que forma timba, al cim o en el pendent d'una muntanya. Mot del català en general.

Codina. –Codina, *roca viva que surt á flor de terra ó á flor d'aigua.* Lo pas de las Codinas, *en lo riu Matarranya, entremitj de Maella y Fabara.*

*Desconegut, si més no en l'actual parlar de Mequinensa.

Coll. –*Lloch ahont las aiguas del riu tenen molta corrent.* Lo coll del Matarranya, *a Fayó; Lo coll de la Vall-Corna, prop de Los Arcos, etc., etc.*

*En el parlar de Mequinensa *coll* designa un indret on el riu va estret, amb una inclinació forta, de manera que dificulta la navegació.

Costé. –Costé, costera, costa, *vessant de un riu ó de una vall.*

*Desconegut, si més no en l'actual parlar de Mequinensa on és vigent, amb aquest significat els femenins *costa* i *costera*.

Costerada *f* Terreny conreat en fort pendent.

Crenxa *f* Cresta, part superior d'una muntanya, que forma la línia divisòria dels dos vessants.

Crenxó *m* Petita cresta.

Esbalçada *f* [asbal'saða] Esllavissada.

Espona. –Espona, marge. *La espona del riu, la espona del hort, etc.*

*A Mequinensa [as'pɔna], i en bona part del català nord-occidental, les espones són els margens de pedra seca en els bancals. El DCVB documenta aquest mot amb aquest significat a la Ribagorça, la Llitera, la Conca de Tremp, Lleida, el Pla d'Urgell i el Priorat.

Foya. –Foy, *camp dalt d'un plá. Diuen la foya de fulano, ó de mengano.* Hoya *en castellá.*

*Desconegut, si més no en l'actual parlar de Mequinensa.

Gessera *f* Terreny d'on s'extreu el ges, el guix.

Glera. –La glera, *platja de riu plena de còdols o palets de riera.*

*A Mequinensa existien [gléra] i, amb menor vigència [agléra], però amb la construcció dels embassaments de Riba-roja i Mequinensa han desaparegut. El DCVB documenta aquest mot a Massalcoreig, Gandesa, Calaceit i Tortosa.

Mitjana *m* Illeta en un riu.

Parada *f* Bancal gran que recull l'aigua de dues valls o dos barrancs: 'bancal de la parada'.

Patamoll *f* Font d'aigua no potable. El DCVB només documenta aquesta accepció d'aquest mot a Mequinensa, i efectivament és així: hi ha patamolls a Vall Porquera, a Vall de Canyelles, etc.

Pedret. –Pedret, pedregam, *ó més ben dit, rocam. Gran munió de grossas rocas arrossega-*

das per la forsa de la corrent. Tots los barranchs y valls que afluixen al Ebre, des de Matarranya fins á la Magdalena (entre Casp y Mequinensa), se distingeixen per aquests arrossegaments que portan lo nom del indret hont se troban. Lo pedret del Matarranya, *de la Niverola,*² etc.

*Amb la construcció dels embassaments de Riba-roja i Mequinensa han desaparegut els pedrets.

Pena. –*En tots els pobles del Matarranya donen lo nom de pena als cingles, ribas, timbas ó rocas espadadas que hi há a la vora del riu.* La pena del Sol de l'Horta, la pena de Ribés, la pena de Bugarretj, *la de la boquera, etc.*

*Desconegut en el parlar actual de Mequinensa on les "timbes o roques espadades" són anomenades *cigles* o *roquissals*. El DCVB reproduïx bona part d'aquesta entrada de Cels Gomis però només enregistra pena com a mot viu a Maella.

Portell *m* Esvoranc, solució de continuïtat produïda en un marge o paret per la força de l'aigua o per un altre accident. El DCVB el documenta a l'Urgell, Tortosa, el Maestrat,...

Punta *f* La part extrema i més elevada d'una serra. A Mequinensa trobem la Punta el Bolo –un turonet coronat per una gran roca arrodonida, un *bolo*–,³ la Punta Camila, la Punta de l'Atalaia, la Punta Cremada, etc.

Regall *m* Còrrec. El DCVB documenta aquest hidrònim a Massalcoreig, Gandesa, Mequinensa, Freginals, Castelló, València i Alcoi.

Repunta *f* La part extrema i més elevada d'una punta.

Riba *f* Porció de terreny costerut i d'alguna elevació. El DCVB fa propi del català occidental i del valencià aquest orònim.

Roquissal *m* Roquerar, espadat de roca que forma timba en el pendent d'una muntanya.

Salanar. –*Roca cuberta de floescencias salitrosas.* La roca del salanar, *en lo riu Algars, en la dressera de Nonasp a Maella.*

*Mot desconegut a Mequinensa.

Secanet *m* Tros de terra de secà amb una casa a prop de l'horta. El DCVB el registra a la comarca de Gandia.

Senda *f* Camí estret. El DCVB només documenta aquest apel·latiu toponímic en punts del català occidental (Fraga, Baix Aragó, Gandesa, Tortosa i País Valencià).

Senderó *m* Senda molt estreta.

Serra *f* Muntanya; de fet l'orònim *muntanya* és desconegut en el parlar de Mequinensa, si més no per anomenar les elevacions que trobem en el seu terme municipal. El DCVB recull aquesta accepció de *serra* a l'Empordà, Collsacabra, Gósol i Tortosa.

Siti de carbonera *m* Lloc on s'ha fet carbó vegetal i encara es pot reconèixer. El DCVB el localitza a Alcoi i Pego. Depressió excavada a terra per bastir-hi una carbonera.

Sort *f* Tros petit de terra d'horta a la vora del riu. Tenir la sort d'Aubera, que el riu se la va emportar (=Tenir poca sort, amb un joc de paraules entre *sort* 'petit tros de terra d'horta a la vora del riu' i *sort* 'fortuna'); la serra i l'horta d'Aubera es troba a la riba dreta de l'Ebre, en direcció a Faió. El DCVB localitza aquesta accepció del mot sort a la Conca de Tremp.

Sot *m* Terra baixa i arenosa, prop del riu, en la qual es planten arbres i hortalissa. El DCVB registra aquesta accepció de *sot* a Artesa de Segre i Massalcoreig. Aigües amunt del Cinca trobem la localitat de Miralsot, al terme de Fraga.

Tossal *m* Elevació del terreny no gaire alta ni de pendent gaire rosta, en una plana o aïllada d'altres muntanyes. Al terme de Mequinensa trobem els tossals de Satué, el tossal de Pepet,...

² Sens dubte aquesta forma –Niverola– és un errata tipogràfica ja que fa referència al pedret de la *Lliberola*.

³ El DCVB documenta *bolo*, amb el significat de 'pedra rodona', a les localitats valencianes de Benassal i Xodos.

Trafoner m Forat produït per l'aigua als màrgens, en temps de pluges fortes. El DCVB només documenta aquest hidrònim a Massalcoreig, població veïna a Mequinensa.

Conclusions

Bona part dels ‘noms topogràfics’ anotats per Cels Gomis en el seu breu article de 1892 com a propis de Mequinensa, Faió, Nonasp, Favara i Maella són encara ara totalment vigents en el parlar de Mequinensa (*aigüera, bancal o espina*) o es conserven entre els parlants més grans malgrat que els accidents als quals fan referència han desaparegut sota les aigües dels embassaments de Riba-roja i Mequinensa (*aumec, coll, glera o pedret*). Segurament per haver estat recollits fora de Mequinensa, alguns d'aquests apel·latius toponímics no els hi trobem actualment (*argall, asperó, boquera, codina, coster, foia, pena*

o *saladar*). Aprofitant l'anàlisi i la vigència del “noms topogràfics” aportats per Gomis, s'han presentat altres noms topogràfics característics del català occidental en general i del català de Mequinensa en particular que entenc que no han estat prou estudiats (*patamoll, secanet, siti de carbonera o sort*).

Bibliografia

GOMIS, Cels: “Alguns noms topogràfics propis de Mequinensa, Fayó, Nonasp, Fabara y Maella”, *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, II, pàg. 53-54.

DCVB = ALCOVER, Antoni M. i MOLL, Francesc de B. (1926-1962): *Diccionari Català-Valencià-Balear*, 10 vols., Palma de Mallorca.

MORET, Hèctor (1994): *Sobre la llengua de Mequinensa*, Institut d'Estudis del Baix Cinca, Calaceit.

Genèrics toponímics agraris de Mallorca

ANTONI ORDINAS GARAU
Universitat de les Illes Balears

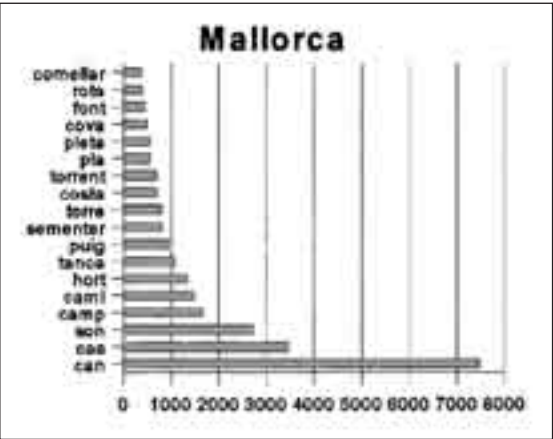
Introducció

L'anàlisi de la toponímia de l'illa de Mallorca recollida arran de la confecció del *Mapa Topogràfic Balear a escala 1:5.000* permet, entre altres, la detecció d'una sèrie de genèrics toponímics de caire agrari que apareixen aplicats sobre el territori insular amb desiguals densitat i distribució geogràfica. Es tracta d'un grup relativament nombrós amb què es descriu una part important del paisatge humanitzat de la ruralia i de la seva diversitat. Aquests genèrics, alguns ja de poc ús o en decadència, fan referència a diversos aspectes relacionats amb el camp mallorquí, entès en un sentit ampli. No obstant, si els que corresponen als aspectes humanitzats del paisatge suposen entorn al 53% del total, dins aquests, els relatius a l'agricultura conformen el segon grup més nombrós, segons mostra la següent taula:

- Construccions	45%
- Agricultura	17%
- Comunicacions	10%
- Indústria	9%
- Propietat	6%
- Història	5%
- Esports	5%
- Creences	3%

A més, cal destacar que entre els 18 genèrics més freqüents de la toponímia mallorquina, n'hi ha 6 d'agraris (*camp, hort,*

tanca, sementer, pleta i rota) tal com es mostra a la gràfica adjunta.

Genèrics relatius al conradís

Trobam, d'una banda, els genèrics que serveixen per a identificar la diversitat d'espais d'ús agrícola i que en reflecteixen una determinada morfologia, funcionalitat, evolució, etc. Aquests són *arrabassada, artiga, aspres, banc, bancal, buit, cairó, camada, camp, cavull, clos, closa, clova, colomina/coromina, corral, corralassa, devesa, empeltada, escombrat, femada, fort, hort, horta, hortal, llobada/lloba, marjada,*

parada, peça, pleta, quintana, restoble, rompu-da, rota, secar, sementer, sort, tafarra, tanca, tancat, terra, tongada, tros, vela, verger, viver.

Genèrics relatius als cultius

També n'hi ha, d'altra banda, que informen sobre els tipus de cultius (arboris, herbacis...) actuals o pretèrits. Des dels polivalents i genèrics (*plantada, planter, empeltada*); fins als arboris (*ametlerar, figuerar, garroverar, noguerar, olivar, pomerar, tarongerar*) passant pels herbacis (*mesa, mestall, restoble*) i l'omnipresent vinya (*buit, gaveta, mallol/maiol, monjoia, parra, parrissal, síquia, vinya* –amb las variants *vinyeta, vinyassa, vinyola, vinyota* i *vinyet*).

Genèrics relatius a la producció i qualitat de la terra

Així mateix els genèrics indiquen la bona o mala qualitat de les terres a través de les collites que s'hi han produït. A la part positiva hi destaquen *antigó/antigós-a, clova, cocó, cuitora, femada, horta, restoble, tanca* i *terra bona*; mentre que conformen la negativa *llisa, lliser, seca, rota* i *terra prima*.

Genèrics relatius a la forma de la parcel·la, dimensions i caràcter

Dins el conjunt dels genèrics que informen sobre la forma de les parcel·les; la seva major o menor extensió; i altres aspectes com la situació o el seu caràcter marginal dins el conjunt del conradís, hem de fer notar, en primer lloc, que es destaca la morfologia o perímetre de l'àrea de conradís, utilitzant dos sistemes: la geometria (*dau, gaia, quadre*) i la comparació mitjançant la metàfora (*llenca, llongana, màniga, punta, rebosillo, tafarra, tira, trinxà, vela*).

Quant a l'extensió, es remarca la seva major o menor superfície mitjançant sovint l'al·lusió a algun tipus d'unitat de mesura: *gaveta, horta, horta, jovada, mesa, parellada, quarterada, quartó, sort, terçal, vela, verger*.

I pel que fa al caràcter marginal, com a resultat d'una mala qualitat o simplement per la situació dins el conjunt del conradís, tenim: *eliàs, ermàs/erm, esvaït, garriga, garriguer, guaret, malesa, marina, mitjà, mota, pleta, quintana, tenassa*.

Apèndix: els genèrics

Es tracta, en conjunt, de 96 genèrics –alguns d'ells polisèmics pel que donen lloc, tot plegat, a més d'un centenar d'accepcions–, i als que hauríem d'afegir, encara, les diverses variants augmentatives i diminutives. En ordre alfabètic, constitueixen el següent glossari:

Ametlerar: Camp plantat d'ametlers (*Prunus amygdalus*).

Antigó/antigós-a: Terra molt cuitora, amb macs i tests enterrats. Terra antiga: terra fèrtil que treu molt amb poca femada i que se sol trobar principalment devers els talaiots (Llucmajor, Petra, St. Joan, Sta. Margalida) (DCVB, 1). Rokseth (1923) diu que també es coneguda com a *terra fosserenca* o *terra de talaiot* al trobar-s'hi ossos i estar situada vora les ruïnes megalítiques.

Arrabassada: Tros de terra d'on s'han extret els arbres. És un mot que reflecteix clarament l'acció antròpica i violenta de la desforestació prèvia al conreu, però és dubtós el caràcter (natural o antròpic) de la massa vegetal referida.

Artiga: Tros de terra, anteriorment cobert de bosc, garriga, etc., arrabassat profundament i amb la vegetació cremada, en preparació per ésser conrat temporalment.

Aspres: Si un aspre és el pal, o canya, plantat a terra per a sostenir arbres tendres o plantes enfiladisses, a la toponímia, per extensió, el plural (es Aspres) fa referència a la terra de conreu on s'han utilitzat massivament.

Banc: Tros de terra més alt que el nivell ordinari del terra (DCVB, 2).

Bancal: Tros de terra plana conreable, limitada per rases, rengles d'arbres o marges. També apareixen les formes *bancalot* i *bancalet*.

Buit: Espai de terra situat entre dues tires immediates en la vinya (Manacor) (DCVB, 2).

Cairó: Tros de terra no gaire extens, situat prop d'un poble (DCVB, 2).

Camada: Bocí de terra que es deixa sense sembrar ceps, a la vorera de la vinya (DCVB, 2).

Camp: Espai de terra plana destinat a cultiu de sembradura o d'arbres fruiters (DCVB, 2). També apareixen les variants *campàs, campet* i *campot*.

Cavull: Clapa petita de terra cavada (DCVB, 3). A la toponímia apareix la variant del plural, *cavulls*.

Clos: Tros de terra tancat de paret. Corral, espai descobert i tancat de paret que està adherit a una casa i serveix per a tenir-hi animals i sembrar-hi hortalisses (Palma, Alaró). Tancat situat prop d'una possessió o de la vila i destinat a sembrar-hi llegums i hortalisses (Santanyí, Son Servera) (DCVB, 3). La darrera accepció és enriquida per Rokseth a l'assenyalar-ne l'extensió, d'una mitja quarterada, i que també és anomenada *ostal*.

Closa: Tros de terra tancat de paret o d'altra cosa, i que segurament pren el nom de la paret o bardissa que la clou, també anomenada *clova* (DCVB, 3).

Clova: Tros de terra bona, cultivat i tancat de paret (DCVB, 3). Molt abundant al terme de Vilafranca de Bonany, és deformació de *clova*.

Cocó: Petita extensió de terra bona en mig d'un camp que no ho és tant (Montuïri, Llucmajor, Sencelles) (DCVB, 3) (Escorca, Selva). A la característica de la reduïda extensió, Rokseth (1923) hi afegeix encertadament la forma arrodonida al temps que recull la denominació de *terra coconenca* a la terra bona que s'hi troba.

Colomina/coromina: Paleogenèric amb significat originari de “camp bo i situat a proximitat d'una pagesia” (DECLIC, 2) que apareix fossilitzat a la toponímia.

Corral: Tros de terra tancat de paret i destinat al conreu d'arbres fruiters, principalment de figueres de moro (DCVB, 3); si bé aquesta definició no és incompatible amb la de tros de terra descobert situat darrere una casa i destinat a conrear-hi diferents plantes i flors (Mallorca). Existeixen les variants *corralet, corralàs* i *corralot*.

Corralassa: Paratge descobert i tancat que hi ha darrera el corral en les cases de camp i els llogarets (DCVB, 3).

Cuitor/cuitora: Dit de la terra abundant de matèries fertilitzants, que produeix molt i amb facilitat. P. Rokseth (1923), a més d'assenyalar que es tracta d'una terra fèrtil, rica en humus i que no necessita fems, recull les variants de *terra cuitora, terra cuitera* i *terra cuitorenca*.

Dau: Tros quadrat d'un camp, d'un edifici, d'un trast, etc. (DCVB, 4).

Devesa: Prat, tros de terra abundant d'herba i destinat al pasturatge (DCVB, 4).

Eliàs: Erm, camp inculte (DCVB, 4).

Empeltada: Camp on s'han realitzat molts d'empelts.

Ermàs/erm: Camp que no es conrea, sia per negligència, sia per fer-lo reposar durant un any i després tornar-lo a conrear. A Mallorca, l'ermàs és una mesura d'economia agrícola premeditada, fundada en la conveniència de deixar reposar la terra després de dos o tres anys seguits de fer-la produir. A les terres fèrtils, gruixades, no es fa ermàs; es fa ermàs a les terres primes, poc productives, les quals solen seguir en el Pla de Mallorca aquest cicle de conreu: el primer any es sembren de faves; el segon, de blat; el tercer, de xeixa, ordi o civada; el quart, es deixen per a pastura; i el cinquè es deixen ermàs (DCVB, 5).

Escombrat: Terra cavada profundament i netejada de pedregam.

Esvaït: Tros de terra que ha deixat de conrear-se per ser poc productiu (DCVB, 5).

Femada: Tros de terra femat, generalment terra molt bona on es fa un esplet de llegums i un de cereals (DCVB, 5).

Figuerar: Camp plantat de figueres (*Ficus carica*). Apareixen les variants en singular *figueralet* i *figueraló*, i en plural *figueroles* i *figueralasses*.

Fort: Part del camp no llaurada (DCVB, 6).

Gaia: Tros de terra de forma triangular o no quadrangular, sobrer d'un camp de forma regular (DCVB, 6).

Garriga: Terreny no conrat on creixen espontàniament mates i arbusts de poca alçada, d'extensió gran i normalment sense tancar de paret. Més que a un determinat tipus de comunitat vegetal, el terme subratlla la deshumanització de l'espai referit. També apareixen les formes *garrigueta, garrigó, garriguera* i *garrigol*.

Garriguer: Terme sinònim de garriga utilitzat a Santanyí i als Llombards.

Garroverar: Camp plantat de garrovers o garrofers, arbre perennifoli (*Ceratonia siliqua*).

Gaveta: Clot rectangular més o menys llarguer, fet en el camp allà on han de plantar un arbre i principalment un cep (DCVB, 6).

Mida de longitud agrària equivalent a nou pams (DCVB, 6), (1,80 m. aproximadament), i per extensió, terreny mesurat a partir d'aquesta unitat.

Guaret: Terra de conreu llaurada i encara no sembrada; especialment la que es deixa sense sembrar durant un o més anys perquè reposi (DCVB, 6).

Hort: Tros de terra no gaire extens, on es conren verdures, llegums i arbres fruiters. A Mallorca s'entén que és de terra regable, sia amb sínia, font o per altre procediment. Abunden a la toponímia el diminutiu hortet i el plural horts.

Tros de terra amb una mesura superficial equivalent a vint-i-cinc destres quadrats (un destre equival a 4,214 m), o sia, la setzena part d'una quarterada (DCVB, 6).

Horta: Terreny regable, generalment de gran extensió, on es conren verdures, llegums i arbres fruiters (DCVB, 6). Ha donat lloc a dos topònims majors (s'Horta i l'Horta) corresponents a les respectives barriades de Felanitx i Sóller. També apareix el diminutiu horteta.

Extensió de terra baixa, plana i fèrtil.

Hortal: A Lluçmajor, rep aquesta denominació el tros de terra tancat de paret, prop de les cases de possessió, dins el qual se sembren els llegums per al consum de la casa i els farratges per al bestiar de la possessió (Lluçmajor). A cada alqueria hi sol haver quatre hortal, i un any hi fan faves, un altre ciurons, un altre farratge i un altre pèsols o guixes o llentilles (DCVB, 6).

Jovada: Extensió de terra susceptible de ser llaurada per una parella de bous en un dia. Es tracta d'una antiga unitat medieval de superfície agrària que ha romàs fossilitzada a la toponímia, encara que no existeix unanimitat a l'hora de concretar l'extensió que li és atribuïda -que va de les setze quarterades (DCVB, 6) o 11,36 ha, a les 25 i 30 àrees passant per les 299,19 àrees.

Llenca: Porció de terreny llarga i estreta.

Llisa/llisar: Terra prima i que a sota té roca pelada (DCVB, 7). Rokseth (1923) recull la variant llisar, que defineix com una roca llisa, plana, coberta d'un pam o dos de terra.

Llobada/lloba: Clapa de terra que queda sense remoure per la rella al llaurar a causa d'un descuit o d'un obstacle. Apareixen les variants *llobet*, *llobeta* i *llobassa*.

Llongana: Tros de terra estret i llarguer entre penyes o tenasses (Mancor, Lluçmajor) (DCVB, 7).

Malesa: Terra sense conrar, i els arbusts i brosses que hi creixen (DCVB, 7).

Mallol-a/maiol-a: Lloc sembrat de vinya jove, el primer any que és plantada. Els peus joves s'anomenen *maiols*.

Mànega/màniga: Tros de terra allargat.

Marina: Garriga, extensió de terra inculta, generalment poblada de mates i arbusts. En aquesta accepció la distància de la costa no és significativa, però també ha estat definida com a extensió de terra poblada de garriga i contigua a la mar, costa de la mar.

Marjada: Porció de terreny limitada per un o varis marges. És el resultat de l'aplicació dels marges amb què s'aconsegueix dotar d'espai apte pel conreu a les zones d'important pendís. A la Serra de Tramuntana, es calcula que suposen una extensió de 167,5 km² sobre terrenys amb pendents a l'entorn del 20/30% i dedicats preferentment al conreu d'olivar.

Mesa: Espessor de brins dels cereals; frondositat dels sembrats (DCVB, 7).

Porció de sementer que correspon a un parell per a la llaurada (Lluçmajor) (DCVB, 7).

Mestall: Terreny on es conra la mescla de diferents espècies de cereals, especialment de blat i sègol o de blat i ordi, o de cereal i llegum, sobretot de blat i faves.

Mitjà: Terra erma, poblada d'arbusts i mates, enmig de terres conrades. (DCVB, 7).

Monjoia: Bocí petit de vinya (DCVB, 7).

Mota: Tros de terreny inculte enmig d'altres terres conrades (DCVB, 7).

Noguerar/nogueral: Camp on abunden els noguers, arbre caducifoli (*Juglans regia*).

Olivar: Lloc plantat d'oliveres, arbre perennifoli (*Olea europaea*). Tot i ser un dels cultius arboris més importants i tradicionals -si no el

primer-, la distribució toponímica es concentra bàsicament entorn de la Serra de Tramuntana. També apareixen les variants *oliverar* i *olivaret*.

Parada: Porció plana de terra de conreu d'hortalissa o de llegums, separada de les altres per un solc o un crestall (DCVB, 8). Rokseth (1923) les defineix com a, "planches de terre" sembrades de cereals.

Parellada: Terreny de superfície equivalent a una antiga mesura superficial agrària pròpia del Principat de Catalunya que designava l'extensió de terra que es podia llaurar en un dia per un parell de bous. Es tractaria, per tant, d'un terme equivalent al de jovada, i fossilitzat a la toponímia on també apareixen les variants *parella*, *parelleta* i *parellades*.

Parral: Emparrat (DCVB, 8); parra o conjunt de parres enfilades per bastons o pilastres, i el cobert format per la parra i els bastons o pilastres que la sostenen (DCVB, 4).

Parrissal: Lloc de parrisses; la vinya que es deixa de podar i en la qual els sarments s'escampen com els de les parres (DCVB, 8).

Peça: Tros de terra de conreu (DCVB, 8) delimitada per vores que la destriïn de les peces veïnes.

Plantada: Plantació, conjunt d'arbres plantats o sembrats.

Planter: Lloc on es crien les plantes petites, destinades a ésser trasplantades (DCVB, 8).

Pleta: Porció de terreny tancat de paret (DCVB, 8). És abundant el diminutiu pletó, però no tant la variant *pletassa*.

Porció de terreny no conreat, tancat de paret, dins el qual hi pastura el bestiar (DCVB, 8), a muntanya o en els camps. Segons Coromines, la geografia i els hàbits pastorals a les Balears han fet que la pleta ja no sigui cosa de muntanyes, sinó que es tracti de paratges de terra baixa aprofitats ocasionalment per al pasturatge, que al no ser activitat tan essencial, coexisteix amb alguna utilitat agrícola.

Pomerar/pomeral: Camp plantat de pomeres (*Malus domestica*).

Punta: Tros de terra de forma acutangular. També apareixen les formes diminutives, algunes masculinitzades, *puntó*, *puntarró*, *punteta* i *puntoia*; i les augmentatives *puntal* i *puntassa*.

Quadre: Porció de terreny de forma quadrangular (DCVB, 9).

Quarterada: Mesura agrària, de terres de conreu, pròpia de les Illes Balears i especialment de Mallorca, equivalent a 7.103 m² o 71,033 àrees. Consta de 400 destres quadrats, es divideix en quatre quartons, i el quartó en quatre horts. Tant en la seva forma singular com en la plural, també acompanyada d'adjectius numerals, esdevé genèric toponímic usual per a designar propietats rústiques.

Quartó: Mesura agrària equivalent a 1.775 m². És la quarta part d'una *quarterada*, i al igual que el terme quarterada, també les variants serveixen per a nominar un important nombre de propietats rústiques.

Quintana: Tros de terra tancat de paret al voltant d'una casa de pagès; o immediat a una vila o altre nucli de població (DCVB, 9).

Pleta situada prop de les cases d'una possessió per tenir-hi ovelles amollades (Mancor, Lluçmajor). Terreny inculte prop de masia o de poblat (Es Llombards).

Rebosillo: Gaia triangular de terra que queda a un costat després de senyar damunt un terreny les quarterades per a establir una propietat rústica (Manacor) (DCVB, 9). L'origen de l'accepció es troba en el manlleu del castellà *rebocillo* que designa la peça de roba que portaven les mallorquines.

Restoble: Tros de terra sembrat de la mateixa llavor que l'any anterior en un mateix terreny (DCVB, 9).

Sembrat de civada i ordi mesclats (DCVB, 9).

Camp que dona fruit dues vegades dintre del temps en què normalment no en sol donar més que una (DCVB, 9).

Rompuda: Terra a la qual s'ha tret la vegetació i que ha estat cremada per conrar-la (DCVB, 9).

Rota: Tros de terra que un pagès, dit roter, conreava dins un predi d'altri durant alguns anys, generalment pagant al propietari una porció convinguda del que hi collia. D'aquí que també hagi estat definida com a "camp arrendat a curt termini". Solia ser terra prima -fins el punt de que en sentit figurat es parla de *terra de rota* com a sinònim de "terra pobra" (Rokseth, 1922)-, o allunyada de les cases de la possessió, que el propietari no podia conrear directament. La seva extensió solia ésser d'una quarterada (0,71 ha). Les característiques del

sistema de rotes tenien diversitats contractuals segons les viles de l'illa: a Lluçmajor la rota solia ésser d'una quarterada, però n'hi havia de dues o més; a Santanyí el propietari cobrava al roter el censal (quarta part de les garbes obtingudes) i el delme (desena part de tot el que s'hi collia). És freqüent la denominació conjunta mitjançant la forma plural *rotes* a la toponímia, on també hi apareixen *roteta*, *rotó* i *rotassa*.

Seca: Terreny que té poc gruix de terra, que té roca molt prop de la superfície (Manacor, Petra) (DCVB, 9). Segons Rokseth (1923), “un any de sequedat aquesta terra no dóna res, vol pluja quasi tots els dies”.

Secar: Extensió de terreny de secà (DCVB, 9).

Sementer: Cada part d'una terra de conreu, que se sembla d'una planta determinada (DCVB, 9). També apareix el diminutiu *sementeret*. Com en altres casos, molts de sementers no porten aquest genèric a la seva identificació toponímica, ja sia perquè agafen el nom d'algun element interior a ell, ja sia per la clàssica pèrdua per economia lingüística. No obstant això, n'hem enregistrat, producte del recull toponímic, un total de 800.

Síquia: Excavació llarga i estreta, feta en el terreny de conreu, per a plantar-hi ceps o altres plantes (DCVB, 9).

Sort: Es tracta d'un genèric un tant imprecís o desconegut tal com confirma l'existència d'una pluralitat de definicions que, no obstant, coincideixen en la reduïda extensió de les sorts. Així, trobam: peça de terra; porció de terreny més o menys petita, que no forma masia. També identificada com a hort petit o tros de terra que no es rega sinó que únicament té aigua quan plou (Muro) (DCVB, 10). I finalment, peça de terra resultant d'una parcel·lació de propietat gran. Apareixen les variants *sorteta* i *sortassa*.

Tafarra: Porció de camp que queda mal segada (Campos) (DCVB, 10).

Tanca: Terreny conradís voltat de paret seca. Generalment les tanques constitueixen les terres de millor qualitat, pel que sovint eren destinades al conreu de llegums i cereals, i també d'arbres. No obstant, sembla haver-hi certes diferències de matís, segons les zones. Així, a la part occidental de Mallorca es detecta certa diferència respecte de la tanca menorquina, que

és pràcticament equivalent al sementer mallorquí, mentre que aquí “es refereix a quelcom una mica més estès i pensant més en el clos que l'enronda” (DECLIC, 8). La part oriental de Mallorca, en canvi, sembla tenir un valor igual al de Menorca. És abundant a la toponímia la variant diminutiva tanqueta.

Generalment les tanques -terreny conradís voltat de paret seca-, constitueixen les terres de millor qualitat, pel que sovint eren destinades al conreu de llegums i cereals, i també d'arbres.

Tancat: Tros extens de terreny voltat de paret, de bardissa o d'un altre obstacle que n'impedeix l'entrada o la sortida, i destinat a conrear-hi arbres o a tenir-hi animals. A Mallorca el tancat és més gran que la tanca, i sovint és un conjunt d'algunes tanques (DCVB, 10). També és corrent el diminutiu *tancadet*.

Tarongerar: Camp plantat de tarongers, arbre de la família de les rutàcies (g. Citrus).

Tenassa: Marge natural o coster estret, cobert de fenàs i espargueres i amb algun tros de roca visible (DCVB, 10). També trobam el diminutiu *tenasseta*.

Terra: Encara que l'accepció més usual potser sia la de sòl vegetal, el material de la crosta terrestre destinat a ésser aprofitat per a l'agricultura (DCVB, 10); el topònim necessàriament indica la porció de superfície terrestre que pertany a algú i serveix per al conreu o per a algun altre aprofitament.

Terra Bona: Amb aquest sintagma que ha esdevingut genèric toponímic es designen sense dissimulació les terres de conreu d'elevada qualitat, almenys respecte de les que l'envolten.

Tira: Tros de terra llarg i estret. També apareix a la toponímia el plural *tires*.

Tongada: Tros de terra que han de llaurar, sembrar o d'altra manera treballar (Mancor) (DCVB, 10).

Tornall/tornai: La part de camp assignada a cada pareller per a llaurar-la, i la part de camp llaurada per un pareller. En general s'assignava a cadascun un tros de trenta passes d'ample i de la llargada que donàs el sementer (Artà, Santanyí). Segurament agafa el nom de la mesura superficial agrària, porció quadrada de terreny de trenta passes de cada costat, o sia, nou-centes passes quadrades que també esdevé

la mesura de trenta passes lineals amb què es compta la feina de paredar; un *tornai* són 30 passes de paret seca a Artà i Manacor, i 21 a Lluçmajor; i la feina del paredador es paga a tant el tornai (DCVB, 10).

Tros: Porció de terreny de conreu que algú posseeix (DCVB, 10). Generalment és especificat sota la fórmula 'tros de terra' que Coromines assenyalava com a accepció pagesívola primordial a tot el domini lingüístic (DECLIC, 8).

Trinxà: Tros de terreny llarguer, generalment de conreu.

Vela: Porció petita de terreny, generalment inferior al quartó, guanyada a l'albufera mitjançant l'excavació de siquions o carreres i incorporant la terra d'aquests sobre el terreny que es vol conrear. Així la vela sobrepassa en alçada a les terres primes i és un sistema òptim de conreu perquè té la capa freàtica entre 0,5 i 1 m. de profunditat, segons l'època de l'any. Per extensió, qualsevol terreny d'aquestes característiques situat a vores de torrents i síquies. La referència més antiga d'aquests espais agrícoles es troba al Llibre del Repartiment de Mallorca pel que probablement es tracti d'un terme d'origen àrab per a designar els espais agrícoles on la presència de l'aigua embassada era habitual i que eren dedicats al cultiu de l'arròs que arribà a ser molt important a Mallorca sota la dominació musulmana. Abunden les formes diminutives, plurals i la conjunció d'ambdues: *veleta*, *veles*, *veletes*.

Gaia o tros de terra llarguer i d'angles desiguals (DCVB, 10). P. Rokseth (1923) diu textualment al respecte: “*Es diu sovint una vela de blat (Sineu, Manacor, Petra) quan el camp té la forma d'una vela llatina: per aquí hi ha una gran vela de blat bo*”.

Verger: Hort amb varietat de flors i arbres fruiters.

Tros de terra relativament petit, que es rega o té molta humitat natural i on es fan arbres de prat (DCVB, 10). També apareix el diminutiu vergeret.

Vinya: Camp plantat de vinyes o ceps. Apareixen les formes *vinyeta*, *vinyassa*, *vinyola* i *vinyota*.

Vinyet: Extensió gran de vinyes (DCVB, 10).

Viver: Terreny disposat per a criar-hi en bones condicions determinats arbres o plantes (DCVB, 10).

Bibliografia i fonts

ALCOVER, A. M.; MOLL, F. de B. (1930-62): *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Ed. Moll, 10 vol., Palma.

CASASNOVAS MARQUES, L. (1955): “No-menclatura agrícola en la toponímia menorquina”. *Miscel·lània Filològica dedicada a Mn. Griera*. I: pàg. 159-174.

CONSELLERIA D'OBRES PÚBLIQUES I ORDENACIÓ DEL TERRITORI (1993): *Mapa Topogràfic de les Illes Balears a escala 1:5.000*. Conselleria d'Obres Públiques i Ordenació del Territori del Govern Balear.

COROMINES, J. (1980-91): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Ed. Curial, 9 vol., Barcelona.

ORDINAS GARAU, A. (2001): *Geografia i Toponímia a les Illes Balears. La terminologia geogràfica en els noms de lloc*. Els treballs i els dies, 48. Ed. Moll. Palma.

ROKSETH, P. (1923): *Términologie de la Culture des Céréales à Majorque*. Biblioteca Filològica de l'Institut de la Llengua Catalana, XV. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.

El corpus toponímic valencià: una presentació

AIGÜES-VIVES PÉREZ PIQUER
EMILI CASANOVA
Universitat de València

Per primera vegada disposem d'una obra de conjunt que arreplegue els topònims creats pels valencians a través de la història que perduren encara hui, obra feta amb passió, amb ciència, amb metodologia i amb espenta, obra col·lectiva fruit de la simbiosi i col·laboració entre institucions com la Universitat de València i la Generalitat Valenciana, primerament, a través de la Conselleria de Cultura i Educació, i ara a través de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, i símbol de la voluntat dels valencians de recuperar la seua llengua, amb totes les seues creacions onomàstiques, literàries i culturals. Obra que ens situa en una posició capdavantera en el món onomàstic internacional i romànic i de la qual podrem traure una immensitat d'aprofitaments de tot tipus, científics, urbanístics, socials i d'autoestima, que mostra que, quan tots anem a una, els valencians som capaços d'arribar a grans metes¹.

Molts de vostés es preguntaran: quins valors conté la toponímia per a una societat com la nostra? Els estudiosos de l'Onomàstica, en especial Dauzat, el pare de la toponímia francesa, ho responen molt bé en paraules adaptades per nosaltres:

“El topònim és l'expressió lingüísticosemàntica d'un territori, d'un espai viscut, el llaç d'unió entre les diverses generacions que l'habiten, el record més palpable de la nostra pertinença a una cultura. A través seu podem conèixer l'evolució de la llengua, els referents designatius de la col·lectivitat, siguen geogràfics o d'interpretació del paisatge, siguen històrics de depòsit d'experiències polítiques i culturals, de moviment de famílies, de patiments i d'alegries. Els topònims són lliçons del passat fossilitzades en càpsules i que prenem com a píndoles”, però a més en una llengua escapçada i interferida per una altra com la nostra, el coneixement del topònim i la seua depuració és el complement necessari del procés de normalització que vivim des de la Constitució espanyola de 1978, reafirmat en l'Estatut d'Autonomia de 2006. D'esta manera el topònim és un element parlant, un pòsit d'experiències, sentiments i avatars dels valencians que hem de salvaguardar com a part del nostre patrimoni col·lectiu. Fixem-nos en un exemple, dels 2.800 topònims que recull el *Corpus* a la Vall d'Albaida, en trobem més del 90% registrats en documentació anterior

¹ Es tracta del *Corpus toponímic valencià*, editat per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, València, 2009, que conté més de 50.000 topònims i que ha estat realitzant-se durant 18 anys, sempre coordinat per Aigües Vives Pérez Piquer. Amb esta obra l'AVL, institució competent en la sanció i l'estudi de la toponímia valenciana, tant la catalanovalenciana com la castellanoaragonesa, ens oferix la seua primera gran obra en Onomàstica a l'espera de poder acabar en uns anys el Corpus Toponímic Històric.

a 1609, i arribarem segur a un percentatge de pervivència toponímica encara més alt en la segona enquesta que ja està fent en este moment l'AVL.

1.- Estes dos idees, el valor patrimonial de la toponímia i el nou paradigma de recuperació lingüística, van aconsellar la posada en marxa d'un pla de recollida de la toponímia, amb la metodologia més òptima, les persones més preparades, sense escatimar esforços ni econòmics ni personals, que partira de zero i no tinguera en compte els inventaris de la cartografia oficial plena de deturpacions ortogràfiques, castellanitzacions, i males oïdes. Era l'única manera d'evitar que un topònim Silla, sentit per un militar andalus quan l'informant deia la Sitja, es perpetuara o es convertira en la Cadira, com arreplega un mapa de la Diputació de 1980.

El mestratge de toponímia de 1990-91 va donar les pautes metodològiques i va engrescar el grup dels estudiants que van posar les bases del treball. La metodologia de l'enquesta oral, pròpia de les ciències del territori, com la dialectologia, va ser l'elegida, associada i condicionada per la seua referència a la cartografia. Es partia de la idea que un topònim sense localitzar en un mapa no era utilitzable per les administracions públiques ni pels estudiosos i esta finalitat pràctica ha sigut determinant en l'establiment de la metodologia del treball. Per això es va proveir els enquestadors de dos exemplars de cada full 1:10.000 de la zona que enquestaven, una base de dades on feren una fitxa per cada topònim i un manual d'instruccions, tant sobre la metodologia de l'enquesta com sobre els criteris lingüístics a l'hora de transcriure els topònims. Tot el material de treball es va entregar als enquestadors en una reunió prèvia on se'ls van explicar els aspectes més importants del treball.

El perfil general de l'enquestador és el d'un titulat mitjà o superior, capaç d'interpretar un mapa i amb coneixements lingüístics adequats; es va valorar especialment en la selecció el coneixement de la zona a enquestar. Encara que no se'ls demanava que feren una investigació documental o etimològica dels topònims, sí

que havien de contrastar la informació arreplegada oralment amb material editat sobre el tema. Hem de dir, no obstant això, que l'alta qualificació d'un gran nombre dels enquestadors ens ha permés gaudir d'informació privilegiada, producte de les seues investigacions particulars.

La tipologia majoritària de l'informador ha sigut la d'una persona d'edat, pastor o llaurador principalment, que ha viscut sempre en la població i que coneix molt bé la zona d'enquesta. La informació de cada municipi s'ha obtingut de diversos informadors. Calculem la participació de més de 3.000 coneixedors de la zona, una mitjana de 5 persones pels 542 municipis valencians.

La toponímia arreplegada és viva i situable en el mapa. No entra ací, per tant, la toponímia desapareguda i, per això, s'ha partit bàsicament de la informació oral. Esta informació s'ha contrastat després, en la mesura de les possibilitats, amb fonts escrites i amb diversos informadors del mateix territori. El treball de camp s'ha fet recurrent el territori per a poder ubicar adequadament els topònims.

El sistema utilitzat per a situar els topònims en el mapa ha consistit a marcar-hi el punt exacte d'ubicació en els elements puntuals: cases, fonts, etc. Dos punts indicant els dos extrems en el cas dels elements lineals: camins, séquies, etc. I tres punts aproximadament assenyalant els extrems de les superfícies, amb el punt central on s'havia de col·locar el rètol; és el cas de partides, paratges, serres, etc. L'Institut Cartogràfic Valencià ha tret les coordenades UTM d'eixos punts quan ha incorporat la toponímia; això permet que la informació siga vàlida per a totes les escales.

La base de dades utilitzada en l'enquesta conté els camps següents:

topònim: forma en què s'arreplega el topònim en l'enquesta oral.

transcripció fonètica: quan la forma escrita i l'oral del topònim divergixen o bé es tracta d'informació pertinent per l'opacitat del topònim.

clau: codificació numèrica que indica el tipus d'element físic que identifica el topònim.

mapa: referència al mapa 1:10.000 de l'Institut Cartogràfic Valencià.

número: número amb el qual s'indica la ubicació del topònim en el mapa.

municipi: municipi o municipis en què apareix el topònim en el mapa de referència.

normalització: camp que ompli l'enquestador només en el cas que tinga informació complementària que ho aconselle: documentació antiga, tria entre diverses formes, etc.

comentaris: camp a disposició de l'enquestador per a anotar tot allò que considere d'interés, tant des del punt de vista de l'element físic com del signe lingüístic que l'identifica.

La informació aportada pels enquestadors ha sigut, posteriorment, revisada i estudiada. En la fixació dels orònims i hidrònims importants hem contrastat la informació amb les formes generalitzades en enciclopèdies i obres especialitzades. Quant als noms dels municipis, s'ha tingut en compte el nom oficial.

Respecte als criteris lingüístic utilitzats, hem demanat als enquestadors que ompliren el camp topònim amb la forma exacta que han sentit als habitants de la zona, evitant correccions o interpretacions que puguen desfigurar-lo i entrebancar posteriors estudis lingüístics, o induir a una grafia errònia. Els topònims s'han escrit en la llengua de la zona, valencià o castellà, tant la part pròpia com el genèric si l'acompanya. Els mínims correctius aplicats en el camp topònim de la fitxa són deguts als condicionaments que imposa la mateixa transcripció ortogràfica de la paraula que, si es tracta d'un element comú del lèxic valencià, té una forma ja fixada en els diccionaris, independentment de la pronúncia col·loquial de determinades zones. Així, en la zona valenciana

- S'ha restituit la *-d-* de les terminacions *-ada*, *-ador*.

- S'ha recuperat la *-r* final excepte si el topònim era un llinatge: *saldonà* s'ha escrit *saldonar*.

- S'ha restituit la grafia oficial en els noms amb apitxaments i ensordiments, com *Giner* per *Txiner*.

- S'ha corregit l'harmonia vocàlica del sud: *porto*>*porta*, i les deformacions vulgars com *radere* per *darrere*.

En la zona castellana, s'ha fet el mateix:

- S'ha restituit també la *-d-*: *rinconada* per *rinconà*,

- No s'ha fet cas gràfic del sasseig: *cabezo Negro* i no *cabeso Negro*, etc

Si el topònim és opac, és a dir, que no pertany al lèxic comú habitual, no s'ha aplicat cap correctiu i només després de l'estudi i contrast amb la bibliografia i fonts disponibles, s'ha fixat la forma que es considera adequada. S'ha insistit especialment a comprovar la presència o absència d'articles inicials i de preposicions i articles medials per evitar que, tant la documentació administrativa castellanitzada com l'economia lingüística pròpia dels parlants, no influïra en una mala fixació i en un empobriement dels topònims. Igualment, quan un element físic té més d'un nom, s'han arreplegat les diverses formes i s'ha decidit quina és la que ha d'aparèixer com a forma principal, perquè és la més general o bé la més antiga.

Tot ordenat i processat a partir d'un programa informàtic, Topoval, que podreu trobar en un cd-rom adjunt al llibre. Gràcies a ell podem, a més de conèixer de manera àgil com s'escriu el topònim que volem usar i en quins llocs es diu, imprimir i transformar els materials en un document de Word, fer recerques lingüístiques de distribució areal o de sèries etimològiques, de sufixos, lexemes, prefixos, i el més important, es posaran a disposició dels usuaris de Topoval per Internet les actualitzacions i ampliacions del *Corpus*.

El *Corpus toponímic valencià* té dos presentacions, la cartogràfica que vehiculem a través dels fullets de la sèrie "Toponímia dels pobles valencians", i la lingüística, que presentem hui ací, en paper i en cd-rom. El format en paper consta de dos volums, el volum I, amb el subtítol *Paraules*, conté la relació ordenada alfabèticament, de les diferents paraules presents en els topònims del CTV, exceptuant-ne els articles i la preposició relacionant *de*. Davall de cada entrada figura la relació dels topònims que la inclouen, amb la indicació del municipi on es troben. Igualment, quan els signes gràfics auxiliars no són suficients per a indicar la correcta pronunciació de la paraula, al costat de

l'entrada s'ha anotat la transcripció fonètica del so o dels sons que podrien ser motiu de dubte, i fins i tot de la paraula sencera quan ha calgut. L'anotació fonètica és una de les grans aportacions del *Corpus* i servirà perquè els mitjans de comunicació i els mestres pronuncien com cal. Hem donat la pronúncia que considerem més adient, com la [póbla] i no la [pÓbla] com es diu a part de la Comunitat, i si en considerem dos com a bones, hem aprovat les dos, com ocorre en el topònim Corts de València, Alzira o l'Olleria, cas en què aprofitem com a bones les dos pronúncies [kórts] i [kÓrts]. Precisament la transcripció fonètica que acompanya cada topònim ens permet mantindre en moltes formes estrangeres la grafia de la llengua d'on procedix, com el cognom *Ridocci* /tʃS/ al Genovès, o *el Bojio* d'Ontinyent, pronunciat amb [x], o velar fricativa sorda.

Este volum comença amb un capítol explicatiu de la metodologia utilitzada en les enquestes, els criteris lingüístics utilitzats en la fixació dels noms de lloc, la relació dels noms dels municipis valencians amb la indicació de la pronúncia, i la llista dels col·laboradors —enquestadors— del CTV.

El volum II està organitzat per municipis. Davall del nom de cada població es detallen els diferents topònims que apareixen en el terme municipal, agrupats segons el tipus d'element

físic de què es tracte: orografia, hidrografia, poblament, etc. Per a delimitar els termes municipals s'ha seguit la divisió que apareix en els mapes de l'Institut Cartogràfic Valencià. Es dona el cas de dos municipis que pràcticament no tenen terme municipal: Llocnou de la Corona i Emperador; com que esta publicació no inclou la toponímia urbana, en l'entrada corresponent figura únicament el nom del municipi.

El tercer volum, anomenat *Topoval*, està pensat de manera que puga ser utilitzat de manera independent dels anteriors. Inclou el capítol sobre metodologia i criteris lingüístics, la relació dels noms dels municipis valencians amb la indicació de la pronúncia, i la llista dels col·laboradors —enquestadors— del CTV. Aporta, a més, el programa informàtic *Toponímia dels Pobles Valencians (Topoval)* que conté una base de dades amb tots els topònims que apareixen en els volums I i II. El programa té dos formes de presentar la informació —per paraules i per municipis— que es corresponen amb els dos volums de la publicació en paper, però inclou també un sistema de cerca que permet combinar diferents paràmetres —zona lingüística, comarca, municipi i topònim— a fi de facilitar al màxim la localització de la informació desitjada. *Topoval* du incorporada la possibilitat d'actualitzar la informació periòdicament a través d'Internet i així disposar de les dades més actualitzades en cada moment.

Presentem ací una breu mostra del funcionament i possibilitats del programa de cerca de topònims:

Selecció per paraules:

Selecció per municipis:

Resultat de buscar les paraules que formen part de topònims amb la seqüència *cabeç*:

Resultat de buscar els municipis amb topònims que inclouen la seqüència *cabeç*:

Qualsevol de les seleccions que apareixen en pantalla poden ser impreses i transformades en un document de Word. Així mateix, conforme avancen els treballs d'ampliació d'enquestes i estudi dels topònims es posaran a disposició dels usuaris actualitzacions de *Topoval* per Internet.

El programa inclou les instruccions d'utilització:

2.- Arreplegats i localitzats els topònims, s'ha passat al procés de lematització i vestiment de cada topònim d'acord a les indicacions dels enquestadors, a la seua pronúncia, a la seua situació geogràfica, al seu valor semàntic amb la idea de vestir-lo de la manera més adequada, és a dir, de trobar el lema o forma estàndard més adient per a la seua vehiculació social. Així, d'acord als criteris lexicogràfics de la normativa de fixació de vocables i d'acord a la bibliografia i a la documentació, si se n'ha trobat, s'ha proposat la forma, a partir de quatre principis:

a) Que la forma lematitzada siga fàcilment identificable per l'usuari. Així, hem assimilat les variants com les *Foetes* als més de 50 topònims formats per *Foia*, *Foieta*, però no hem assimilat l'*Almendorler* de Lliria i *Casinos* a l'*Ametler*.

b) Que la forma proposada respecte les particularitats dialectals del valencià general i dels subdialectes. Així s'ha lematitzat *povet* (21 casos, al nord de Castelló) i *pouet* (100 casos,

de Llucena i Borriol fins al sud, tot marcant una verdadera isoglossa) o *Ximenera* a Fines-trat amb dos pronuncies acceptable: [S]-[tfS] i *Xumenera* a Morella o Castalla

c) Que el topònim és un element arrelat a un territori, que pot provindre d'un nom apel·latiu, transparent o opac, o d'un antropònim, que de vegades no podem precisar amb seguretat, i davant del dubte és millor deixar el topònim com sona fins que tinguem documentació històrica. Així, deixarem el *barranc de Montanya* de Llombai o el *mas de Montanyés* del Forcall. En la zona castellana, hem lematitzat *Albolaje* a Fanzara, Villar, Domeño i Xulilla, tot i suposar que deu vindre del valencià *Albelatge*.

d) Si la forma viva coincidís amb una forma del *Diccionari ortogràfic* de l'AVL la manteníem, com *Quebrassa* de Riba-roja o Lliria, que algunes publicacions canvien per *Crebassa*; o *lo Pleit* o el *bancal del Pleit* de Cervera, Orxeta o Almassora.

Només d'un 2% dels topònims arrellegats ací no s'ha sabut trobar un ètim, encara que una major documentació de segur que ens farà canviar algunes idees o vestits. Per ex. el *pla de l'Albea* de la Vall d'Alba, que pot ser el cognom *Albesa*, o el *mas d'Ambor*, de Cervera del Maestrat. En estos casos hem respectat totalment la forma viva.

Emmarcats i inspirats per estos quatre principis, el plenari de l'AVL, a partir del treball previ de la Secció d'Onomàstica, ha pres col·legiadament les decisions, sempre des del respecte al topònim, a la zona i a la tradició lingüística. Posarem uns exemples de lematització, fruit de moltes discussions i reflexions:

- Lematització d'acord amb la forma viva, siga per raons històriques, de límit de la documentació, com hem fet amb *Natzaret* de València i Gandia, a pesar que sabem que procedix de *Llatzeret* 'lloc on els que arribaven als ports estaven en quarantena'; siga perquè la forma viva és arrellegada pel *Diccionari ortogràfic* de l'AVL com la *Maravella* d'Estubeny o el *Paradís* d'Agullent, Benissa, Altea i Muro²; siga per dubtes etimològics: el *Badell* de Tavernes de la Vallidigna, a pesar que el possible ètim VADELLU, derivat de VADU 'gual' ens indicaria que caldria escriure el topònim amb *v*, però la pronúncia amb labial oclusiva i la possibilitat que com en Bega provinga d'un ètim preromà –o aragonés– ens ha fet deixar-lo amb *b*; Beselga d'Estivella, deu ser una variant de *Baselga* <BASILICA, que viu com a cognom; o *Perenxisa* <PETRAINCISA, que presenta diverses pronúncies com *Peranxisa*, *Pelenxisa*, que etimològicament hauria de ser normativitzada com *Perencisa*. Seguint este mateix principi, hem mantingut *Xim* 'cim' a la Safor i a Quatretonda on és habitual i és la forma que usa l'escriptor Josep Piera.

- Lematització d'acord a una documentació històrica segura, respectant sempre la identificació. Per exemple, tot el món d'Aielo de Malferit diu *Purçons* i així figura en molts mapes, però documentalment és *Porçons*, i *Porzonex* (Llibre de Repartiment de València), germà de

Los Alporchones de Múrcia, que ve de PORTIONES. Per tant, l'hem escrit amb -o: *Porçons*. Igualment si sabem que la *Penaesa* de Castalla ve del cognom *Penadés* recuperem la *d* intervocàlica perquè la seua pèrdua no és una regla general –en canvi, mantenim la *a* i no fem *Penadés*, derivat de PINN-ETU 'lloc de penyes' + el sufix -ense, perquè en valencià sempre es troba documentada *Penadés*, amb la dissimilació típica de *e...é>a...e*, com *Micalet*, *sancer* o *llauger*. O escrivim el *Pla d'en Gamell* de Guadassuar, que els mapes actuals escriuen *Plangamell*, o la *Lloma d'Andilla*, format pel cognom *Andilla*, en lloc de *Llomandilla*. I si la [fÖnt del pátfSe] de Benissoda sabem que és una pronúncia desfiguradora de *patge* ho corregim. Com el *barranc del Cinc* d'Alcoi que el passem a *barranc del Cint*.

- Manteniment de la forma oral a pesar d'estar quasi segurs de la paraula d'on prové, la qual ens hauria de fer emprar el criteri anterior. Per exemple: *mas*, *serra* o *solana* d'*Albureca* de Planes i Beniarres deu tractar-se de la planta *albudeca*, però és estrany que un nom d'una planta done nom a una serra i a un mas. O la *Glea* d'Oriola, amb 6 casos, que deu vindre de *gleda* <variant de *greda* 'argelaga', però que també podria vindre d'*església* >*esgleia* >*gleia* >*glea*, o els *Querenets* de Relleu i Orxeta que no hem passat a *carenets*, derivat de *carena*, per si està relacionat amb *quer*, com el topònim de Centaina i Morella la *Querola*.

- Lematització d'un vocabletopònim de dos maneres en diverses zones: al *Buscarró* d'Atzeneta del Maestrat, Borriol i Tàrbena o als *Buscarrons* de Catí, Albocàsser o Cabanes correspon un *Buixcarró* i un *Buixcarronet* de Pinet i Quatretonda. Hem optat per esta solució pels dubtes etimològics i el respecte de la forma. Ací podríem afegir un *Buscarró* de Bocairent que apareix en la segona enquesta. Igualment passa amb la *Cadolla* de Benassal, Crevillent o Onil en oposició a la *Codolla* (23 casos) de la Nucia, Ontinyent, Confrides i Agres. Els hem acceptat els dos perquè els dos estan en el *Diccionari*

ortogràfic, editat per l'AVL i en el DIEC1995, i és difícil saber-ne l'ètim exacte. O formes com *Bega* amb B-, de Silla, Sueca i Cullera, documentada en el segle XIII, en oposició a la *Vega* a Albaida, Morella o València, on sabem que ja ve de la paraula castellana *vega*.

- Lematització de dos maneres diferents perquè una procedix d'un apel·latiu i una altra d'un antropònim, si el canvi podia dur a confusió. La forma *pons* l'hem lematitzada com a *Ponç* si era un antropònim (casa de Ponç) o *Ponts* si era un barranc o un pont. O topònims que procedixen d'un cognom i d'un sant: trobareu al corpus *Sempere* per a designar la *casa* o el *barranc del Pla de Sempere* i també hi trobareu el *barranc de Sant Pere* a Santa Pola, Dénia o Vilafranca.

- Sempre hem escrit els cognoms que formen part dels topònims amb la mateixa grafia. Per exemple, el cognom *Albentosa* –hi ha més persones a València que duen este cognom amb *v* *Alventosa* que amb *b*, l'ètim s'ha d'escriure amb *b*, ja que ve del poble aragonés d'Albentosa. Però hem respectat els costums locals i l'opinió de l'enquestador en algun cas com en *Almela* de Betxí, Sueca i Borriol en oposició a *Ametla* a la Salzadella i Albocàsser (hort d'Ametla). A diferència del que se sol fer, hem respectat la grafia -ch dels cognoms tradicionals *Doménech*, *Bosch*, *March* i *Lluch* en el *Corpus*, però naturalment s'accepta també com a correcte que els usuaris dels topònims els puguen escriure sense la -h, com a mostra de la filosofia de l'AVL: acceptar els elements genuïns i amb tradició com aquest sense prohibir els costums actuals, buscant sempre el que ens unix³.

- Adaptació de noms de bateig en castellà al nom valencià corresponent, sempre que no atemptara contra la identificació del topònim. Això ho hem fet amb la idea de valenci-

anitzar un poc el *Corpus* i corregir una moda nascuda al segle XVIII. Així *Adolfo* > *Adolf* i *Antonio* > *Antoni*.

3.- Quines aplicacions, quins coneixements podem adquirir ara, a més de tindre una proposta normativa completa a disposició de tots els ajuntaments, mitjans de comunicació i autors de llibres? A més de poder estudiar la composició temàtica de la nostra toponímia procedent de la hidrografia, oronímia, fauna, botànica, la formació de mots base dels topònims, etc. podem comprovar:

a) Les capes lèxiques que han poblat el nostre territori. Per exemple: la capa aragonesa *collado*, *mentira* o *buitrera*, el *Vaïllo* de Moixent, el *Cerro* de Casinos, els *Sombrials* d'Alfafara, o l'àrab com *Benivaire* de Carcaixent, l'*Algar* de Callosa, Gandia o Montaverner, o l'*Atzúbia* de Finestrat i Pego, molts dels arabismes deformats com en el cas de *Micalàs* de Bocairent que hem deixat escrit d'eixa manera perquè ja és medieval però que procedix de *Benicalàs* i no és un augmentatiu de Miquel com s'ha afirmat.

b) El lèxic apel·latiu petrificat en la toponímia i viu encara en altres parts del nostre territori lingüístic, com el *Vermellar*, la *Sentiu*, l'*Obaga*, l'*Auzell*, el *barranc Pregó*, el *Presseguer*, la *Feixa*, l'*Atzavara*, el *Calapatar*, l'*Escaig*, el *Péleg* i la *Cossa* –del llatí CURSA 'via romana' – que es troba al Puig, Almenara, Benaguasil, Betxí, i també a Onda, on hui dóna nom al camp de futbol.

c) La consideració de mots autòctons de suposats castellanismes com la *Garganta* de Crevillent o Benissa, la *Madriguera* de Dénia, o la *coveta* de la *Tea* de Xert.

La pervivència de sufixos desusats com: -osa en Fenassosa, -et < -ETUM 'conjunt de' (no el diminutiu) en *Vinet* de Castelló de Rugat

² Hem grafiat *paradís*, per voler ser rigorosos i coherents, a pesar que el centenar de topònims amb este component es pronuncia *paraís*, d'acord a la documentació medieval i a la gramàtica històrica ja que ve del llatí PARADISU.

³ La nostra llengua ha pres el costum de normativitzar la grafia -ch medieval dels antropònims lleuant la -h: *March* > *Marc*. L'AVL com la grafia -ch és tradicional en la nostra llengua, com no ha trobat cap argument normatiu que la bandege, com -ch és un dels trets de valenciania per a molts valencians, als quals vol recuperar per a la llengua compartida, ha decidit acceptar les dos formes com a correctes, tot preferint-la sense -h en els topònims i amb -h en els antropònims.

Carraixet i *-ona*<UNDA en *Comona* de Benigànim, la *Peixerona* de l'Olleria, *Sortonella* de Benigànim, la *Simona* de Culla o Quatretonda. O al revés, considerar que *-arda* no és un sufix en la *Fontarda* de Simat de la Valldigna com deia Sanchis Guarner.

4.- Una altra virtut del *Corpus* és que arreplega els topònims de tota la Comunitat, de la zona valenciana i de les zones aragonesa i murciana. Esta visió general que no havíem tingut mai fins ara en la nostra tradició onomàstica ens permet analitzar el nostre territori com una unitat sòlida i històrica, amb intercanvi humà o emigració en les dos direccions des de sempre: en tot trobem de tot, valencianismes en la zona castellana i al revés. I a més, com a investigadors, ens permet poder anar més a la segura en moltes opinions etimològiques. En posarem un exemple:

-*el Guargo* de Morella s'interpreta ara pel *Guargos* de Chóvar; *el Mosseguello* de Vallada pel *Morciguillo* de Tuèjar; la *Rodera* de la Serra d'en Galceran per la *cueva del Roderro* de Iàtova, o *el Somo* de Culla, Onil, Bocairent i Tàrbena amb el *Somonegrón* de Vallanca. És lògic pensar que, contra el que diu Coromines, estos mots s'expliquen millor per la presència aragonesa a València que per les petjades del desconegut mossàrab.

Per a fixar la toponímia de la zona castellana també hem seguit els mateixos principis i fet els mateixos passos que en la valenciana. Així si sabem que *Jonjordana* de Jérica, Aras de los Olmos o Teresa de Cofentes ve de *Font Jordana* ho hem corregit. En canvi, per temor etimo-

lògic i respecte a la identificació, la *Querencia* de Tous no l'hem corregida per *Carència*, com tampoc hem corregit la *Querència* de Torís i Catadau; ni hem modificat el *Pijer* de Puebla de Arenoso que deu vindre del *Pi* ver ni *El Bural* de Chiva, Gestalgar o Siete Aguas, que deu tractar-se del mateix topònim que *el Brugar* de Quatretonda.

És molt interessant observar la lluita de sufixos entre el valencià i el castellà que ens mostren estrats cronològics de més o menys força d'una llengua o de l'altra. Així, el *Palomaret* d'Oriola també s'arreplega hui com *Palomarejo*, que també viu a la Venta del Moro, el *Portichol* de Montfort i *Portichuelo* de Villena, Domenyo o Camporrobles, les formes *Tejaret* i *Tejarico*, les dos d'Èguera.

Amb esta obra els valencians⁴ hem d'estar satisfets perquè hem aconseguit, amb l'esforç de milers de persones, entre informadors i enquestadors, arreplegar un corpus en vies de pèrdua o envelliment que nodrix d'informació els mapes de l'Institut Cartogràfic Valencià, els ajuntaments i els fullets de la sèrie "Toponímia dels Pobles Valencians". Tanmateix, l'obra no està acabada, ara hem de treballar en tres camps:

- Acabar la nova enquesta que estem duent a terme actualment des de l'AVL
- Arreplegar la documentació toponímica dels nostres arxius amb la col·laboració dels historiadors fent un Corpus Toponímic Històric
- Unir-ho tot en una anàlisi etimològica de cada topònim presentada en un diccionari de topònims, per lemes.

Toponímia de Güel a l'Edat Mitjana i a l'actualitat

CARLOS RIZOS JIMÉNEZ
Universitat de Lleida

Güel és un llogaret que es troba al nord-est del municipi de Graus, a la Ribagorça aragonesa. Està a la zona que s'ha anomenat de transició entre l'aragonès i el català (Sistac 1993: 370). La seva principal característica és que té la seva població dispersa en nombroses cases aïllades tot al llarg de les 2.770 hectàrees que ocupa el seu antic terme municipal.

Hi ha un parell de llegendes que expliquen el perquè d'aquesta disgregació. Una diu que, quan es va formar el poble, com que no es van posar d'acord en triar on col·locar-lo, van pujar tots els veïns que havien de poblar-lo als Morrons de Güel, que és la serra més alta, i des d'allà van llençar tants cartres com cases hi havia d'haver, de manera que les cases estan on caigueren els cartres. Una altra llegenda conta que els veïns de Güel, coneguts popularment com a *savis*, van voler pujar al cel d'esquenes a Sant Pere formant una torre de cartres; quan van veure que els en faltava una, "van sacar la cartre del cul i van caure totes a baix", i allà on

va caure cada cartre, van construir una casa (Quintana 1997: 281-282).

El cas és que tenim documentació que demostra que, efectivament, Güel va néixer ja amb aquesta dispersió. És precisament un document de l'any 996, l'acta de consagració de l'església de Santa Maria de Güel¹, el que ens permetrà comparar la toponímia d'aleshores amb l'actual o més recent. L'anàlisi d'aquest document ja s'ha fet des d'un punt de vista històric per part de Fernando Galtier Martí, qui diu de Güel que s'ajusta més a la idea de "col·lectivitat humana" que no pas a la de "poble de muntanya" (Galtier 1981: 178-182).

El document en qüestió va ser editat per primera vegada per Manuel Serrano y Sanz (1912: 472-479)², qui el defineix com una mena de "cartulario local". No el va transcriure sencer perquè, malgrat portar data del 6 de desembre del 996, s'hi van afegir donacions sense data que arriben fins al segle XII. L'original es conservava a l'Arxiu Capitular

¹ Aquesta església correspon a l'actual ermita de la Mare de Déu de las Rocas perquè presenta restes del romànic llombard de l'església originària, que seria enderrocada per les tropes del cabdill sarraí cAbd al-Malik al 1006, tot i que en una fase posterior, en recuperar el territori al 1010, es va aixecar l'església actual, que és de transició al gòtic (Galtier 1998: 32). No s'ha de confondre amb la que després va ser la seva església parroquial, que correspon a l'església de las Badias (anomenada *Balassanç* al document de 996), construïda al segle XVII (Acín 1997: 33). Rectifico, per tant, la identificació que vaig fer constar en un treball anterior (Rizos 2007: 8. 25-26 i 117).

² Abans havien treballat amb aquest document: Ramón de Huesca, *Teatro histórico de las Iglesias del Reyno de Aragón*, vol. IX (1807), pàg. 54 (citat per Serrano Sanz); Manuel Abad y Lasiera, *Colección* (finals segle XVIII), vol. XV, f. 163; Jaume Pasqual, *Sacrae Antiquitates Cataloniae: Monumenta*, vol. VIII, pàg. 740, i *El antiguo obispado del Pallás* (1785), pàg. 84; Joaquín Traggia, *Colección* (finals segle XVIII), vol. VIII, f. 21'; Francisco Miquel Llobet, *Índice General Chronológico de Escrituras recogidas de diferentes Archivos de España* (finals segle XVIII), núm. 84, fol. 12r (citats per Abadal com a editors d'extrets del document); José de la Canal, *La España Sagrada*, vol. XLVI (1836), pàg. 128 (no citat per cap dels editors).

⁴ El *Corpus toponímic valencià* és una obra feta des de València per a tots els amants de la nostra llengua, l'anomenada al Nord català i al Sud valencià, perquè la toponímia és un dels camps on més es veu la unitat lingüística que formen els pobles i territoris de Catalunya, les Balears i Comunitat Valenciana. Amb esta obra l'AVL s'incorpora definitivament a les tasques d'estudi de l'Onomàstica del nostre territori lingüístic treballant amb els conreadors de les vostres terres de Lleida i de la resta del territori, al si de la Societat d'Onomàstica, amb la qual vam poder organitzar el seu XXXIV Col·loqui.

de Lleida, però ja havia desaparegut en temps de Ramon d'Abadal i Vinyals (1955: 450-454), qui en va fer una segona edició introduint-hi nombroses correccions a la de Serrano y Sanz, tant pel que fa als noms propis (la qual cosa afecta fonamentalment als topònims) com pel que fa a l'ordenació del text. No sabem quin fonament tenen aquestes correccions perquè no es basa en el que ell anomena “extrets” del document, segons he pogut comprovar personalment³.

Menció del document (any 996) ⁵	topònim actual	antic terme municipal
Fonte Freia (472/451a)	Font Freda	Aguilar
Fonte Freiti (478)-Fonte Freta (452b)		
subtus Lena (472-3-6)	Molí de Llena ⁶	El Soler
subtus Laena (451a-b-452a-453a)		
illas lenas de Agilano (474) illas Denas de Aguilane (453b)		
Grano de Lena (475/---)		
Illum gradum de llena (477) illum Gradu de llena (452a)		
Ipsas lenas (477/452a) ⁷		
Isdolomata (472/451a)	Esdolomada	Esdolomada
Illa Gordia de Baion (473/453a)		
Illa Guardia de Baion (473/453b)		
Ipsa Gordia (477/452a)	La Guàrdia	La Pobla de Fantova
Illa Gordia (451b) – Illa Gorcha (476)		
Guardia de Baione (477/452b)	La Baiona ⁸	La Pobla de Fantova
Illa Mata (472-473/451a)	La Mata	La Pobla de Fantova
Illa Mata (476/451b)		
Colo de Mata (473/453b)		
Tras collo de Mata (453a)-tras collo de Martin (478)		
Coma Sorda Benouerre (473)		Benavarri ⁹
Coma Sorda (451b) Berro vetre ¹⁰ (453a)		

³ He consultat els diferents treballs que s'esmenten a la nota anterior, excepte el de Manuel Abad y Lasierra i el de Joaquín Traggia, que es troben a la Biblioteca de la Real Academia de la Historia de Madrid. El primer treball de Pasqual i el treball de Llobet són manuscrits que es conserven a la Biblioteca de Catalunya, a Barcelona.

⁴ Entre la gent de la zona es deia que Güel és més gran que Barcelona pel que fa al seu terme (Quintana 1997: 281 n.).

⁵ Les xifres que acompanyen als topònims del document fan referència a la pàgina on apareixen. La primera xifra correspondrà a l'edició de Serrano y Sanz (pàgines 471–478). La segona va referida a la paginació de l'edició d'Abadal (pàgines 450–453), que s'identificarà perquè va acompanyada d'una lletra que indica la columna (a: esquerra / b: dreta). L'edició de Serrano y Sanz és una mica més llarga que la d'Abadal perquè abasta una part del document que no inclou el segon editor; per això en alguns casos es posen tres guionets en el lloc corresponent a la paginació d'Abadal.

⁶ Tenim documentats uns *molinos de Lena* de Güel (Arxiu Capítular de Lleida, fons de Roda, carp. 20, núm. 1209; document transcrit per Jorge Mur). S'han de relacionar amb el cognom *Llena*, que correspon a una família d'El Soler provinent de Casa Salinas de Güel. Al 1250 tenim un veí de Güel que es diu Dominicus de Graollena (CASTILLÓN 1984: 240). Al fogatge de 1381 trobem un altre veí de Güel que es diu Arnau de *Graudelena*, i al de 1385 tenim a Bertolomeu de *Graoliana*, Domingo de *Graoliana* i a Arnau de *Grau de Lena* (Camarena 1966: 46 I 91), que hem de relacionar amb *illum Gradum de Llena* del document de 996. La paraula *llena* ‘llosa’ és d'origen preromà i la trobem a altres topònims ribagorçans como Murillo de Liena o Castarllenas.

⁷ Vénen situades pel document a occident de Sant Martí de Coscolla.

⁸ És un mas el nom del qual sembla partir, per toponímia transportada, de la *Baiona* francesa (entre Bearn i Labort). Al mas de Trespueyo de Güel trobem una casa que es diu precisament *Casa Baioneta*.

A partir d'aquest document s'ha calculat que hi havia 34 cases (Abadal 1955: I, 47 i 68) i unes 175 persones (Galtier 1981: 180). Actualment no arriba a la trentena de veïns.

Encara que el que avui coneixem com a antic terme de Güel és molt extens⁴, de la comparació de la toponímia actual amb la que trobem en l'esmentat document es desprèn que aleshores era encara més extens, ja que apareixen lligats a la parròquia de Güel llocs que traspassen els límits de l'actual mont de Güel:

Ipsa Lopera (474/453b)	Las Lloberas	Abenozas
Illa Tremosa (474/454a)	Tremosas ¹¹	Centenera
Villa Tremosa (475/---)		
Fonte Bradilane (476/451b)	Grallán ¹²	El Soler
Illa Devesa (478/452b)	La Devesa	Yardo ¹³
ad illo rio illa torre (478) ad illo rio Illacorre (452b)		Llaguarres ¹⁴
Bardina (478/453a)	Pardinas / Pardinal	Torruella / P. Fantova

Hi ha algun cas més, com *illa Mallomena* (478/453a), que potser es podria identificar amb una *Plana Llomeña* que porta l'amillament¹⁵ de Yardo. No obstant, el fet que el document la situï entre silva (que podem identificar amb La Selva de Güel), a occident, i Sancta Maria, a orient, permet relacionar-lo amb el Barranquet de la Bruixa si atenem a la interpretació que n'ofereix Coromines (*OnCat* s.v. *Malómena*): del llatí MALA OMINA ‘mals averanys’.

Al document trobem molts altres topònims que identifiquem amb noms actuals:

Menció del document (any 996)	altres mencions	topònim actual
Leton (473/453a)	Aledons (aa. 1276 y 1321) ¹⁶	Adillons
Letons (476/451b)		
Domum Sancte Marie (473/453a)	Santa Maria de Balassanç ¹⁷	
Sancta Maria a Balasanz (473)	Sancta Maria Abalacanc (453a)	
Kanamare in Balasanz (473/453a)	Cannamars de Ballasants (a.1255) ¹⁸	
ad illos...Balasancii (475/---)	als Canamas (aa.1250 i 1378) ¹⁹	Es Canamás
kannamare in Balasan (475/---)	als Canamas de Calasanz (a.1307) ²⁰	
illum cannamare in Balasanz (476) <i>idem</i> Balasant (451b)		
illo col de Balasanz (476/451b)		

⁹ Antonio Ubieto (1984: s.v. *Benabarre*) dóna aquest document com a primera menció de la capital ribagorçana. I el cert és que en el fogatge de 1495 trobem Comasorda de la Flexa com a llogaret pertanyent a Benavarri, amb un veí que es diu Guiamo de Comasorda (Serrano Montalvo 1997: 371), la qual cosa fa pensar que la transcripció de Serrano y Sanz seria més encertada que la d'Abadal. També apareix Coma Sorda en altres passatges del document (473/451a; 475 [amb terres de Guíelm Arnal a occident i Santa Maria a orient] /---; 476/451b [amb terres de Conpango-Company a occident i de Gamiza a orient]).

¹⁰ Coromines va explicar aquesta forma a partir d'un híbrid bascollatí *berro veterem* ‘esbarzer vell’ (*OnCat* s.v. *Berrós*, esp. II 474b36), però hem de tenir en compte que a la zona un berro és un ‘porc, mascle de la porca’ (com el castellà *berraco*).

¹¹ Coromines (*OnCat* s.v. Torm, esp. VII 305a47-54) explica la forma *Tremosa* com a dissimilació o-o > e-o de Tormosa amb transposició de la r.

¹² La forma *Bradilane* deriva del nom de persona, d'origen germànic, *Bradila*, que apareix sovint al mateix document (473/451a, 474/453b [com a *Bradiluni*, que segurament hem d'entendre com a *Bradilani*]). El mateix origen té el llogaret ribagorçà de *Brallans* (*OnCat* s.v. *Brallans*). Al fogatge de Güel de 1495 trobem un veí anomenat Johan de Grialano (Serrano Montalvo 1997: 369).

¹³ Adopto la forma popular Yardo en lloc de l'oficial Erdao.

¹⁴ Coromines (*OnCat* s.v. *Llaguarres*) remarca que la identificació d'aquest topònim és segura.

¹⁵ Els amillaraments són uns documents cadastrals que es van fer entre els anys 1859 i 1863. Els corresponents als municipis que ara ens afecten es conserven a l'Arxiu Històric Provincial d'Osca.

¹⁶ Documents conservats a l'Arxiu Capítular de Lleida (fons de Roda, carp. 13, núm. 975 i 992) i transcrits per Jorge Mur. Coromines (*OnCat* s.v. *Lletó*, esp. V 71b19) ha relacionat aquest Letons amb un nom de persona germànic del tipus *Loto*, -on, format sobre l'arrel Hlod-.

¹⁷ Coromines (*OnCat* s.v. *Balassanz*) ha explicat aquest topònim com un compost format pel basc *bela* ‘corb’ i un segon element que tant podria ser el romànic *Sanz* (del llatí *Sactius*) com el basc *zani* ‘guàrdia’: ‘la guàrdia dels corbs’ (idea que podrien justificar els Morrons de Güel). Aquest nom correspon al llogaret que avui es coneix como Las Badías, i el nom de Santa Maria el pren de la seva església, tot i que la que es conserva és del segle XVII.

¹⁸ D'un document conservat a l'Arxiu Capítular de Lleida (fons de Roda, carp. 20, núm. 1209).

¹⁹ Castellón (1984: 240), i el de 1378 es conserva a l'Arxiu Capítular de Lleida (fons de Roda, carp. 13, núm. 974).

²⁰ Document conservat a l'Arxiu Capítular de Lleida (fons de Roda, carp. 13, núm. 972), transcrit per Jorge Mur.

Balasan z (477) Abalan z [sic] (452a)		
Balasan z (478) Balasan h (453a)		
Tras Pugo (473) Traspugo (453a)	Traspuio [ter] (a.1255)	Trespueyo ²¹
Traspuiu (473) Traspui o (453a)		
Traspuio (473) Terrapuio (453b)		
Traspuio (474) Traspuio (453b)		
Traspuiu (475/---)		
de traspuga illo castello (478) media terra ad illo Castello (452b)		
Illos Colelos (473/453a)	illo Collo (a. 1255) ²²	Coll
Illo colelo (.../453a)		
Illos colelos (473/453b) [bis]		
Illum coelum (474) illum Collelum (454a)		
Illo Collello (476/451b)		
subtus illum castellum (473/453a)	illa Coma de Castello (a.1255)	El Castiello ²³
subtus illum castellum (474) subtus illum Castelum (453b)		
illo Castelo (474/453b)	Plana del Castell (a.1276) ²⁴	
illo castello (478/452b)		
illo casteno (478) illo Castello (453a)		
illo pradu (473/453a)		Prado ²⁵
coma de Macana (473/453a)		La Maçana ²⁶
comas de Macana (474/453b)		
Choschol gare (472) Chonschol gare (451a)	Coscollar (a. 1863) ²⁷	Coscolla
Coscolga (476/451b)		
Coscol gare de Man Adrovero (477)		
Coscol gare ac campo de Manadrovero (452a)		
Sancto Martin de coscolga (477/452a)		
Rigum (473) Rigium (451a)		Camp del Rei ²⁸

²¹ Les mencions d'aquest llogaret, format per dues cases (Trespueyo i Coronel), van ser relacionades per Coromines (*OnCat* s.v. Tres-, esp. VII 347b21) amb la partida *Trespuio* de Buira (Alta Ribagorça). Sí és certa l'etimologia que hi proposa, del llatí TRANS PODIUM ‘darrere del turó, perquè es troba darrere del tossal de Trullàs mirant des de Las Badias. La menció de 1255 procedeix d'un document conservat a l'Arxiu Capítular de Lleida (fons de Roda, carp. 20, núm. 1209), transcrit per Jorge Mur.

²² En el document que s'esmenta a la nota anterior. En aquesta partida trobem la Font de Coll. La paraula *coll* té aquí el sentit de ‘turó’ més que el de ‘depressió en una carena muntanyosa per on baixa normalment un camí’, perquè es tracta d'un turó que hi ha entre Casa Farreras, Casa Castell i Las Badias. En un document de 1276 s'esmenta un veí de Güel anomenat Johan de Coll (Arxiu Capítular de Lleida, fons de Roda, carp. 13, núm. 975).

²³ Els termes del document no sembla que facin referència a cap topònim, però el cert és que a continuació de Las Badias trobem Casa Castell, que pren el nom de l'antic castell les restes del qual es conserven a la muntanya (de 817 metres) coneguda como el Castiello, a la dreta de Casa Farreras. Només es conserva el basament dels murs i restes d'una mola, que daten de mitjans del segle X, tot i que potser va ser un antic *oppidum* o castell de l'alta edat mitjana (Boix i Bolòs 1996: 538-539; allà Jordi Bolòs i Jordi Boix apunten la distinció entre *illo castello* i *illo Castelleto* [malgrat que aquesta darrera forma no apareix al document], situant el primer “vora la Mare de Déu de les Roques” i el segon com a corresponent al Castiello actual). La menció de 1255 parteix del document que s'indica a la nota 18. En tot cas, ja als anys 1381 i 1385 trobem un veí de Güel que es diu Arnau *Castell* (Camarena 1966: 46 i 91).

²⁴ En el document ressenyat a la nota 16.

²⁵ En aquesta partida es troba Casa Prado.

²⁶ Coromines (*OnCat* s.v. *Maçana*, esp. V 116a19-23) relaciona aquest llogaret (format per dues cases: Maçana i Guardingo) i altres amb maçana ‘poma’, que originàriament va designar una ‘pomera’. Als fogatges de 1381 i 1385 trobem un veí de Güel que es diu Domingo de *Maçana* (Camarena 1966: 46 i 91), i al de 1495 trobem a Antoni de *Mancana* (Serrano Montalvo 1997: 368).

²⁷ L'amillarament de Güel recull aquest topònim, que fa referència a l'actual partida on trobem Casa Coscolla i on hi havia l'ermita de Sant Martí de Coscolla. La casa segurament és la del veí de Güel Domingo de Coshoayla que porta el fogatge de 1381, i al de 1385 trobem a Miquel de *Coscolla* (Camarena 1966: 46 i 91). Al fogatge de 1495 tenim a “Jaume de Coscolla en Coscolla” (Serrano Montalvo 1997: 368).

²⁸ Allà es troba també Casa el Rei. Al document consta que *Rigum/Rigium* està a orient dels Cuvilares, la qual cosa permet ubicar aquest darrer topònim.

Illo Mesulgo (473/453a) ²⁹		Barranco Mediano
Sauagolum (472) Lavagolum (451a)		Lapayón ³⁰
Lavaiol (473) Lavajol (453b)		
Romerosa (474/453b)		La Romerosa ³¹
Romerosa (475/---)		
Romerosa (477/452b)		
Banon Centul (473/453b)	Centulo (a. 1863) ³²	
Centolo (474/453b)		
Centulo (477/452a)		
Ipsa Planella (475/---) [<i>bis</i>]		La Pllana-Las Pllanas ³³
Illos focheros de Bati (476) illas Focheras de Bati (451b)		Vallfogueras ³⁴
Illo Pogo (478/452b)		El Pueyo ³⁵
Silva (478/453a)		La Selva ³⁷
Illa Vinea (478/452b)	La Viña (a. 1863)	Vinya Vella ³⁷
illa vinea in Avellana (478/453a)		
illas fonticellas (478/453a)	Fonticellas (a. 1863) ³⁸	

²⁹ La forma *Mesullo* és d'origen cèltic, procedent d'una arrel MEDDULLO- que significa ‘lloc intermig, lloc del mig’ (*OnCat* s.v. *Mesull*).

³⁰ Coromines (*OnCat* s.v. *Vajol* (la), esp. VII 392a29-33) relaciona les formes documentals (tot esmenant estranyament la segona menció com a *Savajol*) amb altres topònims catalans com *La Vajol*, *Llavallol* i els *Abajols*, que presenten el mateix diminutiu respecte a altres com *Llavall* i *Lavaix*, que parteixen del llatí LAVACRUM ‘safareig’; a Abenozas trobem la Font de Lavayo. És possible que el topònim d'Abenozas correspongui al del nostre document si tenim en compte que entre els dominis de Güel hi havia la senyoria d'Abenozas l'any 1156 (Boix i Bolòs 1996: 538b). Aquest significat i la semblança fonètica permeten relacionar-los amb el topònim actual Lapayón, que parteix de l'aragonès *lapayón* ‘terreno aguanoso’ (*OnCat* s.v. *Llapaions*).

³¹ En aquesta partida es troba l'Ermita de la Romerosa, també coneguda com a Ermita de Santa Anna, que és la que hi ha a la Maçana.

³² L'amillarament de Güel porta aquest topònim, que al document de 996 ve situat a occident de Trespueyo (la primera menció) i al fons (és a dir, sota) del Coll de Mata (a la segona menció). El nom *Centul* potser està relacionat amb el llinatge francès *Centulus* (de Bearn i Bigorre); està ben documentat amb diverses formes a la documentació medieval ribagorçana (Bolòs 1994: s.v. *Centullus*) i es remunta al nom de persona llatí *Centullius* (Schulze 1904: 149). No sabem si el topònim actual de Güel Es Centenos hi pot tenir alguna relació.

³³ Al repertori de noms d'Ariño també vénen *la Planeta* y *Planazas* com a noms de Güel (Ariño 1980: s.vv.). La *Planella* del document ve situada a occident de Santa Maria (que hem relacionat amb Balassanç o las Badias) i un camí públic, i tindria al sud les terres de Salit de Castro. A occident de la Planella hi havia terres de Guiz Ato i d'Unifred d'Es-dolomada.

³⁴ Coromines (*OnCat* s.v. *Fogars*, esp. IV 235a50) relaciona el topònim del document amb el llatí FILICARIAS ‘falgueres’, que en el nom actual entendríem com a ‘vall de falgueres’. En l'element *Bati* podríem veure fins i tot una evolució del llatí VALLEM ‘vall’, amb l'espòradic canvi –LL- > -t-, poc corrent a la nostra zona, però no del tot absent a la Ribagorça occidental: cf. *Batagaldata* (‘vall de gualda’; Cartarllenes [Rizos 2006: s.v. *Galda*], *Estatats* i *els Tatús* (<STALLATOS; Cerler), *Batisielles* (<VALLICELLAS; Benasc), *Vatón* (<VALLONEM; Erist) [Martín de las Puebas 2003: 221], *Betesa* (<ABELLASIA).

³⁵ Als morabatins de Fantova de l'any 1385 trobem un veí que es diu Ramon de *lo Puyo* (CAMARENA 1966: 94), i al fogatge de Güel de 1495 trobem a Antoni del Pueyo de Ysauena i a Antoni del Puyo (Serrano Montalvo 1997: 368). És un llogaret que consta de quatre cases: Catalán, Jaumet (avui Farrero), Pueyo i Sebastián.

³⁶ Amb el Barranc de la Selva i el Tossal de la Selva.

³⁷ Avui es distingeix entre la Vinya Vella (tocant a mont d'El Soler) i la Vinya Nova.

³⁸ L'amillarament porta aquest topònim, que prové del llatí FONTICELLAS, derivat de FONS ‘font’.

El document també porta alguns topònims que no ens ha estat possible relacionar amb topònims actuals, i tampoc apareixen en documentació posterior. Són els següents:

Menció del document

Illa era Parentore (473/453a)³⁹
Vistrevila (473) in strem de vila (453a)⁴⁰
subtus villa (472/451a), subtus villa Gudil (473/451a), subtus vila (474/453b) [bis], subtus Gudil (477/452a), subtus villa (477/452b)⁴¹
colo de Sal (474) colo de Lal (453b)⁴²
illa uuolpigera (474) illa Wolpigera (453b)⁴³
puio Ualdane (474) / puio Valdane (453b) – pago Uallans (476) / pugo Vallans (451b)⁴⁴
pinna (474/453b) penna (476/451b) (ter) pena (478) / Petina (453a)⁴⁵
subtus casa (476/451b)⁴⁶
illo bago (477/452a)⁴⁷
illas casellas (476/451b) ⁴⁸
Avelana (477/452a), Avellana (477 [bis] /452a-b i 478/453a)⁴⁹
Illa Sodestega (477) Sodoftega (452a)⁵⁰

³⁹ A la Pobra de Fantova sí trobem el Campo la Era i la Era, i l'amillarament de Yardo recull un Campo la Era, una Esplluga la Era i l'Ereta. La forma *Parentore* fa pensar en el català *parentor* ‘parentela’, que és reducció del genitiu plural *parentorum* (DECat s.v. *parir*, esp. VI 295a22-8). Això permet relacionar-lo amb *ipso alode de parentorum nostrum*, que ve en un document de Fantova de principis del segle XII (Yela 1932: 125).

⁴⁰ La transcripció d'Abadal permet veure que no es tracta d'un topònim. A la mateixa pàgina de l'edició llegim “in vila Gudil, in strimum vila”.

⁴¹ No sembla haver-hi aquí cap altre topònim que Gudil, que correspon a Güel, que ja al document ve com a *Gudel* (475/---), i al principi del document como a “villa que vocatur *Gudili*” (471/450b). Ja Coromines (*OnCat* s.v. *Güel*) va deixar clara la seva etimologia, relacionant-lo amb el nom de persona germànic *Gudhild* (també documentat com a *Go-dildis*). I la idea de dispersió de la seva població ve ben reflectida per un veí de Torruella de l'any 1385 que es deia Bernat *dels Guels* (CAMARENA 1966: 107).

⁴² El document hi situa a occident Bradila/Bradiluni (que relacionem amb l'actual Grallán, a El Soler) i a orient terres de Deona Chenoni / Ona Chenona, que sembla ser la dona que fa, alhora que el seu marit Oriol, la donació principal a l'església de Güel, esmentats al principi del document. La lectura de Serrano y Sanz permet relacionar-lo amb *Coma Salz* de Bellestar, que a l'amillarament de Torrelabat ve com a *Salz* i com a *Coma Sal*; la paraula *salz* significa ‘salze’. Però tampoc hem d'oblidar que a Güel també trobem Casa *Salinas*, llogaret que consta de quatre cases (Salinas, Chus, Cabecilla i Simón).

⁴³ Coromines (*OnCat* s.v. *Volpeller*a) el relaciona amb un antic *Volpeller*a rossellonès i altres topònims, tot explicant-los pel català antic *volpell(a)* ‘guineu’, en el sentit de ‘cau de la guineu’. El document hi situa a occident terres de Santa Maria (que hem relacionar amb Balassanç o las Badiás).

⁴⁴ La transcripció d'Abadal el situa entre terres d'Arnal Savila (a occident) i de Santa Maria (a orient). Coromines el relaciona amb noms de persona llatins, ja sigui *Valentianus* (*OnCat* s.v. *Valents*, esp. VII 394a2-6) o bé amb *Abellanus* (*OnCat* s.v. *Vellans*, esp. VII 453a4). La primera menció ens fa inclinar per la primera opció, sobretot si tenim en compte que al document també apareix el topònim *Abellana* (477/452a, 477/452b i 478/453a) o Abelana (477/452a).

⁴⁵ En la primera menció se situa a l'orient de “subtus vila”, a les segones a occident de “fonte Bradilane” (actual Grallán, a El Soler), i als dos cantons de “subtus casa”; i a la tercera (que Abadal llegeix como a *Petina*) se situa al nord de l'Avenal. Potser es podria relacionar amb el topònim actual de Güel *Es Penés*, que a l'amillarament ve com a “los Peñeros”, plural del ribagorçà *penero* ‘roca’, que parteix del col·lectiu penedo (DECat s.v *penya*, esp. VI 433b27-46).

⁴⁶ Només diu que a orient i occident té una penya (cf. nota anterior) i que a una banda té una font i a l'altra terres d'Oriol (que és qui fa la principal donació a l'església de Güel).

⁴⁷ A occident té el Coscollar de Man Adrovero (o només el Coscollar, segons la transcripció d'Abadal), i a orient el riu (entenem que l'Isàbena). Potser s'ha d'explicar per l'aragonès *bago*, variant d'*obago* ‘obac, lloc on no toca el sol’.

⁴⁸ Situat entre terres de García (a occident) i Santa Maria (a orient), es pot relacionar amb *las Casiallas* que porta l'amillarament de Yardo.

⁴⁹ El document la situa amb el riu a occident i al fons (per sota), però també diu que hi ha illa Vinea, que podem relacionar amb la *Vinya Vella* d'avui. Al 1381 hi havia a Güel un veí de nom Ramon d'Auellana (Camarena 1966: 46).

⁵⁰ En la transcripció d'Abadal es troba entre terres de Bradila, i segons la lectura de Serrano y Sanz té un camí als cantons i les terres de Bradila al davant (infrontat). Crec que podem interpretar el topònim com a Sodestella (una f implosiva és rara, i la –g- intervocàlica deu tenir valor palatal; cf. la Tellosa de Güel), forma que podem explicar pel llatí SUBTUS DE STELLA ‘sota l'estela o gran pedra’ (cf. OnCat s.v. Cistella, esp. III 377b29-50, on Coromines aporta topònims como Astella i Estela).

Muliere morta (477/452a)⁵¹

Ille favare (478) favare (452b)⁵²

illo avenale (478) illa Avenale (453a)⁵³

ad via Cavalx (478) ad via Cavalar (453a)⁵⁴

illo pogo de Sancto Michaelo (478) illo pago de Sancto Michaele (453a)⁵⁵

A banda de l'acta de consagració de l'església de Güel, disposem d'alguns altres documents medievals que ens aporten toponímia d'aquest antic municipi.

Mencions medievals	Amillarament	Topònim actual
Las Barças (a.1255) ⁵⁶		Barza
Camp Lebrer (a. 1276) ⁵⁷		Campo Llebrero o Campo la Llebri
Curriolas (finals segle XII) ⁵⁸	Curriolas	
Las Possadoras (a. 1276)		las Pasaderas ⁵⁹
Monte Cercito i Colle Cercito (anys 1077-1094) ⁶⁰		
Monte Olivo (anys 1077-1094) ⁶¹	Olivar	L'Olivar (El Soler)
La Serra (anys 1381,1385 i 1495) ⁶²		La Serra i Casa Serra
Perella (1381 i 1385) ⁶³		Perialla (Abenzas)
Guardiola (1381), Guardioela (1385) ⁶⁴	Clot de Guardigola	Cllot de Guardiguala
Guardinela (1495)		
Simon (1381) ⁶⁵	Simón	

⁵¹ El document no aporta la ubicació d'aquest lloc que només podem traduir com a ‘muller o dona morta’. El podem relacionar amb la Cara de la Dona (anomenat després la Bella Durmiente) del congost de Montrebei, la foto de la qual il·lustra la portada del llibre de Xavier Terrado *Metodología de la investigación en toponimia*.

⁵² Aquest topònim, que només se situa a occident d'una terra que té a orient terres d'un tal Aterus, s'explica com a col·lectiu de l'arbre que porta per nom *fau*, si és que no ho és de *faba*.

⁵³ La transcripció d'Abadal el situa entre Petina (a dalt) i Bardina (avall); en canvi, Serrano y Sanz a dalt hi posa una penya (pena). Està clar que es tracta d'un derivat d'avena, com es Avenals d'Aguilar.

⁵⁴ Situada entre un camí, a occident, i les terres de Bono filio (o “[Bonu]s homo filio”, segons Abadal), a orient, sembla tractar-se d'una via cavallar ‘camí de cavalls’.

⁵⁵ Situat a occident de terres de Barone Conpango, només el podem relacionar amb San Miguel de Yardo, que és un camp on hi havia un pilaret, possiblement relacionat amb una ecclesiam Sancti Michaelis i una hereditate Sancti Michaelis de Fantova que s'esmenten l'any 1113 (Yela 1932: 44-45).

⁵⁶ Document de l'Arxiu Capítular de Lleida (fons de Roda, carp. 20, núm. 1209). L'aragonès barza significa ‘esbarzer’.

⁵⁷ Document conservat a l'Arxiu Capítular de Lleida (fons de Roda, carp. 13, núm. 975). Té el sentit de ‘camp de la llebre’.

⁵⁸ Yela (1932: 154). Al 1385 trobem un veí de Lasquarri que es diu Pericon de Corrioles, i un de Fantova anomenat Bernat de Corrioelas (Camarena 1966: 89 i 94). La paraula *corriola* o *curriola* significa ‘politja’, potser en al·lusió a algun pou.

⁵⁹ La menció procedeix del document citat a la nota 16. Tenint en compte el topònim actual, que fa referència a una ‘passadera de pedres per a creuar un riu’, concretament l'Isàbena (allà es troba la Roca els Bous, al cantó de Caseta Pena), hem de pensar que la forma originària seria Passadoras, a més a més perquè una forma com Possadoras fa pensar en el verb posar, que parteix del llatí PAUSA, en canvi la doble –ss- fa pensar en passar, del llatí PASSUS.

⁶⁰ Yela (1932: 154-155). El document en qüestió ens ha arribat en una còpia del segle XIII, de manera que pot estar de-turpat. Una forma com Cercito podria ser castellanització de Cercet, que s'explicaria com a col·lectiu del llatí QUERCUS ‘alzina’: quercetum ‘alzinera’. Malgrat tot, penso que no té gaire sentit pensar en castellanització al segle XIII.

⁶¹ En el mateix document que l'anterior.

⁶² Arnau de la Serra era un veí de Güel als anys 1381 i 1385 (Camarena 1966: 46 i 91), i Pere la Serra habitava “a la Serra” de Güel el 1495 (Serrano Montalvo 1997: 368).

⁶³ Ramon Perella era un veí de Güel (Camarena 1966: ib.). Tinguem en compte que durant aquests anys la senyoria d'Abenzas pertanyia a Güel, i és per aquesta raó que no disposa de focs ni morabatins propis.

⁶⁴ Ramon de la Guardiola o Guardioela era veí de Güel (Camarena 1966: ib.). La forma “Guardinela” del fogatge de 1495 s'ha de llegir com a “Guardiuela”, per confusió de la “u” amb una “n” (Serrano Montalvo 1997: ib.).

⁶⁵ Pere de Simon era veí de Güel (Camarena 1966: 46). Actualment, *Simón* és un camp que hi ha al cantó de Casa Salinas. També a Aguilar hi ha una Casa Simón.

⁶⁶ Arnau de Cases Noves o Cassasnouas era veí de Güel (Camarena 1966: 46 i 91).

Cases Noves (1381), Cassasnouas (1385) ⁶⁶	Casas Novas
Spital (1381), Espitall (1385) ⁶⁷	
Muça (1381, 1385 i 1495) ⁶⁸	Muza
Ferrer (1381) ⁶⁹	Casa Farrero
Camplonch (1381) Caplonch i Caploengo (1385) ⁷⁰	
Pelegri (1381) ⁷¹	Casa Pelegrí
Seshue (1381), Surue (1385) ⁷²	Sistuer (P. Fantova)
Clusa (1381) ⁷³	La Closa (P. Fantova)
Espigolar (1381 i 1385) ⁷⁴	Espigolar
Solano (1381, 1385 i 1495) ⁷⁵	Casa Solano
Truylas (1381), Trullas (1385), Trullats (1495) ⁷⁶	Es Trullàs
Cusulari (1385) ⁷⁷	Casa Cusolari
Solanyella (1385) ⁷⁸	Solaneta
El Campo (1495) ⁷⁹	es Campos i Casa Campo
Guardingo (1495) ⁸⁰	Casa Guardingo
Visar (1495) ⁸¹	el Villar (Torruella)

⁶⁷ Bertholomeu del Spital (1381) o Bertolomeu del Espitall (1385) era un veí de Güel (Camarena 1966: ib.). No tenim notícia de cap *espital* 'hospital (hostal de refugi al peu d'un port o pas de muntanya tempestuós)' a Güel, però, si tenim en compte que la senyoria de Castro va pertànyer a Güel l'any 1175 (Boix i Bolòs 1996: 538b), podem pensar que es tracta de *l'Espital* de Castro, documentat al 1551 i al 1747 (Rizos 2001: s.v. *Espital*).

⁶⁸ Berenguer de Muça i Pere de Muça eren veïns de Güel (Camarena 1966: ib.), com també ho fou Johan Felipe “en la Casa de Muça” (Serrano Montalvo 1997: ib.). Aquest nom parteix del nom de persona àrab Musà. Actualment és una casa.

⁶⁹ Bernat Ferrer era veí de Güel (Camarena 1966: 46). Actualment també trobem Casa Farreret (també coneguda com a Casa Ribera per trobar-se a la vora del riu) i Casa Farreras.

⁷⁰ Arnau de Camplonch (1381) o de Caploengo (1381), Andreu de Camplonch (1381) i la filla de Guiem Caplonch (1385) eren veïns de Güel (Camarena 1966: 46 i 91). Hem d'entendre *Camp Llong* (traduït com a “luengo” en una de les mencions), de manera que les mencions de 1385 semblen haver omès l'apèndix nasal que portaria a sobre la *a* de *Camp*. A Güel avui trobem *es Campos* i *Casa Campo*.

⁷¹ Domingo Pelegrí era un veí de Güel (Camarena 1966: 46).

⁷² Un “hereu de Seshue” i Johan de Surue eren veïns de Güel (Camarena 1966: 46 i 91). El seu nom sembla relacionat amb Pere de *Sescue* (veí de Fantova de 1381; com a Pere *Sescu* al 1385), amb Guillermus Petri de *Sescue* (vicari d'Aguilar de 1245; Arxiu Capítular de Lleida, fons de Roda, carp. 10, núm. 583 [transcrit per Jorge Mur]) i Guillermus de *Sescue* (veí de Graus de 1398; Mur 2003: doc. 119). Aquest nom sembla partir del poble altaronès *Escuer* (alt Gállego), d'origen preromà segons Coromines (*OnCat* IV 100b14), tot i que també es podria relacionar amb el basc *seska* ‘canya’. De totes maneres, el cognom que trobem als veïns de Güel també es podria relacionar amb la ribagorçana *Sesué* (cf. *OnCat* s.vv. *Sos* i *Sossui*); és la forma que tenim al 1381, i de 1385 podria ser errònia (potser hauriem de llegir **Sessue*?).

⁷³ Domingo Clusa era veí de Güel (Camarena 1966: 46).

⁷⁴ Ramon d'Espigolar (1381) o del Espigolar (1385) era veí de Güel (Camarena 1966: 46 i 91). A l'Espigalar trobem encara avui Casa Espigolar.

⁷⁵ Pere del Solano i Ramon Espital del Solano eren veïns de Güel (Camarena 1966: ib.), com després ho fou Vicent del Solano (Serrano Montalvo 1997: ib.). Precisament de Casa Solano és l'informant que vaig enquestar, Joaquín Naval, sense l'ajut del qual aquest treball no hauria estat possible.

⁷⁶ Bernat de Tuylas (1381) o dels Trullàs (1385), Ramon dels Trullans (1385) i Antoni Trullats foren veïns de Güel (Camarena 1966: ib.; i Serrano Montalvo 1997: ib.). Es tracta del plural de trullar ‘cup, premsa de raïm’. A Güel també trobem avui *la Trulla* amb la *Font de la Trulla*, però trulla significa ‘pou o recés una mica fons d'un riu’.

⁷⁷ Domenga de Cusulari era veïna de Güel (Camarena 1966: 91). Possiblement sigui un compost dels llinatges *Cuso* i *Lari* (en català també presenten la forma oxitona: *Cussó* i *Llarí*). A Güel també hi ha el topònim *Cusumata*, potser format sobre els llinatges *Cuso* (o *Cussó*) i *Mata*.

⁷⁸ “Johan de la Solanyella, que esta en lo Camas” era veí de Güel (Camarena 1966: ib.). Aquí apareix el topònim “lo Camas”, que potser hem d'entendre como “lo Campàs” (partint de la pronúncia *Cam* en lloc de *Camp*); avui només trobem *Campaz* a Aguilar, i *es Campazos* a Torrelabad.

⁷⁹ Johan del Campo era veí de Güel (Serrano Montalvo 1997: ib.).

⁸⁰ Johan de Guardingo era un veí de Güel (Serrano Montalvo 1997: 369). Coromines explica aquest topònim pel nom de persona germànic *Garding*, que fou un bisbe visigot (*OnCat* s.v. Gardeny, esp. IV 316b30).

⁸¹ “Yust del Visar al Visar” i “Johan del Visar alli mismo” vénen com a veïns de Güel (Serrano Montalvo 1997: 368). A Centenera trobem *es Villás*, i l'amillarament de Yardo porta un *Villarón*, que podria ser el mateix topònim de Torruella però en diminutiu. Observem que al topònim documentat a Güel tenim l'evolució –LL- > -s-, no aliena a la toponímia ribagorçana (cf. *Masimaña* < VALLEM MAGNAM, a Graus, o *Gasinyo* < GALLINIUM, a Jusseu).

D'aquests últims casos, on els topònims procedeixen de censos de població, s'extreu que la toponímia de Güel va molt lligada a l'an-troponímia. Això és perquè la població va estar disseminada per tot el seu terme o zona d'influ-ència (hem vist que arriba a terres que després van pertànyer a pobles veïns com Abenozas, Torruella, Fantova, El Soler, Yardo, Torrelabad, Centenera, Aguilar, Esdolomada, Benavarri, Llaguarres, però també de més llunyans com és el cas de Castro).

Hem vist que hi ha molta toponímia medi-eval que ha arribat fins avui, tot i que hem tro-bat alguns topònims que no semblen tenir una connexió directa amb els que hem recollit a les enquestes.⁸² Malgrat tot, podem concloure que en línies generals, la toponímia medieval de Güel s'ha conservat viva fins a l'actualitat.

I també hem vist que el recull de la toponí-mia actual és una eina fonamental per a poder reconèixer, identificar i situar els topònims que ens han arribat a través de la documentació.

Bibliografia

ABADAL I VINYALS, Ramon d' (1955): *Catalunya Carolíngia III (els Comtats de Pallars I Ribagorça)*, Barcelona, Institut d'Estudis Cata-lans (2 vols.).

ACÍN FANLO, José Luis (1997): “Virgen de las Rocas de Güel”, in *Lux Ripacurtiae*, Graus, Gobierno de Aragón, pàg. 33-37.

BOIX, Jordi, i Jordi Bolòs (1996): “Castell de Güel” i “Mare de Déu de les Roques”, in *Cata-lunya Romànica XVI: La Ribagorça*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, pàg. 538-540.

BOLÒS, Jordi, i Josep Moran (1994): *Reper-tori d'antropònims catalans*, vol. I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

CAMARENA MAHÍQUES, José (1966): *Focs y morabatins de Ribagorza (1381-1385)*, Valen-cia, Anubar.

CASTILLÓN CORTADA, Francisco (1984): “Lucero del canónigo sacristán de la Catedral de Roda de Isábena (Huesca)”, *Jerónimo Zurita: Cuadernos de Historia*, 49-50, pàg. 205-252.

DECat: Joan Coromines (1980-2001): *Dic-cionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Curial (10 vols.).

GALTIER MARTÍ, Fernando (1981): *Riba-gorza: condado independiente: desde los oríge-nes hasta 1025*, Zaragoza, Pórtico.

GALTIER MARTÍ, Fernando (1998): “Güel hace mil años”, in *Lux Ripacurtiae II: arte sa-cro medieval*, Graus, Gobierno de Aragón, pàg. 31-39.

LA CANAL, José de (1836): *De las Santas Iglesias de Lérida, Roda y Barbastor en su esta-do antiguo* (España Sagrada: vol. XLVI), Tremp, Garsineu, 2006 (edición facsímil).

MARTÍN DE LAS PUEBLAS RODRÍGUEZ, Jesús (2003): “Estudio lingüístico de la topo-nimia del valle de Benasque”, *Alazet*, 15, pàg. 183-295.

MUR LAENCUENTRA, Jorge (2003): *Co-lección documental de Graus (1050-1450)*, Ayuntamiento de Graus – Instituto de Estu-dios Altoaragoneses (edición en CD-ROM que acompanya al libro *Septembris: Historia y vida cotidiana en Graus entre los siglos XI y XV*) [l'autor m'ha facilitat la transcripció d'altres documents inèdits que no s'inclouen en aquesta col·lecció, cosa que li agraeixo moltíssim].

OnCat: Joan Coromines (1987-1997), *Ono-masticon Cataloniae: els noms de lloc i persona de totes les terres de llengua catalana*, Barcelo-na, Curial (8 vols.).

PASQUAL, Jaume (1785): *El antiguo obis-pado de Pallás en Cataluña sacado de la obs-curidad y tinieblas en que estuvo envuelto por muchos siglos*, Tremp, Garsineu, 2006 (edició facsímil).

QUINTANA, Artur (1997): *Bllat Colrat! Li-teratura popular catalana del Baix Cinca, la Lli-tera i la Ribagorça I: Narrativa i teatre*, Huesca, Instituto de Estudios Altoaragones.

^[82] Un estudi general que incorpora la toponímia de Güel, encara que realitzat de manera menys sistemàtica, és el que trobem al llibre *Toponimia de Graus III: zona de Fantova* (Rizos 2007).

RIZOS JIMÉNEZ, Carlos Ángel (2001), *Toponimia de la Baja Ribagorza Occidental* (tesi doctoral publicada a Internet: Tesis Doctorals en Xarxa).

RIZOS JIMÉNEZ, Carlos Ángel (2006): *Toponimia de Ribagorza: municipio de Graus II: zona de Barasona, Graus y Panillo*, Lleida, Milenio.

RIZOS JIMÉNEZ, Carlos Ángel (2007): *Toponimia de Ribagorza: municipio de Graus III: zona de Fantova*, Lleida, Milenio.

SCHULZE, Wilhelm (1904): *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen*, Zürich, Weidmann, 19662.

SERRANO MONTALVO, Antonio (1997): *La población de Aragón según el Fogaje de 1495*, vol. 2 (contiene la Sobrecullida de Ribagorza), Zaragoza, Institución “Fernando el Católico”.

SERRANO Y SANZ, Manuel (1912), *Noticias y documentos del Condado de Ribagorza hyasta la muerte de Sancho Garcés III (año 1035)*, Madrid, Junta de Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas.

SISTAC I VICÉN, Ramon (1993): *El ribagorçà a l'alta Llitera: els parlars de la vall de la Sosa de Peralta*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

TERRADO PABLO, Javier (1999): *Metodología de la investigación en toponimia*, Lleida (edició de l'autor).

YELA UTRILLA, Juan Francisco (1932): *Cartulario de Roda*, Lérida, Imprenta Mariana.

Post Scriptum

Després de presentada la comunicació al col·loqui, vaig poder consultar el llibre de Ramon Ordeig i Mata *Les dotalies de les esglésies de Catalunya* (segles IX-XII) (Vic, EH; 1993-2002). A la segona part del primer volum (pàgines 262-268) presenta una edició paleogràfica de l'acta de consagració de l'església de Güel en què s'ha basat el present estudi. A la ressenya aclareix que és una falsificació del segle XII malgrat portar data del 996 i que es conserva a la Biblioteca de Catalunya (arxiu; pergami núm. 9101 [9-I-1]); i per tant no ha desaparegut com deia Ramon d'Abadal i Vinyals a la seva edició de 1955. L'edició del text coincideix bàsicament amb la d'Abadal, amb lleugeres diferències. Aquestes gairebé no afecten a la toponímia, que és el centre d'aquest estudi. Només hi ha una diferència molt poc significativa, que afecta al topònim que Abadal transcriu com a *Rigium*, que Serrano y Sanz havia transcrit com a *Rigum*; Ordeig transcriu *Riguum*. No deixarem de relacionar-lo amb l'actual *Casa el Rei*.

Les fonts a la muntanya de la Vila de Tivissa

JOAQUIM ROSET

PERE NAVARRO

Universitat Rovira i Virgili (Tarragona)

1. INTRODUCCIÓ

El municipi de Tivissa està situat a la comarca de la Ribera d'Ebre, el seu terme comprèn més de 23.000 hectàrees i inclou, a més del nucli de Tivissa, les poblacions de la Serra d'Almos, Darmós i Llaberia. Des del punt de vista orogràfic, Tivissa presenta més de la meitat del seu terme ocupat per muntanyes que sobrepassen els 900 metres sobre el nivell del mar, formades, majoritàriament, per calcàries, dolomies i argiles. La presència dels esmentats materials explicaria la gran quantitat de surgències d'aigua en el contacte entre les calcàries i dolomies amb les argiles.

Les surgències s'alimenten de la infiltració de l'aigua de pluja a les muntanyes, és a dir, estan lligades a la climatologia local i, per tant, en períodes plujosos (com per exemple el que ha anat des de finals de 2008 i principis de 2009), presenten cabals generosos, mentre que en períodes secs, moltes surgències es queden eixutes. Un canvi climàtic provocaria una alteració en l'estacionalitat i activitat de les surgències. Gran part de l'aigua que brolla no és aprofitada, tot i que antigament, donades les característiques socials existents, l'aprofitament hidràulic era molt important (ramats d'ovelles i cabres, ús domèstic de famílies senceres,...). La que s'aprofita actualment s'utilitza per al regadiu dels horts del poble (HORTS DE LA ROJA) i per a horts particulars o de petites comunitats de veïns.

Donades les dimensions del terme municipal de Tivissa, s'ha procedit a analitzar les

surgències d'aigua més properes al nucli de població. L'àrea d'estudi comprèn una distància aproximada d'uns 3 quilòmetres de radi amb centre al nucli de Tivissa, limitant al nord amb la partida de les Pregonelles, a l'est amb la de les Aubagues, al sud amb les muntanyes de la Fena i a l'oest amb la partida de les Cunes. En aquesta àrea s'ha detectat un total de 39 surgències d'aigua en forma de fonts, mines, aiguamolls, poquets i una codina. L'aigua de totes les surgències analitzades prové de la infiltració de l'aigua de pluja al terreny situat aigües amunt i que coincideixen en el contacte entre materials permeables i materials argilosos impermeables.

L'origen del treball sorgeix de la inquietud que tenim en comú entre el professor Pere Navarro i jo mateix sobre l'onomàstica de Tivissa, tal com vam indicar en la comunicació sobre renoms. Aquests dos treballs representen el preludi d'un projecte que es preveu, potser, massa ambiciós.

La recollida dels hidrònims s'ha fet a partir d'un treball de camp que ha consistit en una sèrie d'entrevistes personals amb més de mitja dotzena d'informants als quals agraïm tota la informació que ens han donat per a la realització de la present comunicació: Josep Maria Margalef, *Maquineta*, antic pastor; Josep Maria Martí, *Peret de Déu*, antic pastor; Joaquín del Reboig, pastor en actiu; Victorino Roset, *de la Devesa*, antic pastor; Primi i Rosita Piñol, de ca *Caco*; i Josep Gilabert, *Malenciano*. L'agraï-

ment també s'ha de fer extensiu a les persones que pacientment ens han acompanyat a trobar aquestes surgències d'aigua: Josep Cedó i Ester Martí.

L'estil de vida que es duia a la muntanya de Tivissa comportava unes activitats prou diferents de les que hi havia al propi poble; l'exploració dels recursos naturals (bosc, aigua, sol,...) eren imprescindibles per a la subsistència de la gent que hi habitava. Malgrat que la forma de vida a la muntanya de Tivissa ja fa molt de temps que va desaparèixer, encara hi ha gent al poble que la va practicar i és dels seus coneixements i de les seves experiències que nosaltres ens hem pogut nodrir amb una valuosa informació.

En la relació d'aquestes 39 surgències d'aigua hi trobareu el nom de cadascuna amb la seva corresponent transcripció fonètica, la seva ubicació, la descripció de les contrades on es

troba, així com també el seu ús actual i alguna particularitat que la singularitza

2. RELACIÓ DE SURGÈNCIES D'AIGUA

Els genèrics toponímics referits a la hidrònimia recollida en aquest treball són cinc: *aiguamoll* –terreny impermeable i planer en què la terra està saturada d'aigua, sobretot després de pluges abundants–, *codina* –clot natural o excavat a la roca no molt profund que quan plou s'omple d'aigua–, *font* –lloc on neix l'aigua, ja sigui construïda per l'home o de naixement natural–, *mina* –túnel artificial fet per extreure i transportar aigua de naixement, generalment a la falda de la muntanya–, *pou* –clot fet artificialment per trobar aigua natural de naixement.

Num.	NOM	TIPUS	Coordenades aproximades
1	Font de la Séquia del Camí	Mina	309841,4545866
2	Font de l'Abeurador	Mina	309627,4546045
3	Font Vella	Font	309623,4545797
4	Font Nova	Font	309554,4545945
5	Font de la Teula	Font	309528,4546090
6	Font de Sant Jaume	Font	309493,4546195
7	Font de Sant Blai	Font	308648,4544932
8	Font del Monegret	Mina	308722,4544203
9	Font del Bruixo	Mina	308659,4543317
10	Font de Pena-roja	Font	306969,4544581
11	Font de la Fena	Mina	309767,4544015
12	Font del Bisbe	Codina	309469,4543995
13	Font de Nebot	Font	312948,4544936
14	Font del Bo	Mina	312643,4545152
15	Font del Pardal	Mina	311850,4546623
16	Font de Ricapell	Mina	311229,4547314
17	Font de Cassanyes	Mina	312436,4547154
18	Font de Cardona	Mina	312488,4546844
19	Font de l'Oliva	Mina	309806,4547654
20	Font del Pinver	Mina	310717,4545495
21	Font de Fontanilles	Mina	311451,4544810
22	Font de Cama	Mina	311923,4544847

23	Font de Boquers	Mina	311998,4544874
24	Font de Pastera	Mina	312122,4544900
25	Font de Masseta	Mina	310356,4545322
26	Font de Peles	Font	312618,4545499
27	Font de les Tries	Mina	309335,4546798
28	Aiguamoll de Padrells	Aiguamoll	308648,4545560
29	Aiguamoll de Peles	Aiguamoll	312430,4545860
30	Mina de la Sénia de Serrano	Mina	309438,4546539
31	Mina de Padrells	Mina	308680,4545621
32	Mina dels Jumanos	Mina	308216,4545368
33	Mina de Toneto	Mina	310106,4544780
34	Pouet dels Caus	Pouet	307723,4545910
35	Pouets d'Espariguères	Pouets	306728,4546082
36	Pouet del Mas de Samarra	Pouet	306644,4545609
37	Pouet de Muntaner	Pouet	310512,4548174
38	Pouet de Cabells	Pouet	310918,4545118
39	Pouet de Manxol	Pouet	311395,4547216

Taula 1. Inventari de les surgències d'aigua analitzades

Font de la Séquia del Camí

[fɔn de la ˈsɛkia l kaˈmi]¹

Està situada a l'entrada nord-est del poble, a la zona coneguda com el barranc de la Fotx². Part de l'aigua d'aquesta font omple els rentadors existents just enfront de la font, que encara avui utilitzen algunes persones per anar a rentar-hi peces de roba o bé peces de grans dimensions (com ara els encerats, en el temps de la verema). L'aigua restant s'utilitza com a regadiu als horts existents aigües avall.³ És una font pública. Antigament aquests rentadors eren el punt de trobada de la gent del poble. El nom ve donat pel punt d'ubicació de la mina, que coincidia, abans del procés d'urbanització, amb el camí de la Fotx i d'altres contrades. La surgència és una mina situada a uns 150 metres aigües amunt, actualment l'aigua està canalitzada fins a la font pública mitjançant un tub.

Font de l'Abeurador

[fɔn de l aβewraˈðo]

La trobem a l'entrada oest del poble de Tivissa, també al barranc de la Fotx. Presenta dos abeuradors rectangulars amb sobreeixidors a ambdós costats. El nom està lligat al fet que, fins no fa massa anys, l'ús de l'aigua era per a l'abeurada dels animals. Actualment aquesta aigua s'utilitza per a necessitats agrícoles d'alguns pagesos (omplir les botes per a ensulfatar,...). L'aigua sobrant dels abeuradors s'utilitza per a regadiu dels horts existents aigües avall. És una font pública. L'aigua prové d'una mina recoberta amb voltes de pedra seca, d'uns 120 metres de longitud, que va fins a l'Hort de Vivancos i l'Hort de Toneto.

¹ Font de la Séquia el Camí: elisió de la preposició de en la introducció del segon element.

² Fotx és un topònim d'origen mossàrab, < del llatí FOCE; la forma catalana és fou.

³ Encerats és el nom que es dona a la vela del carro. Al temps de la verema, com que és impermeable, es col·locava dins el carro i servia per al transport del raïm des de la vinya fins al lloc de destí; d'aquesta manera el suc del raïm hi quedava recollit i no es perdia pel camí.

Font Vella

[fɔm ˈbeɫə]

Ubicada a la Plaça del Mestre Cabré, dins el nucli urbà de Tivissa. Antigament aquesta font era una de les més importants del poble, ja que mai no s'assecava i tothom hi anava a buscar l'aigua, que també s'aprofitava per regar els horts situats aigües avall. Hi havia una sèrie de basses a la part posterior de la font i l'aigua es recollia a un nivell inferior a l'actual, s'havien de baixar 6 o 7 graons. Per accedir a l'aigua hi havia unes aixetes per obrir-ne i tancar-ne el pas. Actualment la sortida de la font és el sobreeixidor d'aquestes basses i està a un nivell superior a l'antic. Avui la font es troba gairebé seca durant tot l'any i quan raja, s'aprofita per al regadiu de part de l'horta existent per sota de la font. És una font pública. Antigament es coneixia amb el nom de *Font Major*.

Font Nova

[fɔn ˈnoβə]

La trobem situada a l'anomenada pujada de l'Empedrat⁴, just a sota de la plaça del Portal d'Avall, dins el nucli de Tivissa. Com que en temps de guerres es tancaven els portals de la vila emmurallada i la font Vella quedava fora vila, es va decidir construir-ne una de nova. Es va dur a terme una canalització d'uns 150 metres de longitud que unia el dipòsit de la font Vella amb aquesta font que quedava just a l'entrant del poble, sota la plaça del Portal. Actualment aquesta font normalment està seca, només raja quan les pluges són abundants i constants. Quan aquesta font raja, l'aigua no s'aprofita i es deixa córrer lliurement. És una font pública. Va ser inaugurada el setembre de 1838.

Font de la Teula

[fɔn de la ˈtewɫə]

Està situada al barranc de la Fotx, enmig dels horts de la Roja, al nord i nord-oest del nucli de Tivissa. La ubicació actual no coincideix amb una d'anterior. Antigament aquesta font es trobava a uns 60 metres aigües amunt d'on és actualment, així com també està ubi-

cada en una cota inferior a l'actual. Per agafar l'aigua de la font es baixaven dos esgraons on hi havia un clot d'uns 3 a 4 pams de fondària i allí s'hi recollia l'aigua. Juntament amb la font Vella era una de les fonts més importants de Tivissa i era molta la gent que hi anava a buscar aigua, tant per beure com per a ús domèstic. Actualment aquesta aigua es troba canalitzada amb un tub fins a la ubicació present i s'utilitza per al regadiu dels horts existents aigües avall. El nom vindria donat per l'existència d'una o dues teules a la sortida de la font que servien per canalitzar l'aigua i facilitar, així, l'emplenament d'estris per emmagatzemar-la. Es tracta d'una mina de longitud superior als 100 metres –se'n desconeix el punt inicial–; arriba fins a l'anomenat hort de Rojals.

Font de Sant Jaume

[fɔn de ˈsan ˈdʒawme]

La trobem prop de la llera del barranc de la Fotx, a la zona anomenada l'Arc. L'aigua d'aquesta font s'utilitzava per al regadiu de les terres existents aigües avall i, segons antics usuaris, sortia molt fresca i abundosa, encara que era molt molla. És una font d'abeurada per a bestiar. L'any 1971, conegut a Tivissa com a “l'any de l'aigüat”, el barranc de la Fotx va conèixer una crescuda molt important i aquesta font va estar a punt de desaparèixer soterrada. Aquest mateix aigüat va fer desaparèixer el pontet situat a l'Arc –aigües avall– així com també va provocar grans destrosses en tots els horts situats en aquest barranc. Actualment aquesta font no s'utilitza, i l'aigua va directament a la llera del barranc de la Fotx. El nom està lligat amb el patró del poble de Tivissa. Té el risc de desaparèixer si no s'hi fa una actuació immediata.

Font de Sant Blai

[fɔn de ˈsam ˈblaj]

Situada al camí que porta cap a l'ermita de sant Blai,⁵ ubicada a uns dos quilòmetres al sud-est del nucli de Tivissa. Aquesta font és una cavitat de roca en el fons de la qual s'hi troba la surgència. L'aigua del fons de la cavitat

presenta una component vertical i per això es diu que allà hi ‘neix’. La font és el sobreeixidor d'una bassa natural i té un cabal molt variable. Antigament l'aigua s'utilitzava tant per a l'ús públic com per al regadiu dels petits horts que hi ha just al davall de la font i prop de la llera del barranc de Sant Blai. Actualment l'aigua de la font només la fan servir les persones que transiten el camí. El nom li prové de la partida on es troba, i aquesta del titular de l'ermita allí edificada. És una de les fonts més particulars de Tivissa, el seu cabal depèn de l'abundància de la pluja: passa de rajar per totes bandes a fer-ho gota a gota. Mai no s'asseca.

Font del Monegret

[fɔn del moneɫɾet]

Ubicada dins la finca anomenada els *Monegrets*, situada a uns tres quilòmetres al sud-oest del nucli de Tivissa. Aquesta font es troba a sota d'un marge de pedra seca i hi ha un abeurador per a animals. Antigament s'utilitzava per al regadiu de l'horta del propi mas del Monegret,⁶ així com també per al consum domèstic de la gent que hi residia. Actualment el mas es troba deshabitat i, per tant, l'aigua només és utilitzada pels animals salvatges que s'hi apropen, així com esporàdicament per algun excursionista o boletaire. Presenta la particularitat que segons el temps que fa, el nivell de l'aigua varia, passant de sobreeixir-se fins a gairebé assecar-se. Aquesta variació denotaria la sensibilitat del nivell de l'aigua davant les variacions de pressió, com a conseqüència de vents constants o pressions variables. El nom està relacionat amb la partida on es troba. Es tracta d'una mina de poca longitud amb un clot d'aigua al final i amb una cucurolla⁷ de pedra seca al damunt.

Font del Bruixo

[fɔn del ˈβrujɫo]

Es troba ubicada a la partida anomenada del barranc dels Fogassos i prop de les Milloques⁸ de Baralluga. Antigament l'aigua d'aques-

ta font s'utilitzava com a regadiu per a l'hort existent a la finca. Actualment el seu abandonament ha provocat que l'ús d'aquesta font sigui estrictament d'abeurada per als animals salvatges existents per aquelles contrades (sobretot porcs senglars i raboses). Es tracta d'una mina d'uns 5 a 6 metres situada a sota d'un vessant de roca; per tant, l'origen de l'aigua estaria lligat a l'escorrentiu superficial de l'aigua de la pròpia roca així com a la possible filtració de l'aigua en la mateixa roca. El nom està relacionat amb el d'un antic propietari. Quan plovia sortia un galatxo⁹ d'aigua a pressió, que podia arribar a fer més d'un metre de longitud.

Font de Pena-roja

[fɔn de ˈpenə ɾoɟə]

Situada al mas de Pena-roja, a uns 3,5 quilòmetres al sud-oest del nucli de Tivissa, a la part inicial del barranc de Pena-roja. La font es troba al peu de l'anomenat Morral de Pena-roja, una roca molt estimada pels escaladors. Antigament l'aigua d'aquesta font s'utilitzava per a l'ús domèstic dels habitants del mas de Pena-roja i per abeurar els animals. Actualment no s'utilitza, com a conseqüència de l'abandonament de la masia, tot i que el rastre d'animals salvatges conclou que aquesta aigua la utilitzen per beure-hi quan hi estan de pas. El nom està relacionat amb la partida on s'ubica la font. Encara es conserven les piques de pedra on hi abeuraven els animals.

Font de la Fena

[fɔn de la ˈfeno]

Situada a uns 1,5 quilòmetres al sud del nucli de Tivissa, a la zona anomenada la Fena, prop de la llera del barranc de la Fena. Aquesta zona es caracteritza per presentar una vegetació molt pobra donada la poca entitat del sòl existent. Aquesta surgència va sortir després d'un moviment del terreny o ensulside provocada per una caiguda de blocs de roca. Antigament l'aigua d'aquesta font s'utilitzava

⁶ Monegret < Mont negret; per l'abundant vegetació d'aquell indret.

⁷ Cucurolla és la cúpula de pedra seca que recobreix una font o un pou.

⁸ S'anomenen *milloques* aquelles roques singulars de forma cilíndrica que estan aïllades de la resta.

⁹ *Galatxo* és un “regall, corrent d'aigua secundari, sigui per bifurcació d'un riu, sigui per conduir les aigües de regadiu” (DCVB 6: 127).

⁴ És el carrer que puja des dels abeuradors fins al Portal d'Avall.

⁵ És el copatró de Tivissa, el patró és sant Jaume. El diumenge més proper a la festivitat de sant Blai (3 de febrer), es fa un aplec als voltants de l'ermita.

per regar l'hort de la masia de la Fena, per a l'ús domèstic de la masia i per a ús de la gent que s'hi apropiava. Es deia que aquesta aigua feia vindre la gana a les criatures, per això era normal que fos una font molt concorreguda. Actualment l'aigua d'aquesta font no s'utilitza, només els animals salvatges de la zona i algun excursionista valent se'n proveeix. El nom està determinat per la partida on s'ubica. Es tracta d'una mina de poca longitud, construïda amb lloses de pedra, amb una petita bassa o codineta de tres o quatre pams d'amplada.

Font del Bisbe

[fɒn del βizβe]

Ubicada a la zona de la Fena, a uns 1,4 quilòmetres al sud del nucli de Tivissa. La font es troba a la part solana de les muntanyes anomenades la Tossa i les Cabreres que tenen alçades superiors als 700 metres sobre el nivell del mar. S'hi arriba des del mas de la Fena, vorejant els cingles d'aquestes muntanyes. Està situada sota d'un vessant de roca i, per tant, l'origen de l'aigua estaria lligat a l'escorrentiu superficial de l'aigua de la pròpia roca així com de la possible filtració de l'aigua en la roca. Antigament l'aigua d'aquesta font s'utilitzava per a ús domèstic dels veïns de la zona així com d'abeurada per animals domèstics (mules, ovelles,...). Actualment només utilitzen l'aigua els animals salvatges que s'hi aproximen. La procedència del nom estaria lligada, possiblement, al d'un antic propietari. La font presenta una bassa petita o codineta plena d'aigua, amb una profunditat d'un metre i mig aproximadament. Existeixen anècdotes explicades per antics pastors en les que es conta que més d'un animal domèstic (cabres i ovelles) així com algun de salvatge (senglars i raboses) s'hi han trobat ofegats a causa de la seva profunditat.

Font de Nebot

[fɒn de neβot]

Rep també el nom de *font de Catalanet*. Està situada a la zona anomenada les Aubagues, a uns 3,5 quilòmetres a l'est del nucli de Tivissa, al peu de la punta del Corb i per sota

de l'anomenada planella de Riba. La surgència es troba al costat de l'antic camí que uneix Tivissa i Vandellòs, situat de forma paral·lela a l'actual carretera C-44, entre ambdues poblacions. Antigament l'aigua de la font s'utilitzava per al regadiu dels horts existents a la zona així com també per a l'ús domèstic dels veïns i del propietari. Fins fa poc, l'aigua d'aquesta font es conduïa a una bassa per al regadiu de cirerers. Actualment, i arran d'un accident d'un camió, amb explosió inclosa, va fer abandonar l'exploració de cireres. L'ús actual de l'aigua és exclusiu dels animals salvatges que s'hi aproximen així com dels excursionistes i boletaires que passen pel camí on s'ubica la font. Els noms estan definits pels d'un antic propietari i de l'actual. És font d'abeurada per a bestiar i mai no s'ha assecat.

Font del Bo

[fɒn del βo]

També rep el nom de *font de Quelo*. Ubicada a les Aubagues, prop de la font de Nebot i també prop del camí vell entre Tivissa i Vandellòs. Antigament s'utilitzava per a ús domèstic dels veïns i per al regadiu dels horts existents a la zona. Per aquest motiu hi havia una sèrie de tres basses connectades entre elles, de forma que el sobreixidor d'una feia omplir la situada aigües avall. Actualment l'aigua d'aquesta font només serveix per abeurar els animals salvatges que s'hi apropen i per a apagar la set a algun excursionista al seu pas per aquesta font. Sembla ser que l'actual propietari intenta recuperar part de la finca i, per tant, potser aquesta aigua tornarà a tindre l'ús de regadiu que tenia anteriorment. Els noms estan definits pels d'un antic propietari i de l'actual. Es tracta d'una mina de poca longitud amb estructura de pedra seca.

Font del Pardal

[fɒn del paɾˈðal]

Situada a la zona de les Moles, a uns 2,5 quilòmetres al nord-est del nucli de Tivissa. La font es troba al davant d'una carrasca,¹⁰ per sota de l'actual camí o pista que uneix el camí de les Moles amb una de les torres d'electri-

citat existents a la zona. Antigament aquesta aigua s'utilitzava per al regadiu dels horts que hi havia aigües avall així com també per a ús públic de la gent que s'hi arribava. Actualment aquesta aigua s'utilitza, en part, per al regadiu d'un hort, quan aquesta raja. La procedència del nom podria estar lligada al cabal petit de la font, només apta perquè hi puguin beure aquests moixons. Es tracta d'una mina de poca longitud, amb aigua canalitzada amb tub de pvc a la sortida.

Font de Ricapell

[fɒn de rikapeɫ]

Situada a la zona de les Moles, a uns 2,3 quilòmetres al nord-est del nucli de Tivissa. Aquesta surgència és just per sota del camí que forma part de l'anomenat GR-7, molt conegut pels excursionistes catalans, que travessa el terme de Tivissa de sud-oest (mas de Biscorn) a nord-est (zona de Llaberia). Antigament l'aigua d'aquesta font s'utilitzava per al regadiu dels horts existents a la zona i per a l'ús domèstic dels veïns. Actualment, donat l'abandonament de les explotacions agrícoles existents, pràcticament ha desaparegut i només la utilitzen els animals salvatges que s'hi aproximen. En períodes de pluges abundants encara es pot intuir la zona de la font, on hi apareix un xoll d'aigua que acaba desapareixent amb el temps. Antigament, i donada la cura que es tenia de les surgències d'aigua, aquesta font mai no s'assecava. El nom ve donat per la partida on s'ubica. Es tracta d'una mina de poca longitud amb basseta o codina d'un volum de quatre a cinc cànirs¹¹ d'aigua.

Font de Cassanyes

[fɒn de kaˈsɲes]

Situada a la zona de les Moles, a uns 3,1 quilòmetres al nord-est del nucli de Tivissa. La surgència d'aigua es troba en un petit vessant format per argiles roges. L'aigua que hi brolla és conduïda fins a una bassa quadrada d'uns 1,5 metres de profunditat i amb un sobreixidor per on s'escola l'aigua en direcció al petit barranc existent a la zona. Antigament l'aigua s'utilitzava per al regadiu i per a l'ús domèstic

de la zona del mas de Cassanyes i dels veïns, així com per abeurar els animals. Actualment l'aigua s'utilitza per al regadiu de l'hort existent aigües avall de la font i per a l'abastiment de la masia. El nom està definit pel d'un antic propietari i de l'actual. Es tracta d'una mina de poca longitud formada per lloses de pedra.

Font de Cardona

[fɒn de kaɾˈðono]

Ubicada a la zona de les Moles, a uns 3 quilòmetres al nord-est del nucli de Tivissa. Està a uns 300 metres al sud-est de la font de Cassanyes. La surgència se situa sota d'un marge de pedra seca, en un terreny lleugerament argilós. Antigament l'aigua s'utilitzava per al regadiu dels horts de la zona, per a l'ús domèstic de la gent que s'hi aproximava i per abeurar els animals. Actualment es troba en desús, a causa del grau d'abandonament de les explotacions agrícoles anteriorment existents. El rastre d'animals salvatges indica que aquests la utilitzen freqüentment. L'aigua que hi brolla és abundant i fresca i mai no s'ha eixugat. El nom està definit pel d'un antic propietari. Es tracta d'una mina de poca longitud.

Font de l'Oliva

[fɒn de l awˈliβo]

Ubicada a la zona del pont de l'Oliva, situat a 1,5 quilòmetres al nord del nucli de Tivissa. La zona s'anomena així pel pont existent, construït damunt del barranc de l'Oliva, per on passa la carretera que uneix les poblacions de Tivissa i la Serra d'Almos. La font està situada per sota de l'antic camí que comunicava Tivissa i Falsset, que es troba en força mal estat. Antigament aquesta aigua s'utilitzava per a l'abeurada dels animals que s'hi aproximaven i per al regadiu dels horts existents aigües avall. Actualment, i donada la inexistència de bestiar a la zona, només s'utilitza com a regadiu d'un hort així com per a l'ús públic d'algun transeünt d'aquest antic camí. El nom està definit per la partida on s'ubica. Es tracta d'una mina de poca longitud. És font d'abeurada per a bestiar.

¹⁰ Carrasca és sinònim d'alzina.

¹¹ Un cànir equival a 20 litres d'aigua.

Font del Pinver

[ˈfɔn del pimˈbe]

Ubicada a la zona del Pinver, a 1,3 quilòmetres a l'est del nucli de Tivissa. Aquesta zona es caracteritza per presentar gran quantitat de terrenys argilosos i productius. La font es troba a mitja vessant, al peu de les roques calcàries de Cabells. Antigament l'aigua s'utilitzava per al regadiu i l'ús domèstic de la masia on brolla. Fins fa poc, l'aigua de la font omplia una bassa de regadiu destinada al reg d'avellaners i olivers. Actualment aquesta bassa es troba en desús i l'aigua de la font s'utilitza directament per al regadiu de part dels arbres de la masia així com per a abeurada dels animals salvatges de la zona. El nom està definit per la partida on s'ubica. Es tracta d'una mina de poca longitud.

Font de Fontanilles

[ˈfɔn de fontaˈni/əs]

Ubicada a la zona de Fontanilles, a uns 2 quilòmetres al sud-est del nucli de Tivissa. La surgència es troba als peus de les muntanyes dels Borjos,¹² d'origen calcari. Aquestes muntanyes es caracteritzen per presentar una vegetació molt abundant de carrasques amb aurons, grèvols i teixos dispersos. La surgència d'aigua es troba per sota del camí i prop de la llera del petit barranc que hi ha. Antigament l'aigua s'utilitzava per al regadiu dels horts de la zona, l'ús domèstic dels veïns i per l'abeurada d'alguns animals. Actualment només s'utilitza per al regadiu dels horts i serveix d'abeurada per a alguns dels animals salvatges que s'hi apropen. El nom està definit per la partida on s'ubica. Es tracta d'una mina de poca longitud. És d'ús particular.

Font de Cama

[ˈfɔn de ˈkama]

Situada a la zona de Boquers, a uns 2,5 quilòmetres al sud-est del nucli de Tivissa. Aquesta zona es caracteritza per presentar una abundant vegetació i és coneguda, també, pel Racó de Boquers. La surgència es troba al bell mig d'un marge de pedra seca, a una alçada d'un metre respecte del terreny i presenta, a la seva

part inferior, un sobreeixidor per on brolla l'aigua durant èpoques d'abundants pluges. L'aigua procedent de la font forma un aiguamoll d'una longitud d'uns 50 metres i després es canalitza amb un tub fins als horts de regadiu existents aigües avall. Antigament aquesta aigua s'utilitzava per al regadiu dels horts que hi havia i en l'actualitat també s'utilitza per a la mateixa finalitat, tot i que les explotacions es troben en procés d'abandonament per defunció dels seus propietaris. El nom està definit per un antic propietari de la finca. Es tracta d'una mina de poca longitud. Mai no s'ha eixugat.

Font de Boquers

[ˈfɔn de ˈβolˌkəs]

Situada a la zona de Boquers, a uns 250 metres aigües amunt de la font de Cama. La surgència es troba ubicada al peu d'un marge de pedra seca, davant un hort i presenta vegetació abundant de canyes al voltant. L'aigua es troba canalitzada mitjançant pedra seca, forma un petit aiguamoll i es capta en una bassa situada uns metres més avall, prop de la font de Cama. Antigament aquesta aigua s'utilitzava per al regadiu dels horts existents. En l'actualitat l'explotació de regadiu es troba en procés d'abandonament per defunció del seu propietari. El nom està definit per la partida on s'ubica. Es tracta d'una mina de poca longitud. Mai no s'ha eixugat.

Font de Pastera

[ˈfɔn de paˈstɛrə]

Situada a la zona de Boquers i a uns 250 metres aigües amunt de la font de Boquers. La surgència d'aigua se situa per sota d'un petit sender i està canalitzada mitjançant una petita séquia que desemboca en un safareig de poca profunditat. Antigament l'aigua s'abocava en una bassa de fang que actualment està coberta d'esbarzers i matolls. Deien que l'aigua era amarga i que no apagava la set. Aquest fet és conseqüència que la surgència d'aigua es troba damunt d'uns terrenys rics en guixos que es dissolen amb l'aigua i aquesta presenta elements amargants (sulfats, magnesi, etc.). L'aigua s'utilitzava per al regadiu dels molts horts

existents a la zona. Actualment encara es fa servir amb aquesta finalitat tot i que els horts estan en procés d'abandonament. El nom està definit per un antic propietari. Es tracta d'una mina de poca longitud que té lloses de pedra. Mai no s'ha eixugat.

Font de Masseta

[ˈfɔn de maˈsɛtə]

Situada a l'anomenat Racó de la Fotx, a uns 800 metres al sud-est del nucli de Tivissa. La surgència es troba a una longitud gran en relació on hi ha la pròpia font. L'aigua ve conduïda a través d'una mina que travessa la propietat d'una altra persona que no tenia dret a l'aigua de la surgència. Aquesta aigua omple una bassa i la que sobra s'infiltra directament al subsòl. Antigament s'utilitzava per al regadiu dels horts de la zona i per a l'ús domèstic dels veïns i de la gent que s'hi aproximava. Existia una aixeta per obrir i tancar el pas de l'aigua per tal d'aprofitar-la al màxim. Actualment l'aigua s'utilitza per al regadiu d'alguns horts de la zona i per a l'ús domèstic d'una masia propera. El nom està definit pel d'un antic propietari. Es tracta d'una mina d'una longitud superior a 60 metres i presenta dos respiradors en el seu recorregut.

Font de Peles

[ˈfɔn de ˈpeles]

Situada a la zona de les Aubagues, a uns 3,1 quilòmetres a l'est del nucli de Tivissa. La surgència es troba al costat de l'antiga carretera que unia les poblacions de Tivissa i Vandellòs. Antigament l'aigua s'utilitzava per al reg dels horts existents aigües avall. Actualment la font es troba totalment coberta per vegetació i l'aigua no presenta cap ús concret. L'existència d'altres surgències d'aigua properes fa que els animals salvatges no la utilitzin com a abeurada. El nom està definit pel d'un antic propietari.

Font de les Tries

[ˈfɔn de les ˈtries]

Situada a la zona de les Tries, a 1,1 quilòmetres al nord-oest del nucli de Tivissa. L'aigua pro-

cedent de la font omple basses destinades al regadiu dels horts de la zona i l'ús anterior i actual és per al regadiu. El nom està definit per la partida on es troba. Es tracta d'una mina de poca longitud, situada sota el bancal¹³ propietat de Toneto.

Aiguamoll de Padrells

[ajɣwaˈmoʎ de paˈdreʎtʃ]

Situat a la zona del barranc de Padrells, a uns 900 metres al sud-oest del nucli de Tivissa. La surgència s'ubica a la llera del propi barranc i l'aigua que hi brolla presenta una component vertical. Aquesta aigua s'emmagatzemava en una bassa que encara existeix actualment tot i que amb unes dimensions menors. Antigament l'aigua s'utilitzava per al regadiu dels horts que hi ha a la zona i per a l'abeurada del bestiar. Actualment la majoria de l'aigua s'infiltra al subsòl i només una part és aprofitada per al regadiu dels horts de la zona. El nom està definit per la partida on s'ubica. És font d'abeurada per al bestiar.

Aiguamoll de Peles

[ajɣwaˈmoʎ de ˈpeles]

Situat a la zona de les Moles, a uns 2,8 quilòmetres a l'est del nucli de Tivissa. Està situat a mitja vessant, en una zona on abunden les argiles. Aquest aiguamoll va aparèixer arran d'una excavació de les argiles i va formar un gran xoll d'aigua de dimensions considerables, perenne durant tot l'any. Sempre s'ha utilitzat l'aigua per al regadiu de part de les finques de la zona, així com a abeurador de tot tipus d'animals. El nom està definit per l'actual propietari. S'hi han pogut observar algunes aus aquàtiques.

Mina de la Sénia de Serrano

[ˈminə de la ˈseniə de seˈrano]

Surgència situada als Serverals, a uns 800 metres al nord-oest del nucli de Tivissa i propera a la carretera C-44 entre les poblacions de Tivissa i Móra d'Ebre. L'aigua s'emmagatzema en una bassa situada al darrere del mas conegut com *la Sénia*¹⁴ de Serrano. Antigament s'utilitzava per al regadiu de la finca on s'ubica i per a l'ús domèstic. Actualment encara s'utilitza per

¹² Topònim d'origen mossàrab, així com també ho són Campos –també a Tivissa– o los Fornos i los Sotos –a la localitat veïna de Benissanet.

¹³ Bancal és un tros de terra destinat al conreu limitat per un marge.

¹⁴ *Sénia*, a Tivissa i a altres localitats de la Ribera d'Ebre, és el nom que es dona al tros de terra que es rega artificialment per conrear-hi hortalissa (DCVB 9: 835).

al regadiu d'una petita zona de la finca. El nom està definit per la partida. Es tracta d'una mina de longitud desconeguda.

Mina de Padrells
[ˈminɔ de paˈðreɫtʃ]

Rep també els noms de *mina de l'Isidret* i *mina de Peret de Déu*. Està situada a la zona del barranc de Padrells, a uns 920 metres al sud-oest del nucli de Tivissa. L'aigua s'emmagatzema en una bassa per al regadiu. L'aigua de la surgència és transportada a través d'una séquia de mitja canya fins a la bassa d'emmagatzematge per al regadiu. Un dels propietaris de la mina –l'Isidret– transportava l'aigua de la mina mitjançant una sènia i tenia dret a tres dies de regadiu, la resta es repartia entre els altres regants de l'entorn. L'ús anterior i actual és per al regadiu. El nom està definit per la partida i pels antics i nous propietaris. Es tracta d'una mina d'una longitud superior als 20 metres.

Mina dels Jumanos
[ˈminɔ ðelz dʒuˈmanos]

Rep també el nom de mina de Soler. mina de Jaumó, mina de Santapau i mina de Marret. Està situada a la zona dels Jumanos, a 1,4 quilòmetres al sud-oest del nucli de Tivissa. La zona de la surgència està formada per terrenys argilosos i productius. L'ús antic i actual d'aquesta aigua és per al regadiu de les finques de la zona. Fins fa poc temps, l'aigua de la mina es remun-tava fins a una gran bassa a partir de la qual es regava la finca on s'ubica. Segons l'actual propietari, el procediment de regadiu està en funció de la resposta de la mina; generalment es buida la mina en una bassa i es deixa que aquesta mina es torni a omplir. Normalment triga de dos a tres dies a estar plena, en funció, sobretot, de les pluges. Mai no s'ha eixugat. El nom està definit per la partida i pels antics i actuals propietaris. Es tracta d'una mina d'una longitud superior als 20 metres, construïda amb arcades de pedra, té una alçada d'uns 2 metres. Actualment la base de la mina està pavimentada.

Mina de Toneto
[ˈminɔ ðe toˈneto]

Anomenada també *font de Boquera*. Està situada a la zona de Pinangleres, a 1,4 quilòmetres al sud-est del nucli de Tivissa. L'aigua està canalitzada amb un tub fins a una bassa de pedra seca situada a l'obaga. Antigament s'utilitzava per al regadiu de l'hort existent a la zona així com per a ús domèstic, tant dels propietaris com de la gent que s'hi acostava. Actualment l'aigua de la font no s'utilitza per a aquesta finalitat i només els animals salvatges de la zona s'hi acosten per a beure. El nom està definit pel de l'actual propietari de la finca. Es tracta d'una mina de poca longitud, amb lloses de pedra.

Pouet dels Caus
[poˈwed ðels ˈkaws]

Dit també *pouet de Planero*. Es troba ubicat a la llera del barranc dels Caus –a 1,7 quilòmetres a l'oest del nucli de Tivissa– al bell mig de bancals conreats. La part superior presenta una cucurolla¹⁵ de pedra d'on penja una corriola per tal de poder-hi pujar aigua per qui en vulgui utilitzar (caçadors, excursionistes,...). L'ús anterior i actual és de regadiu de l'hort situat al seu davant. L'any 1971 es va ensulsi¹⁶ com a conseqüència de l'aiguat que hi va haver el mes de setembre. Posteriorment va ser recuperada per part dels germans de ca Catan. El nom estaria definit per la partida on s'ubica i també per l'actual propietari. Està excavat al terreny amb una profunditat de 6,2 metres, recobert totalment de pedra seca.

Pouets d'Esparigueres
[poˈwedz ð aspaˈɾiɣeres]

També s'anomenen *pouets de cal Ros*. Estan situats a la zona d'Esparigueres¹⁷, a 2,7 quilòmetres a l'oest del nucli de Tivissa. Són dos pouets situats a una distància d'uns 50 metres, en direcció a un petit barranc existent en aquell lloc. El pouet situat aigües més amunt s'utilitzava com a cisterna, mentre que el de més avall ho era per a regadiu d'ús particular. Segons l'actual arrendatari –Josep M. Martí Jardí, de

ca Peret de Déu–, hi ha hagut ocasions en què el pou *feia* soroll i es podia veure com l'aigua corria amb molta força en direcció al barranc. Es pot arribar a assecar, com a conseqüència de les graves i sorres del fons. Igualment hi ha hagut ocasions en què el nivell de l'aigua ha arribat a gairebé sobreixir fora dels límits del pouet. El nom estaria definit per la partida on s'ubica i per un antic propietari. Aquests dos pouets excavats al terreny tenen una profunditat de 3 a 6 metres, amb pedra seca al voltant.

Pouet del Mas de Samarra
[poˈwed ðel maz ðe saˈmarɾo]

Situat al barranc de la Cuna, a 2,8 quilòmetres a l'oest del nucli de Tivissa. Es tracta d'un pou excavat en una paret de roca calcària i amb una cucurolla de pedra seca al voltant. Antigament s'utilitzava per al regadiu de l'hort existent a la propietat del Mas de Samarra i també per a ús domèstic. Actualment l'aigua es transporta fins a una bassa per al regadiu de part de l'arbrat del propi mas. El nom està definit per la partida on s'ubica. Té uns 4 metres de profunditat, amb un nivell d'aigua variable en funció de les pluges.

Pouet de Muntaner
[poˈwed de muntaˈne]

Situat a la zona de les Pregonelles, a uns 2,5 quilòmetres al nord-est del nucli de Tivissa. Aquest pouet el trobem al peu d'un marge de pedra seca, prop de la carretera que uneix les poblacions de Tivissa i la Serra d'Almos. L'aigua arriba a una petita bassetta que presenta un sobreixidor per on surt l'aigua restant. Antigament hi havia una porta de fusta folrada de zinc que va ser destruïda durant la guerra civil. A la part de sota hi havia un forat que s'obria i es tancava amb un bastó que feia de tap. L'ús anterior i actual de l'aigua ha estat de regadiu dels horts existents a la zona. S'explica l'anècdota que un veí de la zona va realitzar amb un saurí, que per posar-lo a prova el va fer passar pel damunt de la mina sense que ell ho sabés. El nom es defineix pel d'un antic propietari. Tot i anomenar-se *pouet*, es tracta d'una mina de poca longitud, amb lloses de pedra al voltant.

Pouet de Cabells
[poˈwed de kaˈβeɫʃ]

Conegut també com a *pouet de Malencia-no*. Situat a la zona de Cabells, a uns 1,6 quilòmetres al sud-est del nucli de Tivissa. Aquesta zona és coneguda per la frondositat dels boscos i per l'existència de terrenys argilosos. Antigament s'utilitzava per al regadiu de l'hort del propietari de la finca. Actualment no s'utilitza l'aigua. El nom està definit per la partida on s'ubica i pel propietari actual. Es tracta d'un pouet excavat al terreny, amb una profunditat total de 4,6 metres i amb les parets folrades de pedra seca.

Pouet de Manxol
[poˈwed de maɲˈtʃɔɫ]

Situat a la zona de les Moles, a 2,5 quilòmetres al nord-est del nucli de Tivissa. Es troba ubicat prop del camí que forma part del GR-7, a uns 350 metres de la font de Ricapell. Al costat del pouet existeix una bassa natural excavada a l'argila i on gairebé sempre hi ha aigua; allí els senglars de la zona s'hi van a banyar molt sovint, deixant, després, el rastre rogenc de l'argila per allà on passen. El nom està definit pel propietari de la finca. Està excavat al terreny, amb estructura de pedra seca al voltant i amb una profunditat total d'1,5 metres.

3. CONCLUSIONS

En relació al nom de les surgències d'aigua, n'hi ha que són conegudes tant pel nom de la partida on es troben com pel nom associat al d'un propietari –actual o pretèrit– i també relacionat amb característiques singulars que la identifiquen. La denominació de *font*, *mina* i *pouet* no s'ajusta sempre a la realitat de la surgència, ja que hi ha mines que s'anomenen *fonts* i mines que s'anomenen *pouets*. L'origen dels noms de les surgències es pot classificar en tres grups:

1) Surgències amb l'hidrònim relacionat amb la partida on s'ubiquen:

¹⁵ Vegeu nota núm. 7.
¹⁶ *Ensulsir-se*: “enrunar-se”.
¹⁷ *Espariguera* és el nom que es dona a Tivissa a l’“esparreguera”.

Font de Sant Blai, Font del Monegret, Font de Pena-roja, Font de la Fena, Font de Ricapell, Font de l'Oliva, Font del Pinver, Font de Fontanilles, Font de Boquers, Font de les Tries, Aiguamoll de Padrells, Mina de Padrells. Mina dels Jumanos, Pouet dels Caus, Pouets d'Esparigueres, Pouet del Mas de Samarra i Pouet de Cabells.

2) Surgències amb l'hidrònim relacionat amb el nom d'un propietari (antic o actual): Font del Bruixo, Font de Nebot, Font del Bo, Font de Casanyes, Font de Cardona, Font de Cama, Font de Pastera, Font de Masseta, Font de Peles, Aiguamoll de Peles, Mina de la Sénia de Serrano, Mina de Toneto, Pouet de Muntaner i Pouet de Manxol.

3) Surgències amb l'hidrònim relacionat amb característiques singulars:

Font de la Séquia del Camí, Font de l'Abeurador, Font Vella, Font Nova i Font de la Teula.

Som conscients que, com a conseqüència de l'abandonament dels recursos naturals de la muntanya, el despoblament d'aquest territori sembla un fet irreversible. És per això que considerem extremadament necessària una intervenció urgent en la recollida dels noms dels hidrònims d'aquest territori, aprofitant que enguany ha estat un any abundós de pluges i les fonts s'han reactivat. Aquesta tasca encara és factible ja que encara hi ha pastors i gent que va viure a la muntanya que poden donar una informació molt valuosa tant de la ubicació com dels noms d'aquestes surgències.

4. BIBLIOGRAFIA

ALCOVER, Antoni M.; Francesc de Borja MOLL (1930-1962): *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca: Ed. Moll, 10 volums.

AMIGÓ I ANGLÈS, Ramon (1999): *Introducció a la recerca en toponímia i antroponímia*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

AMIGÓ I ANGLÈS, Ramon (2004): *Les etimologies. El territori de Tarragona. L'aigua de Reus. Un tríptic reusenc*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.

BRU I BORRÀS, F. Màrius (1955): *Fulls d'història de la vila de Tivissa i del seu terme antic*. Barcelona: Aymà.

CABRÉ I MONTSERRAT, Dolors (1984): *Tivissa: un poble antic de la Catalunya Nova*. Barcelona: Amèlia Romero, editor.

CÁCERES, Jordi; CASALS, Ignasi; GONZÀLEZ, Francesc (1995): *Les mines d'aigua a Vila-seca i a Salou*. Vila-seca: Agrupació Cultural de Vila-seca.

COROMINES Joan (1965 i 1970): *Estudis de toponímia catalana*. Barcelona: Ed. Barcino, dos volums.

COROMINES, Joan (1980-1991): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial Eds., 9 volums.

COROMINES, Joan (1989-1997): *Onomasticon Cataloniae*. Barcelona: Curial Eds., 8 volums

IGLÉSIES, Josep (1987): *La població de les vegueries de Tarragona, Montblanc i Tortosa, segons el fogatge de 1496*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.

LLORACH, Josep Maria; CASTILLO, Teo (2000): *Guia de les fonts del terme de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant*. Ajuntament de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant.

MANENT I SEGIMON, Albert (2003): *Llu-nari de noms i mots*. Reus: Eds. del Centre de Lectura.

MIRALLES I MONTSERRAT, Joan (2003): *Estudis d'onomàstica*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

MOLL, Juli; TORT, Joan (1985): *Toponímia i cartografia*. Assaig de sistematització. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya.

MORAN I OCERINJAUREGUI, Josep (1995): *Estudis d'onomàstica catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

ORDINAS GARAU, Antoni (2001): *Geografia i toponímia a les Illes Balears. La terminologia geogràfica en els noms de lloc*. Mallorca: Ed. Moll.

TORT DONADA, Joan (2002): *La toponímia del Baix Camp. Una interpretació geogràfica*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.

TURULL, Albert (curador) (1994): *Introducció a l'onomàstica*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.

SOCIETAT D' ONOMÀSTICA

www.onomastica.cat

DOMICILI SOCIAL:

Òmnium Cultural
Diputació, 276, pral.
08009 Barcelona

SECRETARIA ADMINISTRATIVA:

Institut Cartogràfic de Catalunya (ICC)
Parc de Montjuïc
08038 Barcelona
Tel. 93 567 15 00 ext. 3365
info@onomastica.cat

Compte corrent de la societat:

Caixa d'Enginyers
Codi del compte: 3025.0002.47.1433250600
Us agraïrem que feu els pagaments per mitjà d'ingrés directe o de transferència bancària al compte corrent indicat. Eviteu, si us plau, els xecs bancaris i els girs postals.

JUNTA DIRECTIVA:

<i>President:</i>	Josep Maria Albaigès Olivart (Barcelona)
<i>Secretari general:</i>	Joan Tort Donada (Sant Cugat del Vallès)
<i>Vicepresidents:</i>	Emili Casanova Herrero (València)
	Albert Turull Rubinat (Cervera)
	Vicenç Biete Farré (Barcelona)
<i>Tresorer:</i>	Antoni Jaquemot Ballarin (Barcelona)
<i>Vocals:</i>	Cosme Aguiló Adrover (Santanyí)
	Santi Arbós Gabarró (Fulleda)
	Fèlix Bruguera Ligeró (Osor)
	Ventura Castellvell Díez (Barcelona)
	Joan Peytaví Deixona (Forques)
	Miquel Salvadó Jassans (Alforja)
<i>President d'honor:</i>	Moisés Selfa Sastre (Valls)
	Albert Manent Segimon (Barcelona)